

การศึกษา “วรรณคดีไศกาลัย” ในสมัยรัตนโกสินทร์ในฐานะวรรณคดีเฉพาะประเภท

นางสาวจตุพร มีสกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

A STUDY OF THE POETRY OF SORROW IN THE RATTANAKOSIN PERIOD
AS A LITERARY GENRE

Miss Chatuporn Misakul

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษา “วรรณคดีโคกกลาย” ในสมัยรัตนโกสินทร์
ในฐานะวรรณคดีเฉพาะประเภท

โดย

นางสาวจตุพร มีสกุล

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

อาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะกลางคุณ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(อาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะกลางคุณ)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ธาณินทร์ จตุทะศรี)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีวณิษฐ์กุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์)

จตุพร มีสกุล : การศึกษา “วรรณคดีโศกาลัย” ในสมัยรัตนโกสินทร์ในฐานะวรรณคดีเฉพาะประเภท. (A STUDY OF THE POETRY OF SORROW IN THE RATTANAKOSIN PERIOD AS A LITERARY GENRE). อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศ.ดร. ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม : อ.ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะกลางคุณ, 458 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาวรรณคดีโศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์ในด้านประวัติความเป็นมาและพัฒนาการ ตลอดจนลักษณะเฉพาะและความสำคัญของวรรณคดีประเภทนี้

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า วรรณคดีโศกาลัยเป็นวรรณคดีประเภทใหม่ ซึ่งเริ่มมีปรากฏขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเฉลิมพระเกียรติในวาระพิเศษ คือ เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตหรือพระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์ ลักษณะเนื้อหาของวรรณคดีโศกาลัยมีการประกอบสร้างจากลักษณะเด่นและขนบวรรณศิลป์ของวรรณคดีไทย 3 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ คือ การยกย่องสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง วรรณคดีนิราศ คือ การคร่ำครวญความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องพลัดพรากจากผู้ที่รัก และวรรณคดีบันทึกเหตุการณ์ซึ่งเป็นการบันทึกเหตุการณ์สำคัญและพระราชพิธีต่างๆ ทั้งนี้ขนบวรรณคดีทั้ง 3 ประเภท มีการผสมผสานกันในเรื่องอย่างกลมกลืน โดยมีการอบความคิดสำคัญ คือ การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ กวีนำขนบวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมาเป็นสาระสำคัญของเรื่อง คือ การแสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนขนบวรรณคดีนิราศและวรรณคดีบันทึกมีการปรับเปลี่ยนให้มีจุดมุ่งหมายนำไปสู่การเฉลิมพระเกียรติ กล่าวคือ กวีนำวิธีการพรรณนาความโศกเศร้าของวรรณคดีนิราศมาใช้คร่ำครวญแสดงความเสียใจเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ว่าทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อชาติบ้านเมือง ทรงเป็นที่รักและเคารพศรัทธาของประชาชน นอกจากนี้ก็ยึ่งนำวิธีการบันทึกเหตุการณ์ของวรรณคดีบันทึกมาแสดงรายละเอียดของพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและพระราชทานเพลิงพระศพทำให้เห็นความจงรักภักดีของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน

ภาควิชา.....ภาษาไทย.....ลายมือชื่อนิสิต.....
 สาขาวิชา.....ภาษาไทย.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา.....2556.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

5280502422 : MAJOR THAI

KEYWORDS : POETRY OF SORROW, LITERATURE DURING THE RATTANAKOSIN PERIOD

CHATUPORN MISAKUL : A STUDY OF THE POETRY OF SORROW IN THE RATTANAKOSIN PERIOD AS A LITERARY GENRE. ADVISOR : PROF. CHOLADA RUENGRUGLIKIT, Ph.D., CO-ADVISOR : NAMPHUENG PADAMALANGULA, Ph.D., 458 pp.

This thesis aims to study the Poetry of Sorrow during the Ratanakosin Period, in particular its history and development, as well as its unique characteristics and its importance in Thai Literature.

The studies found that the Poetry of Sorrow is a new genre that was developed during the early Ratanakosin Period. The main purpose was to commemorate special occasions, being the passing of a king or royal family members. There are 3 types of contents involving specific tones and requirements of the Thai Literature, namely, eulogizing the King and members of the royal family for their good deeds to the country and its people, lamentation for the passing away of loved ones as in Niras, and recording important events and other royal celebrations. These 3 genres are smoothly blended together with the main framework to eulogize the King. Poets eulogize the King as the theme, showing his deeds as well as the royal family members'. As for Niras and Recording of life, they have been adjusted to celebrate and honor the King and other royal family members as being truly beloved by all people in the land. Moreover, poets used recording of life genre to present details of the royal funerals and cremations, which clearly reveal the people's loyalty to their monarch.

Department : Thai Student's Signature

Field of Study : Thai Advisor's Signature

Academic Year : 2013 Co-advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต และอาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำในการทำวิจัย รวมทั้งได้อบรมสั่งสอนศิษย์ด้วยความเมตตาเสมอมา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา รวมทั้งกรรมการสอบทุกท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ อาจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จตุทะศรี อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล ที่กรุณาให้คำแนะนำงานวิจัยฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้ลาศึกษาต่อ รวมทั้งเพื่อนร่วมงานในภาควิชาภาษาไทยที่กรุณาปรับภาระงานต่างๆ แทนผู้วิจัย

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ห้องเอกสารโบราณและวารสารฉบับล่วงหน้า หอสมุดแห่งชาติ ที่กรุณาช่วยเหลือในการหาข้อมูลที่ใช้ในการทำวิจัยครั้งนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 สมมติฐานการวิจัย.....	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
1.5.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เขียนแสดงความอาลัย สามัญชน.....	4
1.5.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เขียนแสดงความอาลัย ถวายแด่พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์.....	7
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	10
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย.....	10
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	10
1.9 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	14
บทที่ 2 ความหมายและบริบททางสังคมและการเมืองที่สัมพันธ์กับวรรณคดีโศกาลัย.....	15
2.1 ความหมายของวรรณคดีโศกาลัย.....	15
2.2 รูปแบบและการเผยแพร่วรรณคดีโศกาลัย.....	16
2.2.1 บทร้อยกรองที่จดบันทึกลงสมุดไทย.....	16
2.2.2 บทร้อยกรองที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร และหนังสือ.....	17
2.2.3 บทร้อยกรองจารึกที่อนุสาวรีย์.....	18
2.2.4 บทร้อยกรองประดับพวงมาลาและกระทงดอกไม้.....	21
2.2.5 บทร้อยกรองพณีกพระฉายาลักษณ์แจกในงานพระศพ.....	22

	หน้า
2.3 บริบททางสังคมและการเมืองและภูมิหลังของวรรณคดีโคกกาฬย์.....	22
2.3.1 สมัยสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี.....	22
2.3.2 สมัยรัตนโกสินทร์.....	25
2.3.2.1 รัชกาลที่ 1.....	26
2.3.2.2 รัชกาลที่ 2.....	27
2.3.2.3 รัชกาลที่ 5.....	29
2.3.2.4 รัชกาลที่ 6.....	34
2.3.2.5 รัชกาลที่ 7.....	37
2.3.2.6 รัชกาลที่ 8.....	38
2.3.2.7 รัชกาลที่ 9.....	40
บทที่ 3 การแบ่งประเภทวรรณคดีโคกกาฬย์.....	44
3.1 แบ่งตามผู้แต่ง.....	44
3.1.1 พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์.....	44
3.1.2 ข้าราชการสำนัก.....	44
3.1.3 นักหนังสือพิมพ์.....	45
3.1.4 ประชาชนและพระสงฆ์.....	45
3.2 แบ่งตามวาระที่แต่ง.....	46
3.2.1 แต่งหลังการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์.....	46
3.2.2 แต่งเนื่องในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและ พระราชทานเพลิงพระศพ.....	47
3.2.3 แต่งในวาระที่มีการอัญเชิญพระบรมอัฐิ.....	47
3.3 แบ่งตามรายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีการแต่ง วรรณคดีโคกกาฬย์ถวาย.....	47
3.4 แบ่งตามชนิดคำประพันธ์.....	54
3.4.1 คำประพันธ์ชนิดเดียว.....	58
3.4.1.1 โคลง.....	58
3.4.1.1.1 โคลงสี่สุภาพ.....	58
3.4.1.1.2 โคลงสองสุภาพ.....	61

	หน้า
3.4.1.1.3 โคลงสามสุภาพ.....	62
3.4.1.2 ฉันท์.....	62
3.4.1.2.1 สาลินีฉันท์.....	62
3.4.1.2.2 อินทวิเชียรฉันท์.....	63
3.4.1.2.3 อินทวงศ์ฉันท์.....	64
3.4.1.2.4 ภูษงคปายตฉันท์.....	65
3.4.1.2.5 วสันตติลกฉันท์.....	65
3.4.1.2.6 สัททูลวิกกีฬิตฉันท์.....	67
3.4.1.3 กาพย์.....	68
3.4.1.3.1 กาพย์ยานี.....	68
3.4.1.3.2 กาพย์ฉบัง.....	70
3.4.1.4 กลอน.....	71
3.4.1.4.1 กลอนหก.....	71
3.4.1.4.2 กลอนสุภาพ.....	72
3.4.1.4.3 กลอนเพลงยาว.....	74
3.4.1.4.4 กลอนดอกสร้อย.....	75
3.4.1.4.5 กลอนสัทวา.....	75
3.4.1.4.6 กลอนแหล่เทศน์.....	76
3.4.2 คำประพันธ์ชนิดประสม.....	77
3.4.2.1 คำประพันธ์ประสมตามประเภทร้อยกรอง.....	77
3.4.2.1.1 กาพย์เห่.....	77
3.4.2.1.2 ลิลิต.....	79
3.4.2.1.3 คำฉันท์.....	80
3.4.2.2 คำประพันธ์ประสมที่กวีสร้างสรรค์ขึ้น.....	81
3.4.2.2.1 โคลงและคำประพันธ์ชนิดอื่น.....	81
3.4.2.2.2 ฉันท์และคำประพันธ์ชนิดอื่น.....	82
3.4.2.2.3 กาพย์และคำประพันธ์ชนิดอื่น.....	83
3.4.2.2.4 กลอนและคำประพันธ์ชนิดอื่น.....	84

	หน้า
3.4.2.2.5 กวีวจนะ.....	85
บทที่ 4 การศึกษาองค์ประกอบของวรรณคดีโศกาลัยในฐานะประเภทวรรณคดี.....	89
4.1 ลักษณะของวรรณคดีนิราศที่ปรากฏในวรรณคดีโศกาลัย.....	90
4.1.1 กล่าวถึงการจากและการพรรณนาความโศกเศร้า.....	91
4.1.2 การใช้ขนบวรรณคดีนิราศในวรรณคดีโศกาลัย.....	104
4.1.2.1 การใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์.....	104
4.1.2.2 การใช้ประเพณีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์.....	109
4.1.2.3 การกล่าวถึงความเชื่ออันสืบเนื่องมาจากคำสอนในพุทธศาสนา.....	113
4.1.2.3.1 ความเชื่อเรื่องกรรม.....	114
4.1.2.3.2 ความเชื่อเรื่องไตรลักษณ์.....	119
4.1.2.3.3 ความเชื่อเรื่องสังสารวัฏ.....	121
4.1.2.3.4 ความเชื่อเรื่องสวรรค์.....	125
4.1.2.3.5 ความเชื่อเรื่องนิพพาน.....	130
4.1.3 การรำพันถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก.....	132
4.2 ลักษณะของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ปรากฏในวรรณคดีโศกาลัย.....	141
4.2.1 การสรรเสริญพระเกียรติ.....	141
4.2.1.1 การสรรเสริญพระชาติกำเนิด.....	142
4.2.1.2 การสรรเสริญพระปรีชาสามารถ.....	147
4.2.1.3 การสรรเสริญพระราชกรณียกิจ.....	151
4.2.1.4 การสรรเสริญพระราชจริยาวัตร.....	158
4.2.2 การใช้ขนบวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีโศกาลัย.....	163
4.2.2.1 การยกย่องว่าเป็นเทพเจ้า.....	163
4.2.2.2 การยกย่องว่าเป็นพระโพธิสัตว์.....	169
4.2.2.3 การยกย่องว่าเป็นบิดามารดา.....	175
4.2.2.4 การยกย่องว่าเป็นพระมหากษัตริย์.....	180
4.2.2.5 การยกย่องว่าเป็นกษัตริย์ในอุดมคติ.....	182
4.3 ลักษณะของวรรณคดีบันทึกที่ปรากฏในวรรณคดีโศกาลัย.....	189
4.3.1 การบันทึกพระราชประวัติ.....	189

	หน้า
4.3.2 การบันทึกเหตุการณ์.....	192
4.3.3 การบันทึกพระราชพิธี.....	194
4.3.4 การใช้ชนบวรณคดีบันทึกในวรรณคดีโศกาลัย.....	197
4.3.4.1 การบันทึกตามลำดับเวลาและขั้นตอน.....	197
4.3.4.2 การพรรณนาความงามของพระราชพิธีเพื่อเชิดชูพระเกียรติ.....	198
4.3.4.3 การกล่าวถึงเหตุอัศจรรย์เพื่อส่งเสริมพระบารมี.....	203
บทที่ 5 การผสมผสานชนบวรณคดีในวรรณคดีโศกาลัย.....	206
5.1 นิพานวังน่า.....	207
5.1.1 ลักษณะและชนบของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในเรื่องนิพานวังน่า.....	208
5.1.2 ลักษณะและชนบของวรรณคดีนิราศในเรื่องนิพานวังน่า.....	212
5.1.3 ลักษณะและชนบของวรรณคดีบันทึกในเรื่องนิพานวังน่า.....	215
5.2 เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ.....	220
5.2.1 ลักษณะและชนบของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในเรื่องเพลงยาว เฉลิมพระเกียรติ.....	220
5.2.2 ลักษณะและชนบของวรรณคดีนิราศในเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ.....	224
5.2.3 ลักษณะและชนบของวรรณคดีบันทึกในเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ.....	225
5.3 ลิลิตคำหลวง.....	232
5.3.1 ลักษณะและชนบของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในลิลิตคำหลวง.....	232
5.3.2 ลักษณะและชนบของวรรณคดีนิราศในลิลิตคำหลวง.....	235
5.3.3 ลักษณะและชนบของวรรณคดีบันทึกในลิลิตคำหลวง.....	237
5.4 รำลึกถึงวันเสด็จสู่สวรรคาลัย “เดือนดับลับตะวัน”.....	239
5.4.1 ลักษณะและชนบของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในรำลึกถึงวันเสด็จสู่ สวรรคาลัย “เดือนดับลับตะวัน”.....	239
5.4.2 ลักษณะและชนบของวรรณคดีนิราศในรำลึกถึงวันเสด็จสู่สวรรคาลัย “เดือนดับลับตะวัน”.....	240
5.4.3 ลักษณะและชนบของวรรณคดีบันทึกในรำลึกถึงวันเสด็จสู่สวรรคาลัย “เดือนดับลับตะวัน”.....	243

	หน้า
บทที่ 6 พัฒนาการของวรรณคดีใคกาลย.....	257
6.1 พัฒนาการในด้านรูปแบบ.....	257
6.1.1 การตั้งชื่อเรื่อง.....	258
6.1.2 การระบุชื่อผู้แต่ง.....	262
6.2 พัฒนาการในด้านเนื้อหา.....	267
6.2.1 การพรรณนาอารมณ์โศกเศร้า.....	267
6.2.2 การสรรเสริญพระมหากษัตริย์.....	275
6.2.3 การบันทึก.....	286
6.2.3.1 การบันทึกพระราชประวัติ.....	286
6.2.3.2 การบันทึกเหตุการณ์.....	291
6.2.3.3 การบันทึกพระราชพิธี.....	293
บทที่ 7 สรุปและอภิปรายผล.....	297
7.1 สรุปผลการวิจัย.....	297
7.2 อภิปรายผลการวิจัย.....	301
7.3 ข้อเสนอแนะ.....	301
รายการอ้างอิง.....	302
ภาคผนวก.....	387
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	458

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

วรรณคดีเป็นสิ่งที่สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกลึกซึ้งในจิตใจของมนุษย์ (رينฤทัย สัจจพันธุ์, 2516: 297) ดังคำกล่าวของพระยาอนูมานราชชน (2531: 4) ที่ว่า “วรรณคดีคือหนังสือแต่งขึ้นอันมีลักษณะเป็นทำนองเดียวกับศิลปะ คือ อารมณ์สะท้อนใจซึ่งผ่านเข้าไปสู่ความคิดและความรู้สึกทางจิตใจ แล้วลำแสงหรือถอดออกมาเป็นรูป” ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าวรรณคดีมีความสัมพันธ์กับอารมณ์ต่างๆ ของมนุษย์ เมื่อเกิดอารมณ์สะท้อนใจอันเนื่องมาจากความรัก ความโกรธ ความโศกเศร้า ฯลฯ ก็แสดงออกให้ปรากฏเป็นรูปธรรมด้วยการประพันธ์

ในบรรดาอารมณ์ต่างๆ นั้น ความทุกข์โศกอันเกิดจากการพลัดพรากไม่ว่าจะเป็นการจากกันเพียงชั่วคราวหรือตายจากกันอย่างถาวร เป็นเหตุให้กวีสร้างวรรณคดีจำนวนมากเพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกโดยการเขียนคร่ำครวญเพื่อระบายความเศร้าหมองในใจ ตัวอย่างเช่นวรรณคดีประเภทนิราศที่เน้นการคร่ำครวญ ซึ่งอาจเป็นการคร่ำครวญถึงความรักระหว่างชายหญิง ความรักถิ่นฐานบ้านเกิด หรือคร่ำครวญถึงสิ่งที่กวีเคยมีหรือเคยได้รับแล้วสิ่งนั้นหายไป ทำให้กวีต้องคร่ำครวญด้วยความอาลัย (ชลดา เรื่องรักษลิขิต, 2552: 261) หรือวรรณคดีอีกกลุ่มหนึ่งคือบทร้อยกรองที่เขียนขึ้นเพื่อระลึกถึงหรือไว้อาลัยผู้วายชนม์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายนิราศ เพราะมีเหตุจากการสูญเสียเช่นเดียวกันแต่ต่างกันที่เป็นการจากกันชั่ววันรันดร์ด้วยความตาย จึงปราศจากความหวังที่จะได้พบกันอีก ผู้วิจัยขอเรียกบทประพันธ์ดังกล่าวนี้ว่า “วรรณคดีโศกาลัย” เพราะเป็นวรรณคดีที่แต่งเพื่อแสดงอารมณ์โศกและอาลัยเป็นสำคัญ

วรรณคดีโศกาลัยเป็นบทประพันธ์ที่คร่ำครวญถึงผู้ที่เสียชีวิตด้วยความรู้สึกโศกเศร้าและอาลัยอาวรณ์ อารมณ์เช่นที่ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไป ดังจะเห็นได้ว่าในประเทศตะวันตกก็มีการเขียนบทร้อยกรองเพื่อไว้อาลัยและคร่ำครวญถึงผู้ที่เสียชีวิต เรียกว่า elegy มาตั้งแต่สมัยกรีกโรมัน (Harmon and Holman, 2000: 178-179) แม้แต่ในเรื่องสมมติเช่นในวรรณคดีนิทาน เมื่อมีเหตุการณ์ที่ทำให้ตัวละครต้องพลัดพรากจากกัน หรือมีตัวละครสำคัญเสียชีวิตก็ย่อมมีการคร่ำครวญถึงกัน เช่นเรื่องลิลิตพระลอ ตอนพระลอและพระเพื่อนพระแพงสิ้นพระชนม์ เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนฆ่านางวันทอง เรื่องลักษณวงศ์ ตอนพระลักษณวงศ์คร่ำครวญถึงนางเกสร เรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย ฯลฯ และยังมีบทรำพันถึงผู้ใกล้ชิดที่ล่วงลับไปแล้วแทรกอยู่ในนิราศต่างๆ เช่น สุนทรภู่รำพันถึงภรรยาชื่อแม่ نیم ในนิราศพระประธม และรำพันถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในนิราศภูเขาทอง เป็นต้น

อย่างไรก็ดีจากการสำรวจวรรณคดีไทยในสมัยสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี ผู้วิจัยไม่พบว่ามี การแต่งวรรณคดีใดกาลใดเป็นเรื่องเฉพาะมาก่อน ในหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ของไทย ได้แก่ จารึก จดหมายเหตุ ปฐมโหร และพระราชพงศาวดาร มีบันทึกเรื่องการเสียชีวิตและพิธีศพ เฉพาะในกลุ่มชนชั้นกษัตริย์เท่านั้น¹ ส่วนใหญ่ฉบับที่กเฉพาะปีที่สวรรคตหรือบรรจุพระอัฐิเพียงสั้นๆ ดังตัวอย่างในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชสวรรคตในศักราช 853 และบรรจุพระบรมอัฐิพร้อมกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในปีถัดมาไว้ดังนี้

ศักราช 853 กุนศก (พ.ศ. 2304) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
นฤพาน จึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา
ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดี

ศักราช 854 ชวดศก (พ.ศ. 2305) ประดิษฐานมหาสถูปพระบรม
ธาตุ สมเด็จพระบรมไตรโลก แลสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า

(กรมศิลปากร, 2530: 422)

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงมีการจดบันทึกเกี่ยวกับพระราชประเพณีปลงพระศพและแบบแผนงานพระเมรุอย่างละเอียด ดังปรากฏในจดหมายเหตุเรื่องสมเด็จพระบรมศพ ซึ่งกล่าวถึงงานพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุเดชาติ มเหสีของพระเพทราชา จดหมายเหตุงานพระบรมศพปีฉลูเบญจศก กล่าวถึงงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ซึ่งกล่าวถึงรูปแบบของพระเมรุชนิดเอก โท ตรี ขบวนแห่งพระบรมศพ และเครื่องยศสำหรับพระศพ

การแต่งวรรณคดีใดกาลใดเริ่มมีปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นครั้งแรก ได้แก่ เรื่องนิพนธ์วังน้า ของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพูชาจัดแต่งเพื่อพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกโศกเศร้าในคราวที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ผู้เป็นพระราชบิดาสวรรคตในสมัยรัชกาลที่ 1 ถัดมาคือ เรื่องโคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ แต่งเพื่อบันทึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระปฐมบรมมหาชนก และเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่ม กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ ในบันทึกของชาวต่างชาติ เช่น จดหมายเหตุของลา ลูแบร์ (La Loubère) และนิโกลาส์ แชร์แวส (Nicolas Gervaise) ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวถึงพิธีศพของชาวสยามไว้เล็กน้อย

และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต หลังจากนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ ก็มักมีแต่งบทประพันธ์แสดงความอาลัยสืบเนื่องต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งคำไว้อาลัยที่จารึกบนอนุสาวรีย์ บทร้อยกรองที่ประดับพวงมาลาหรือดอกไม้ถวายพระศพ และบทร้อยกรองที่ลงพิมพ์ในหนังสือ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ต่างๆ จำนวนมาก

ถึงแม้ว่าวรรณคดีโศกาลัยจะเป็นวรรณคดีพิเศษที่แต่งในเฉพาะวาระสำคัญ และมีเนื้อหาที่มีลักษณะเฉพาะ คือพรรณนาอารมณ์และความรู้สึกที่สูญเสียบุคคลสำคัญของชาติ และบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพระราชพิธีปลงพระศพ เช่น ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและความงามของพระเมรุ การถวายพระเพลิงพระศพ แต่ในการศึกษาวรรณคดีไทยเท่าที่ผ่านมา ยังไม่มีการจำแนกวรรณคดีชนิดนี้เป็นประเภทวรรณคดี (genre) ที่ชัดเจน และไม่มีผู้รวบรวมและศึกษาเกี่ยวกับวรรณคดีโศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งหมดมาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาวรรณคดีโศกาลัยในฐานะประเภทวรรณคดี เพื่อให้เห็นองค์ประกอบทางวรรณคดีและการสืบสานวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีประเภทนี้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีไทยและทำให้ภาพรวมของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของ “วรรณคดีโศกาลัย” ในสมัยรัตนโกสินทร์
2. ลักษณะเฉพาะและความสำคัญของวรรณคดีประเภทนี้

1.3 สมมติฐานการวิจัย

1. “วรรณคดีโศกาลัย” เริ่มมีตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์และมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน
2. “วรรณคดีโศกาลัย” มีลักษณะเฉพาะในด้านการผสมผสานขนบจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ วรรณคดีบันทึก และวรรณคดีนิราศ
3. “วรรณคดีโศกาลัย” ทำให้เห็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทยที่ผสมผสานขนบวรรณศิลป์เพื่อสร้างวรรณคดีประเภทใหม่และยืนยันความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ที่มีต่อการสร้างวรรณคดีไทย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาบทร้อยกรองที่เกี่ยวข้องกับการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์และงานพระเมรุของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงปัจจุบัน (ประมาณ พ.ศ. 2347-2551)²

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมที่เขียนเพื่อไว้อาลัยผู้วายชนม์ จำแนกได้เป็นสองกลุ่ม คือ งานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เขียนแสดงความอาลัยสามัญชน และงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เขียนแสดงความอาลัยถวายพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์

1.5.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เขียนแสดงความอาลัยสามัญชน

ปาตีฮะห์ แวบางิง (2533) ได้ศึกษาบทไว้อาลัยผู้วายชนม์ของชรรค์ชัย บุนปาน ในวิทยานิพนธ์เรื่อง *วจนลีลาในบทไว้อาลัยผู้วายชนม์ของชรรค์ชัย บุนปาน* โดยศึกษาบทความไว้อาลัยซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือ *ประดับไว้ในโลกา* จำนวน 32 บท

ผลการศึกษาพบว่าผู้เขียนใช้กลวิธีหลายอย่างในการสื่อความรู้สึกสูญเสียและนำเสนอเนื้อหา ได้แก่ การตั้งชื่อเรื่องด้วยการใช้คำแสดงความรู้สึกอาลัยอาวรณ์ ผูกพัน และรำลึกถึงด้วยความเสียดาย นอกจากนี้ยังยกตัวอย่างสถานการณ์ที่แสดงให้เห็นความผูกพันใกล้ชิดของผู้เขียนกับผู้วายชนม์ ใช้คำเรียกขานแสดงความเคารพนับถือ นำหน้าชื่อกล่าวยกย่องคุณสมบัติของผู้วายชนม์ และอ้างอิงเอกสารหรือข้อมูลเพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราวชีวิตของผู้วายชนม์ในแง่มุมอื่น

ด้านวิธีการเขียน ผู้เขียนใช้โคลงกระทู้ การทำความ และอ้างอิงเอกสารหรือข้อมูลในความน่าเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและจูงใจผู้อ่านให้สนใจติดตามเนื้อเรื่องซึ่งประเด็นความคิดหลักของเรื่อง คือการปฏิบัติตนและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีคุณธรรม ใช้ภาษา กึ่งแบบแผนหรือภาษาพูดเพื่อสร้างความเป็นกันเอง และใช้โวหารภาพพจน์ต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและความรู้สึกคล้อยตาม ดำเนินเรื่องตามลำดับเวลา เหตุการณ์ และความสำคัญของเรื่องเพื่อความต่อเนื่องและสอดคล้องกัน แล้วสรุปเรื่องด้วยการแสดงแนวคิด ตั้งคำถามให้ผู้อ่านขบคิดย้ำประเด็นสำคัญของเรื่อง และใช้คำคมที่เป็นคติข้อคิดฝากไว้ให้ผู้อ่าน

² ดูตารางในภาคผนวก หน้า 387

ผู้วิจัยสรุปว่า บทความไว้อาลัยผู้วายชนม์ของขรรค์ชัย บุนปาน แสดงให้เห็นวัตรปฏิบัติ คุณธรรมด้านการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของผู้วายชนม์ และชีวิตที่มีการเกิดและดับตามกฎ อนิจจัง ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พุทธศาสนิกชนพึงตระหนัก

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยและบทความเกี่ยวกับหนังสืออนุสรณ์งานศพ ซึ่งมีการวิเคราะห์ เกี่ยวกับการเขียนไว้อาลัยในคำไว้อาลัยและชีวประวัติของผู้ตายเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย ดังต่อไปนี้

นวลวรรณ ชันไพศาลศิลป์ (2542) ได้วิเคราะห์หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ใน พ.ศ. 2521-2530 ในวิทยานิพนธ์เรื่อง *การวิเคราะห์หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2521-2530* พบว่าหนังสืออนุสรณ์งานศพส่วนใหญ่มีองค์ประกอบ 3 อย่าง ได้แก่ ชีวประวัติ คำไว้อาลัย และ เนื้อเรื่อง มีส่วนน้อยที่ไม่มีคำไว้อาลัย สิ่งสำคัญมักกล่าวถึงชีวประวัติผู้ตาย ซึ่งให้ข้อมูลตั้งแต่กำเนิด ประวัติการศึกษา และการทำงานจนถึงการเสียชีวิต ผู้เขียนชีวประวัติและคำไว้อาลัยมักเป็นญาติ พี่น้องหรือบุคคลใกล้ชิด เพื่อแสดงความอาลัยและสรรเสริญคุณงามความดีของผู้ตายสำหรับเนื้อหาของหนังสืออนุสรณ์งานศพ มักเป็นเรื่องในหมวดศาสนาและวิทยาศาสตร์ประยุกต์

ผู้วิจัยยังได้กล่าวถึงการเขียนไว้อาลัยในหนังสือประเภทดังกล่าวว่าการเขียนไว้อาลัยเป็น ธรรมเนียมนิยมของสังคมไทย และเป็นส่วนสำคัญในหนังสืออนุสรณ์งานศพซึ่งไม่พบในหนังสือทั่วไป ส่วนมากเป็นความเรียงกล่าวถึงคุณความดีของผู้ตาย แสดงความรัก ความอาลัย ความผูกพัน ระหว่างผู้เขียนกับผู้ตายว่ามีความเกี่ยวข้องกันในระดับใด บรรยายความรู้สึกในด้านดี ความประทับใจในบุคลิก ลักษณะนิสัยของผู้ตาย หรือเป็นการแสดงความเศร้าโศกเสียใจต่อการจากไปของผู้ตาย บางครั้งก็ทำให้ผู้อ่านที่ไม่เคยรู้จักผู้ตายมาก่อน เกิดความประทับใจในประวัติชีวิตของผู้ตาย และได้แง่คิดในการดำเนินชีวิต

อนรรฆ พิทักษ์ธานิน (2550: 134-158) ศึกษาเรื่องประวัติของผู้ตายและคำไว้อาลัยในหนังสือ อนุสรณ์งานศพ ในบทความเรื่อง *หนังสืออนุสรณ์งานศพ: พื้นที่แห่งความทรงจำ (ที่ถูกเลือก)* โดยเลือก หนังสือเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาจำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ หนังสืออนุสรณ์งานศพของนายควง อภัยวงศ์ หนังสืออนุสรณ์งานศพของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหนังสืออนุสรณ์การบรรจุอัฐิของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

อนรรฆ พิทักษ์ธานิน (2550: 134-158) กล่าวว่า หนังสืออนุสรณ์งานศพในปัจจุบัน ประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก คือ ประวัติของผู้ตาย คำไว้อาลัย และเนื้อหาสาระ ในประวัติผู้ตายและ คำไว้อาลัยถือเป็นพื้นที่ความทรงจำ (site of memory) ที่พิเศษ เพราะบรรจุเรื่องราวของผู้ตายและ ความรู้สึกของบุคคลอื่นที่มีต่อผู้ตายไว้ ทำให้บุคคลทั้งที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ตายและบุคคลที่ไม่รู้จักสนิทสนมมีความทรงจำหรือสร้างแบบแผนการรับรู้เกี่ยวกับผู้ตายได้เช่นเดียวกัน

ในคำไว้อาลัยและประวัติผู้ตายในหนังสืออนุสรณ์งานศพ ซึ่งญาติ เพื่อน หรือผู้ใกล้ชิดเป็นผู้เขียน เป็นการสร้างชุดของการรับรู้เกี่ยวกับผู้ตาย และด้วยเหตุที่มีความตายของผู้อื่นเป็นเงื่อนไขหลักในการเขียน ผู้เขียนจึงถูกกำกับด้วยอำนาจของเงื่อนไขดังกล่าวให้กล่าวเฉพาะความดีงามของบุคคลที่ล่วงลับ

การเขียนประวัติชีวิตผู้ตายมีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์น้อยกว่าการเขียนประวัติบุคคลในรูปแบบชีวประวัติและอัตชีวประวัติ เพราะใช้คำสื่อความหมายอย่างตรงไปตรงมา การใช้ภาษาค่อนข้างสั้น กระชับ และมีได้ให้คำอธิบายรายละเอียด กล่าวคือเขียนโดยแบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ เช่น ชื่อ วันเกิด ชื่อบิดา มารดา ภรรยา บุตร การศึกษา ตำแหน่งราชการ ตำแหน่งทางการเมือง ตำแหน่งพิเศษ เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อเท็จจริง (fact) เพียงบางส่วนจากข้อเท็จจริงทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับผู้ตาย เพราะไม่ปรากฏข้อเท็จจริงของผู้ตายในแง่ลบ แต่เป็นข้อเท็จจริงที่แสดงนัยยะไปในทางที่ดีหรือค่อนข้างดี อาทิ ความเจริญก้าวหน้าทางการงาน หน้าที่รับผิดชอบที่มีตำแหน่งสำคัญ ฯลฯ ข้อเท็จจริงที่เลือกสรรมาดังกล่าว ส่งผลต่อการประกอบสร้างความหมายหรือตีความเกี่ยวกับผู้ตาย โดยผู้อ่านด้วยบท นอกจากนี้ผู้เขียนประวัติของผู้ตายยังเพิ่มเติมข้อคิดเห็นที่ให้ความหมายและคุณค่าต่อตัวผู้ตายและการกระทำของผู้ตายอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ประวัติของผู้ตายจึงทำให้ผู้อ่านได้รู้จักผู้ตายอย่างรวดเร็ว และให้ความหมายและรูปแบบความทรงจำต่อผู้ตายในทางบวกมากกว่าลบ

ส่วนคำไว้อาลัย มักจะกล่าวถึงความสนิทสนมของผู้เขียนคำไว้อาลัยกับผู้ตาย และแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง ที่สำคัญคือ มุ่งเน้นที่จะชี้ให้เห็นคุณงามความดี ลักษณะนิสัยที่ดี และคุณประโยชน์ที่ผู้ตายได้กระทำต่อสังคมและประเทศชาติ ผู้เขียนคำไว้อาลัยจะละเว้นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ของผู้ตาย เช่น ความชั่ว ความเลว และผลกระทบจากการกระทำในทางลบ คำไว้อาลัยจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความจริงเพียงเสี้ยวหนึ่งซึ่งปิดบังแง่ลบของผู้ตาย บางครั้งก็ได้รับการพรรณนาและให้คุณค่าผู้ตายสูงจนเกินไป เพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมมีทั้งความดีและความชั่ว การให้ภาพเฉพาะความดีในคำไว้อาลัยจึงเป็นกระบวนการหนึ่งในการพยายามสร้างให้ผู้ตายมีลักษณะเหนือมนุษย์ เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนกับผู้ตายในฐานะผู้ไว้อาลัยและผู้ได้รับการไว้อาลัยมีอำนาจบางอย่างบังคับผู้เขียนให้เชิดชูแง่มุมที่ดีของผู้ตาย บางครั้งจึงมีการตีความหรือบิดเบือนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการกระทำของผู้ตายให้มีแต่ข้อดีเพียงด้านเดียว

ธัญญาลักษณ์ ใจเที่ยง (2553) ได้ศึกษาวิเคราะห์หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ใน พ.ศ. 2531-2551 ในวิทยานิพนธ์เรื่องหนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2531-2551 พบว่าหนังสืองานศพที่พิมพ์ในช่วงนี้ส่วนใหญ่มีเนื้อหาด้านศาสนา แต่มีแนวโน้มจะพิมพ์หนังสือแนวศิลปะการบันเทิงเพิ่มขึ้น ในหนังสือมักกล่าวถึงชีวประวัติของผู้ตายและคำไว้อาลัย ผู้เขียนคำไว้อาลัยส่วนใหญ่เป็นบุคคลอื่น เช่น เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา บุคคลที่ผู้ตายเคารพนับถือมากกว่าญาติพี่น้อง

การเขียนคำไว้อาลัยมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และพรรณนาด้วยข้อความที่ลึกซึ้งกินใจ แสดงความรัก ความผูกพัน ความอาลัยอาวรณ์ที่มีต่อผู้ตาย บางครั้งคำไว้อาลัยอาจมีข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของผู้ตายแทรกอยู่ด้วย ทำให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของผู้ตายเพิ่มขึ้นจากที่กล่าวไว้ในชีวประวัติ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า วิทยานิพนธ์เรื่อง*การวิเคราะห์หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2521-2530 และ หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2531-2551* มีลักษณะคล้ายกันคือ กล่าวถึงบทไว้อาลัยในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของหนังสืออนุสรณ์งานศพ มีเนื้อหาแสดงความอาลัยและสรรเสริญความดีของผู้ตาย แต่ไม่ได้วิเคราะห์ถึงรายละเอียดอื่นๆ ส่วนวิทยานิพนธ์เรื่อง*วจนลีลาในบทไว้อาลัยผู้วายชนม์ของชรรค์ชัย บุนปาน และบทความเรื่องหนังสืออนุสรณ์งานศพ: พื้นที่แห่งความทรงจำ (ที่ถูกเลือก)* วิเคราะห์ลีลาและกลวิธีการเขียน และการเลือกนำเสนอเนื้อหาในบทไว้อาลัย แต่งานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นนั้นกล่าวถึงบทไว้อาลัยซึ่งเขียนเป็นร้อยแก้วเท่านั้น

1.5.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เขียนแสดงความอาลัยถวายแด่พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์

ประภาพรรณ บุตรศรี (2541) ได้ศึกษาบทร้อยกรองที่แต่งขึ้นในวาระที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จสวรรคต ในวิทยานิพนธ์เรื่อง*วิเคราะห์บทร้อยกรองราชสดุดีสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในวาระเสด็จสวรรคต* โดยเก็บข้อมูลบทร้อยกรองจำนวน 410 บท ซึ่งพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารตั้งแต่วันที่ 19 กรกฎาคม 2538 ถึง วันที่ 31 มีนาคม 2539

ผลการศึกษาพบว่าคำประพันธ์ในระยะแรกเป็นบทร้อยกรองสั้นๆ เนื่องจากเป็นการแต่งลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวันจึงมีเวลาน้อย ผู้แต่งใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพมากที่สุด เพราะเข้าใจง่าย สามารถถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกสะเทือนใจได้ดี คำประพันธ์ที่นิยมรองมาคือ โคลงกาพย์ กลอนเปล่า ฉันท์ ร่าย และคำว ตามลำดับ ส่วนฉันท์และลิลิตซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่แต่งยากมีน้อย นอกจากนี้ยังมีการแต่งคำประพันธ์ประสมกันตั้งแต่สองชนิดขึ้นไป เช่น กลอนและโคลง, โคลงร่าย และกาพย์, ร่าย กาพย์ โคลง และกลอน เป็นต้น และยังมีรูปแบบคำประพันธ์ที่กวีประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ได้แก่ โคลงเบญจลักษณ์ทวาลัย และศรีนครินทร์ฉันท์ 40 อีกด้วย ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า คำประพันธ์ที่พิมพ์เผยแพร่ในภายหลังมีความยาวมากขึ้น

ด้านเนื้อหา ส่วนใหญ่เป็นการแสดงความเศร้าสะเทือนใจในการสวรรคตของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กล่าวถึงความรู้สึกสูญเสียผู้ที่เป็นที่เคารพรักและมีพระมหากษัตริย์คุณต่อราษฎร รองลงมาคือกล่าวถึงพระราชกรณียกิจ พระราชจริยาวัตร และพระราชประวัติ ผู้แต่งได้เลือกสรรคำอันไพเราะและมีความหมายลึกซึ้ง มีการเล่นคำ เล่นเสียง ซ้ำคำ และเล่นสัมผัส ทำให้

เกิดความไพเราะงดงาม อีกทั้งได้ใช้ภาพพจน์แบบต่างๆ เช่น อุปมา อุปลักษณ์ ปฏิพจน์ บุคลาธิษฐาน และอติพจน์ในการถ่ายทอดความสะเทือนใจแก่ผู้อ่าน บทร้อยกรองเหล่านี้มีคุณค่าในฐานะเป็นบันทึกเหตุการณ์สูญเสียบุคคลสำคัญของชาติ จัดเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจารึก

รติยา วิรุฬห์ลี้อชา (2542) ได้ศึกษาองค์ประกอบที่มีผลต่อการรับสารในบทกลอนแสดงความอาลัยถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวิทยานิพนธ์เรื่ององค์ประกอบที่มีผลต่อการรับสารในบทกลอนถวายความอาลัยแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิคัดเลือกบทกลอนที่เขียนแสดงความอาลัยถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจำนวน 12 จำนวน แล้วนำมาใช้ทดลองกับกลุ่มผู้ฟัง 30 คน โดยให้รับสารด้วยวิธีการอ่านและฟัง 4 แบบ คือ อ่านในใจ อ่านออกเสียง ฟังเสียงอ่านที่ระบุชื่อผู้ส่งสารที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับและฟังเสียงอ่านที่ไม่ระบุชื่อผู้ส่งสาร ผลการวิจัยพบว่าบทกลอนที่ทำให้ผู้รับสารเกิดความสะเทือนใจเป็นบทกลอนที่มีภาพพจน์ประเภทอุปมาและอติพจน์ เพราะสามารถและขยายความสารที่ต้องการสื่อได้ละเอียดยิ่งขึ้น และตีความได้ตรงตามนัยของผู้ส่งสารได้มากกว่า การรับสารด้วยการอ่านทำให้เกิดความสะเทือนใจมากกว่าการฟัง เพราะต้องใช้ทักษะสายตา และสมาธิมากกว่าการฟัง โดยเฉพาะการอ่านออกเสียงซึ่งต้องอ่านให้ได้จังหวะตามวรรคตอน มีเสียงหนักเบา และสอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของเรื่อง ทำให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวและรับรสได้ ส่วนการฟังเสียงอ่าน หากเป็นการอ่านแบบปกติซึ่งฟังง่ายและชัดเจน จะทำให้ผู้ฟังรู้สึกสะเทือนใจว่าการฟังการอ่านทำนองเสนาะซึ่งไม่คุ้นหู สำหรับผู้ส่งสารนั้นไม่มีผลต่างกันระหว่างการฟังผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกับการไม่ระบุชื่อผู้อ่าน และผู้รับสารทั้งเพศชายและเพศหญิงมีความสะเทือนใจในการรับสารในระดับที่ไม่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ดี งานวิจัยนี้มิได้วิเคราะห์ด้วบทประพันธ์หรือเนื้อหา เพราะให้ความสำคัญแก่การศึกษาองค์ประกอบที่มีผลต่อการรับสารมากกว่า

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเรื่องวรรณกรรมยอพระเกียรติ ของยุพร แสงทักษิณ (2537) ซึ่งศึกษาข้อมูลวรรณคดียอพระเกียรติตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์รวม 57 เรื่อง และได้วิเคราะห์วรรณคดีไศกาลัยบางเรื่องในฐานะวรรณคดียอพระเกียรติ ได้แก่ เพลงยาวยอพระเกียรติ ของคุณพุ่ม บทประพันธ์ที่แต่งขึ้นในวาระที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ได้แก่ เรื่องลิลิตคำหลวง และ กลอนสุภาพ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โคลงของนายชิน ราชะเลข กลอนกาพย์ของเอกชน (ชิต บุรทัต) แห่เทศน์มหาพนเรื่องงารพระบรมศพ แห่เทศน์มหาพนเรื่องงารพระเมรุ แห่เทศน์มหาพนเรื่องสวรรคต และแห่เทศน์มหาพนเรื่องถวายบังคมพระบรมศพ ซึ่งพระสงฆ์รูปหนึ่งเป็นผู้แต่ง และเรื่องลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้า ของพระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิฑูร)

ผู้เขียนได้ศึกษาวรรณคดีดังกล่าวในด้านเนื้อหา รูปแบบคำประพันธ์ การใช้ภาษา คุณค่าด้านบุคลิกภาพพระมหากษัตริย์ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์พงศาวดาร เช่น ภาพสะท้อนการเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ การบันทึกขนบธรรมเนียมและพระราชพิธีต่างๆ สภาพบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของประชาชน และคุณค่าด้านวรรณศิลป์โดยศึกษาโครงสร้างของเรื่องว่าแต่ละเรื่องใช้วิธีการเริ่มเรื่อง การนำเสนอเนื้อหา และการจบเรื่องอย่างไร นอกจากนี้ยังวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำและโวหารเปรียบเทียบอีกด้วย

ผลการศึกษาพบว่าวรรณคดียอพระเกียรติแสดงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยคือความเป็นชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและเป็นศูนย์รวมจิตใจของพสกนิกรทั้งหมด หากกวีมีโอกาสได้ใกล้ชิดพระยุคลบาทหรือเป็นบุคคลที่อยู่ร่วมรัชสมัยมีประสบการณ์ได้รู้เห็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น และมีความสามารถในเชิงกวี จะทำให้เรื่องนั้นโดดเด่นประทับใจผู้อ่าน นอกจากนี้การถ่ายทอดพระบุคลิกภาพพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติก็เป็นที่น่าสนใจ นอกจากพระบุคลิกภาพร่วมกัน คือ ทรงพระบรมเดชานุภาพพระบุญญาบารมี พระปรีชาสามารถ ฯลฯ ยังมีพระบุคลิกเฉพาะด้านที่กวีเน้นให้เห็นเป็นพิเศษและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพระองค์ ซึ่งไม่ปรากฏในที่อื่น สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาคือกลวิธีการแต่งและสำนวนโวหารอันไพเราะ เพราะกวีถือว่าวรรณคดีประเภทนี้เป็นของสูงส่งศักดิ์สิทธิ์ จึงได้สรรคำที่งามทั้งรูป เสียง และความหมาย อีกทั้งใช้โวหารเปรียบเทียบเพื่อทำให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพและรู้สึกสะเทือนใจในบทสรรเสริญนั้นยิ่งขึ้น

จากสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีงานวิจัยเรื่องวรรณกรรมยอพระเกียรติ ของยุพร แสงทักษิณ และวิทยานิพนธ์เรื่องวิเคราะห์บทร้อยกรองราชสดุดีสมาเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในวาระเสด็จสวรรคต ของประภาพรรณ บุตรศรี เท่านั้นที่ได้ศึกษาวิเคราะห์บทประพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการสวรรคตของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาในแง่มุมที่กล่าวถึงการแสดงความอาลัยเพิ่มเติมจากงานวิจัยทั้งสองเรื่องข้างต้น

ส่วนวิทยานิพนธ์เรื่องวิเคราะห์บทร้อยกรองราชสดุดีสมาเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในวาระเสด็จสวรรคต ของประภาพรรณ บุตรศรี ก็ศึกษาเฉพาะบทร้อยกรองแสดงความอาลัยที่แต่งถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเพียงพระองค์เดียวเท่านั้นจึงยังไม่มีผู้รวบรวมและศึกษาวรรณคดีที่เขียนเพื่อแสดงความอาลัยพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในสมัยรัตนโกสินทร์อย่างครบถ้วน อีกทั้งยังไม่มีการศึกษาวรรณคดีกลุ่มนี้ในฐานะประเภทวรรณคดีมาก่อน ผู้วิจัยจึงประสงค์จะรวบรวมวรรณคดีที่กล่าวถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งหมดเพื่อศึกษาความเป็นมา ลักษณะเฉพาะคุณค่า และความสำคัญของวรรณคดีประเภทนี้

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทำให้เข้าใจ “วรรณคดีโศกาลัย” ในฐานะวรรณคดีเฉพาะประเภท
2. เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีเฉพาะประเภทอื่นๆ ต่อไป

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมวรรณคดีโศกาลัยและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล
3. สรุปผลการวิเคราะห์และเรียบเรียงรายงานผลการวิจัย

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในงานวิจัยนี้จำกัดขอบเขตข้อมูลเฉพาะวรรณคดีที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับการสวรรคตของพระมหากษัตริย์และการสวรรคต ทิวศต สิ้นพระชนม์หรือสิ้นชีพิตักษัย ของพระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป³

2. ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย รวบรวมจากบทร้อยกรองที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร และหนังสือต่างๆ โดยกำหนดขอบเขตข้อมูลเริ่มต้นจากบทร้อยกรองที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ใน พ.ศ. 2551

3. ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะบทร้อยกรองที่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่แล้วเท่านั้น โดยไม่ศึกษาบทร้อยกรองที่เผยแพร่ในสื่ออื่นๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ

4. ผู้วิจัยจะคงอักขรวิธีของข้อความที่ยกมาประกอบชื่อวรรณกรรม⁴ และชื่อหนังสือตามต้นฉบับ

5. ผู้วิจัยจะไม่ศึกษาบทร้อยกรองที่กล่าวถึงการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์แทรกอยู่ในวรรณคดีเรื่องอื่น ยกตัวอย่างเช่น เหตุการณ์สวรรคตและงานพระเมรุของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แทรกอยู่ในเรื่อง *สามกรุง* เป็นต้น

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองบายในหนังสือ *ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยามว่าลำดับชั้นเจ้านายสิ้นสุดเพียงชั้นหม่อมเจ้า* (2549: 32-33, 43)

⁴ ยกเว้นเรื่อง *กำสรวลศรีปราชญ์* จะใช้ว่าเรื่อง *กำสรวลโคลงสั้น* ตามหลักฐานที่นักวรรณคดีมีความเห็นสอดคล้องกันว่ามิใช่ผลงานของศรีปราชญ์ (ชลดา เรื่องรักษลิขิต, 2544: 147-150)

6. ผู้วิจัยจะไม่ศึกษาบทหรือยกเรื่องที่แต่งเพื่อรำลึกถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพหรือวันประสูติ⁵ วันคล้ายวันสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์และวันสำคัญต่างๆ เช่น วันปิยมหาราช วันมหิดล วันรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

7. ผู้วิจัยจะไม่ศึกษาบทเพลงที่แต่งเนื่องในการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์

8. คำว่า “วรรณคดี” และ “กวี” ในงานวิจัยนี้ ใช้ในความหมายกว้าง กล่าวคือ วรรณคดีหมายถึง หนังสือที่แต่งขึ้น (เสฐียรโกเศศ, 2518: 7) และ กวี หมายถึง ผู้ประพันธ์

9. พระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ใช้ตามหนังสือราชสกุลวงศ์ ของกรมศิลปากร พิมพ์ใน พ.ศ. 2554 และหนังสือจุฬาลงกรณ์ราชสันตติวงศ์พระนามพระราชโอรส พระราชธิดา และพระราชชนัดดา พิมพ์ใน พ.ศ. 2548

10. การออกพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้วิจัยจะใช้พระนามเต็มตามพระอิสริยยศในครั้งแรก และใช้พระนามย่อเมื่อออกพระนามในครั้งต่อไปตามหลักเกณฑ์ของราชบัณฑิตยสถาน⁶ ตัวอย่างเช่น

สมเด็จพระนางเจ้าสุภัททันตาภุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี อัครมเหสี

เมื่อออกพระนามครั้งต่อไป จะใช้ว่า สมเด็จพระนางเจ้าสุภัททันตาภุมารีรัตน์ฯ

สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

เมื่อออกพระนามครั้งต่อไป จะใช้ว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

11. ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหนังสือพิมพ์ นิตยสารและวารสารในสมัยรัชกาลที่ 5-7 ผู้วิจัยจะอ้างอิงตามข้อมูลที่มีปรากฏ เช่น ระบุเฉพาะตอนที่พิมพ์เล่มที่พิมพ์ หรือเดือนและปีที่พิมพ์โดยผู้วิจัยจะคงคำว่า “ตอนที่” “ฉบับที่” หรือ “เล่มที่” ไว้เพื่อความชัดเจน ตัวอย่างเช่น

คณะผู้จัดทำหนังสือสยามวิทยาศาสตร์. มหาธีรราชาลัย. **สยามวิทยาศาสตร์** ตอนที่ 1 (มกราคม 2468): พิเศษ.

ชิต บุรทัต. คำฉันท์สังเวควรรณณา. **ศัพท์ไทย** เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ชม-ฉ.

⁵ ยกเว้นกรณีที่อยู่ในช่วงการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพ หรือการจัดงานบำเพ็ญพระราชกุศล และมีเนื้อหาที่เป็นการเขียนแสดงความอาลัย

⁶ ดูรายละเอียดใน “คำนำพระนามของพระบรมวงศานุวงศ์” ในจดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน 5,52 (กันยายน 2538)

12. การอ้างอิงในการเขียนวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยใช้การอ้างอิงแบบนาม-ปี (the author-date system) แต่เมื่อยกตัวอย่างวรรณคดีโศกาลัยจากวารสาร นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ ผู้วิจัยจะคงรายละเอียดของชื่อวารสาร นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ และปีที่ เล่มที่ ตอนที่ ปักษ์ที่ หรือวันที่ไว้ เพื่อความชัดเจน ตัวอย่างเช่น

ณนี้ไปจะไกลองค์	บทบงสุนทรานาน
บออาจพบประสพพาน	สุรราชบดินทร์สุรย์
(เสนาศึกษาและแพวทยาสาตร์ เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)	
ไ้อว่าพระพีนางนิราศแล้ว	เพลงปีแก้วกรรแสงสะท้อนพร่า
เสด็จสวรรคาลัยอาลัยลา	สถิตฟ้าสถิตใจทวยไทยนรินทร์
	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
	(คมชัดลึก 3 มกราคม 2551: 9)

13. บทร้อยกรองที่มีบางส่วนซ้ำกับเรื่องอื่น หรือตัดตอนจากส่วนใดส่วนหนึ่งของบทร้อยกรองอื่น ผู้วิจัยจะถือว่าเป็นบทประพันธ์เรื่องเดียวกัน โดยยึดบทร้อยกรองที่มีเนื้อหามากกว่าเป็นบทที่สมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น

เรื่องที่ 1	
ปวงราษฎร์ปานถอดดวงใจ	รำรักอาลัย
สมเด็จพระยาประชาไทย เทวี	
ธ กอปรกุศลทวงศรี	พระเมตตามี
เปี่ยมล้นพันที่จะรำพัน	
น้ำพระทัยงดามเพียงจันทร์	ทอแสงผ่องพรรณ
ทุกชนชั้นสุขสมรมเย็น	
พระกรุณาอุตสาหะบำเพ็ญ	ประโยชน์โดดเด่น
แลเห็นทั่วแม่ถิ่นไกล	
สุวรรณเสด็จสวรรคาลัย	จึงดวงพระฤทัย
เสวยสุขสืบบุญบารมี	

กฟผ. ถวายอาศิรวาทสดุดี
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พระบรมราชชนนี

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย
(กรุงเทพฯธุรกิจ 25 กรกฎาคม 2538: 14)

เรื่องที่ 2

ปวงราชกุมารีปานถอดดวงใจ
สมเด็จพระย่าประชาไทย เทวี

รำรักอาลัย

ธ กอปรกุศลทรงศรี
เปี่ยมล้นพันที่จะรำพัน

พระเมตตาามี

น้ำพระทัยงดงามเพียงจันทร์
ทุกชนชั้นสุขสมร่วมเย็น

ทอแสงส่องพรพรรณ

พระกรุณาอุตุสาหะบำเพ็ญ
แลเห็นทั่วแม่ถิ่นไกล

ประโยชน์โดดเด่น

ลูวารเสด็จสวรรคาลัย
เสวยสุขสืบบุญบารมี

จึงดวงพระหฤทัย

กฟผ. ถวายอาศิรวาทสดุดี
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พระบรมราชชนนี

ขอทรงเกษมสุขสำราญ
เหนือแผ่นดินทองแผ่นดินไทย

แดนทิพย์พิमान

พระวิญญูญาณเสพสวรรคค์ชั้นใด
รำลึกในพระมหากุณาธิคุณ

ข้าพระบาททรมหัวใจ

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย
(สยามโพสต์ 26 กรกฎาคม 2538: 12)

ผู้วิจัยจะถือว่าบทร้อยกรองเรื่องที่ 1 และเรื่องที่ 2 เป็นเรื่องเดียวกัน แต่ใช้บทร้อยกรองเรื่องที่ 2 เป็นข้อมูลในการวิจัย เพราะมีคำประพันธ์ยาวมากกว่าเรื่องที่ 1 จำนวน 2 บท

14. หากมีบทร้อยกรองที่ผู้แต่งได้แก้ไขปรับปรุงเมื่อมีการพิมพ์รวมเล่มหรือพิมพ์ใหม่ ผู้วิจัยจะยึดฉบับที่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงแล้วเป็นต้นฉบับในการวิจัย ตัวอย่างเช่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต กวีและนักหนังสือพิมพ์ได้แต่งบทร้อยกรองแสดงความอาลัยลงหนังสือพิมพ์ต่างๆ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรวบรวมบทร้อยกรองเหล่านี้พิมพ์เป็นหนังสือ*คำกลอนสรรเสริญพระบารมี*และทรงขอให้ผู้แต่ง คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ นายชิต บุรทัต และนายชิน ราชะเลข ได้ตรวจแก้ไขสำนวนเสียก่อน ผู้วิจัยจะใช้ฉบับที่พิมพ์ครั้งหลังนี้ในการวิจัย

15. บทร้อยกรองที่ไม่มีชื่อเรื่อง ผู้วิจัยจะใช้วรรคแรกของบทประพันธ์แทนชื่อเรื่องเมื่ออ้างอิงในบรรณานุกรม โดยจะมีเครื่องหมายขลิตขีดหรือวงเล็บกำกับไว้ เพื่อให้ต่างจากร้อยกรองที่มีชื่อเรื่องอยู่แล้ว ตัวอย่างเช่น

กระทรวงวัฒนธรรม. (พระคือดาวประจำเมืองเมื่องระยัม). **ศิลปวัฒนธรรม**29 (กุมภาพันธ์ 2551):

7.

กลุ่มเคพีเอ็น. (รินน้ำตาทุกหยดจรดพระบาท). **ไทยรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 39.

16. บทร้อยกรองที่ไม่มีชื่อผู้แต่ง ผู้วิจัยจะใช้ชื่อคณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร หรือหนังสือที่มีบทร้อยกรองนั้นลงพิมพ์เป็นชื่อผู้แต่งเมื่ออ้างอิงในบรรณานุกรม ตัวอย่างเช่น

คณะผู้จัดทำหนังสือแมคเอชิน วัฒนาวิทยา. สวรรค์คตแลพระเกียรติยศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรม

ราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง รัชกาลปัตยุบัน. **แมคเอชิน วัฒนา วิทยา**

(**จดหมายเหตุแสงอรุณ**)เล่มที่ 25 ฉบับที่ 8 (พฤศจิกายน 2462): 399-400.

คณะผู้จัดทำวารสารหลักเมือง. พระไศทรเชษฐภคินี. **หลักเมือง** 18 (พฤศจิกายน 2551): 5.

1.9 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

วรรณคดีโศกาลัย หมายถึง วรรณคดีที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับการสวรรคตของพระมหากษัตริย์ และการสวรรคต ทิวงคต สิ้นพระชนม์ หรือสิ้นชีพิตักษัยของพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น บันทึกเกี่ยวกับการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ การจัดงานพระเมรุและการถวายพระเพลิง การเขียนบทร้อยกรองเพื่อพรรณนาความโศกเศร้าหรือความอาลัยเป็นอาทิ

บทที่ 2

ความหมายและบริบททางสังคมและการเมืองที่สัมพันธ์กับวรรณคดีโศกาลัย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความหมาย รูปแบบและการเผยแพร่วรรณคดีโศกาลัย และบริบททางสังคมและการเมืองที่สัมพันธ์กับวรรณคดีโศกาลัย

2.1 ความหมายของวรรณคดีโศกาลัย

2.2 รูปแบบและการเผยแพร่วรรณคดีโศกาลัย

2.3 บริบททางสังคมและการเมืองและภูมิหลังของวรรณคดีโศกาลัย

2.1 ความหมายของวรรณคดีโศกาลัย

“วรรณคดีโศกาลัย” เป็นคำที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นเพื่อใช้เรียกกลุ่มวรรณคดีร้อยกรองที่เขียนเนื่องในวาระที่พระมหากษัตริย์สวรรคตหรือพระบรมวงศานุวงศ์สวรรคต ทิวงคต ลิ้นพระชนม์ หรือสิ้นชีพิตักษัย

คำว่า “โศกาลัย” มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตว่า “โศก” สนิธิกับคำว่า “อาลัย”

1. คำว่า “โศก” ในภาษาบาลี หรือ “โศก” ในภาษาสันสกฤต มีความหมายดังนี้

ภาษาบาลี Soka แปลว่า grief, sorrow, mourning (T.W. Rhys Davids and William Stede, 1966: 724)

ภาษาสันสกฤต Śoka แปลว่า sorrow, affliction, anguish, pain, trouble, grief for (Monier Monier-Williams, 2002: 1091)

รวมแปลได้ว่า ความเสียใจ ความเศร้าระทม ความทุกข์ทรมาน ความเจ็บปวด และการคร่ำครวญ

2. คำว่า “อาลัย” ในภาษาบาลีและสันสกฤต มีความหมายดังนี้

ภาษาบาลี Ālaya หมายถึง hanging on, attachment, desire, clinging, lust (T.W. Rhys Davids and William Stede, 1966: 109)

ภาษาสันสกฤต Ā-laya แปลว่า to come close to; to settle down upon; to stoop, crouch (Monier Monier-Williams, 2002: 154)

รวมแปลได้ว่า ติดกัน การผูกยึด ความผูกพันรักใคร่ ความปรารถนา ความหลงใหล

เมื่อนำคำว่า “โศก” และ “อาลัย” มาใช้ในภาษาไทยก็มีความหมายทำนองเดียวกัน กล่าวคือ

คำว่า “โศก” แปลว่า ความทุกข์ ความเศร้า ความเดือดร้อนใจ

คำว่า “อาลัย” แปลว่า ห่วงใย พัวพัน ระลึกถึงด้วยความเสียสละ

เมื่อรวมกันเป็นคำว่า “โศกาลัย” จึงหมายถึง ความเศร้าหมองใจและความห่วงใย, ร้องไห้สะอึกสะอื้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1107, 1368) วรรณคดีโศกาลัยจึงเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นเนื่องจากความเศร้าหมองใจและความอาลัยอาวรณ์

2.2 รูปแบบและการเผยแพร่วรรณคดีโศกาลัย

รูปแบบและการเผยแพร่เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการสร้างงานและความแพร่หลายของวรรณคดีโศกาลัย วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 1-5 แต่แรกนั้นเผยแพร่อยู่ในวงจำกัดเฉพาะในกลุ่มราชสำนัก เนื่องจากจดบันทึกในสมุดไทยผู้ที่สนใจอ่านต้องคัดลอกต้นฉบับต่อกันไป จึงมิได้แพร่หลายมากนัก อีกทั้งบางเรื่องยังมีลักษณะเป็นบันทึกส่วนตัว เช่น เรื่องนิพานวงษ์ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล่าว่าต้นฉบับที่พบมีเพียง 2 เล่ม และเก่าชำรุดลบเลือนมาก (นิพานวงษ์, 2543: 4) ส่วนวรรณคดีโศกาลัยที่จารึกไว้ที่อนุสาวรีย์ก็อยู่ในเขตพระราชวังและสุสานหลวง ผู้ที่มีโอกาสได้อ่านจึงได้แก่ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์หรือข้าราชการสำนักเท่านั้น

หลังจากสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา การพิมพ์เจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการพิมพ์หนังสือและออกหนังสือพิมพ์จำนวนมาก จึงมีผู้เขียนวรรณคดีโศกาลัยเพื่อลงหนังสือพิมพ์และหนังสือที่พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพและพระศพ เป็นเหตุให้การแต่งวรรณคดีโศกาลัยแพร่หลายนับแต่นั้นเป็นต้นมา

จากการสำรวจวรรณคดีโศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้วิจัยพบว่ามีรูปแบบและการเผยแพร่ดังต่อไปนี้

2.2.1 บทหรือกรอนที่จดบันทึกลงสมุดไทย

ในสมัยรัชกาลที่ 1-5 วรรณคดีโศกาลัย เช่น เรื่องนิพานวงษ์ว่า *โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง*¹ บันทึกไว้ในสมุดไทยดำและสมุดไทยขาวหากมีผู้ต้องการต้นฉบับไว้อ่าน ต้องใช้วิธีการคัดลอกต่อกันไป ดังที่คุณพุ่มกล่าวไว้ในเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติว่าเรื่องที่ตนแต่งมีผู้มาขอซื้อจำนวนมาก โดยขอยืมต้นฉบับเพื่อคัดลอกไปอ่าน²

¹ นอกจากนี้ยังมีเรื่องกลอนแฉ้วลาวเรื่องพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ต้นฉบับเป็นสมุดไทยขาวแต่ต้นฉบับยังไม่ได้ชำระตีพิมพ์ ผู้วิจัยจึงมีได้นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้

² “คนที่รู้พระเดชพระคุณกระหม่อม เขาก็ยอมนับถือมักซื้อหา เอาอ่านเอ็นเชิญชู้ชู้บู้ชู้ เขาก็มาขอลอกค้นออกเต็ม” (คุณพุ่ม, 2464: 37)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนครมีพระประสงค์จะให้หนังสือเรื่องต่างๆ อันเป็นสมบัติชาติได้พิมพ์แพร่หลาย จึงทรงเป็นธุระเลือกหาหนังสือให้เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, 2502: 95) และทรงเปลี่ยนแปลงความนิยมในการจัดพิมพ์หนังสือแจกเป็นของชำร่วยจากหนังสือพุทธศาสนาเป็นการพิมพ์หนังสืออื่นๆ ที่มีต้นฉบับอยู่ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร เพื่อจะได้รักษาต้นฉบับเหล่านั้นไว้ และเป็นการเผยแพร่ให้ประชาชนได้อ่านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทย (พระยาอนุมานราชธน, 2513: 425-454)

ด้วยเหตุนี้วรรณคดีไศกาลัยที่เป็นหนังสือเก่าและหายากจึงได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 หลายเรื่อง เช่น เรื่องนิพพานวังน่า³ นายเล็ก สมิตะสิริ มหาตเล็ก พิมพ์ช่วยกุญชรพระราชทาน มหาอำมาตย์เอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ พ.ศ. 2461 และพิมพ์ช่วยกุญชรพระราชทาน มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาอภัยราชามหาฤทธิธรรมธร ณ วัดเศวตฉัตร ปีมะเมีย ในปีเดียวกัน เรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่มพิมพ์แจกในงานฉลองพระชันษาของพระองค์เจ้านารีรัตนา พ.ศ. 2464 และพิมพ์แจกในการกุญชรพระราชทาน มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าเณร ณ วัดปากน้ำ ในปีเดียวกันเรื่องโคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวงพิมพ์ครั้งแรกที่โรงพิมพ์วัชรินทร์ พ.ศ. 2439 โดยกระแสรับสั่งของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ และพิมพ์แจกในงานฉลองพระชนมายุ 42 พรรษาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ใน พ.ศ. 2469

ปัจจุบันกรมศิลปากรเป็นผู้พิจารณาเลือกหนังสือวรรณคดีโบราณที่หาต้นฉบับยากให้เจ้าภาพจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อสืบอายุหนังสือ และเพื่อการศึกษาค้นคว้าสืบไป

2.2.2 บทร้อยกรองที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร และหนังสือ

นับจากสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมามีหนังสือพิมพ์ วารสาร และนิตยสารจำหน่ายอย่างแพร่หลาย รวมทั้งยังมีหนังสืออนุสรณ์งานพระศพซึ่งพิมพ์แจกเป็นที่ระลึก จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้มีการสร้างงานและเผยแพร่วรรณคดีไศกาลัยสู่สาธารณชนมากยิ่งขึ้น

ในระยะแรกบทร้อยกรองที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไม่ค่อยมีภาพประกอบมากนักส่วนใหญ่เป็นพระบรมฉายาลักษณ์และพระฉายาลักษณ์ที่มีลักษณะค่อนข้างเป็นทางการ เช่น ภาพทรงเครื่องแบบทหาร ภาพทรงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เนื่องจากในยุคนั้นการถ่ายภาพยังมีกระบวนการที่ยุ่งยากซับซ้อน แต่ในยุคปัจจุบันมีการลงภาพประกอบเป็นพระฉายาลักษณ์และพระสาทิสลักษณ์ที่มีพระ

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2459: 76-77) ทรงเล่าว่า ต้นฉบับเพลงยาวเรื่องนิพพานวังน่าเป็นหนังสือมรดกตกทอดในพระราชวังบวร ภายหลังพระองค์เจ้าวงจันทร์ได้มอบให้หอพระสมุดสำหรับพระนครหรือหอสมุดวชิรญาณ

อิริยาบถหลากหลายมากขึ้น โดยอาจเป็นภาพที่แสดงพระราชประวัติตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนเจริญพระชันษา ภาพขณะทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ หรือภาพขณะทรงพระประชวร บทร้อยกรองที่มีเนื้อเรื่องและภาพที่มีความหมายเชื่อมโยงกันหรือมีภาพประกอบช่วยเสริมเนื้อหา จึงสร้างความสะเทือนอารมณ์แก่ผู้อ่านได้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้หนังสือพิมพ์บางฉบับก็มีจุดประสงค์ที่จะนำเสนอภาพเกี่ยวกับพระราชพิธีถวายพระเพลิงซึ่งเป็นพระราชพิธีที่ยิ่งใหญ่และสวยงาม เช่น ภาพพระโกศ รูปแบบสถาปัตยกรรมและการตกแต่งพระเมรุ ภาพพระบรมวงศานุวงศ์ที่มาร่วมงาน ภาพกระบวนแห่ตามพระราชประเพณีโบราณ ภาพประชาชนที่มาถวายพระเพลิงพระศพพร้อมบทร้อยกรองประกอบภาพ กล่าวชมความวิจิตรงดงามของศิลปกรรมต่างๆ และอาจพรรณนาความโศกเศร้าร่วมด้วย ภาพประกอบจึงทำให้เข้าใจง่าย ช่วยเสริมจินตภาพและอรรถรสให้แก่วรรณคดีโคกกาลยิ่งยงมากขึ้น

2.2.3 บทร้อยกรองจารึกที่อนุสาวรีย์

อนุสาวรีย์เป็นสิ่งที่สร้างไว้เป็นเครื่องระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญ มีรูปแบบต่างๆ หลายลักษณะ เช่น สถูปเจดีย์⁴ รูปเหมือนบุคคล ประติมากรรมเชิงสัญลักษณ์ เป็นต้น อนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงบุคคลสำคัญและมีการจารึกวรรณคดีโคกกาลยิ่งยงไว้ด้วย ได้แก่ อนุสาวรีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี อัครมเหสี และอนุสาวรีย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพยพรรณพิลาส⁵

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. 2423 จากอุบัติเหตุเรือพระที่นั่งล่มในแม่น้ำเจ้าพระยา ขณะเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโศกเศร้ามากมีพระราชดำริให้สร้างอนุสาวรีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักอาลัยของพระองค์หลายแห่งในเวลาใกล้เคียงกัน โดยเลือกสร้างตามสถานที่ต่างๆ ที่ทั้งสอง

⁴ สันติ เล็กสุขุม (2540: 5-6,13) อธิบายว่าสถูปคือสิ่งก่อสร้างเหนือนหลุมฝังศพหรือสร้างเพื่อบรรจุอัฐิ ส่วนเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาอันควรแก่การเคารพบูชา มีทั้งสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ ประดิษฐานพระพุทธรูป และสร้างเป็นที่ระลึก และนิยมใช้เรียกเป็นคำคู่ว่า “สถูปเจดีย์” มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

⁵ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ยังมีอนุสาวรีย์อื่นๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงผู้วายชนม์และมีการจารึกคำไว้อาลัย คืออนุสาวรีย์พลเสือป่า เชื้อ ซึ่งจมน้ำเสียชีวิตขณะซ้อมรบที่จังหวัดนครปฐม มีบทไว้อาลัยร้อยแก้วและโคลงสี่สุภาพ นอกจากนี้ยังมีอนุสาวรีย์ยาเหล ซึ่งสร้างเป็นอนุสรณ์ถึงยาเหล สุนัขของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และจารึกบทพระราชนิพนธ์กลอนสุภาพเป็นคำไว้อาลัยไว้ด้วยเช่นกัน (ประชุมศิลปจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 2, 2521: 212-213, 219)

พระองค์ทรงโปรดปรานและเคยเสด็จประพาสมาก่อน ได้แก่ ที่น้ำตกพลิว⁶ พระราชอุทยาน
สราญรมย์⁷ และพระราชวังบางปะอิน⁸

อนุสาวรีย์ที่พระราชวังสราญรมย์และพระราชวังบางปะอินมีจารึกข้อความไว้อาลัยของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นร้อยแก้วภาษาไทยและภาษาอังกฤษ⁹ ส่วนที่น้ำตกพลิว
มีเฉพาะภาษาไทย แต่ที่จารึกบทร้อยกรองไว้มีเพียงที่อนุสาวรีย์ที่พระราชอุทยานสราญรมย์แห่งเดียว
เท่านั้น คือที่ด้านตะวันตก จารึกกษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์ กกล่าวไว้อาลัยและกล่าวถึงพระประวัติของสมเด็จพระ
พระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ ส่วนด้านตะวันออก จารึกสาลินีฉันท กกล่าวถึงพระประวัติของสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์ โสภางคทัศนิยลักษณ์ อรรควรราชกุมารี ซึ่ง
สิ้นพระชนม์พร้อมกับพระราชมารดา

นอกจากนี้ยังมีอนุสาวรีย์ที่สุสานหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอัฐิและพระอังคารของพระบรมวงศานุวงศ์

⁶ สร้างหลังจากงานพระราชทานเพลิงพระศพ โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) สร้าง
อนุสาวรีย์รูปพระมิดเหมือนพระมิดของอียิปต์ ทำด้วยแผ่นอิฐหน้าวัวอิฐปูน ภายในบรรจุพระศรีสังคารของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทา
กุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี อัครมเหสี (วงเดือน นาราสัจจ์ และคณะ, 2553: 102) จารึกข้อความว่า “ที่ระลึกแห่งความรักแห่งสมเด็จพระ
นางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์พระบรมราชเทวี อัครมเหสีซึ่งเสด็จทิวงคตแล้วด้วยเธอได้มาถึงที่นี่ เมื่อจุลศักราช 1236 โดยความยินดีชอบใจ
มาก อนุสาวรีย์นี้สร้างขึ้นโดยจุฬาลงกรณบรมราช ผู้เป็นพระราชสามี”

⁷ สร้างเป็นรูปปราสาท 5 ยอด ทำด้วยหินอ่อนสีขาว ยอดมุมปราสาท ภายในบรรจุพระศรีสังคาร (วงเดือน นาราสัจจ์ และคณะ,
2553: 99-100) ด้านเหนือจารึกคำไว้อาลัยเป็นภาษาไทยว่า “ที่ระลึกแห่งสมเด็จพระนางเจ้า สุนันทากุมารีรัตน์ พระราชเทวี แลสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์โสภางคทัศนิยลักษณ์อรรควรราชกุมารี อนุสาวรีย์นี้ สร้างขึ้นโดยพระบรมราชโองการ แห่งพระ
บาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในจุลศักราช 1242” ด้านใต้จารึกคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ ส่วน
ด้านตะวันตกและตะวันออกจารึกฉันท (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 2, 2521: 96-99)

⁸ ทำพิธีเปิดเมื่อ พ.ศ. 2426 อนุสาวรีย์นี้มีความสง่างาม สร้างด้วยหินอ่อนจากประเทศอิตาลี เป็นรูปสามเหลี่ยมทรวดทรง
งดงาม มีตราประจำพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี อัครมเหสี ประดิษฐานอยู่สองด้าน (วงเดือน
นาราสัจจ์ และคณะ, 2553:100-101) มีจารึกข้อความภาษาไทยว่า “ที่ระลึกแห่งความรักแห่งสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์พระบรม
ราชเทวีอัครมเหสีอันเสด็จทิวงคตแล้วซึ่งเธอเคยมาอยู่ในสวนนี้โดยความความสุขสบายแลเป็นที่เบิกบานใจพร้อมด้วยผู้ซึ่งเป็นที่รักแลที่สนิท
อย่างยิ่งของเธออนุสาวรีย์นี้สร้างขึ้นโดยจุฬาลงกรณบรมราชผู้เปนสวามีอันได้รับความเศร้าโศกเพราะความทุกข์อันแรงกล้าในเวลานั้น
แทบจะถึงแก่ชีวิตตรึงกระนั้นยังมิได้หักหายจุลศักราช 1243” อีกด้านจารึกคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่
2, 2521: 100-101)

⁹ การจารึกเป็นภาษาอังกฤษเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่ไทยได้รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมจากตะวันตก เช่น
จารึกเขาเต่าที่วัดประยูรวงศาวาส พ.ศ. 2428 กล่าวถึงการพระยาภาณุวงศ์ปฏิสังขรณ์อนุสาวรีย์รูปปั้นใหญ่ บริเวณเขาเต่า ซึ่งสร้างขึ้น
โดยสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ผู้เป็นบิดา เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ที่ปืนใหญ่ระเบิดเมื่อคราวฉลองวัด ก็มีจารึกคำแปลเป็น
ภาษาอังกฤษเช่นกัน

อนุสาวรีย์ที่สุสานหลวงที่มีการจารึกบทร้อยกรองไว้คล้าย ได้แก่ อนุสาวรีย์เสรีนิธาน¹⁰ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อ
บรรจุพระอังคาร¹¹ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพยพรรณพิลาส¹² มีรูปแบบ
สถาปัตยกรรมเป็นศิลปะแบบโกธิค เสาเบื้องขวาจารึกภูขงคปยาตฉันท์ เสด้านซ้ายจารึกโคลงสี่
สุภาพพรรณนาความโศกเศร้าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ประชุมศิลาจารึกภาคที่
6 ตอนที่ 2, 2521: 109-110, 134-136)

ชัชพล ไชยพร (2551: 110-111) สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงนำคติการบรรจุอัฐิตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาผสมผสานกับการสร้างสุสานบรรจุพระศพ
ประจำพระราชวงศ์ของยุโรป ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะสร้างด้วยหินอ่อนสลักเสลาอย่างสวยงามพร้อมจารึก
ประวัติผู้วายชนม์และคำไว้อาลัยอันไพเราะ รวมกันอยู่ในโบสถ์ประจำพระราชวงศ์หรือโบสถ์สำคัญ
ของประเทศนั้นๆ ดังจะเห็นได้ว่าอนุสาวรีย์ที่สุสานหลวงหลายองค์มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมและ
ศิลปกรรมเลียนแบบอนุสาวรีย์ที่บรรจุพระศพเจ้านายยุโรป¹³

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อสันนิษฐานนี้ และมีความเห็นเพิ่มเติมว่าพระองค์อาจทรงทราบเรื่องการ
สร้างสุสานประจำพระราชวงศ์ของยุโรปก่อนเสด็จประพาสยุโรป เนื่องจากสุสานหลวงก่อสร้างก่อน
การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ. 2440¹⁴ และในระหว่าง พ.ศ. 2413-2439 พระองค์ได้เสด็จ
ประพาสประเทศอาณานิคมของตะวันตก ได้แก่ สิงคโปร์ ชวา มะละกา พม่า ปีนัง อินเดีย และรัฐ
มลายูทางเหนือ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547: 30-31) อาจจะทรงเห็นแบบอย่างสถาปัตยกรรมแบบ

¹⁰ นอกจากบทร้อยกรองไว้อาลัยแล้ว ที่ได้ปราสาทอนุสาวรีย์แห่งนี้ยังมีจารึกร้อยแก้วกล่าวถึงวันประสูติ วันสิ้นพระชนม์วัน
พระราชทานเพลิงและวันที่บรรจุพระอังคาร การสร้างอนุสาวรีย์และพระพุทธรูปเพื่ออุทิศเป็นพระราชกุศลและจารึกหลักธรรมเรื่องอาชา
วียนยอาชาวียนปฏิบัติและปรมาตต์ (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 2: 105-108, 137-148)

¹¹ ทำพิธีบรรจุพระอังคารเมื่อ พ.ศ. 2429 และภายหลังได้นำพระอังคารของพระโอรสธิดาองค์อื่นๆ ในเจ้าจอมมารดาพร้อม มา
บรรจุไว้ด้วย ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัยวุฒิวโรดม และพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาปีนุชบากร (กรมศิลปากร, 2531: 61)

¹² เป็นพระองค์เจ้าหญิงแฝดคู่กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย แต่สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2429
พระชันษา 1 ปี 3 เดือน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 3, ตอน 34, 22 ธันวาคม พ.ศ. 2429: 285-286)

¹³ การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พ.ศ. 2440 ได้เสด็จไปที่ฝั่งพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าฟริดริชที่ประเทศเยอรมัน และที่ฝั่ง
พระบรมศพของกษัตริย์สวีเดนและนอร์เวย์ (พระยาศรีสุนทร (เส็ง วิริยศิริ), 2540: 285, 373) และเมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ใน
พ.ศ. 2450 ได้เสด็จไปที่ฝั่งพระบรมศพพระเจ้าวิกเตอร์เอ็มมานูเอลที่ 2 ประเทศอิตาลี (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2536
ช: 483)

¹⁴ สุสานหลวงน่าจะเริ่มก่อสร้างภายหลังงานออกพระเมรุของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี รัชกรมเหสี
ใน พ.ศ. 2423 ไม่นานนัก เพราะได้นำพระสรีระมาบรรจุไว้ที่สุสานอนุสาวรีย์ หลังจากนั้นก็มีกรก่อสร้างเพิ่มเติมเรื่อยมา ในหนังสือ
ประวัติวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กล่าวว่า หลังจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ ผู้เป็น แม่กองจัดสร้างสุสานหลวง
สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2440 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้านิลวรรณ เป็นแม่กองสร้างอนุสาวรีย์สืบต่อมา (กรมศิลปากร,
2531: 55)

ตะวันตกจากประเทศเหล่านี้มาบ้างแล้ว ดังจะเห็นได้ว่าอนุสาวรีย์สร้อยนิทานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพยพรรณพิลาส และอนุสาวรีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ ที่พระราชวังบางปะอิน ซึ่งสร้างก่อนการเสด็จประพาสยุโรปก็มีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบยุโรป และมีจารึกเป็นภาษาอังกฤษด้วย¹⁵

อนุสาวรีย์ สถูปเจดีย์ และบทร้อยกรองไว้อาลัย จึงเป็นองค์ประกอบร่วมกันที่สร้างเป็นอนุสรณ์เพื่อระลึกถึงผู้ล่วงลับ ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สวยงามมั่นคง และบทร้อยกรองอันไพเราะจับใจที่จารึกไว้ สะท้อนถึงความอาลัยรักและความผูกพันของผู้สร้างที่ต้องการบันทึกไว้ให้เป็นที่ประจักษ์และคงอยู่อย่างถาวร

2.2.4 บทร้อยกรองประดับพวงมาลาและกระทงดอกไม้

การเขียนบทร้อยกรองประดับเครื่องสักการะ ได้แก่ พวงมาลาและกระทงดอกไม้ เพื่อนำไปแสดงความเคารพพระบรมศพและพระศพ เป็นการแสดงความรู้สึกลึกซึ้งเศร้าอาลัยผ่านเนื้อหาในบทประพันธ์ พร้อมกับถวายดอกไม้ธูปเทียนเป็นเสมือนเครื่องบูชาอย่างหนึ่งตามคติของไทย

พวงมาลา คือ ดอกไม้ที่จัดแต่งขึ้นตามโครงรูปต่างๆ เช่น วงกลม วงรี สำหรับวางที่อนุสาวรีย์ พระบรมรูป หรือศพ เป็นต้น เพื่อเป็นเกียรติหรือแสดงความเคารพ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 773) บางครั้งอาจเรียกว่า “พวงมาลา” เช่น ในหนังสือเรื่องกลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กล่าวว่พระนิพนธ์ส่วนหนึ่งรวบรวมจากกาพย์กลอนที่ผูก “พวงมาลา” ส่วนในหนังสือวรรณคดี เรียกว่า “พวงดอกไม้” ซึ่งน่าจะหมายถึงสิ่งเดียวกัน¹⁶

พระยาอนุমানราชธน (2491: 107-108) อธิบายว่า ประเพณีวางพวงหรือเพื่อแสดงความเคารพศพได้แบบอย่างมาจากตะวันตก การไปเยี่ยมศพในปัจจุบัน มักมีพวงหรือดอกไม้ ต่อมาเป็นช่อดอกไม้และกระเช้าดอกไม้ก็มี

การถวายพวงมาลาและดอกไม้เป็นเครื่องเคารพพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ไทย มีบันทึกไว้ในครั้งงานพระบรมศพรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล้าว่าประชาชนได้นำพวงมาลาและดอกไม้มาถวายเป็นราชสักการะ และยังมีอัครราชทูตญี่ปุ่น อิตาลี และ

¹⁵ อนุสาวรีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ที่พระราชวังบางปะอิน จารึกคำไว้อาลัยเป็นภาษาอังกฤษด้วยตัวอักษรโรมัน ส่วนอนุสาวรีย์สร้อยนิทานมีจารึกว่า “ตรงกับวันที่ 17 เดือน โนมเวมเบอร์ ปีมีคฤศตศักราช 1886” (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 2, 2521: 107-108)

¹⁶ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพวงมาลาหรือวงมาลากับพวงหรือ ก็น่าจะหมายถึงสิ่งเดียวกันด้วย เพราะพวงหรือก็คือดอกไม้ที่จัดแต่งขึ้นตามโครงรูปต่างๆ เช่น วงกลม วงรี สำหรับใช้เคารพศพ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 773) จึงมีลักษณะเช่นเดียวกับพวงมาลา

เยอรมันได้นำพวงมาลาในนามพระเจ้าแผ่นดินของแต่ละประเทศมาวางถวายพระบรมศพอีกด้วย (ราม วชิราวุธ, 2550: 75, 244, 252)

บทร้อยกรองที่ประดับพวงมาลาและดอกไม้มีทั้งที่พระบรมวงศานุวงศ์ส่งไปสักการะพระบรมศพและพระศพเป็นการส่วนพระองค์ และของประชาชนที่นำมาถวาย เช่น พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงกลัดกระถางดอกไม้ถวายพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประดับพวงมาลาถวายสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี บทประพันธ์ประดับพวงดอกไม้ถวายสักการะพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลของสายปัญญาสมาคม เป็นต้น ภายหลังมีผู้คัดลอกบทร้อยกรองเหล่านี้ไว้และจัดพิมพ์เป็นหนังสือ เช่น เรื่องกลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ ซึ่งรวบรวมพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ที่ทรงแต่งพระราชทานพระประยูรญาติในโอกาสต่างๆ เป็นต้น

2.2.5 บทร้อยกรองฉีกพระฉายาลักษณ์แจกในงานพระศพ ได้แก่ โคลงที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงแต่งฉีกพระฉายาลักษณ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย เพื่อแจกพระบรมวงศานุวงศ์ในงานพระเมรุ พ.ศ. 2420 เนื้อหาโคลงที่จารึกกล่าวว่าเป็นพระรูปแจกงานพระศพเพื่อเป็นที่ระลึก และระบุปีที่จัดงาน

2.3 บริบททางสังคมและการเมืองและภูมิหลังของวรรณคดีโศกาลัย

บริบททางสังคมและการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการแต่งวรรณคดีโศกาลัย ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสภาพทางสังคมและการเมืองตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะการจัดงานปลงพระศพหรืองานพระเมรุในแต่ละสมัย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการแต่งวรรณคดีโศกาลัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 สมัยสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี

ในสมัยสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี ไม่พบว่ามีงานแต่งวรรณคดีโศกาลัย แต่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการจัดงานพระบรมศพและงานพระเมรุในแต่ละยุค เพื่อให้เห็นภาพรวมของการจัดงานปลงพระบรมศพในแต่ละสมัย ดังนี้

ในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนต้นมีหลักฐานเกี่ยวกับการปลงพระศพและสถาปัตยกรรมพระเมรุน้อยมากจากวรรณคดีเรื่องไตรภูมิภคา ซึ่งพญาลิไทแต่งใน พ.ศ. 1888 กล่าวถึงการปลงพระ

บรมศพของพญาจักรพรรดิราชาว่า มีการสงฆ์น้ำพระบรมศพด้วยเครื่องหอม ห่อด้วยผ้าขาว 500 ชั้น ก่อนนำไปใส่ในพระโกศ และเมื่อถวายพระเพลิงเสร็จแล้วก็นำพระอัฐิบรรจุไว้ในเจดีย์ (ไตรภูมิภิกษา, 2555: 102) เช่นเดียวกับในเรื่องลิลิตพระลอ ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยาตอนต้นก็กล่าวว่ หลังการถวายพระเพลิงก็มีการสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระอัฐิของพระลอและพระเพื่อนพระแพงเช่นกัน (กรมศิลปากร, 2540: 492-493) จึงพอสันนิษฐานได้ว่าการปลงพระศพพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้นใช้วิธีการถวายพระเพลิงแล้วสร้างสถูปเจดีย์หรือพระอาราม ณ สถานที่ที่ถวายพระเพลิงนั้น สำหรับเป็นที่สักการบูชาหรือเป็นอนุสรณ์ต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีและสถาปัตยกรรมที่พบสถูปเจดีย์จำนวนมากตามพระอารามขนาดใหญ่ (ม.ร.ว. งามน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ก: 78, 81)

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนกลางมีบันทึกเกี่ยวกับพระราชพิธีปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์ในเอกสารของชาวต่างชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในเวลานั้นมีการจัดงานถวายพระเพลิงอย่างยิ่งใหญ่แล้ว เช่นในเอกสารของปินโต (Fernão Mendez Pinto)¹⁷ ชาวโปรตุเกส ได้กล่าวถึงการแห่พระบรมโกศของสมเด็จพระไชยราชาธิราชมาถวายพระเพลิงเหนือพระจิตกาธานขนาดใหญ่ จากนั้นจึงบรรจุพระบรมอัฐิในพระโกศเงิน แล้วอัญเชิญไปในเรือพระที่นั่งที่ตกแต่งอย่างงดงามเพื่อไปประดิษฐานยังพระอารามแห่งหนึ่ง มีขบวนเรือขนาดใหญ่ของพระสงฆ์จำนวน 40 ลำ และเรือเล็กเชิญรูปสัตว์ต่างๆ ติดตามไปด้วยอีก 100 ลำ มีการประโคมดนตรีทั่วทั้งพระนครและจัดพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระอารามหลวง (เฟอร์ดินันด์ แมนเดซ ปินโต, 2538: 18-19)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère) กล่าวถึงการจัดงานพระเมรุของพระมหากษัตริย์ว่าในการชักพระศพไปสู่เมรุมีการประโคมดนตรีนานาชนิด มีขบวนของญาติพี่น้องแต่งชุดขาวและร้องให้คร่ำครวญเป็นอันมาก ตามด้วยขบวนแห่รูปสัตว์ต่างๆ พระเมรุสูงใหญ่มากจนต้องขอยืมเครื่องมือจากชาวยุโรปในการอัญเชิญพระโกศชะโลงขึ้นสู่พระจิตกาธาน มีการจุดดอกไม้ไฟเพื่อความสวยงาม และมีหรรสพคือโขนและระบำ เมื่อถวายพระเพลิงแล้วก็นำพระอัฐิไปบรรจุในเจดีย์และลอยพระอังคาร (ลา ลูแบร์, 2548: 367-370) นอกจากนี้ยังมีบันทึกของนิโกลาส์ แซร์แวงส์ (Nicolas Gervaise) ซึ่งกล่าวถึงงานพระศพของพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกันว่า มีการจัดงานพระราชทานเพลิงในพระบรมมหาราชวัง จิตกาธานประกอบด้วยไม้จันทร์และไม้กฤษณา โดยพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้พระราชทานเพลิงพระศพด้วยพระองค์เอง ในงานมีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยและมีความมโหฬารพันลึกเหลือที่จะพรรณนาได้หมดสิ้น สตรีที่วราชอาณาจักรโกนศีรษะและแต่งกายไว้ทุกข์ มีการถวายเครื่องปัจจัยไทยทานแด่พระภิกษุเป็นอันมาก (นิโกลาส์ แซร์แวงส์, 2550: 180-182)

¹⁷ อ่านออกเสียงตามภาษาโปรตุเกสว่าฟิอร์นาว เม็นดีซปิงตู

ในสมัยอยุธยาตอนปลายนับแต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชาถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์) เป็นสมัยที่ราชประเพณีการปลงพระศพและสถาปนาพระเมรุ เกิดเป็นแบบแผนที่ชัดเจน มีการจัดรูปแบบพระเมรุแยกตามลำดับพระอิสริยยศ (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ก: 90) ดังปรากฏหลักฐานในเรื่องคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (2534) ซึ่งกล่าวถึงการจัดพระราชนิพิตปลงพระศพและรูปแบบของพระเมรุ โดยจำแนกเป็นพระเมรุ ชนิดเอก โท ตรี กล่าวถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมและเครื่องตกแต่งพระเมรุ ลำดับชั้นของพระโกศ ลักษณะของกระบวนเชิญพระบรมศพและพระศพ และเครื่องยศสำหรับพระบรมศพและพระศพอย่างละเอียด

ตัวอย่างการจัดงานพระเมรุในสมัยอยุธยาตอนปลายที่บันทึกไว้ในเอกสารต่างๆ เช่น ในพระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่า ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ งานพระเมรุของสมเด็จพระเพทราชาจัดสร้างพระเมรุใหญ่ เมรุทิศ และเมรุแทรก แล้วอัญเชิญพระบรมศพใส่ในพระโกศทองประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ มีขบวนนางในนุ่งผ้าขาวไว้ทุกข์เดินตามพระบรมศพ (ประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542: 415) จดหมายเหตุเรื่องสมเด็จพระบรมศพ หรือเรื่องจดหมายเหตุพระศพสมเด็จพระเจ้าวัดพระรูป วัดพุทธไสสวรรคย์ กรุงเก่า กล่าวถึงงานพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ กรมหลวงโยธาเทพ มเหสีฝ่ายซ้ายของสมเด็จพระเพทราชาบรรยายขั้นตอนการประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงอย่างละเอียด พร้อมมีแผนผังของพระเมรุ และแผนผังการใช้พื้นที่ของพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ในขณะประกอบพระราชพิธีอีกด้วย

ส่วนในสมัยธนบุรีอยู่ในช่วงสถาปนาอาณาจักรใหม่ และมีระยะเวลาอันสั้นเพียง 15 ปี ทั้งอยู่ในช่วงสถานการณ์บ้านเมืองไม่ปกติ เนื่องจากยังมีศึกสงครามติดพัน ทำให้ไม่อาจจัดงานพระเมรุอย่างสมบูรณ์ครบถ้วนตามโบราณราชประเพณีเต็มรูปแบบได้ แม้แต่การถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศก็จัดสร้างเพียงพระเมรุหุ้มผ้าขาวเพื่อความสะดวกรวดเร็ว (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ก: 115) ในสมัยธนบุรีมีการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพเต็มรูปแบบเพียงงานเดียวเท่านั้น คือ งานพระเมรุของสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ซึ่งเป็นพระราชชนนีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ยิ้ม ปัทมทยางกูร, 2523: 5-15)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพเริ่มมีการประกอบพิธีอย่างยิ่งใหญ่ โดยการจัดสร้างพระเมรุสำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง เป็นต้นมา จากนั้นจึงมีการจัดลำดับชั้นของพระเมรุและพิธีกรรมอย่างเป็นระเบียบแบบแผนในสมัยอยุธยาตอนปลายแม้กระนั้นก็ไม่ปรากฏว่ามีการแต่งวรรณคดีเพื่อบันทึกพระราชพิธีดังกล่าวหรือแต่งบทควาครวญถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ล่วงลับแต่อย่างใด เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะในสมัยอยุธยามีการช่วงชิงอำนาจระหว่างราชวงศ์ต่างๆ บ่อยครั้ง ดังจะเห็นได้ว่ากรุงศรีอยุธยา

เป็นราชธานี 417 ปี มีพระมหากษัตริย์จำนวน 34 พระองค์ แต่สวรรคตจากการถูกลอบปลงพระชนม์ และสำเร็จโทษถึง 10 พระองค์¹⁸ และในสมัยต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรีก็ทรงถูกสำเร็จโทษเช่นกัน

ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าความผันผวนทางการเมืองเนื่องจากการเปลี่ยนรัชกาลหรือตั้งราชวงศ์ใหม่บ่อยครั้งในอดีตเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กวีไม่นิยมแต่งวรรณคดีโศกาลัยเพื่อคร่ำครวญถึงพระมหากษัตริย์ที่เสด็จสวรรคต ดังมีตัวอย่างในพระราชพงศาวดารว่า เมื่อมีการขูดหีบพระศพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีขึ้นมาถวายพระเพลิงนั้น บรรดาเจ้าจอมซึ่งเคยรับราชการครั้งแผ่นดินกรุงธนบุรี ต่างคิดถึงพระคุณชวนกันร้องไห้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์¹⁹ ทรงพระพิโรธดำรัสให้ลงพระราชอาญาโอบยหลังทั้งสิ้น (นฤมล ธีรวัฒน์, 2539: 48-49) เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ตามคติเทวราชานัน เชื่อว่าพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพระเป็นเจ้ามีความแตกต่างจากคนธรรมดา คือ ไม่ป่วยไข้ ไม่ตาย และไม่มี ความเปลี่ยนแปลงในร่างกาย เช่น อ้วนขึ้น หรือผอมลง ด้วยเหตุนี้ในอดีตจึงห้ามถามพระอาการประชวรของพระมหากษัตริย์²⁰ และเมื่อสิ้นพระชนม์ก็ไม่ใช่ศัพท์ที่หมายถึงคำว่า ตาย แต่เรียกว่า “สวรรคต” แปลว่าไปสวรรค (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2525: 35) ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ไม่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยจนเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์

2.3.2 สมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงขึ้นครองราชย์ และตั้งราชวงศ์จักรีเป็นราชวงศ์ใหม่ พร้อมทั้งสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ในยุคนี้บ้านเมืองมีเสถียรภาพมั่นคง และมีพระมหากษัตริย์เพียงราชวงศ์เดียวปกครองแผ่นดิน เริ่มมีการแต่งวรรณคดีโศกาลัยเพื่อพรรณนาความรู้สึกโศกเศร้าอาลัยและบันทึกเหตุการณ์สวรรคต และพระราชพิธีปลงพระศพตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 สืบเนื่องต่อมาถึงรัชกาลปัจจุบัน

อย่างไรก็ดีการแต่งวรรณคดีโศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้มีสม่ำเสมอในทุกรัชกาล ผู้วิจัยจึงจะกล่าวถึงภูมิหลังของวรรณคดีโศกาลัยและบริบททางสังคมและการเมืองเฉพาะรัชสมัยที่มีการแต่งวรรณคดีโศกาลัย ได้แก่ สมัยรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 รัชกาลที่ 8 และรัชกาลปัจจุบัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

¹⁸ ได้แก่ พระเจ้าทองล้าน สมเด็จพระรพีราธิราช สมเด็จพระชัยราชาธิราช สมเด็จพระแก้วฟ้า ขุนวรวงศาธิราช สมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ สมเด็จพระเชษฐาธิราช สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย และสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2554: 49-186)

¹⁹ หมายถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

²⁰ ในสมัยก่อนแม้แต่ทรงพระประชวรก็ไม่ออกข่าวการประกาศอาการประชวรมากระทำการในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2525: 35)

2.3.2.1 รัชกาลที่ 1

วรรณคดีโคกาลัยเรื่องแรกแต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ เรื่องนิพานวังน่า ของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพูชนัตร²¹ เนื้อหากล่าวถึงพระอาการประชวรของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทจนถึงวันสวรรคต ถวายพระเพลิง และลอยพระอังคารเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างที่ประกอบพิธีปลงพระศพสลับกับการพรรณนาความสรรเสริญพระเกียรติยศ และพระเดชานุภาพของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทความขัดแย้งในราชสำนักระหว่างวังหน้ากับวังหลวง ตลอดจนความทุกข์โศกของกวี

เรื่องนิพานวังน่า มีลักษณะคล้ายเพลงยาวจดหมายเหตุ²² ที่เน้นการพรรณนาอารมณ์ร่วมกับการบันทึกเหตุการณ์จริง ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 61-62) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการเขียนเพลงยาวจดหมายเหตุเริ่มมีประวัติมาแต่สมัยปลายอยุธยาแล้ว เช่น เรื่องเพลงยาวหม่อมพิมเสน จากนั้นถูกนำมาผสมกับวรรณกรรมนิราศ ซึ่งสมัยอยุธยาอยู่แยกกันค่อนข้างเด็ดขาด จึงเกิดเอากลอนมาแต่งนิราศกันแพร่หลายจนกลายเป็นแบบของนิราศที่มีผู้นิยมอย่างกว้างขวาง และด้วยเหตุที่รับเอาจารีตของเพลงยาวจดหมายเหตุไว้จึงนิยมที่จะต้องพรรณนาระยะการเดินทาง และประสบการณ์ที่ดูเหมือนจริงของการเดินทางไว้ด้วยผสมกันไปกับการรำพันถึงหญิงคนรักที่ทิ้งไว้เบื้องหลัง

การแต่งเรื่องนิพานวังน่า จึงสะท้อนถึงความนิยมในการแต่งวรรณคดีประเภทเพลงยาวจดหมายเหตุในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งมุ่งบันทึกเหตุการณ์จริงและเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกในใจกวี ซึ่งในที่นี้เป็นความโศกเศร้าอาลัยที่ต้องสูญเสียพระบิดา ตัวอย่างวรรณคดีร่วมสมัยที่มีลักษณะเป็นบันทึกเหตุการณ์และอารมณ์เช่นเดียวกัน เช่น เรื่องเพลงยาวดีเมืองพม่า พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ซึ่งบันทึกการเดินทางครั้งยกทัพเสด็จไปตีพม่าใน พ.ศ. 2336 มีเนื้อหารำพันความรู้สึกเสียพระทัย เสียดาบกรุงศรีอยุธยา และพระราชวังที่เคยรุ่งเรือง แต่ต้องถูกพม่าทำลายย่อยยับลง ทรงวิจารณ์สาเหตุที่ต้องเสียกรุง และมีพระราชดำริจะไปตีพม่าเป็นการตอบแทน (พระบวรราชนิพนธ์เล่ม 1, 2545: 25-30) และเพลงยาวเรื่องพระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ของคุณสุวรรณ ข้าหลวงในพระตำหนักของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งบันทึกเหตุการณ์ระหว่างที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพประชวรตั้งแต่เดือนสี่ พ.ศ. 2486 จนถึงเดือนสิบ รวม 6 เดือน คุณสุวรรณกล่าวถึงพระอาการประชวร

²¹ เป็นพระราชธิดาในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท และเจ้าจอมมารดานักองอี ซึ่งเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระอุทัยราชา พระเจ้ากรุงกัมพูชา (กรมศิลปากร, 2554: 112)

²² แม้จะแต่งด้วยคำประพันธ์ 4 ชนิด ได้แก่ โคลง กลอน กาพย์ และร่าย แต่หอพระสมุดวชิรญาณ ก็จัดเรื่องนิพานวังน่าไว้ในหมวด “กลอนเพลงยาว” (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2550: 240) เนื่องจากเป็นคำประพันธ์หลักของเรื่อง ส่วนโคลง กาพย์ และร่าย มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ที่ถูกลดและดีขึ้นสลับกันไป พรรณนาความจงรักภักดี ความรู้สึกรักหวัดกังวลและเป็นทุกข์ใจด้วยเรื่อง พระอาการประชวร เล่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น และบรรยายชีวิตความเป็นอยู่ของข้าหลวงในพระ ตำหนัก เป็นต้น (บทละครเรื่องพระมะเหล็กเถา อุณรุทร้อยเรื่อง ระเด่นลันได กลอนเพลงยาวเรื่อง หม่อมเบ็ดสุวรรณ พระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ, 2516: 119-188)

2.3.2.2 รัชกาลที่ 2

วรรณคดีโคกาลัยที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้แก่ เรื่อง *โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิ พระเจ้าหลวง พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์*²³

เรื่อง *โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง* กล่าวถึงการจัดงานพระเมรุมาศของ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก²⁴ ใน พ.ศ. 2339 ในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งในขณะนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ หรือพระองค์เจ้าชายคันทรรต มีพระชนมายุเพียง 9 พรรษาเท่านั้น จึงน่าจะทรง นิพนธ์เรื่องนี้ภายหลังการจัดงานดังกล่าว

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (2470: 1-3) ทรงเล่าประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ไว้ในหนังสือเรื่อง *โคลงสุภาพารพระเมรุ พระบรมอัฐิสมเด็จพระเจ้าปฐมบรมมหาชนก* ว่า พระองค์ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้เมื่อเดือน 12 ปีมะเส็งเอกศก พ.ศ. 2352 แต่ครั้งยังดำรงพระอิสริยยศศักดิ์เป็น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า พระชนม์มได้ 21 พรรษา 9 เดือน และกล่าวว่าทรงแปลกพระทัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ทรงพระนิพนธ์เรื่องงานพระเมรุครั้งนี้แทนที่จะเป็นงานพระเมรุของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกดั่งนี้

“เหตุไฉนไม่ทรงยกเรื่องงารพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระชนก
นาถเจ้า ซึ่งพึงจะมาถึงนั้นมาทรงรจนา แทนยกเรื่องที่ทรงจำแต่คำเล่า
ปะรำปะรา แลทอดพระเนตเห็นแต่เฟินเฟินนั้นมาประดิษฐ์ขึ้นแทน คำโครง
พระเมรุ น่าจะยียดเอาพระเมรุพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเปน
เกณท์ เหล่านี้ล้วนเปนข้อพิกลพิกลอยู่”

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2470: 3)

²³ พระนามเดิมคือ พระองค์เจ้าชายคันทรรต เป็นพระโอรสในรัชกาลที่ 1 ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาพุ่ม ใน พ.ศ. 2330 ต่อมาใน สมัยรัชกาลที่ 2 ทรงได้รับการสถาปนาเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ใน พ.ศ. 2356 และสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2359 (กรม ศิลปากร, 2554: 14)

²⁴ พระนามเดิมว่า ทองดี ตามพระราชนิพนธ์เรื่องปฐมวงศ์ในรัชกาลที่ 4 กล่าวว่าทรงสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ราชทูตสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นเจ้าพระยาพระคลังสมัยสมเด็จพระเพทราชา (กรมศิลปากร, 2554: 1)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เหตุที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ทรงพระนิพนธ์เรื่องงานพระเมรุของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ด้วยสาเหตุต่อไปนี้

1. ทรงต้องการยกย่องและให้ความสำคัญแก่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ผู้ทรงเป็นต้นพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งเป็นราชวงศ์ใหม่แห่งอาณาจักรใหม่ ดังที่เกรียงไกร เกิดศิริ (2552: 169) กล่าวว่า การจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิอย่างยิ่งใหญ่ในครั้งนี้แฝงนัยบางประการในการสถาปนาสมมติเทวราชใหม่ เพื่อทำหน้าที่เป็นดั่ง “พระเทพบิดร” ประจำกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งข้าราชการจะต้องถวายบังคมพระบรมอัฐิก่อนเข้าพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เนื่องจาก “พระเชษฐบิดร” แห่งกรุงศรีอยุธยาถูกทำลายไปในสงคราม อีกทั้งงานพระเมรุครั้งนี้ยังเป็นการจัดงานพระเมรุมาศขนาดใหญ่เป็นครั้งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ มีการจัดพระราชพิธีตามแบบอย่างโบราณราชประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยาทุกประการ การแต่งวรรณคดีเพื่อบันทึกงานพระราชพิธีสำคัญนี้จึงเป็นการประกาศความภาคภูมิใจของกวีในฐานะสมาชิกของราชวงศ์ และเท่ากับเป็นการเสริมสร้างความสูงส่งศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์และราชวงศ์ใหม่ด้วยนั่นเอง

2. มีพระประสงค์ในการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เนื่องจากการจัดงานพระเมรุเป็นพระราชพิธีสำคัญยิ่ง ต้องเกณฑ์แรงงานไพร่พลและสิ่งของจำนวนมาก โดยเฉพาะวัสดุในการก่อสร้างพระเมรุจากบรรดาหัวเมืองต่างๆ²⁵ นอกจากนี้ผู้ว่าราชการหัวเมืองใหญ่น้อยและเจ้าประเทศราชยังต้องเข้ามาถวายพระเพลิงพระบรมศพตามประเพณี เป็นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดี ดังนั้นการจัดงานพระเมรุอย่างยิ่งใหญ่จึงเป็นเสมือนเครื่องประกาศพระเกียรติยศพระบรมเดชานุภาพและพระบารมีของพระมหากษัตริย์ในขณะนั้น ซึ่งก็คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้เป็นพระชนกของกวีนั่นเอง

3. ทรงต้องการจดบันทึกขั้นตอนต่างๆ ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เพื่อใช้เป็นแบบอย่างในการประกอบพระราชพิธีครั้งต่อไป ดังจะเห็นได้ว่าหลังจากการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและพระราชพิธีต่างๆ เพื่อสืบต่อแบบแผนโบราณราชประเพณีที่ถูกต้องไว้ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีสมโภชพระนคร พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีพืชมงคลพระราชพิธีรับและสมโภชพระเศวตกัญชกร พระราชพิธีจักรพรรดิราชาธิราช พระราชพิธีโสกันต์ เป็นต้น (พระวรวงศ์เธอ

²⁵ ดังในครั้งจัดงานพระบรมศพรัชกาลที่ 1 โปรดให้มีห้องตราเกณฑ์หัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา บัณฑิตฝ่ายเหนือทั้งปวง ให้จัดหาเสาและเครื่องสร้างพระเมรุส่งเข้ามายังกรุงเทพมหานคร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546: 63) เฉพาะไม้ทำพระเมรุนั้น ใช้เสา 896 ต้น ไม้ใช้ 5,500 ต้น แฉก 2,800 ผืน ไม้ไผ่ 400,000 เศษ นอกจากนี้ยังมีสิ่งของอื่นๆ เช่น หวาย ชัน น้ำมันยาง หนังกี่ขาว ยางสน ผ้าขาว สีผึ้ง เชือกหนัง ป่าน หนูน เครื่องดอกไม้เพลิง ขมิ้น ฯลฯ แบ่งเกณฑ์จากเมืองต่างๆ เช่น สระบุรี ราชบุรี พิษณุโลก พิษณุ สุวรรณโลก สุโขทัย พิจิตร นครสวรรค์ กำแพงเพชร ตาก (มูลนิธิตะขามราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2513: 36-52)

กรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร, 2525: 1-7) การจดบันทึกชั้นตอนต่างๆ ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพเพื่อใช้สำหรับอ้างอิงจึงเป็นเรื่องสำคัญ

ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ทรงแต่งเรื่อง*โคลงถวายพระเพลิงพระบรมศพเจ้าหลวง* เพื่อบันทึกการจัดงานพระเมรุครั้งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ไว้ เพราะทรงเล็งเห็นว่าเป็นพระราชพิธีที่สำคัญควรแก่การบันทึกไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่นเดียวกับที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับพระบรมราชโองการให้แต่งเรื่อง*โคลงพยุหยาตราเพชรพวง* เพื่อบันทึกขบวนพยุหยาตราตามแบบโบราณราชประเพณีเมื่อ พ.ศ. 2340²⁶ แม้ว่าขณะจัดงานพระเมรุในครั้งนั้นจะยังทรงพระเยาว์ แต่ก็ทรงทันได้เห็น และอาจจะทรงสอบถามได้จากจดหมายเหตุของานและคำบอกเล่า ประกอบกับ ใน พ.ศ. 2352 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตจึงทรงมีโอกาสได้เห็นขั้นตอนการประกอบพิธีนี้รวมถึงการปลูกสร้างพระเมรุ ลักษณะทางสถาปัตยกรรม และการประดับตกแต่งพระเมรุอีกครั้งหนึ่ง จึงทรงนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบกันในการแต่งเรื่องนี้ขึ้นก็เป็นได้

2.3.2.3 รัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ไม่พบการแต่งวรรณคดีใดกาลัย แต่มีคำรำพันของสุนทรภู่กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ แทรกอยู่ใน*นิราศภูเขาทอง นิราศพระปฐม และนิราศวัดเจ้าฟ้า* ในทำนองระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณที่ทรงพระเมตตาและเคยอุปการะชุบเลี้ยง เมื่อทั้งสองพระองค์เสด็จสวรรคตและสิ้นพระชนม์ ทำให้ตนไร้ที่พึ่งพิง จึงคร่ำครวญถึงด้วยความอาลัยและจงรักภักดีและแสดงความกตัญญูต่อเวที่ด้วยการทำบุญอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล

นับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมานับเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของประเทศไทย โดยเฉพาะการรักษาเอกราชให้ปลอดภัยจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้ทรงเห็นความสำคัญในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย โดยโปรดให้ยกเลิกขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ เช่น การหมอบเฝ้า ให้ขุนนางใส่เสื้อเข้าเฝ้า และรับความเจริญแบบตะวันตก เช่น ทรงเรียนภาษาอังกฤษ ศึกษาวิทยาการและแนวคิดแบบตะวันตก ทำสนธิสัญญาเจริญพระราชไมตรีกับประเทศต่างๆ (ภารตี มหาพันธ์, 2526: 89-91)

การรับอิทธิพลตะวันตกทำให้คติความเชื่อเรื่องการสวรรคตของพระมหากษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เป็นงานที่มีความโศกเศร้า และใช้สีดำเป็นสัญลักษณ์ของการไว้ทุกข์ตามความนิยมอย่าง

²⁶ ในเรื่อง*โคลงพยุหยาตราเพชรพวง* เจ้าพระยาพระคลัง (หน) กล่าวไว้ตอนท้ายเรื่อง ว่าได้รับพระบรมราชโองการให้แต่งเมื่อ จ.ศ. 1159 เพื่อบันทึกจารีตประเพณีโบราณไว้อ่าน (วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2515: 164)

ตะวันตกดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. 2395 เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระอักษรเป็นภาษาอังกฤษลงในกระดาษขอบดำ เพื่อแสดงความเศร้าสลดพระราชหฤทัย และทรงเรียบเรียงประวัติของสมเด็จพระนางเจ้าพระองค์นั้น โดยสังเขปไว้ที่ท้ายกระดาษแล้วพระราชทานให้พระสังฆราชบาทหลวงปาลเลอกัวซ์และบาทหลวงชาวต่างประเทศอีกหลายคน (พลาติคัย สิทธิธัญกิจ, 2550: 143-144) ต่อมาในงานพระเมรุของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ก็เปลี่ยนแปลงการตกแต่งพระเมรุมาศโดยใช้ผ้าดำคาดหลังคาทั้งหมด (พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), 2547: 230) นับเป็นครั้งแรกที่พระเมรุมีการใช้สีดำ²⁷ นอกจากนี้บรรดาสถานกงสุลต่างประเทศยังประกาศให้ลดธงครึ่งเสา 3 วัน และให้เรือกำปั่นที่ทอดอยู่ในแม่น้ำลดธงและไขว้เชือกเพื่อร่วมแสดงความเศร้าสลดด้วย (พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 3, 2506: 176)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงต้นรัชกาลงานพระเมรุยังคงแบบแผนขั้นตอนพระราชพิธีและสถาปัตยกรรมพระเมรุของสมัยต้นรัตนโกสินทร์อยู่ ดังเช่นปรากฏในพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในช่วงปลายรัชกาลทรงเห็นว่า การทำพระเมรุขนาดใหญ่ตามโบราณราชประเพณีนั้นสิ้นเปลืองมากจึงโปรดให้ปรับเปลี่ยนให้พระเมรุมีขนาดเล็กลง และสร้างตึกถาวรวัตถุ²⁸ ที่ริมท้องสนามหลวงให้ใช้เป็นพระที่นั่งทรงธรรมสำหรับตั้งพระศพเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศลก่อนพระราชทานเพลิงพระศพ และสร้างสุสานหลวงที่วัดเทพศิรินทราวาส เพื่อใช้พระราชทานเพลิงพระศพเจ้านายในพระบรมราชวงศ์ ส่วนการพระราชพิธีก็โปรดให้จัดอย่างรวบรัดขึ้น เช่น ยกเลิกการอัญเชิญพระบรมธาตุและพระบรมอัฐิมาตั้งสมโภชที่พระเมรุเป็นเวลาหลายวันก่อนการพระราชทานเพลิง การพระราชพิธีออกพระเมรุก็โปรดเกล้าฯ ให้มีขั้นตอนน้อยลง (ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ก: 192)

ลักษณะเด่นของงานพระเมรุในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ ความหลากหลายในรูปแบบเครื่องประกอบพระราชพิธี ได้แก่ เครื่องตกแต่งและชบวนแห่ที่จัดให้แปลกแตกต่างกัน สะท้อนถึงการรับวัฒนธรรมตะวันตกบางประการมาใช้ เช่น การตกแต่งพระเมรุมาศสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ ด้วยสีดำ ลานพระเมรุจัดสวนมีโคมไฟแก๊สประดับ มีน้ำพุแบบฝรั่ง การจัดนิทรรศการภาพเขียนเรื่องในพระราชพงศาวดารในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสิริราชกกุฎภักดิ์ การจัดประกวดเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้นในงานพระเมรุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้า

²⁷ เดิมนิยมใช้สีทอง โดยหุ้มพระเมรุด้วยทองคำระย้า ทองอังกฤษ หรือลงรักปิดทองคำเปลวเพื่อให้มีสีทองสวยงาม ตามคติความเชื่อที่ว่าเขาพระสุเมรุเป็นภูเขาสีทอง (รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, 2552: 391) เช่น พระเมรุของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกเป็นพระเมรุเก้ายอด องค์กลางเป็นอาคารจตุรมุข มีเมรุทิศและเมรุแทรกอีก 8 องค์ ปิดทองทั้งหมด

²⁸ ปัจจุบันคือตึกถาวรวัตถุ วัดมหาธาตุ

มหาวชิราวุธเสวยมกุฎราชกุมาร การประทับพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภชด้วยดวงโคมไฟฟ้า และการเชิญพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดีไปพระราชทานเพลิง ณ พระเมรุวัดนิเวศธรรมประวัติที่พระราชวังบางปะอินโดยทางรถไฟ ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ก: 192-361)

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอนุสาวรีย์หลายแห่ง เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ และพระราชธิดา สร้างสุสานหลวงสำหรับเป็นที่บรรจุพระอัฐิพระบรมวงศานุวงศ์ และโปรดให้แต่งคำประพันธ์ไว้อาลัยจารึกไว้ที่อนุสาวรีย์เหล่านั้นอีกด้วย ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

สำหรับวรรณคดีที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่าที่สำรวจพบ มีจำนวน 6 เรื่อง²⁹ ได้แก่

1. เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่ม โดยคุณพุ่มได้รับว่าจ้างจากเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 ให้แต่งเรื่องนี้ขึ้น เนื้อความกล่าวถึงพระอาการประชวรและเหตุการณ์ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสวรรคต

2. โคลงมณีพระรูป สำหรับแจกในงานพระเมรุ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย³⁰

3. ฉันท์จารึกอนุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

4. ฉันท์จารึกอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมฯ กรมพระพิชิต

5. ฉันท์และโคลงจารึกอนุสาวรีย์พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ

6. โคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช³¹

นอกจากความเปลี่ยนแปลงในด้านสถาปัตยกรรมพระเมรุและการประกอบพิธีกรรมแล้ววรรณคดีก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ เรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่ม ซึ่งแต่งเมื่อต้นรัชกาล กวีเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ ดังนั้นเมื่อเสด็จสวรรคตก็เป็นการเสด็จขึ้นสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนั้นจึงไม่ควรเศร้าโศกอาลัย คุณพุ่มกล่าววาทนแต่งเรื่องนี้ขึ้นก็เพื่อบันทึกเรื่องพระอาการประชวรและสวรรคตเช่นเดียวกับชาวตะวันตกที่นิยมจดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ และรำพันคิดถึงพระมหากษัตริย์คุณด้วยความจงรักภักดี แต่บทประพันธ์ที่แต่ง

²⁹ นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์ชื่อทอง ไชยเฟื่อง ได้รับนิมนต์ไปร่วมงานพระบรมศพ ได้บันทึกเรื่องนี้ไว้เป็นบทแอ่วลาว เรื่อง พระบรมศพรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันเก็บไว้ที่ห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 35 ตู้ 113 ชั้น 5/5 มัดที่ 5 แต่เนื่องจากยังมิได้ตรวจสอบชำระ ผู้วิจัยจึงมิได้นำมาศึกษาวิจัย และยังมีเรื่องงานพระเมรุในครั้งนี้อยู่ในเรื่องสามกรุง ของ น.ม.ส. อีกด้วย

³⁰ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย เป็นพระโอรสในรัชกาลที่ 4 และสมเด็จพระปิยมหาราช ศรีพัชรินทรมาตา (เจ้าจอมมารดาเปี่ยม) สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2416 พระราชทานเพลิงพระศพใน พ.ศ. 2420 (กรมศิลปากร, 2554: 60)

³¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช เป็นพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมแม่มิ้น สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2451 ที่ประเทศเยอรมนี พระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาสในปีเดียวกัน (กรมศิลปากร, 2554: 160)

ในช่วงหลัง จะเน้นการพรรณนาความทุกข์ใจและความเศร้าโศกมากขึ้น โดยเฉพาะคำประพันธ์ที่จารึกไว้ที่อนุสาวรีย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพยพรรณพิลาส

ในสมัยรัชกาลที่ 5 การพิมพ์มีบทบาทสำคัญที่ทำให้การเขียนและการอ่านขยายตัวอย่างรวดเร็ว แม้ว่าจะมีการพิมพ์หนังสือมาแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แต่ก็ยังพิมพ์ได้จำนวนจำกัดและเผยแพร่อยู่แต่ในกลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้น โดยใน พ.ศ. 2378 หมอบรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) ได้เดินทางไปประเทศสิงคโปร์ และซื้อแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยจากคณะมิชชันนารีเพื่อนำมาพิมพ์หนังสือเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทย ในตอนแรกได้พิมพ์คำสอนทางศาสนา ก่อนแล้วจึงรับงานพิมพ์จากรัฐบาล เช่น “ประกาศห้ามสูบบุหรี่” หลังจากนั้นหมอบรัดเลย์สามารถหล่อตัวพิมพ์ไทยขึ้นเองได้สำเร็จ จึงได้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับแรกชื่อ *บางกอกเรคคอร์ดเดอร์* (Bangkok Recorder) เนื้อหาเกี่ยวข้องกับชาวต่างประเทศ และบทความที่แปลจากตำราฝรั่ง (สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 9-13)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 หมอบรัดเลย์ ได้ตั้งโรงพิมพ์บริเวณบ่อนวิชัยประสิทธิ์เพื่อพิมพ์หนังสือขาย เช่น *เรื่องนิราศลอนดอน กฎหมายเมืองไทย พระราชพงศาวดารกรุงเก่า สามก๊ก เลียดก๊ก* เป็นต้น การพิมพ์หนังสือในระยะเริ่มแรกนี้ทำให้เกิดการเผยแพร่องค์ความรู้กว้างขวางมากขึ้นกว่าเก่าที่ต้องคัดลอกหนังสือด้วยลายมือ หลังจากนั้นก็มีการตั้งโรงพิมพ์หลวง คือ โรงอักษรพิมพ์การ ซึ่งส่วนใหญ่พิมพ์ประกาศต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว และยังมีโรงพิมพ์ของเอกชนเกิดขึ้นตามมาอีกหลายแห่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อพิมพ์หนังสือขาย เช่น โรงพิมพ์หมอสุมิต โรงพิมพ์นายเทพ ซึ่งพิมพ์หนังสือกลอนจักรๆ วงศ์ๆ โรงพิมพ์ราชบุรินทร์เจริญ หรือโรงพิมพ์วัดเกาะ ซึ่งพิมพ์หนังสือหลากหลายประเภท ทั้งวรรณคดี นิทานพื้นบ้าน หนังสือสวดมนต์ สุภาษิตคำสอนแบบเรียน ฯลฯ (สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 13-28)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการพิมพ์หนังสือแจกเป็นของชำร่วยทั้งในงานมงคลและงานศพ เจ้าภาพส่วนใหญ่มักเป็นเจ้านายและขุนนาง ตัวอย่างหนังสือที่พิมพ์แจก เช่น

พ.ศ. 2419 งานฉลองเลื่อนกรมของกรมหมื่นอักษรศาสนโสภณขึ้นเป็นกรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ แจกหนังสือ *นทุกปรกณัม* (สงวน อันคง, 2516: 702-723)

พ.ศ. 2423 งานพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภรรณาภรณ์เพ็ชรรัตนฯ แจกหนังสือ *สวดมนต์* เนื้อเรื่องเป็นบทสวดมนต์ รวมพระสูตร

และพระปริตรต่างๆ พิมพ์ 10,000 เล่ม เพื่อแจกพระสงฆ์ตามพระอารามทั่วประเทศ³² ซึ่งสงวน อ้นคง (2516: 715-719) กล่าวว่า เป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพเล่มแรกของไทย³³

พ.ศ. 2430 งานพระเมรุพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนาวิรัตน์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย ประไพพรรณพิจิตรนริศราชกุมารี กรมพระเทพนาวิรัตน์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรอุทัยมิ่ง และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสิริราชกฤทธิภัณฑ์ แจกหนังสือโคลงพระราชพงษาวดาร

พ.ศ. 2438 งานพระราชทานเพลิงศพพระยาศรีสุนทรโงหนาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) แจกหนังสือศรีสุนทรภาณูประวัติ ซึ่งเป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพที่มีเฉพาะประวัติของผู้ตายเล่มแรก หนังสือเรื่องนี้เป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นจัดทำชีวประวัติผู้ตายเป็นเนื้อหาอนุสรณ์งานศพแทนเรื่องอื่น (สงวน อ้นคง, 2516: 715-719)

อย่างไรก็ดีหนังสือเหล่านี้มักจะพิมพ์เฉพาะส่วนที่เป็นเนื้อเรื่อง หากเป็นหนังสือแจกในงานพระศพ อาจจะมีเพียงพระฉายาลักษณ์ประกอบ หรือกล่าวถึงพระประวัติย่อๆ ในคำนำ³⁴ แต่ไม่มีบทร้อยกรองไว้อาลัย

หนังสือที่มีบทร้อยกรองเป็นเรื่องประวัติผู้วายชนม์และคำไว้อาลัยแจกเป็นที่ระลึกในงานศพเรื่องแรก ได้แก่ เรื่องโคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช กับแม่ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ เนื้อเรื่องเป็นพระประวัติของพระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เสด็จไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมันจนถึงประสูติ และสิ้นพระชนม์ กล่าวถึงงานจัดงาน

³² รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล (สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2556) ให้ความเห็นว่าแต่เดิมในงานพระบรมศพหรือพระศพเจ้านายจะมีการถวายเครื่องสังเค็ด คือ ของที่ระลึก เช่น ผู้พระธรรม ตาลปัตร แดพระสงฆ์ หนึ่งในนั้นคือพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ ครั้นการพิมพ์รุ่งเรืองขึ้นก็เริ่มมีการพิมพ์หนังสือแทนการคัดลอกจดจารลงใบลาน

³³ อย่างไรก็ตาม ยังมีผู้กล่าวว่ามีการแจกหนังสืองานศพก่อนหน้านี้นี้ คือเรื่องพระอะไภยมะณีพิมพ์แจกในงานพระเมรุรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2412 จำนวน 120 ชุด (ศิริเพ็ญ น้ำสกุล และสุเมย์วดี เมฆสุด, 2550-2551: 13) นอกจากนี้ยังมีผู้อ้างว่าพบหนังสือเรื่องสามก๊ก พิมพ์แจกในงานศพหมอบรัดเลย์ พ.ศ. 2416 ทั้งสองเรื่องพิมพ์ที่โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์แต่ยังไม่สามารถพิสูจน์หลักฐานได้อย่างแน่ชัด จึงยังคงถือว่าหนังสือสวดมนต์ ที่แจกในงานพระเมรุของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ เป็นหนังสืองานศพเรื่องแรก (ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2556)

³⁴ ส่วนใหญ่หนังสือที่มีคำนำและประวัติผู้ตายมักเป็นหนังสือที่พิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 6 หอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้ส่งเสริมให้พิมพ์หนังสือบริจาคในงานการกุศล โดยหอพระสมุดรับเป็นผู้หาเรื่องให้ ในสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ทรงเป็นสภานายกหอพระสมุด ทรงเป็นผู้เขียนคำนำและประวัติของผู้ตาย (กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 สบ. 16 ลำเนาบันทึกลับส่วนพระองค์ กรมพระสมมตอมรินทร์ ปี ค.ศ. 1914 อ้างถึงในวโรวชน วิโรผลิน, 2525: 198) หลังจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2458 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกหอสมุดสำหรับพระนคร จึงทรงรับหน้าที่นี้แทน

พระราชทานเพลิงพระศพ และพรณนาความอาลัย ตอนท้ายกล่าวถึงประวัติของหม่อมแม่เป็นผู้เป็นมารดา ซึ่งเสียชีวิตและได้รับพระราชทานเพลิงศพพร้อมกัน ณ วัดเทพศิรินทราวาส ใน พ.ศ. 2452

หลังจากนั้นจึงมีการพิมพ์หนังสือเป็นบทร้อยกรองไว้อาลัย เพื่อแจกในงานศพ หรือเพื่อเป็นของชำร่วยที่ระลึกในสมัยต่อมา เช่น เรื่องมหาดเล็กกรมวัง พิมพ์แจกใน พ.ศ. 2470 เนื่องในงานอุปสมบทครบ 1 ปี ของหลวงภูมิบาลสนิทเป็นถ้อยคำรำพันถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอาทิ

2.3.2.4 รัชกาลที่ 6

ในสมัยรัชกาลที่ 6 การสวรรคตของพระมหากษัตริย์และการสิ้นพระชนม์ของพระบรมวงศานุวงศ์ ถือเป็นความสูญเสียบุคคลสำคัญของชาติและก่อให้เกิดความโศกเศร้า จึงมีการปรับเปลี่ยนการจัดงานพระเมรุให้เป็นงานเศร้าโศก งดมหรสพสมโภชเฉลิมฉลอง เพื่อให้สอดคล้องกับประเพณีของอารยประเทศ

ในรายงานเสนาบดีสภาว่าด้วยเรื่องการทำพระเมรุถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีรับสั่งให้ลดจำนวนวันจัดงาน และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัย ดังนี้

“เพราะเวลานี้เป็นเวลาเปลี่ยนยุค โลกทั้งหลายย่อมจะแลดูอยู่ว่าเราจะเดินไปข้างหน้าฤถอยหลัง ในเรื่องการทำศพนี้ เรายังเดินตามแบบเก่าอยู่มากกว่าอย่างอื่น เป็นต้นว่าการทำศพของเราเป็นการฉลอง การที่เราทำกันบัดนี้เป็นความเศร้าโศก เป็นการตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นถ้าจะทำการตั้งสัปหาวันแล้วก็ไม่เข้ากัน เพราะยิ่งนานวันออกไป ก็จะมีเครื่องครัดในการเศร้าโศกไม่ได้”

(ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ช: 21)

ในการก่อสร้างพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริให้งดการทำพระเมรุใหญ่ที่ภายในมีเมรุทองอย่างโบราณ เหลือเพียงพระเมรุบุษบกยอดปราสาทอย่างเดียว แต่สร้างขึ้นด้วยขนาดใหญ่และมีมืออย่างวิจิตร อันเป็นต้นแบบให้แก่สถาปัตยกรรมพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมา สำหรับการพระราชพิธีก็มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ โดยรวบรัดขั้นตอนในพิธีให้กระชับขึ้น และยกเลิกประเพณีที่โบราณล้าสมัย เช่น การโกนศีรษะ เลิกกระบวนแห่สัตว์หิมพานต์เชิญเครื่องสังเค็ด แต่เปลี่ยนเป็นพระราชทานทานวัตถุแก่โรงเรียน โรงพยาบาล และพระอารามต่างๆ ให้ทหารเดินในขบวนแทนทิวาใส่ลอมพอก ยกเลิกต้นกล้วยพุกฤษ์ การจุดดอกไม้

เพลิง และการมหรสพรื่นเริงทั้งหมด เพื่อให้งานพระเมรุเป็นงานเศร้าโศกตามแบบสากล รวมทั้ง ขบวนแห่รอบเมรุที่เปลี่ยนจากการเดินทักษิณาวัตรหรือเวียนขวาเป็นการเดินอุตราวัตรหรือเดินเวียน ซ้าย (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ข: 20-21)

การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือพระปิยมหาราช กษัตริย์ผู้ เป็นที่รักยิ่งของประชาชนก่อให้เกิดความโศกเศร้าสะเทือนใจแก่คนไทยทั้งแผ่นดิน ทำให้เกิดวรรณคดี โศกาลัยจำนวนมาก หลังจากนั้นก็มี การแต่งบทร้อยกรองแสดงความอาลัยเมื่อพระบรมวงศานุวงศ์ สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์สืบเนื่องเป็นประเพณีเรื่อยมา ซึ่งเป็นผลจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่ช่วย ส่งเสริม ดังต่อไปนี้

1. การขยายตัวด้านการศึกษาซึ่งเริ่มปูพื้นฐานมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชาติ ประชาชนต้องม ีความรู้ จึงจะปฏิรูปประเทศให้เจริญก้าวหน้าโดยสะดวก จึงทรงวางรากฐานการศึกษาอย่างเป็น ขันตอนเริ่มจากใน พ.ศ. 2414 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และให้พระยาศรี สุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แต่งแบบเรียนหลวงสำหรับใช้สอนอย่างมีมาตรฐาน ทรงส่ง เจ้านายไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ เพื่อฝึกคนรุ่นใหม่ให้มีความรู้เพื่อจะรับราชการในภายหน้า ใน พ.ศ. 2427 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรที่วัดมหรณพาราม แล้วขยายไปยังพระ อารามหลวงอื่นๆ จากนั้นจึงให้ตั้งโรงเรียนมูลศึกษาหรือโรงเรียนสามัญศึกษาขึ้นในวัดทั่วพระนครและ ภูมิภาคและใน พ.ศ. 2442 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน ซึ่งต่อมาได้พัฒนา เป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย (ยุพร แสงทักษิณ, 2546: 21- 45)

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ราษฎรทั่วไปเริ่มอ่านออกเขียนได้มากขึ้น จากเดิมที่การแต่งและ เผยแพร่วรรณคดีจำกัดอยู่ในวงราชสำนักและขุนนางเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ความต้องการซื้อหนังสืออ่าน จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการตั้งโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์หนังสือขาย ประกอบกับพระบรมวงศานุวงศ์หลาย พระองค์และข้าราชการที่ไปศึกษาต่างประเทศเริ่มกลับมารับราชการ และได้นำวิทยาการและรูปแบบ วรรณกรรมตะวันตกมาเผยแพร่ เช่น การทำหนังสือพิมพ์ การเขียนบทความ เรื่องสั้น นิยาย (สุพรรณิ วราทร, 2516: 61) ทำให้การพิมพ์และหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานั้นเจริญรุดหน้าอย่าง รวดเร็ว

2. การพิมพ์และกิจการหนังสือพิมพ์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 กิจการพิมพ์และหนังสือพิมพ์เฟื่องฟู มาก เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการประพันธ์ ทรงส่งเสริมการพิมพ์และ การทำหนังสือพิมพ์อย่างเต็มที่ พระองค์พระราชนิพนธ์ร้อยแก้วและร้อยกรองจำนวนมาก และทรง

อุปถัมภ์กวีและนักหนังสือพิมพ์หลายคน เช่น หลวงธรรมาภิมณฑ์ (เถิก จิตรกรเถิก) พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์) นายชิต บุรทัต หลวงสันธานอักษรศาสตร์ ขุนสารัตถ์ธรรมาภิมณฑ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำหนังสือพิมพ์*ดุสิตสมัย*และ*ดุสิตสักขี* ซึ่งออกเป็นการภายในเมืองดุสิตธานีโดยเฉพาะ ทรงรับหนังสือพิมพ์บางฉบับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ เช่น หนังสือพิมพ์*ศัพท์ไทย* หนังสือพิมพ์*ไทย* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของพระคลังข้างที่ (สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 95,100, 221) เมื่อกิจการหนังสือพิมพ์ได้รับความนิยมมาก จึงมีหนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับ เช่น *ดุสิตสมิตประตู่ใหม่* *ศัพท์ไทย* *ไทยเขมร* *เสนาศึกษา* และ*แพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัย ผู้ทอง* ฯลฯ

เมื่อมีหนังสือพิมพ์ออกหลายฉบับ จึงทำให้เกิดการแข่งขันกัน เจ้าของนิตยสารและหนังสือพิมพ์ต่างเพิ่มความนิยมและยอดขายด้วยการชักชวนให้ผู้อ่านเขียนเรื่องมาลงโดยให้ค่าตอบแทน โดยเฉพาะร้อยกรองได้รับความนิยมมาก และต้องมีในนิตยสารและหนังสือพิมพ์สมัยนั้นเสมอ เช่น หนังสือ*วชิรญาณวิเศษ* ให้ค่าตอบแทนผู้ที่แต่งโคลงมาลง บาทละ 32 อัฐ ซึ่งแพงยิ่งกว่าเรื่องแต่งและเรื่องแปล เพราะถือว่าเป็นการแสดงฝีมือและความสามารถ (หม่อมหลวงคำยวงศรีวัช, 2532: 17) หนังสือพิมพ์*ประตู่ใหม่* หนังสือพิมพ์*ผู้ทอง* ส่งเสริมการประพันธ์ร้อยกรองโดยจัดประกวดบทประพันธ์ หนังสือ*ประตู่ใหม่* นั้นมีรางวัลประกวดโคลงกระทู้มากถึง 7 อันดับ และยังมีค่าตอบแทนให้ด้วย โดยรางวัลที่หนึ่ง 108 อัฐ รางวัลที่สอง 90 อัฐ รางวัลที่สาม 80 อัฐ ปรากฏว่ามีผู้ส่งผลงานเข้าประกวดจนไม่มีพื้นที่พิมพ์ (สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 216)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้ นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญหลายพระองค์สวรรคตและสิ้นพระชนม์ เช่น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ฯลฯ จึงมีผู้ประพันธ์วรรณคดีโศกาลัยส่งมาลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารมิได้ขาดทำให้วรรณคดีโศกาลัยมีช่องทางเผยแพร่สู่สาธารณชน และมีการแต่งมากกว่าในอดีต โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2453 ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตนั้น มีการแต่งคำประพันธ์แสดงความเศร้าโศกาลัยและระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณลงหนังสือพิมพ์ติดต่อกันหลายฉบับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2516: 7) ทรงเล่าว่า เจ้าของหนังสือพิมพ์ที่สามารถแต่งกลอนเองได้ก็แต่งกลอนแสดงความอาลัยและเฉลิมพระบารมีส่วนผู้ที่แต่งไม่ได้หรือประสงค์จะให้เป็นส่วนหนึ่งที่พิเศษขึ้นก็ไปขอร้องกวีที่ตนนับว่าสำนวนดีช่วยแต่งลงในหนังสือพิมพ์ของตน หรือตั้งรางวัลประกวดสำนวนก็มี

นอกจากมีการเขียนบทร้อยกรองลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารแล้ว อาจมีการรวมบทประพันธ์เหล่านี้พิมพ์อีกครั้งในภายหลังเพื่อแจกเป็นหนังสือที่ระลึกในงานพระศพหรืองานบำเพ็ญพระราชกุศล³⁵ เช่น บทประพันธ์แสดงความอาลัยที่แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ*คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาท บทประพันธ์แสดงความอาลัยที่แต่งถวาย สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ จากหนังสือพิมพ์*ดุสิตสมิต* ได้พิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ*ราชินยานุสาวรีย์* ซึ่งคณะหนังสือพิมพ์*ดุสิตสมิต* และข้าราชการในพระราชสำนัก พิมพ์ฉลองพระองค์แจกในงานบำเพ็ญพระราชกุศลปัญญาสมวาร ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พ.ศ. 2462

นอกจากนี้ยังมีหนังสือ*โคลงฉันท์ของลูกๆ* พิมพ์แจกในการพระศพ และหนังสือ*รำพรรณพระองค์* พิมพ์แจกในการบำเพ็ญกุศลถวายในวันซึ่งตรงกับวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ใน พ.ศ. 2466 ทั้งสองเรื่องเป็นหนังสือรวบรวมบทประพันธ์ไว้อาลัยซึ่งพระโอรสและพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ร่วมกันแต่งแสดงความอาลัยเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ จึงเห็นได้ว่าหนังสือพิมพ์และการพิมพ์มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการแต่งวรรณคดีใต้อาณัติในสมัยรัชกาลที่ 6

2.3.2.5 รัชกาลที่ 7

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ยังคงสืบทอดลักษณะทางสถาปัตยกรรมพระเมรุตามแบบเก่า แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพระราชพิธีให้เหมาะสมและประหยัดมากขึ้น ในงานพระเมรุของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดราซประเพณีโบราณ เช่น นางร้องไห้ และการโยงไปรอยตามที่ทรงเคยแสดงพระราชประสงค์ไว้ก่อนจะเสด็จสวรรคต (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ช: 165-168)

สำหรับการแต่งวรรณคดีใต้อาณัติในช่วงต้นรัชกาล เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต กวี และนักหนังสือพิมพ์ในเวลานั้นยังมีอยู่มาก จึงมีผู้แต่งบทประพันธ์แสดงความอาลัยลงหนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับ รวมทั้งในวาระที่พระบรมวงศานุวงศ์สำคัญสิ้นพระชนม์

³⁵ อย่างไรก็ตามหนังสืออนุสรณ์งานศพในช่วงนี้มักมีเนื้อหาเป็นวรรณคดีและความรู้ต่างๆ มากกว่าวรรณคดีใต้อาณัติ บางเรื่องอาจมีพระฉายาลักษณ์และพระประวัติ แต่ก็ไม่มีการเขียนบทร้อยกรองไว้อาลัยในเล่ม ตัวอย่างเช่น เรื่อง*ประชุมโคลงสุภาพิตพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5* (พิมพ์ในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร สิ้นพระชนม์ ถึงศตมาท เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2466) *วชิรญาณสุภาพิต กับบทกวีของกรมหลวงประจักษ์ฯ* (พิมพ์ในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ครบปัญญาสมวาร 15 มีนาคม 2467) *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 6 ตำราเล่นหนังในงานมหรศพ* (พิมพ์ในงานพระศพ พระเจ้าราชวงศ์เธอ ชั้น 4 พระองค์เจ้าไฉลิม ปิวอก พ.ศ. 2463) เป็นต้น

เช่น สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทุมลามาตรี พระอัครราชเทวี สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก หนังสือพิมพ์ต่างๆ ก็ลงพิมพ์วรรณคดีโคกาลัยเพื่อแสดงความอาลัยดังที่เคยปฏิบัติ แต่หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วก็แทบไม่มีการแต่งวรรณคดีโคกาลัยอีกเลยจวบจนสิ้นรัชกาล

เมื่อคณะราษฎรเข้ายึดอำนาจบริหารราชการแผ่นดิน สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศผันผวนอย่างมาก พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงถูกควบคุมและยึดทรัพย์สินส่วนพระองค์ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ถูกคณะราษฎรยึดวังบางขุนพรหมแล้วทูลเชิญให้เสด็จออกนอกประเทศไปพร้อมพระชายาและพระโอรสพระธิดา (หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล, 2546: 104-105) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทรถูกจับกุมด้วยข้อหาหมิ่นพระมหากษัตริย์เป็นกบฏ และถูกนำไปคุมขังที่เรือนจำบางขวาง แม้แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องในการวางแผนการที่จะล้มล้างรัฐบาล และถูกฟ้องร้องให้ชดใช้เงินคืนแก่กระทรวงการคลังในกรณีทรงโอนย้ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ไปเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ไว้ในต่างประเทศ (วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, 2553ก: 176, 189)

คณะรัฐบาลได้ดำเนินนโยบายที่ทำให้ความสูงส่งศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ลดความสำคัญลงอย่างมาก โดยมีคำสั่งยกเลิกตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหรธาธรและกระทรวงวัง ยกเลิกขนบธรรมเนียมและประเพณีหลายอย่าง เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ตัดทอนเพลงสรรเสริญพระบารมีให้สั้นลง เรียกทรัพย์สินคืนจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยการยึดวังสุขโขทัย และงดการจ่ายเงินรายปีแก่พระบรมวงศานุวงศ์ (วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, 2553ก: 189-190) บรรยาอากาศทางการเมืองเต็มไปด้วยความตึงเครียดและความหวาดระแวง ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตัดสินใจเสด็จไปประทับยังประเทศอังกฤษ ก่อนที่พระองค์จะทรงสละราชสมบัติ และสวรรคตที่ประเทศอังกฤษ

2.3.2.6 รัชกาลที่ 8

หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้พยายามโน้มน้าวประชาชนให้เลิกยึดติดในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เปลี่ยนความคิดเป็นชาตินิยมแทนระบบกษัตริย์ (ฟิลิป เอ.บาชโทลด์, 2548) จุดมุ่งหมายของจอมพล ป. เป็นจุดมุ่งหมายเดียวกันกับของคณะราษฎรที่ต้องการย้ายศูนย์กลางอำนาจจากราชสำนักมาสู่ “รัฐบาลของสามัญชน” ดังนั้น “ชาติ” ของจอมพล

ป. จึงหมายถึง “รัฐชาติ” (Nation-state) ไม่ใช่ “ราชสำนัก” หรือ “กษัตริย์” ดังในลัทธิชาตินิยมของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (จิรพร วิทยศักดิ์พันธ์ุ, 2540: 236)

จอมพล ป. ได้ประกาศเปลี่ยนชื่อประเทศจากประเทศสยามเป็นประเทศไทย ประกาศปฏิรูป วัฒนธรรมที่เรียกว่า รัฐนิยม และได้ดำเนินมาตรการหลายอย่างเพื่อที่จะลดอำนาจและความสำคัญ ของราชสำนัก โดยสร้างภาพให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้นำประเทศแต่เพียงผู้เดียว เช่น ให้ทุกคนยกย่อง และเชื่อบังท้านผู้นำ กำหนดให้วันที่ 14 กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันเกิดของตนเป็นวันหยุดราชการ มีการ บรรเลงเพลงมหาฤกษ์มหาชัย และเชิญชวนให้ประชาชนชักธงชาติ หนังสือพิมพ์ทุกฉบับต่างพร้อมใจ กันลงข่าวสดดีที่ท้านผู้นำ เมื่อจอมพล ป. ไปเยี่ยมราษฎรก็จะนำรูปของตนไปแจก และทางการก็ได้ ชักชวนให้ราษฎรประดับรูปนายกรัฐมนตรี และแสดงความเคารพรูปของท่านในโรงละครและโรง มหรสพ ต่อมาใน พ.ศ. 2486 จอมพล ป. ได้ประกาศยกเลิกบรรดาศักดิ์ ซึ่งเท่ากับเป็นการประกาศว่า ราชสำนักไม่ใช่ศูนย์กลางสำคัญในการให้คุณให้โทษแก่ข้าราชการและประชาชนไทยอีกต่อไป นอกจากนี้ยังพยายามลดลักษณะชนชั้นทางภาษา เช่น กำหนดให้ใช้บุรุษสรรพนามเพียงสองคำ คือ “ฉัน” และ “ท่าน” และจำกัดการใช้ราชาศัพท์ให้น้อยลง เช่น ใช้คำว่า “วันเกิด” กับทุกคนไม่ว่าแม้แต่ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ (จิรพร วิทยศักดิ์พันธ์ุ, 2540: 242-244)

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 จนสิ้นสมัยรัชกาลที่ 8 สถานะของพระ บรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงก็ถดถอยลงไปตามภาวะการณ์ทางการเมือง หลายพระองค์ต้องประทับอยู่ ต่างประเทศจนสวรรคตและสิ้นพระชนม์ เช่น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตที่ ประเทศอังกฤษ³⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ สิ้นพระชนม์ที่เกาะปีนัง³⁷ พระ เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน สิ้นพระชนม์ในเมืองสิงคโปร์³⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สิ้นพระชนม์ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย

การถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระศพพระบรม วงศานุวงศ์หลายพระองค์จึงมิได้มีการจัดงานพระเมรุ หรือมิเช่นนั้นก็ทำแต่พอสังเขป เพราะรัฐบาล มิได้สนับสนุนด้านงบประมาณ (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555: 165) เช่น ในครั้งสมเด็จพระ ราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรสิ้นพระชนม์ ทางรัฐบาลก็อ้างว่า ไม่มีเงินที่จะใช้จัดงานพระเมรุตามพระอิสริยยศและประเพณีที่เคยมีมาทำให้สมเด็จพระสิรินทราบรม

³⁶ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. 2484 ได้เชิญพระบรมอัฐิกลับสู่ประเทศไทยในรัชกาลปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2492 (กรมศิลปากร, 2554: 104)

³⁷ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2478 พระราชทานเพลิงพระศพที่วัดป่าตูลันจิง (วัดปิ่นบังอร) เกาะปีนัง ในปีเดียวกัน (กรมศิลปากร, 2554: 78)

³⁸ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2479 พระราชทานเพลิงพระศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาสในปีเดียวกัน (กรมศิลปากร, 2554: 91)

ราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าต้องใช้เงินส่วนพระองค์ แต่ทางราชการก็จัดงานให้แต่พอเป็นพิธีเท่านั้น (วิมลพรรณ ปัทมวิเศษ, 2553ก: 191)

ด้วยเหตุนี้วรรณคดีโคกาลัยจึงอยู่ในภาวะซบเซาด้วยสถานการณ์ทางการเมือง เมื่อพระบรมวงศานุวงศ์สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ ในหนังสือพิมพ์รายวันจะลงเพียงข่าวสั้นๆ เท่านั้น³⁹ โดยไม่มีการประพันธ์บทร้อยกรองแสดงความอาลัยแต่อย่างใด ส่วนหนังสือที่เคยส่งเสริมบทประพันธ์ร้อยกรองในยุคนี้ เช่น *เอกชนรายสัปดาห์* ก็ต้องปิดกิจการลงเนื่องจากภาวะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้สินค้ามีราคาแพง ค่าครองชีพสูง จึงประสบภาวะขาดทุน (อวยพร มลิินทางกูร, 2519: 101) ประกอบกับการควบคุมข่าวสารในช่วงสงคราม และการขาดแคลนกระดาษจนต้องนำเข้าจากญี่ปุ่น ทำให้หนังสือพิมพ์และนิตยสารต่างๆ ต้องปรับตัวด้วยการลดจำนวนหน้ากระดาษหรือลดคุณภาพของกระดาษ และเมื่อกระดาษราคาสูงมากก็ต้องหยุดพิมพ์เผยแพร่ (สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 228) ปัจจัยเหล่านี้ทำให้คำประพันธ์ร้อยกรองเริ่มหายไป แม้จะได้รับการส่งเสริมอีกครั้งในช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยออกหนังสือ*วรรณคดีสาร* แต่ก็มีจุดประสงค์แอบแฝงทางการเมืองเพื่อสร้างความรู้สึกรักชาตินิยม เผยแพร่สนับสนุนนโยบายของรัฐบาล และเสนอเนื้อหาสดุดีผู้นำรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ (อวยพร มลิินทางกูร, 2519: 106)

วรรณคดีโคกาลัยที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 8 มีเพียงบทร้อยกรองติดดวงมาลา ซึ่งคณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชินีนำมาเคารพพระศพ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล ผู้อำนวยการโรงเรียนราชินี เป็นบทประพันธ์สั้นๆ กล่าวรำลึกถึงพระคุณในฐานะที่ทรงเป็นอาจารย์ และสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงพระศพใน พ.ศ. 2486

2.3.2.7 รัชกาลที่ 9

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 2489 ขณะพระชนมายุ 19 พรรษา หลังจากนั้นก็เสด็จไปศึกษาต่อต่างประเทศจนถึง พ.ศ. 2493 จึงเสด็จนิวัติพระนคร ในช่วงต้นรัชสมัยมีการจัดงานพระเมรุในช่วงต้นรัชกาลคืองานพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และงานพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตใน พ.ศ. 2493 และงานพระเมรุมาศของสมเด็จพระ

³⁹ ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ประชาชาติ (12 ธันวาคม 2478: 1) ลงข่าวสั้นว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ สิ้นพระชนม์ที่เมืองปิ้งง ตอนกลางคืนวันที่ 8 ธันวาคม ด้วยอาการเส้นพระโลหิตแตก)

ศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ใน พ.ศ. 2499 แต่รัฐบาลก็ยังคงนโยบายประหยัดงบประมาณและการออกแบบ⁴⁰ (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ช: 295)

ส่วนวรรณคดีโศกาลัยในช่วงต้นรัชกาล ปราบกฏเฉพาะที่แต่งตั้งถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเท่านั้น และส่วนใหญ่จะลงพิมพ์ในหนังสือวงวรรณคดี⁴¹ เนื่องจากยังเป็นยุคที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม ยังมีบทบาทและอำนาจทางการเมือง และพยายามขัดขวางไม่ให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจหรือทรงประกอบกิจกรรมใดที่รัฐบาลเห็นว่าจะลดความสำคัญของรัฐบาลลงไป (วิมลพรรณ ปิตุวัชชัย, 2553ก: 345) ด้วยเหตุนี้จึงมีผลต่อการแต่งและเผยแพร่วรรณคดีโศกาลัยซึ่งมุ่งยกย่องเชิดชูสถาบันกษัตริย์ด้วย

ต่อมาใน พ.ศ.2500 มีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้พยายามสนับสนุนสถาบันกษัตริย์ให้กลับมารุ่งเรืองมั่นคงอีกครั้งหนึ่ง โดยรื้อฟื้นพระราชพิธีหลายอย่างที่ถูกละทิ้งไปในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินทางชลมารค และพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินโดยพยุหยาตราทางชลมารค ประการสำคัญคือการเปลี่ยนวันชาติ จากวันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันที่ 5 ธันวาคม เพื่อให้ตรงกับวันเฉลิมพระชนมพรรษา (วิมลพรรณ ปิตุวัชชัย, 2553ก: 345-346) นอกจากนั้นจอมพลสฤษดิ์ ยังได้จัดให้มีพิธีสวนสนามของสามเหล่าทัพ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นครั้งแรก และให้มีพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อหน้าธงชัยเฉลิมพล เพื่อแสดงให้เห็นความจงรักภักดีของกองทัพที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ (วรวิภา ตันติรัตน์ไพศาล, 2532: 153)

นโยบายเชิดชูพระมหากษัตริย์ของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชกรณียกิจได้อย่างกว้างขวาง ทั้งกิจกรรมสาธารณะ การทูต การทหาร ในช่วง พ.ศ. 2501-2502 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จประพาสเยี่ยมราษฎรจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ และเสด็จพระราชดำเนินเยือนมิตรประเทศในทวีปอเมริกาและทวีปยุโรปเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี จำนวน 14 ประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมันตะวันตก โปรตุเกส สเปน สวิตเซอร์แลนด์ เดนมาร์ก นอร์เวย์ สวีเดน อิตาลี เบลเยียม ฝรั่งเศส ลักเซมเบิร์ก และเนเธอร์แลนด์ ระหว่างวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2503-17 มกราคม พ.ศ. 2504 เป็นเวลา 6 เดือน (ว. ณ ประมวลมารค, 2506: 11) พระองค์ทรงมี

⁴⁰ พระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ใช้ในการพระราชทานเพลิงพระศพพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ 4 พระองค์คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาพรพรณีโดย โดยลดชั้นเบญจา และเครื่องประกอบอื่นๆ ให้สมแก่พระอัคริยยศ (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ช: 324)

⁴¹ มีพระพิสัยทัพนุภาพ เป็นเจ้าของ และหม่อมหลวงจิตติ นพวงศ์ เป็นบรรณาธิการ เป็นหนังสือที่มุ่งสดุดีองค์พระมหากษัตริย์ จึงมักพิมพ์พระบรมฉายาลักษณ์ พระราชนิพนธ์ และบทร้อยกรองสดุดีในโอกาสต่าง (อวยพร มลิินทางกูร, 2519: 121)

บทบาทและสถานะโดดเด่นขึ้นตามลำดับ สถาบันกษัตริย์ได้รับการยกย่องอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม จนกลายเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง (วิมลพรรณ ปีตวัชชัย, 2553ค: 133-134)

เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 สวรรคตใน พ.ศ. 2527 การแต่งวรรณคดีโศกาลัยจึงฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งควบคู่ไปกับการรื้อฟื้นงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและการก่อสร้างพระเมรุมาศอย่างยิ่งใหญ่ในปีถัดมาโดยยึดแนวทางการสร้างเหมือนพระเมรุมาศของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ข: 358)

หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2538 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จสวรรคตการก่อสร้างพระเมรุมาศก็ใช้สัดส่วนเดียวกับพระเมรุมาศในสมเด็จพระบรมราชินี ได้แก่ พระเมรุมาศของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และพระเมรุมาศของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ข: 374) และที่สำคัญคือสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตให้รื้อฟื้นการประโคมดนตรีและการมหรสพที่เคยมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาสืบมาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุที่ว่าชาติบ้านเมืองมีอารยธรรมที่เก่าแก่งดงาม และเป็นการถวายพระเกียรติยศอย่างสูงสุดสำหรับพระบรมราชบุพการี การครั้งนี้ทรงเห็นชอบให้กรมศิลปากรจัดการแสดงมหรสพสำคัญ 4 ประเภท คือ โขน หนังใหญ่ ละคร และหุ่น และจัดการประโคมเพิ่มขึ้นจากการประโคมย้ายมาด้วยวงปี่ไฉน กลองแขก แตรวงนอก แตรฝรั่ง สังข์ โดยทรงรับสั่งให้กรมศิลปากรและวงปี่พาทย์เชลยศักดิ์อื่นๆ ร่วมบรรเลงวงบัวลอย ปี่พาทย์มอญ ปี่พาทย์นางหงส์เพิ่มขึ้นจากที่ไม่เคยมีมาก่อน (ประเมษฐ์ บุญยะชัย และบุญตา เขียนทอง, 2551: 291)

ต่อมาใน พ.ศ. 2551 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์สิ้นพระชนม์การออกแบบพระเมรุขึ้นใช้เค้าโครงของพระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรีฯ ซึ่งมีความสง่างาม สมพระเกียรติพระบรมวงศ์ฝ่ายในชั้นสูง (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555ข: 426) ในงานพระบรมศพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และงานพระศพของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ กวีและประชาชนในจังหวัดต่างๆ ได้พร้อมใจกันแต่งวรรณคดีโศกาลัยลงพิมพ์ในสื่อสิ่งพิมพ์จำนวนมากอย่างต่อเนื่องจนการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและพระศพแล้วเสร็จหนังสือพิมพ์และนิตยสารที่มีคอลัมน์บทกวีประจำฉบับ เช่น คอลัมน์สยามสัปดาห์ ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และนิตยสารสกุลไทยรายสัปดาห์ ได้เชิญชวนให้ประชาชนจากจังหวัดต่างๆ ส่งบทประพันธ์มาร่วมแสดงความอาลัยด้วย

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ส่งเสริมให้มีการแต่งวรรณคดีโศกาลัย โดยประชุมกวีที่มีชื่อเสียงช่วยกันแต่งบทหรือยกเรื่องเกี่ยวกับพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจต่างๆ จัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง

ราชสกุลดีสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และเรื่องพระปิยโสทรเชษฐภคินี ทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ รวมทั้งองค์กษัตริย์และเอกชนที่พร้อมใจกันพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อเป็นที่ระลึกในงานพระบรมศพและพระศพอีกจำนวนมาก

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่าการแต่งวรรณคดีโศกาลัยในระยะแรกเกิดขึ้นพร้อมกับงานพระบรมศพหรือพระศพ ก็เป็นพระบรมวงศานุวงศ์หรือบุคคลใกล้ชิดเขียนเพื่อพรรณนาอารมณ์โศกเศร้า เป็นเครื่องระบายอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว และน่าจะเผยแพร่อยู่ในแวดวงราชสำนักเท่านั้น เนื่องจากต้องอาศัยการคัดลอกต้นฉบับต่อกันไป อีกส่วนหนึ่งเป็นการบันทึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิ เพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และสำหรับอ้างอิงในการประกอบพระราชประเพณีเกี่ยวกับพระบรมศพในภายหลัง

หลังจากการพิมพ์เจริญขึ้นจึงมีโรงพิมพ์พิมพ์หนังสือจำหน่าย โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการจัดทำหนังสือพิมพ์ วารสาร และนิตยสารจำนวนมาก เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การแต่งวรรณคดีโศกาลัยเป็นที่นิยมแพร่หลาย เพราะมีช่องทางเผยแพร่สู่สาธารณชน จึงมีผู้ต้องการแต่งบทประพันธ์ถวายพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตและพระบรมวงศานุวงศ์ที่สิ้นพระชนม์ เพื่อแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีและความกตัญญูทดแทนที่ กลุ่มผู้แต่งจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วจากกลุ่มพระประยูรญาติใกล้ชิดเป็นประชาชนทั่วไป ตลอดจนตัวแทนของหนังสือพิมพ์ หน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชนต่างๆ อีกจำนวนมาก

นอกจากนี้ในช่วงรัชกาลที่ 5-6 เป็นต้นมา มีความนิยมแจกหนังสืออนุสรณ์งานศพเพื่อเป็นที่ระลึกถึงผู้วายชนม์ บางเรื่องแต่งบทร้อยกรองเป็นพระประวัติและคำไว้อาลัย ทั้งยังมีการแต่งคำประพันธ์ระดับพวงมาลาถวายพระศพและนำมารวมพิมพ์ไว้ในหนังสืองานศพอีกด้วย ทำให้การแต่งบทร้อยกรองเพื่อแสดงความอาลัยแพร่หลายสืบต่อมา แม้ว่าภาวะทางสังคมการเมืองในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองจะมีผลกระทบจนทำให้วรรณคดีโศกาลัยซบเซาไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็กลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งในรัชกาลปัจจุบันซึ่งสถาบันกษัตริย์กลับมาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนไทย

บทที่ 3

การแบ่งประเภทวรรณคดีโศกาลัย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะจำแนกวรรณคดีโศกาลัยเป็นกลุ่ม โดยแบ่งตามผู้แต่ง วาระ รายพระนาม และชนิดคำประพันธ์ เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของวรรณคดีประเภทนี้ ดังต่อไปนี้

3.1 แบ่งตามผู้แต่ง ได้แก่ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ กวี ประชาชน และองค์กรต่างๆ

3.1.1 พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นกลุ่มผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยในยุคแรก และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุด เพราะเป็นพระประยูรญาติที่ใกล้ชิดโดยตรง ด้วยเหตุนี้จึงสามารถพรรณนาพระอุปนิสัย พระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจต่างๆ ได้อย่างละเอียด ในส่วนที่เป็นการบันทึกพระราชพิธี กวีก็ยังสามารถอยู่ร่วมในพระราชพิธีตั้งแต่ต้นจนถึงถวายพระเพลิงแล้วถวายพระอังคาร วรรณคดีโศกาลัยกลุ่มนี้จึงเป็นหลักฐานที่ใช้อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ พระราชประเพณี หรือศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในการประดับตกแต่งพระเมรุมาศในยุคนั้นได้ เช่น เรื่องนิพานวังน่า เรื่องโคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลว่ง เนื่องจากผู้แต่งถ่ายทอดจากประสบการณ์จริงในขณะนั้น

วรรณคดีโศกาลัยที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้แต่ง อาจะทรงพระราชนิพนธ์ หรือทรงพระนิพนธ์เป็นการส่วนพระองค์ เช่น พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพูชนัตร ทรงแต่งนิพานวังน่า ในลักษณะบันทึกส่วนตัว หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล และพระโอรสพระธิดาพระองค์อื่นๆ ทรงนิพนธ์บทประพันธ์ไว้อาลัยพระบิดา คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ผู้เป็นพระอนุชาทรงแต่งโคลงประดับพวงมาลาถวายพระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ หรืออาจจะทรงพระนิพนธ์แทนผู้อื่น เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงพระนิพนธ์ฉันทและโคลงจารึกอนุสาวรีย์พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศถวายแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงสุภาพสิต “พรหมาติ มาตาปิเตโร” ถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โดยใช้นามปากกา “ศรีอยุธยา” ในนามพสกนิกรไทยทั้งหมด เป็นต้น

3.1.2 ข้าราชการสำนัก หรือขุนนางที่พระมหากษัตริย์ทรงให้การอุปถัมภ์ เช่น คุณพุ่ม พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์) หลวงมหาสิทธิโวหาร (สีบ) กวีเหล่านี้เคยรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท จึงแต่งวรรณคดีโศกาลัยถวายด้วยความจงรักภักดี เช่น พระยาอรรถศาสตร์โสภณ

(สว่าง จุลวิฑูร) แต่งลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยให้เหตุผลว่าเป็นการระลึกพระมหากษัตริย์คุณที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยชุบเลี้ยงมาแต่เยาว์ ตนได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณมาจนถึงรัชกาลที่ 7 หลวงภูมินาถสนธิ์ แต่งเรื่องมหาดเล็กกรมวัง จำพันถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเคยเป็นมหาดเล็กถวายงานในท้องพระบรรทมอย่างใกล้ชิด คุณพุ่ม ซึ่งรับจ้างเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 แต่งเรื่องยอพระเกียรติ แต่ก็กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวควบคู่ไปด้วย เนื่องจากระลึกถึงพระองค์ที่ทรงมีพระเมตตาต่อตนเองในอดีต และจากการที่ได้รับราชการอยู่ในราชสำนัก ทำให้งานของกวีเหล่านี้มีคุณค่าในด้านบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เพราะอาจจะถ่ายทอดรายละเอียดเกี่ยวกับการสวรรคต พระราชจริยวัตร หรือเรื่องส่วนพระองค์ที่ไม่ปรากฏในหลักฐานอื่นๆ

3.1.3 นักหนังสือพิมพ์ ในอดีตหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 มีนักเขียนประจำที่มีฝีมือในการแต่งร้อยกรอง เช่น หนังสือพิมพ์*ดุสิตสมิต* ที่รัชกาลที่ 6 ทรงเป็นเจ้าของ ลงบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 เป็นสำคัญ หนังสือ*เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์* มีนักเขียนและนักแปล คือ หลวงสารานุกรมประพันธ์ น.ม.ส. เสฐียรโกเศศ หนังสือพิมพ์*ประตู่ใหม่* มีนักเขียน เช่น พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ขุนสารัตถ์ธรรมากร (วอน โกมลเมณะ) หลวงธรรมาภิรมย์ (ถึก จิตรกถึก) เป็นต้น (สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 101, 216, 219) ส่วนนายชิต บุรทัต เป็นนักเขียนประจำของหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง*และ*ประตู่ใหม่* (หม่อมหลวงคำยวง ศรีธวัช, 2532: 18) กวีเหล่านี้จะแต่งบทประพันธ์ในนามคณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์นั้น เช่น คณะ*ดุสิตสมิต* คณะ*เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์* โดยอาจลงชื่อกวีด้วยหรือไม่ลงก็ได้

ในปัจจุบันผู้ที่มีความสามารถในการประพันธ์มีไม่มากนัก กวีที่มีชื่อเสียงจึงได้รับเชิญให้แต่งบทร้อยกรองในนามของกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่างๆ ตลอดจนองค์กรของรัฐและเอกชน บริษัท ธนาคาร ฯลฯ บางคนอาจมีผลงานนับสิบสำนวนลงในสิ่งพิมพ์หลายฉบับ กวีสำคัญในยุคนี้ เช่น คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ประยอม ทองทอง เนาวัฒน์ พงษ์ไพบูลย์ อังคาร กัลยาณพงศ์ วาณิช จรุงกิจอนันต์ ชมัยภร แสงกระจ่าง จิระนันท์ พิตรปรีชา ไพบูลย์ ไขว่พาน เป็นต้น

3.1.4 ประชาชนและพระสงฆ์ ได้แก่ เหล่าพสกนิกรจากจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย ซึ่งต้องการแสดงความจงรักภักดี โดยแต่งบทประพันธ์มาร่วมแสดงความอาลัยในหนังสือพิมพ์ และนิตยสารต่างๆ บางครั้งคำประพันธ์อาจมีลักษณะไม่เคร่งครัดเรื่องจำนวนคำในวรรค หรือตำแหน่งครุหลุ่ไม่เป็นไปตามบังคับในฉันทลักษณ์อยู่บ้าง เนื่องจากมุ่งแสดงอารมณ์ความรู้สึกเป็นสำคัญมากกว่า แต่ก็มิเช่นนั้นที่ผู้ที่มีฝีมือในการประพันธ์ และได้รับรางวัลจากหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง เช่น

ผู้ที่ใช้นามปากกาว่า “วาสนา” และ “ผ.ราชบุรี” ซึ่งมักมีผลงานชนะประกวดปรากฏในหนังสือพิมพ์สมัยรัชกาลที่ 6-7

การส่งผลงานมาลงหนังสือพิมพ์ มีทั้งใช้ชื่อนามสกุลจริง และใช้นามแฝง อาจแต่งในนามของตน หรือเป็นตัวแทนของจังหวัดที่มีภูมิลำเนาอยู่ เช่น สรวลสำราญ ปัตตานี ซ่อเอื้อง เรื่องไรวัลย์ในนามชาวจังหวัดฉะเชิงเทราหรือลงชื่อในนามคณะบุคคล หรือในนามข้าราชการฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายตุลาการ ศาลยุติธรรม คณะครู บุคลากรทางการศึกษาและนักเรียน โรงเรียนศรีสวัสดิ์วิทยาลัย จังหวัดน่านคณะอักษรจุฬารุ่น 18 ชมรมแม่ชีอิสระ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติร่วมแต่งวรรณคดีใคกาลลัยอีกด้วย เช่น หลุย มุกเกอร์ ชินเหยียน ชาวพม่าในพระนครสมามชวชิกข์ในประเทศไทย ฯลฯ

นอกจากประชาชนแล้วยังมีพระสงฆ์ซึ่งมีความสามารถในการประพันธ์ พระสงฆ์ที่เป็นกวีบางรูปยังมีโอกาสดี เพราะได้เข้าร่วมในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีพระสงฆ์ซึ่งมิได้ออกนาม แต่งบทแหล่เทศน์หลายสำนวนกล่าวถึงเรื่องสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเล่าเรื่องที่ได้ไปร่วมงานและลำดับขั้นตอนในพระราชพิธีออกพระเมรุเพื่อเทศน์ให้ประชาชนฟัง ส่วนในรัชกาลปัจจุบันพระสงฆ์ที่มีฝีมือในการประพันธ์ และมักส่งบทร้อยกรองมาร่วมแสดงความอาลัยในหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ ได้แก่ พระราชวิจิตรปฏิภาณ และพระมหาสมหวัง สาระภาะ

วรรณคดีใคกาลลัยของประชาชนจากทุกภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ศาสนา หรือสถานภาพใด ต่างแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดี และความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขในร่มพระบารมีของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีจึงได้แสดงออกด้วยการประพันธ์บทร้อยกรองเพื่อแสดงความอาลัยและความโศกเศร้าในวาระสำคัญ

3.2 แบ่งตามวาระที่แต่ง

วรรณกรรมใคกาลลัยแบ่งตามวาระที่แต่งได้ 3 วาระ ได้แก่ แต่งหลังการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ แต่งเพื่อบันทึกงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ หรือพระราชทานเพลิงพระศพ และแต่งในวาระที่มีการอัญเชิญพระบรมอัฐิ ดังนี้

3.2.1 แต่งหลังการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ อาจจะแต่งหลังการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์แล้วไม่นานนัก หรือแต่งหลังจากนั้นก็ไ้ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 คุณพุ่มได้รับว่าจ้างจากบรรดาเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 ให้แต่งเรื่องเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ความตอนหลังก็เล่าเรื่องพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะประชวรและสวรรคตด้วย

3.2.2 แต่งเรื่องในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและพระราชทานเพลิงพระศพ ในยุคแรกมีจุดประสงค์เพื่อบันทึกพระราชพิธีเป็นสำคัญ เช่น *โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง โคลงและฉันทของเอกชน กลอนแหล่งเทศน์กล่าวเรื่องงานพระบรมศพ* เนื้อหาจะกล่าวถึงการก่อสร้าง รูปแบบ การประดับตกแต่งพระเมรุ ขบวนแห่ พระราชพิธีถวายพระเพลิง การลอยพระอังคาร มหรสพสมโภชเฉลิมฉลอง ฯลฯ โดยบันทึกเหตุการณ์กระบวนแห่ ความยิ่งใหญ่และงดงามของพระเมรุมาศ ขั้นตอนในการประกอบพระราชพิธี และอาจพรรณนาความโศกเศร้าร่วมด้วย

อนึ่งมีข้อสังเกตว่า ในงานพระเมรุของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีผู้แต่งบทประพันธ์ถวายจำนวนมากเช่นเดียวกับหลังจากสวรรคตและสิ้นพระชนม์ แต่ส่วนใหญ่เป็นการพรรณนาความโศกเศร้ามากกว่ามุงบันทึกพระราชพิธี เช่น *วรรณคดีโศกาลัย* ที่แต่งในยุคแรก อาจเป็นเพราะมีการบันทึกเป็นจดหมายเหตุงานพระบรมศพและพระศพ หมายกำหนดการงานพระบรมศพและพระศพ และการรายงานข่าวของสื่อมวลชนอยู่แล้วก็เป็นได้

3.2.3 แต่งในวาระที่มีการอัญเชิญพระบรมอัฐิ ได้แก่ *ลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว* เนื่องจากพระองค์เสด็จสวรรคตที่ต่างประเทศและมิได้จัดงานพระเมรุมาศ ภายหลังเมื่อมีการอัญเชิญพระบรมอัฐิกลับประเทศไทย พระยาอรรดศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิจิตร) จึงได้ประพันธ์เรื่องนี้เพื่อบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ไว้ เนื้อความย้อนกล่าวไปถึงตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มทรงพระประชวร เสด็จสวรรคต การถวายพระเพลิงที่ประเทศอังกฤษจนถึงอัญเชิญพระบรมอัฐิทางเรือกลับมาประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง

3.3 แบ่งตามรายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีการแต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย

พระมหากษัตริย์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์นั้น แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก คือ พระบรมวงศานุวงศ์สำคัญที่ทรงดำรงตำแหน่งสำคัญในราชการ และบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เป็นต้น

กลุ่มที่สอง คือ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ยังทรงพระเยาว์ ล้นพระชนม์ตั้งแต่พระชนมายุยังน้อย หรือพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์หรือกวี เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์ฯ พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ หม่อมเจ้าหญิงฉวีวิไลย์คัคณางค์ เป็นต้น

วรรณคดีใดกาดลยที่แต่งถวายพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงดำรงตำแหน่งสำคัญในราชการจะมีเนื้อหาเป็นการแสดงความศอกเศร้ำ และสรรเสริญพระราชกรณียกิจ ส่วนกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ยังทรงพระเยาว์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน จะเน้นพรรณนาความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ ความรัก และความอาลัยที่มีต่อกัน

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีการแต่งวรรณคดีใดกาดลยถวาย มีดังต่อไปนี้¹

3.3.1 สมัยรัชกาลที่ 1

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

3.3.2 สมัยรัชกาลที่ 2

สมเด็จพระปฐมบรมราชชนก

3.3.3 สมัยรัชกาลที่ 5

3.3.3.1 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.3.3.2 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.3.3.3 พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอนุภรรณอนันตนรไชย

3.3.3.4 สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์พระบรมราชเทวี อัครมเหสี

3.3.3.5 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์ โสภางคทัศนิย

ลักษณโรรควรราชกุมารี

3.3.3.6 พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประไพยพรรณพิลาศ

3.3.3.7 พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช

3.3.4 สมัยรัชกาลที่ 6

3.3.4.1 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.3.4.2 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส

3.3.4.3 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

3.3.4.4 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงปราจิณกิติบดี

¹ เรียงตามลำดับเวลาที่แต่ง

- 3.3.4.5 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
- 3.3.4.6 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลก

ประธานาถ

- 3.3.4.7 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส
- 3.3.4.8 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์
- 3.3.4.9 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์
- 3.3.4.10 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์
- 3.3.4.11 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
- 3.3.4.12 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์

อินทราชัย

- 3.3.4.13 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามาลินีนภดารา กรมขุนศรีสัชนาลัย

สุรภัญญา

- 3.3.4.14 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา

3.3.5 สมัยรัชกาลที่ 7

- 3.3.5.1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- 3.3.5.2 สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทิมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
- 3.3.5.3 สมเด็จพระราชปิตุลาบรรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยา

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช

- 3.3.5.4 พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ

ปิยมหาราชปติวิรัตดา

- 3.3.5.5 สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก
- 3.3.5.6 หม่อมเจ้าหญิงฉวีวิไลย์คัคณางค์
- 3.3.5.7 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ

3.3.6 สมัยรัชกาลที่ 8

หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล

3.3.7 สมัยรัชกาลที่ 9

- 3.3.7.1 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
- 3.3.7.2 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
- 3.3.7.3 สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
- 3.3.7.4 พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

- 3.3.7.5 พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต
- 3.3.7.6 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7
- 3.3.7.7 หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์รัชนี
- 3.3.7.8 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
- 3.3.7.9 พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา
- 3.3.7.10 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส

ราชชนครินทร์

รัชสมัย	ลำดับ	รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีใต้อาณัติถวาย	จำนวนเรื่อง
รัชกาลที่ 1 (1 เรื่อง)	1	สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาสุรสิงหนาท	1
รัชกาลที่ 2 (1 เรื่อง)	1	สมเด็จพระปฐมบรมราชาชนก	1
รัชกาลที่ 5 (6 เรื่อง)	1	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	1
	2	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนาถไชย	1
	3	สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวีอัครมเหสี	1
	4	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมฯ กรมพระพิชิตนโย โสภางคทัศนิยลักษณ์ อรรควรรราชกุมารี	1
	5	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพยพรรณพิลาส	1
	6	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช	1
รัชกาลที่ 6 (57 เรื่อง)	1	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	21
	2	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส	1
	3	สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ	4
	4	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี	1
	5	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์	1
	6	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ	4

รัชสมัย	ลำดับ	รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	จำนวนเรื่อง
รัชกาลที่ 6 (57 เรื่อง)	7	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	2
	8	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์	9
	9	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์	1
	10	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	1
	11	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ	8
	12	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก	1
	13	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามานีเนนภดารากรมขุนศรีสังขนาลัยสุรภัญญา	1
	14	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธกรมหลวงนครราชสีมา	2
รัชกาลที่ 7 (100 เรื่อง)	1	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	42
	2	สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี	21
	3	สมเด็จพระราชปิตุจฉา บรมพงศาภิมุขเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช	17
	4	พระวิมาดาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา	15
	5	สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก	3
	6	หม่อมเจ้าหญิงฉวีวิไลย์ ศักดินางค์	1
	7	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ	1

รัชสมัย	ลำดับ	รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีใต้อาณัติ	จำนวนเรื่อง
รัชกาลที่ 8 (3 เรื่อง)	1	หม่อมเจ้าหญิงพิจิตร์จิราภา เทวกุล	3
รัชกาลที่ 9 (633 เรื่อง)	1	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	1
	2	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล	12
	3	สมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า	1
	4	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์	1
	5	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต	18
	6	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี ในรัชกาลที่ 7	11
	7	หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้	8
	8	สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	255
	9	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา	1
	10	สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	325

สำหรับจำนวนบทประพันธ์ที่แต่งถวายพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์แต่ละพระองค์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ในอดีตผู้ที่แต่งวรรณคดีโศกาลัยมักเป็นพระประยูรญาติใกล้ชิด หรือข้าราชการที่เคยได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักและเผยแพร่ในวงจำกัด วรรณคดีโศกาลัยในยุค ก่อนที่จะมีวารสารหนังสือพิมพ์จึงมีจำนวนไม่มากนัก เว้นแต่กวีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ก็อาจจะแต่งวรรณคดีโศกาลัยถวายมากเป็นพิเศษ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงแต่งบทประพันธ์ตีดวงมาลาถวายในงานบำเพ็ญพระกุศลพระศพพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ติดต่อกันหลายวาระ เช่น งานปฐมสัปดาห์วาระอนุสรณ์ (สัปดาห์ที่ 1) ทูตีสัปดาห์วาระอนุสรณ์ (สัปดาห์ที่ 2) ตติยสัปดาห์วาระอนุสรณ์ (สัปดาห์ที่ 3) จตุรสัปดาห์วาระอนุสรณ์ (สัปดาห์ที่ 4) ฯลฯ

ในรัชกาลปัจจุบัน สถาบันพระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากขึ้น และมีช่องทางให้เผยแพร่วรรณคดีโศกาลัยมากกว่าในอดีตจึงมีผู้นิยมแต่งบทประพันธ์ เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตาและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณมากกว่าในรัชกาลอื่นๆ ดังเช่น วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจำนวน 255 จำนวน และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีถึง 325 จำนวน

3.4 แบ่งตามชนิดคำประพันธ์

วรรณคดีโศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งตามชนิดคำประพันธ์ได้ดังนี้

คำประพันธ์ชนิดเดียว	รัชกาลที่ 1	รัชกาลที่ 2	รัชกาลที่ 5	รัชกาลที่ 6	รัชกาลที่ 7	รัชกาลที่ 8	รัชกาลที่ 9
1. โคลง							
1.1 โคลงสี่สุภาพ		1	2	19	71	2	103
1.2 โคลงสองสุภาพ							2
1.3 โคลงสามสุภาพ						1	
(รวมจำนวนเรื่อง)		1	2	19	71	3	105
2. ฉันท์							
2.1 สาลินีฉันท์			1				1
2.2 อินทรวีเชียรฉันท์				3	3		4
2.3 อินทวงศ์ฉันท์							1

คำประพันธ์ชนิดเดียว	รัชกาลที่ 1	รัชกาลที่ 2	รัชกาลที่ 5	รัชกาลที่ 6	รัชกาลที่ 7	รัชกาลที่ 8	รัชกาลที่ 9
2.4 กุซงคปยาดฉันท์			1	4	1		
2.5 วสันตดิลกฉันท์				7	5		10
2.6 สัททูลวิกกีฬิตฉันท์							2
(รวมจำนวนเรื่อง)			2	14	9		18
3. กาพย์							
3.1 กาพย์ยานี				1			61
3.2 กาพย์ฉับฟัง				2	2		14
(รวมจำนวนเรื่อง)				3	2		75
4. กลอน							
4.1 กลอนหก					1		4
4.2 กลอนสุภาพ				2	1		366
4.3 กลอนเพลงยาว			1				1
4.4 กลอนดอกร้อย				7	1		1
4.5 กลอนสี่กวาง					8		14
4.6 กลอนแหล่เทศน์				3			
(รวมจำนวนเรื่อง)			1	12	11		386

คำประพันธ์ชนิดประสม	รัชกาลที่ 1	รัชกาลที่ 2	รัชกาลที่ 5	รัชกาลที่ 6	รัชกาลที่ 7	รัชกาลที่ 8	รัชกาลที่ 9
4. คำประพันธ์ประสมตามประเภทร้อยกรอง				5	3	1	3
4.1 กาพย์เห่				1		1	2
4.2 ลิลิต				1			1
4.3 คำฉันท์				3	3		
5. คำประพันธ์ประสมที่กวีสร้างสรรคขึ้น	1		1	4	4		47
5.1 โคลงและคำประพันธ์ชนิดอื่น	1		1	3	4		33
5.1.1 โคลงและฉันท์			1	2	2		2
5.1.2 โคลง ฉันท์ และกาพย์					1		2
5.1.3 โคลง ฉันท์ กาพย์ และกลอน							4
5.1.4 โคลง ฉันท์ กาพย์ และร่าย							2
5.1.5 โคลงและกาพย์					1		5
5.1.6 โคลง กาพย์ และกลอน							4
5.1.7 โคลงและกลอน							5
5.1.8 โคลง กลอน กาพย์ และร่าย	1						1
5.1.9 โคลงและร่าย				1			4
5.1.10 โคลง ร่ายและกาพย์							3

คำประพันธ์ชนิดประสม	รัชกาลที่ 1	รัชกาลที่ 2	รัชกาลที่ 5	รัชกาลที่ 6	รัชกาลที่ 7	รัชกาลที่ 8	รัชกาลที่ 9
5.1.11 โคลงและคำวซอ							1
5.2 ฉันทและคำประพันธ์ชนิดอื่น				1			2
5.2.1 ฉันทต่างชนิด							1
5.2.2 ฉันทและกาพย์				1			1
5.3 กาพย์และคำประพันธ์ชนิดอื่น							1
5.3.1 กาพย์ต่างชนิด							1
5.4 กลอนและคำประพันธ์ชนิดอื่น							6
5.4.1 กลอนและฉันท							1
5.4.2 กลอนและกาพย์							3
5.4.3 กลอนต่างชนิด							1
5.4.4 กลอน ร่ายและโคลง							1
5.5 ร่ายและคำประพันธ์ชนิดอื่น							5
5.5.1 ร่าย กาพย์ และกลอน							1
5.5.2 ร่าย โคลง ฉันท กาพย์ และกลอน							4
รวม	1		1	9	7	1	50

ชนิดคำประพันธ์แบ่งเป็นคำประพันธ์ชนิดเดี่ยวและชนิดประสม

3.4.1 คำประพันธ์ชนิดเดี่ยว แบ่งเป็น 5 ชนิด ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย

3.4.1.1 โคลง จำแนกเป็นโคลงสี่สุภาพ โคลงสองสุภาพและโคลงสามสุภาพ

3.4.1.1.1 โคลงสี่สุภาพ มีจำนวน 197 เรื่อง รวม 798 บท จำแนกรายละเอียดตามการแต่งดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 2 จำนวน 1 เรื่อง 152 บท

สมัยรัชกาลที่ 5 จำนวน 2 เรื่อง 112 บท

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 19 เรื่อง 123 บท

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 71 เรื่อง 114 บท

สมัยรัชกาลที่ 8 จำนวน 1 เรื่อง 1 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 103 เรื่อง 296 บท

โคลงสี่สุภาพที่ใช้แต่งวรรณคดีโคกล้นยมีทั้งการแต่งเป็นเรื่องยาวและแต่งสั้นๆ เพียง 1-2 บท ในบรรดาโคลงสี่สุภาพที่มีความยาว 2 บทขึ้นไป พบว่ากวีตั้งใจแต่งให้มีการรับส่งสัมผัสระหว่างบท หรือที่เรียกว่า "ร้อยโคลง"² เพื่อความไพเราะจำนวน 86 เรื่อง และบางบทแต่งเป็นโคลงกระทู้ ส่วนใหญ่เป็นกระทู้ 1-2 คำ เพื่อเน้นใจความของโคลงบทนั้นให้เด่นชัดขึ้น หรือนำพระนามของพระบรมวงศานุวงศ์มาขึ้นต้นเพื่อเชิดชูพระเกียรติ ดังตัวอย่าง

หม่อมเจ้าหญิงนราวดี เทวกุล ทรงใช้คำขึ้นต้นกระทู้ว่า สังขาร เปน ทุกข์ อย่าง ยิ่ง เพื่อชี้ให้เห็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เห็นว่าสังขารเป็นเพียงสิ่งปรุงแต่ง เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นทุกข์ และมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นที่สุด ดังนี้

สังขาร	เกิดขึ้นย่อม	เสื่อมไป
เปน	ทุกข์ตั้งอยู่ใน	ที่นั้น
ทุกข์	ดับไม่มีอะไร	นอกจาก ทุกข์นั้นา
อย่างยิ่ง	ทุกข์เท่านั้น	เกิดขึ้นดับไป

(น.ว. (หม่อมเจ้าหญิงนราวดี เทวกุล), 2466: 20)

² วีรวรรณ อินทรพร (2548 : 72) กล่าวว่า การแต่งโคลงสี่สุภาพในระยะแรกไม่เคร่งครัดเรื่องร้อยโคลงต่างบท จะร้อยโคลงเมื่อแต่งร่วมกับร่ายในลิลิตเท่านั้น แต่ลิลิตบางเรื่องก็ไม่ได้ร้อยโคลงอย่างสม่ำเสมอ เช่น ในลิลิตพระคเณศ การร้อยโคลงสี่สุภาพที่ไม่แต่งร่วมกับลิลิต เริ่มปรากฏในวรรณคดีสมัยรัชกาลที่ 5 และกลายเป็นข้อบังคับในกวีนิพนธ์ปัจจุบัน แต่ก็เป็นความนิยมเฉพาะตัวกวีเท่านั้น เช่น อังคาร กัลยาณพงศ์ ก็ไม่นิยมแต่งแบบร้อยโคลง

ประพจน์ อัครวิรุฬหการ ได้นำพระนามเดิมของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดี
รังสิต คือ หม่อมเจ้าวิภาวดีรังสิต (นามสกุลเดิม รัชนี) มาขึ้นต้นโคลงกระทู้

วิ	จิตรการยกอบก้อม	กุลไทย
ภา	จรัสรัชนีदनัย	สีบสร้าง
ว	กตัญญูตาลัย	เต็มหลัง
ดี	สรรพสุดที่อ้าง	สุดเอื้อนโอบชูสนอง
รัง	สฤษดีวรรณวากยไฉ	วงศ์วรรณ
สิต	ซาบพระคุณสรรค์	ดุจแก้ว
รัช	ตมาศมลายัมณท์	เสียงหมอบกราบเฮย
นี	รทุกษ์สุขสว่างแผ้ว	ภพโน้นนฤมาณเทอญ.

(ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2520: 8)

โคลงสี่สุภาพที่มีความยาว 40-100 บท มักมีจุดประสงค์เพื่อบันทึกพระราชพิธีตั้งแต่เริ่ม
พิธีจนแล้วเสร็จ หากบันทึกพระราชประวัติก็จะเริ่มตั้งแต่ประสูติจนถึงสิ้นพระชนม์และจัดงานถวาย
พระเพลิง ซึ่งมีเนื้อหาและรายละเอียดค่อนข้างมากพบในวรรณคดีโคกาลัยที่แต่งในยุคแรกๆ เช่น
โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลว มีความยาว 152 บท โคลงแสดงประวัติพระเจ้า
วรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช มีความยาว 110 บท ดังจะเห็นได้ว่าในอดีตกวีโบราณก็
ใช้โคลงสี่สุภาพในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่นกัน เช่น โคลงนิราศหริภุญชัย³ โคลงชะลอพระ
พุทธไสยาสน์วัดป่าโมก⁴ เป็นต้น

ส่วนโคลงสี่สุภาพที่มีความยาวประมาณ 10-20 บทจะกล่าวถึงพระประวัติสั้นๆ พระราช
กรณียกิจ และพรรณนาความอาลัย ในสมัยรัชกาลที่ 7 หนังสือพิมพ์ผู้ทองได้จัดประกวดแต่ง
โคลงกระทู้ในวาระที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต และในหนังสือพิมพ์
คอลเล็คทีฟฉบับเดือนธันวาคม ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) ก็มีประชาชนร่วมกันแต่งโคลงสี่สุภาพ
ในวาระที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตถึง 16 ล้านฉบับว่าเป็น
คำประพันธ์ที่มีผู้นิยมแต่งมากพอสมควร

³ บันทึกการเดินทางจากเชียงใหม่ไปนมัสการพระธาตุที่เมืองหริภุญชัย

⁴ บันทึกเรื่องการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปไสยาสน์จากริมแม่น้ำเจ้าพระยาและการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ในรัชกาลสมเด็จพระ
พระเจ้าท้ายสระ

สำหรับโคลงสี่สุภาพยาว 1-2 บทนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 5-7 มีจุดประสงค์เพื่อใช้ฉันทลักษณ์ หรือประดับพวงมาลา และกลัดกระทงดอกไม้เพื่อถวายแสดงความอาลัยในงานพระศพ เช่น โคลงทรงแต่งฉันทลักษณ์พระรูปพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตวรไชย เพื่อแจกเป็นของที่ระลึกในงานพระเมรุ โคลงประดับพวงมาลาถวายพระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ โคลงทรงกลัดกระทงดอกไม้ถวายพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากมลหลวงศรีรัตนโกสินทร์ เป็นต้น โดยเฉพาะพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิยมแต่งโคลงสี่สุภาพเพื่อประดับพวงมาลาสำหรับวางที่พระศพติดต่อกันหลายครั้ง เช่น ในงานพระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ทรงแต่งโคลงถวายในงานปฐมสัปตมานุสรณ์⁵ จนถึงงานศตมาหสุทินนามานุสรณ์⁶ ถึง 18 ครั้ง ในงานพระศพพระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏปิยมหาราชปิตุวัตฯ ทรงแต่งโคลงประดับพวงมาลาวางที่พระศพ ในงานปฐมสัปตมานุสรณ์ จนถึงงานอนุสรณ์ศราทศพรต⁷ จำนวน 15 ครั้ง ส่วนใหญ่จะเป็นโคลงสี่สุภาพยาว 1 บท ซึ่งพอเหมาะที่จะใช้ติดประดับพวงมาลาดังกล่าวธรรมเนียมนี้ยังคงได้รับการสืบทอดมาในรัชกาลปัจจุบัน โดยในครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต ก็มีผู้แต่งโคลงสี่สุภาพติดพวงมาลาถวายสักการะพระบรมศพเช่นกัน

ในปัจจุบัน โคลงสี่สุภาพส่วนใหญ่นิยมแต่งยาว 1-3 บท เพื่อลงพิมพ์ในนิตยสารและหนังสือพิมพ์ เนื้อหาส่วนใหญ่จะพรรณนาความอาลัย ดังตัวอย่างจากเรื่องอาลัยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ

ลมแห่งโคกโบกหล้า	ประเทศไทย
สมเด็จพระพี่นางฯ ไกล	ลับแล้ว
น้ำตาราชฎีร์วังรินไหล	อาลัยสุด
ขอเสด็จเสวยสวรรคต์แล้ว	ภพโน้นสวรรคยา

(ชมัฏกร แสงกระจ่าง ในนามสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย คมชัดลึก 3 มกราคม 2551: 9)

⁵ งานบำเพ็ญพระราชกุศลทุก 7 วัน ทรงเริ่มนิพนธ์ตั้งแต่งานปฐมสัปตมานุสรณ์ (สัปดาห์ที่ 1)

⁶ งานบำเพ็ญพระราชกุศลครบ 100 วัน

⁷ งานบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระเมรุ

3.4.1.1.2 โคลงสองสุภาพ มีจำนวน 2 เรื่อง รวม 14 บท

ในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันท์ลักษณะ (2550: 248) กล่าวว่าโคลงสองสุภาพใช้แต่งร่วมกับฉันท์ลักษณะประเภทอื่น เช่น โคลงสามสุภาพ และโคลงสี่สุภาพ แต่จากการสำรวจวรรณคดีใคกาลัย ผู้วิจัยพบว่าผู้แต่งโคลงสองสุภาพเป็นคำประพันธ์ชนิดเดียวติดต่อกันหลายบท และมีได้แต่งร่วมกับคำประพันธ์ชนิดอื่นแต่อย่างใด โดยทั้งหมดแต่งในวาระที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสวรรคต นับเป็นความตั้งใจของกวีที่นำฉันท์ลักษณะชนิดนี้มาทดลองใช้แต่งคำประพันธ์โดยไม่ยึดติดกับรูปแบบที่เคยมีมาก่อน

ดังตัวอย่างเรื่อง “สมเด็จพระย่า” ความยาว 9 บท เนื้อหากล่าวถึงความโศกเศร้าของพสกนิกรที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสวรรคต

ฟ้าหม่น.. ฟ้ามีดใหม่	ดินร่ำโหยโหยให้
อกไข้.. อาดูร	ใจเอ๋ย
แผ่นดินสูญสิ้นแล้ว	พระร่มโพธิ์ไทรแพรว
แผ่นดินดาวแดนสยาม	
คงพระนามแม่ฟ้า	เกียรติคุณกุ่มเกล้า
เกริกก้องกำจาย	บารมี
คือโคมฉายฉ่ำหล้า	ส่องสูดอยเสียดฟ้า
จรดห้วยพงหิน	
รินสุข.. รานโศกร้าว	ดับทุกข์ดลสุขด้าว
แผ่แจ้งแผ้วพาลเข็ญ	
เย็นศิระราชฎ์ล้าน	บารมีพระมากพัน
พากย์ร้อยรำพัน	แลนา
ลับนิรันดร์นิราศแล้ว	ไอ้.. พระทูลกระหม่อมแก้ว
เสด็จฟ้าอมรสถาน	
ศิระกรานกราบไ้	ฝากถวาย “ย่า” ไว้
เท่าม้วยเมืองสวรรค	แลนา
เป็นขวัญ.. เป็นพระคุ้ม	โอบแผ่ทิพย์พระหัตถ์คุ้ม
อุ้นเกล้าชาวสยาม	นิรันดร์เทอญ

(ทวีผล หาญประเสริฐ, สกุลไทยรายสัปดาห์ 42, 2161: 43)

3.4.1.1.3 โคลงสามสุภาพ มีจำนวน 1 บท คือ บทร้อยกรองติดพง
มาลาเคารพพระศพ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตราจิราภา เทวกุล ผู้อำนวยการโรงเรียนราชินี

สืสอาลัยท่านอาจารย์ ขอสักการณบ้น้อม
ระลึกพระคุณเพียบพร้อม บ่เว้นจงรัก ท่านนา
(คณนักรเรียนราชินี (ล่าง), พิจิตรานุสร, 2486: 65)

3.4.1.2 ฉันท์ ประกอบด้วย สาลินีฉันท์ อินทวิเชียรฉันท์ อินทวงศ์ฉันท์ ภูงค
ปยาตฉันท์ วสันตดิลกฉันท์ และสัททูลวิกกีฬิตฉันท์ มีรายละเอียดดังนี้

3.4.1.2.1 สาลินีฉันท์ มีจำนวน 2 เรื่อง มีรายละเอียดการแต่งดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 5 จำนวน 1 เรื่อง 8 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 1 เรื่อง 9 บท

เรื่องที่มีความยาว 8 บท คือ จารึกอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์
เพ็ชรรัตน์ ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจารึกอนุสาวรีย์ระลึกถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรรณา
ภรณ์เพ็ชรรัตน์ฯ ซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อพระชนมายุได้ 3 พรรษา พร้อมกับสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทา
กุมารีรัตน์ฯ ในเหตุการณ์เรือพระประเทียบล่มที่แม่น้ำเจ้าพระยา ขณะเสด็จไปพระราชวัง
บางปะอินเนื้อความกล่าวถึงพระราชประวัติสั้นๆ ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ระลึกถึงพระราชธิดา ซึ่งมีพระนามว่าเจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์จึงให้จารึกศิลาไว้ที่พระปรางค์
แห่งนี้ ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระมณเฑาะ	พิภพแผ้วสยามทรง
ปรารภรำลึกองค์	คณราของค์อร
อันทรงนามสมเด็จพระ	พระเจ้าราชบุตรีสมร
เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์	พิเชียรรัตน์สุขุมพันธุ์
เสด็จมาในโลกนี้	ดิถีศุกรปักข์วัน

สิบสี่คำวารจันทร	ชลาพรรณศกศุณย์
อญฺยี่สิบเอ็ดมาส	เสด็จโดยอนันตย์มูล
จำตามบังคับบุรพ	กุศลคุณจะหนุนนำ
มีเกิดย่อมมีดับ	ประกบตามประกวดทำ
ไม่รู้ไม่เพียงกรรม	จะถึงทันณวันใด
ธรรมดาสามัญมรรค	จะจำเป็นจะจำเป็น
รวมร่วมมรรคาไคล	บคลาแคล้วและคลาศทาง
จอมภพทรงปรารภนา	จะไว้ที่ระภวกวาง
นามไว้จึ่งรังปรางค์	ประดิษฐ์ด้วยศิลาผจง
บรรเจ็ดบรรจงตั้ง	สถิตสืบพระเกียรติคง
ระลึกลักษณะจำลององค์	สถุญ์ด้วยพระโองการ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, 2472: 76)

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งชื่อเรื่อง*อาเศียรวาทสักการะ*กล่าวถึงความอาลัยของประชาชน และพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

3.4.1.2.2 อินทวิเชียรฉันท มีจำนวน 10 เรื่องรวม 104 บทมีรายละเอียดการแต่งดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 3 เรื่อง 36 บท

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 3 เรื่อง 31 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 4 เรื่อง 37 บท

วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งด้วยอินทวิเชียรฉันทที่มีความยาวตั้งแต่ 6–22 บท ทั้งหมดเป็นคำประพันธ์ที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และวารสารที่มีชื่อในยุคนั้น ได้แก่ *ดุสิตสมิต* *ตู้ทอง* และ *วงวรรณคดี*

ตัวอย่างอินทวิเชียรฉันทที่สั้นที่สุด มีความยาว 6 บท เนื้อหากล่าวถึงความเศร้าเสียใจที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่พึ่งของประชาราษฎร์เสด็จสวรรคต ดังตัวอย่าง

ยินข่าวอศูรโดย	อูระราชฎ์สยามครา
สมเด็จพระจอมณา	ยกทวยนครไทย

ที่พึ่งประชาราษฎร์	ดุจร่มพระโพธิ์ไทร
ฤๅถ่วงนิพพานไป	สละข้าพระบาทปวง
ไฉ้ออกสยามชน	ยลเหตุสุดตทรวง
งจิตต์ละเหี่ยดวง	หฤทัยสมัยดล
เสียดายพระด่วนลับ	ขณะยุคสยามยล
กำลังจะพูนผล	ลุสภาพเจริญเนื่อง
ในรัชชกาลฉัฐ	ศิริรัฐรุ่งเรือง
สยามนี้ผู้มีเคือง	อุระราชฎ์ขณะกาล
ทั้งนี้พระเดชราช	วิระชาติบุรุษชาญ
เพื่องเกียรติไพศาล	ปมสินจะรำพัน

(ผ. ราชบุรี, ตู้ทอง 30 ธันวาคม พ.ศ. 2468: 789)

3.4.1.2.3 อินทวงศ์ฉันทน์ มี จำนวน 1 เรื่อง ความยาว 4 บท เป็นบทประพันธ์ที่เขียนถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เนื้อหาเป็นการน้อมจิตส่งเสด็จกลับคืนสู่สวรรคต ดังตัวอย่าง

เชิญเกิดประทับฟ้า	และนภาประภาสพระเพริศ
เชิญองค์เสด็จเทิด	ธ ถนอม ธ แดนสวรรคต
ด้วยบุญพระพินาง	มหพร่างวิศุทธิ์วิศิษฐ์
น้อมจิตพิพิธอัน	อุระหลากระดมถวาย
ต่างน้อมตระหนักเนา	คณะเราคะนึ่งมีคลาย
สู่สุขประสพภาย	สุรภาพประสาทประสิทธิ์
ศรีเลิศสุริตีพร้อม	รวิน้อมฤทัยหฤษฎ์
แสนงามสงบจิต	นฤมิตนรินทร์ตระการฯ

(ทรงฤทธิ ฉิมโหมต, พลอยแกมเพชร 17, 403: 105)

3.4.1.2.4 ราชพงศาวดารฉบับนี้สำหรับชื่อฉบับที่ชนิดนี้พบว่าผู้แต่งวรรณคดี
โศกาลัยเรียกต่างกันไป 3 แบบ ได้แก่ ราชพงศาวดารพูนมงคลยาศาสตร์และราชพงศาวดาร⁸ มีจำนวน
6 เรื่อง รวม 59 บท นิยามแต่งในสมัยรัชกาลที่ 5-7 มีรายละเอียดดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 5 จำนวน 1 เรื่อง 8 บท

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 4 เรื่อง 44 บท

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 1 เรื่อง 7 บท

วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งด้วยราชพงศาวดารฉบับนี้มีความยาวตั้งแต่ 2-15 บท ราชพงศาวดารฉบับ
ที่แต่ง 2 บทนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิพนธ์เพื่อติดดวงมาลา
วาทที่พระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ เนื้อความกล่าวไว้ว่าอาลัยและระลึกถึงพระเกียรติ
คุณ ดังตัวอย่าง

ผีเจ้าฟ้าสุทธาทิพย์	ครวญไฉไลลิบเกลอองสรวง
ผกาหน้านราพวง	พิโรหาคะฝาดึง
สีใจโศกวิโยคยุด	ไฉนหลุดนรินทร์จึง
พระเกียรติกรุ่นพระคุณสิ่ง	สยามอยู่มีรัฐหาย

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2574: 12)

3.4.1.2.5 วรรณคดีฉบับนี้ มีจำนวน 22 เรื่อง 260 บท มีรายละเอียด
การแต่งดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 7 เรื่อง 131 บท

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 5 เรื่อง 48 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 10 เรื่อง 81 บท

ในบรรดาคำประพันธ์ประเภทฉบับนี้ นับว่าวรรณคดีฉบับนี้เป็นฉบับที่ได้รับความนิยมในการ
แต่งวรรณคดีโศกาลัยมากที่สุด จำนวนบทในแต่ละเรื่องมีตั้งแต่ 4-38 บท

⁸ ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (2554: 401) ใช้ว่าราชพงศาวดารฉบับนี้ ส่วนพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาค
ฉันทลักษณ์ (2550: 364) กล่าวอธิบายคาถาบทยาศาสตร์ และกล่าวว่าตำราฉันทลักษณ์ในภาษาไทยเรียกคานี้ว่า ราชพงศาวดาร
ฉบับนี้

บทประพันธ์ที่มีความยาวที่สุด 38 บท คือ *เรื่องมหาปิโยรมย์* เนื้อความกล่าวชมความงามของพระเมรุมาศของรัชกาลที่ 5 แต่ละส่วนว่างดงามวิจิตรดั่งวิมานของเทพเจ้า และครวญถึงพระองค์ซึ่งกวีเคยได้เข้าเฝ้าฯ อย่างใกล้ชิด ดังตัวอย่าง

ชมเมรุพระเมรุบรมเมรุ	รุจิเรนทร์อลงการณ
ชมสิ่งและสิ่งตะลึงจะวาน	นยะเนตร์ตระลึงแล
ยิ่งชมก็ยิ่งอูระประปล้ม	ดูจะลืมหิมานแข
ยิ่งชมก็ชวนกระมลแล	อมเรศร์วิชัยยนต์
เหลือบแลระบายระบู่ระบัด	ระจิจัดประจงกล
แก้วแกมสุวรรณวิมล	นุประดับระเดียรชม
สรวยสดประเสริฐฐิระพิมาน	สุระการเกษมรมย์
แข่งแขและแข่งสุริยพรหม	มะพิมานละลานตา
ดูใดก็งามสะกะละงาม	ก็อร่ามอลงกา
ดูใดก็อิมมนะประชา	ชนะขึ้นระรื่นแดน
หลั่นลดระชดวิจิตรฉัตร	สุระทัดพิมานแมน
แสงส่องประทีปสุริยแคลน	จะประเทียมก็เทียมทัน
ควรรคู่พระศพบรมศพ	วรจักรพิติพันธุ
ควรรคู่พระศพบรมธรร	มิกระราชราชินทร์

(ขุนสารัตถ์ธรรจักร, ประตู่ใหม่ ปีที่ 66 (มีนาคม 2453): 525-528)

ส่วนวนสันตติลกฉันทที่สั้นที่สุด มีจำนวน 4 บท คือ *เรื่องกัลยาณวิฆนาราชสดุดี* กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ว่าทรงเป็นพระโสดมหาราชเสวยสุขคิณี ทรงดูแลการสาธารณสุขสืบสานพระราชปณิธานของพระชนกชนนี ดังตัวอย่าง

สรวมชีพประณตขัตติยนารถ	วรราชนาวี
โสดมหาราชเสวยสุขคิณี	ศิระเกล้ามโนกราน
สาธารณสุขประเทศ	แพทยเวชสืบสาน
ทรงต่อพระราชปณิธาน	พระชนกพระชนนี
สืบสายพระโลหิตสมัย	เคียงพระทัยพระภูมิ

นวนเรื่องบรมบารมี	ทวิราชกษัตริย์ไทย
แก้วกัลยาณวิวัฒนา	เสด็จฟ้าสุราลัย
ขอทรงสถิตยนิวัติศัย	นฤพานนิรันดร

(เจิมใจ แยมผงา, ผู้จัดการ 4 มกราคม 2551: 11)

3.4.1.2.6 สัททูลวิกกีพิตฉันท มีจำนวน 2 เรื่อง 24 บท ได้แก่ บท ประพันธ์เรื่อง *สรวมซีพาศิรวาทพระราชชนนี* ที่แต่งถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และเรื่อง *กัลยาณวิวัฒนาศิริวาทาลัย* แต่งถวายสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีเนื้อความลักษณะเดียวกันคือเป็นบทอาเศียรวาท เนื้อหากล่าวถึงการสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์คุณ และแสดงความโศกอาลัย ดังตัวอย่าง

สรวมซีพาศิรวาทพระราชชนนี	
“ศรีนครินทร์” มี	พระคุณ
เลอเลิศเทอดวิชะการทยานขณะจรุณ	
จึ่งเด่นและเพ็ญสุน-	ทรา
สมแล้วองค์พระชนกประทับนททยา	
เคียงคู่พระชนม์มา	ประเทือง
ทรงสืบทอดปณิธานตระการวิริยะเรื่อง	
สวามีสถิตเบื้อง	สวรรค
อบรมบ่มจรียากณาสุมนะอัน	
เอกคุณประโยชน์สรร-	พระบุตร
บุญไทยได้ทวิราชภูรีประศาสน์สกลพุทธ	
ทรงทำนุราษฎร์สุด	ลิขิต
เอกองค์ราชชนนีเสด็จณทศทิศ	
แนวนวนนกรุณย์จิต	นิกร

ทรงเผยแพร่วรรณกรรมพระพุทธจริยธรรม

สาร “พระพุทธเจ้าสอนอะไร”

(ชัยศรี สุนทรพิพิธ ชาติ, 2538: 135)

3.4.1.3 กาพย์แบ่งเป็นกาพย์ยานี และกาพย์ฉบัง

3.4.1.3.1 กาพย์ยานีมีจำนวน 62 เรื่อง 500 บท มีรายละเอียดการแต่ง

ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 1 เรื่อง 160 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 61 เรื่อง 340 บท

นับว่ากาพย์ยานีเป็นกาพย์ที่นิยมใช้แต่งวรรณคดีโศกาลัยมากที่สุด

วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งด้วยกาพย์ยานีเป็นเรื่องยาวถึง 160 บท คือ เรื่องกลอนกาพย์ของเอกชน กล่าวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพรรณนาถึงพระราชกรณียกิจด้านต่างๆ ตอนท้ายเป็นการถวายพระพรรัชกาลที่ 6 ดังตัวอย่าง

กิจการณบ้านเมือง	ก็เมื่อนองพระทรัพย์ตั้ง
หลังไหลมาเองยัง	มิหย่อยย่อพยายาม
แท้วราชชนหาก	สละมากก็หมายความ
พิพัฒน์ลัฐฐ์งาม	พระหทัยมิทอดอย
ส่วนทรงผดุงพุทธ	ธศาสน์สุดจะเล็ดลอย
เพียงไรพระไฝคอย	ทำนุณิตรายณกิจปวง
อวาสพยาบาล	สภาคารโรงเรียนหลวง
กรมสั่งและกระทรวง	ทะบวงสถานอุฬารงาม
ตีกรมทั้งร้านห้าง	ดูสำอางสอาดหลาม
แลลิวส้างตาม	ถนนพิศพิไลตา
โรงเล็ยและโรงสี	ก็มากมีเสมอมา
หูนบริษัทพา	ณิชกรรมธนาคาร
สารพัดถนัดมี	อเนกที่เทียวสำราญ
ปลุกปล้มหทัยบาน	เพราะแปลงเปลี่ยนระเบียบงาม

(เอกชน, 2468: 45-60)

ส่วนกาพย์ยานีที่แต่งในยุคปัจจุบันที่มีความยาวมากที่สุด มีจำนวน 23 บท คือ เรื่อง *ส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์* ของพระราชวิจิตรปฏิภาณ เนื้อหากล่าวถึงพระราชกรณียกิจ และขอส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าพี่นางฯ ผู้มีพระสิริโฉมงามสู่สวรรคตด้วยความอาลัย ตอนท้ายเป็นการชมความงามของพระโกศและพระเมรุมาศ ดังตัวอย่าง

ส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าพี่นางฯ	ผู้โศกปางค์และเฉิดฉัน
สู่แดนดวงสรวงสวรรคต	ชั้นดุสิตมหิสรา
น้อมนบชบกราบไหว้	ด้วยอาลัยเป็นนักษณา
"กัลยาณิวัฒนา"	ขอบูชาตราบชีพตนา
บูชาพระบารมี	พระทรงศรีมีกุศล
ปางบรรพ์บันดาลดล	เป็นเจ้าฟ้าสง่างาม
บูชาพระภาคินี	องค์ภูมิแห่งสยาม
บูชาความงามดงาม	แห่งพระราชจริยา
บูชาพระเก้งเรียน	ทรงพากเพียรทรงศึกษา
ทั้งผู้พระชะตา	อย่างแกร่งกล้าและฝ่าฟัน
บูชาพระปณิธาน	ทรงสืบสานและสร้างสรรค
บูชาพระคุณธรรม	กตัญญูกตเวที

(พระราชวิจิตรปฏิภาณ, สยามรัฐ 14 พฤศจิกายน 2551: 27)

นอกจากนั้นมักเป็นคำประพันธ์สั้นๆ ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ ส่วนใหญ่ความยาวระหว่าง 1-2 บท ดังตัวอย่างบทร้อยกรองของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย กล่าวถึงการถวายพระเพลิงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเพื่อส่งเสด็จสู่สวรรคต

จบนีวขึ้นเหนือขวัญ
 ดอกไม้จันทน์จากแดนดิน
 พนมใจประจจันต์
 ส่งเสด็จสู่แดนสรวง

(มติชน 10 มีนาคม 2539: 16)

ดังนี้

3.4.1.3.2 กาพย์ฉบับที่มีจำนวน 18 เรื่อง 140 บท รายละเอียดการแต่ง

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 2 เรื่อง 37 บท

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 2 เรื่อง 47 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 14 เรื่อง 56 บท

กาพย์ฉบับที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 6-7 มีความยาวมากกว่าที่แต่งขึ้นในยุคหลัง เช่น *สังเวคกถา* ที่แต่งถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย มีความยาว 27 บท เนื้อหากล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ และขอเทิดพระเกียรติทั้งสองพระองค์ว่าเป็นรัตนบุรุษ ดังตัวอย่าง

สององค์ซึ่งอ้างนามกร	ยิ่งว่าอาวรณ
จะเว้นกำสรดสุดไหว	
เนื่องนิตยัสรรพกิจหนึ่งใด	ตั้งพระหทัย
และทรงบำเพ็ญเป็นผล	
แผ่ดีแผ่แผ่ชาติอาจดล	ประโยชน์ยิ่งจน
ประจวบประจักษ์จำเริญ	
.....	.....
แต่เพราะผลพระสมรรถแรง	พิริยะแสง
หิตานุหิตสิทธิคุณ	
เสริมชูสู่ชาติศาสน์สุน-	ทรวัวไพบูลย์
สเถียรพระเกียรติที่ยุวมกาล	
เทอดทศนียะพยาน	เยี่ยมนามงามขนาน
รัตนบุรุษเรียกแล	

(ชิต บุรทัต, ศัพท์ไทย เล่มที่ 3 ตอนที่ 1 สิงหาคม 2466: พิเศษ)

ส่วนกาพย์ฉบับที่แต่งในสมัยปัจจุบัน มีความยาวเพียง 1-12 บท เท่านั้น เช่น บทประพันธ์ของ “ปอมอ” กล่าวว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จมาจากฟ้าหรือสวรรค์ เมื่อสวรรคตก็กลับคืนสู่ฟ้าดังเดิม ทำให้ชาวไทยเศร้าเสียใจแทบสิ้นชีวิต

จากฟ้าพระเสด็จคืนสู่ฟ้า ทวยไทยทั่วทั้งหล้า
 เทวษแทบแด่โดย

(ปอมอ, แพรวสุดส์ปดาร์ห์ 13 (สิงหาคม 2538): 82)

3.4.1.4 กลอน จำแนกเป็นกลอนหก กลอนสุภาพ กลอนลักรา กลอนดอกสร้อย
 กลอนเพลงยาว และกลอนแหล่เทศน์ รวม 410 เรื่อง ดังต่อไปนี้

3.4.1.4.1 กลอนหก มีจำนวน 5 เรื่อง 20 บท มีรายละเอียดการแต่ง
 ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 1 เรื่อง 10 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 4 เรื่อง 10 บท

ในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันท์ลักษณะ (2550: 111) กล่าวว่ากลอนหก
 นิยมแต่งกันรองลงมาจากกลอนสุภาพ แต่จากการสำรวจวรรณคดีโสภณาลัย ผู้วิจัยพบว่ามีกร
 แต่งกลอนหกเพียง 5 เรื่อง ในสมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลปัจจุบัน โดยมีลักษณะไม่เคร่งครัด
 เรื่องจำนวนคำในวรรคและการรับส่งสัมผัสมากนัก

ตัวอย่างกลอนหกที่ยาว 2 บท มีเนื้อความรำพันสั้นๆ ว่าน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ
 ที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีต่อพสกนิกร ขอแสดงความอาลัยและจงรักภักดีแต่
 พระองค์ตลอดไป ดังตัวอย่าง

น้อมสำนึก พระกรุณา	เปี่ยมเมตตา คุณาศัย
สู่ทวยราษฎร์ ทั่วชาติไทย	องค์ชนนี ศรีนครินทร์
เสด็จสวรรคต สถิตสวรรค	อาลัยนิรันดร์ อวารณณ์ถวิล
แม่สุญเสีย มิสูญสิ้น	เจตน์จงรัก จิตภักดี

(เอสไซแสตนด์ดาร์ด, เดลินิวส์ (10 มีนาคม 2539): 12)

3.4.1.4.2 กลอนสุภาพ มีจำนวน 369 เรื่อง 1,341 บท ดังรายละเอียด
ต่อไปนี้

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 2 เรื่อง 81 บท

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 1 เรื่อง 1 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 366 เรื่อง 1,259 บท

กลอนสุภาพที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 มีทั้งขนาดสั้นและยาว เรื่องที่มีความยาว
ค่อนข้างมากเป็นการบันทึกเรื่องที่มีรายละเอียดมาก เช่น *กลอนสุภาพของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์* ที่แต่งในคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต
มีความยาว 59 บท บันทึกเรื่องการสวรรคตและสรรเสริญพระเกียรติ โดยกล่าวบรรยายพระราช
กรณียกิจด้านต่างๆ ของพระองค์อย่างละเอียดตอนท้ายเป็นการคร่ำครวญและขออำนาจพระ
บารมีและพระศรีรัตนตรัยประทานพรแด่พระยุพราช หรือรัชกาลที่ 6 ดังตัวอย่าง

พระเอกองค์คงเสวยวิมลสุข	ไฉ่ทิ้งทุกข์ท่อมเกล้าชาวสยาม
พระคุณอยู่คู่ฟ้าสุดชาทราม	เหลือมียามลืมไหวติดใจตาย
ขอเดชะพระมหาบุญญาภิผล	ศุภกุศลสกลคุณวิบุลย์หลาย
พระการุญนุกุลกรรมธรรมธิบาย	พระยอดชายชนกภพทรงอบรม
ทั้งสิ่งขอขมาขอขมาขันธ์สี่มา	โดยศรัทธาจิตหวังได้สั่งสม
ตามพุทธศาสนธรรมอันอุดม	คุณบรมไตรรัตนันต์ตรมมนุษย์
จงบันดาลสิ่งประทานสกลโลก	โปรดอวยโชคช่วยถนอมจอมมงกุฎ
ยุพกษัตริย์มหาวชิราวุธ	เกษมสุขเสวยสวัสดิ์วิริธิราย

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 1-6)

อวยพร มิลินทางกูร (2519: 3-4) ได้ศึกษาลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองไทยตั้งแต่ พ.ศ.
2475-2501 พบว่ารูปแบบคำประพันธ์ร้อยกรองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา มักปรากฏใน
รูปของกลอนสุภาพเป็นส่วนใหญ่ มีกาพย์ยานีและโคลงสี่สุภาพเป็นอันดับรองลงมา เพราะเป็น
รูปแบบที่สื่อความหมายให้อ่านเข้าใจได้ง่ายสอดคล้องกับลักษณะคำประพันธ์ของวรรณคดี
โศกาลัยในสมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งพบว่ากลอนสุภาพเป็นคำประพันธ์ที่มีผู้นิยมแต่งมากที่สุด มี
จำนวนมากถึง 366 เรื่อง จำนวน 1,259 บท ส่วนใหญ่จะลงพิมพ์ในวารสารและหนังสือพิมพ์
รายวัน มักมีความยาวตั้งแต่ 1 บท ถึง 20 บท

บางครั้งก็อาจประพันธ์กลอนสุภาพที่มีเนื้อหายาวหลายบท แล้วตัดตอนให้สั้นลงเพื่อลงเมื่อพิมพ์ในวันอื่นหรือหนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ตัวอย่างเช่น บทประพันธ์เรื่อง *กราบพระพี่นาง* ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *กรุงเทพธุรกิจ* เป็นกลอนสุภาพความยาว 3 บท แต่ในหนังสือพิมพ์ *คมชัดลึก* เลือกบทสุดท้ายเพียงบทเดียวลงพิมพ์ในวันเดียวกัน ดังตัวอย่าง

กราบพระพี่นาง

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้า	กัลยาณิวัฒนาเจริญ
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	ย้ายวิลถึงพระองค์ว่ายัง
สง่างามวามวาวราวรุ่งรุ่ง	โรจน์จรัสแรงใจให้รู้หวัง
พระปรีชาวิชาชาญประทานพลัง	ให้รู้ตั้งสติตามพระเจตนา
ไฉ่ว่าพระพี่นางนิราศแล้ว	เพลงปี่แก้วกรรแสงสะท้อนพร่า
เสด็จสวรรคาลัยอาลัยลา	สถิตฟ้าสถิตใจทวยไทยนรินทร์

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, กรุงเทพธุรกิจ 3 มกราคม 2551: 1)

ไฉ่ว่าพระพี่นางนิราศแล้ว	เพลงปี่แก้วกรรแสงสะท้อนพร่า
เสด็จสวรรคาลัยอาลัยลา	สถิตฟ้าสถิตใจทวยไทยนรินทร์

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, คมชัดลึก 3 มกราคม 2551: 9)

นอกจากนี้ก็อาจเลือกกลอนวรรคสำคัญที่มีความหมายกินใจหรือไว้อาลัยสั้นๆ เพียง 1 บาทหรือครึ่งบท แต่พิมพ์ด้วยตัวอักษรขนาดใหญ่เพื่อเน้นให้โดดเด่น เช่น

10 มีนาคมไทยกราบไหว้ย่า	รำลึกพระกรุณาจนหาไม่
-------------------------	----------------------

(มติชน 17 มีนาคม 2539: 5)

ใจแผ่นดินฟ้ารำอาบน้ำตา	กราบพระบาทแม่ย่าแม่ฟ้าหลวง
------------------------	----------------------------

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, ข่าวสด 22 กรกฎาคม 2538: 22)

กล่าวโดยสรุปแล้วกลอนสุภาพเป็นกลอนที่กวีนิยมเลือกใช้แต่งวรรณคดีโศกาลัยมากกว่ากลอนประเภทอื่น

3.4.1.4.3 กลอนเพลงยาวมี 2 เรื่อง รวม 224 บท ดังรายละเอียดต่อไป

สมัยรัชกาลที่ 5 จำนวน 1 เรื่อง 189 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 1 เรื่อง 35 บท

กลอนเพลงยาวกำหนดการแต่งเช่นเดียวกับกลอนสุภาพ แต่แตกต่างกันที่กลอนเพลงยาวขึ้นต้นบทด้วยวรรครับและจบบทด้วยบาทโท คำสุดท้ายของเพลงยาวมักลงท้ายด้วย “เออ” เสมอ เพลงยาวจะแต่งให้ยาวเท่าใดก็ได้ ไม่จำกัดบท (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันท์ลักษณะ, 2550: 94)

กลอนเพลงยาวที่ใช้แต่งวรรณคดีโศกาลัยที่เป็นเรื่องยาว คือ เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติของคุณพุ่ม ซึ่งกล่าวถึงพระอาการประชวรและเหตุการณ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต มีลักษณะเหมือนบันทึกความทรงจำ และมีความยาวถึง 189 บท ดังตัวอย่างตอนที่คุณพุ่มกล่าวถึงดาวหางขึ้นทางทิศตะวันออกเป็นลางก่อนการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

หนึ่งคำลืออื้อฉาวว่าดาวหาง	ขึ้นมาทางเบื้องบูรพ์ทิศา
แลสว่างหางยาวราวสักวา	ดาวพระราหูสถิตข้างทิศมิน
ดูเด่นดวงช่วงโชติปราโมทย์เมฆ	เรื่องดิเรกรัศมีศรีกริณ
.....	.....
เหมือนดอกไม้ไฟพะเนียงมาเรียงตั้ง	ตรงที่นั่งทัศนัยสุทโธสวรรย
ตรงแถวถัดวัดนิเวศเซตุวัน	เขาโงะกันเห็นพระราชาปราสาททอง
ผุดขึ้นในนภาเพล่าบาย	เมฆปั่นสายแสงเลือดเผือดผยอง
มหาธนูพุกันเป็นครวรอง	ขึ้นจับท้องฟ้าซิดทิศอุดร
ด้วยเทพไทในโลกเธอโศกศัลย์	ทั้งเบื้องบรรพ์บุญฤทธิ์อติศร
อุกาบาตหยาดฟ้าภาพพร	ตกจันทรโสภาสพระราชวัง

(คุณพุ่ม, 2464: 14-15)

ส่วนเพลงยาวที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 9 คือ เรื่องเวลาเป็นของมีค่า แต่งเพื่อสดุดีพระเกียรติคุณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่ทรงใช้เวลาให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความยาว 35 บท

3.4.1.4.4 กลอนดอกสร้อย มีจำนวน 9 เรื่อง จำนวน 9 บท
มีรายละเอียดการแต่งดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 7 เรื่อง 7 บท

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 1 เรื่อง 1 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 1 เรื่อง 1 บท

พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) (2543: 368) กล่าวถึงลักษณะชั้นทลักษณ์ของกลอนดอกสร้อยว่าบทหนึ่งมีตั้งแต่ 4 คำกลอนถึง 8 คำกลอน วรรคหนึ่งมี 6 ถึง 8 คำ อย่างเดียวกับบทละคร คำขึ้นต้นวรรคลำดับต้องมี 4 หรือ 5 คำ คำที่ 1 กับคำที่ 3 ซ้ำกัน มี “เอ๋ย” คั่นกลาง เช่น “ม้าเอ๋ยม้าเทศ” ส่วนคำท้ายไม่จำกัด ลงได้ตามใจชอบ

ตัวอย่างกลอนดอกสร้อยของไพโรรินทร์ ขาวงาม แต่งเป็นดอกสร้อย 4 บท บันทึกเหตุการณ์วันที่ประชาชนไปร่วมงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวันที่ 10 มีนาคม ที่สนามหลวงหรือทุ่งพระเมรุ ดังนี้

วันเอ๋ยวันนั้น	สุดตื่นตันกับวันอันยิ่งใหญ่
10 มีนาคม ประชาชนประจุมใจ	ประจกถวายอาลัยดอกไม้จันทร์
ดอกไม้ใจถวาย “ย่า” แม่ฟ้าหลวง	ถวายพระเพลิงเถลิงสรวงเถลิงสวรรค
เบิ่งตาแลพระเมรุมาศพิลาสนั้น	หลับตาฝันเห็น “ย่า” บนฟ้าเอ๋ย

(ไพโรรินทร์ ขาวงาม, สยามโพสต์ 10 มีนาคม 2539: 20-21)

3.4.1.4.5 กลอนสักวา มีจำนวน 22 เรื่อง 25 บท มีรายละเอียดการแต่ง
ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 8 เรื่อง 8 บท

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 14 เรื่อง 17 บท

กลอนสักวาแต่ละบทมีบัญญัติ 4 คำกลอน แต่งเป็นกลอนแปด (สุภาพ) หรือกลอนเจ็ด กลอนแปด (ละคร) ขึ้นต้นด้วย “สักวา” ลงท้ายด้วยคำว่า “เอ๋ย” (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคชั้นทลักษณ์, 2550: 104-105)

การแต่งวรรณคดีโศกาลัยด้วยกลอนสักวามีปัจจัยภายนอกส่งเสริมคือการจัดประกวดสักวาในหนังสือพิมพ์ เช่น ในหนังสือพิมพ์ผู้ทอง ปี พ.ศ. 2468 จัดประกวดสักวาในวาระที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตขึ้นต้นว่า “สักวาอุ้นอก” ส่วนกลอนสักวาที่แต่ง

ในรัชกาลปัจจุบันทั้งหมดลงพิมพ์ในคอลัมน์สยามสัปดาห์ ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ซึ่งเชิญชวนให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมในการการแต่งสัปดาห์แสดงความโศกเศร้าอาลัยในวาระที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จสวรรคต

ตัวอย่างสัปดาห์ที่ได้รับรางวัลที่ 1 การตัดสินประกวดกวีครั้งที่ 89 กล่าวแสดงความอาลัยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

สักระวาเคยอุ้นอกตกยามหนาว	ผ่านวมขาวหม่มห่อพอกษัย
หนาวไม่ถึงพระมิ่งมงกุฎไทย	คตาลัยทิ้งราชฎีรอนาถเย็น
ไม่มีโคปลดเศร้าจิตต์เหงาหาย	นอกจากหมายบารเมศร์สังเกตเห็น
แต่พระจอมลัดตะราชย์ทายาทเพ็ญ	พระเดชเปนจัตราไชยปกไทยเคย

(สรवलสำราญ เพ็ชรบุรี, ตู้ทอง 20 มกราคม 2468: 850)

3.4.1.4.6 กลอนแหล่เทศน์มีจำนวน 3 เรื่อง 169 บท

วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งในวาระพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตมีกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า กลอนแหล่เทศน์ มี 3 เรื่อง บรรยายพระอาการประชวรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจนสวรรคต และเล่าเรื่องการจัดงานพระเมรุ กระบวนแห่ และขั้นตอนในพระราชพิธีตามผู้แต่งได้มีโอกาสพบเห็นมา คำประพันธ์มีฉันทลักษณ์คล้ายกลอนสุภาพ แต่ยืดหยุ่นเรื่องจำนวนคำในวรรค และเสียงวรรณยุกต์ในคำทำยวรรคไม่เป็นไปตามความนิยมของกลอนสุภาพ⁹ แต่ผู้วิจัยเห็นว่า การแต่งกลอนในอดีต กวีโบราณก็ได้กำหนดเสียงวรรณยุกต์ทำยวรรคอย่างเคร่งครัด แต่ก็มีควมไพเราะเช่นกัน เหตุที่บทแหล่เทศน์นี้ไม่เคร่งครัดเรื่องเสียงวรรณยุกต์ทำยวรรคตามความนิยม อาจจะเป็นเพราะบทประพันธ์นี้ใช้ในการแหล่เทศน์ซึ่งมีความไพเราะด้วยท่วงทำนองและเสียงในการเทศน์อยู่แล้วก็เป็นได้

บทแหล่เทศน์นี้ ผู้แต่งน่าจะเป็นพระสงฆ์ที่มีโอกาสไปร่วมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และคงจะนำมาแต่งขึ้นภายหลังเพื่อเทศน์ให้ประชาชนที่ไม่มีโอกาสได้เห็นพระราชพิธีและไม่ได้ไปถวายบังคมพระบรมศพได้ทราบเรื่อง

⁹ ในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์ (2550: 66-67) กล่าวว่า กวีในสมัยรัตนโกสินทร์มักกำหนดเสียงของกลอนสุภาพเพื่อความไพเราะ เช่น คำสุดท้ายของวรรคสดับใช้วรรณยุกต์ได้ทั้ง 5 เสียง แต่บางคนไม่นิยมเสียงสามัญ คำสุดท้ายของวรรครับ นิยมใช้เสียงจัตวาและห้ามใช้คำที่มีเสียงสามัญ คำสุดท้ายของวรรคองนิยมใช้คำเสียงสามัญ และเสียงตรี และคำสุดท้ายของวรรคองนิยมใช้คำเสียงสามัญ

เนื้อเรื่องเล่าอย่างละเอียดจับความตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประจวบ
หน้า จนถึงพิธีเก็บพระอัฐิและพระอังคารนำไปบรรจุใต้ฐานพระพุทธรชินราช วัดเบญจมบพิตร

ตัวอย่างตอนหนึ่งจากบทแหล่งเทศน์บรรยายการสงฆ์พระศพและอัฐิเชิญพระบรมโกศ
มายังพระบรมมหาราชวัง กล่าวถึงขบวนแห่ว่าประกอบด้วยทหารเป่าแตร ทหารปืนใหญ่
ทหารราบ และทหารมหาดเล็ก ดังนี้

ถัดลงมาทหารแตร	เป่ากันแซ่ฟังเสียงใส
เขาเป่าคล่องคู่วองไว	เบนเพลงอาโลยได้ฝาดอง
ถัดลงมาทหารปืนใหญ่	วางจังหวะไว้เป็นช่องช่อง
มีแตรนำประจำกอง	เสียงก็กัก้องไปตามมรรคา
ถึงเป่าบรรเลงเป็นเพลงฝรั่ง	เมื่อใครได้ฟังแสนเสียวโลมา
ให้อึดอึดอันตันอุรา	แล้วต่างโศกาน้ำตานอง
ทหารราบถัดลงมา	ดูหน้าตาก็เศร้าหมอง
แลเห็นได้เพราะไฟนั้นส่อง	พร้อมหมดทุกกองต้องถือเทียน
สพานปืนเอาปากบอกลง	เรียงแถวเคจรตรงไม่หันเหียน
ถึงจะเหนื่อยยากก็พากเพียร	เพราะความจำเป็นยกรัตัญญ
ครั้นถึงทหารมหาดเล็ก	ทั้งหนุ่มเด็กนำเอ็นดู
เคจรเรียบเรียงเคียงเป็นคู่	ช่างน่าดูเสียนี่กระไร

(แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องสวรรคต, 2468: 62-63)

3.4.2 คำประพันธ์ชนิดประสม ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย แต่ง
ร่วมกับคำประพันธ์ต่างชนิดกัน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ คำประพันธ์ประสมตามประเภท
ร้อยกรอง และคำประพันธ์ประสมที่กวีสร้างสรรค์ขึ้น

3.4.2.1 ประพันธ์ประสมตามประเภทร้อยกรอง ประเภทร้อยกรองที่ประกอบด้วย
คำประพันธ์สองชนิดรวมกันซึ่งได้รับการจัดประเภทไว้แล้ว ได้แก่ กาพย์เห่ ถิลิต และคำฉันท์

3.4.2.1.1 กาพย์เห่ มีจำนวน 4 เรื่อง มีรายละเอียดการแต่ง ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 1 เรื่อง

สมัยรัชกาลที่ 8 จำนวน 1 เรื่อง

สมัยรัชกาลที่ 9 จำนวน 2 เรื่อง

ชลดดา เรื่องรักษลิขิต (2552: 90) ได้อธิบายความหมายของกาพย์เห่ไว้ว่า กาพย์เห่เป็น คำประพันธ์ประสมระหว่างโคลงสี่สุภาพกับกาพย์ยานี 11 โดยแต่งโคลงสี่สุภาพนำ 1 บท แล้ว แต่งกาพย์ยานีอย่างน้อย 2 บท โดยที่กาพย์ยานีบทแรกต้องเลียนเนื้อความในโคลงนำนั้น โดย ไม่บังคับให้ใช้คำขึ้นต้นบทของกาพย์ให้ตรงกับคำขึ้นต้นบทของโคลง และไม่บังคับให้ใช้คำขึ้นต้น บรรคกาพย์ให้ตรงกับคำขึ้นต้นบาทของโคลงแต่อย่างใด

วรรณคดีโสกาถบายบางเรื่องที่ตั้งด้วยโคลงสี่สุภาพ ขยายความตามด้วยกาพย์ยานี ได้ ระบุชื่อคำประพันธ์ว่าเป็นกาพย์ห่อโคลง เช่น *กาพย์ห่อโคลงสุภาพ* “*พรหมาติ มาตาปิเตโร*” กาพย์ห่อโคลงแต่งถวายสมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี ของคุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ แต่เมื่อพิจารณาจากคำประพันธ์แล้วมีลักษณะเป็นกาพย์เห่มากกว่า เนื่องจาก กาพย์ห่อโคลงจะต้องแต่งกาพย์ยานีและโคลงสี่สุภาพเป็นคู่ๆ โดยแต่งกาพย์ยานี 1 บท แล้วแต่ง โคลงสี่สุภาพให้เลียนความในกาพย์ยานีนั้น และบังคับให้ใช้คำต้นบทโคลงตรงกับคำต้นบทของ กาพย์ยานี (ชลดดา เรื่องรักษลิขิต, 2552: 92) แต่คำประพันธ์ที่ผู้วิจัยสำรวจพบ ไม่มีบทประพันธ์ ใดที่แต่งกาพย์ยานีและโคลงสี่สุภาพเลียนความเป็นคู่กันเลย จึงจัดเข้าลักษณะของกาพย์เห่ มากกว่ากาพย์ห่อโคลง

ดังตัวอย่าง กาพย์เห่ซึ่งกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

พระเสด็จสู่ฟ้า	นภาลัย
พระเกียรติก้องเกริกไกร	แหล่งหล้า
พระคุณสถิตใน	ใจราษฎร์
พระนามพระคู่ฟ้า	ไปร้างลี้มเลือน
ยอดขัตติยานี	ศรีสยามประเทศ
บารมีปกเกิด	ทุกคามเขตขึ้นชนม์
เชษฐภคินี	พระภูมิภูมิพล
น้ำพระทัยพระล้น	ท่วมท้นกรุณา
ตามรอยสมเด็จพระแม่	ที่เฝือแผ่พระเมตตา
ปาดงพงพนา	พระยาตราด้วยยินดี
ทำนุบำรุงศาสตร์	ผดุงชาติด้วยศิลป์
การประพันธ์และดนตรี	พระเทวีทรงเชี่ยวชาญ

แม่โลกจะเจียบเหงา	และซึ่มเศรำลื้นสุขศานต์
แต่สวรรคัลันเบิกบาน	สาธุการรับพระองค์
นางฟ้าจะคีนฟ้า	เป็นขวัญฟ้าอันสูงส่ง
ขอไทยทั้งหลายจง	น้อมจิตลงถวายพระพร

(ประภัสสร เสวิกุล, วิทยุสราญรมย์ 10 (มกราคม – มิถุนายน 2551): 4)

3.4.2.1.2 ลิลิต เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองที่ประกอบด้วยร่ายกับโคลง หรือโคลงกับร่ายแต่งร้อยสัมผัสกันไป (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันท์ลักษณะ, 2550: 401-402)

วรรณคดีโคกาลัยที่แต่งเป็นลิลิต มีจำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ *ลิลิตคำหลวง*¹⁰ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ แต่งในสมัยรัชกาลที่ 6 ประกอบด้วยร่ายสุภาพ 3 บท และโคลงสี่สุภาพ 25 บท กับเรื่อง *ลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว* ของพระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิฑูร) แต่งในสมัยรัชกาลที่ 9 ประกอบด้วยร่ายสุภาพ 16 บท โคลงสองสุภาพ 24 บท โคลงสามสุภาพ 28 บท และโคลงสี่สุภาพ 86 บท

ลิลิตคำหลวง กล่าวอาลัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสด็จสวรรคต และกล่าวถึงพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ เช่น ปรับปรุงการแต่งกาย เปลี่ยนปฏิทินมาใช้แบบสุริยคติ แทนจันทรคติ ยกเลิกการหมอบกราบ ให้ใช้ ร.ศ. แทน จ.ศ. ปรับปรุงการคมนาคมให้ทันสมัย มีไฟฟ้าใช้ การค้าพาณิชย์เจริญรุ่งเรือง มีหนังสือพิมพ์รายวัน การอ่านเขียนแพร่หลาย เลิกทาส เลิกการลงโทษแบบโบราณ เช่น เชี่ยนตี เป็นต้น ตอนท้ายถวายพระพรรัชกาลที่ 6 และชักชวนให้ทำบุญอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล

ตัวอย่างร่ายสุภาพตอนหนึ่งจากเรื่องได้ชมพระสิริโฉมว่าสง่างาม พระสุรเสียงไพเราะจับใจ และทรงพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่างๆ ดังนี้

...สิ่งยอดนิยมยิ่งยง ก็คือพระองค์พระยอดชาย โฉมพระสิริ
กายก็สวยสง่า แม้พระชนม์พรรษาช้อนมาก ใครเห็นหากนึก

¹⁰ ในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันท์ลักษณะ (2550: 196-202) กล่าวถึงวรรณคดีคำหลวงว่ามี 4 เรื่อง ได้แก่ มหาชาติคำหลวง นันทโศภนทศตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง และพระนลคำหลวง และสรุปลักษณะของคำหลวงว่า 1. เป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ หรือโปรดเกล้าฯ ให้แต่งขึ้น 2. แต่งเป็นคำประพันธ์หลายรูปแบบรวมกัน 3. มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับศาสนา หรือพระมหากษัตริย์ที่มีชื่อเสียงในอดีตกาล สำหรับเรื่อง “ลิลิตคำหลวง” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าควิอาจะเห็นว่างานของตนเข้าเกณฑ์ที่จะเรียกว่า “คำหลวง” ได้ คือ มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่มีชื่อเสียงในอดีตกาลจึงตั้งชื่อเช่นนี้

หนุ่ม เพราะพระกระช่มกระชวยไหว พระธัญญาศัยพริ้งเพราะ
สมเปนเจ้าเจ้าจอมกษัตริ์ ทรงเครื่องถนังงานรัตกุม หนุ่มกว่า
หนุ่มเร่อว่า พระพจนาลแลเปนเอก ตรัสเสมอเชกละลวยเสนห์
เสมอทพิพรสประเดตีมีใจ ควรคนไทจักจำ สัปปริสธรรมบทั้ง
ได้ทั้งจริงทั้งเล่น ได้ทั้งเป็นคนติสสอน เสมือนพระพระราชทาน
พรผู้สดับ ไพอะจับใจรัก พระเปนหลักเกิดไท ไร้สิ่งลับพระ
วิญญู ทรงรอบรู้ทุกเรื่อง การในเมืองการต่างประเทศ รู้ทั้ง
เหตุรู้ทั้งผลชัด ไม่ว่าการวัดการน้กเลง ถ้วนทุกเพลงไม่รบไม่
ผิด การพาณิชยการช่าง การก่อสร้างศิลปะเวชวิทยา จนการ
นาการสวน สิ่งเล็ดล้นก็พระปัญญา...

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 27)

3.4.2.1.3 คำฉันท์ มีจำนวน 6 เรื่อง แต่งในสมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน
3 เรื่อง และรัชกาลที่ 7 จำนวน 3 เรื่อง

คำฉันท์ประกอบด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์และกาพย์ ฉันท์และกาพย์ที่นำมาแต่นั้น
จะเป็นชนิดใดก็ได้ (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันท์ลักษณะ, 2550: 183) เหตุที่นำ
กาพย์มาแต่งร่วมกับฉันท์ เพราะการแบ่งวรรค บาท บท และจำนวนคำในกาพย์มีลักษณะเหมือน
ฉันท์บางชนิด เช่น กาพย์ยานี 11 กับฉันท์ 11 ดังนั้นเมื่อนำมาแต่งสลับกัน จึงทำให้เกิดความ
กลมกลืนและต่อเนื่องกันตลอดทั้งเรื่อง (หม่อมหลวงคำยวง ศรีธวัช, 2532: 57)

ฉันท์ที่กวีนำมาแต่งร่วมกับกาพย์มีหลายชนิด ได้แก่ อินทรวีเชียรฉันท์ ภูชงคพายาตฉันท์
สาลินีฉันท์ วสันตดิลกฉันท์ กุสุมิตลดาเวลลิตาฉันท์ มาถนวกฉันท์ เมฆวิปผุชชิตาฉันท์ อีทิสัง
ฉันท์ สัทธาฉันท์ และอินทวงศ์ฉันท์ ส่วนกาพย์ที่ใช้นั้นพบชนิดเดียว คือ กาพย์ฉบัง

คำฉันท์บางเรื่องใช้ฉันท์หลายชนิดแต่งร่วมกับกาพย์ เช่น เรื่องเสนาพิลาป ของนายศุข
ทิมศิลป์ แต่งถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ใช้อินท
รวีเชียรฉันท์ วสันตดิลกฉันท์ ภูชงคพายาตฉันท์ อินทวงศ์ฉันท์ และมาถนวกฉันท์ แต่งร่วมกับ
กาพย์ฉบัง แต่บางเรื่องก็ใช้ฉันท์เพียงชนิดเดียว เช่น สยามวิโยค ของพระยาศรีสุนทรโวหาร
แต่งด้วยอินทรวีเชียรฉันท์และกาพย์ฉบัง ดังตัวอย่าง

แต่องคะสมเด็จ	พระบรมราชินี
ทุกปีกระษัปกมี	ขณะไม่จะหมายเห็น
คู่ชาติสยามคือ	ปรมาภิไธยเป็น
สักซีพระคุณเย็น	สิริราชฎารินทร์
พระทรงพระคุณุปกร	แท้เทพमारดร
ผดุงประชาสาธาณร์	
พิมลพระกมลสันดาน	กอบการุญการ
กุศลบร้างสร้างสรรพ์	

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2531: 152-153)

3.4.2.2 คำประพันธ์ประสมที่กวีสร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ และ กลอน ผสมกับคำประพันธ์ชนิดอื่น หรือคำประพันธ์ชนิดเดียวกัน

กวีมีอิสระในการเลือกใช้คำประพันธ์ที่ตนถนัดและอาจนำคำประพันธ์ที่ไม่เคยใช้แต่ร่วมกันมาก่อนมาใช้ในการแต่งวรรณคดีศกาลัย นับเป็นการสร้างสรรค์รูปแบบคำประพันธ์ขึ้นใหม่

3.4.2.2.1 โคลงและคำประพันธ์ชนิดอื่นกวีนำโคลงแต่งรวมกับฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย ทั้งนี้การนำโคลงมาประสมกับคำประพันธ์ชนิดอื่นนั้นนับเป็นรูปแบบที่นิยมมากกว่าคำประพันธ์ประสมรูปแบบอื่น

ตัวอย่างการนำโคลงมาประสมกับคำประพันธ์ชนิดอื่น เช่น โคลงและฉันท์ ของเอกชน และ มหิตลอลดลยเดชกถา¹¹ แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพและวสันตดิถีฉันท์ หรือ อาจจะนำโคลงสี่สุภาพแต่งร่วมกับกลอนสุภาพ ดังคำประพันธ์ที่แต่งถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้า	เสด็จสู่ดาว	แดนสวรรค์
พระ	ประคองประคองอนุชชวัญ	มิ่งฟ้า
พี่	ประคองกัลยาณมิตรอัน	ประเสริฐสุด
นาง	อินดาษตินหล้า	พ่ายน้ำพระทัยพระองค์ฯ

¹¹ เอกชนเป็นนามปากกาของชิต บุรทัต

ไทยลตทงครึ้งเสาล้วนเศรำโคก วิปโยคยอกจิตพิศวง
 พระผู้ควรค้ำล้ำดำรงคง ปลิดปลงโรยร้างได้อย่างไร
 (มติชนสุดสัปดาห์ 28, 1430 (11-17 มกราคม): 106)

นอกจากนี้ยังการนำโคลงสี่สุภาพแต่งร่วมกับคำวซอ โดยสนธิ พลเยี่ยม แต่งเรื่องแม่ฟ้าหลวง เพื่อแสดงความอาลัยถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นการให้ฉันทลักษณ์ท้องถิ่นให้สอดคล้องกับเนื้อหา ซึ่งกล่าวถึงพระตำหนักที่ตั้งอยู่ในภาคเหนือ คือ ดอยตุง จังหวัดเชียงราย

“ดอยตุง” สูงเสียดฟ้า	“ดอยธง”
สารีริกธาตุพระพุทธรองค์	ประดิษฐ์ไว้
พระธาตุพระตำรง	ธรรมสืบ พระศาสนนา
ศาสนิกศรัทธาไหว้	ตราบสิ้นดอยตุง
พระตำหนักดอยตุง	อยู่สูงเพียงฟ้า
ไหว้สาสมเด็จย่า	มานาน
วิญญานละแล้ว	ละจากสังขาร
เสด็จสู่วิมาน	เมืองบนชั้นฟ้า
สิบแปดกรกฎาฯ	แม่ฟ้าสู่ฟ้า
พสกเศรำโคกกา	อาตุร
แม่ฟ้าหลวงลวงลับแล้ว	อาลัย
บุญแม่แม่ขจรไป	ทั่วหล้า
กิจแม่ชัวอายุชัย	สละเพื่อ พสกนา
บุญทำนำสู่ฟ้า	สถิตเบื้องวิมานสวรรค

สนธิ พลเยี่ยม (สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 42, 42 (มีนาคม 2539): 7)

3.4.2.2 ฉันทและคำประพันธ์ชนิดอื่นโดยฉันทมาแต่งร่วมกับโคลง เช่น ฉันทและโคลงจารึกอนุสาวรีย์พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ แต่งด้วยกฤษณคปยาตฉันท 12 บท โคลงสี่สุภาพ 12 บท เรื่องฉันทของเอกชน ประกอบด้วยวสันตดิลกฉันท 46 บท อินทรวิเชียรฉันท 33 บท และโคลงสี่สุภาพ 2 บท

ตัวอย่างจากเรื่อง *ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระราชอาลัย* ประกอบด้วยวสันตดิถีก
 ฉันท์ 22 บท และโคลงสี่สุภาพ 2 บท เนื้อความกล่าวถึงความอาลัย และพระราชกรณียกิจของ
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

ทั้งทรงประคองวุฒิประชา	พิทยาชำนาญครัน
บัญญัติประภคศึกษาอัน	นรชาติวิชาเฉลียว
เสื่อป่า, วุฒิทหาร	อะกาศยานเรื่อรบเกรียว
แข็งขันฤพรันรือเทียว	วรเกียรติเกริ่นไกร
.....	.....
สรวมพรพระเดชเจ้า	จอมปราณ
ทรงรับพระวิญญาน	สู้ฟ้า
ณทิพย์อาศน์พิมาน	บรมสุข
ดั่งจิตต์ซ้อยท้าวหน้า	นอบน้อมขอพร

(แมคเอซัน วัฒนา วิทยา (จดหมายเหตุแสงอรุณ) เล่มที่ 31 ฉบับที่ 9 (ธันวาคม 2468): 460-462)

3.4.2.3 กาพย์และคำประพันธ์ชนิดอื่น เช่น นำกาพย์มาแต่งร่วมกับ
 ฉันท์และโคลง ได้แก่ เรื่อง *อนุสสรณียกถา* ซึ่งแต่งเป็นกาพย์สุรางคนางค์ 5 บท กมลฉันท์ 9 บท
 และโคลงสี่สุภาพ 2 บท ดังตัวอย่าง

กาพย์สุรางคนางค์

ณถ้อยแถลง	มิใช่แสดง
ประมวลกถา	เพราะล้ำสุรางษุ์
ก็มาดและมา	คะนึ่งนครา
มิจำจะกรม	
เพราะทูลกระหม่อม	ประจักษ์ณจอม
สุแพทยนิยม	และโลกก็เห็น
พระเป็นบรม-	มะวงศ์และสม
กษัตริย์สกุล	

กมลฉันท์ 12

มหิตลอุดุลย์เดช	วรเชษฐีพระทรงคุณ
ระบุเช่นพระจันทร์ชุก	หะลุปักข์ณปางแรม
เพราะพยาธิคราสบ	พะกะทบกะทังแถม
คณะหมอมืออาจแถม	เสาะพิรุณสมุฏฐาน
และพระองค์ก็ทรงศีล-	ปะลูชินและช้านาญ
ฉะเพาะแพทย์พิชากการ	อุปกรรณประกาศผอง

โคลงสี่สุภาพ

เออก็ตายแท้เที่ยง	ธรรมะ
ทางพุทธศาสนะ	เนื่องแจ้ง
ทุกขณะนิตชี้อิสสระ	รวบดำ สุนพ้อ
ยศศักดิ์ศฤงคารแย้ง	ยับยั้งยอมใคร

(สุภาพบุรุษเล่มที่ 9 (ตุลาคม 2472): ข-ง)

3.4.2.2.4 กลอนและคำประพันธ์ชนิดอื่น เช่น แต่งกลอนสุภาพ 2 บท และโคลงสี่สุภาพ 1 บทดังตัวอย่างบทประพันธ์ที่แต่งถวาย สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

พระราชทานฉัตรเสริมเพิ่มพระยศ	สัปตปฏูปราภฏเกียรติทรงศรี
สมเด็จพระโสทรเชษฐภคินี	เหนือพระเมรุบารมีเอกอนันต์
งามพระเมรุรงดงามตามแบบแผน	พระเสด็จสู่แดนสรวงสวรรค์
พสกพร้อมน้อมศิระผดุมคัล	น่านนรินทร์จารึกคุณอดุลย์เทอญ
พระครรรไลลาโลกแล้ว	สู่สรวง
พระผู้สูดาดวง	ดอกฟ้า
แนบสนิทหทัยปวง	ทวยราษฎร์เสมอณา
กราบส่งเสด็จพระเจ้าข้า	สู่ฟ้า เสดยสวรรค์

(การไฟฟ้านครหลวง, สกุลไทยรายสัปดาห์ 55 (11 พฤศจิกายน 2551): 3)

กวีอาจจะนำกลอนต่างชนิดมาแต่งรวมกันก็ได้ เช่น เสวี จันทโชติ แต่งกลอนหก 2 บท และกลอนสุภาพ 3 บท ดังตัวอย่าง

พระลวงลับจะกลับกลาย	จะเฉิดฉายเป็นดาวดวง
สว่างวัชรยับยัทรวง	มีลับลวงดวงหทัย
ยังสถิตเป็นมิ่งขวัญ	ถึงสวรรคาลัย
วัฒนธรรมอมตะไทย	สลักจิตนิรันดร
ต้นไม้ยังโน้มยอดแล้วทอดกิ่ง	สงบนิ่งทุกซักระทมซมซิมเศรำ
พายุพัดยังสงบเสงี่ยมเบา	แม้ขุนเขายังเอนอ่อนวอนอาลัย
มหาสมุทรหยุดค่นองทุกฟองคลื่น	วันและคืนโคกสลดมิสดีไส
เสียงเสนาจะวิโยคอกเอ๋ยใจ	พระพรากไปโหยถวิลสิ้นวิญญา
ถึงร้อยโลกโคกถวิลยังสิ้นสุด	วิโยคนี่มีหยุดสุดโหยหา
สดับพระอภิธรรมมนต์สนธยา	เยือกเย็นกว่าทุกชั่วโลกโคกอาดูร

(เสวี จันทโชติ, ผู้ส่งออก 21 (มกราคม 2551): 7)

3.4.2.2.5 กวีวจนะ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (2518: 283) ทรงอธิบายว่า กวีวจนะ เป็นคำรวมสำหรับเรียกโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ฯลฯ ทุกอย่าง
วรรณคดีโคกาลัยที่ประกอบด้วยคำประพันธ์ครบทุกประเภท มี 2 เรื่อง คือ *เรื่องราชสดุดีสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี* และ *พระปิยไศทรเชษฐภคินี* เป็นหนังสือที่รัฐบาลประชุมกวีช่วยกันแต่ง และจัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากษัตริย์คุณ เนื่องในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและพระราชทานเพลิงพระศพนับเป็นวรรณคดีโคกาลัยที่มีลักษณะพิเศษ คือ แบ่งเนื้อหาเป็นตอนตามพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ แต่ละตอนกวีแต่ละคนจะเลือกแต่งด้วยคำประพันธ์ที่ตนเองถนัด และเมื่อนำมารวมกันแล้ว ทั้งหมดจะมีเนื้อหาที่สมบูรณ์เป็นเอกภาพและร้อยเรียงกัน ทั้งยังรักษาขนบการแต่งวรรณคดีเรื่องยาว คือ มีบทอาเศียรวาทและปัจฉิมพาทอย่างครบถ้วน

เรื่องราชสดุดีสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี เนื้อหาแบ่งเป็นบทอาเศียรวาท พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจด้านต่างๆ เช่น พืชิตดอยอินทนนท์ เวลาเป็นของมีค่า เพลิดเพลินการกีฬา พัฒนาการศึกษา กล่าวรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ และจบด้วยบทปัจฉิมศิริวาทประกอบด้วยคำประพันธ์ต่างๆ ครบทุกชนิด ดังนี้

โคลง ได้แก่ โคลงสองสุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสี่สุภาพ
 ฉันท์ ได้แก่ อินทรวชิรฉันท์ สาลินีฉันท์ วสันตดิถีฉันท์ ภูษงคปยาตฉันท์ อีทิสัง
 ฉันท์ อินทรรณูฉันท์ สัททูลวิกิพีตฉันท์ สัทธราฉันท์ สยามมณีนีรัตน์ฉันท์ และศรีนครินทร์ฉันท์
 กาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์
 กลอน ได้แก่ กลอนหก กลอนสุภาพ และกลอนเพลงยาว
 ร่าย ได้แก่ ร่ายสุภาพ
 คำประพันธ์ประสม ได้แก่ กาพย์เห่ และลิลิต
 ส่วนเรื่องพระปีย์โสทรเชษฐภคินี เนื้อหาแบ่งเป็นตอน ได้แก่ บทอาเศียรวาท กล่าวถึง
 พระราชประวัติและบรรยายพระราชกรณียกิจด้านต่างๆ เช่น จรรโลงไว้ซึ่งงานศาสนา ประสิทธิ์
 ประสาทการศึกษา ประจักษ์แจ้งเรื่องกีฬาและดนตรี แล้วจบด้วยบทปัจฉิมพาทสดุดี
 ประกอบด้วยคำประพันธ์ทุกชนิด ดังต่อไปนี้

โคลง ได้แก่ โคลงสองสุภาพ โคลงสามสุภาพ และโคลงสี่สุภาพ
 ฉันท์ ได้แก่ อินทรวชิรฉันท์ โद्यกฉันท์ ภูษงคปยาตฉันท์ วสันตดิถีฉันท์
 สัททูลวิกิพีตฉันท์ กุสุมิตลาเวลลิตาฉันท์ และมหิตลาธิเบศรฉันท์
 กาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง กาพย์สุรางคนางค์ และกาพย์ธรรณูชยางค์
 กลอน ได้แก่ กลอนสี่ กลอนหก กลอนเจ็ด และกลอนสุภาพ
 ร่าย ได้แก่ ร่ายประสม (ร่ายยาว จบด้วยร่ายสุภาพ) และร่ายสุภาพ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า วรรณคดีโคกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์แต่งด้วย
 คำประพันธ์ครบทุกประเภท ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย และแสดงให้เห็นว่า
 ร้อยกรองเป็นรูปแบบที่นิยมในการเขียนแสดงความอาลัยนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน เนื่องจาก
 ร้อยกรองเป็นรูปแบบการเขียนที่พิเศษกว่าร้อยแก้ว คือ มีความไพเราะด้วยเสียงสัมผัส
 รสคำ คือ มีความงดงามด้วยถ้อยคำภาษา และรสความ คือ มีความหมายดี กวีสามารถเลือกใช้
 ศัพท์ที่มีความประณีตสูงส่งหรือถ้อยคำที่งดงามมาร้อยเรียงตามข้อกำหนดของฉันทลักษณ์
 เพราะศัพท์บางคำที่เป็นศัพท์กวี (poetic diction) และการใช้ภาษาภาพพจน์ (figure of
 speech) เหมาะจะใช้กับบทร้อยกรองเท่านั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 165) แม้ผู้ที่ไม่
 มีความสามารถในการประพันธ์ก็ขอให้กวีที่มีชื่อเสียงแต่งให้ในนามของตนเองหรือองค์กรต่างๆ

ในยุคแรก คือ สมัยต้นรัตนโกสินทร์วรรณคดีโคกาลัยนิยมแต่งด้วยกลอนสุภาพ โคลงสี่
 สุภาพ และกาพย์ยานี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5-7 นิยมฉันทลักษณ์ประเภทโคลงสี่สุภาพและ

ฉันท์หลายชนิด ฉันท์ที่นิยมแต่งมากที่สุด ได้แก่ อินทรวีเชียรฉันท์ ภูงคปยาตฉันท์ และ วสันตติลกฉันท์¹² ส่วนคำประพันธ์ประเภทกลอนและกาพย์มีผู้แต่งจำนวนน้อยกว่า

สำหรับวรรณคดีโคลงสมัยในปัจจุบัน พบว่าคำประพันธ์ที่แต่งด้วยกลอนสุภาพมีมากที่สุด รองลงมา คือ โคลงสี่สุภาพ และกาพย์ยานี ส่วนฉันท์พบไม่มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกลอนสุภาพเป็นฉันท์ลักษณะที่เด่นที่สุดและได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ เนื่องจากสื่ออารมณ์ได้หลากหลาย ใช้ดำเนินความได้ดี และมีลักษณะทางฉันท์ลักษณะไม่ซับซ้อน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538: 61-62) กลอนสุภาพจึงเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่ประชาชนเลือกนำมาใช้แต่งวรรณคดีโคลงสมัยมากที่สุด และคาดว่าจะเป็คำประพันธ์ที่มีผู้นิยมนำมาใช้แต่งวรรณคดีโคลงสมัยมากที่สุดในภายหน้า ด้วยเหตุที่ว่ามึรูปแบบฉันท์ลักษณะที่ไม่ซับซ้อน มีจำนวนคำในแต่ละวรรคมากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่น จึงทำให้บรรยายความได้อย่างสั้นไหล โดยที่ไม่ต้องพะวงกับความเคร่งครัดทางฉันท์ลักษณะเท่ากับคำประพันธ์ชนิดอื่น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตเพิ่มเติม คือ กวียุคปัจจุบันค่อนข้างมีอิสระในการเลือกใช้ชนิดคำประพันธ์ โดยอาจจะนำคำประพันธ์ที่เคยใช้แต่งร่วมกับคำประพันธ์ชนิดอื่น เช่น โคลงสองสุภาพ และโคลงสามสุภาพ ซึ่งปกติแล้วนิยมใช้แต่งลิลิตมาแต่งเป็นคำประพันธ์เพียงชนิดเดียว หรือใช้คำประพันธ์อื่นๆ มากกว่าสองชนิดมาแต่งร่วมกัน¹³ เพื่อสร้างความหลากหลายแปลกใหม่ และอาจต้องการแสดงฝีมือในการประพันธ์ว่าสามารถแต่งคำประพันธ์ได้หลายชนิด เช่น ใช้กลอนสุภาพและร่ายสุภาพแต่งร่วมกับกาพย์เห่ หรือแต่งบทประพันธ์ที่มีทั้งกาพย์ยานี กาพย์ฉบัง กลอนสุภาพ และโคลงสี่สุภาพ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีสืบทอดรูปแบบฉันท์ลักษณะโบราณ เช่น การแต่งลิลิตขนาดสั้น คำฉันท์ รวมถึงการแต่งวรรณคดีโคลงสมัยโดยใช้

¹² หม่อมหลวงคายนว ศรีรัช (2532: 50-51) ได้สำรวจวรรณกรรมประเภทฉันท์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 พบว่าฉันท์ที่กวีนิยมแต่งมากที่สุดในยุคนั้นคืออินทรวีเชียรฉันท์และวสันตติลกฉันท์ โดยสันนิษฐานว่ากวีไทยคุ้นเคยกับจังหวะการจดตำแหน่งคำครูลหุในฉันท์ทั้งสองชนิดนี้มาช้านาน ประกอบกับท่วงทำนองอันไพเราะจึงเป็นที่นิยมแพร่หลาย

¹³ การแต่งวรรณคดีด้วยคำประพันธ์หลายประเภทปนกันเช่นนี้ พบในวรรณกรรมยอพระเกียรติด้วยเช่นกัน เช่น ฉันท์และกาพย์ห่อโคลงสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งด้วยวสันตติลกฉันท์ ภูงคปยาตฉันท์ กาพย์ฉบัง กาพย์สุรางคนางค์ และกาพย์ห่อโคลง บทอาศิรวาทราชสดุดีเนื่องในมหามงคลสมัยรัชดาภิเษก แต่งด้วยร่ายสุภาพ โคลงสี่สุภาพ โคลงสองสุภาพ กาพย์ฉันท์ และอินทววงค์ฉันท์ และเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช แต่งด้วยร่ายสุภาพ ร่ายฉันท์ โคลงฉันท์ โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสองสุภาพ กาพย์ฉันท์ กาพย์ยานี กาพย์สุรางคนางค์ กาพย์ห่อโคลง กาพย์เห่เรือ กลอนหก อินทรวีเชียรฉันท์ วสันตติลกฉันท์ และภูงคปยาตฉันท์ (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 329, 334)

ฉันท์ซึ่งไม่แพร่หลายนัก¹⁴ เช่น อินทวงศ์ฉันท์ สาลินีฉันท์ มาณวกฉันท์ กุสุมิตลดาเวลลิตาฉันท์ เมฆวิปผุชชิตาฉันท์ และใช้ฉันท์ประสม เช่น กุชงควิเชียรฉันท์¹⁵ นอกจากนี้ยังประดิษฐ์ฉันท์ชนิดใหม่ เพื่อแต่งถวายในวาระพิเศษนี้ ได้แก่ สยามมณีรัตนฉันท์¹⁶ ศรีนครินทร์ฉันท์ และมหิตลาธิเบศรฉันท์ขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติอีกด้วย บ้างก็ใช้ฉันท์ลักษณะท้องถิ่น เช่น บทคำวชอบทแห้วลาว ในการแต่งวรรณคดีโคกาลัย

แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 1-7 วรรณคดีโคกาลัยจะมีความยาวมากกว่ายุคปัจจุบัน เนื่องจากภายหลังรัชกาลที่ 6 คำประพันธ์ร้อยกรองขนาดยาวแบบเล่าเรื่อง (Narration) เริ่มเสื่อมความนิยม เปลี่ยนเป็นร้อยกรองสั้นๆ มากขึ้น (อวยพร มลิทินทางกูร, 2519: 26) แต่ก็มีอีกกล่าวได้ว่าเป็นความนิยมของยุคสมัยเท่านั้น เนื่องจากยังมีปัจจัยอื่นร่วมด้วย เช่น จุดประสงค์ในการแต่ง ลักษณะเนื้อหา และการเผยแพร่ ยกตัวอย่างเช่น วรรณคดีโคกาลัยที่เน้นการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เช่น *โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง* *เรื่องกลอนกาพย์ของเอกชน* และบันทึกพระประวัติ เช่น *โคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช* หรือหนังสือสำหรับแจกในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพหรืองานพระราชทานเพลิงพระศพ ซึ่งกล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ เช่น *ราชสดุดีสมาเด็จพระศรีนครินทร์ราชมราชชนนี* และเรื่อง *พระปิยโสทรเชษฐภคินี* มีเนื้อหามาก จึงมีความยาวมาก แต่ถ้าเป็นคำประพันธ์ที่แต่งสำหรับฉันท์พระรูป และติดพวงมาลาถวายสักการะพระศพ จะมีขนาดสั้นเพียง 1-2 บท

นอกจากนี้วิธีการพิมพ์และการเผยแพร่ในสมัยปัจจุบันก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วรรณคดีโคกาลัยมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น วรรณสารและหนังสือพิมพ์มีข้อจำกัดเรื่องเนื้อที่ทำให้บทประพันธ์มีขนาดสั้นลง บางครั้งผู้พิมพ์อาจเลือกความโดดเด่นมากกว่าเนื้อหา เช่น การพิมพ์ด้วยตัวอักษรขนาดใหญ่ประกอบพระบรมฉายาลักษณ์เต็มหน้าหนังสือพิมพ์ ในขณะที่คำประพันธ์นั้นอาจเป็นกลอนสุภาพที่มีความยาวเพียง 1 บท หรืออาจใช้คำประพันธ์สั้นๆ เพื่อบรรยายประกอบภาพพระราชพิธีถวายพระเพลิง เป็นต้น

¹⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเคยทดลองนำฉันท์อื่นๆ ที่ไม่แพร่หลายมาทรงทดลองแต่งเรื่อง *มัทธนะพาธา* ได้แก่ กุสุมิตลดาเวลลิตาฉันท์ ไรโรดาฉันท์ สวาดตาฉันท์ เมฆวิปผุชชิตาฉันท์

¹⁵ เป็นฉันท์ที่ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 วรรณหน้าใช้บังคับของกุชงคพายตฉันท์ วรรณหลังใช้บังคับของอินทวิเชียรฉันท์ (ญาดา อารุณเวช, 2539: 1243-1244)

¹⁶ ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระราชวรวงษ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ประดิษฐ์ฉันท์ชนิดใหม่ 3 ชนิด คือ สยามมณีฉันท์ สยามรัตนฉันท์ และสยามวิเชียรฉันท์ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า สยามมณีรัตนฉันท์อาจมีที่มาจากการดัดแปลงสยามมณีฉันท์และสยามรัตนฉันท์

บทที่ 4

การศึกษาองค์ประกอบของวรรณคดีโศกาลัยในฐานะประเภทวรรณคดี

วรรณคดีโศกาลัยเป็นวรรณคดีประเภทใหม่ที่เกิดจากการสืบทอดลักษณะเด่นและขนบวรรณศิลป์จากวรรณคดีไทย 3 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ คือ การสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์โดยยกย่องพระเกียรติคุณและพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง วรรณคดีนิราศ ใช้กลวิธีการพรรณนาความรู้สึกโศกเศร้าอาลัยที่ต้องจากพรากบุคคลที่รัก และวรรณคดีบันทึกซึ่งมีลักษณะของการจดบันทึกพระราชประวัติ เหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ และขั้นตอนในการประกอบพระราชพิธีจัดงานพระศพ โดยกวีได้นำขนบวรรณศิลป์ของวรรณคดีแต่ละประเภทดังกล่าวมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์วรรณคดีโศกาลัย

คำว่า “ขนบวรรณศิลป์” ในที่นี้บางครั้งก็มีผู้ใช้ว่าสัจนิยม หรือธรรมเนียมนิยม หรือจารีตนิยมในการแต่งวรรณคดีไทย (Literary Convention) หมายถึง โครงสร้างที่เป็นแบบแผน เช่น ขึ้นต้นด้วยบทประณามพจน์ ไหว้พระรัตนตรัย ชมบ้านเมือง และอีกความหมายหนึ่งหมายถึง กลวิธีการประพันธ์ (Literary Technique) เพื่อสร้างความงดงามทางวรรณศิลป์อันเป็นที่ยอมรับและทำตามกันโดยทั่วไป เช่น การใช้ภาพพจน์และโวหาร ตลอดจนศิลปะในการแต่ง เช่น บทชมโฉม บทชมธรรมชาติ บทอติวิพากษ์ เป็นต้น (กุหลาบ มัลลิกะมาส, 2521: 41-42, สิทธา พิณจิววดล, 2515: 7)

สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา (2528: 88-95) กล่าวว่าขนบวรรณศิลป์เกิดจากการ “สะสม” และ “สร้างสม” ของวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณศิลป์ ขนบในวรรณคดีช่วยกำหนดงานสร้างสรรค์ของกวีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังจะเห็นได้ว่าในอดีตกวีไทยถือว่าวรรณคดีชั้นครูคือตำราประพันธ์ศาสตร์ จึงนิยมใช้คำและโวหารภาพพจน์ ตลอดจนกลวิธีการประพันธ์เลียนแบบกวีโบราณ โดยถือว่าการเลียนแบบหรือทำตามขนบเป็นการบูชาครูอย่างหนึ่ง เท่ากับยกย่องว่าครูมีฝีมือและความสามารถ แต่อีกส่วนหนึ่งก็ได้ดัดแปลงขนบวรรณศิลป์นั้นในการสร้างสรรค์งานของตนเองร่วมด้วยนับเป็นการต่อยอดความรู้เดิมพร้อมกับสั่งสมองค์ความรู้ใหม่ในการสืบทอดและเผยแพร่วรรณคดีในสังคมไทย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของวรรณคดีโศกาลัย ซึ่งมีที่มาจากการสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากวรรณคดีนิราศ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ และวรรณคดีบันทึก และการปรับเปลี่ยนขนบวรรณศิลป์บางประการให้สอดคล้องกับเนื้อหาอันเป็นลักษณะเฉพาะของวรรณคดีประเภทนี้

4.1 ลักษณะของวรรณคดีนิราศที่ปรากฏในวรรณคดีโสกาลัย

สุปาณี พัดทอง (2552: 56) ได้สรุปนิยามและลักษณะของวรรณคดีนิราศ ซึ่งนักวรรณคดีมีความเห็นต่างกันเป็น 2 กลุ่มดังนี้

กลุ่มแรก พิจารณาโดยใช้ลักษณะของวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นเกณฑ์สำคัญ ทำให้เกิดข้อสรุปว่า วรรณคดีนิราศมีแก่นคือการแสดงอารมณ์ความรู้สึกอันเนื่องมาจากการพลัดพรากจากรักทั้งด้วยการเดินทาง หรือด้วยการไม่ได้พบกัน จึงทำให้เกิดความทุกข์โศกเศร้า ดังนั้นการครวญแสดงความรักจึงเป็นหัวใจของการแต่งนิราศ เนื้อหาส่วนอื่นๆ ถือว่าเป็นส่วนประกอบ ดังนั้นวรรณคดีนิราศต้องมีการครวญ

กลุ่มที่สอง พิจารณาโดยประมวลจากลักษณะของวรรณคดีที่แต่งขึ้นโดยใช้ชื่อว่า “นิราศ” รวมทั้งวรรณคดีที่มีเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งที่จัดได้ว่าเป็นนิราศมาพิจารณาร่วมกัน ทำให้ได้ข้อสรุปเพิ่มเติมว่า นอกจากนิราศที่มุ่งครวญแสดงความรักและความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากรักแล้ว วรรณคดีที่มีเนื้อหามุ่งบันทึกการเดินทางและเหตุการณ์ในทำนองจดหมายเหตุ รวมทั้งมุ่งแสดงทัศนคติความคิดก็จัดเป็นนิราศเช่นกัน นิราศลักษณะนี้อาจมีการครวญถึงการพรากจากกันหรือไม่ก็ได้

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเลือกใช้นิยามของวรรณคดีนิราศในกลุ่มแรก ซึ่งเห็นว่าองค์ประกอบที่สำคัญของวรรณคดีนิราศมี 2 อย่าง คือ มีการคร่ำครวญ และการพรากจากรักเป็นแก่นเรื่อง เช่น พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (2513: 86-87) ทรงกล่าววว่า นิราศจับเอาความเศร้าเพราะร้างรักเป็นแก่นเรื่อง และถ้าไม่มีคำคร่ำครวญถึงคนรักก็ไม่ใช่นิราศ ตรงกับที่ กุสุมา รักษมณี (2549: 229) ให้ความเห็นว่า วรรณคดีนิราศมีการคร่ำครวญอันเนื่องมาจากความพลัดพรากสูญเสียเป็นแก่นเรื่อง และส่วนใหญ่เป็นความพลัดพรากจากรัก นอกจากนี้ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2552: 261) ก็มีความเห็นเช่นเดียวกันว่านิราศมีความรักเป็นแก่นเรื่อง และจำเป็นต้องมีการคร่ำครวญมิเช่นนั้นจะเรียกว่านิราศไม่ได้ โดยความรักในนิราศไม่จำเป็นต้องเป็นความรักระหว่างชายหญิงเท่านั้น อาจเป็นความรักถิ่นฐานบ้านเกิด หรือครวญถึงสิ่งที่เคยมีหรือเคยได้รับ แล้วสิ่งนั้นหายไปจากชีวิตของกวีในขณะนั้นทำให้ต้องคร่ำครวญด้วยความอาลัยอาวรณ์ และปรารถนาจะให้สิ่งที่หายไปนั้นกลับคืนหรือมีขึ้นมาใหม่

ผู้เขียนเห็นว่าความเห็นของ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต ครอบคลุมคำจำกัดความของนิราศทั้งวรรณคดีโบราณและกวีนิพนธ์ร่วมสมัยที่จัดอยู่ในกลุ่มนิราศ ดังจะเห็นได้ว่านิราศบางเรื่องก็มีได้คร่ำครวญเฉพาะถึงหญิงคนรักเท่านั้น ตัวอย่างเช่นในเรื่อง *นิราศภูเขาทอง* ของสุนทรภู่ได้รำพันถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยหลายตอน ใน *นิราศวังบางยี่ขัน* ของ

คุณพุ่ม ก็มีบทพรรณนาถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนกวีนิพนธ์สมัยใหม่ เช่น *นิราศนครศรีธรรมราช* และ *ลำน่านภูกระดึง* ของอังคาร กัลยาณพงศ์ หรือ *ลำน่านเวจร* และ *ม้าก้านกล้วย* ของไพโรจน์ ไขว่ถาม กวีก็ได้ขยายขอบเขตความคิดและเนื้อหาจากการคร่ำครวญถึงนางเป็นการคร่ำครวญถึงธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์แทน (ณัฐกาญจน์ นาคนวล, 2547: 144-153)

วรรณคดีโศกาลัยมีลักษณะสำคัญคล้ายวรรณคดีนิราศ เพราะมีการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก แล้วใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการพรรณนาความโศกเศร้าอันเกิดจากการจากพรากนั้น เพื่อช่วยผ่อนคลายความทุกข์ในใจ ดังนั้นลักษณะสำคัญของวรรณคดีนิราศที่ปรากฏในวรรณคดีโศกาลัยจึงได้แก่ การกล่าวถึงการจาก และการพรรณนาความโศกเศร้า

4.1.1 กล่าวถึงการจากและการพรรณนาความโศกเศร้า

การจากเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการแต่งวรรณคดีนิราศและวรรณคดีโศกาลัย เพราะทำให้กวีเกิดความทุกข์ทรมานใจ จนต้องผ่อนคลายความรู้สึกนี้ด้วยการแต่งวรรณคดีเพื่อพรรณนาอารมณ์ แต่การจากกันในวรรณคดีโศกาลัยนั้นต่างจากวรรณคดีนิราศ เพราะเป็นด้วยเหตุสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ จึงเป็นการพรากจากกันอย่างถาวรและไม่มีโอกาสจะได้พบกันอีก

ในวรรณคดีนิราศ กวีใช้คำหลายคำที่มีความหมายว่า จาก เช่น นิรา นิราศ¹ บำราษ จาก ในการกล่าวถึงการพลัดพรากจากกัน เช่น

เรื่อง *ทวาทศมาสโคลงดั้น* ใช้ว่า นิรา นิราศ

นิรานิราศร้าง	แรมสมร
สุริยศศิดายดอม	อยู่ได้
วเนวนาตร	ในโลก นีนา
จำนิราศให้	ห่างแด

(กรมศิลปากร, 2530: 692)

¹ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2541: 73-74) กล่าวว่า คำว่า “นิราศ” น่าจะมาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า การโยกย้ายหรือจากไป การสละหรือทิ้ง ในหนังสือวรรณคดีไทย ปรากฏว่ามีการใช้คำ “นิราศ” อยู่มาก วรรณคดีบางเรื่องก็เขียนเป็นนิราศ หรือนิราษ คำว่า นิราศ นี้บางครั้งก็ใช้ว่า “นิรา” ซึ่งทั้งสองคำมีความหมายว่า “จาก” แทบทั้งสิ้น

เรื่องกำสรวลโคลงดั้น ใช้ว่า บำราษ และ จาก

บำระบำราษแก้ว	กุมมา
จักบำรุงใครใคร	ช่วยได้

(กรมศิลปากร, 2530: 523)

จากมาแก้วผึ่งแม่	ใจรักษ มาแม่
ยยวออยู่เลวไผ่ผอม	ผ่าวไผ่

(กรมศิลปากร, 2530: 519)

ส่วนวรรณคดีโสกาถัย การจาก หมายถึง การสิ้นชีวิต คือ สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ การใช้คำเพื่อสื่อถึงการพราจากและความตายในวรรณคดีโสกาถัยนั้น จำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ใช้กลุ่มคำที่มีความหมายว่า จาก เช่น นิราศ นิรา บำราศ ราช พลัดพราจาก พลัด จาก ร้าง ฯลฯ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในวรรณคดีนิราศ เช่น

แต่ปางหลังครั้งเบื่องบรมเศศรี	บรมบาททุเรศนิราหนี่
นิราศร้างแสนสุรางคเทพี	เทพินมีแต่ตีอุระกรม

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 21)

กลุ่มที่ 2 ใช้คำที่มีความหมายว่า ทิ้ง ละทิ้ง ทอดทิ้ง² ซึ่งต่างจากวรรณคดีนิราศที่กวีเป็นฝ่ายจากโดยละหรือทิ้งคนรักไว้ แต่ในที่นี้เป็นการใช้กวีโหว่ในเชิงตัดพ้อว่าการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์นั้น เสมือนกวีหรือราษฎรถูกทิ้ง เช่น

เสด็จเมื่ออมรมแมน	พระละแคว้นนิคามคม
ทิ้งราษฎรอรอนาถรทม	มนะทุกข์หทัยหาย

(แมคเคชินวัฒนาวิทยา เล่มที่ 31 ฉบับที่ 9 (ธันวาคม 2468): 460)

² ในพจนานุกรม สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน ให้ความหมายของนิราศไว้ว่าการโยกย้าย หรือจากไปการสละหรือทิ้ง(ร.อ. หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), 2552: 653) ดังนั้น นิราศ กับ ละ ทิ้ง จึงมีความหมายเดียวกัน

บพิตรมาต๋วนทิง	ราษฎร
เสด็จสู่ที่หม่มพร	ฟากฟ้า
ละข้าฯ ฤทัยถอน	สุดโคก
ชลเนตรไหลโทรมหน้า	บ่ได้เหือดหาย

(จรัส สืบแสง, คอลเลชันนิวส์ (ธันวาคม 2468): 363)

กลุ่มที่ 3 ใช้คำราชาศัพท์ที่มีความหมายว่า ตาย ตามพระอิสริยยศของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์³ ได้แก่ สิ้นพระชนม์ สวรรคต สิ้นชีพิตักษัย รวมทั้งคำอื่นๆ ที่มีความหมายว่า ตายเช่นกัน เช่น ม้วย ดับ ลาลับ สิ้น สูญชนม์ ฯลฯ ดังตัวอย่าง

ทราบสิ้นพระชนม์แห่ง	อนุชาพระทรงฤทธิ
ทำให้อุทิศสมิต	อูระเศร่ารำพึงความ

(คณะผู้จัดทำหนังสืออุทิศสมิต, 2529: 177)

มานศรีแม่ม้วยเมื่อ	ม้ามล
อกพ้อมีดมลทน	เทวษคุ่ม

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, 2472: 147)

ทรงล่วงดับดับแล้ว	ลอยสวรรค
พลกไทยโคกคัลย์	อกร้าว

(กรกานต์ พรหมเดเวช ในนามมหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์, มติชน (15 พฤศจิกายน 2551): 21)

กลุ่มที่ 4 ใช้คำที่มีความหมายว่าไปสู่อสวรรค เช่น สู่อสวรรค เสด็จสู่สุราลัย คีนฟ้า เสด็จคีนแดนสวรรคครวไลสู่ทิพย์พิมาน ฯลฯ ตามความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าหรือสมมติเทพเมื่อสวรรคตแล้วก็คีนกลับสู่อสวรรค เช่น

เสด็จคีนสวรรคสถิตดุสิตสถาน	ทิพย์พิมานแมนเมืองเรืองรังสี
เกษมขวัญชันฟ้าสุชาวดี	เป็นรัศมีมิ่งแมน ณ แดนดาว

(กระทรวงวัฒนธรรม, ศิลปวัฒนธรรม 29, 4 (กุมภาพันธ์ 2551): 7)

³ พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินี หรือสมเด็จพระบรมวงศ์ที่ทรงดำรงฐานันดรศักดิ์เทียบเท่า เช่น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ใช้ สวรรคต สมเด็จพระอนุชาธิราช ใช้ ทิวคต พระบรมวงศ์และพระราชวงศ์ถึงชั้นพระองค์เจ้าใช้ สิ้นพระชนม์ หม่อมเจ้า ใช้ถึงชีพิตักษัย (น.อ.สมภพ ภิรมย์ ร.น. (2539: 33)

พระเสด็จสู่สวรรคต พุ่มอภิวันทงามศิลป์แม่ถีนไเหน
 ส่งเสด็จคืนฟ้าครรลาลัย พระผู้สถิตกลางใจไทยนิรันดร์
 (สังขุมิ ละออ โนนาม ทีมข่าวหน้าสตรี หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, ไทยรัฐ (16 พฤศจิกายน 2551): 20)

กลุ่มที่ 5 ใช้คำที่สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น คำว่า สละชั้นหรือรูปกาย หรือคำที่มีความหมายว่า นิพพาน⁴ ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาไม่กลับมามีเวียนว่าตายเกิดในสังสารวัฏอีก เช่น ข้ามวัฏฏะ นิพพาน นพพาน เสด็จสู่ศิवालัย ศิวะโลก หรือศิวะโมกข์ ดังตัวอย่าง

พระพันธุญะลิน ทุกข์สมัย
 ข้ามวัฏฏ์สวรรคาลัย ผ่องแผ้ว
 (ทองแถม เนื่องจำนง, สยามรัฐ (14 พฤศจิกายน 2551): 1)

แสนกำศรวลพระมาดวนนิพพานไป สละให้ปวงข้าบาทอนาถเอย
(ผ.จ.ส., ตู้ทอง (20 มกราคม 2468): 850)

ว่าจะเสวยภพะสวรรค- คตบรรลุนวาย
 สู่วังศิवालยะณ ภาย ณ พระมัธยมวัย
 (ชิต บุรทัต, ศัพท์ไทย เล่มที่ 4 ตอนที่ 5 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)

การจากในวรรณคดีไศกาลัยต่างจากการจากในวรรณคดีนิราศ เพราะบางครั้งการตายนั้นก็เป็นการจากกันอย่างกะทันหัน ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ จึงมักจะรำพัน

⁴ ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และจดหมายเหตุไทรบุรีนิยมใช้คำว่านิพพานในความหมายว่า สวรรคต เช่น ศักราช 853 กุณศก (พ.ศ. 2304) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าหน่พพาน (กรมศิลปากร, 2530: 422) ปีมะเสง จ.ศ. 1099 พระพันวานิพพาน (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 1, 2542: 6)

⁵ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล (สัมภาษณ์ 4 เมษายน 2557) เห็นว่าคำว่าศิวะ หรือสิวะ ในที่นี้หมายถึง นิพพาน ดังในคัมภีร์อภิธานปุถุพิปกาสูจิ (2535: 890) อธิบายความหมายและรากศัพท์ของคำว่า สิว, สิวไว้ว่า “สิว; สิว เหมกว่า กโรตติ สิว. สขสารภีภูเกติ เสวิตพุตตาวา สิว. สิ เสวาย, ยทาทีนา วปุปัจจโย; สมุ อุปสเม วา, วิโว. สเมติ อุปสเมติ วา สิว.” แปลว่า สภาวธรรมไดย่อมกระทำซึ่งความเกษม (ความสงบ) เหตุนั้น สภาวธรรมนั้นชื่อว่า สิวะ, หรือ สภาวธรรมไดย่อมกระทำซึ่งความเกษม เหตุนั้น สภาวธรรมนั้นชื่อว่า สิวะ. สิวะ มาจากธาตุ สิ ในอรรถว่า “เสพ” + ว ปัจจัย, หรือ สมุ ธาตุ + วิว ปัจจัย. อนึ่ง สภาวธรรมไดยังบุคคลให้เข้าไปสงบระงับ เหตุนั้น สภาวธรรมนั้นชื่อว่า สิวะ

คร่ำครวญไปด้วยว่า การณ์นั้นเป็นไปอย่างรวดเร็วเกินไป หรือยังมีถึงเวลาอันควร โดยใช้คำว่า ด่วน เร่ง รีบ ไว หลัดหลัด จู่ ดังตัวอย่าง

เสด็จสิ้นพระชนม์ไว	มิทันได้สดับมี
ประชวรโรไฉนที	วะด่วนดับวะวับหาย
พระผิวพรรณก็ผุดผ่อง	บ่บกพร่องพระพลกาย
พระชนม์ใช้ชราหลาย	และหลัดหลัดถนัดเห็น

(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2532: 97)

พระละซึ่งนิคาม	รีบสู่สวรรคณา
เป็นสิ่งที่ให้พวกข้าฯ	โศกเศร้าใหญ่หลวง

อารีย์ เสมประสาท (คอลเลจนิวส์ THE COLLEGE NEWS Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 363)

อยู่อยู่จุ่มละพระญาติ	และละชาติประชาชน
น้ำตาสีของนครยล	ดูจท่วมลีมาไทย

(หม่อมหลวงจิตติ นพวงศ์, วารวรรณคดี เล่มที่ 6 (กรกฎาคม 2489): 1)

นอกจากนี้ยังมีความต่างอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในวรรณคดีนิราศส่วนใหญ่ แม้กวีจะรำพันคร่ำครวญที่ต้องจาก แต่ก็ยังมีความหวังว่าจะได้กลับมาพบคนรักหรืออยู่ร่วมกันอีกครั้งเป็นการแสดงให้เห็นความรักของผู้ที่ต้องจากกันเพียงชั่วคราว ซึ่งทำให้อารมณ์รักร้อนแรงและเพิ่มพูนยิ่งขึ้น จึงทำให้ผู้อ่านเกิดศกุงคารวส หรืออารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความรักของตัวละครมากกว่าภุณารส หรืออารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความทุกข์โศกของตัวละคร (กุสุมา รัชมณี, 2534: 205-206)

ตัวอย่างเช่น ในโคลงนิราศนรินทร์ กวีก็กล่าวว่า แม้ตนจากนางไปราชการสงครามเป็นเวลานานก็ขอให้นางรอคอย เพราะอำนาจความสัตย์ของทั้งสองจะทำให้ได้กลับมาอยู่ร่วมกันอีกดังนี้

เรียมจากจักเนนน้อง	จงเนา นะแม่
ศรีสวัสดิ์เทอญเยาว์	อย่าอ่อน
อำนาจสัตย์สองเรา	คืนร่วม กันแม่
การณรงศรัทธาร้อน	เร่งแล้วเรียมลา

(โคลงนิราศนรินทร์, 2537: 5)

ส่วนการพลัดพรากในวรรณคดีไทยสมัยนั้น ปรากฏจากความหวังที่จะได้พบกันโดยสิ้นเชิง ด้วยเหตุนี้เมื่อกล่าวถึงการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์แล้ว กวีจึงมักจะย้าถึงความสูญเสียว่านับแต่นี้จะไม่มีความหวังอีกแล้ว เพราะความตายทำให้ต้องพรากจากกันชั่วนิรันดร์ ดังตัวอย่าง

...ครานี้จะเสียวแลหาหาย ทิ้งไท้ทั้งหลายลับแล้ว ใ้พระ
ทูลกระหม่อมแก้ว ชื่อเกล้าชาวสยาม ยอดแลฯ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 28)

คราสิ้นพระจอมปิยนริศร์	กลปลิดหทัยพลัน
คร่าชีพระจากนริรันดร์	บมิกลับมิดินเปน
(เสนาศึกษาและแพววิทยาศาสตร์ เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)	

กราบพระบาทครั้งสุดท้าย	น้อมถวายความอาวรณ์
<u>จากนี้สู่นิรันดร์</u>	<u>ไม่มีแล้ว...พระบรมราชชนนี</u>
(มติชนสุดสัปดาห์ 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 30)	

น้ำตาฟ้าพร่างพร่าจ๋าทั่วฟ้า	พร้อมน้ำตาปวงชนก็หล่นไหล
<u>ไม่มีแล้ว “สมเด็จพระย่า” ประเทศไทย</u>	<u>พระสวรรคตไกลไม่คืนครอง</u>
(ประสพโชค เอ็นแซ,วารสารหลักเมือง 5, 53 (สิงหาคม 2538): พิเศษ)	

<u>ไม่มีแล้วแม่ฟ้าหลวงของปวงราษฎร์</u>	<u>ไม่มีแล้วแม่แห่งชาติสูงวาสนา</u>
<u>ไม่มีแล้วสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี</u>	<u>ไม่มีแล้วขวัญประชาของชาวไทย</u>
<u>นับแต่นี้ไม่มีวันอย่างนั้นแล้ว</u>	<u>สิ้นดวงแก้วเคยกระจ่างสว่างไสว</u>
<u>เหลือแต่เพียงความหลังฝังหทัย</u>	<u>เหลือแต่รอยอาลัยให้จดจำ</u>
(ว่าที่ร.ต. พิทักษ์ บุญยะโสภาส, สกุลไทยรายสัปดาห์ 42, 2160 (มีนาคม 2539): 45)	

กราบพระบาทครั้งสุดท้าย   ใจสลายน้ำตาไหล
นับแต่นี้จะร้างไกล   จะมิได้กราบบาทา

(เฉลิมชัย ยอดมาลัย, แนวหน้า (15 พฤศจิกายน 2551): 2)

การจงใจย่ำถึงความตายว่าเป็นการจากลาอย่างถาวร ไม่มีโอกาสพบกันอีกแล้วก็เพื่อย้ำความรู้สึกโศกเศร้าอาลัยให้มากยิ่งขึ้น

อารมณ์หลักที่ปรากฏในวรรณคดีโศกาลัย เป็นความโศกเศร้าและอาลัยที่มีสาเหตุจากการพลัดพรากเช่นเดียวกับในวรรณคดีนิราศในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ซึ่งเป็นตำราการประพันธ์ของสันสกฤต ได้อธิบายวิธีการแต่งบทประพันธ์ให้ผู้อ่านเกิดความโศกหรือกรุณาว่า กวีควรกล่าวถึงการเหล่านี้ คือ ให้อำนาจให้ หน้าซีดลง สลบ พุดถ่อมตัว รำพัน และหลังน้ำตา (ป.ส. ศาสตร์, ผู้แปล, 2550: 54)

ในวรรณคดีนิราศกวีคร่ำครวญรำพันถึงนางด้วยความอาลัย กล่าวถึงความโศกเศร้าที่ต้องพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักด้วยอารมณ์รุนแรง โดยเฉพาะนิราศในสมัยอยุธยาตอนต้นจะเน้นการพรรณนาอารมณ์ เช่น กล่าวถึงการร้องไห้ คร่ำครวญ รำพันถึงความโศกเศร้า ความทุกข์ตรมใจ เป็นต้น กลวิธีที่กวีนิยมใช้คือการซ้ำคำที่มีความหมายคล้ายกันติดต่อกันเพื่อย้ำความและเพิ่มความเข้มข้นของอารมณ์และการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์หรือการกล่าวเกินจริง เพื่อแสดงให้เห็นว่ากวีทุกข์มากเพียงใด ดังตัวอย่าง

การใช้คำซ้ำความหมาย เพื่อสื่อถึงความทุกข์หรือโศกเศร้า เช่น ในทวาทศมาสโคลงด้นใช้ คำซ้ำว่า เศร้าเศร้า โศกศัลย์

อาสูรทเวศท้าว	เทเวนทร์ มากแฮ
จักหาจิตต์เรียมจม	จ่อมเจ้า
รอยไทสุราเซนทร์	ทิพราช รังฤ
เรียมราศจึงเศร้าเศร้า	โศกศัลย์

(กรมศิลปากร, 2530: 695)

ในทวาทศมาสโคลงด้นใช้คำซ้ำความหมายที่แสดงถึงความทุกข์ คือ รำ ดาลทเวช ออก่า
กรมเกรียม หมอง

เดือนสามประเวศไฉ่	เวียรแข
เรียมร่ำดวงเดียวดาย	ด่อนฟ้า
ประจกมลแด	<u>ดาลทเวษ</u>
<u>อกกำกรมกร็ยมหม้า</u>	ใหม่หมอง

(กรมศิลปากร, 2530: 717)

สำหรับตัวอย่าง การใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์หรือกล่าวเกินจริง เช่น ในเรื่อง *กำสรวลโคลงตัน* กวีกล่าวว่าเมื่อจากนางมา รู้สึกเจ็บอกเหมือนใจจะขาดคว่ำ เจ็บปวดดังตกจากเขาพระสุเมรุ

ตนดยวมาจากเจ้า	เจ็บอก อ่อนเออย
เรือกลอกกลางวงใจ	ขาดขั่ว
จากนางยั้งตนตก	เมรุมาศ
รลอกล้ำฟ้าขั่ว	ชานดิน

(กรมศิลปากร, 2530: 535)

ใน *กำสรวลโคลงตัน* เมื่อคิดถึงคนรัก น้ำตาของกวีไหลเป็นสายเลือดตกเป็นสายฝน ในอกครวญครางยิ่งกว่าฟ้าร้อง

รุกขู้แก้วเกือน	ใจตาย แลแม่
рымร่างเปนตนเลย	น่าน้อง
<u>เลือดต้ายิ่งฝนราย</u>	ราย่าน
อกพีพันฟ้าร้อง	รยกศรี

(กรมศิลปากร, 2530: 523)

ในวรรณคดีใคกาลั้ยผู้วิจัยพบว่ากวีได้ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจและสื่อให้เห็นความโศกเศร้า โดยการใช้กลุ่มคำย้าความหมาย และการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์หรือกล่าวเกินจริงเช่นเดียวกับในวรรณคดีนิราศ

กลวิธีพรรณนาอารมณ์โศกกวีนิยมใช้กลุ่มคำที่มีความหมายว่าโศกเศร้าและอาลัยติดต่อกันในการพรรณนาเพื่อเน้นความต่อเนื่องของอารมณ์ โดยคำที่ใช้มากที่สุดคือคำว่า ทุกข์ โศก เศร้า วิโยค และอาดูร นอกจากนี้ยังมีคำอื่นๆ ที่มีความหมายในเชิงโศกเศร้า เช่น ตรอมตรม ระกำ ระทม

โทมนัส วิปโยค เจ็บ ร้าวรอนหม่นหมอง แต่ละคำก็มีความหมายที่แสดงความเศร้าในระดับที่แตกต่างกัน ดังที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2529: 96) กล่าวว่าวรรณคดีบันทึกคำและสำนวนในภาษาในด้านที่ทำให้เกิดอารมณ์ไว้ ทำให้สามารถแลเห็นได้ว่าคำใดใช้สำหรับความรู้สึกหนักเบาอย่างไร เมื่อกวีนำคำที่มีความหมายคล้ายกันมาใช้ติดต่อกัน จึงเป็นการย้ำความให้เห็นว่ามีความทุกข์และโศกเศร้าต่างๆ กันไป แต่ก็เป็นการรวมโศกในทำนองเดียวกัน

ตัวอย่างชุดคำที่ใช้ ได้แก่ เศร้า เหงา ระทมทุกข์ ทเวศหมอง ข้าระกำครวญ ละห้อยหวล กำสรดศัลย์

มิวายโศกกมลเศร้า	มิวายเหงากมลตรง
ระทมทุกข์ทเวศหมอง	อุราข้าระกำครวญ
พระที่นั่งภูธรศราม	ประสบความละห้อยหวล
พระที่นั่งานุศิษย์มวญ	กำสรดเศร้ากำเดาศัลย์

(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2539: 33-34)

ตัวอย่างชุดคำที่ใช้ ได้แก่ คร่ำ ชุ่นกมล เศร้า เกรียมกรม ระทม ระบม ปริเทวนาการ เยือกเย็น เหงาเปล่า แผลกกลาก โศกระกำ

ต่างคร่ำและชุ่นกมลบง	สิริเศร้าก็เกรียมกรม
ยามยลพระรูปสิริระฉาย	ก็มีคล้ายระทมสม
พูนเพิ่มทวิมนระบม	ปริเทวนาการ
เยือกเย็นและเหงาหทยเปล่า	อุระเร้าจะแผลกกลาก
โศกข้าระกำวิประดิสาร	จะประมาณเอนกนัย

(เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ เล่มที่ 9 ตอนที่ 3 (มีนาคม 2467): พิเศษ)

ตัวอย่างชุดคำที่ใช้ ได้แก่ อนาถ เทวศ บริเพทน์ เสื่อมสุข ระทมระอุระอา

อกไอ้อนาถนรสยาม	ขณะทราวมสภาพภิญญ์
ด้วยองค์พระจอมวรวรินทร์	มะละโลคระไลสรวง
ทวยไทยก็เปี่ยมทูลเทวศ	บริเพทน์ระงมทรวง
เสื่อมสุขระทมอุระระววง	ระอุเอิบระอาสรรพ

(เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)

ตัวอย่างชุดคำที่ใช้ ได้แก่ เสร้า หวาม ะวามผวา ประหวั่น สลด ระทด ระทมท้อ ระย่อ
ทุกข์ โศก

‘สุภาพบุรุษ’	สีแสนจะ <u>สุด</u>
<u>จะ</u> เสร้า <u>หทัย</u>	กะ <u>ทั้ง</u> จะ <u>ทรา</u> บ
สภาพ <u>พิสัย</u>	อุ <u>บัติ</u> ประ <u>ลัย</u>
อุ <u>ท</u> ระ <u>ม</u> ะ <u>ดา</u>	
กะ <u>นั้น</u> ก็ <u>ตาม</u>	มิ <u>เว้น</u> และ <u>หวาม</u>
<u>ะ</u> วาม <u>ผวา</u>	เสม <u>ื่อ</u> น <u>กะ</u> <u>ฝัน</u>
<u>ประ</u> หวั <u>่น</u> นิ <u>ทรา</u>	ละ <u>เม</u> อ <u>และ</u> มา
มุ <u>หิ</u> ม <u>ุ่น</u> ก <u>ม</u> ล	
มน <u>ัส</u> ย์ <u>ส</u> ล <u>ด</u>	ส <u>ล</u> ด <u>ระ</u> ท <u>ด</u>
<u>ห</u> ทัย <u>บ</u> ท <u>น</u>	<u>ระ</u> ท <u>ม</u> และ <u>ท้อ</u>
<u>ระ</u> ย <u>่อ</u> เพ <u>ระ</u> ะ <u>ย</u> ล	ณ <u>ทุก</u> ข <u>ะ</u> ด <u>ล</u>
ล <u>ุ</u> โ <u>ศ</u> ก <u>มิ</u> ช <u>า</u>	

(สุภาพบุรุษเล่มที่ 9 (ตุลาคม 2472): ข-ง)

ตัวอย่างชุดคำที่ใช้ ได้แก่ เทวษถวิล โศกโศกศัลย์สะอื่น อาดูร พิโรพิลาปเศร้ากำสรวล
รอนรัญจวน เจ็บซ้ำ อาลัย ครวญ ทุกข์ น้ำเนตรนอง

พระ <u>นา</u> ม <u>จา</u> ร <u>ีก</u> ด <u>้าว</u>	นิ <u>รัน</u> ด <u>ร</u>
เท <u>ิด</u> ส <u>ถ</u> ิต <u>ส</u> ถ <u>า</u> พ <u>ร</u>	ภ <u>พ</u> ใ <u>้น</u>
ท <u>ว</u> ย <u>เท</u> ว <u>ษ</u> ถ <u>วิล</u> บ <u>ว</u> ร	บ <u>ง</u> ก <u>ช</u>
ส <u>แ</u> น <u>โ</u> ศ <u>ก</u> โ <u>ศ</u> ก <u>ศ</u> ล <u>ย์</u> ส <u>ะ</u> อ <u>ื่น</u>	ด <u>่า</u> ด <u>้วย</u> อ <u>า</u> ดู <u>ร</u>
พ <u>ู</u> น <u>พิ</u> โร <u>พิ</u> ล <u>า</u> ป <u>เศ</u> ร <u>้า</u>	ก <u>ำ</u> ส <u>ร</u> ว <u>ล</u>
อ <u>ก</u> ร <u>า</u> ษ <u>ฎ</u> ร <u>ร</u> อน <u>รั</u> ญ <u>จ</u> ว <u>น</u>	เจ <u>็บ</u> ซ้ำ
อ <u>า</u> ล <u>ัย</u> ระ <u>ค</u> น <u>คร</u> ว <u>ญ</u>	ค <u>ร</u> ว <u>ญ</u> <u>ทุก</u> ข์
ท <u>ุก</u> น <u>เ</u> ต <u>ร</u> น <u>อง</u> น <u>เ</u> อง <u>น</u> ้ำ	น <u>เ</u> ต <u>ร</u> น <u>้ำ</u> น <u>อง</u> เม <u>ื่อ</u> ง

(บุญเดือน ศรีวรรณ, 2539: 126)

ส่วนกลวิธีการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์หรือกล่าวเกินจริงนิยมใช้มากในวรรณคดีโศกาลัย เพื่อ
สื่อให้เห็นอารมณ์ของหมู่ชนในยามทุกข์อย่างที่สุด เช่น เจ็บปวดราวกับฟ้าผ่ากลางใจ ใจสลาย จะ
ขาดใจ เสียใจแทบสิ้นชีวิต ดังตัวอย่าง

แปลบฟ้าฟาดฝากข้าว ฤทัย ชนเฮย
สมเด็จพระพินางไป สูฟ้า

(สุนนีย์ พระแก้ว, 2551: 106)

ยามนี้พระเสด็จดำว แคนไกล
ส่งเสด็จพระครรรไล คลาดแคล้ว
สู่สวรรคตข้าชนันย์ นองเนตร
ใจแยกแตกสลายแล้ว ลีกล้าอาลัย

(บริษัท ไทยชูชูภูมิเตอร์ จำกัด, เดลินิวส์ 25 กรกฎาคม 2538: 12)

เหมือนกมลสยามพศกต้อง แดกกระจัด กระจายแฮ
พระผ่านเพื่อไทยรัฐ เพรศแพรว

สหชาติ (วงวรรณคดีเล่มที่ 20 (กันยายน 2490): 4)

ที่พระท่านละนาม ไปสู่ ปรโลก
ทำจิตต์ข้า ให้เศร้า สลดเพียงมลายชนม์

ชิน เหยียน (คอลเลชันนิวส์ (เล่ม 13 ธันวาคม 2468: 364)

อย่างไรก็ดีความรู้สึกโศกเศร้าในวรรณคดีนิราศนั้นเป็นความรู้สึกส่วนตัวของกวีเท่านั้น แต่ในวรรณคดีโศกาลัย กวีเป็นตัวแทนในการถ่ายทอดความโศกเศร้าของมวลชน ซึ่งในบทประพันธ์ใช้ว่าชาวสยาม มวลพสก ปวงข้า ไทยทั้งประเทศ เหล่าราษฎร ฯลฯ ต่างเศร้าโศกเสียใจ และเมื่อพรรณนาถึงการร้องไห้ นอกจากจะใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ เช่น ร้องไห้เหมือนใจจะขาด ร้องไห้จนน้ำตาเป็นสายเลือดเหมือนในวรรณคดีนิราศแล้ว กวียังนิยมพรรณนาให้เห็นภาพน้ำตาของพสกนิกรไทยที่หลั่งไหลมารวมกัน กลายเป็นธารน้ำตา น้ำตานองเนื้อท่อมแผ่นดิน น้ำตาไหลเป็นสายธารโลหิต ฯลฯ เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีของประชาชน และสะท้อนให้เห็นว่าการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์นั้นเป็นความสูญเสียอันใหญ่หลวงของคนไทยทั้งชาติ ดังตัวอย่าง

นิกรชนข้าบาทให้	องค์ราม
ตลอดทั่วสุดเขตต์คาม	เหนือใต้
ระทมทุกข์ยิ่งในยาม	วิบาก
ชบพักตร์ลงรำไห้	เล่าห์เพียงมลายตาม

(दारवान, คอลเล็ชันวีส Vol XIII December 1925: 356)

ร้องไห้สยามเอ๋ย	สยามเคยร้องเกิดนา
ครวญคร่ำรำน้ำตา	แต่เดี๋ยวนี้นิรันดร

(โสรวาร, วงวรรณคดี เล่มที่ 8 (กันยายน 2489): 1)

ไทยคิดถึง “สมเด็จพระเจ้า” น้ำตาไทย	ท่วมแผ่นดินรินไหลอาลัยลาญ
------------------------------------	---------------------------

(ขรรค์ชัย บุนปาน, มติชนสุดสัปดาห์ 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 98)

หกสิบล้านหยาดน้ำตาไทยเทวษ	นับทวีท่วมทุกเทศเขตไพศาล
---------------------------	--------------------------

(ประยอม ซองทอง ในนามเครือเจริญโภคภัณฑ์, (กรุงเทพธุรกิจ (4 มกราคม 2551): 14)

เคยปราโมทย์มีสุขทุกวันวาย	เหมือนสายเนตรจะเป็นสายโลหิตกอง
---------------------------	--------------------------------

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 16)

เนืองนราเลือดได้	ธาวา
แสนกระแสดุชชลา	ท่วมทัน
เคยพักพิงมุลิกา	กราบพระบาท
จงรักภักดีสิ้น	พระลี้คั่นสรวง

(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2539: 126)

นอกจากนี้การจากในวรรณคดีศีกาลัยยังมีความแตกต่างจากวรรณคดีนิราศที่บางครั้งเป็นไปอย่างปัจจุบันทันด่วน ด้วยเหตุนี้นอกจากอารมณ์เศร้าแล้ว จึงมีความตระหนกตกใจ ความเจ็บปวดใจอย่างรุนแรงเมื่อได้ทราบข่าวร่วมด้วย เช่น เสียใจแทบสลบ หัวใจร้าว เจ็บราวกับถูกสายฟ้าฟาดหรือฟ้าผ่า รู้สึกเหมือนศีรษะขาดหาย เพื่อสื่อความหมายถึงความเจ็บปวดอย่างสาหัสที่เกิดขึ้นโดยฉับพลันทันที เช่น

<u>ตั้งเคียวขาดกลางกลางในทางทิศ</u>	แสนระกำคร่ำครวญรณัจฉิตต์ เจ้าชีวิตสวรคตสลดใจ (ขุนสารัตถ์ธรรมากรัง, 2468: 41)
<u>เหมือนฟ้าฟาดเบี่ยงลงตรงแสดหน้า</u> <u>แลเหลียวไปในแดนทั่วแผ่นดิน</u>	เมื่อ “ท่านหญิงวิภาฯ” มาดับสิ้น ก็ได้ยินเสียงร่ำไห้อาลัยรัก (ก.ร.ส., 2520: 18)
<u>หทัยไทยทั่วแผ่นดิน</u> <u>ตั้งอัสนีบาตผลาญ</u>	ไผทสถาน ผ่าเกล้า (ศรี วาควัฏ, 2539: 193)
<u>ยินข่าวราวสลบไ้</u> <u>อนุชนาถอาจองค์ทรง</u>	จักรพงศ์ พระเอย ศักดิ์เกล้า (พระศรี, 2539: 181)
<u>สดับข่าวร้ายหัวใจใกล้จะขาด</u> <u>พระเสด็จเสวยสวรรคัล่วงครรไค</u>	ประชาราษฎร์ทั่วถ้วนกำสรวลให้ พระคุณกระจ่างอยู่กลางใจนิรันดร์ (ดาวสยาม (20 กรกฎาคม 2538): 1)

4.1.2 การใช้ชนบวรดคตินิราศในบวรดคตโศกาลัย

4.1.2.1 การใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์

ในบวรดคตินิราศมักคร่ำครวญถึงการพรากจากโดยใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเชื่อมโยงกับความคิดถึง และอาลัยอาวรณ์คนรัก จนกลายเป็นชนบในการแต่งนิราศ การพรรณนาธรรมชาติจึงมักเป็นการใช้จินตนาการของกวี เพื่อให้การแต่งนิราศไพเราะและสะเทือนอารมณ์ นอกจากนี้ยังมีการพรรณนาธรรมชาติแบบเกินความเป็นจริง ให้ธรรมชาติมีอารมณ์ความรู้สึกคล้ายตามกวี โดยใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานและอุปพจน์ เพื่อเน้นให้เห็นว่าแม้แต่ธรรมชาติที่อยู่รอบตัวก็ยังเศร้าเสียใจและเป็นทุกข์ไปกับกวีด้วย (ประจักษ์ ติงกิตติภากรณ, 2546: 11-12, 306) ดังที่วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531: 44) กล่าวว่าความรู้สึกในธรรมชาติในบวรดคตไทย มีลักษณะอย่างหนึ่งคือ เห็นธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกของกวี กวีไทยมักพรรณนาธรรมชาติไปตามอารมณ์ของตนในขณะนั้น

ตัวอย่างบทชมธรรมชาติในบวรดคตินิราศสมัยอยุธยาเรื่อง *ทวาทศมาสโคลงดั้น* ที่พรรณนาธรรมชาติในฤดูกาลต่างๆ ให้สัมพันธ์กับความรู้สึกโศกเศร้า ดังนี้

กวีกล่าวถึงท้องฟ้าและแผ่นดินที่แห้งแล้ง ต้นไม้และเถาวัลย์ที่พื้นไม้ยุบก็เหี่ยวเฉาเหมือนตรอมใจเช่นเดียวกับกวี

ธรณีธรณิศแล้ง	เลอหาว แห้งแล
ใบบัดพฤกษาดวง	เหี่ยวแห้ง
ลดากระหวัดราว	รุกขมาศ
วัลย์เวียไม้ไหล์แล้ง	ช่วยตรอม

(กรมศิลปากร, 2530: 690)

กวีกล่าวว่า ตั้งแต่จากนางไปไกลนาน ฟ้ำก็เศร้าหม่นหมอง ลมพัดพาธารน้ำไหล แม้แต่สวรรค์ก็ร้อนและตรมตรอมไปด้วย

แต่เรียมนิราศแก้ว	ไกลนาน
ฟ้ำเฟื่องครรชิตหมอง	หม่นเศร้า
รำเพยรำพาธาร	ไหลหลั่ง
สวรรค์ก็นั้นร้อนร้าว	ช่วยตรอม

(กรมศิลปากร, 2530: 692)

กรีกกล่าวถึงพองน้ำที่มีน้ำตาปะปน ตกลงแฝงดูท่ามกลางไฟสวาทใหม่ นางจากฟ้าไป ออก
แผ่นดินร่ำให้ดังฝนตกลงมา

พองชลฝายน้ำ	ตาดก
ตาฝั่งแฝงเกลียวกลาง	สวาทใหม่
ไอแก้วกึ่งกับอก	องค์จาก ไปแฮ
ออกแผ่นดินฟ้าให้	ถึงฝน

(กรมศิลปากร, 2530: 704)

วรรณคดีโศกาลัยใช้ขนบนิราศในการพรรณนาธรรมชาติเชื่อมโยงกับอารมณ์กวี แต่ใน
วรรณคดีนิราศนั้น การพรรณนาอารมณ์โศกแฝงด้วยความรักและความเสนาหา กวีอาจกล่าวเชื่อมโยง
กับสภาพดินฟ้าอากาศที่หมุนเวียนไปในรอบปี เช่น อารมณ์ร้อนรุ่มในฤดูร้อนที่ร้อนระอุแห้งแล้ง หรือ
น้ำตาไหลเหมือนฝนตกในฤดูฝน หรือเหน็บหนาวเหมือนความหนาวเย็นในฤดูหนาวก็ได้ แต่ใน
วรรณคดีโศกาลัยนั้น กวีมีความโศกเศร้าด้วยเหตุจากความตาย การพรรณนาความรู้สึกจึงปราศจาก
ความร้อนรุ่ม หากแต่เป็นความรู้สึกเหน็บหนาว เปลี่ยวใจ เศร้าสร้อย กวีจึงนิยมพรรณนาสภาพ
ธรรมชาติให้มีบรรยากาศมืดมิด เยือกเย็น เหน็บหนาว เงียบสงัด และวังเวง เพื่อให้สัมผัสเชื่อมโยง
กับความตาย ความทุกข์ ความรู้สึกเศร้าโศกอาลัย หากในช่วงเวลานั้นเป็นฤดูฝน เช่น ในครั้งที่
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสวรรคตตรงกับเดือนกรกฎาคม กวีต่างพรรณนาเชื่อมโยงการ
ร่ำร้องไห้ของประชาชนเชื่อมโยงกับฝน หรือกล่าวว่าประหนึ่งฟ้าดินร่วมรับรู้จึงร้องไห้แสดงความเสียใจ
ด้วย

ตัวอย่างใช้ขนบนิราศในการพรรณนาธรรมชาติเชื่อมโยงกับอารมณ์กวี เช่น การกล่าวถึง
บรรยากาศที่มีมืดมิด เปรียบเหมือนพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว หรือรุ่งดับแสง

ดูเปล่าเปลี่ยวดูจืด	อาทิตย์ดับแฮ
สิ้นแสงศรีมิด	มืดหล้า
หยอหยางเงาเงาห่างปิด	ทุกทุก แห่งแฮ
ไว้ทุกข์ถวายผ่านฟ้า	ทั่วทั้งกรุงสยาม

(ข.ส. ถนนพลับพลาชัย, ตู้ทอง (23 ธันวาคม 2468): 769)

เหมือนแสงนิสากระและดับ   ระเบิดวะวับหาย
 ทั่วสี่วระทมทวิฤวาย   วิปโยคโคศกศลย์
 (เสนาศึกษาและแพวทยาศาสตร์ เล่มที่ 11 ตอนที่ 8 (สิงหาคม 2470): พิเศษ)

พระเสด็จสู่สวรรคครวไลลับ   ดาวเดือนดับอับแสงไร้สายสุริย์
 ปวงประชาวิปโยคโคศกาตุร   สู้อิสริย์ทิพยอาสนันภาลัย
 (ฉัตรชัย คำภาพพจน์, 2551: 187)

วิปโยคโคศกแสนทเวษลิน   ทุกข์แผ่นดินรุ่งดับลับแสงไถง
 นับแต่นี้ทวยราชูร์เจียนขาดใจ   ส่งเสด็จครวไล ณ ชั้นฟ้า
 (กรเพชร เพชรรุ่ง, 2551: 104)

เสียงให้ทวยราชูร์ให้   ทุกเรือน
 ออกแผ่นดินดูเหมือน   จักขว่า
 บเห็นตะวันเดือน   ดาวมืด ม้วนา
 แลแห่งใดเห็นน้ำ   ย่อมน้ำตาคน
 (สหชาติ, วรรณคดีเล่มที่ 20 (กันยายน 2490): 4)

การพรรณนาเช่นนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดที่วินิยมเปรียบเทียบว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระ
 อาทิตย์ พระจันทร์ หรือดาวผู้ให้แสงสว่างและความอบอุ่นแก่ประชาชน เมื่อสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์
 จึงทำให้ประหนึ่งเกิดความมืดมนในชีวิต

ตัวอย่างการกล่าวถึงบรรยากาศที่มีมืดมัว เยียบเย็น เหน็บหนาวเยียบเหงา วังเวง

พระคุณเฮยแต่นี้เจียบ   วังเย็น
 เคยเผยสีเห็น   ลูกให้
 (พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัตริ, 2543: 11)

นี้กระไรที่สถิตสงัดเจียบ   แต่เยือกเยียบเย็นละห้อยเหมือนพลอยหมอง
 ดังมีจิตรคหนึ่งหาฝาลออง   นี้ฤาเราจะมิมองสุชลตรม
 (พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัตริ, 2543: 41)

ใ้ว่าพระวงศ์และบริวาร วังเวงระย่อกุดตะเข้ญ (เสนาศึกษาและแพวทยาศาสตร์เล่มที่ 11 ตอนที่ 8 (สิงหาคม 2470): พิเศษ)	พระสถานจะเยือกเย็น บริเวทนาการ
สิ้นเพลงโอดอำลาพญาโคก รึนพระพายชายพัดเซยผกา	หวั่นวิโยคเย็นเยียบทุกหย่อมหญ้า กลับเงียบเหงาเปล่าวิญญูณณ์ทั้งธาตริ (อุดม หนูทอง, 2551: 112)
สู่สวรรคครวไลแล้ว มีดหมองผองพสกพูน	ดับดวงแก้วส่องกมลสุญ เยเยือกเย็นเป็นห้วงหา (คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2551: 30)

ตัวอย่างการกล่าวว่ธรรมชาติร่วมรับรู้และเศร้าโศกเช่นเดียวกัน เช่น ฟ้าดินร้งให้ แผ่นดิน
สะท้านสะเทือน ดาวร่วงจากฟ้าไว้าลัยพีชพรรณไม้เหี่ยวเนารวกับโคกสลด

ดึกเดือนมืดดินหมองฟ้าร้งให้ หนาวลมเหนือเหลือข่มลมร้าพัน	หนาวหทัยใจราษฎรขาดมิ่งขวัญ อกตะวันมืดหมองเกินส่องเช้า (โชคชัย บัณชิต, คมชัดลึก (3 มกราคม 2551): 9)
--	--

ราวมณีรัตนรุ้ง	แสงสลาย
ดาวดับแรมลับหาย	ห่างฟ้า
ราหูจู้จันทรขจาย	ประจากโลก
อาทิตยน์ราศหล่า	แหล่งแล้วฤาไฉน
อาลัยร้าทุกเปื้อง	บาทยุคค
หกลีบล้านดวงกมล	หม่นไหม้
หวนหาระหะเรน	ระโหยอก
ดินและฟ้าร้าให้	หวั่นว้าทวีถวิล

(บุญเดือน ศรีวรรณ, ศิลปากร 51, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2551): 5)

โลกธาตุสะท้อนสะท้อนเหมือนรับรู้   ครว้าครวญอยู่วันไหนไม่ขาดสาย
ปฐพีร่าให้ไม่เว้นวาย   เดือนดาวรายร่วงฟ้าร่วมอาลัย
 (ยูทธิ โตคติเทพย์ ในนาม สมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทย, คมชัดลึก (3 มกราคม 2551): 9)

ฟ้าร้องฟ้าร่าให้   ลืมหา
ทุกข์ท่วมทุกเดือนดาว   ดับหล้า
ใจเมืองแหลกลงราว   ใจราษฎร์
กราบพระบาทสมเด็จพระเจ้า   สุฟ้าเสวยสวรรค
 (ประชาชาติธุรกิจ (24-26 กรกฎาคม 2538): 1)

อาทิตยัมวิฆเนชหมองด้วยร้องไห้   ฟ้าสะท้อนพุ่มพายเป็นสายฝน
ดินสะท้อนทุ่งท้องนองสุซล   ดวงกลมชบพระบาทราชชนนี
 (กิตติ ดุษิยามี, มติชนสุดสัปดาห์ 15, 781 (สิงหาคม 2538): 7)

ต้นไม้ยังโน้มยอดแล้วทอดกิ่ง   สงบนิ่งทุกข์ระทมซึมซึมเศร้า
พายุพัดยังสงบเสงี่ยมเบา   แม่ขุนเขายังเอนอ่อนวอนอาลัย
มหาสมุทรหยุดคระนองทุกฟองคลื่น   วันและคืนโคกสลดมิสดี
เสียงเสนาจะวิโยคอกเอ๋ยใจ   พระพรากไปโหยถวิลสิ้นวิญญา
ถึงร้อยโลกโคกถวิลยังสิ้นสุด   วิโยคนี่มีหยุดสุดโหยหา
สดับพระอภิธรรมมนต์สนธยา   เยือกเย็นกว่าทุกชั่วโลกโคกอาดูร
 (เสวี จันทโชติ, ผู้ส่งออก 21, 491 (มกราคม 2551): 7)

เพกามวลมะลิดไม้   เหี่ยวเฉา
ฉ่ำชาสลดสะเลียมสะเดา   เงียบปิ้ง
พุ่มกาทอดทุมเงา   คากิ่ง
สนสักทบท่าวทั้ง   เอียงอ้อยวอยเหงาฯ
 (รังสรรค์ จันตะ, ศิลปวัฒนธรรม 16, 11 (กันยายน 2538): 105)

การบรรยายสภาพธรรมชาติให้ผิดแปลกไปจากปกติ เช่น ฟาดินร่ำให้ คลื่นไม่ซัดหาด ลมหยุดพัด ชุนเขาเอนอ่อน ดอกไม้เหี่ยวเฉา ฯลฯ เป็นการสื่อความทุกข์อันรุนแรงของกวีสะท้อนผ่านธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ เพื่อให้เห็นว่าเมื่อบุคคลสำคัญคือพระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์จากไป แม้แต่ธรรมชาติยังทนรับความทุกข์อันหนักหนานี้ไม่ได้ จนถึงกับแปรปรวนไป อีกทั้งยังมีนัยยะสื่อความว่าสถาบันกษัตริย์มีส่วนสำคัญต่อความปกติสุขของบ้านเมืองและความผาสุกของประชาชน เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตหรือพระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์ สรรพสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ จึงผันแปรไปจากปกติ ทั้งยังแสดงอาการรับรู้และร่วมแสดงความรู้สึกโศกเศร้าอาลัยด้วย

4.1.2.2 การใช้ประเพณีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์

นอกจากการพรรณนาธรรมชาติเชื่อมโยงกับความโศกเศร้าแล้ว ในวรรณคดีนิราศยังใช้ประเพณีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์ เช่น ในเรื่อง*ทวาทศมาสโคลงตัน*ซึ่งถือเป็นนิราศชั้นครู⁶ ก็บันทึกประเพณีต่างๆ ที่ถือปฏิบัติในรอบปีในสมัยอยุธยาไว้ด้วย เช่น ประเพณีไหว้พระพุทธรูป แข่งเรือ พิธีไล่น้ำ พิธีลอยโคม พิธีตรียัมปวาย เป็นต้น ชลดดา เรื่อง*รักษ์ลิขิต* (2544: 130) กล่าวว่า เรื่อง*ทวาทศมาสโคลงตัน*เป็นนิราศที่ต่างจากเรื่องอื่น เพราะไม่ได้เดินทาง แต่คร่ำครวญอยู่กับที่ เพียงแต่แสดงให้เห็นความทุกข์โศกของกวีผ่านสิ่งแวดล้อมและกาลเวลาที่หมุนเวียนไปตามปกติในรอบปี เมื่อพบเห็นสิ่งใดก็จะโยงสิ่งนั้นมารำพันความรักและความอาลัยที่มีต่อหญิงคนรักได้อย่างแยบยล ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวต่างก็มีความทุกข์ร้อนร่วมไปกับกวีด้วย

ในการพรรณนาอารมณ์เศร้า กวีได้ใช้ประเพณีและพระราชพิธีต่างๆ เป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์เชื่อมโยงไปถึงคนรัก ดังตัวอย่าง

เมื่อถึงเทศกาลแข่งเรือ กวีกล่าวถึงฝ้ายพายเรือด้วยกำลัง เรือเพียบน้ำ เห็นใบพายที่จ้วงพายลงน้ำ ใจคิดถึงนางจนน้ำตานอง เพราะหวนคิดถึงที่เคยได้ร่วมคู่สมกับนางเป็นครั้งแรก

ฝ้ายพายพลไปลงน้ำ	ปลิวใบ แบ่งนา
ฉายฉากพายพลป้อ	ปั่นคว้าง
ช่างือช่างายไนย	นองเนตร แล้วยแ
นีกรำทุกครึ่งสร้าง	แรกสม

(กรมศิลปากร, 2530: 703)

⁶ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2548: 96) เห็นว่า*ทวาทศมาสโคลงตัน*เป็นนิราศเรื่องแรกของไทย ผู้แต่งตั้งใจให้เป็นวรรณคดีประเภทชัณฑกาทพย์แบบวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งเน้นการพรรณนาถึงความรักควบคู่กับการพรรณนาธรรมชาติ เรื่องนี้เป็นบทประพันธ์ที่นิยมอ่านกันมาก และได้รับนับถือเป็นโคลงตำราเล่มหนึ่งดังมีการอ้างถึงในหนังสือ*จินดามณี*

ก็กล่าวถึงพิธีลอยโคมในพระราชพิธีจองเปรียงว่า โคมทองประทีปแก้ว ตามไฟอยู่ภายใน
อกพีคือโคมทอง ไฟได้เผาทำร้ายใจให้หม่นหมอง อกเต็มไปด้วยความทุกข์จักแตกไหม้

โคมทองประทีปแก้ว	เรื่องใน
อกพีคือโคมคำ	คู่ได้
เพลิงผลาญกระอุใจ	วนิเจต
ทรวงรลงลาญไหม้	ปวนเปน

(กรมศิลปากร, 2530: 706)

ในวรรณคดีโศกาลัยมีกลวิธีการพรรณนาที่สืบเนื่องแนวคิดเดียวกัน เช่น ในเรื่องนิพานวังน่า
กวีรำพันถึงสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ผ่านเทศกาลประเพณีต่างๆ ในรอบปี โดยย้อน
คิดถึงความหลังครั้งที่พระองค์เคยเป็นผู้ร่วมประกอบพระราชพิธีต่างๆ เช่น เทศน์มหาชาติในเทศกาล
เข้าพรรษา ในเดือน 11 มีพระราชพิธีจองเปรียงลอยโคม ในฤดูฝน มีเทศกาลทอดกฐิน เดือนเจ็ด พิธี
ทูลน้ำล้างพระบาท⁷ แต่ปัจจุบันไม่มีพระองค์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีต่างๆ แล้ว ทำให้กวีรู้สึก
โศกเศร้าหวนคิดถึง

ไปรับพวงทิพมาศประทุเมศ	ไฉ่ถึงเทศกาลแล้วเสียหายพล
มหาชาติไตรมาสประจวบจวน	เคยประมวญดวงมัลย์ประทานทำ
.....	.....
ติกมาศกาพย์กษะชกโคม	เคยชวนโคมสุเรศในราชี
สนมน้อยพร้อมพระราชบุตรี	ดังศลีพานางสุรางค์จร
ล้วนอนงค์ทรงลักษณะฉลนโคม	ลอยโคมมาด้วยเทพอัปสร
จุดพระเทียนกระทงลอยชโลธร	ถวายกรพระคงคาในสาชล
ฤดูวสันต์อาสุชมาศา	เปนนำกระฐินทานการกุศล
พลแห่ให้กระหิมเสียงคำรน	กระสินธุ์เวียนลະลอกกระออกโครม
.....	.....
แต่นี้นับทิวาไม่รวาย	ไหนจะคลายเคลื่อนทุกข์ทิวีเดิม
ถึงเจตรมาศหิมหันต์ประหวั่นโหย	สุชลไปรบเปรียบรินพิรุณสวรรค์

⁷ พระราชพิธีในราชสำนัก ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล กฎหมายตราสามดวง

เคยชำระเบ็องพระบาทอนาคครัน	ตั้งฉัตรกั้นเกษกลั้งแต่กายกร
ด้วยเคยเห็นสองพระองค์ดำรงราชฎร์	ใจจะขาดถึงพระมิ่งอดิศร
ถ้าพระคุณอุ้นวังไม่แรมจร	ฤดูร่อนน่านี่ลีเทศกาล
เคยฉลองกองก่อพระทรายพลาจ	ด้วยเห็นทางเวียนวงในสงสาร
แล้วเสร็จปล่อยมัสยาในท่าธาร	หวังจะเพิ่มโพธิญาณบำเพ็ญภูล
โดยพระราชประสงค์ทรงดำริห์	พระปิตีเลื่อมใสไม่เสียมสูญ
ก็ไม่ชูชนมาให้อาดูร	พระบัณฑูรทิ้งถูกระกำทวิ

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัตร์, 2543: 27-28, 33)

นอกจากนี้ในวรรณคดีโคกาลัยยังมีพระราชพิธีสำคัญ คือ พระราชพิธีออกพระเมรุเพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพ ผู้วิจัยพบว่าวิถีชีวิตที่พบเห็นและองค์ประกอบต่างๆ ในงานพระราชพิธีออกพระเมรุ ได้แก่ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระเมรุ ฐาน เทียน ดอกไม้จันทน์ พระเพลิงเสียงดนตรีที่ใช้ในการประกอบในงานพระศพ เช่น ปี่ แตร สังข์ กลองชนะ บัณฑะระวี เพลงพญาโศก ฯลฯ เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงในการพรรณนาอารมณ์โศกเศร้า อันเป็นขนบเดียวกันกับการพรรณนาความโศกเศร้าผ่านพระราชพิธีและสิ่งแวดล้อมที่กวีได้พบเห็นในวรรณคดีนิราศ

ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญมีการสร้างพระเมรุเป็นสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ที่สุด แต่ถึงแม้จะมีความอลังการและประดับประดาอย่างวิจิตรงดงามเพียงใดก็ดี พระเมรุก็เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความตาย การพรากจาก และการสูญเสียบุคคลสำคัญของประเทศ เช่นเดียวกับองค์ประกอบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องดนตรี พระเพลิง หรือกระบวนแห่ต่างๆ ดังนั้นเมื่อกวีพรรณนาถึงสถาปัตยกรรมของพระเมรุและรายละเอียดของงานพระราชพิธี ก็มักจะพรรณนาเชื่อมโยงกับความเศร้าโศกเสียใจ ดังตัวอย่าง

กวีกล่าวชมความงามของแท่นที่ประดิษฐานพระโกศว่าประดับตกแต่งเรียงเป็นชั้นอย่างงดงาม แต่กวีมองเห็นรูปสัตว์หิมพานต์ ก็เหมือนจะแสดงอาการหมองเศร้าดังว่าร้องให้น้ำตานองไม่ขาดสาย ทำให้เห็นว่าความทุกข์นี้มากเสียจนทำให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตมีความรู้สึกโศกเศร้าร่วมด้วยได้

เขาเชิญชุกพระโกษฐบรมนารถ	ขึ้นเหนืออาสน์ขวลิตประสิทธิสม
ชั้นหนึ่งเทพน้อยมิโรดม	ถึงชั้นสองมีพรหมประนมกร
.....	.....
ถึงชั้นเจ็ดเพ็ชรรับหิรัญรอง	เห็นสีสองแสงรุ่งอร่ามพราย
ยลรูปสัตว์ที่ประดับเหมือนกลับหมอง	ดังจะนองเนตรให้ไม่ขาดสาย
ไม่มีจิตรดอกยงคิดระกำกาย	ฤออกเราจะมิฟายสุชลโย

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัตร์, 2543: 41)

ในงานพระเมรุ กวีได้ยืมเสียงปี่ แตร สังข์ ดังกังวาน เมื่อกลิ่นธูปเทียนและแสงไฟดับสิ้น ราษฎร ก็แทบสิ้นใจตามไปด้วย

สิ้นเสียงปี่แตรสังข์กังวานแว่ว   ลมร้อนร้อนผะแผ่วระวีไหว
สิ้นกลิ่นธูปควันเทียนสิ้นแสงไฟ   ก็เหมือนราษฎรสิ้นใจไปตามกัน
 (แนวหน้า (10 เมษายน 2528): พิเศษ)

น้ำที่สรงพระบรมศพเหมือนกับน้ำตาของชาวประชา เสียงกลองปี่ชานโหยหวนเหมือนเสียง ร้องไห้ราวใจแหลกสลาย ฝนตกลงมาคือน้ำตาของฟ้าที่ร่วมแสดงความอาลัย

สรงน้ำ “สมเด็จพระยา-แม่ฟ้าหลวง”   เสร้าสู่มทรวงสะเทือนขวัญกว่าวันไหน
น้ำสรง คือ น้ำตาประชาไทย   แม่ฟ้ายังร่ำให้อาลัยพระองค์
 กลองชนะปี่ไฉนโหยหวน   ราวใจล้วนแหลกสลายกลายเป็นผง
 ใจเวียงวังไร่นาใจป่าดง   ทุกใจคงโคกตรมระทมฤทัย
 (คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2539: 7-10)

ใบระกา หางหงส์ ลำยอง ลายบัวคว่ำบัวหงาย และนาค ล้วนแต่เสร้าโศกร้องไห้ เสียงสังข์และ กลองบัณเฑาะว์คือเสียงระอื้นของเมืองด้วยความอาลัยรัก

...ระกาวยากวอด หางหงส์ทอดหางระทด ลำยองหยดน้ำตา
 บัวหงายง่ากลีบร่ำ บัวคว่ำง่ากลีบโรย นาคระโหยนาคให้ ราวกับโลกนี้ไร้
 พรุ้งนี้อีกวัน หนึ่งรา เสียงฝนเพื่อนพื้นฟ้า คือเสียงร้องอึ้งห้ำ แผลงล้าน
 รำพันพระเอย เสียงสังข์บัณเฑาะว์ครื้น คือเสียงเมืองระอื้น ออกไ้อาลัย
 รักเอย...

(อารักษ์ คคะนาท, ศิลปวัฒนธรรม 17, 6 (เมษายน 2539): 146-153)

กวีชมพระมหาพิชัยราชรถที่อัญเชิญพระบรมศพว่ามีความสง่างาม แต่เมื่อกำกงของรถเคลื่อน ไปก็เตือนให้คิดถึงความทุกข์ เสียงกลองชนะ แตรสังข์ และปี่ไฉนที่โหยหวน ทำให้ใจหม่นหมอง ประกายเพลิงที่ลุกไหม้บนพระเมรุมาศ เหมือนดั่งไฟไหม้หัวใจคนไทย

งามสง่ามหาพิชัยราชรถ	กงจรถธรรณินแดนดินไหว
<u>กำกวงเคลื่อนเตือนวิโยคโคกฤทัย</u>	เชิญพระโกศสถิตในพระเมรุทอง
กลองชนะปี่ไฉนให้โหยหวน	แตรสังข์ล้วนชวนกลมชนหม่นหมอง
คืนแรมจันทร์ขวัญหล้าน้ำตานอง	ส่งเสด็จสู่ห้องพิมานพรหม
.....	.....
<u>ประกายเพลิงเริงโรจน์โชติเมรุมาศ</u>	ถวายเป็นเพลิงบัวบาท “สมเด็จเจ้า”
ทรงลับลวงสร้อยระน่อมสักการ์	ดุจเพลิงไหม้ใจนรา... ใ้อ้าดูอร

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, สกุลไทยรายสัปดาห์ 42, 2163: (2 เมษายน 2539): 63)

เสียงปี่พาทย์นางหงส์ที่บรรเลงในงานพระศพราวกับเด็ดดวงใจคนไทย เพลงพญาโศกที่ชวนให้กำสรดโศกเศร้าเกินกว่าใจจะรับได้

แว่วปี่พาทย์นางหงส์ส่งเสด็จ	ดูจะเด็ดดวงใจไทยทุกถิ่น
พญาโศกกำสรดสลดจิ้นต์	ทุกข์โศกสิ้นเกินใจรับได้ทัน

(ยูทธิ โตคติเทพย์, คมชัดลึก 3 มกราคม 2551): 9)

การใช้องค์ประกอบของงานพระเมรุซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนถึงความตายในการพรรณนาเชื่อมโยงกับอารมณ์โศกและสูญเสียย่อมสร้างความสอดคล้องและสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี และเป็นลักษณะเฉพาะของวรรณคดีโศกาลัยเท่านั้น โดยเฉพาะการพรรณนาให้วัตถุสิ่งของเหมือนสำแดงความเสียใจให้ปรากฏ ย่อมสะท้อนถึงความโศกเศร้ารุนแรงที่มีอิทธิพลต่อทุกสรรพสิ่ง จนทำให้แม้แต่สิ่งไม่มีชีวิตก็ยังมีความรู้สึกร่วมด้วย

4.1.2.3 การกล่าวถึงความเชื่ออันสืบเนื่องมาจากคำสอนในพุทธศาสนา

พุทธศาสนามีอิทธิพลสำคัญต่อการสร้างวรรณคดีไทย โดยสอดแทรกอยู่ในความคิด ความเชื่อและคำสอนต่างๆ ดังจะเห็นได้ว่าในวรรณคดีนิราศมักปรากฏความเชื่อเรื่องกรรม แต่ในวรรณคดีโศกาลัยนั้นมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความตายโดยตรง จึงปรากฏความเชื่ออันสืบเนื่องมาจากคำสอนในพุทธศาสนาหลายประการที่ซับซ้อนมากกว่า ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรม ความเชื่อเรื่องไตรลักษณ์ ความเชื่อเรื่องสวรรค์ ความเชื่อเรื่องสังสารวัฏ และความเชื่อเรื่องนิพพาน

4.1.2.3.1 ความเชื่อเรื่องกรรม

เนื่องจากเนื้อหาของวรรณคดีนิราศเป็นการรำพันความรักความอาลัยและความทุกข์ทรมานจากการพลัดพราก บทคว่ำครวญจึงมุ่งเน้นอารมณ์สะเทือนใจของผู้อ่านที่จะได้ร่วมรับรู้ความทุกข์อันด้นพื้นของกวี การอ้างถึงเรื่องกรรมเป็นการตัดพ้อรำพันที่ทำให้ผู้อ่านยอมรับว่าความทุกข์ครั้งนี้เป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้เพราะเป็นผลกรรมที่ต้องยอมรับตามกฎแห่งกรรม (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2544: 221)

ในวรรณคดีนิราศ กวีมักอ้างถึงอำนาจเหนือธรรมชาติหรือบุญว่าเป็นเหตุที่ทำให้พบกัน และอ้างเวรหรือกรรมว่าเป็นเหตุบันดาลให้เกิดการพลัดพรากจากกัน (สุภาพร พลายนิก, 2541: 33)

ตัวอย่างในทวาทศมาสโคลงดั้น อ้างถึงผลของกรรมเก่าที่เคยทำไว้ในอดีต เช่น กวีเคยพรากคู่ของผู้อื่นไว้ ทำให้ต้องพลัดพรากจากคนรักในชาตินี้ว่า

เพลงเราเคยพรากเนื้อ	นกไกล คู่ฤๅ
ริบราชเอาเขาซัง	คั้งไว้
มาทันปลิดสายใจ	เจียรจาก เรียมนา
มานิรารสให้	ห่างไกล
.....	.....
รอยกรรมหากแบ่งแก้ว	กับกรรม พี่ฤๅ
อาทิก่อนเรียมเซย	ซาบเนื้อ
ในนิทรบรรจสุธรรมพร	โณภาส
รสอ่อนยังเกื้อเกื้อ	ไปปี้มหายหอม

(กรมศิลปากร, 2530: 697)

ในกำสรวลโคลงดั้น กวีกล่าวว่าชะรอยแต่ก่อนกวีเคยพรากคนรักของเขา เวรกรรมจึงตามมาทัน จึงขอใช้หนี้กรรมให้หมด เพื่อชาติหน้าจะได้ครองคู่กับน้อง

ฤๅเรียมให้ชู้พราก	กนนเพลง ก่อนฤๅ
กรรมแบ่งเอาออกมา	ดั่งนี้
เวรานุเวรเอง	พระบอก บารา
ผิดชอบใช้นี้หน้า	คู่สอสองสอ

(กรมศิลปากร, 2530: 527)

ส่วนในวรรณคดีโศกาลัย ความเชื่อเรื่องเหตุที่ต้องพลัดพรากจากกันหรือตายมี 2 ลักษณะคือ กล่าวถึงความเชื่อเรื่องกรรม และความเชื่อเรื่องมัจจุราช

สำหรับความเชื่อเรื่องกรรม กวีได้ใช้กลวิธีการพรรณนาตามแบบนิราศว่า ผลกรรมทำให้เกิดการพรากจากหรือความตาย ทำให้ราษฎรหรือพระประยูรญาติต้องสูญเสียผู้นำและที่พึ่ง และเชื่อว่าเหตุด้วยกรรมนั้นมาถึง ทำให้พระมหากษัตริย์สวรรคตหรือพระบรมวงศานุวงศ์ต้องสิ้นพระชนม์ก่อนถึงเวลาอันสมควร ดังตัวอย่าง

<u>ข้าธุลีมีกรรมจึงจำเป็น</u>	ไม่เห็นเลยหลักภพพิบัติวาย
<u>ไอ้พระมิ่งโมฬีที่พึ่งโลกย์</u>	ประชาโศกแสนละห้อยไม่รู้หาย
<u>ฤาผลเวรสัตว์ทำประจำกาย</u>	<u>จึงทำลายเจาะจ่อมกระหม่อมจง</u>
.....	.....
<u>กองกรรมจำนิราศบาทบุคคล</u>	บรรดาชนฤาจะขึ้นทั้งหมื่นกรุง
<u>แต่นิราฝ่าลของบิดเรศ</u>	ตั้งฉัตรเกษหักหายไม่หมายมุ่ง
	(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 12, 47)

<u>นิราศข้าบาททั้งหลายจะทวิมนหวน</u>	<u>จำเพราะทุกข์ทวน</u>
<u>บเว้นวาย</u>	
<u>ฤกรรมเราเหล่ามวลราชฎ์สุชะวยะ</u>	<u>มลายติดสนองหมาย</u>
<u>พิฆาตชนม์</u>	

(เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)

<u>ในเมื่อพระชนมา</u>	<u>ยุระหว่างแสงผล</u>
<u>เพื่อชาติพระศาสน์ชาติ-</u>	<u>ตियะรัฐสุ์เจริญผล</u>
<u>สบไสตถ์ประโยชน์ล</u>	<u>คุณะอยู่จะฟูฉาว</u>
<u>กรรมตัดสลัดเสีย</u>	<u>สิละเหยยละห้อยราว</u>
<u>เดือนแจ่มลูแรมคราว</u>	<u>นภะมีตกมลกรม</u>

(ชิต บุรทัต, ศัพท์ไทยเล่มที่ 2 ตอนที่ 11 (มิถุนายน 2466): ค)

<u>เป็นกรรมแก้เหล่าข้า</u>	<u>ทุกคน</u>
<u>เพราะมฤตยูมาจัญ</u>	<u>ลวงล้า</u>

ให้พระเร่งวាយชนม์
ตั้งแต่นี้จะช้า

จากลูก ไปแฮ
จิตต์เสรำเสียดาย

(หม่อมเจ้าหญิงกันตภา เทวกุล, 2466: 14)

ชะรอยกรรมปางบรรพ์
ทิ้งลูกวิโยคหมอง

จรทันคนผอง
มนะเสรำสุขลไหล

(พ.ป. (หม่อมเจ้าหญิงพวงรัตน์ประไพ เทวกุล), 2466: 16)

จำตามบังคับบุรพ์
มีเกิดย่อมมีดับ
ไม่รู้ไม่เที่ยงกรรม

กุศลคุณจะหนุนนำ
ประกับตามประกวดท่า
จะถึงทันณวันใด

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, 2472: 76)

ส่วนความเชื่อเรื่องพญามัจจุราช คือการกล่าวถึงพระยม คือเทพที่เกี่ยวข้องกับความตายว่า เป็นผู้กำหนดอายุขัยหรือเป็นผู้นำชีวิตไป อัญชลี จิตรสุคนธ์ (2524: 86) กล่าวว่า ไทยรับคติความเชื่อเรื่องพระยมมาจากทั้งศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูและศาสนาพุทธ รวมทั้งคัมภีร์และวรรณคดีของทั้งสองศาสนา ทั้งนี้พระยมปรากฏในวรรณคดีไทยใน 2 ลักษณะ คือ พระยม ในฐานะผู้เป็นใหญ่ในนรกที่เรียกว่ายมราช หรือพญายมราช หรือมัจจุราช และบริวารของพญายมราช ที่เรียกว่า ยมบาล

อย่างไรก็ดี พญายมราชในพุทธศาสนามีได้เป็นผู้กำหนดอายุขัยของมนุษย์ การตายขึ้นอยู่กับผลของการกระทำของบุคคลนั้นๆ พญายมราชเป็นเพียงผู้ตัดสินว่าเมื่อคนนั้นตายแล้วควรได้รับโทษในนรกหรือไปเสวยสุขในสวรรค์ ถ้าบุญมากกว่าบาปก็ให้ขึ้นไปสวรรค์ก่อนกลับมาตกรน แต่ถ้าบาปมากกว่าก็ให้ตกรนก่อนไปเสวยสุขในสวรรค์ (ไตรภูมิพระร่วง, 2513: 17-18) ดังนั้นแม้พระยมในพุทธศาสนาจะมีหลายองค์ คือพญายมราชและยมบาลต่างๆ แต่ไม่ปรากฏนิทานว่าพระยมขึ้นมาบนพิภพมนุษย์ ส่วนพระยมในศาสนาพราหมณ์มีเพียงองค์เดียว และอาจจะขึ้นมาบนพิภพมนุษย์เพื่อรับวิญญาณของผู้ตายได้ ดังกรณีของพระนลเป็นต้น (รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, 2552: 249; 2556: 48) ความเชื่อเรื่องมัจจุราชหรือพระยมในวรรณคดีโศกาลัยจึงเป็นพระยมในศาสนาพราหมณ์

ในวรรณคดีโศกาลัยเรียกชื่อพระยมหลายชื่อ เช่น มัจจุราช มตราช มรราช มฤตยู กวีกล่าวถึงมัจจุราชตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ว่าเป็นเทพที่กำหนดชีวิตมนุษย์ มีทั้งการรำพึงถึงและการใช้โวหารตัดพ้อต่อว่า ซึ่งเป็นกลวิธีการแต่งที่พบมากในช่วงรัชกาลที่ 6-7

การใช้โวหารตัดพ้อมัจจุราชว่ามัจจุราชมาเอาชีวิตเร็วเกินไป เป็นกลวิธีหนึ่งในการแสดงความจงรักภักดี และสรรเสริญว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นบุคคลที่มีค่า มีความสำคัญต่อบ้านเมือง กวีจึงคิดแค้นมัจจุราชและอยากจะทำอะไรเพื่อช่วงชิงชีวิตพระองค์กลับมา แต่สุดท้ายแล้วก็จะสรุปว่าไม่มีใครที่เอาชนะความตายได้ ทุกชีวิตต้องดับสูญไป ตัวอย่างเช่น

กวีกล่าวว่าน่าแค้นมัจจุราชที่มาล้างผลาญชีวิตพระมหากษัตริย์ หากมีกายปรากฏให้เห็นตน จะพยายามต่อสู้ป้องกันพระองค์เพื่อสนองพระมหากษัตริย์ แต่เสียดายที่มองไม่เห็นตัว จึงสรุปที่จะรบสู้ชิงมาได้

น่าแค้นชัฒมัจจุมาร	ช่างมาล้างผลาญพระร่วมโพธิ์ทอง
ถ้าแม้พระกาลมีกายปรากฏ	จะแทนทดพระคุณสนอง
จะอาสาได้ฝ่าลอบอง	คิดต่อยุทธ์ป้องกันพระองค์
นี่ไม่เห็นตัวมัจจุราช	จึงหมดอำนาจจะรณรงค์
เสียดายนักพระจักรพงส์	พระไม่คงพระชนมา

(แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องถวายบังคมพระบรมศพ, 2468: 65-66)

กวีตัดพ้อมัจจุราชอย่างแค้นเคืองว่ามีจิตใจอำมหิตที่นำชีวิตพระมหากษัตริย์ไป เพราะแม้พระองค์ทรงเดชานุภาพเพียงใดก็อาจต่อสู้กับพญามัจจุราชและกรรมได้

<u>หากมัจจุราชร้าย</u>	สุรหมายบปรารมภ์
จักหย่อนนิราคม	มละราชผดุงไทย
<u>แค้นคิดฤดีร้าย</u>	มตอำมหิตใจ
ควรทัณฑ์กรรมให้	มหกรรมพระภูธร
อนาถหนอนะอกอา	วรราชทรงศร
พระเดชาอรินทร	ก็ระย่อสะท้านแสน
<u>ธพ่ายมัจจุราชภัย</u>	จรไกลถนถินแมน
<u>มียอมกรรมก็เต็มแกน</u>	ภินหารบ่ทานไหว

(เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)

กวีต่อว่ามัจจุราชว่าลอบลักเอาบุคคลผู้เป็นดวงใจของชาวสยามไป สุดท้ายจะต่อสู้ป้องกันได้ สมดังพุทธพจน์ที่ว่า มิว่าใครก็ไม่อาจพ้นความตาย

<u>ไฉ่มฤตยูราชอาจกระไร</u>	<u>ลอบล้วงดวงใจ</u>
<u>สยามราชภรณ์รอนรอน</u>	
<u>ผู้ได้ไทยฤกษ์หยอน</u>	<u>สุดหาญรอนรอน</u>
<u>สยบพิโยคโคกคัลย์</u>	
<u>สำเนียงกพุทธพจน์พระบัณ</u>	<u>ฑูรย์อรรธอวยธรรม์</u>
<u>อเนจอนาถใจหนอ</u>	
<u>สูงศักดิ์สักเท่าใดไหน</u>	<u>มิดดปลดไป</u>
<u>ประจกคณาอาตุร</u>	

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2531: 155)

กวีตัดพ้อว่ามีควรมีจรัราชจะผลาญชีวิต แต่หวนคิดแล้วก็ป็นธรรมดาของกรรม มีมีผู้ใดจะ
หลีกหนีได้

<u>คะนึ่งคุณ ณ ยามองค์</u>	<u>ดำรงชีพอยู่ดี</u>
<u>มิควรมัจจุราชมี่</u>	<u>มะโนข์องอุปองผลาญ</u>
<u>ผิวลตรีกระฤกธรร</u>	<u>มะดากกรรมจะบันดาล</u>
<u>กีย่อมแจ้งประจักษ์มาน</u>	<u>บมีผู้จะรู้หนี</u>

(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2539 : 34)

กวีกล่าวว่าไม่มีผู้ใดจะต่อสู้กับอำนาจของมัจจุราชหรือความตายได้ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสให้ดำรงชีวิตอยู่ในความไม่ประมาท

<u>ใครดลอำนาจมฤตยู</u>	<u>นฤผู้จะป้องกัน</u>
<u>ไร้บุตรีดาประยุรพันธุ์</u>	<u>บริพารจะทานมรณ</u>
<u>เช่นนี้พระศรีสุคตโค-</u>	<u>ดมผู้มูนี้วร</u>
<u>เทิดธรรมพระน่านิกรนร</u>	<u>อุปมาทเสมอสมัย</u>

(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2535: 81-82)

4.1.2.3.2 ความเชื่อเรื่องไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะ 3 ประการ อากาโรที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย 3 อย่าง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมัน ได้แก่ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2557: 89)

การแสดงความเชื่อเรื่องไตรลักษณ์ในวรรณคดีโศกาลัย เป็นการบรรเทาความโศกเศร้า หลังจากที่ถูกกล่าวร้ายพันคร่ำครวญด้วยความเสียใจมาอย่างหนัก กวีชี้ให้เห็นสังขธรรมของพระพุทธศาสนาว่าสังขารทั้งหลายเป็นอนิจจตาหรืออนิจจัง เป็นสิ่งไม่เที่ยงไม่คงที่ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา แม้แต่พระมหากษัตริย์ก็มีอาจหลีกเลี่ยงได้ บางครั้งยังแฝงข้อคิดว่า ควรใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาทบำเพ็ญคุณความดี ปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อไปสู่หนทางดับทุกข์ หรือนิพพาน เพื่อจะได้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีก ตัวอย่างเช่น

ในเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ คุณพุ่มยกกฎแห่งไตรลักษณ์มาอธิบายว่ารูปขันธ์นั้นเป็นอนัตตา ย่อมมีแตกดับ ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ ทุกคนต้องเผชิญกับความตายไม่เว้นแม้แต่พระมหากษัตริย์

เสร็จสิขาลาพรตยศระษัตริย์	ผ่านสมบัติบำรุงการกรุงศรี
มีโรคันรันทำมาย้ายี่	ให้อินทรีย์เวทนาเป็นอารมณ์
ในอายัตนะฉันขันธทั้งห้า	เห็นวิญญาธาตุนไม่พ้นคำ
ล้วนเป็นพระอนัตตาสังขารธรรม	หนึ่งเล่าลำบากสัดวิไม่อัศจรรย์
ย่อมมีทั่วตัวตนทุกคนผู้	บรรดาผู้ที่รักษาสังขารขันธ
มีการตายรายตัวไปทั่วกัน	ชั้นผมฟันเล็บขนไม่พ้นตาย
.....	.....
อันพระจอมฉัตรไชยเจ้าไตรภพ	ดิลกลบล้ำล้ำสุธาสถาน
เมื่อถึงที่แล้วต้องหนีราชการ	ไปวิมานเมืองฟ้าสุราลัย
เหมือนวิโยคโศกเศร้าเล่าไม่เที่ยง	ในรูปเสียงกลิ่นรสที่สดไส
บางที่ทุกข์สุขสบายแล้วหายไป	เป็นวิสัยสัตว์ทั่วทุกตัวตน

(คุณพุ่ม, 2464: 16, 27-28)

เช่นเดียวกับในเรื่อง *ศัพท์ไทยรัตนต* ที่กวีเห็นว่าทุกสรรพสิ่ง สังขารทุกรูปนามเมื่อเกิดแล้วย่อมแตกดับ พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระสัมพันธัญญ์ได้ตรัสไว้ถูกต้องแล้ว

สิ่งใดไปเที่ยงแท้	ทนทาน อยู่เนอ
ต่างแต่เร็วถาวร	เนิ่นช้า
ธรรมดาแห่งสังขาร	ขาดรูป นามนอ
ย่อมแตกดับดับหล้า	แหลกสิ้นสปรสพรพ์
สัพพัญญูผู้เพ่ง	เพียรสอน ธรรมแด
อนิจจตาตัดทอน	ถูกถ้วน
ใครได้ไปถาวร	หวังอยู่ นานถา
เกิดและดับชีพล้วน	หลีกพ้นมีไฉนฯ

(หลวงสันธานอักษรศาสตร์, ศัพท์ไทย เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ค)

น. อ. สมภพ ภิรมย์ กล่าวถึงเบญจขันธ์ อันประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ว่าตั้งอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์ให้พิจารณาอุปปฏิจสมุปบาท^๘ หรืออิทัปปัจจยตา ให้เห็นว่าการเกิดและตายนั้นเป็นวัฏฏะที่หมุนเวียนไป

“ขันธ์ห้า” กำหนดไว้	เป็นคาถา
“รูป-เวทนา-สัญญา”	ดังนี้
“สังขาร-อภิญญา”	ห้า อรรถพจน์
เบญจขันธ์เป็นทุกขี	แก่นแท้สังขาร
อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตานั้น	ไตรลักษณ์
“อิทัปปัจจยตา” ประจักษ์	ถูกต้อง
เกิดตายย่อมตระหนัก	เป็นวัฏฏะ แน่นอ
“ปฏิจสมุปบาท” คล้อง	บ่วงหวังชีวิตเคย

(น. อ. สมภพ ภิรมย์, (ร.น.), 2535: 51-52)

การอ้างถึงความเชื่อเรื่องไตรลักษณ์ในวรรณคดีโคกาลัย จึงเป็นการใช้ความตายเป็นเครื่องมือในการสั่งสอนให้ตระหนักรู้ถึงความไม่เที่ยงของชีวิตอันเป็นสามัญลักษณะ ให้ระงับความโศกเศร้าจากการสูญเสีย โดยใช้ธรรมะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ เช่น ในบทประพันธ์ของนายชิตน รายนะ เลข กล่าววว่า

^๘ ปฏิจสมุปบาท คือ สภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น, กล่าวคือ การที่ทุกขีเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันมา การดับทุกขีจึงต้องดับธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดทุกขี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2550: 189-190)

ชมโคกวิโยคด้วย	ไถ่บุญธรรม วินิจแล
กลืนกลัดอัสสุชลบ่า	ราสเศร่า
แจ้ในอนิจลักษณะสำ	หรับโลก
พอประทังทุกข์เกล้า	กระหม่อมครั้งคราเดียวฯ

(ชิตน ราชะเลข, 2468: 12)

ทำยที่สุดแล้ว กวีได้ย้าให้ประกอบกรรมดี เพราะความดีและชั่วเป็นสิ่งที่ยังคงอยู่ หลังจากสังขารร่างกายแตกดับไปแล้ว

ธรรมชาติก็ยอมนิเวติเวียน	นิจเปลี่ยนมิดงจิร
ธรรมดาก็ยอมสริระกษิณ	สละรูปทุกนาม
ร่างกายมลายชีพิตะดับ	บ่มีกลับสกนธ์ตาม
คุณชั่วและดีประพุดิงาม	สิสติดเสถียรยง
คุณนั้นก็ตราสติดแน่น	ถิรแผ่นสุธาดล
จวบเจียนเกษียณพิภพมณ-	ทลมลายสลายไป

(เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ เล่มที่ 7 ตอนที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2465): พิเศษ)

4.1.2.3.3 ความเชื่อเรื่องสังสารวัฏ

สังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิด ศาสนาพุทธมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏะสงสาร การเวียนเกิดเวียนตายเป็นด้วยอำนาจของกิเลส กรรม และวิบาก (พระพรหม คุณภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 358) หากยังไม่บรรลู่ถึงพระนิพพาน คือ การดับกิเลสทั้งมวลได้ก็ยังคงต้องเวียนตายเวียนเกิดต่อไป

ความเชื่อเรื่องสังสารวัฏปรากฏทั้งในวรรณคดีนิราศและวรรณคดีโศกาลัย ความเชื่อเรื่องสังสารวัฏเป็นเครื่องมือในการแสดงความจงรักภักดีของกวี โดยแสดงความประสงค์ขอได้พบบุคคลผู้เป็นที่รักในทุกภพชาติ

หลังจากกล่าวถึงความเชื่อเรื่องกรรมที่ทำให้ต้องจากกันแล้ว ในวรรณคดีนิราศ กวีจะแสดงความรักมั่นและความเชื่อสัตย์ที่มีต่อนาง โดยอธิษฐานขอให้ผลบุญที่ทำมาบันดาลให้ได้ครองคู่กันอีกในภพชาติหน้า ดังตัวอย่างใน*โคลงทวาทศมาส*ว่า

บลุเลยได้โตรด	ตรอมเดียว
พิศม์ผ่าวเผาแดลาญ	สวาดีข้า

วามวังเวงเยี้ยว	นฤชีพ
<u>นฤชาติยังหน้าหน้า</u>	สบสมร
<u>เผยอปัญญาพาสน์สร้าง</u>	ศีลสุทธิ
รังเริ่มผลบุญจร	ฝากแก้ว
สมโภชพิธีพุทธ	สมเพท พลังนา
<u>สมเสพอยารู้แคล้ว</u>	<u>ต่อเท้านฤพาน</u>

(กรมศิลปากร, 2530: 724)

ในโคลงนิราศหริภุญชัย กวีจะกล่าวว่ขอแบ่งบุญกุศลของตนที่ได้บำเพ็ญให้แก่นางผู้เป็นที่รัก และหวังว่าผลบุญนั้นจะบันดาลให้ได้ครองคู่กันอีกในสวรรค์

<u>อารักษ์อาราธน์เรื่อง</u>	มั่งราย ราชแฮ
<u>เชิญส่งศรีทิพนาย</u>	หนึ่งรำ
<u>เทียนทุงพีจักถวาย</u>	<u>เป็นส่วน บุญแฮ</u>
<u>จูงจ่องเมื่อเมืองฟ้า</u>	<u>เสพร้างสุราลัย</u>
	โคลงนิราศหริภุญชัย

(กรมศิลปากร, 2530: 11)

ในตอนท้ายกวียังอธิบายขอพรจากพระพุทธรูปว่า ขอให้ได้เกิดมาครองคู่กับนางทุกชาติ ตราบจนถึงนิพพาน

<u>ลาพระชินเชษฐชัย</u>	ชินวงศ์
<u>เป็นปิ่นบุรีคง</u>	เขตรกว้าง
<u>ขอคิดกริ่งประสงค์</u>	สักอื่น ไตเหม
<u>สักชาติอย่าเว้นว่าง</u>	<u>ร่วมชู้นิพพานเดียว</u>

(กรมศิลปากร, 2530: 50)

ในวรรณคดีโศกาลัย ก็มีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและภพชาติ และการทำบุญเพื่ออุทิศเป็นพระราชกุศลเช่นกัน ความเชื่อนี้จะปรากฏอยู่ในตอนท้ายเรื่อง โดยกวีจะอ้างถึงชาติหน้า เช่นเดียวกับในวรรณคดีนิราศ เพื่อเป็นเครื่องมือในการยกย่องพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ

นวงค์ว่าทรงคุณอันประเสริฐ ราษฎรจึงแสดงความกตัญญูและความจงรักภักดี โดยอธิษฐานตามไป เป็นข้าราชการบริพารของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์นั้นอีกในทุกชาติภพ นอกจากนี้ความเชื่อที่ว่าวิญญาณต่างๆ ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ จึงกล่าวถึงการ ทำบุญเพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลเพื่อให้พระองค์เสวยสวรรคตชั้นสูง หรืออยู่ในภพภูมิที่ดียิ่งขึ้นอีกด้วย ดังตัวอย่าง

คุณพุ่มได้อธิษฐานว่าชาติหน้าขอเกิดเป็นชาย และได้พบพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก

ชาติหน้านั้นฉันหมายเป็นชายโคม	ให้เสร็จโสมนัสสมอารมณ์หวัง
ถึงสัพัญบรรพชาปัญญาพลั้ง	พบพระนั่งเกล้ากระษัตริย์ลัทยา
	(คุณพุ่ม, 2464: 40)

ก็กล่าวถึงชาวสยามทุกหมู่เหล่าพร้อมใจกันทำบุญอุทิศผลานิสงส์ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

...บำเพ็ญการกุศลกรรม สดับพระสัจธรรมเทศนา อุทิศผลานิสงส์
โสมณ ถวายพระราชกุศลสนองพระราชคุณูปถัมภ์ จึงได้ชักนำชวนกัน
ทุกเหล่า...มาชุมนุมเปนมหารธรรมสันติบาตร โดยไพร่ฟ้าสยามชาติ
ร่วมสหฉันท์ นับเปวันสามัคคีสมมาคม ฉลองพระเดชพระคุณพระบาท
บรมปิยกษัตริ์...

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 24)

หลวงภูมินาถสนิทกล่าวว่าตนได้บวชเพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ตนสิ้นชีวิตแล้ว ขอให้ได้ตามเสด็จไปเป็นข้าราชการ

ด้วยเหตุเชื่อพจนะ	ตามคำพระจอมมุนี
จึงบวชตนเอากุศลนี้	กัมชูลีถวายพระองค์
ขอเดชะตะปะฤทธิ	ที่ตั้งจิตตคิตประสงค์
แม้มีชีวิตปลดปลิดปลง	ขอตามองค์เสด็จจร

เป็นข้าฝ่าพระบาท

เสด็จยาตร์พระภูธร

เป็นข้าทวยนาคร

พระนครแห่งพระองค์

(หลวงภูมินาถสนธิ์, 2470: 15)

ก็ขอถวายบุญกุศลแด่พระองค์ซึ่งประทับอยู่ในสรวงสวรรค์ และขอให้ได้พบพระองค์ทุกชาติ

ขอพระเสด็จสู่สวรรคตบรรเจิด ทวยประชาชนเทิดถวายเป็นกุศล
แม่เสด็จไฉนในหล้าแหล่งสากล จะดั้นด้นตามพระบาทมิลลาลดเอ๋ย

(บุญพิมพ์ บางลำพู, สยามรัฐ 22 กรกฎาคม 2538): 6)

พระเสด็จสู่พิมานสถานทิพย์ แม่ไกลลิบสรวงสวรรค์อยู่ชั้นไหน
ขอถวายบุญกุศลมงคลชัย เกิดชาติใดขอพบพระบารมี

ยุทธิ โตอติเทพย์ (คมชัดลึก 3 มกราคม 2551: 9)

กราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าแม่ฟ้าหลวง เสด็จสรวงสู่สวรรคต ณ ชั้นไหน
อธิษฐานเป็นข้าบาททุกชาติไป เป็นคนไทยมีเมตตาอย่างยาเป็น

(นุจจา ธนะภูมิ, อาทิตย์รายส์ปดาร์

18, 946 (28 กรกฎาคม – 3 สิงหาคม 2538): 4)

ขออยู่ใต้บัวบาททุกชาติภพ ประณตนบทวยเทพทั่วโลกสาม
ขอฝากย่าอ๋อให้ทุกขมาคุกคาม โปรดจงตามพระประสงค์ทรงสำราญ

(ฟ้าพิน, สยามรัฐ 10 มีนาคม 2539: 4)

การกล่าวถึงความเชื่อเรื่องสังสารวัฏจึงเป็นทั้งการเฉลิมพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ สะท้อนให้เห็นความรักความผูกพันที่ราษฎรมีต่อสถาบันกษัตริย์ แม้พระองค์ จะสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ยังสำนึกถึงพระมหากษัตริย์จึงทำความดี บำเพ็ญกุศลถวาย ด้วยความความกตัญญูกตเวทิต์ และยังประสงค์จะติดตามไปเป็นข้าราชการบริพารทุกภพชาติด้วยความ จงรักภักดีอีกด้วย

4.1.2.3.4 ความเชื่อเรื่องสวรรค์

ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงเรื่องสวรรค์คือวิมานต่างๆ อยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ แต่ส่วนใหญ่ความเชื่อและความรู้เรื่องสวรรค์ของคนไทยจะตรงกับคำอธิบายใน*ไตรภูมิภิกษา*ซึ่งกล่าวถึง อุกามาพจรสวรรค์ ได้แก่ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามะดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี สวรรค์ชั้นรูปพรหม 16 ชั้น และอรุปรพรหม 4 ชั้น (*ไตรภูมิภิกษา*, 2555: 135-162)

ในวรรณคดีโศกาลัยกวีจะกล่าวถึงสวรรค์ในตอนท้ายเรื่อง ตามความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนเทพเจ้า เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจึงเสด็จกลับไปสู่อสุภสวรรค์ เพราะคำว่า สวรรค์ก็แปลว่า ไปสวรรค์ ดังที่สมเด็จพระยามะบรมราชูปถัมภ์ ทรงอธิบายถึงคติทางศาสนาพราหมณ์กับสถานะของพระมหากษัตริย์ว่า

ด้วยคติของพวกพราหมณ์ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระอิศวรหรือพระนารายณ์แบ่งภาคลงมาบำรุงโลก เจ้านายซึ่งเป็นพระราชบุตรและพระราชธิดาก็เป็นเทพบุตรแลเทพธิดา เมื่อสิ้นชาติในโลกนี้แล้ว ย่อมกลับไปสู่อสุภสวรรค์เทวโลกตามเดิม

(สมเด็จพระยามะบรมราชูปถัมภ์, 2470: 1-2)

หากกวีไม่ได้ระบุชัดเจนว่าเป็นสวรรค์ชั้นใด ก็พออนุมานได้ว่าหมายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นสวรรค์ที่มีการกล่าวถึงมากที่สุด ในวรรณคดีบาลีและวรรณคดีไทย มีรายละเอียดมากกว่าสวรรค์ชั้นใดๆ ในสังยุตตนิคาย (บำรุง ชำนาญเรือ, 2552: 164-168) ด้วยเหตุนี้สวรรค์ชั้นดาวดึงส์จึงเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ทำให้มีผู้ออกไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้มากกว่าชั้นอื่น⁹ ซึ่งสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมและ

⁹ ดังคำอธิบายในหนังสือ*เล่าเรื่องในไตรภูมิ* ว่า เรื่องสวรรค์ 4 ชั้นถัดจากดาวดึงส์ขึ้นไป มีเรื่องไม่มาก จึงไม่มีใครรู้จักหรือออกไปเกิด (*เสฐียรโกเศศ*, 2518 : 199)

ศิลปกรรมที่ตกแต่งพระเมรุมาศเป็นสัญลักษณ์แทนเขาเขาพระสุเมรุ¹⁰ ซึ่งบนยอดเขาเชื่อว่าเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นอกจากนี้ยังมีการระบุชื่อชั้นสวรรค์อื่นๆ เช่น สวรรค์ชั้นดุสิต สวรรค์ชั้นนิมมานนรดี สวรรค์ชั้นพรหม เป็นต้น

ตัวอย่างบทประพันธ์ที่ระบุชื่อสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เช่น กล่าวว่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จจากสวรรค์มาดับความทุกข์ในแผ่นดิน จากนั้นก็เสด็จกลับสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

พระจากฟ้าเสด็จมายังพื้นโลก	ดบวิโยคร้อนรนชวนประสงค
ราชขัตติยนาวิกจักรวงศ์	เจริญพระองค์งามยิ่งพระจริยา
บัดนี้พระเสด็จคืนสู่แดนสรวง	ครวไลล่องแดนดาวดึงส์ไตรตริงสา
ทั้งแผ่นดินเทวษทันพันพรธนา	ชาวประชาจะหม่นเศร้าเหงาเจียบังน
เชิญเสด็จสู่สถานวิมานฟ้า	ขอพระผู้มรรคาแดนสวรรค์
เสวยสุขศรีพิมานกาญจนพรธน	พระสถิตสรวงน้นนรินทร์เทอญ

(วโรตม์ มนตรี ในนาม บริษัท ไทโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย, แนวหน้า (14 พฤศจิกายน 2551): 16)

ถกกล่าวถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ว่ามีพระมหาธาตุจุฬามณีเจดีย์ ณ ที่แห่งนี้มีสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีประทับอยู่เพียงพระอินทร์

ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงษา	มีสถูปบูชาของคชินสีห์
ชื่อว่มหาธาตุจุฬามณี	เป็นที่สักการะของพระอินทร์
ณ ที่นั้นมีแม่ฟ้าหลวง	สถิตสรวงสวรรค์เวียงเพียงโกสินทร์
นึ่งนมัสสพระมหาจุฬามณินทร์	บุญกิริณลงเป็นฝนหล่นเลี้ยงเมืองฯ

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, มติชน (23 กรกฎาคม 2538): 8)

¹⁰ การกล่าวถึงการสร้างพระเมรุเพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพ ปรากฏในพงศาวดารอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นครั้งแรก คือพระเมรุของสมเด็จพระนเรศวร ม.ร.ว. นางน้อย ศักดิ์ศรี (2555: 34-36) สันนิษฐานว่าลักษณะสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่สะท้อนความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุนี้มีต้นแบบมาจากขอม ตัวอย่างโบราณสถานสมัยเมืองพระนครที่เป็นรูปจำลองของเขาพระสุเมรุ เช่น ปราสาทพนมบาเค็งซึ่งสร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 1450 เป็นปราสาทสูงใหญ่ ที่ชั้นบนสุดมีปราสาทประธาน ล้อมรอบด้วยปราสาททิศอีก 4 องค์ ซึ่งน่าจะหมายถึงยอด 5 ยอดของเขาพระสุเมรุ คือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนปราสาทที่น่าจะเกี่ยวข้องกับการปลงพระศพพระมหากษัตริย์โดยตรง คือปราสาทแปรรูป ซึ่งมียอดปราสาทประธาน ล้อมรอบด้วยปราสาททิศอีก 4 องค์ นอกจากนี้ยังมีสิ่งก่อสร้างที่เรียกว่าชานชาลาพระเจ้าขึ้นเรือนในเมืองพระนครสันนิษฐานว่าเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ มีลักษณะเป็นชานชาลาพื้นเรียบ โดยรอบประดับด้วยภาพจำหลักเป็นเทวดา นาค กุมภภัณฑ์ คนธรรพ์ อสุรี อันเป็นคติเดียวกับการจำลองภาพป่าหิมพานต์ไว้ ณ พื้นที่โดยรอบพระเมรุ นักโบราณคดีจึงสันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งพระเมรุในสมัยเมืองพระนครซึ่งอาจเป็นกุฎาคารเครื่องไม้ที่ใช้เฉพาะเพื่อการถวายพระเพลิงเมื่อเสร็จงานก็รื้อทิ้งไป จึงเป็นไปได้ว่าการสร้างเมรุขนาดใหญ่ด้วยโครงสร้างไม้ ส่งอิทธิพลมายังราชสำนักสุโขทัยและอยุธยาด้วย

ในบางครั้งก็มีได้ระบุชื่อสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไว้โดยตรง แต่อาจกล่าวถึงสิ่งสำคัญ เป็นต้นว่า พระธาตุจุฬามณีซึ่งประดิษฐานอยู่บนสวรรค์ชั้นดังกล่าว

เสียงพิณเสียงพาทย์ปราสาทไหว	ปีไฉนกลองชนะประโคมเสียง
สมเด็จพระเจ้าเสด็จสู่สวรรค์เวียง	สถิตย์เคียงแท่นมหาจุฬามณี
เป็นเทพเป็นทิพอยู่ลิบลับ	เป็นแดนฟ้าใกล้กับพสกศรี
ยังเป็นแม่ฟ้าหลวงดวงชีวี	ของปวงประชาชีจวบนิรันดร์

(กลุ่มบริษัทสุราทิพย์, กรุงเทพมหานคร (22 กรกฎาคม 2538): 12)

ในเรื่องนิพพานวังน่า กวีกล่าวว่า เมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทสวรรคตแล้ว พระมาตุลีชกเวชยันต์ราชรถมารับเสด็จพระองค์เสด็จออกจากพระบัญชาจรดอยขึ้นสู่พระวิมาน ซึ่งในที่นี้สรุปได้ว่าเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะพระมาตุลีเทพบุตรเป็นสารที่ประจำรถทองของพระอินทร์

พระนัดดาน้อมศิราลงกราบกราน	ก็จากสถานเมื่อมิ่งพิมานแมน
ครั้นเสร็จสั่งพอได้พิไชยฤกษ์	บายเบิกนุชบกอมรแสน
มาตุลีชกรถออกจากแดน	เทวเนนเกร็ดลั่นกลองประโคม
ลูกลินแว่ววาทกรรมประหวั่นเสียง	สำเนียงเพียงพิณพาทย์อมรโคม
แต่ยลเวชยันต์นั้นลอยโผยม	คะครึกโครมแดรสังข์ทั้งวิมาน
พระบิดรงค์ทรงนุชบกเคลื่อน	ละลิวเลื่อนออกช่องบัญชาสถาน
ต่างสยงศิริราลงกราบกราน	ชมโพธิสมภารอนกนันต์

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 22)

ตัวอย่างการกล่าวถึงสวรรค์ชั้นอื่นๆ เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จกลับคืนสู่สวรรค์ชั้นดุสิต

พระคือดาวประจำเมืองเมลิองระยับ	จากห้วงฟ้ามาประดับแผ่นดินสยาม
ตั้งแก้วเกร็ดเพชรรัตน์จำรัสงาม	สมพระนามเจ้าฟ้ากัลยาณี
เสด็จคืนสู่สวรรค์สถิตดุสิตสถาน	ทิพย์พิมานแมนเมืองเรืองรังสี
เกษมขวัญชั้นฟ้าสุชาวดี	เป็นรัศมีมิ่งแมน ณ แดนดาว

(กระทรวงวัฒนธรรม, ศิลปวัฒนธรรม 29,4 (กุมภาพันธ์ 2551): 7)

นอกจากความเชื่อเรื่องความเป็นสมมติเทพ ทำให้พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จกลับคืนสู่สวรรค์หลังสวรรคตแล้ว ยังมีความเชื่อทางพุทธศาสนาว่าเป็นเพราะอำนาจบุญบารมีและพระราชกุศลที่พระองค์ได้บำเพ็ญมาตลอดพระชนมชีพ ทำให้พระองค์ได้เสวยทิพย์สมบัติในสวรรค์ดังตัวอย่าง

ก็กล่าวด้วยดวงวิญญาณอันเป็นทิพย์จากบุญบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมา พระองค์ได้เสด็จกลับคืนสู่วิมานซึ่งอยู่เหนือชั้นนิมมานนรดีขึ้นไป อันน่าจะได้แก่ สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

ด้วยพระวิญญาณอันเป็นทิพย์	จึงลอยลิบครวไลสู่วิมานสถาน
มีดวงดาการเก็จตระการ	ล้อมเป็นดาวบริวารอยู่รอบราย
.....	.....
จบสิ้นการจากพรากโดยพ้องพาน	<u>อยู่เหนือนิมมานนรดี</u>
เหนือคีน เหนือวัน ไส สว่าง	เหนือความเว้ง ว่าง ตามวิถี
เสพทิพย์แห่งธรรมจารี	<u>ด้วยบุญบารมีบำเพ็ญมา</u>

(อัคนี หฤทัย, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 55, 17 (18-24 มกราคม 2551): 90)

ตัวอย่างการกล่าวถึงอำนาจบุญกุศล ที่ทำให้พระองค์เสด็จสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์และสวรรค์ชั้นพรหม

<u>ขอคุณผลบุญท่านเคยสร้าง</u>	ส่องนำทางเสด็จสู่สวรรคต
<u>เฝ้าพระเขี้ยวแก้วจุฬามณีพลัน</u>	เชิญพระขวัญเนาสุขนิรันดร

(ผู้หญิงอารยะ, 2520: 17)

<u>ขอคุณซึ่งพระองค์ทรงสรรค์สร้าง</u>	ช่วยนำทางสู่แดนพรหมอุดมศรี
เสวยทิพย์ในวิมานนับล้านปี	ประชาชีเชิดบูชาสาธุการ

(อำนาจ สุขใย, สกุลไทยรายสัปดาห์ 42, 2162) (มีนาคม 2539): 39)

ส่วนเรื่องคติความเชื่อเรื่องสวรรค์ที่สอดคล้องกับการจัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ได้แก่ การสร้างพระเมรุมาศเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุและบรรจุพระบรมศพลงพระโกศ ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่าเป็นสัญลักษณ์แทนวิมาน ส่วนพระมหากษัตริย์นั้นคือองค์เทพเจ้า จึงต้องมีการตกแต่งพระบรมศพด้วยเครื่องทรงเป็นเทวดาทรงมงกุฏ และเครื่อง

ถนิมพิมพากรณ์ต่างๆ (สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระยาตำราภรณ์ 2505 เล่ม 14: 319-320) รวมทั้งการจัดให้พระบรมศพอยู่ในท่านั่งประนมมืออันเป็นท่าของเทวดาที่เรียกว่า “เทพพนม” มิใช่ท่าปกติของผู้วายชนม์ที่มักนอนลงโลงเป็นแนวนอน ก็เพื่อเจตนาให้เห็นลักษณะแตกต่างกันว่ากษัตริย์เป็นเทพเจ้า มีศักดิ์สูงกว่าบุคคลทั่วไป ทั้งรูปทรงของพระบรมโกศซึ่งมียอดแหลมพุ่งขึ้นข้างบน ยังมีนัยของการที่ขึ้นสู่สวรรค์อีกด้วย (สมภพ ภิมภย์, 2539: 30-31)

ในบริเวณพระเมรุมาศและมณฑลพิธีเป็นการจำลองเขาพระสุเมรุในเทวโลกมาไว้ในแดนมนุษย์ จึงต้องมีการประดับตกแต่งให้งดงามวิจิตรเปรียบประหนึ่งว่าเป็นแดนสวรรค์ เช่น การหุ้มภายนอกพระเมรุทองด้วยทองคำ¹¹ ทองอังกฤษ หรือลงรักปิดทองคำเปลวเพื่อให้มีสีทองสวยงามและตรงกับคติความเชื่อที่ว่าเขาพระสุเมรุเป็นภูเขาสีทอง¹² การประดับส่วนต่างๆ ของพระเมรุให้มีลักษณะคล้ายเป็นแดนสวรรค์และป่าหิมพานต์ ด้วยรูปภาพและรูปปั้นของเทพดาและเหล่าสัตว์หิมพานต์ พื้นที่ปริมาตรรอบพระเมรุยังมีการตั้งระฆังสำหรับจุดดอกไม้ไฟ โรงทานและโรงมหรสพเพื่อสร้างความสนุกสนานรื่นเริงราวกับอยู่ในดาวดึงส์สวรรค์

การอัญเชิญพระบรมโกศจากพระบรมมหาราชวังมายังพระเมรุกระทำโดยประดิษฐานมาบนราชรถ สื่อความหมายถึงการอัญเชิญพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเทพเจ้าออกจากพระราชวัง ซึ่งเปรียบเสมือนนิมานกลับคืนไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งอยู่เหนือเขาพระสุเมรุ ซึ่งแทนที่ด้วยพระเมรุถัดจากราชรถเป็นกระบวนแห่แต่งเป็นเทวดาและกระบวนแห่รูปสัตว์หิมพานต์

ความเชื่อเรื่องสวรรค์จึงสะท้อนแนวความคิดที่ได้อิทธิพลจากคติเรื่องเทวราชาและความเชื่อเรื่องอำนาจผลบุญกุศลทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังแสดงถึงความมกตัญญูของราษฎรที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ คือ ความปรารถนาให้พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงพระสำราญพระราชหฤทัยอยู่บนสวรรค์และได้เสวยภพภูมิที่สูงยิ่งขึ้นไปอีกด้วย

¹¹ เช่นพระเมรุของพระบรมราชชนนีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และพระเมรุของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

¹² รุ่งโรจน์ ภิมภย์อนุกุล (2552: 391) กล่าวว่า เรื่องเขาพระสุเมรุมีสีทองมาจากศาสนาพราหมณ์ เพราะสีของเขาพระสุเมรุในพุทธศาสนามีสีประจำทิศ เช่น ตัวอย่างที่ปรากฏในสมุทภาพไตรภูมิเขียนสีของเขาพระสุเมรุแต่ละด้านแตกต่างกัน การแสดงออกถึงความ เป็นศูนย์กลางจักรวาลด้วยสีทอง หรือตั้งชื่อให้มีความหมายเกี่ยวข้องกับภูเขาสีทองในศาสนสถานของพุทธศาสนา จะพบเฉพาะในหลักฐานประเภทสถาปัตยกรรมเท่านั้น เช่น วัดภูเขาทอง จ.พระนครศรีอยุธยา

4.1.2.3.5 ความเชื่อเรื่องนิพพาน

นิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือการดับกิเลสและกองทุกข์ เป็นโลกุตตรธรรม ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2551: 163) ในไตรภูมิภิกขา เอกาทศมกัณฑ์ กล่าวถึงนิพพานสมบัติว่าเป็นความสุขอันพ้นประมาณ ไม่มีที่เปรียบได้ ไม่รู้จักแก่ ตาย พลัดพราก และกล่าวถึงหนทางไปสู่นิพพานว่าประกอบด้วยมรรค 8 (ไตรภูมิภิกขา, 2555: 198-203)

ในวรรณคดีโศกาลัยกวีกล่าวสรรเสริญว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อหวังโพธิญาณหรือการตรัสรู้ และเมื่อสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์แล้ว บางครั้งกวีก็ใช้คำกริยาว่า “ปรินิพพาน” เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าหรือใช้ว่า “นิพพาน” ซึ่งแปลว่า ดับสิ้นแล้วจาก โลกะ โทสะ โมหะ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เป็นการยกย่องหรือหวังให้พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ได้บรรลุนิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากมีแนวคิดที่ว่า นอกจากพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพตามคติศาสนาพราหมณ์ฮินดูแล้ว ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้สั่งสมบารมีมาอย่างยาวนานและต่อไปจะเป็นพระพุทธเจ้า¹³ ในอนาคตนั่นเอง

เรื่องนิพพานวังน่าวาเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดว่า กวีตั้งใจจะยกย่องสมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาสุรสิงหนาทในฐานะที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ โดยเชื่อว่าการสวรรคตของพระองค์นั้นคือการบรรลุนิพพาน จึงตั้งใจใช้คำว่า “นิพพาน” แทนคำว่า สวรรคต ตั้งแต่ต้นเรื่อง

	นิ	ราศบาทเบื้องไฉ	โมพี
พาน	จะ	โศกทั้งศรี	อยุทธยศ
วัง	เย็น	สงัดดี	อกร่า ก่าเคย
น่าวา	มุข	พิมานเมศรี	เมื่อมิ่งแรมหมอง

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2555: 10)

ส่วนในเนื้อเรื่องก็กล่าวถึงพระประสงค์ที่จะนำสัตว์ให้พ้นจากห้วงทุกข์ไว้หลายตอน เช่น

ดำรงจิตคิดทางพระอนัตตา

อนาคตนำสัตว์เสวยรมย์

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2555: 21)

¹³ ดังความในไตรภูมิภิกขาว่า ผู้ที่สร้างบารมีได้ 2 อสงไขยกัลป์ 100,000 มหากัลป์ จึงจะได้เป็นพระอรหันตชินาสพ อาจนำฝูงสัตว์ทั้งหลายเข้านิพพานในสถานพระพุทธเจ้าแล (ไตรภูมิภิกขา, 2555: 204)

จะนำสัตว์ลัดลวงตัดบ่วงมาร

โพธิญาณแท้เพียงพระชินวร

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2555: 23)

ในวรรณคดีใคกาลัยเรื่องอื่นๆ ที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่องนิพพาน ก็มักเป็นไปในทำนองที่คล้ายกันคือ ใช้คำว่า นิพพาน แทนคำว่าสิ้นพระชนม์หรือสวรรคต เพื่อสรรเสริญพระบรมวงศานุวงศ์ว่าทรงสั่งสมบารมีธรรมมายาวนาน เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงสั่งสอนธรรมแก่ผู้คนและวางรากฐานการศึกษาพุทธศาสนาในประเทศไทย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า	<u>จะเข้านิพพานไป</u>
เป็นศานตีสุขะอดิศัย	ปรกพมิสบเห็น
ทิ้งสังฆะมณฑะละพิโยค	ทวิโคกสลดเย็น
พุทธศาสนิกะเปน	ทุชะเศร้าฤเบาคลาย

(เสนาศึกษาและแพทยาศาสตร์ เล่มที่ 5 ตอนที่ 9 (กันยายน 2464): พิเศษ)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ทรงถูกกระสุนปืนของผู้ก่อการร้ายจนสิ้นพระชนม์ ก็ถือว่าผลแห่งกุศลกรรมครั้งนี้ทำให้พระองค์ได้เสด็จปรินิพพาน

ทรงล้มเรื่องเบื่องหลังเลิกกังวล	อิทธิพลพระปัญญาปรีชาญาณ
สว่างแจ้งปานแสงวิเชียรช่วง	วิญญานล่องลาพราวจากสังขาร
<u>เสด็จสู่สุคติปรินิพพาน</u>	สถิตนานแต่นามา "วิภาวดี"

(อมรา อยู่มั่น, 2520: 16)

ก็กล่าวได้ด้วยพระเมตตาคุณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทำให้พระองค์ได้เข้าสู่นิพพาน

ร้อยดวงใจส่งเสด็จสมเด็จพระย่า	จารึกไว้พระเมตตามหาศาล
ลูกหลานซึ้งส่งเสด็จพระวิญญาน	<u>ซึ่งนิพพานล่องสู่ภพโพธิชัย</u>

(เนชั่นสุดสัปดาห์ 4, 197 (15-21 มีนาคม 2539): 9)

นอกจากนี้ก็ยิ่งแสดงความจงรักภักดี โดยตั้งอธิษฐานขออำนาจบุญบารมีดลให้พระองค์ได้
เสวยนิพพานสมบัติ ดังตัวอย่าง

ขอพระองค์จงเสวยนิพพานสมบัติ	เรื่องจำรัสจรรุญโรจน์โพธิสโต
พันวิภูฏสงสารสรณูประทัย	สถิตเพียงคงมั่นไปนิรันดรเทอญฯ

(ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต ในนาม วารสารราชบัณฑิตยสถาน
วารสารราชบัณฑิตยสถาน 33, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): ปกหลัง)

ขอตั้งอธิษฐานน้อม	นำบุญ เบิกแฮ
ถวายเพื่อสนองพระคุณ	ค่าเช่า
ขอเสวยสุขขมบุญ	เนาแนบ นิพพานนอ
มากทิพยสมบัติเข้า	เขตต์ห้วงแห่งสวรรค

(สายปัญญาสมาคม, วงวรรณคดี เล่มที่ 29 (มิถุนายน 2491): 2)

แท้จริงแล้วนิพพานสมบัตินั้นเป็นวิมุตติสุขที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา ยิ่งกว่าการได้เสวย
สวรรคในชั้นอื่นๆ ซึ่งยังต้องเกี่ยวพันกับการเวียนว่ายตายเกิดในวิภูฏสงสาร การกล่าวว่
พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ได้เข้าสู่นิพพาน จึงเป็นการสรรเสริญว่าทรงสั่งสมพระบารมี
และบุญกุศลมาแต่อดีตชาติจนหนุนนำให้ดวงพระวิญญาณได้บรรลุพระนิพพาน

4.1.3 การรำพันถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก

ในวรรณคดีนิราศ กวีนิยมกล่าวถึงความรักความผูกพันลึกซึ้งที่กวีและนางมีต่อกัน และ
เปรียบคนรักเป็นอวัยวะสำคัญและมีค่า เช่น ดวงใจ ขวัญตา แก้วตา ดังตัวอย่างในบทเห่ครวญของ
เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร กล่าวถึงนางผู้เป็นที่รักว่าเปรียบเสมือนแก้วตา และกวีรักนางเท่าดวงใจ

อกเอ๋ยเคยสังวาส	กรรมบาราศคลาศคลาสมร
นับเดือนเลื่อนปีจร	ห่อนเห็นแล้วแก้วตาเรียม
พุ่มพวงดวงดอกฟ้า	โนได้หล้าหาไหนเทียม
โคมงามทราวมเสงี่ยม	เรียมรักเจ้าเท่าดวงใจ

(กรมศิลปากร, 2531: 200)

ในวรรณคดีใคกาลลัย กวีได้กล่าวถึงทั้งความรักและความผูกพันที่ประชาชนมีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ และความรักที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงมีต่อประชาชนด้วยเช่นกัน โดยใช้ความเปรียบชูดเดียวกับชนบววรรณคดีนิราศว่าพระมหากษัตริย์เป็นบุคคลที่รัก ประดุจดวงใจ ดวงตา ดวงชีวิต และมิ่งขวัญ เมื่อสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ จึงก่อให้เกิดความเจ็บปวดเทียบเท่าการสูญเสียอวัยวะสำคัญนั้น ดังตัวอย่าง

“สมเด็จพระยา”“แม่ฟ้าหลวง” <u>ดวงใจชาติ</u>	ถ้วนทวยราษฎร์ประนมบังคมชาน
เทิดพระเกียรติเกริกกล้ำสาธุการ	ทั้งเวียงวังพงพอนันต์ทั้งไร่นา

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, สกุลไทยรายสัปดาห์ 42, 2163 (2 เมษายน 2539): 63)

สิ้นเก้าสิบสี่มีสิ้น	พระคุณ
พระเมตตาพระการุณ	เพียบชาติ
ชนวิโยคอาตุร	ครวญคร่ำ
เปรียบสองนัยนาราษฎร์	ลับหาย

(กฤษณา อโศกสิน, 2538: 110)

ลาเดือนเลื่อนลับแล้ว	มิ่งขวัญแก้วผองประชา
กัลยาณวิวัฒนา	องค์เจ้าฟ้ามหาชน

(โกศล ชินะพงศ์ไพศาล, มติชน (9 มกราคม 2551):19)

สุดอาลัยเจ้าฟ้าของปวงไทย	ทรงเป็นดวงแก้วใจไทยทั้งผอง
ซึ่งพระคุณพระเมตตาพร้อมโพธิ์ทอง	ที่ผูกพันราษฎร์ทั้งผองให้ปรองใจ

(มูลนิธิไทยคม, ไทยรัฐ (5 มกราคม 2551): 21)

พระโสมยองค์อานันท์ <u>ขวัญใจชาติ</u>	งามพิลาสอาจองค์ส่งสถาน
--------------------------------------	------------------------

(ราศรี, วรรณคดี เล่มที่ 11 (ธันวาคม 2489): 9)

ความรักความผูกพันที่ราษฎรมีต่อสถาบันกษัตริย์ เริ่มปรากฏชัดเจนนับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เนื่องจากพระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยผนวชและเดินทางไปหัวเมืองต่างๆ หลายแห่งก่อนจะขึ้นครองราชย์ และเสด็จออก

รับปฏิกราร้องทุกข์ของราษฎรด้วยพระองค์เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรโดยการประพาสต้น และโปรดให้ราษฎรเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด จนจนถึงในรัชกาลปัจจุบัน พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ได้เสด็จเยี่ยมประชาชนในจังหวัดต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

ในวรรณคดีโศกาลัย กวีจึงกล่าวถึงความรักความห่วงใยที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มีต่อราษฎรประหนึ่งบุตร และความจงรักภักดีที่ราษฎรมีต่อสถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะในรัชกาลปัจจุบัน กวีกล่าวว่าราษฎรรักพระบรมวงศานุวงศ์ประดุจญาติผู้ใหญ่ เช่น การออกพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่า “สมเด็จพระย่า” หรือ “ย่า” กวีกล่าวถึงความจงรักภักดีที่ประชาชนมีต่อกษัตริย์และความรักที่กษัตริย์มีต่อประชาชน เป็นการแสดงถึงความผูกพันที่มีต่อกัน และเป็นส่วนเสริมสร้างอารมณ์สะท้อนใจในยามที่ต้องจากพรากสูญเสียบุคคลที่รัก ดังตัวอย่าง

แสนสุดสลดซึ่ง	ดวงหทัย ข้าเอย
รามหองค์ทรงไชย	ผ่านหล้า
ที่รักยิ่งชาวไทย	และต่างประ เทศนอ
เสด็จสู่ฟากฟ้า	ช่วงชั้นอัมพร

(दारवान, कॉललेजनिवर्स THE COLLEGE NEWS Vol. XII (ธันวาคม 2468): 356-357)

พระองค์จุจรมโพธิ์งาม	ประชาชนสยาม
ได้ฟังได้พักอาศัย	
เป็นที่รักของผองไทย	มิวายอาลัย
พระคุณพระทรงอุปการณ์	

(ไทยเชษม ปีที่ 2 เล่ม 8 (5 ธันวาคม 2468): 3)

อุปมายมั่นหมายนี้-	รโหษถ้อง แท้แล
แถลงเพื่อพิโยคร้าง	รักเจ้านายเสมอ

(สุภาพบุรุษเล่มที่ 9 (ตุลาคม 2472): ง)

สมญา “แม่ฟ้าหลวง” หน่วยงานราษฎร	ย่างพระบาทเยี่ยมเยือนเหมือนลูกหลาน
ถามปลอบทุกข์สุขแจกของพระราชทาน	ดุจฟ้าป้องจักรวาลสราญรมย์

(ถวัลย์ นวลักษณ์กวี, 2540: 202)

บริบูรณ์พูนพัฒนาแผ้ว	สถาพร
รักเหล่าราษฎร์นิกร	ยิ่งล้ำ
ผองภัยผ่อนอาหาร	ปลิดโทษ
หายห่างเหือดซ้ำ	ค่าเช่าชุกเกษม
	(บุญเดือน ศรีวรรณ, 2539: 19)

เยือนเยี่ยมทุกย่านหย้า	เขาขุน
ไกลลิบ ๓ การุณย์	สลัดข้อง
รักดูบุตรอุคหนุน	เนืองนิตย์
ไต่พบทุกซัภัยพ้อง	พระเปลื้องปัญหา
	(บุญเดือน ศรีวรรณ, 2539: 22)

<u>ทรงห่วงใยในพสกนิกร</u>	เป็นพรรินพรในทุกถิ่น
ทรงรักประชาชนทั้งแผ่นดิน	ทั้งสิ้นนั้นแจ่มประจักษ์ใจ
แผ่นดินทั้งแผ่นดินรัก “สมเด็จพระยา”	ห่วงหาทุกชาวทรงประจักษ์ใช้
ด้วยประทับอยู่ท่ามความห่วงใย	เป็นจะนี้อยู่ยาวนานในวันเวลา
.....	.....
รู้ว่าทรงตราคราตรำพระวรกาย	เต็มตามความหมายทรงมาดมั่น
รู้ว่าในดวงหทัยนั้น	คือความรักความผูกพันกับไพร่ฟ้า
ความรักจึงประจักษ์ตาเต็มแผ่นดิน	ปรากฏแต่วันสิ้น “สมเด็จพระยา”
เสด็จสู่สวรรคาลัยลา	น้ำตาก็เต็มทุกดวงใจ
	(อดุล จันทศักดิ์, 2539: 61)

ตลอดพระชนมวารยาวนานนัก	ผองชนรักอาลัยให้ถวิล
ซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณอันชีวิน	เทิดพระนามศรีนครินทร์แนบดวงใจ
	(จันทิมา วชิราภรณ์, หญิงไทย 20, 477 (สิงหาคม 2538): 27)

กราบกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์แสนรัก	ซึ่งสลักในกมลดลชีพขึ้น
ทุกภาพลักษณ์ยังเจิดจรัสทุกวันคืน	ช่อนสะอื้นบังคมลาถันอาลัย
	(จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง, เดลินิวส์ 16 พฤศจิกายน 2551): 21)

ทวยราษฎร์รักดีบาทญาติระประจำ

ซาบซึ้งและตื้นน้ำ-

พระทัย

(ชัยศรี สุทธพิพิธ ชาติ, 2538: 135)

หยาดน้ำตายังรินไหลมิได้ขาด เหมือนหัวใจของปวงราษฎร์นั้นสูญหาย
 แม้นพระเพลิงหมดสิ้นควันจวนวันตาย ราษฎรมีคล้ายรักภักดีสมเด็จพระศรีนครินทร์

(เดลินิวส์ (5 มีนาคม 2539): 1)

ในวรรณคดีนิราศ กวีจะกล่าวรำพันถึงหญิงคนรักที่จากมา ย้อนคิดไปถึงวันเวลาที่เคยอยู่ร่วมกัน เพื่อแสดงให้เห็นว่านางในนิราศเป็นหญิงที่เพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัตินางทำให้กวีทุกขุทรมานแสนสาหัส นางในนิราศจึงเป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างอารมณ์สะท้อนใจอันเป็นลักษณะเฉพาะของนิราศ ในวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยา เมื่อกวีกล่าวถึงนางจะพรรณนาถึงความงาม ความสัมพันธ์ลึกซึ้ง การปรนนิบัติ และความรู้ (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2534: 108)

กวีนิยมกล่าวถึงความรักความผูกพันลึกซึ้งที่กวีและนางมีต่อกัน ดังเช่นในเรื่อง*กำสรวลโคลง* ดั้น กวีกล่าวถึงนางผู้เป็นที่รักว่าเคยบ่อนหมาก ทากระแจะจันทน์ที่มีกลิ่นหอม และยามร้อนก็คอยพัดวี

รูกกแก้วกินดี	นางสอง ไข่แม่
อร่อยสรที่กถนำ	ปากบ่อน
जनนทน์จรงออกธารทา	ยงรุ่ง
บยายยวเน้อร้อน	เร่งวี

(กรมศิลปากร, 2530: 532)

ในเรื่อง*กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก* กวีบรรยายว่านางมีรูปโฉมงดงาม พันสวयงามสีนิดเรียงเป็นระเบียบ พุดไพเราะ เสียงใสชวนฟัง และมีกิริยามารยาทงดงามน่าพึงใจ ช่างปรนนิบัติไม่บกพร่อง

ชมทนต์รันเรียบริ้ว	เรียมถวิล
ระเบียบเรียบแสงนิต	ย่องย่อย
พาที่พี่ฟังยิน	พจนาดถ์
ลิ้นเล่ห์เสนาะเพราะถ้อย	กล่าวเกลี้ยงเสียงใส

(กรมศิลปากร, 2531: 247)

เวลาสี่โมงเช้า นางแต่งสำหรับเครื่องคาวหวานไว้พร้อมสรรพ และพัคดีให้ก็มีความสุขสำราญ

สี่โมงเช้าเจ้าพี่หย่อม	ดูการ
เครื่องเข้าเล่าของหวาน	แต่งไว้
เสร็จเจ้าเข้ามากราน	กรายแต่
โบกปิดพัคดีให้	พินี่สำราญ

(กรมศิลปากร, 2531: 252)

นอกจากพรรณนาถึงคนรักแล้ว ในวรรณคดีนิราศของสุนทรภู่ กวีได้รำพันถึงพระมหากษัตริย์ที่สวรรคต โดยย่อนรำลึกถึงความหลังครั้งที่ตนเคยถวายงานอย่างใกล้ชิดด้วย ความว่า

ถึงหน้าแพและเห็นเรือที่นั่ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกลิ่นสิ้นแม่น้ำแลล้าคลอง	มิได้ช้องเคื่องขัดหัตถยา
เคยหมอบใกล้ได้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละของอบรสรินขึ้นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเราก้สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2518: 152)

ในวรรณคดีโศกาลัยกวีได้นำขนบนิราศในการรำพันและหวนคิดถึงคนรักดังกล่าวมาใช้ในการคร่ำครวญถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ โดยชมพระสิริโฉมและพระจริยาวัตรที่งดงาม แสดงความโศกเศร้าโดยย่อนรำลึกถึงความหลังในครั้งที่พระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ อาจจะถูกกล่าวถึงความผูกพัน การถวายงานรับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาท หรือความรู้สึกซาบซึ้งที่เคยได้รับพระมหากรุณาธิคุณ เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบพระราชประวัติ พระอภัยค้ำที่งดงาม และพระจริยาวัตรส่วนพระองค์มากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

ในเรื่อง*มหาปีโยรมย์* กวีกล่าวว่าตนหวนคิดถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เว้นวาย ด้วยเคยเห็นพระองค์ เคยได้ยินพระสุรเสียงที่พระองค์ตรัสเรื่องต่างๆ อย่างไม่ไพเราะ ต่อจากนี้ไปก็จะมีแต่ความระทมทุกข์เพราะมิได้เห็นพระองค์อีก

หวนคิดพระคุณปิยะมหา	ปิยะราชบเว็นวาย
เคยเห็นบอเห็นปิยะก็หาย	อุระรุ่มระโรยรา
เคยยลพระองค์ควรวทอง	ชิวะนิจะอะโยทยา
เคยขึ้นก็ขึ้นชนะนิกา	ยะประเสริฐุประสาทพร
.....	.....
ไอ้ไอนรานถบดิน	ทรมันสุรางค์เรียง
ไอ้เคยสดับพระสุรเสียง	วรสรรพจำัญจา
แจ้วๆ กระจ่างอุระพะฐู	คณะหม่อมัจจา
แจ้วๆ กระจ่างมธุระสา	สุระแสนเสนาะรมย์
แต่นี้จะสูญสุริระว่าง	ฤจะสร้างจะเสื่อมกรรม
ปวงข้าจะอยู่ก็ระระทม	ธรมานนิการเกิน

(ขุนสารัตถ์ธรรมากร ,ประตู่ใหม่ ปีที่ 66 (มีนาคม 2453): 526)

ในเรื่องกลอนสุภาพของขุนสารัตถ์ธรรมากรเล่าเหตุการณ์ที่กวีประทับใจตอนหนึ่งว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยทรงทักถามชื่อตนเองและทรงขอบใจครั้งทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือ

นิจจาเอ๋ยเคยรู้จักทรงทักถาม	สำเนียงนามข้าผู้ประตู่ใหม่
เคยถวายสาราพญาไท	ทรงปราไสแย้มสรรวลยวนกมล
ตัวเจ้าหรือขุนสารัตถ์ผู้จัดสาร	ศิโรภรณ์ทูลฉลองถึงสองหน
ไม่สู้คล่องว่องไวไชยบุล	พระจอมพลดำรงสตอบว่าขอบใจ

(ขุนสารัตถ์ธรรมากร, 2468: 41)

ในเรื่องรำพรรณพระคุณสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กัลยาณธรรมิกนารถพิตร ความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระองค์ว่า พระโอรสพระธิดาเคยได้เข้าเฝ้าฯ ทรงซักชวนปจฉาวิสัชนาเรื่อง สุภาสิตต่างๆ แต่จากนี้ไปจะไม่มีโอกาสเช่นนั้นแล้ว

ไอ้ไอ้พระยอดปิยะบิตุเรศ	พระประเวศสวรรคไค
ทิ้งธุระทมิทุกชะฤไทย	บมิเว็นวิโยคครวญ
เคยเฝ้าบำเรอพระวรบาท	พระประภาษพิปราชชวน
ครั้นเครงสุภาสิตะประมวญ	วจะแผ้วสุมนไค

แต่นี้จะเงี้ยกัณณะจะก่อ
ปุกฉาววิสันนะไถล

ดูจะเพื่อพิไรไป
เลอะละเมอเสมอฝัน

(หม่อมเจ้าหญิงพิจิตร จิราภา และคณะ, 2466ข: 1)

ในเรื่องมหาดเล็กर्मถึง หลวงภูมินาถสนิทกล่าวว่า ตนเองเคยรับใช้ถวายงานพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คอยดูแลปิดกวาดพระแท่นบรรทม พระองค์ทรงพระเมตตามาก โดยโปรดให้ตนกวาดพื้นพระบาทาก่อนเข้าบรรทม

นับวันแต่นี้ไป	จะพึงใครผู้ใดหนา
สมเด็จพระรามา	ทรงเมตตานี้มากมาย
เข้าเฝ้าปฏิบัติ	กวาดเป่าปิดพระธุลี
เมื่อองค์พระทรงศรี	เสด็จสู่ที่พระไถยา
พระองค์ทรงอนุญาต	ข้าพระบาทนั้นหนักหนา
นั่งนวดพระบาท	พระกรุณาทุกสิ่งอัน

(หลวงภูมินาถสนิท, 2470: 12-13)

นอกจากนี้ ในวรรณคดีนิราศ กวีอาจกล่าวถึงสิ่งของที่คนรักมอบไว้ให้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงกัน เช่น ในนิราศพระประธม สุนทรภู่กล่าวถึงผ้าแพรสีของนางที่นำติดตัวมาด้วยและตั้งใจจะถวายพระปฐมเจดีย์เป็นพุทธบูชา

ยังเหลือแต่แพรสีที่พี่ห่ม ขึ้นประธมจะถวายให้สายสมร
แม้้นโถมงามตามมาจะพาจร เมื่อขวัญอ่อนขึ้นไปชมประธมทอง

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2518: 470)

ในวรรณคดีไศกาลัย กวีได้สืบขนบดังกล่าวโดยกล่าวถึงสิ่งของแทนพระองค์ที่ทำให้กวีหวนคิดถึงพระมหากษัตริย์คุณ เช่น พระฉายาลักษณ์ และพระโกศ

ยามยลพระรูปสตรีระฉาย ก็มีคล้ายระทมสม
พูนเพิ่มทวีนระบม บริเทวนการ

(เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ เล่มที่ 9 ตอนที่ 3 (มีนาคม 2467): พิเศษ)

กราบพระโกศสุดจะฝัน	น้ำตาตื่นภาพฝันเลื่อน
พระโอรสผู้พระรูปเอื้อน	ดูจะเตือนที่ตรัสชวน
พระพักตร์จันทราฉาย	โอรสผู้มิคลายยามแย้มสรวล
ภาพการณ์ก่อนทั้งมวล	พาใจป่วนคร่ำครวญลา

(ถนิมฐิติพร นาวิก, 2520: 26)

ในเรื่อง *สังเสดจ์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์* กวีได้กล่าวถึงสิ่งของหลายอย่างที่ตนยึดเป็นเครื่องระลึกถึงพระองค์ โดยตั้งใจประพันธ์ซ้ำคำว่า “เหลือ” อย่างไร้เงา เพื่อแสดงถึงสิ่งที่คงเหลืออยู่แม้พระองค์จะทรงจากไปแล้ว

เหลือแต่ของที่ประทาน	ไว้กราบกรานสุดแหวนหวง
เหลือธิดาสุดาดวง	“ทัศนาวลัย” นาม
เหลือพระราชอนุชา	กษัตราแห่งสยาม
ให้รำลึกให้ตรึกตาม	พระเชษฐภคินี
เหลือแต่วังหลังน้อยนิด	นาม “เลอดิศ” จะหมองศรี
มีรำรวยด้วยโกศ	เป็นวังที่ขาดผู้ครอง
.....	.....
เหลือแต่ภาพแห่งดุสิต	พระจอมจิตประดิษฐาน
ฝูงชนพันคน	กราบบูชาพระบารมี
เหลือแต่ภาพราชวงศ์	และพรงสงฆ์ผู้ทรงศีล
บำเพ็ญกุศลพิธี	ทั้งบุชิตอุทิศถวาย
เหลือแต่คำที่รำร้อง	ร้อยแก้ว-กรองอันมากมาย
ทุกทุกสื่อกระพือขยาย	ประกาศสายรักผูกพัน

(พระราชวิจิตรปฏิภาณ, สยามรัฐ (11 มกราคม 2551): 31)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าวรรณคดีใดกาลัยจึงมีลักษณะสำคัญร่วมกับวรรณคดีนิราศอย่างมาก กล่าวคือ มีการคร่ำครวญและการพรากจากเป็นแก่นเรื่อง และสืบทอดขนบของวรรณคดีนิราศ ทั้งด้านการใช้คำ ความเปรียบ กลวิธีการแต่ง เช่น นำชุดคำซึ่งแปลว่า “จาก” ที่ใช้ในวรรณคดีนิราศ มาใช้กล่าวถึงการพรากจากกัน แต่ความหมายได้ขยายกว้างออกไปจาก “การจากกัน” เป็น “การจากเพราะความตาย” การเปรียบบุคคลที่รักว่าเป็นเสมือนอวัยวะที่มีค่า เช่น ดวงใจ ดวงตา ชีวิต

เช่นเดียวกัน และกลวิธีการพรรณนาความโศกเศร้า โดยใช้คำที่มีความหมายคล้ายกันเพื่อย้ำความหมายและใช้ภาพพจน์แบบ อติพจน์เพื่อสื่อถึงอารมณ์ที่โศกเศร้าอย่างรุนแรง ตลอดจนการใช้ขนบวรรณศิลป์ของวรรณคดีนิราศ ได้แก่ การใช้ธรรมชาติและประเพณีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์ การอ้างถึงความเชื่อเรื่องกรรมอันเป็นเหตุให้ต้องจาก การอธิษฐานขอให้ได้พบกันใหม่ในชาติอื่นและการรำพันถึงบุคคลผู้เป็นที่รักโดยอ้างถึงความหลังและสิ่งของที่เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึง

อย่างไรก็ดีวรรณคดีโศกาลัยก็มีลักษณะที่ต่างจากวรรณคดีนิราศ เช่น การพรรณนาอารมณ์ตระหนกตกใจเมื่อเผชิญกับการจากลาอย่างกะทันหัน ทั้งยังเป็นการจากขั้วนิรันดร์ ไม่มีโอกาสที่จะได้พบกันอีก ตลอดจนการสะท้อนความคิดความเชื่อเกี่ยวกับความตาย เช่น เรื่องมัจจุราช และการน้อมนำสังฆกรรมแห่งพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยจิตใจให้เห็นความเป็นอนิจจังของชีวิต ซึ่งจัดเป็นลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในวรรณคดีประเภทนี้

4.2 ลักษณะของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ปรากฏในวรรณคดีโศกาลัย

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ¹⁴ เป็นงานเขียนที่แสดงคุณงามความดีของพระมหากษัตริย์และยกย่องเจ้านายชั้นสูง เนื้อหามักกล่าวถึงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระเกียรติยศ เหตุการณ์และสภาพบ้านเมือง และลักษณะการปกครองของพระมหากษัตริย์ (วรุณญา อัจฉริยบดี, 2554: 7; ปัญญา บริสุทธิ์, 2542: 94; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 552)

นอกจากการพรรณนาความโศกเศร้าแล้ว เนื้อหาของวรรณคดีโศกาลัย ยังเป็นการรำพันถึงคุณงามความดีของผู้วายชนม์ กล่าวคือ มีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์คุณ และสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ด้วยเหตุนี้วรรณคดีโศกาลัยจึงมีลักษณะคล้ายกับเนื้อหาของวรรณคดีเฉลิม พระเกียรติ ดังที่ผู้วิจัยจะอภิปรายอย่างละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.1 การสรรเสริญพระเกียรติ

องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดีโศกาลัย คือ การกล่าวถึงบุคคลที่กวีคร่ำครวญถึง คือ พระมหากษัตริย์ที่สวรรคตและพระบรมวงศานุวงศ์ที่สิ้นพระชนม์ ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย การพรรณนาถึงความสำคัญของบุคคลนี้จะปรากฏในลักษณะของการสรรเสริญยกย่อง ด้วยเหตุนี้การพรรณนาความเพื่อเฉลิมพระเกียรติจึงเป็นชนบสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดีโศกาลัย โดย

¹⁴ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในที่นี้หมายถึง วรรณคดียกพระเกียรติ หรือวรรณคดีสรรเสริญพระเกียรติ หรือวรรณคดีเทิดพระเกียรติด้วย เนื่องจากคำว่า ยก สรรเสริญ เฉลิม และเทิด มีความหมายเดียวกันว่า ยกย่อง เชิดชู (ยุพร แสงทักษิณ (2537)

ก็อาจกล่าวถึงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระประวัติด้านการศึกษา พระปรีชาสามารถ หรือ พระราชจริยาวัตร เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์แต่ละพระองค์ทรง กอบประด้วยคุณงามความดีอย่างไร หรือบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ในด้านใดบ้าง ดังต่อไปนี้

4.2.1.1 การสรรเสริญพระชาติกำเนิด

การกล่าวสรรเสริญพระชาติกำเนิดในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติและวรรณคดีโศกาลัย มีลักษณะคล้ายกัน คือ การสรรเสริญว่าพระมหากษัตริย์มีพระชาติกำเนิดในวงศ์กษัตริย์อันสูงส่ง

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย ได้กล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงว่าทรงสืบเชื้อสายจาก วงศ์กษัตริย์ ดังใน *ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ 1* กล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหงเป็นพระโอรสของ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์และนางเสือง และเป็นพระอนุชาของพ่อขุนบานเมือง พระองค์เป็นผู้ สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาและพระเชษฐา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 16) ส่วนในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา กวีก็กล่าวยกย่องเรื่องพระชาติกำเนิดในวงศ์กษัตริย์อันสูงส่งคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีพระชาติกำเนิดที่ยิ่งใหญ่จากวงศ์ทั้งสองฝ่าย คือพระราชชนกมาจากวงศ์ อยุธยา และพระราชชนนีจากวงศ์สุโขทัย ดังความว่า

“...ด้วยบพิตรเสร็จ ก็เสด็จมาอุบัติ ในกระษัตริ์ ทวีตวิงษพงษ์อภิชาติ...”

(กรมศิลปากร, 2540: 331)

ต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 4 แนวคิดเรื่องฐานะพระมหากษัตริย์ในวรรณกรรม เฉลิมพระเกียรตินิยมยกย่องว่าพระมหากษัตริย์ทรงสูงส่งด้วยชาติตระกูลเช่นกัน เช่น ในเรื่อง *ลิลิต เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงมีพระชาติกำเนิดเป็นวงศ์กษัตริย์อันบริสุทธิ์ (เสาวณิต วิงวอน, 2555: 60)

พงศชาติใครอาจค้ำ	คำดำ หนีญา
ฝั่งพิมลคือคำ	ที่แก้ว
พระยศเลิศเลอจำ	บุญเกียรติ เกริกพอ
กษัตริย์สุขุมลเจ้า	จากฟ้ามาดิน

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2472: 7)

ส่วนในวรรณคดีใคกาลั้ยนั้น ปรากฏแนวคิดในการยกย่องพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ว่ามีพระชาติกำเนิดจากวงศ์กษัตริย์ที่สูงส่งเช่นเดียวกับในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 แนวคิดเรื่องการมีเชื้อสายกษัตริย์อันบริสุทธิ์หรือ “อุกโตสุชาติ”¹⁵ เป็นที่นิยม หากพระราชบิดาและพระราชมารดาเป็นกษัตริย์ทั้งสองฝ่ายจะถือว่ามืพระชาติกำเนิดที่ประเสริฐยิ่ง ดังจะพบคำนี้ในสร้อยพระนามของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์¹⁶ ดังนั้นในวรรณคดีใคกาลั้ยสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา จึงมักกล่าวยกย่องเรื่อง “อุกโตสุชาติ” หรือกล่าวว่ทั้งพระราชบิดาและพระราชมารดาเป็นกษัตริย์ ดังตัวอย่าง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระชนกชนนีมีพระชาติกำเนิดที่ยิ่งใหญ่อยู่ในวงศ์จักรีทั้งสองพระองค์

ปรเมนทรมหามกุฎเจ้า	ธรรณี
เทพศิรินทรมหิษี	คู่สร้าง
เปนชนกชนนีมี	มหัศรชาติ เฉลิมเอย
อุภัยปักษจักรีอ้าง	อุกฤษฐ์แม่่นอมรมสมฯ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 25)

ก็กล่าวถึงสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าว่าทรงเป็นวงศ์กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ไม่มีใดเปรียบ โดยทรงเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4 และสมเด็จพระปิยมาวดี ศรีพัชรินทรมาตา

องค์ใดพระมิ่งบรมชัต	ดิยรัตน์วิไลเลอ
โดยชาติพระชาตินรเสนอ	บมิมี่ ณ แดนดิน
เป็นราชธิดารวราชัตริย์	จตุรัชชไมพิน
และองค์พระเทพสุยุพิน	ปิยมาวดีอร

(ขุนวิรุฬห์จักรยา, 2499: ค)

¹⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า สร้อยพระนามว่า อุกโตสุชาติสูงสดุศรหาณี ซึ่งเป็นคำที่นับถือของพวกนักปราชญ์ชาวสยามว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ คำว่าอุกโตสุชาตินั้นรวมความแปลว่า มีกรรมที่เกิดปฏิสนธิบริสุทธิ์เป็นอันดีพร้อมทั้งสองฝ่าย (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2549: 11) สำหรับที่มาของคำว่า “อุกโตสุชาติ” นี้ ปรากฏในพระพระสุตตันตปิฎกอังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต ยัสสทิสสุตตรซึ่งกล่าวว่าพระราชาทรงเป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายพระมารดาและฝ่ายพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดดีตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525: 279)

¹⁶ ตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษย์บรมนราธิราช จุฬาลงกรณนาราชวโรรส มหาสมมติขัตติยพิสุทธิ บรมมงกุฎสุริยสันตติวงศ์ อติศยพงศ์วโรกโตสุชาติ คุณสังกาศวิมลรัตน์ ทฤกษณมสวัสดิขัตติยราชกุมาร

กวีกล่าวยกย่องว่าสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรีฯ มีพระชาติกำเนิดเป็นวงศ์กษัตริย์
อันบริสุทธิ์ หรืออุกโตสุชาติ

เนื่อนพระษัตรีบริสุทธิ์	อุกโตสุชาติไข
แซมขึ้นพระสีตละหทัย	นรภักดีเต็มฤดี

(เสนาศึกษาและแพทยาศาสตร์เล่มที่ 11 ตอนที่ 8 (สิงหาคม 2470): พิเศษ)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์มีพระสิริโฉมงดงาม ทรงเป็นพระราชนัดดาของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีพระชาติกำเนิดเป็นวงศ์กษัตริย์บริสุทธิ์ หรืออุกโตสุชาติ

เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์	ศิริรัตนโกสินทร์
เจ็ดโฉมพระโฉมกลกวิณ	นฤมิตรวิศิษฎ์สยาม
จรรยาพระน่านันทศนัศร์	พิรศกดีสมนาม
เจ้าฟ้านตามกฎตาม	อุกโตสุชาติรทรง

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2474: 15)

พระองค์ทรงเป็นพระราชธิดาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระ
ปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรีฯ มีพระอิสริยยศักดิ์สูงส่งทั้งสองฝ่ายอยู่ในราชวงศ์จักรี

พระองค์มาตุเรศอ้าง	เทวี ราชนา
นามสุขุมมาลมารศรี	สืบเชื้อ
อุภยะศักดิ์จักรี	เกริกเกียรติคุณนอ
เบญจมรัชย์ชนกเกื้อ	กอบปรักู้ชูสกนธ์

(หลวงสันธานอักษรศาสตร์, ศัพท์ไทยเล่มที่ 2 ตอนที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2465): 1036)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมาทรงเป็นวงศ์ของพระวามอยู่ในบรมราชจักรีวงศ์ มีพระ
ชนกและพระชนนีสูงศักดิ์ทั้งสองฝ่ายทรงเป็นพระราชอนุชาร่วมพระโสดาของพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อดุลย์อดิเรกเรื่อง	รามวงศ์
บรมราชจักรีวงศ์	แวดล้อม
อุภัยศักดิ์อุบัติทรง	ยศเพียบ เพ็ญแฮ
ร่วมชนกชนเ็นต์น้อม	นาถเจ้าจอมสยามฯ

(หลวงสันธานอักษรศาสตร์, ศัพท์ไทย เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ก-ค)

ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่นๆ ก็มีกล่าวสรรเสริญในฐานะที่เป็นพระบรมวงศ์อยู่ในราชวงศ์จักรี หรืออาจกล่าวถึงความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ เช่น อาจเป็นพระอนุชา พระปิตุลา พระภคินี พระชนนี หรือเป็นพระประยูรญาติใกล้ชิดอื่นๆ เพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงพระฐานะอันศักดิ์สิทธิ์ว่าทรงมีความสำคัญอย่างไร ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญาทรงมีพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้า และเป็นพระขนิษฐาที่รักยิ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระอิสริยยศและพระอิสริยยศักดิ์สูงส่ง

เพราะสมเด็จพระน้องสว-	นะเจ้าฟ้าพระองค์อื่น
ดิเนหาปิยานันท์	ณจอมเขมรสุริยา
พระยศศักดิ์สูงสรรพ	พระนามนั้นสมัญญมา-
ดิเนนพดารา	จรรยาเกียรติอ่าง

(ชิต บุรทัต, ศัพท์ไทยเล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ชม-ค)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ว่า พระองค์เป็นสมเด็จพระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นสมเด็จพระราชปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระน้อง	ปิยะมหา ราชเอย
สมเด็จพระอาร์พระ	ปกเกล้า
สมเด็จพระนหมหัยะกา	นิกรยุด สยามแฮ
สมเด็จพระเจ้าเฝ้า	มกุฎเกื้อเกษมไท ฯ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2471: 3)

สำหรับวรรณคดีใดกาลัยที่แต่งในรัชกาลปัจจุบันนั้น กวีนิยมกล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระบรมวงศานุวงศ์กับพระมหากษัตริย์ มากกว่าให้ความสำคัญเรื่องพระชาติกำเนิด เช่น กวีกล่าวว่าด้วยพระบารมีของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทำให้พระองค์ทรงอุบัติร่วมวงศ์กษัตริย์เป็นพระชนนีของพระมหากษัตริย์สองพระองค์

พระบารมีส่งให้	๓ อุบัติ
มาร่วมพระวงศ์ชาติ-	ดียวเฝ้า
ชนนีนาถสองกษัตริย์	ศุภลักษณ์ ลอเออย
“สมเด็จพระย่า” เจ้า	จากฟ้ามาเมือง

(อนงค์ อินทร์ทรัพย์, 2539: 49)

กวีกล่าวว่าสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นพระบรมราชชนนีผู้ทรงอภิบาลพระมหากษัตริย์ถึงสองพระองค์

พระราชชนนีมหากษัตริย์สองพระองค์ ที่ ๓ ทรงอภิบาลอย่างยอดเยี่ยม
ด้วยน้ำพระราชหฤทัยแน่วแน้อย่างแท้จริง ให้เป็นมิ่งขวัญราษฎรชาติแผ่นดิน

(จันทิมา วชิราภรณ์, หญิงไทย 20, 477 (สิงหาคม 2538): 27)

กวีกล่าววยกย่องสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ว่าทรงเป็นพระโสทรเชษฐภคินีของพระมหากษัตริย์ และเป็นบรมขัตติยราชกัลยาหรือนางกษัตริย์ที่สูงส่ง

จึง “พระองค์เจ้ากัลยา-	ณวิวัฒนา”
ทรงเป็น “พระเจ้าพี่นางเธอ”	
องค์พระอนุชาเลิศเลอ	“พระภูมิพล” เสนอ
พระน้องยาเธอคู่หทัย	
.....	.....
“โสทรเชษฐภคินี”	แห่งองค์จักรี
พึงทรงรอบรู้สารพัน	
.....	.....
ทรงช่วยพระน้องทั้งสองรา	ปวงราชกิจจาที่เหมาะสม
ประชาชนถ้วนหน้านิยมนม	บรมขัตติยราชกัลยา

(อดุล จันทรศักดิ์, 2551: 76-77)

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะกล่าวสรรเสริญพระมหากษัตริย์ด้วยเรื่องพระชาติกำเนิดอันสูงส่ง หรือสรรเสริญพระบรมวงศานุวงศ์ว่าทรงเป็นพระประยูรญาติใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ ก็ล้วนแต่เป็นการให้ความสำคัญในฐานะที่ทรงเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีซึ่งเป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทย และต่างก็ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อชาติบ้านเมืองเสมอเหมือนกัน

4.2.1.2 การสรรเสริญพระปรีชาสามารถ

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ก็มักจะกล่าวยกย่องว่าพระมหากษัตริย์ทรงพระปรีชาสามารถหรือทรงมีความรู้เชี่ยวชาญในด้านใดเป็นพิเศษ และกล่าวพรรณนาเพื่อสรรเสริญพระเกียรติให้ปรากฏ เช่น *ยวนพ่ายโคลงดั้น* กล่าวว่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงรู้แจ้งในเรื่องพระไตรปิฎก และเรื่องเทพเจ้าทั้งสามของพราหมณ์

ไตรตรัสไตรเทพยเรื่อง	ไตรรัตน
ไตรโลกยไตรไตรภพ	ทั่วแท้
ไตรไตรปิฎกตรัส	ไตรเทพ
ไตรทั่วไตรพิธแปล้	ปลั่งชาญ

(กรมศิลปากร, 2540: 334)

ส่วนในด้านการรบทรงมีชัยเหนือเมืองเชียงขึ้น โดยในเรื่องได้พรรณนาการทำศึกสงครามในครั้งนี้อย่างละเอียดเพื่อแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นกษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่ ก็กล่าวยกย่องว่าทรงเชี่ยวชาญทั้งด้านคชศาสตร์ อัสวศาสตร์ และในกลศึกสงครามก็เหนือกว่าพระอรชุน

การช้างพิฆเนศรนำ	ปุนปาน ท่านนา
อัสวทำนยมกลางรงค์	เลิศแล้ว
การยุทธช่วยชาญกล	กลแกร่ง
ไกรกว่าอรชุนแก้ว	ก่อนบรรพ

(กรมศิลปากร, 2540: 341)

ในวรรณคดีใดกาดัย การกล่าวยกย่องพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือในช่วงต้นรัตนโกสินทร์มีศึกสงครามติดพันกับพม่า การสรรเสริญจึงเน้นที่พระปรีชาสามารถในการรบ เช่น ในนิพนธ์ *วงษ์นำ* กล่าว

ยกย่องสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทว่าทรงเป็นนักรบที่เก่งกล้า เป็นที่เกรงขามของ
ปัจเจกมิตร ทรงมีชัยในสงครามครั้งสำคัญหลายครั้ง เช่น

พระเดชสงของพองเศียรทั้งสามภพ	มาเคารพไม่อาจประมาทหยาม
ไพร่เข็ดสันเศียรเวียนประณาม	หวังประνομนี้กร้ามพระเกียรติครัน
.....	.....
เกรงพระยศปรากฏพระเกียรติงาม	เปนอุปราชภานามมกฏชาย
เสี้ยนสงบหลบคลาศอำนาจชิง	ไม่ดันดิ่งกล้าสู้ศัตรูหาย
แต่ปางหลังครั้งมฤตพิศทวย	แทบจะหมายตะนาวได้ไว้วงกร

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาัตร์, 2543: 24, 29)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 กวีกล่าวยกย่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงมี
ความรู้ภาษาอังกฤษ¹⁷ ภาษามอญ คัมภีร์ไตรเพท สะท้อนถึงสภาพสังคมไทยที่อยู่ระหว่างรอยต่อของ
สังคมยุคเก่าและในช่วงที่เริ่มเปิดประเทศรับวิทยาการและวัฒนธรรมตะวันตก

ทรงรู้จักอักษรฝ่ายฝรั่ง	เปนพระคลังไตรเพททุกเขตรชัณฑ์
ทราบภาษาอักษรมอญรามัญ	เสวยสวรรยาเพ่งบำเพ็ญทาน

(คุณพุ่ม, 2464: 29)

ในวรรณคดีสุภาษิตที่แต่งในช่วงรัชกาลที่ 6-7 จะเน้นกล่าวถึงวิทยาการต่างๆ ที่
พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก เช่น การแพทย์
การทหาร กฎหมาย ฯลฯ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชาติบ้านเมืองให้ทัดเทียมอารยประเทศ ส่วน
พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในบางพระองค์ก็มีความรู้ภาษาอังกฤษทั้งด้านการอ่านและการเขียน
ตัวอย่างเช่น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงศึกษาวิชาด้านทหารเรือ และ
ยุทธศาสตร์

¹⁷ ในสมัยรัชกาลที่ 3 กลุ่มผู้นำหัวใหม่ที่นิยมวิชาการแบบตะวันตก ได้แก่ เจ้าฟ้ามงกุฎ (วชิรญาณภิกษุ) เจ้าฟ้าจุฑามณี (กรม
ขุนอิศเรศรังสรรค์) กรมหมื่นวงศานธิ เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ช่วง) และจมีนราชามาตย์ (ข้า) แห่งตระกูลขุนนาคน กลุ่มนี้นิยมตะวันตก มี
ความสัมพันธ์ที่สนิทสนมกับมิชชันนารี เห็นความสำคัญของการเรียนภาษาอังกฤษ เพื่อเป็นกุญแจไขไปสู่ความรู้ต่างๆ ตลอดจนข่าวสาร
การเมืองระหว่างประเทศ และการศึกษาวิทยาการตะวันตก (นฤมล อีวีวัฒน์, 2548: 365-366)

รำพึงพระปรีชา	พิทยาประการมวล
หลากต่างละอย่างควร	จะประสังสนาการ
ใดโดยจะโกยโกบ	ณยุโรปประเทศฐาน
<u>นาวาวิชาชาญ</u>	<u>ชลยุทธศาสตร์สรรพ</u>
ทรงเรียนและรู้จบ	ณ ขนบจะนั่นพัน
ถ่องแท้พระแพ้วพร-	ณนะแจ้บแผ่งเฝือ
ซรั้อมศึกและฝึกฝน	กถรณกระบวนเรือ
สามารถฉลาดเหลือ	จะแถลงเฉลยคุณ

(ชิต บุรทัต, ศัพท์ไทย เล่มที่ 2 ตอนที่ 11 (มิถุนายน 2466): ก-ค)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเชี่ยวชาญด้านทหารบกยากที่จะหาผู้ใด
ทัดเทียมได้

เสด็จยุโรปประเทศมณฑล	ศึกษาสากล
พิชาประกอบชอบชาญ	
พิริยะอุสาหะมากมาน	<u>เชี่ยวชาญทหาร</u>
<u>บก, ยากจะได้ใครเสมอ</u>	

(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2529: 179)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงศึกษาทางด้านนิติศาสตร์ และทรง
วางรากฐานด้านกฎหมายและการศาล

ไฉ่องคะทรงพระคุณะสรร	พอนันต์อเนกนัย
สามารถฉลาดพิริยไพ	บุลเพียบพิชาการ
<u>เปนคุณพระปลุกพินิติศาสตร์</u>	<u>กิจราชบำรุงศาล</u>
เสี่ยมเนติบัณฑิตชำนาญ	นิติแม่นมธุธรรม

(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2535: 81-82)

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์ อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงศึกษาและเชี่ยวชาญด้าน
การแพทย์

<u>และพระองค์ก็ทรงคิด-</u>	<u>ประสูติและชำนาญ</u>
<u>ฉะเพาะแพทย์พิชาการ</u>	<u>อุปกณ์ประกาศผอง</u>
<u>นระไหนณไทยชื่อ</u>	<u>จะกะเพื่อผองปอง</u>
<u>ฐะท่าและข้าชอง</u>	<u>ฐะเชี่ยวชาญเชิงหมอ</u>
	(สุภาพบุรุษ เล่มที่ 9 (ตุลาคม 2472): ข-ง)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ทรงมีความรู้ดีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทรงมีความละเอียดลออในการเขียนและอ่าน

<u>สมควรค่านับน้อม</u>	<u>นิยมใน ประยูรเนอ</u>
<u>ประจักษ์อักษรสมัย</u>	<u>มากู้</u>
<u>พากย์อังกฤษพากย์ไทย</u>	<u>ทราบทั่ว ถึงแล</u>
<u>ไปรยประโยชน์แก่ผู้</u>	<u>เพื่อนรู้ การเรียน</u>
<u>การเขียนการอ่านทั้ง</u>	<u>การทำ ทั่วแล</u>
<u>ทรงทราบหยาบละเอียดกำ</u>	<u>หนดรู้</u>
<u>สัมมาปฏิบัติสำ</u>	<u>เหนียนึก เสมอณา</u>
<u>สมแก่พงศรัามผู้</u>	<u>พี่ให้ทรงธรรม</u>

(หลวงสันธานอักษรศาสตร์, ศัพท์ไทยเล่มที่ 2 ตอนที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2465): 1035)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเชี่ยวชาญทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ด้านนิติศาสตร์ และการทูต ทรงเคยดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติ

<u>ชาติไทยวิทยวิเทศทั้ง</u>	<u>โบราณ วากย์เฮย</u>
<u>เขียนนิติสัมพันธการ</u>	<u>ทูตกว้าง</u>
<u>สมัชชาใหญ่เป็นประธาน</u>	<u>สหประ ชาเฮ</u>
<u>ผูกมิตรสมสนิทรสร้าง</u>	<u>สันติให้มหาชนเสมอเอย</u>

(ศุภกิจ นิมมานนรเทพ, 2519: 6)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ วิชาเอกเคมี นอกจากนี้ยังทรงศึกษาวิชาด้านจิตวิทยา วรรณคดี ปรัชญา และครุศาสตร์ เพราะโปรดที่จะเป็นครู ถ่ายทอดความรู้อันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

<u>ด้านวิทยาศาสตร์</u>	<u>เชิงเพียร</u>
ศาสตร์ต่างต่างอาภีภรณ์	เอกอ้าง
<u>เคมีวิชาเรียน</u>	<u>ผลเลิศ</u>
ทรงพระวิริยะสร้าง	สฤษฏ์ล้วนปรีชา
<u>จิตวิทยาวรรณคดี ปรัชญามีค่าคุณ</u> <u>ครุศาสตร์อุดมย์ดีแรก</u>	
เอกอัจฉริยะพระองค์ ทรงศึกษาทั่วถ้วน ประโยชน์ล้วนรังสฤษฏ์	
กรณียกิจก่อเกื้อ เอื้ออนุชนชาวสยาม พระประสงค์ความรู้รอบ	
<u>ทรงชื่นชอบเป็นครู</u> <u>มีคุณูปการอนันต์...</u>	

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2551: 19)

พระปรีชาสามารถและพระประวัติด้านการศึกษามีความสัมพันธ์กับพระราชกรณียกิจ เพราะ กวีมักบรรยายต่อไปว่าหลังจบการศึกษาแล้วทรงรับราชการอยู่กระทรวงหรือกรมกองใด การสรรเสริญ พระเกียรติด้านการศึกษาและพระปรีชาสามารถ ก็เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นบุคคลที่มีความรู้ และมีบทบาทต่อการพัฒนาบ้านเมือง การที่พระองค์สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์จึงเป็นการสูญเสียบุคคลที่มีความสำคัญของชาติ

4.2.1.3 การสรรเสริญพระราชกรณียกิจ

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ กวีจะเลือกพระราชกรณียกิจที่สำคัญมากกล่าวถึง เช่น การรบป้องกันประเทศ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรือง ในด้านต่างๆ โดยอาจเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่โดดเด่นเป็นพิเศษหรือกล่าวโดยรวมก็ได้

ตัวอย่างจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ เช่น ในเรื่อง โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กวีได้สรรเสริญว่าทรงมีชัยในการทำศึกที่เมืองวิไชยคีรี หรือสงขลา และทรงสร้างพระราชวังแห่งใหม่ที่เมืองลพบุรี

พระยศปางข้าขอบ	เสมา
คิดห้ทรุชนครา	แต่ด้าม
คือเมืองวิไชยา	ศิริราช
แข่งแข่งทำยศยาม	อยู่เพียงสิงคาล
.....	.....
พระยศปางตั้งแต่ง	เวียงสถาน
ลพบุรีโบราณ	ราชัน
แถวสถลัญจลทวาร	วังราช
ป้อมเปรียบปราการกัน	ก่อกังสีมา

(กรมศิลปากร, 2530: 656)

เรื่องโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี กวีสรรเสริญสมเด็จพระเจ้าตากสินว่าทรงปราบ
อริราชศัตรู อพยพผู้คนจากเมืองจันทบุรีมาสร้างพระนครแห่งใหม่คือกรุงธนบุรี ทรงบำรุงพุทธศาสนา
ให้รุ่งเรือง และทรงบริจาคทานโภชนาหารต่างๆ เป็นอันมากแก่ประชาชน

จึ่งยกพยุหยาตรข้าม	กันดาร ชเลนา
จรจากจันทบุรีสถาน	ท่านไท้
สถิตนครนครวินราน	อริราช
หวังศาสนสมบุญให้	เทพธำรงสดุดี
.....	.....
พระมามอบชีพ้อน	ชีพิต
อวยโภชนทานอุทิศ	ทั่วได้
อเนกบริจาคณิตย์	สนองศาส นานา
ธรรณิศหวาดไหวไหว	เชิดช้ชมผล

(กรมศิลปากร, 2532: 278-279)

ในวรรณคดีโศกาลัยการสรรเสริญพระราชกรณียกิจที่สำคัญแบ่งได้เป็น 4 ประเภทคือ การทำ
ศึกสงคราม การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรือง และการบำรุง
ประชาชนให้มีสุข

พระราชกรณียกิจด้านการรบ กวีจะกล่าวถึงการทำศึกสงครามครั้งสำคัญเป็นการเชิดชูพระเกียรติ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์มีพระเดชานุภาพสามารถปกป้องคุ้มครองราชอาณาจักรและประชาชนให้อยู่อย่างสงบสุขร่มเย็น เช่น ในเรื่องนิพนธ์วังหน้า กวีกล่าวว่าสมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงได้รับชัยชนะในการทำศึกสงครามหลายครั้ง ทรงมีบทบาทสำคัญในการรบเคียงคู่กับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตลอดมา พระนามของพระองค์เป็นที่เกรงขามในหมู่ศัตรู ยกตัวอย่างเช่น การศึกที่ทรงมีชัยเหนือพม่าครั้งที่เมืองสงขลา ถลาง ตะกั่วทุ่งตะกั่วป่า และปาดลีบุตรหรือเมืองนครศรีธรรมราช¹⁸

ครั้งพม่าตีสงขลาถลางได้	แล้วรุกไล่ตะกั่วทุ่งตะกั่วป่า
ถึงปาดลีบุตรแตกยับอัปรา	ก็หนีล่าทัพถอยไม่ต่อกร
จึงถวายนามมาทูลแถลง	ครั้นทรงแจ้งในศุภอักษร
ยกพยุหยาตราคาลาจร	คืนนครได้ด้วยพระบารมี
สั่งให้ลุยล้างพม่าปัจจามิตร	รักชีวิตรแพ้พ่ายกระจายหนี
ให้ผู้รั้งตั้งมั่นทุกธานี	เสร็จคืนกรุงศรีอยุธยา

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 46)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงนำทัพเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นการสร้างชื่อแก่ประเทศสยามและประกาศพระบรมเดชานุภาพให้ระบือไกล

พระปรีชาพระสามารถ	ประกอบราชการใหญ่
ณเสนาธิการไกร	กระเหิมหาญทหารราม
ณปางเยอระมันทุษฐ์	กระทำยุทธหยาบหยาบ
พระปิ่นเสียมจะสงคราม	บรมนาถประกาศพลัน
พระน้องทำวธเทียบทัพ	ก็พร้อมสรรพจัดสรร
และส่งกองทหารอัน	อุดมเดชสำแดงชัย
สยามภาระบือจบ	ยุโรปภพแดนไกล
พระเดชานุภาพไท	ธิราชเจ้ากำจ่ายจร

(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2529: 179)

¹⁸ ในเรื่องโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี เรียกเมืองนครศรีธรรมราชว่าเมืองนครราช และปาดลีบุตร (กรมศิลปากร, 2532: 284-285)

ในวรรณคดีโศกาลัยที่แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กวีก็กล่าวสรรเสริญ พระราชกรณียกิจเรื่องทรงนำทัพสยามทำศึกร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร และทรงมีชัยในสงครามครั้งนี้ไว้ เช่นเดียวกัน

ด้วยทรงพระปรีชา	พลภาพเฉลิมชัย
ร่วมสัมพันธมิตรใน	ยุทธยงนสงคราม
นำชัยเฉลิมเกียรติ	สุรชาติก็เข็ดขาม
ยอมลือระบือราม	และระย่อบ่ต่อกร
ทั้งนี้ก็ยินดี	คุณมีชยาจร
ไทยเด่นเพราะสู้รบ	อิพิมายพระเดชไท

(เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)

พระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่กวีให้ความสำคัญควบคู่กับการ สรรเสริญพระราชกรณียกิจด้านอื่นในทุกรัชกาล เพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และพระ บรมวงศานุวงศ์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม เช่น การสร้างพระอาราม การบริจาคพระราชทรัพย์เพื่อการ กุศล การชำระพระไตรปิฎก การทำนุบำรุงพระสงฆ์ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ในเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ คุณพุ่มกล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวว่ามีพระราชศรัทธาในการบำเพ็ญพระกุศลอย่างยิ่งยวด โปรดการสร้างวัดวาอาราม ต่างๆ ทั้งการสร้างพระอารามหลวงสำคัญและบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามที่ทรุดโทรม

สร้างพระราษกุศลนครไร	โปรดสิ่งไรไม่ทดเท่าศรัทธา
จนดินน้ำกัมปนาทธาตุกระสิด	พื้นแผ่นดินดังจะร้องแซ่ซ้องสา
ภูการตั้งสังสรเสริญกษัตรา	แต่ปราบดาเบ็ดเสร็จไหวเจ็ดครั้ง
ทรงสถาปนาการวิหารหลวง	ทุกกระทวงเสร็จสมอารมณ์หวัง
ที่ชำรุดทรุดสลักหายหักพัง	ถึงกระทั่งหกลีบห้ำพระอาราม
ทรงศรัทธากล้าหาญตัดการเล่น	ของรำเต้นต่างต่างอย่างสยาม
ไม่กำหนดครัดเคร่งเบงญกาม	ประพฤติตามทศธรรมทั้งฉันทา

(คุณพุ่ม, 2464: 22)

ในเรื่องกลอนกาพย์ของเอกชน กวีได้สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงบำรุงศาสนสถานต่างๆ ให้สวยงาม ถวายพระราชทรัพย์แก่พระภิกษุ และจัดสอบเปรียญธรรมเพื่อสืบพระศาสนา ถวายสมณศักดิ์แก่พระเถระตามฐานานุกรมและมีพระราชศรัทธาในการบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ

บำรุงพระอาราม	วิหารงามสง่าเลอ
หลายหลากพระหากเปรอ	มิปล่อยทิ้งให้เสื่อมสูญ
ปวงบรรพชิตฝ่าย	ทุกนิกายก็เพิ่มพูล
รับภาระเป็นธุระ	พระอาวาสเสนาสน์หลวง
หมู่สงฆ์บรรดา	ภิกษุสามเณรปวง
ได้สุขสบายทรวง	บมิสบล้าเค็ญเข็ญ
.....	.....
เผยเปิดให้เลิศหลาย	และจัดสอบพิชาสวรรค์
กำหนดมคธพากย์	ภาษาหลากแกลงธรรม
รวมเกล้าประโยคสังข์	อนุสนธิสำแดง
ภิกษุและสามเณร	ต่างจัดเจนพระธรรมแกลง
บาลีก็แจ่มแจງ	และแปลสอบพิชาชาญ

(เอกชน, 2468: 45-60)

พระมหาสมหวัง ธีเรศโก (สวระภะ) ได้กล่าวสรรเสริญพระราชกรณียกิจด้านศาสนาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เช่น การพระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อสร้างวัด ทรงศีลและทรงธรรม และการพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรโรมันพระราชทานห้องสมุดต่างๆ เพื่อสืบทอดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

จุนเจือจวนบริจาคพระศาสนประจง	
รังสรรค์กุศลทรง	ประสิทธิ์
เนื่อนานุญปรมัตถวิมุติวิมลจิต	
ดับทุกข์อุทัยทิศ	ทุเลา
ทรงศีลเจตจิระเจตน์จ้านงจรัยเกล้า	
ตรัสไพเราะพร้อมเพรา	พินุล
.....	.....

พระไตรปิฎกครั้ง	สำคัญ
พิมพ์อักษรโรมัน	มุ่งสร้าง
สี่บอายุพุทธธรรม	อธิโมกข์
เข้มทิศธรรมชั้นกว้าง	กว่ากว้างฝากสมัย

(พระมหาสมหวัง วีระสโก (สาระกะ), 2551: 99-111)

พระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองเป็นสิ่งทีให้ความสำคัญอย่างมาก ในวรรณคดีโศกาลัยสมัยรัชกาลที่ 6-7 เพราะเป็นช่วงที่สยามกำลังเปลี่ยนแปลงพัฒนาชาติบ้านเมือง ให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศ

พระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การเสริมสร้าง เสถียรภาพทางการเมืองระหว่างประเทศไปพร้อมๆ กับการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงและทันสมัย โดยปรับช่องว่างทางวัฒนธรรมให้แตกต่างไปจากชาติตะวันตก เป็นที่รู้จักในนามของ นโยบาย ปรับตัวให้ทันสมัย เพื่อปกป้องตนเองจากการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมในขณะนั้น โดยปฏิรูประเบียบการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นระบบ ปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจและสังคม ทรวงวางรากฐาน การพัฒนาความเจริญด้านต่างๆ โดยเฉพาะสาธารณูปโภคพื้นฐาน หลังเสด็จพระราชดำเนินกลับจาก ยุโรป ทรงนำแบบอย่างที่ได้ทอดพระเนตรมาพัฒนาประเทศหลายด้าน เช่น การทหาร เทคโนโลยี พาณิชยกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี (วงเดือน นาราจักร ชมพูนุท นาศิริรักษ์ และสุวรรณ สัจจวีรวรรณ, 2553: 282)

ในวรรณคดีโศกาลัย มีการพรรณนาพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาประเทศอย่าง หลากหลายครบทุกด้าน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ที่ทรงรับราชการเป็น กำลังสำคัญของบ้านเมือง ทั้งยังมีส่วนช่วยเหลือในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ ตัวอย่างเช่น เรื่องกลอนสุภาพของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กวีบรรยายพระราชกรณียกิจในการปฏิรูปการ บริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการพัฒนาชาติบ้านเมืองให้ ทันสมัยในทุกด้าน โดยกล่าวพรรณนาต่อเนื่องติดต่อกันไป ทำให้ผู้อ่านรู้สึกได้ถึงพระราชกรณียกิจที่มี มากมายนานัปการ เช่น การยกเลิกพระราชประเพณีโบราณที่ล้าสมัย เช่น การหมอบคลาน การไว้ ผมหงมหาดไทย เลิกทาสและระบบไพร่ เลิกบ่อนเบี้ย ปรับปรุงการแต่งกายให้ทันสมัย ด้าน คมนาคมมีการสร้างถนนใหม่ มีพาหนะหลายประเภท เช่น รถม้า รถราง รถยนต์ รถไฟ เรือไฟ มี ไฟฟ้าใช้ ด้านการติดต่อสื่อสาร มีโทรเลข โทรศัพท์ ไปรษณีย์ ด้านการสาธารณสุขมีโรงพยาบาลและ ระบบสุขภาพ ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน จัดตั้งกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ เป็นต้น

กรุงสยามมีความเจริญครั้น	มหัศจรรย์แผกแต่ไรเพราะใครมี
เปลี่ยนธรรมเนียมหมอบคานฐานร่ำว่า	ยื่นค่านับกลับส่งาเผยแพร่ดี
เลิกผมปีกมหาดไทยไม่เข้าที่	ไว้ผมยาวชาวบุรีล้นบริดา
แต่งตัวใหม่ใช้สวมถุงรองเท้า	สอนไทเราสำนึกคุณศึกษา
สร้างถนนสถลสถานโอฟารดา	มีรถม้ารถรางรดยางยนตร์
มีรถไฟเรือไฟโคมไฟฟ้า	อุดหนุนพาณิชย์เป็เรื่องประเทืองผล
โรงเรียนโรงสีไฟใช้จักรกล	ห้างร้านกล่นสินค้าหาประชัน
โทรเลขโทรศัพทไปรษณีย์	สะดวกดีพูดจาเปลาลัน
โรงเรียนโรงพยาบาลทานชอบธรรม	ตระเวนกันโทษาสุขาภิบาล
เลิกทาสสินไถ่หมดตั้งกฎหมาย	ล้มละลายเลิกเขียนเขียนสังขาร
เลิกบ่อนเบี้ยหัวเมืองเปลื้องจัญทาล	ขุดคลองผ่านประตูน้ำนาบ่าเรือ
เก็บอากรผ่อนผันทันสมัย	งดสักซ้อมมือไพรไม่เสมอ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 1-3)

พระราชกรณียกิจด้านการบำรุงประชาชนให้มีสุขหรือการส่งเสริมคุณภาพชีวิตประชาชน พบมากในวรรณคดีใคกาลสมัยรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ทรงมีบทบาทสำคัญในการเสด็จประพาสเยี่ยมเยียนราษฎรและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของปวงชน ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ การศึกษา การสาธารณสุข ฯลฯ ยกตัวอย่างเช่น เรื่อง*พระเมตตาคอุทิศพระองค์เพื่อปวงชน* กวีกล่าวสรรเสริญสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่าทรงรับมูลนิธิต่างๆ ไว้ในพระราชูปถัมภ์ เช่น มูลนิธิแพทย์อาสาจัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เพื่อรักษาโรคให้แก่ราษฎรที่อยู่ห่างไกล ทรงเป็นอาจารย์สอนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ ส่งเสริมการสร้างโรงพยาบาล ตั้งศูนย์การศึกษาพัฒนาชาวเขา เป็นต้น

...ศาสตราจารย์พิเศษ เมตตาคนและสัตว์ จัดตั้งมูลนิธิ พระดำริอุปถัมภ์ กิจกรรมกองลูกเสือ ช่วยเหลือเวชดุสิต กิจกู่ฟุ่นระเบิดองค์การเกิดกันภัย อาศัยกายอุปภรณ์ ช่วยทุนสอนทันตแพทย์ แวดล้อมโลกสีเขียว ทรงแลเหลียวทั่วทิศ เพิ่มพลังจิตทั่วไทย เด็กผู้ใหญ่้วยชรา ขอนแก่นมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ไกลเสด็จประพาสราชภัฏราชชนครินทร์ “พระศรีสวรินทิรา พระพันวัสสาอัยยิกา”

พัฒนาเยาวชนสตรี นันทบุรีวิทยา ธนาคารกระดุกเนื้อเยื่อ เพื่อวัฒนธรรม
 ด้อยา มูลนิธิรามธิบดี มูลนิธิสตรีอุดมศึกษา ไลออนส์ซอนตาโรตารี
 โครงการมีมากมาย สดบรรยายถ้วนหมด...

(ประภาศรี สีหอำไพ, 2551: 227)

แม้ว่าพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์แต่ละพระองค์ จะมีรายละเอียดที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่หลักการสำคัญที่คล้ายกันและดำรงอยู่ตลอดมา ก็คือ การทำนุบำรุงชาติ ศาสนา และประชาชนให้มีความผาสุกสวัสดิ์

4.2.1.4 การสรรเสริญพระราชจริยาวัตร

พระราชจริยาวัตรที่งดงามของกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่กวีนิยมกล่าวถึงเพื่อสรรเสริญพระเกียรติทั้งในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติและวรรณคดีโศกาลัย เช่น มีพระเมตตากรุณา มีพระจรรยาที่เรียบร้อยงดงาม มีพระบุคลิกลักษณะที่สุภาพอ่อนโยน โปรดการบำเพ็ญพระกุศล ฯลฯ โดยกวีอาจกล่าวชื่นชมโดยตรง หรือยกเหตุการณ์ต่างๆ มาประกอบก็ได้

ตัวอย่างจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่อง *โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช* กวีเล่าเหตุการณ์ที่ทรงเสด็จออกวังข้าง และโปรดให้ปล่อยช้างพังแม่ลูกอ่อนกลับเข้าป่าด้วยทรงพระกรุณา

พระคุณบุญเปลื้องไปล่	ไตรภพ
ข้ามข่ายมารอรรณพ	น่านกว้าง
พระไทยโปรดปรารภ	เมตรภาพ
ให้ปล่อยพังนางข้าง	ลูกน้อยแนมไป

(กรมศิลปากร, 2530: 661)

ในเรื่อง *โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี* กวีกล่าวว่าพระองค์ทรงมีเมตตาต่อไพร่พลและราษฎร ทรงเมตตากรุณาแก่คนยากไร้และสรรพสัตว์ทั้งหลาย

พระการุณภาพเลี้ยง	พลพล
ทั่วทิศทิศาชน	ขึ้นพร้อม
โดยมีวิทยาคน	ขยันยิ่ง
เติมแต่งเต็มขนาดย่อม	ยกขึ้นควรรฐาน
.....	.....

เป็นที่พำนักถาวร	นรชน
เป็นที่กรุณาคน	ยากไร้
เป็นที่สงฆ์สัตว์ดล	เมืองโมกข์
เป็นที่ทรัพย์ปัจจุบันให้	ท้าวหน้าเมืองเขษม

(กรมศิลปากร, 2532: 278, 289)

ในวรรณคดีโศกาลัย กวีได้กล่าวถึงพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นส่วนหนึ่งในการสรรเสริญพระเกียรติเช่นกัน

ตัวอย่างเช่น กวีกล่าวพรรณนาพระอุปนิสัยของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ว่าทรงพระปรีชาสามารถ ทรงใฝ่รู้ มีพระมารยาทงดงาม ทรงเมตตาการุญ และเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ทรงทำนุบำรุงทั้งพระสงฆ์ พระญาติวงศ์ และเสนาอำมาตย์ มีพระอัธยาศัยซื่อตรง รักความยุติธรรม ทรงจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบริจาคพระราชทรัพย์เพื่อสาธารณกุศลอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงเป็นที่รักของพระประยูรญาติ ข้าราชการ และประชาชนชาวไทยมักออกพระนามพระองค์ว่า “สมเด็จพระปู่”

พระปัญญาปรีชาชัด	พระช่างตรัส พระช่างถาม
พระมารยาทสะอาดงาม	ถนอมพิศพินิจองค์
พระเมตตาพระการุญ	ประทานทุนทะนุกสงฆ์
พระญาติราชประยูรวงศ์	อมาตย์ราชเสนา
.....	.....
หากนับพระอัครม-	ศยะนั้นก็ซื่อและตรง
มั่นยุติธรรมมยง	บมิโอนจะเอียงจะเอนฯ
ใฝ่ในพระทัยภัก-	ดิพิทักษ์นรินทร์นเรนทร์
สอดส่องซัดเจเน	ฉะเพาะเพื่อจรัสเจริญฯ
ทรงตั้งระบอบกิจจ	ธุระสิทธิ์บิณฑบเงิน
ไม่หมายพระยศเกิน	คติโลกพระหทัยฯ
กอบแต่กุศลนับ	สละทรัพย์ผดุงประดา
กิจจจำเพาะสาธา-	รณะเพื่อประโยชน์วิบูลย์ฯ
เช่นสร้างณะตึกแมน	นฤมิตรขจิตจรูญ
วัดเทพศิรินทร์พูน	กุลบุตรทะวิทเป็ยณฯ

ท้าวราชวงศ์ทรง	สรรเสริญและน้อมพระเศียร
ข้าราชการเตียร	และพศกัณฑ์พระนามฯ
กล่าวขานขนานใน	อภิไธยภิรมภิราม
“สมเด็จพระปู่” ตาม	คณะพร้อมสนองขนานฯ

(ศุข ทิมศิลป์, เสนาศึกษาและแผ้วถายาศาสตร์เล่มที่ 12 ตอนที่ 7 (กรกฎาคม 2471): ก-ญ)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมาทรงมีน้ำพระทัยเมตตาต่อพสกนิกร ไม่ถือพระองค์ และทรงประพฤติแต่สิ่งดี

เอ็นดูประชาพระจรียา	กรุณามิแค้น
ใครเฝ้าพระองค์ก็ปีติครัน	อภิรมระเริงใจ
ไม่ถือพระองค์คุณะพิเศษ	สุรเชษฐนิสสัย
ไม่ทรงประพฤติทุกิจภัย	นรชาติฤทัยหรรษ์

(เสนาศึกษาและแผ้วถายาศาสตร์ เล่มที่ 9 ตอนที่ 3 (มีนาคม 2467): พิเศษ)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ทรงมีพระมารยาทงดงาม สุภาพ อ่อนหวาน ละมุนละม่อม

พระมารยาทพิลาสเยี่ยม	สุชุมเปี่ยมสุภาพน่า
มันต์ชนนิยมยำ	เพราะเคารพตลอดไป
มธุรสถนอหรรยา-	นุวัตรสารทราลัย
ละเอียดอัธยาศรัย	ลมนพร้อมล่อมเพรา

ชิต นุรทัต (ศัพท์ไทย เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ชม-ฉ)

จากโคลงติดพวงมาลาถวายพระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุชุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี พระอนุชาสองพระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวในทำนองเดียวกันว่าสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุชุมมาลมารศรีฯ ทรงเปี่ยมด้วยความปรานีต่อพระอนุชาและพระนัดดา มีพระอัธยาศัยอ่อนหวาน อ่อนน้อม และสุจริต

ไอ้องค์พระพี่ผู้	ปราณี นิจเอย
ยามโศกทรงสงสาร	ทุกครั้ง
ยามยากก็ยอมมี	ฤทัยหวัง ถึงนา
ยามทุกข์บ่ทิ้งทั้ง	ดักเตือน
ยามพึ่งท่านโอบเอื้อ	เอภาภ
ยามป่วยเสด็จเยี่ยมเยือน	สู่เหย้า
ยามสุขก็โปรดประทาน	นิพนธ์เพิ่ม พรแฮ
ยามสบายได้เฝ้า	เพ็ดทูล
แล้วทรงชุบเลี้ยงเหล่า	ธิดา ด้วยแฮ
อันพระคุณจะสูญ	ห่อนได้
เสด็จอยู่ท่านกรุณา	ดั่งกล่าว ฉะนี้แล
สิ้นท่านจึงร้องไห้	นักรนา

(สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, 2487: 132)

พระโหมขึ้นเกล้าंना	เคารพ ยิงแล
พระอัครมาสง่าอบ	อ่อนน้อม
พระถ้อยอ่อยโอบปรบ	ปราโมทย์ สมานเอย
พระจรัสสุจริตล้อม	เสียดนี้ศรีนาง ฯ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2474: 54)

หลวงภูมินาถสนิทมหาดเล็กประจำห้องพระบรรทมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่าว่าพระองค์ทรงเมตตาเอ็นดูต่อราษฎรทั่วไป พระราชทานเงินให้ทำทุนเลี้ยงชีพ น้ำพระทัยของพระองค์นั้นดุจดั่งสายน้ำที่ฉ่ำเย็น

ไซ้แต่ข้าพระบาท	ถึงทวยราษฎรหนา
น้ำพระทัยใสโสภา	โปรดกรุณาถ้วนทั่วไป
หญิงชายในนิเวศน์	รอบขอบเขตร์สยามไทย
ดับเข็ญได้เย็นใจ	น้ำพระทัยดั่งสาคร
พระองค์ทรงการุณ	โปรดเจือจุนให้ทุนรอน
เอ็นดูราษฎร	ดุจสาครเอือกเย็นเอย ฯ

(หลวงภูมินาถสนิท, 2470: 6)

พระมหาสมหวัง ธีเรสโก กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ว่าทรงมีพระอุปนิสัยน้อมนวล สายพระเนตรเปี่ยมด้วยพระเมตตา พระราชทานทรัพย์เพื่อการกุศล จำนวนมาก พระองค์ทรงให้ความร่วมมือทางใจแก่ราษฎร โดยกวีใช้ความเปรียบที่สื่อถึงสิ่งที่มีค่าและความชุ่มเย็น ได้แก่ ดวงแก้ว ร่มโพธิ์ร่มไทร สายน้ำ และสายฝน

รักราษฎรเยี่ยมเรือนโง	จำนงสุขดำเนินศรี
รักลูกเมตตาหลาน	โปรดสำราญธรรมจารี
นุ้มนวลล้วนปราณี	ฉายดวงเนตรเมตตาชน
ดวงแก้วประกายสิทธิ์	ฉายทั่วทิศเย็นมณฑล
มอบคุณหนุนมงคล	ต้นโพธิ์ไทรเย็นไฉปาน
ร่วมธรรมนำกันทุกข์	จำเริญสุขจำรูญศานต์
ร่วมราษฎรปลาดพาล	ทานธรรมบ่มสุขร่มเย็น
ทรงให้ส่วนใดขาด	อำรุงศาสตร์โปรดบำเพ็ญ
ลินทรัพย์ปรับลำเค็ญ	เป็นศรัทธาโปรดอาทร
สากลกุศลกรรม	การุณย์ค้ำกว้างสาคร
สักการคุณากร	ดับเดือดร้อนผ่อนทุกข์คลาย
ยิ้มแย้มแกมทิพย์หยาด	ชื่นทรวงราษฎรเฝ้าเรียงราย
สุขนักรทงทักทาย	สายฝนทิพย์สรวงประทาน

(พระมหาสมหวัง ธีเรสโก (สาระกะ), 2539: 100-101)

ผู้วิจัยเห็นว่าหากผู้แต่งเป็นพระประยูรญาติหรือข้าราชการผู้ใกล้ชิด อาจเล่าความสัมพันธ์ ส่วนพระองค์ หรือพระจริยาวัตรที่กวีประทับใจ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นข้อมูลอันทรงคุณค่าที่วรรณคดี โศกาลัยทำหน้าที่บันทึกไว้ โดยเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน และพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ที่สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังพระชันษาน้อยนั้น ไม่ค่อยมีผู้บันทึกพระราชประวัติหรือพระจริยาวัตรไว้เท่าใดนัก

4.2.2 การใช้ชนบวรณคติเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีสุกาลัย

เสาวณิต วจิวนอน (2555, 57-58) ซึ่งศึกษาเรื่องวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ได้กล่าวถึง คติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทยว่ามี 2 คติ คือ ระยะเวลาแรก เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าครอบครัวใหญ่ เรียกว่า “พ่อเมือง” หรือ “พ่อขุน” ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นพื้นฐานในการปกครอง คติที่ 2 คือการเห็นว่พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐทางการเมือง เป็น “ราชา” ผู้นำชุมชนทั้งปวง มีพิธีกรรมยกพระมหากษัตริย์ขึ้นเป็นเทพเจ้าหรือเทวราช อย่างไรก็ตามก็ตีพระมหากษัตริย์ของไทยไม่ใช่เทวราชาอย่างเดียว หากเป็นธรรมราชาด้วย แนวคิดนี้ปรากฏมาแต่สมัยสุโขทัย และเมื่อลัทธิเทวราชซึ่งผสมกับพุทธศาสนาเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนต้น พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เป็นต้นมา จึงเป็นทั้งเทวราชาและธรรมราชา ต่อมาเป็นพุทธราชาด้วย คือสังสมพระบารมีเพื่อโพธิญาณในอนาคต แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นอยู่ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติจำนวนมาก

ในการแต่งบทประพันธ์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์วรรณคดีสุกาลัยได้ใช้ชนบวรณคติในการสร้างความเป็นอุดมคติของพระมหากษัตริย์ในฐานะบุคคลที่ควรแก่การยกย่องจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ เช่น การเปรียบเป็นเทพเจ้าหรือสมมติเทพ การพรรณนากยกย่องในฐานะธรรมราชาและพระโพธิสัตว์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีคุณสมบัติสมบูรณ์พร้อมในทุกด้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.2.1 การยกย่องว่าเป็นเทพเจ้า

ในสมัยอยุธยาคติความเชื่อเรื่องเทวราชาหรือกษัตริย์คือเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์¹⁹ ส่งอิทธิพลอย่างมากต่อราชสำนัก ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ กวีนิยมสรรเสริญว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีกำเนิดจากเทพเจ้าหรือเป็นเทพเจ้าอวตารลงมา เพื่อยกย่องว่าพระองค์มีฐานะสูงส่งศักดิ์สิทธิ์ มีบุญบารมีที่ยิ่งใหญ่จึงเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะใช้อำนาจในการปกครองบ้านเมือง เพราะพระองค์เป็นเทพเจ้าในร่างมนุษย์ นอกจากนี้ตามคติของศาสนาพราหมณ์ยังเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ที่เป็นเทพเจ้าหรือมีเชื้อสายของเทพเจ้าจะช่วยให้แผ่นดินมีความอุดมสมบูรณ์และเจริญรุ่งเรือง (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2529: 31-52)

¹⁹ แนวคิดเรื่องชนชั้นกษัตริย์เป็นสมมติเทพยังปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาของไทยด้วย ดังในเรื่อง *จักกวัตทีปนี* (เขียนในศตวรรษที่ 20) ในกัณฑ์ที่ 5 บทถัมมททยวิภังค์ กล่าวไว้ว่า “เทวา ได้แก่ เทพ มีสมมติเทพ อุปัตติเทพ วิสุทธิเทพ พระราชา พระเทวี พระกุมาร ชื่อว่าสมมติเทพ เทพตั้งแต่ชั้นจตุรมาหาราชจนถึงเทพชั้นสูงกว่านั้นขึ้นไปชื่อว่าอุปัตติเทพ พระอรหันต์เรียกว่าวิสุทธิเทพ” (บาลีพุทธรักษา, 2523: 314)

ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง *ยวนพ่ายโคลง* ดั้งกล่าววว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระราชสมภพจากเทพเจ้า 11 องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ พระอิศวร พระอินทร์ พระยม พระวาญุ พระวรุณ พระอัคนี พระกুবเระ พระอาทิตย์ และพระจันทร์เพื่อดำรงรักษาโลก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 11-12)

พรหมพิษณุบรมเศรเจ้า	จอมเมรุ มาศแย
ย่าเมศมารุตอร	อาศนม้า
พฤษคณิกุเพนทรา	สุรเสพย
เรื่องรวีวรจ่า	แจ่มจันทร
เอกาทสเทพแล้ง	เอาองค์มาฤ
เป็นพระศรีสรรเพชญ	ที่อ้าง
พระเสด็จดำรงรักษ	ลัยงโลกย ใส้แย
ทุกเทพทุกท่างโงว	ช่วยไชย

(กรมศิลปากร, 2540: 331)

ในเรื่อง *โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช* กล่าววว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชคือพระนารายณ์อวตาร

อัศจรรย์จอมโลกเกล้า	ขษิรสุทธ
องค์บรมพิษณุภูษ	สี่แท้
เสด็จราวด่านด้าวอุด	บัติราช
พระเกียรติพระยศแล้	หลากล้ำโบราณ

(กรมศิลปากร, 2530: 657)

การกล่าวสรรเสริญวว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ จึงเป็นการแสดงวว่าพระองค์ทรงมีคุณลักษณะพิเศษที่สมบุรณ์พร้อม กอปรด้วยพระบรมเดชานูภาพ และบุญบารมีเหนือบุคคลธรรมดาทั่วไปเพื่อประโยชน์ในการปกครองทั้งนี้หากเป็นการสรรเสริญพระราชกรณียกิจด้านการรบ มักยกย่องวว่าพระมหากษัตริย์เปรียบดั่งพระนารายณ์ เพราะเป็นเทพเจ้าที่มีหน้าที่รักษาโลก ดูแลโลกให้เป็นปกติสุข โดยอวตารมาปราบอสูร (พระยาสังจจาภิรมย์, 2517: 32-33) หรืออาจสรรเสริญวว่าเป็นพระรามซึ่งเป็นอวตารปางที่เจ็ดชของพระนารายณ์เพื่อมาปราบอสูรทศกัณฐ์

ตัวอย่างเช่น ในเรื่องยวนพ่ายโคลงดั้น สรรเสริญสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่ามีฤทธิ์
ดังพระรามปราบยักษ์

.....	.....
พระฤทธิ์พ่างพระราม	รอนราพ ไล่แฮ
พระก่อพระเกี้ยว	หลากสวรรค

(กรมศิลปากร, 2540: 341)

ในวรรณคดีโศกาลัยได้รับขนบในการสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์โดย
ยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ แต่ส่วนใหญ่มักเปรียบเป็นสมมติเทพ หรือเปรียบ
ว่าคล้ายเทพเจ้ามากกว่าจะสรรเสริญว่าเป็นเทพเจ้าโดยตรง

ในเรื่องนิพนธ์วังน่าน สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงมีฝีมือในการรบ พระองค์มี
ชัยเหนือพม่าหลายครั้ง กวีจึงยกย่องว่าพระองค์มีพระเดชานุภาพดังพระนารายณ์และพระรามเมื่อ
บรรยายชมไพร่พลก็เทียบกับวานรสิบแปดมงกุฏ ทหารของพระราม ส่วนพระโอรสก็เปรียบเป็นพระ
มงกุฏคือพระโอรสของพระราม

ทั้งหมื่นเมืองเลื่องพระยศระยอขาม	ออกพระนามดั่งนารายณ์อยู่ฝ่ายนำ
เศียรสยงต้องอ่อนศิโรมา	จนชั้นข้าทูลบาทก็เกรงครัน
.....	.....
ดั่งนเรศวรดาวมาผ่านภพ	ทหารบพระนารายณ์ฝ่ายขวา
เหมือนสิบแปดมงกุฏของราม	ฤาเมศร์พวกพานรินทร์ราม
นารายณ์แรมแจ้งแจ่มจรเดช	กระจ่างดังสุริเยศไพรีนขาม
ไพรีเข็ดสิ้นเศียรเวียนประณาม	หวังประนอมนี้คร้ามพระเกียรติครัน
ด้วยมีพระเดชาอนุภาพ	ทั้งสามภพรื่นราบสมิ์สันต์
เสมอองค์กับพระทรงอาศน์สุบรรณ	เสด็จมาปราบอาธรรม์ประไลยลอย

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัตริย์, 2543: 25, 52-53)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถได้รับพระบรมราชโองการ
ให้นำทัพสยามเข้าร่วมรบกับประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 กวีได้กล่าวยกย่อง
พระองค์ว่าเปรียบเหมือนกับพระลักษมณ์ อนุชาของพระรามพระองค์เป็นดุจดั่งเทพพาหา ในบท

ประพันธ์นี้จึงเป็นการสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็นพระนารายณ์
อวตารควบคู่ไปด้วย

พระคือลักษมณ์นุช	พระทรงภูษะสีกร
กำราบเค็กอสูรรอน	อเรนทร์ราบระบือชัย
พระเพียงเทพะพาหา	พระรามาทิเบศร์ไท
ประจាកองคค์ก็อาลัย	สยามราชาภูริฤชาดโทย
	(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2529: 179)

การนิยามยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพระนารายณ์ ยังสอดคล้องกับนามของราชวงศ์จักรี
ซึ่งแปลว่าวงศ์ของพระนารายณ์ เทพผู้ทำหน้าที่บำบัดทุกข์เข็ญให้หมดสิ้นไปจากแผ่นดิน แม้ว่าใน
รัชกาลนั้นมีได้มีศึกสงคราม กวีก็ยังนิยมใช้ขนบในการเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าเป็นดังพระนารายณ์
โดยเปลี่ยนจากพระราชกิจด้านการทำสงครามมาเน้นที่การบำบัดทุกข์ สร้างความสุขแก่ประชาราษฎร์
เช่น การเปรียบพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็นพระนารายณ์อวตาร แบ่งภาคมา
สังหารอสูร ทรงอนุเคราะห์ราษฎรให้มีสุขด้วยพระการุญ มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณพันจะพรรณนา

<u>พระองค์ก็ดังองค์</u>	<u>ภูษพงศ์พระอวตาร</u>
<u>แบ่งภาคมาสังหาร</u>	<u>อสูรร้ายมลายสูญ</u>
<u>ให้เทพยเปนต์ัน</u>	<u>ณสากลพิภพพูล</u>
<u>เพิ่มสุขพระอนุถล</u>	<u>ประกอบด้วยพระการุญ</u>
.....	.....
<u>เสด็จมาสู่หล้านี้</u>	<u>สิควรที่จะพิศวง</u>
<u>เดชคุณอดุลย์ทรง</u>	<u>สถฤษฏีไว้แก่ชาวเรา</u>

(เอกชน, 2468: 45)

นอกจากพระมหากษัตริย์แล้ว ในวรรณคดีใคก็คล้ายยังเปรียบพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในว่า
เป็นดังเทพเจ้าเสด็จลงมาอุบัติในโลกมนุษย์เพื่อบำบัดทุกข์แก่ราษฎรก่อให้เกิดความสงบสุข ร่มเย็นใน
แผ่นดิน

ตัวอย่างเช่นการสรรเสริญสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนีว่าเป็นเทพธิดาจากสวรรค์
เสด็จมาสู่สยามรัฐ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนตลอดพระชนมายุ

ตั้งเทพธิดาพิภพแมน	มละด้าวณภาค
มาสู่สยามรัฐสถาน	และสมานมโนชน
ก่อเกิดประโยชน์हितสกล	ระบุงระบอบบุญ
บำเพ็ญตลอดพระชนมา-	ยุพระภาระเนืองหนูน
สาธตเสถียรอธิคุณ	กรณียกิจนำ

(ศรี วาควัญ, 2539: 78)

ตัวอย่างจากเรื่องเป็นร่วมจักรปกเกล้าไทยทั่วหล้า กล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีว่าเป็นเทพที่เสด็จจากสวรรค์ลงมายังโลกมนุษย์ ลีลาการพรรณนาสรรเสริญคล้ายกับในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ คือกล่าวว่พระองค์มีพระเกียรติยศแผ่ไปในสามภพ เสด็จมาดับความทุกข์ภัยอันตรายสร้างความเป็นแก่ปวงไพร่ฟ้า

เทพกัญญาอิงแก้ว	กาญจนา
เสด็จจากนภา	ภาคพื้น
ยี่สิบเอ็ดตุลาฯ	อาทิตย์ วารเฮย
สองสี่สี่สามพื้น	ฟากฟ้าฟากคุณ
สรวมบุญพระยาเจ้า	เจ็ดสยาม
ศรีนครินทร์เรื่องราม	ร่วมฟ้า
พระเกียรติลภภาพสาม	สยบ ลิ่นแล
พระกรุณาคุณเจ้า	แจ่มแจ้งจรัมพร
เสด็จดลมาดับเศร้า	โศกสลาย
ดับโรคดับภัยอันตราย	ดับร้อน
พระคุณกรุณาฉาย	ราชฎริชนี ศิระแฮ
พระเมตตาท่านช้อน	ชีฟ้าไว้หลายชนม์
มาดับเคืองดับแค้น	คลายเข็ญ
มาดับร้อนรินเย็น	หย่อมหญ้า
มาสมสั่งบุญเพ็ญ	ยั้งยั้ง เทอญรา
มาโปรดปวงไพร่ฟ้า	ฝากไว้มหาศาล

(อนงค์ อินทร์ทรัพย์, 2539: 47-48)

นอกจากนี้ในวรรณคดีโคกาลัยยังให้ความสำคัญแก่ทิวภาพะหลังความตาย โดยยกย่องพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตหรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่สิ้นพระชนม์แล้วว่าทรงทำหน้าที่เป็นเทพคุ้มครองกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีและดูแลปวงราษฎรให้มีความสุข

ตัวอย่างเช่นกวีสรรเสริญสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่า ขอให้พระองค์เป็นเทพดาสถิตย์ในสวรรค์ชั้นพรหม คอยปกป้องรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและปวงชาวไทยไปตลอดกาลนาน

ขอพระองค์ ทรงสถิต สรวงสวรรค์
คอยปกป้อง องค์ในหลวง ทั้งปวงไทย

เป็นเทพพรหม บนวิมาน อันผ่องใส
ให้ยืนยง ตลอดไป ชั่วกาลเทอญ

(หลักเมือง 17, 202 (มกราคม 2551): 3)

ในเรื่องเสด็จสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ กวีกล่าวว่าหลังจากเสด็จสู่สวรรคตชั้นดุสิตแล้ว ขอให้เทพผู้ทรงฤทธิ์อันมีนามว่า "กัลยาณิวัฒนา" เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ได้โปรดอภิบาลกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีด้วย

เสด็จสู่สรวงสวรรค์	แปดสิบสี่ชั้นซาผ่าน
ละพระกายสังขาร	สถิตสถานพิมานแมน
.....	.....
ณ สวรรค์ชั้นเรืองรอง	มหามหิทธิดุสิตา
<u>ขอเทพผู้ทรงฤทธิ์</u>	นามนิมิตมนุสสา
"กัลยาณิวัฒนา"	โปรดรักษาจักรีวงศ์ เทอญ

(พระราชวิจิตรปฏิภาณ, สยามรัฐ (11 มกราคม 2551): 31)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า แม้ว่าวรรณคดีโคกาลัยจะสืบขนบการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นดุจเทพเจ้าจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ แต่ก็มีส่วนที่แตกต่างกันคือ การกล่าวสรรเสริญพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในหรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นหญิงว่าทรงเป็นดั่งเทพอวตาร ซึ่งไม่ปรากฏในวรรณคดีไทยประเภทอื่น แสดงถึงการยกย่องพระเกียรติยศด้วยถือว่าทรงเป็นวงศ์ของเทพหรือกษัตริย์เช่นเดียวกัน และการให้ความสำคัญในการสรรเสริญพระเกียรติภายหลังจากการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ในฐานะที่ทรงเป็นเทพเจ้าในสรวงสวรรค์ที่ยังทรงเฝ้าดูแลทุกข์สุขของประชาชน อันแสดงถึงความผูกพันและพระเมตตากรุณาที่ทรงมีต่อราษฎรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

4.2.2.2 การยกย่องว่าเป็นพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์²⁰ คือ บุคคลที่บำเพ็ญบารมีในพระชาติก่อนที่จะเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ตามขนบการสรรเสริญพระเกียรติ นอกจากการยกย่องว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพตามคติ ศาสนาพราหมณ์ฮินดูแล้ว ยังมีความเชื่อว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตเพื่อนำสัตว์โลกให้พ้นจากห้วงทุกข์ในสังสารวัฏอีกด้วย

ชลดา เรื่องรักษลิขิต (2538 : 57-67) กล่าวว่าคติเรื่องพุทธราชาซึ่งให้ความสำคัญว่า พระราชาคือพระพุทธเจ้า มีปรากฏในสังคมไทยแต่โบราณกาลแล้ว เช่น ในตำนานมูลศาสนา ระบุว่าผู้เป็นกษัตริย์ของชุมชนคือ พระโพธิสัตว์ ผู้ที่ต่อมาจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ส่วนในวรรณคดี ไทยพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเลียนแบบพระจริยาวัตรของ พระโพธิสัตว์ เช่น การบริจาคทาน การสั่งสมทศบารมี การตั้งสัจจาธิษฐานหรือตั้งความปรารถนา ขอเป็นพระพุทธเจ้า ชัยชนะเหนือศัตรูอันเปรียบได้กับชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีเหนือพญามาร

คติความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีได้ช่วยสถาปนาสถานภาพ อันศักดิ์สิทธิ์แก่สถาบันกษัตริย์ และกำหนดบทบาทของพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ กล่าวคือ เมื่อพระมหากษัตริย์คือพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมี แสดงว่าเป็นผู้มีคุณธรรมความดี มีบุญบารมี เหนือกว่าบุคคลทั่วไป และมีเมตตากรุณาต่ออาณาประชาราษฎร์ ปกครองบ้านเมืองด้วยธรรม ดุจ พระโพธิสัตว์กรุณาต่อสรรพสัตว์ (อาทิตย์ ชีวณิษฐ์กุล, 2552: 272)

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ กวีสรรเสริญพระมหากษัตริย์โดยการออกพระนามว่าทรงเป็น พระโพธิสัตว์ และกล่าวพรรณนาถึงการบำเพ็ญบุญบารมีโดยมีเป้าหมายเพื่อบรรลुพระโพธิญาณ รวมถึงเหตุอัศจรรย์ต่างๆ อันแสดงถึงพระบารมี

ตัวอย่างเช่นในเรื่อง *ยวนพ่ายโคลงดั้น* กวียกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงเป็นพระ โพธิสัตว์ที่เสด็จมาบำเพ็ญบารมี เพื่อบรรลุพระโพธิญาณ

พระมายศยี่งฟ้า	ดินชม ชื่นแฮ
มาแต่งไตรรัตนเรื่อง	รอบหล้า
พระมาสมส่าภา	เพญโพธิ ใสแฮ
ใครแข่งใครซ้องถ้ำ	ถ้องเอง

(กรมศิลปากร, 2540: 332)

²⁰ ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2551: 278) อธิบายว่า พระโพธิสัตว์ คือ ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี 10 คือทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และ อุเบกขา

ในเรื่องคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง กวีเรียกสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่าทรงเป็น “หน่อพระสมพุทธ” คือพระโพธิสัตว์ซึ่งจะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต และสรรเสริญว่าพระองค์มีพระบารมีมาก โดยยกเหตุการณ์ที่ทรงลบศักราชและเกิดเหตุอัศจรรย์ต่างๆ อีกทั้งยังได้บริจาคสัตตสดกมหาทานตามอย่างประเพณีของพระโพธิสัตว์ดังนี้

	ด้วยเดชสมพุทธ
สมภารวิสุทธิ	เลิศพันพรรณา
อัศจรรย์เป็นเดียว	กีก้องโกลา-
หลทั่วนครา	พิภพเหมืองหลวง
.....	.....
กุ้จกจ่ายทรัพย์นานา	สตสดก ณ มหา-
ทานแก่ทวิชา	แลยาก
ช่างร้อยช้อยทาสทารก	สัตว์ตนกนก
ทานแก่พณิก	อันโทหล

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติพระพุทธรูปเจ้าหลวงปราสาททอง, 2543: 107, 111)

ในวรรณคดีโศกาลัยกวีสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ โดยการออกพระนามว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงปรารถนาในพระโพธิญาณหรือการตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตเพื่อนำสัตว์โลกให้พ้นจากสังสารวัฏ และแสดงถึงการบำเพ็ญบารมีโดยส่วนใหญ่จะเน้นที่ทานบารมี เช่น การบริจาคพระราชทรัพย์เพื่อทูลบารุงพระศาสนา และกล่าวถึงเหตุอัศจรรย์ต่างๆ ซึ่งเชื่อว่าเป็นการแสดงบารมีของผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์

ตัวอย่างการสรรเสริญเรื่องทรงปรารถนาพระโพธิญาณเพื่อนำสัตว์ให้พ้นทุกข์ เช่น ในเรื่องนิพนธ์วังน้า กล่าวถึงสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทว่าทรงมีบุญบารมีที่จะนำสรรพสัตว์ให้พ้นจากวิภวภูสงสารด้วยทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสั่งสมพระบารมีมาแต่อดีต

พระคุณเอ๋ยทรงสร้าง	สมภาร
ปรารถนาพระโพธิญาณ	ยอดแก้ว
ออกโอบุชชอคชทการ	นำสัตว์
จากบ่วงสงสารแคล้ว	คลาศพันพันนึ่งญ

.....
 ...ประสมสร้อยสรรเพ็ชฌ์ คงจะเสร็จได้นำสัตว์ให้ลวงวิญญูสงสารพันบ่วง
 มารูปนเที่ยงแท้ บารมีแผ่เผื่อทั่วโลกย์ ขอข้ามโสมกันดาร พระ
 โภธิญาณยิ่งแล้ว ทรงดวงแก้วกุ่มกรำ อันเทวทำบ่ลืมหอง พระไทยจง
 จำเริญผล สร้างพระกุศลก่อเกื้อ ปางหลังเหลือมามาก ยังภายภาค
 อนาคต กำหนดสี่สงไขย มีกำไรยิ่งแสนกับ อเนกนบคณนา จึงสำเร็จ
 ปรมาภิเศกสร้าง จะนำทางมนุษย์สวรรค องค์พระสัพพัญญูเจ้า เลิศแล้ว
 ใครเสมอ ฯ...

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาตฺร, 2543: 12, 23, 54)

ตัวอย่างการสรรเสริญว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์โดยการบำเพ็ญทานบารมี เช่น
 เรื่องมหาดเล็กรั้มถึง กวีกล่าวว่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบริจาคทาน
 เพราะประสงค์โพธิญาณ

พระทัยใสهن่งแท้	ทำทาน
<u>หวังประโยชน์โพธิญาณ</u>	เยี่ยมฟ้า
ทรงพระเกษมสานต์	แสนสง่า
โดยพระเกียรติยศเจ้า	แจ่มหล้าเจริญศรี

(หลวงภูมินาถสนธิ, 2470: 6)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญทานบารมีด้วย
 การพระราชทานทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนาจำนวนมาก่อนเสด็จสวรรคต

ทรงเลื่อมใสไชคลังสังฆทาน	เงินประมาณแปดหมื่นขึ้นหไทย
กับเศษสามร้อยมีสี่สิบบาท	ทรงพระราชอุทิศพิศไมย
โสมนศในพระรัตนไตรย	สี่บวิไสยสัประพุทธพงศ์
แผ่นดินเย็นเช่นน้ำอัมฤตย์	บาทบพิตรโพธิสัตว์สลัดหลง

(คุณพุ่ม, 2464: 23)

ตัวอย่างการสรรเสริญสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีว่ ทรงสั่งสมพระบุญญาบารมีมา
 เหลือคณานับ ทรงเป็นดังพระโพธิสัตว์และทรงบริจาคพระราชทรัพย์มากดุจกระแสน้ำ

บุญใดพระยาเจ้า	ผจงสรรค์
แสนหมื่นมิอาจทัน	กึ่งก้อย
บุญญเขตเนืองนิตย์	สนองท่าน
พระสังสมไชน้อย	เพริศแพรววิญญู
ตั้งโพธิสัตว์เจ้า	จอมศรี
มาแผ่พระบารมี	มั่งสร้าง
ทรงบริจาตกานทวิ	ฤาหวัน ไหวฤา
ดุจกระแสน้ำอ่าง	เอ่อทันท่วมฤดี

(อนงค์ อินทร์มพรรย์, 2539: 51)

ส่วนตัวอย่างการสรรเสริญโดยกล่าวถึงเหตุอัศจรรย์อันแสดงพระบุญญาภินิหารของพระโพธิสัตว์ เช่น ในเรื่องนิพพานวังง่า ก็กล่าวถึงพระบุพโพ (น้ำเหลือง) ของสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทว่ามีสีแดงเหมือนชาด ตรงกับในพระบาลีที่ทำนายว่าบุคคลนั้นจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

พระบุพโพเพียงหรรคุณชาด	ตั้งพระบาทปิ่นโลกยโสภประสาน
จะสำเร็จปรมาภิเศกฉาน	อันว่าการมีมาเหมือนบาฬี
ฤาในยสืบทรงสร้างพระบารเมศ	ไม่เพี้ยนเพศผิตพุทธชินศรี
จะนำสัตว์ตัดกิเลสในโลกีย์	ให้ถึงทิวโมกข์อมรมเมือง

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 26)

ในเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ คุณพุ่มกล่าวยกย่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ โดยเล่าว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสวรรคตเกิดลางมหัศจรรย์นานาประการ เช่น เกิดดาวหางขนาดใหญ่ด้านตะวันออก เขมเป็นสีแดงดังสีเลือด มีปราสาททองลอยอยู่ในท้องฟ้า อุกาบาดตกในพระบรมมหาราชวัง ฯลฯ

.....	วันจะสิ้นพระชนม์จึงบนฟ้า
แสดงลางอย่างสมเด็จพระเพทัญพุทธ	สั่งมนุษย์นรชาติศาสนา
โดยพระพงศ์โพธิสัตว์จักรสุธา	ตั้งเมตตามต่ออำมาตย์ราษฎร
จะหายห่างร้างบูรินทรไปสิ้นขึ้น	พระยศยืนอยู่ในลักษณะอักษร

บางพวกเห็นเช่นกันกับจันทร์	ขึ้นขับขึ้นแสงศรีจิววรรณ
เหมือนดอกไม้ไฟพะเนียงมาเรียงตั้ง	ตรงที่นั่งทัศนัยสุทโธสวรรย์
ตรงแถวถัดวัดนิเวศเซตุวัน	เขาใจทักันเห็นพระราชปราสาททอง
ผู้ขึ้นในนภาเพลาบาย	เมฆเป็นสายแสงเลือดเผือดผยอง
มหาธนูฎกันเป็นคันคลอง	ขึ้นจับท้องฟ้าขีดทิศอุดร
ด้วยเทพไทในโลกเธอโคกศัลย์	ทั้งเบื้องบรรพบุญฤทธิ์อติสร
อุกาบาดหยาดฟ้านภาพร	ตกจันทร์โอภาศพระราชวัง
ประภุมเหตุเกิดครันควันตระหลบ	เมื่อจวนพลบโพล์พลัดเนหวัง

(คุณพุ่ม, 2464: 14-15)

นอกจากนี้ยังมีความเปรียบที่ใกล้เคียงกับคติเรื่องพระโพธิสัตว์ คือการสรรเสริญพระบรมวงศานุวงศ์ว่าเป็นพระอริยบุคคล²¹ ในที่นี้เป็นการสรรเสริญสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีว่าทรงบรรลุนิพพานแล้ว

<u>สมเด็จพระอริยบุคคล</u>	เอกเอย
ศรีนครินทร์บรมชน	มาตุเจ้า
สวรรคตสวรรคต	แดนเสด็จ
น้ำตาประชาเฝ้า	หลังริน

(กฤษณา อโศกสิน, 2538: 110)

การสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่านอกจากจะทรงสะสมบุญบารมีมาแต่อดีตชาติแล้ว ยังทรงตั้งมั่นในหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา และทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อนำสัตว์โลกให้พ้นจากห้วงทุกข์ในสังสารวัฏ ผู้วิจัยเห็นว่าการบำเพ็ญบารมี ในวรรณคดีโคกาลัยนั้นก็อาจหมายถึงการที่ทรงช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากความทุกข์ยากในการดำเนินชีวิต เช่น ช่วยในการประกอบอาชีพ สุขอนามัย การศึกษา ฯลฯ ให้พ้นจากห้วงทุกข์และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นดังที่ได้บรรยายความในพระราชกรณียกิจต่างๆ นั้นเอง

²¹ อริยบุคคล หมายถึง ผู้บรรลุนิพพานมีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น ได้แก่ พระโสดาบันพระสกทาคามี (หรือสกิทาคามี) พระอนาคามี และพระอรหันต์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 511)

อึ่งในการสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ว่าเป็นดั่งเทพเจ้าและพระโพธิสัตว์นั้น ก็เพื่อสร้างความสูงส่งศักดิ์สิทธิ์และความดั่งสถาบันกษัตริย์ว่าควรแก่การน้อมสักการบูชาและระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ ซึ่งก็ว่าได้สะท้อนความคิดนี้ในเรื่องนิพพานวังน่า และเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติว่า บทประพันธ์นี้ซึ่งได้บันทึกเรื่องราวของกษัตริย์ไว้เป็นสิ่งที่สูงส่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะได้จารึกพระนามไว้ จึงเป็นของที่ควรแก่การสักการะแทนพระองค์ ความว่า

ผู้ใดสดับอย่าหมิ่นประมาทแห่ง	ถ้าใครแคลงจงสืบสำเนาถาม
ไซ้จะยกพระยศยอแต่พองาม	เราแต่งตามจริงใจในนิพนธ์
มาดถ้าใครฟังอ่านนิพพานี้	ไม่น้อมศึโรราบกราบสามหน
ให้วิบัติอุบาทว์อย่าขาดสภณ์	แต่ยลเร่งประนมมนมัสการ
จะเหมือนพรธาดาประกาสิต	ด้วยบพิตรเลิศภพจบสถาน
จะนำสัตว์ลี้ดลวงตัดบ่วงมาร	โพธิญาณแท้เพียงพระชินวร
จึงจาทูกนี้กตั้งสุพรรณบัตร	ออกพระนามจักรพรรดิในอักษร
อย่าเมินหมิ่นว่ารบิดเป็นราวกลอน	จงอ่อนเศียรบังคมให้สมควร

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 23)

คุณพุ่มกล่าวว่าหนังสือเรื่องนี้ควรแก่การสักการบูชาเป็นมงคลหรือเอาไว้อ่านจะมีอานิสงส์เช่นเดียวกับสวดมนต์ เพราะมีพระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันศักดิ์สิทธิ์ หากมีเรื่องเดือดร้อนก็ให้อธิษฐานขอให้ความทุกข์นั้นหายไป ด้วยอำนาจคุณบารมีของพระมหากษัตริย์นั้นสุดที่พรรณนาได้

ควรจะเอาไว้อ่านทุกบ้านช่อง	ด้วยเปนของคู่พระเดชเท่าเขตสรวง
นี้ว่าตามความรักไม่ตักดวง	แล้วอย่าลวงดิฉินนี้กนิพนทา
ด้วยเล่มนี้มีนามสยามเมศร์	มงกุฎเกษไตรจักรนั้นหนักหนา
ควรที่จักสักการบูชา	เป็นมหาศยยิ่งมิ่งมงคล
เหมือนสวดพระบาลีสี่คิลิต	ปัจเจกพิรุพุทธรัตนพิพัฒน์ผล
เอาบาตรตั้งนั่งแท่นแทนน้ำมนต์	อ่านนิพนธ์แข่งคอบเหมือนภวานา
คิดถึงคุณทูลกระหม่อมจอมจังหวัด	ที่ฉันจัดจดเขียนเขียนเลขา
โดยเงินจุกทุกข์ภัยสิ่งไรมา	อาจจะสามารถหมายให้หายไป
คุณพระชาติติยวงศ์ดำรงยศ	สุดจะจดจัดแจงแกลงไซ
ที่เขตแดนแผ่นดินอาจีนต์ใจ	กว้างเท่าใดโดยกล่าวว่าเท่ากัน

อันหนังสือถือน้ำมันหมั้นอ่าน
 แม้นไม่มีกษัตริย์ก็ขาดกัน

อธิฐานทุกชีรือนคงผ่นผัน
 ที่ไหนนั้นเราจะได้อ่าน

(คุณพุ่ม, 2464: 38)

4.2.2.3 การยกย่องว่าเป็นบิดามารดา

การยกย่องว่าพระมหากษัตริย์เป็นหนึ่งในบิดามารดาของประชาชนน่าจะสืบเนื่องมาจากคติที่เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าครอบครัว ดังเช่นปรากฏในสมัยสุโขทัยที่มีลักษณะการปกครองแบบบิดากับบุตร พระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองและดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด ดังจะเห็นได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน และตัดสินคดีความด้วยพระองค์เอง

ในสมัยธนบุรีเป็นระยะเวลาที่อยู่ในช่วงสถาปนาพระนครแห่งใหม่ สภาพสังคมหลังเสียกรุงศรีอยุธยา และภาวะสงครามทำให้ประชาชนมีความทุกข์ยากลำบาก พระมหากษัตริย์จึงทรงมีบทบาทอย่างมากในการพระราชทานความช่วยเหลือและดูแลความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างใกล้ชิดอีกคำรบหนึ่ง ดั่งนายสวนมหาเด็กได้กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า ทรงเป็นทั้งบิดามารดา เป็นเจ้า และครูสอนประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขถ้วนหน้า

พระเดี่ยวนุญลากเลี้ยง	ประชากร
เป็นบิดามารดา	ทั่วหล้า
เป็นเจ้าและครูสอน	สิ่งโลก
เป็นสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งชายหญิง

(กรมศิลปากร, 2532: 289)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ นับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา สถาบันกษัตริย์และประชาชนมีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผนวชอยู่เป็นเวลาหลายปี การมีโอกาสเสด็จธุดงค์ไปตามจังหวัดต่างๆ ทำให้ได้มีโอกาสทอดพระเนตรเห็นทุกข์สุขของราษฎร (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2517: 82-83) หลังจากครองราชย์แล้วก็เสด็จออกให้ราษฎรเข้าเฝ้าและรับฟังเรื่องราวร้องทุกข์ของราษฎรด้วยพระองค์เอง (ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, 2518: 108) เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โปรดการเสด็จประพาสต้นในพระราชอาณาจักรเพื่อทรงดูแลความเป็นอยู่ของราษฎรอยู่เสมอ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ได้ทำให้ความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยยกย่องว่าทรงเป็นดังสมมติเทพมาเป็นการผสมผสานคติที่เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนหัวหน้าครอบครัวเข้าด้วยกัน

ในวรรณคดีไตรภพสมัยรัชกาลที่ 6 จึงปรากฏการสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งในฐานะที่ทรงเป็นเทพเจ้า และยังสรรเสริญว่าพระองค์เป็นเสมือนบิดา มารดา และญาติผู้ใหญ่ โดยกล่าวยกย่องว่าพระองค์เป็นพระเทพบิดรหรือพระเทพมารดร ผู้มีพระมหากรุณาธิคุณต่อราษฎร ทรงเมตตารักใคร่ประชาชนดังลูกหลาน เป็นเสมือนญาติผู้ใหญ่ สะท้อนถึงความรักและความผูกพันใกล้ชิดที่ราษฎรมีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์คู่เดียวกับสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เฉพาะสถาบันกษัตริย์กับประชาชนในสังคมไทย ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในประกาศเรื่องดาวหางปีระกา ตรัสว่า

“พระเจ้าแผ่นดิน คนทั้งปวงยกย่องตั้งไว้เป็นที่พึ่ง ใครมีทุกข์ร้อนน้อย ความประการใด ก็ยอมมาร้องให้ช่วย ดังหนึ่งทารก เมื่อมีเหตุแล้ว ก็มาร้องหาบิดามารดา เพราะฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินชื่อว่าคนทั้งปวงยกย่องให้เป็นบิดามารดาของตัว แล้วก็มี ความกรุณาแก่คนทั้งปวง ดังหนึ่งบิดามารดากรุณาแก่บุตรจริงๆ โดยสุจริต...”

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548: 270-271)

ตัวอย่างการสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็น พระเทพบิดรหรือพระเทพมารดรในวรรณคดีไตรภพ เช่น

กวีได้สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็นอัครบุรุษที่ยิ่งใหญ่เป็นที่พึ่งของปวงเทพ มนุษย์ และสัตว์ทั้งปวงในสี่ทวีป ทรงเป็นพระเทพบิดรของไทย ทรงปรานีต่อราษฎรเสมือนบุตร จึงโปรดให้เลิกทาสและการลงทัณฑ์ที่พินสมัย

เพราะพระองค์เอกอ้าง	อัครบุรุษ ราชชนอ
ทรงร่มรัฐสัตว์มนุษย์	เทพทำว
จาตุระทวีปสุด	ขอบโลก
ทรงพระคุณหนองน้ำ	มนัสน้อมนับถือ
พระองค์คือท่านทำว	เทพบิดร ไทยนา
เทวษบุตรสุดอาวรณ์	ยิ่งไซรั
ยกทาสราษฎรกรรมกร	การข่ม ชีนา
คาช็ือหรือเลิกใช้	ชนบเหี้ยมมหันต์ทัณฑ์

(ชิตน รายะเลข, 2468: 9-17)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็นพระเทพบิดร เป็นที่รักของประชาชนมีพระมหากุณานิคณดุจดั่งบิดามารดาของพสกนิกร

...พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ เทพบิดรของไทยเรา พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าชีวิตของตัวตัวรัก โดยสวามิภักดิ์รักพร้อมด้วยต่างยอมอนุสรรำพึง คิดถึงพระเดชพระคุณพระกรุณา เปรียบบิดามารดร ชาวพระนครทุกเพศ ชาวต่างประเทศทุกภาษา...

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 23)

ความอีกตอนหนึ่งสรรเสริญว่าทรงไม่ถือพระองค์ และทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิต บิดา และเพื่อนของพระอนุชา ทำให้พระองค์ทรงเป็นที่รักของไพร่ฟ้า

ทรงทวยทักผู้จักใจไพร่ผู้ดี	เลือกเรื่องที่ถูกอารมณ์สมมีบุญ
กระนี้ไทไพร่ฟ้ามีน่ารัก	มิใช่จักสอพลอยยกยอหนุน
คิดเปนเจ้าก็เจ้าดีมีพระคุณ	คิดเปนเพื่อนก็เพื่อนอุ่นอุราเชย
คิดเปนพ่อก็เปนพ่อดีพอคุณ	ไม่โปรดชู้โปรดปลอบชอบไกลเกลียด
ราชาบายหลายชั้นกันพลาดพลี	เหลือค้อยเขี่ยจึงบำราบปราบพอย่ำ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 4)

กวีสรรเสริญสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ว่าทรงเป็นเทพมารดรของชาวไทยทรงเมตตาต่อราษฎรเสมือนพระโอรส กวีรำพันพระคุณที่ทรงมีต่อพสกนิกรในด้านต่างๆ เช่น พระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อการสาธารณกุศล ทรงตั้งโรงเรียน ทรงเป็นประธานสภาภาษาไทย เป็นต้น

ด้วยของคสมเด็จ	พระศรีพัชรินทรา
ผู้เทพมารดา	นรชาติชาวไทย
ทิ้งข้าประชาราษฎร์	อธิราชพระวงศ์ไฉ
ผู้สรรวศรรโล	สละทุกขระทมสยาม
.....	.....

พระทองพระคุณูปการ   แม่เทพมารดร
ผดุงประชาสาธารณย์

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2531: 151-155)

ในเรื่องพรหมชาติ มาตาปิตโร กวีกล่าวถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถว่าทรงเป็นมารดาของโลก เป็นพรหมของบุตรซึ่งคือชาวไทยทั้งหมด

เคยรับพระเมตตา	การอุยรรื่นชื่นอารมณ์
พระเปนมารดาโลก	บุญโคลกสิริสม
ควรรับว่าเป็นพรหม	บังเกิดเกล้าแห่งชาวไทย
มารดาปราถณีบุตร	เป็นที่สุดรักฉันใด
พระแม่อยู่หัวไช้	ปราถณีเราเท่าไอรส
ยามพระมาละโลก	ข้าบาทโสภณกำสรด
สุดที่จะหาพจน์	เพื่อแสดงแจ้งทุกษาฯ

(ศรีอยุธยา, 2531: 158-160)

ในเรื่องสมเด็จพระเจ้าดั่งพระเทพมารดร กวีสรรเสริญสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีว่าเป็นพระเทพมารดร ด้วยทรงมีพระเมตตาบารมี งดงามด้วยพระจริยาวัตรและพระเกียรติทรงเป็นพระแม่ย่าของประเทศไทย

งามพระจริยวัตรไฉ	ดาดเทียบ
เปรียบพระแม่ย่าอะคร้าว	คู่ฟ้ามาตุคาม
นามใดจะเปรียบได้	ดั่งใจ
ศรีนครินทร์อินทรไทย	เทียบเท่า
พระแม่ประชาธิปไตย	ตระหนัก
สองกษัตริย์คุ้มคุ้มเกล้า	กึ่งฟ้าอุษาสมัย
.....	.....
<u>ชีวันดังเทพแม่น</u>	<u>มารดร</u>
เป็นปิ่นศรีนาคร	คู่ด้าว
แรงร่ำพสกนิกร	กำสรด
เกียรติพระปรากฏแก้ว	กึ่งฟ้าโพยมบน

(ปกรณ์ รวีวรรณ, ไชยกลาง 12, 143 (มีนาคม 2539): 11)

นอกจากนี้ยังปรากฏการยกย่องพระบรมวงศานุวงศ์ว่าทรงเปรียบเสมือนญาติผู้ใหญ่ ดังตัวอย่างการออกพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่า “สมเด็จพระย่า” หรือ “ย่า” แล “แม่” และเรียกประชาชนว่าเป็นลูกหลาน ดุจดั่งพระองค์เป็นมารดาและย่าของคนไทยทั้งประเทศ ดังตัวอย่าง

บุญบันดาลเพียงใด เป็นองค์ย่าแห่งชาติพิลาสฟ้า ..... ย่ายังอยู่ไซ้ใหม่... จากเบื้องแววตาสวรรค์ ณ ชั้นฟ้า	เกิดเป็นไทยแล้วไทยยังมีย่า เป็นศรีโลก ศรีหล้า ศรีนครินทร์ ..... ด้วยใจไทยทุกไทยไม่ลืมย่า ย่ายังทรงพระกรุณาซ้ำแผ่นดิน (สยามรัฐ (11 มีนาคม 2539): 5)
--	---

ใ้ว่าไ้ สมเด็จพระย่า ย่าของลูก สถิตทิพย์พิมานสถานใด ..... ด้วยเมื่อทรงดำรงพระชนม์ชีพ สละองค์อยู่แต่ดงถิ่นกันดาร	แม่บุญปลูก แปรประทับ ณ หนไหน ปลิดชีพลูกเมื่อไรจะไปตาม ..... ภาวระริบถ้วนด้วยช่วยลูกหลาน มุ่งแก้การทุกข์เข็ญของราษฎร (ฟ้าพื้น, สยามรัฐ (10 มีนาคม 2539): 4)
---	---

สรวมชีพ “ย่า” สิ้น เปรียบดั่งทิพย์อัสดง พสกนิกรต่างโศกสรอง พระท่านบุญเจิดจ้า	แสงลง สูหล้า ศพแม่ แม่ฟ้าแดนไทย (ว่าที่ร.ต. วิรัตน์ บุตตะจีน ในนาม โรงเรียนสวนศรีวิทยา, สยามรัฐ (27 กรกฎาคม 2538): 22)
---	--

กวีกล่าวสรรเสริญว่าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนีทรงส่งเสริมอาชีพให้พสกนิกรมีรายได้ ทรงเยี่ยมเยียนราษฎรทุกถิ่นทั่วแคว้นประดุจญาติ และสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมรู้จักใช้เวลา ทำให้ประชาชนมีความสุขและจงรักภักดีเกิดทุนพระองค์เสมือนหนึ่งมารดา

อาชีพพสกเสริม	ให้พูนเพิ่มซึ่งรายได้
มีกินและมีใช้	มียากยับถึงอับจน
<u>ทรงเยื้อนเสมี้อนญาติ</u>	รอยพระบาท ๓ เยี่ยมมยล
ทั่วแคว้นแดนสกล	และถิ่นทูลกันดาร
.....	.....
ราษฎรรักภักดีใน	“พระแม่ฟ้าฯ” กว่ามารดร
เยาวชนคนอยู่ไร	ต่างได้รับคำสั่งสอน
อบรมและอาทร	ให้รู้ซึ่งถึงเมตตา
ความดีมีศีลธรรม	ช่วยน้อมนำชูชีวา
รู้จักใช้เวลา	เป็นประโยชน์ประหยัดดี
.....	.....
ร้อนรุ่มก็ระรื่น	พลิกชีพขึ้นไพลีสุผล
เสกสุขทุกตัวตน	<u>พระเหนือกว่ามารดาใด</u>

(ประยอม ของทอง และหม่อมราชวงศ์อรฉัตร ของทอง, 2539: 155-165)

การยกย่องว่าพระมหากษัตริย์เป็นประหนึ่งบิดามารดาสะท้อนวัฒนธรรมการปกครองของไทยที่พระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดกับประชาชน ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจและความรักความสามัคคีของคนไทย การยึดพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นบุคคลที่รักเคารพเสมือนญาติ เพราะทำให้รู้สึกคนไทยเป็นครอบครัวเดียวกัน และประการสำคัญยังส่งผลต่อการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในเรื่อง เนื่องจากต่างรู้สึกว่าการสูญเสียพระองค์ก็เสมือนสูญเสียบุคคลสำคัญในครอบครัว จึงเพิ่มพูนอารมณ์ทุกขโศกมากยิ่งขึ้น

4.2.2.4 การยกย่องว่าเป็นพระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ คือ พระมหากษัตริย์ที่เป็นใหญ่เหนือราชาทั้งหลายในเรื่อง *ไตรภูมิพิภพ* กล่าวถึงบุคคลที่จะมาเกิดเป็นพระมหากษัตริย์ว่าได้ทำบุญมาก่อน รู้จักคุณพระรัตนตรัย เมื่อมาเกิดเป็นพระราชามีศักดิ์ศบบริวารมาก เป็นผู้ทรงธรรมทุกประการ และได้กล่าวถึงของคู่บุญพระมหากษัตริย์ ได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว (กรมศิลปากร, 2555: 72-103)

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่วนใหญ่จะอ้างถึงของวิเศษคู่บุญของพระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงถึงพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ เช่น ใน *ยวนพ่ายโคลงดั้น* และ *โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช* กล่าวถึงช้างแก้วคู่บุญบารมี ดังนี้

ชยชยชมชาติแก้ว	กฤษีศรี
ภูเบศสากลปอง	กราบไหว้

(กรมศิลปากร, 2540: 384)

พระศปางให้ข่าว	มาถวาย
ได้เฝือกพังพรณราย	ผ่องแผ้ว
ในกาญจนบุรีหมาย	พนเวศ
เมืองมิ่งมีช้างแก้ว	ท้าวให้ชมบุญ

(กรมศิลปากร, 2530: 653)

ในวรรณคดีไศกาลัย นายชิน รายละเอียด ได้กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยกลวิธีเดียวกัน คือ พระองค์ทรงมีพระชายาดุจนางแก้ว และนางสนมทั้งดงามราวนางอัปสร

มวณหมีนงโพธแผ้ว	ผ่องลักษณะ
ราชบริหารจุลจักร	อยู่ห้อม
อัปสรสุรางค์พันัก	งานอเนก
ปิ่นปักซ์อัคเรศพร้อม	รัตนแก้วกัลยาณี ฯ

(ชิน รายละเอียด, 2468: 10)

อย่างไรก็ดีตอนนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนในวรรณคดีไศกาลัยรัชกาลปัจจุบัน คือ มิได้มุ่งสรรเสริญพระเกียรติ โดยกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีนางแก้วคู่บารมีดุจดั่งนางแก้วของพญาจักรพรรดิราช อันหมายถึง พระชายา หรือนางสนมกำนัลที่มีรูปโฉมดงาม แต่เปรียบนางแก้วนั้นกับพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงคุณงามความดี และช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ในการแบ่งเบาพระราชกรณียกิจ เปรียบประดุจดวงแก้วของแผ่นดิน ดังตัวอย่าง การยกย่องพระองค์เจ้าหญิงวิภาวดีรังสิต และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามลำดับ ดังตัวอย่าง

นับแต่นี้ต่อไปไม่มีแล้ว	ยอดนางแก้วยอดหญิงยอดมิ่งขวัญ
รับสนองพระเดชต่างเนตรกรรณ	แทนราชันย์ราชินีศรีเมืองไทย

(อมรา นุชกร, 2520: 19)

ณ วันนีไม่มีพระองค์แล้ว
ทรงเกื้อกูลพระเจ้าอยู่หัวเสมอมา

พระนางแก้วคู่บัลลังก์ทรงล้ำค่า
ดุจมารดารักยิ่งเหนือสิ่งใด

(เดลินิวส์ (5 พฤศจิกายน 2551): 9)

สมเด็จพระแม่ฟ้า-
อุบัติเพื่อแผ่นดินงาม
สังวาลย์ฯ อยู่เกล้านาม
เกียรติยศยิ่งนางแก้ว

หลวงสยาม

เลิศแล้ว

อมตะ

คู่หล้า สยามขวัญฯ

(อังคาร กัลยาณพงศ์, เนชั่นสุดสัปดาห์ 4, 164

(28 กรกฎาคม-3 สิงหาคม 2538): 6)

เหตุที่สรรเสริญนางกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ว่าเป็นนางแก้วดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ได้แสดงถึงการสืบชนบทการชมนางแก้วคู่บุญบารมีของพระเจ้าจักรพรรดิราชา เพียงแต่เปลี่ยนบทบาทจากชายาเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงเป็นผู้ช่วยแบ่งเบาพระราชภารกิจพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมแทน

4.2.2.5 การยกย่องว่าเป็นกษัตริย์ในอุดมคติ

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมีกลวิธีการสรรเสริญพระมหากษัตริย์โดยใช้ความเปรียบที่หลากหลายเพื่อแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นกษัตริย์ในอุดมคติ เช่น ทรงเป็นหลักของบ้านเมือง เป็นที่พึ่งพิงของราษฎร เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองดูแลทุกข์สุขของประชาชน ทำให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังทรงเป็นปราชญ์ที่รู้หลักธรรมทางศาสนาและศิลปศาสตร์ต่างๆ ตัวอย่างเช่น

ในเรื่อง *ยวนพ่ายโคลงดั้น* ก็กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าพระองค์ทรงมีพระปัญญาแจ่มแจ้งดุจแสงอาทิตย์และแสงจันทร์ ทรงรอบรู้กาลทั้งสามอย่างทะลุปรุโปร่ง ทรงเล็งเห็นทุกหนทุกแห่งตลอดทั้งไตรภพอย่างถ่องแท้

พระเบญญเศวตยิ่งพียง
อดิตานาคต
ประจวบทั้งสามสรร
เลงลงไตรภพแท้

สุรยจันทร์ แจ่มแฮ

ปลั่งแปล้

เพชฌุถึง แถลงแฮ

ทั่วทรายน

(กรมศิลปากร, 2540: 343)

พระองค์ทรงมีพระหทัยเผื่อแผ่ให้ป็นเหมือนอย่างพระกรรณ พระองค์ทรงมีน้ำพระทัยเปรียบ
ได้กับกระแสน้ำที่เชี่ยวและลึกซึ้ง

พระทรงปรตยาคัพยง	พระกรรณ
พระหฤทยทยมสินธุ์	ช่วยซึ้ง

(กรมศิลปากร, 2540: 340)

ในเรื่อง *โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี* กล่าวว่าพระองค์เป็นประมุขตั้งมกฎแห่งโลก
ทรงเป็นที่พึ่งพิงแก่เหล่าราษฎรทั้งหญิงชาย

ฝูงทวยราษฎรทั้ง	หญิงชาย
มาพึ่งพระบารมีมา	มากพร้อม
ภักดีอยู่ถนอมบา-	ทุการาช
บาทพระเป็นมกฎย่อ	โลกให้คั่นเขษม
.....	.....
พระคุณอเนกถ้า	สยาม
ยกหมู่ชนชช	ชีพไว้
ทรงธรรมิกราชตรู	ตราโลก
เป็นมกฎแก่นไ้	ทั่วทั่วฤาเสมอ

(กรมศิลปากร, 2532: 278-279)

พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเป็นหลักของโลกด้วยพระเดชานุภาพและบุพบารมีอันแก่กล้า ควรแก่
เศวตฉัตรทุกประการ

พระเดชานุภาพพัน	พงศักระษัตริย์
ควรแก่เศวตฉัตรรัตน์	เรือฟ้า
เป็นหลักโลกุดมดัด	ใจโลก
ด้วยบุรพบารมีกล้า	กว่ากล้ากลับแข็ง

(กรมศิลปากร, 2532: 284)

ในวรรณคดีโศกาลัย กวีได้ใช้ความเปรียบต่างๆ ที่แสดงความสำคัญของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ และแสดงว่าสถาบันกษัตริย์มีความสำคัญยิ่งต่อประชาชนคล้ายกับในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ผู้วิจัยจัดกลุ่มความเปรียบได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ความเปรียบว่าทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวและพึ่งพิงให้ความร่มเย็น เช่น หลักโลก หลักชัย หลักแก้ว ธงชัย ธวัช ร่มโพธิ์ร่มไทร

กลุ่มที่ 2 ความเปรียบว่าทรงเป็นสิ่งที่สูงค่า เช่น ปิ่น ฉัตร แก้ว มงกุฎ เพชร มณี สังวาล

กลุ่มที่ 3 ความเปรียบว่าทรงเป็นแสงสว่าง ให้ปัญญาและความอบอุ่น เช่น แสงสว่าง แสงแก้ว แสงสุริยา อาทิตย์ ตะวัน สุริยา สุริยัน สุริย์ ทิพากร ประภา พระจันทร์ ดวงจันทร์ จันทรา ดวงเดือน ดาวเดือน ดวงประทีป ประทีปทอง ประทีปธรรม เทียนทิพย์ แสงทอง ขวาลา รุ่ง รุ่งแก้ว รุ่งทอง

กลุ่มที่ 4 ความเปรียบว่าทรงเป็นดั่งน้ำดับความทุกข์ร้อน เช่น น้ำ สาคร บ่อน้ำ สายน้ำ น้ำทิพย์ น้ำฟ้า ฝน พิรุณ

ในการสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ กวีจะใช้ความเปรียบต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นศูนย์รวมใจและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวชีวิตของราษฎร ทรงบำบัดความทุกข์เข็ญ และพระราชทานความช่วยเหลือต่างๆ ให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข โดยกวีอาจใช้ความเปรียบเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือใช้เป็นชุดความเปรียบเพื่อนำเสนอความคิดสำคัญ ดังตัวอย่าง

ในเรื่องมหาดเล็กर्मึง กวีสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีพระทัยงาม ดังสาคร ทรงเมตตากรุณาแก่ประชาชน และเป็นที่พักพิงดุจร่มโพธิ์ทอง

สมเด็จพระมงกุฎเกล้า	ผู้เป็นเจ้าจอมสยาม
คุณพระเกียรติยศหลาม	พระทัยงามดังสาคร
มหาชนได้อาครัย	เยือกเย็นใจไม่อาทร
เป็นสุขพันทุกข์ร้อน	เพราะสาครเย็นกายยี่
ด้วยคุณพระเมตตา	พระกรุณาทั่วธานี
พึงพระบารมี	ได้ฤดีฝาลออง
เพราะฉนั้นข้าพระบาท	เสียวหวั่นหวาดสยดสยอง
ด้วยพระร่มโพธิ์ทอง	สูญจากห้องพระบรรทม

(หลวงภูมินาถสนธิ์, 2470: 12)

ในเรื่องสงเสด็จสู่สวรรคาลัย กวีกล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงเป็นร่มโพธิ์ให้ความร่มเย็นแก่พสกนิกร ทรงเป็นจุดบ่อน้ำดับความทุกข์ร้อน และเป็นดาวประดับฟ้าส่องแสงให้ร่มเย็นด้วยพระบารมี

ชลเนตรหลังไหลทั้งซ้ายขวา	พระพี่นางจอมราชาสิ้นตักขัย
เหล่าปวงข้าฯ โสภณสภาสุตอาลัย	สิ้น <u>ร่มโพธิ์</u> ใบร่มให้ร่มเย็น
<u>๓</u> <u>จุดดับบ่อน้ำ</u> ในยามร้อน	เอื้ออาทรทวยราษฎร์ยามทุกข์เข็ญ
ส่องเป็นดาวประดับฟ้าคราลำเคঁญ	ไทยร่มเย็นด้วยเดชพระบารมี

(กลุ่มบริษัทไอศตสกา, คมชัดลึก (7 มกราคม 2551): 13)

เรื่องวิมานทะเลาย กวียกย่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลว่า ทรงเป็นหลักทองทรงเป็นจุดดวงประทีป ดวงอาทิตย์ และเดือนที่ส่องสว่างคุ้มครองประชาชนให้พ้นจากภัยพิบัติ

ไทยหวังพระหน่อณูปน้อย	ยุวยอดกษัตริยา
เป็นดวงประทีปทิพพา	ภะษะพันพิบัติผอง
ไทยฤาประหนึ่งปทิศเทศ	มละแล้วซึ่งหลักทอง
.....	.....
อานันทของครชน้อย	บมิได้มีคืนมา
สูญแล้วและเดือนณนภากาศ	สิตละแสงสราญตา
สูญแล้วและ <u>ดวงสุริยวิภา</u>	วิจรัสประภัสสร
อกไทยนะมีจิตก็มีด	นิระ <u>ดวงประภากร</u>
ยังเฟ่งระหว่างทิมมพร	ก็ประสบสุดารา

(บ. กุญชร, ววงวรรณคดีเล่มที่ 6 (กรกฎาคม 2489): พิเศษ)

ตัวอย่างเรื่องเป็นร่มฉัตรปกเกล้าไทยทั่วหล้า กวียกย่องสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่าทรงเป็นมารดาแห่งประชาชน เสมือนธงชัยพัดโบกให้ความร่มเย็น ทรงเป็นดวงแสงตะวันที่ส่องสว่างทำให้ผลาหารในแผ่นดินอุดมสมบูรณ์ ทรงดับทุกข์คลายความรุ่มร้อนแก่อาณาประชาราษฎร์

<u>พระคือพระมารดา</u>	แห่งประชาสงเคราะห์ไทย
ประดุจจะงษ์ชัย	โบกไปในคนนานต์
เย็นทั่วทวีปทอง	ทุกหอห้องแห่งสถาน
สุขในฤทัยบาน	เกษมศานต์ภิรมยา
“ <u>สมเด็จพระย่า</u> ” ไท	<u>เพ็ญประไพเพียงประภา</u>
แสงส่องพสุธา	ทั้งโลกาเกิดชีวัน
ผลาหารเต็มแผ่นดิน	ทั่วธรณินทรหรรษ์
ทรงพระคุณนันท	<u>เปรียบตะวันส่องประจำ</u>
หลายมุลนิธิทรง	รับเป็นองค์อุปถัมภ์
ด้วยพระทัยทรงธรรม	หวังบำรุงให้รุ่งเรือง
พระคุณฉายเฉลิมโลก	ดับทุกข์โศกระคายเคือง
น้ำตาไทยนองเนือง	พระทรงเปลื้องปลดปล่อย
เด็กเล็ก ผู้ชรา	“ <u>พระเจ้าย่า</u> ” ดับทุกข์เข็ญ
ผอนร่ายให้กลายเป็น	พระคุณเพ็ญภาลัย

(อนงค์ อินทร์มพรรย์, 2539: 47-56)

ในเรื่อง เปี่ยมพลังรังสรรค์พระนิพนธ์ กวีได้เปรียบสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่า ทรงเป็นจุดดวงจันทร์อันร่มเย็นน้ำพระทัยดังสายน้ำทิพย์ พระการุณย์เป็นหลักแห่งใจ ทรงเป็นรุ่งงาม ดวงประทีปแก้ว และชวาลาส่องทางให้ปัญญาแก่คนไทยด้วยแสงแห่งพระเกียรติและพระปัญญา พระมหากษัตริย์คุณและพระอัจฉริยภาพของพระองค์ดังแสงอาทิตย์ทรงเป็นร่มบุญและร่มเกล้าของคนไทยทั้งปวง

องค์กัลยาเพียงจันทร์ บรรเจิดรังสีโยภาส แพรวพิลาสร่มเย็น ดับ
ทุกข์เข็ญเคืองขัด ดลสุขสวัสดิ์วิวัฒนา พระบุญญาบริบาล ไทยสถาน
นิราศูร พูนพิพัฒน์เพ็ญผล ผ่องพิมลไพศาล เย็นทิพย์ธารพระหฤทัย
ชนอาศัยใสจรจรง เกิดมงคลชีวิต ประสิทธิ์สุขดำรง ทรงสงเคราะห์
ทวยไทย เกรียงไกรพระอิคุณ บุญสยามเลิศแล้ว พระจุดดวง
ประทีปแก้ว ก่องแก้วไผทเกษม โสถลีแล

.....

สี่บสายขัตติยะเจ้า	จอมสยาม
ทรงผดุงเขตคาม	แวนแคว้น
รัฐราษฎร์รุ่งเรืองราม	เจริญสุข
<u>เพ็ญพระคุณเลิศแมน</u>	<u>รวีเรืองรังสี</u>
.....	.....
พระทรงเชื่อมสายสัมพันธ์อันใกล้ชิด	กับมวลมิตรต่างประเทศวิเศษสุนทร
ชาวโลกน้อมอภิวาทพระบาทบุญ	พระการุณย์แจ่มประจักษ์เป็นหลักใจ
<u>คือแสงทองเอื้อไอรุ่นหนุนนำชีพ</u>	<u>คือประทีปส่องทางสว่างไสว</u>
คือมิ่งขวัญวรรณศิลป์คู่ถิ่นไทย	คือศูนย์รวมสายใยในแผ่นดิน
ก่องแก้วพระมิ่งกมลขวัญ	สิริกัลยาณี
<u>รัฐงามจรัส ธิ ปฐพี</u>	ธ ประเสริฐสูงมงคล
เย็นน้ำพระทัยกรุณาราษฎร์	ทะนุชาติผดุงชน
ทรงกอปรพระราชกิจดล	อดิเรกอุดมชัย
งามล้ำพระทรงพิริยเลิศ	นรเทดินิวัติศัย
<u>สรรเสริญพระอัจริยะไกร</u>	<u>กลดวงสุริย์ฉาย</u>
ทรงปรีชาญาณวโรประพันธ์	हितสรรค์กระจ่างพราย
ทรงคุณอนเนกปริยาย	พระนิพนธ์พิเศษศรี
เปี่ยมล้ำพลังวุฒิพิพัฒน์	วรขัตติยานี
ศิลป์ศาสตร์ประสิทธิ์คุณทวี	เพราะพระทรงสุปรีชา
<u>ดุจดวงชวาลทิพยะส่อง</u>	ชนผองลุปัญญา
แผ่นภพสว่างพระกรุณา	สุขด้วย <u>พระร่วมบุญ</u>
จารึกพระคุณสิริวิราม	ณ สยามพิศิษฐ์สุนทร
นบน้อมกตัญญูตอดุลย์	จิตภักดีสถาวร
<u>เรื่องเรื่องแสงสี่ประภัสสร</u>	แจ่มจ้าอัมพร
คือแสงพระเกียรติเกรียงไกร	
<u>แสงแห่งพระปัญญาอำไพ</u>	ทาทาบถ่องไพท
บังเกิดพระนิพนธ์เสกสรรค์	
.....	.....
ดูจเพ็ญจันทร์แจ่มกระจ่างกลางใจราษฎร์	ไทยทั้งชาติเทิดพระองค์ดำรงสยาม
รำลึกพระจริยาสง่างาม	ทุกเขตคามนบน้อมพร้อมบูชา

ทรงพากเพียรรังสรรค์วรรณศิลป์	เสด็จถิ่นฐานไดโนแหล่งหล้า
.....	.....
ชาวโลกน้อมอภิวาทพระบาทบุญ	พระการุณย์แจ่มประจักษ์เป็นหลักใจ
คือแสงทองเอื้อไอลุ่หนุ่นนำชีพ	คือประทีปส่องทางสว่างไสว
คือมิ่งขวัญวรรณศิลป์คู่ถิ่นไทย	คือศุภนิรมลสายใยในแผ่นดิน
.....	.....
ร่วมเกล้าไทยทั้งปวง	กรมหลวงฯ คู่่นครินทร์
ทรงศาสตร์และทวงศิลป์	ประจักษ์แจ้งกระจ่างงาม

...พระสามารถไกรเกริก เบิกภาษาและวัฒนธรรม ดำรงคุณแผ่กว้าง
สร้างประโยชน์สุขทุกยาม สร้างความเข้าใจร่วมกัน จรรโลงชัยอำรง
ชาติ รัฐราชฎีร่วมไบบุญ ทรงพระคุณแผ่คำ ๓ เปรียบดังสายน้ำ น้ำ
ซึ่งทรวงสยาม ชาติแล

(วรุฒิ ภัคดีบุรุษ, 2551: 159)

จากบทประพันธ์ที่ยกมาประกอบ จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ความเปรียบในวรรณคดีใคกาลัยเป็นความเปรียบโดยเชื่อมโยงความหมายกับธรรมชาติของสิ่งนั้น เช่น สิ่งที่ให้แสงสว่าง เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาว ประทีป กับ ปัญญา ความอบอุ่น หรือ น้ำ ฝน ซึ่งให้ความชุ่มเย็น หรือร่มโพธิ์ร่มไทร เป็นร่มเงาไม่ให้ที่พึ่งพิงและความเย็นใจ ส่วนเนื้อหามักเป็นการสรรเสริญพระมหากษัตริย์คุณและพระราชกรณียกิจที่สัมพันธ์กับชีวิตของไพร่ฟ้าประชาชนมากกว่ามุ่งสรรเสริญพระเดชานุภาพหรือพระบารมี เช่นในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

เมื่อพิจารณาลักษณะเนื้อหาและการใช้ขนบวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีใคกาลัยพบว่าเนื้อหาส่วนใหญ่มีลักษณะร่วมกัน คือ มุ่งการสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในด้านพระชาติกำเนิดพระปรีชาสามารถ พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยาวัตร โดยใช้ขนบการสรรเสริญพระมหากษัตริย์คล้ายวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ เช่น การสรรเสริญตามคติความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นดังเทพเจ้า พระโพธิสัตว์ พระมหาจักรพรรดิราชก่อนที่จะขยายขอบเขตอติความเชื่อเป็นกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในอุดมคติที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจและพระกรณียกิจเพื่อประชาชน มีพระเมตตาต่อประชาชนอย่างใกล้ชิดเสมือนเป็นบิดามารดา และญาติผู้ใหญ่ ทรงดูแลทุกข์สุขและเป็นที่พึ่งของราษฎรทุกคนในครอบครั้ว ซึ่งสอดคล้องกับความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของสถาบันกษัตริย์กับประชาชนในสังคมไทยปัจจุบัน

4.3 ลักษณะของวรรณคดีบันทึกที่ปรากฏในวรรณคดีโศกาลัย

การบันทึกเรื่องราวต่างๆ ในประวัติศาสตร์ของไทยมีทั้งร้อยแก้ว เช่น จารึก พงศาวดาร ตำนาน ปฐมโหร และร้อยกรอง เช่น วรรณคดีบันทึกพระราชพิธีต่างๆ ในยุคแรกคือในสมัยสุโขทัย การจดบันทึกอยู่ในรูปแบบของจารึก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบันทึกเรื่องราวของผู้ปกครองและขุนนาง (อุษณีย์ ธงไชย, 2540: 3)

ต่อมาในสมัยอยุธยาแนวคิดในการบันทึกประวัติศาสตร์เป็นไปเพื่อสนองพระบรมราชโองการ และส่งเสริมพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพระเป็นเจ้าตามคติความเชื่อในลัทธิเทวราช เนื้อหาของงานเขียนประวัติศาสตร์จึงเน้นศูนย์กลางอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ พระราชกรณียกิจ พระราชวงศ์ พระราชสำนัก และสงครามมากกว่าเรื่องประชาชนหรือเหตุการณ์บ้านเมืองทั่วไป ด้วยเหตุนี้พงศาวดารจึงเป็นบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับกษัตริย์และราชวงศ์ แต่สิ่งที่มีลักษณะเด่นพิเศษ คือ การบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธี ระเบียบแบบแผนในราชสำนักและการปกครองไว้ด้วย โดยเฉพาะหลังเสียกรุงศรีอยุธยา ความต้องการคนที่รู้ขนบธรรมเนียมมีอยู่มาก พงศาวดารฉบับความพิสดารต่างๆ จึงมักให้รายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ด้วย (นาฏวิภาชลิขิตานนท์, 2524: 90-272)

ด้วยเหตุนี้จึงพอสรุปได้ว่าวรรณกรรมประเภทบันทึกโดยเฉพาะพงศาวดารมีเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับพระราชประวัติ เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ และพระราชพิธีในราชสำนัก ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวนี้สอดคล้องกับเนื้อหาของวรรณคดีโศกาลัย ซึ่งเป็นวรรณคดีที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ และการจัดงานพระราชพิธีเช่นเดียวกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1 การบันทึกพระราชประวัติ

การบันทึกพระราชประวัติในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงพระเสริฐอักษรนิติ์มีการบันทึกเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ และเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ เช่น การขึ้นครองราชย์ การผนวช พระราชสมภพของพระโอรส การพระราชนิพนธ์หนังสือสำคัญ เช่น มหาชาติ คำหลวง การทำสงคราม การสร้างวัดหรือพระพุทธรูป การประหาร และการสวรรคต โดยจะจดบันทึกสั้นๆ เรียงลำดับตามศักราช ยกตัวอย่างเช่น

ศักราช 810 มะโรงศก (พ.ศ.1991) สมเด็จพระบรม
ราชาธิราชเจ้านฤพาน จึงพระราชกุ่มารท่านสมเด็จพระราเมศวรเจ้า
เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า

ศักราช 844 ขาลศก (พ.ศ. 2025) ท่านให้เล่นการมหรสพ 15
วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำ
หลวงจบบริบูรณ์

ศักราช 936 จอศก (พ.ศ. 2117) นำมานัก ครั้งนั้นสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอทรงพระประชวรทรมพิษ

(กรมศิลปากร, 2530: 420,422, 428)

การบันทึกพระราชประวัติในวรรณคดีโศกาลัยมีทั้งแบบสั้นและยาว ขึ้นอยู่กับความยาวและ
จุดประสงค์ในการแต่ง เช่น จารึกที่อนุสาวรีย์อาจะระบุเฉพาะวันประสูติและสิ้นพระชนม์ หนังสือ
บันทึกประวัติของผู้วายชนม์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ เช่น โคลงแสดงประวัติพระเจ้า
วรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช จะเล่ารายละเอียดตั้งแต่ประสูติจนถึงจัดงานพระศพแล้ว
เสร็จ เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่ในวรรณคดีโศกาลัยมักจะระบุวันที่สวรรคตไว้

ตัวอย่างการจารึกวันประสูติและสวรรคตที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ
ระบุว่าพระองค์ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน 12 แรม 12 ค่ำ ปีวอก โทศก และ สวรรคตเมื่อวันจันทร์ เดือน
7 แรม 8 ค่ำ ปีมะโรง โทศก

พระนางเจ้าเสด็จเนา	ณโลกนี้ณปีสวา
ดิถีโททสวา	รเสาร์กัตติกามาศ
ทวาทัสสตาเสส	ทวีสททวีสชาด
ทวีสกและศักราช	ประสูติสืบพระชนมาน
พระนางเจ้าเสด็จเนา	ณโลกนี้กำหนดนาน
นพาทศพรรษกาล	กำหนดแล้วครไลสวรรค
ณวันจันทร์เดือนเจ็ด	ดิถีแปดมะโรงววรรษ
ทวีสกและพันพรร	ษสองร้อยกำหนดมี
จตุทศทวีส	ศักราชประจำปี

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, 2472: 75)

ก็อาจเลือกบันทึกเฉพาะพระราชประวัติส่วนสำคัญสั้นๆ แทรกอยู่ในการสรรเสริญพระเกียรติ และการพรรณนาอารมณ์โศกก็ได้ เช่น ในเรื่องลิลิตคำหลวง บันทึกวันพระราชสมภพของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรงกับวันอังคารที่ 20 กันยายน ร.ศ. 72 เสด็จขึ้นครองราชย์วันพุธที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 87 และสวรรคตเมื่อวันเสาร์ที่ 22 ตุลาคม ร.ศ. 129

มงคลมหาปฐุติศรี	คราฝน
ญี่สิบกันยายน	ย่ำฆ้อง
อังคารศุภวารวิมล	มหารัตน์ ตฤกษ์เอย
ศกเจ็ดสิบสองก้อง	เกิดให้ปัดแถวนทร์ฯ
.....	.....
บรมราชาภิเษกห้อม	มโหศวรรย์
สิบเอ็จพฤศจิกายน	พู่เข้า
ศกแปดสิบเจ็ดถวัล	ยราชฉัตร เฉลิมเอย
ปกเกษตรยามประเทศเจ้า	มธุเจ้าศาสนาฯ
.....	.....
ศกร้อยญี่สิบเก้า	เกิดทม ไทรา
ญี่สิบสองตุลาคม	คำร้าย
เสาร์จกาทพระยาบรม	ปิยราช เเราเอย
สวรรคตหมดยคาลัย	ประทีปฟ้าไฟกษัยฯ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 25-26)

ในกรณีที่บทประพันธ์มีความยาวมาก ก็อาจเล่าพระราชประวัติอย่างละเอียดเพื่อเป็นการจดบันทึกพระราชประวัติให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เช่น พระราชประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพ เจริญพระชนมชีพ ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย ในหนังสือราชสดุสิตสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังตัวอย่างตอนที่กล่าวถึงพระประวัติด้านการศึกษา ตั้งแต่เริ่มต้นทำให้ผู้อ่านได้ทราบพระประวัติอย่างละเอียดรวมถึงพระอุปนิสัยซึ่งก็อาจสอดแทรกไว้ในคำบรรยายด้วย

พระทรงใฝ่ศึกษา	ท่านมารดาสอนอ่านเขียน
แต่เยาว์เราจิตเพียร	จำเนียรชื่อเลื่องลือครัน

ครั้งหนึ่งซึ่ง “สังข์ทอง”	น้ำตานองต้องจาบัลย์
ด้วยนางรจนาลิ้น	ฝันตยากล้าปากกาย
เพื่อนบ้านนามสมบุรณ์	ช่วยเพิ่มพูนปัญญาหมาย
วรรณคดีมีมากมาย	ได้อ่านรื่นชื่นรสกวี
โรงเรียนหญิงวัดอนงค์	ตรงสมภavnวมใจดี
เนิ่นกาลท่านเป็นที่	สมเด็จพระพุฒาจารย์
โรงเรียนวัดเล็กไป	โรงเรียนใหม่เรียนมีนาน
“ศึกษานารี” สถาน	จำพรากไกลไม่ห่อกลม

(บุญเดือน ศิริวรรณ และ ชยศรี สุนทรพิพิธ ชาติ, 2539: 12)

4.3.2 การบันทึกเหตุการณ์

ในพงศาวดารมีการบันทึกเหตุการณ์ ซึ่งก็เห็นว่ามีความสำคัญต่อบ้านเมือง เช่น น้ำน้อย น้ำมาก แผ่นดินไหว ไฟไหม้ รวมถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจ เช่น เสด็จไปคล้องช้าง เสด็จไปราชการสงคราม ดังตัวอย่าง

ศักราช 887 ระกาศก (พ.ศ. 2068) น้ำน้อยข้าวเสียทั้งปวง
 หนึ่งแผ่นดินไหวทุกเมือง แล้วแลเกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ ครั้น
 รุ่งขึ้นศักราช 888 จอศก (พ.ศ. 2069) ข้าวสารแพงเป็น 3 ทะนาน
 ต่อเพื่อเบียดแปรร้อยละ เกวียนหนึ่งเป็นเงินซึ่งหกตำลึง ครั้งนั้น
 ประดิษฐานสมเด็จพระนพทพธางกูรเจ้าในที่อุปราชา แลให้เสด็จขึ้นไป
 ครองเมืองพิษณุโลก

(กรมศิลปากร, 2530: 423)

ส่วนการบันทึกเหตุการณ์ในวรรณคดีโศกาลัย ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการบันทึกเกี่ยวกับพระอาการ
 ประชวร การสวรรคต และเหตุการณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระราชประวัติ ตัวอย่างเช่น

ในเรื่องกลอนกาพย์ของเอกชน แผลเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องสวรรคต กวีกล่าวถึงพระ
 อาการประชวรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็นโรควัคกะ (ไต) พิการ แพทย์
 พยายามถวายพระโอสถต่างๆ แต่ประชวรได้เพียง 7 วันก็เสด็จสวรรคต

สุดคำจะพริ้วเอ๋ย	กระไรเลยพระโรคคกรรจ์
วักกะพิการอัน	เอื้อมประสบพระทรงชัย
โดยถ้วนประชวรกาล	ก็เจ็ดวามิทนไร
ไอ้เหลือจะอาลัย	สลดล้ารำพรรณนา
แพทย์ผู้รอบรู้ถนัด	มิเต็มหัตถ์เพื่อค้นหา
เครื่องห้ามพระอาพา	ธโอสถประกอบถวาย

(เอกชน, 2468: 58)

พระเทพรัตนกวี (ก. ธรรมวร) ได้บันทึกเหตุการณ์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิตถูกคนร้ายลอบยิงสิ้นพระชนม์ที่ อ.เวียงสระ จ.สุราษฎร์ธานี ขณะรับสั่งให้นำเสด็จไปเตอรืลงจอดรับตำรวจที่บาดเจ็บไปส่งโรงพยาบาล

ที่สืบหก ก.พ. พ.ศ. เศษ	สองศุนย์เสด็จ ไปได้ หลายสถาน
ถึงสุราษฎร์- ธานี ที่กันดาร	เพื่อประทาน ของขวัญ อันต้องใจ
แก้ตำรวจ ตรวจตรา ตามหน้าที่	ทหารมี อยู่ป่า พนาศัย
สมาชิกรักษา พสุธาไทย	ทั้งทั่วไป แก่ชาวบ้าน ด้านอรัญ
ทรง ฮ. บิน ถึงถิ่น อ. เวียงสระ	ในขณะที่ บินมา เวลานั้น
ทรงทราบว่ ตำรวจ เจ็บปวดครัน	ตรัสให้หัน ฮ. บิน ถิ่นเหนือคลอง
ฮ. ลงตำ หมายนำ ตัวตำรวจ	ผู้เจ็บปวด ไปร.พ. ก็ทรงต้อง
กระสุนสิ้น พระชนม์ คนประคอง	พระศพล่อง ถึงสุราษฎร์ ไม่คลาดวัน
	(พระเทพรัตนกวี (ก. ธรรมวร), 2520: 1-5)

นอกจากนี้ก็อาจเล่าเหตุการณ์ระหว่างการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในยุคนั้น เช่น ในงานพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ประชาชนจากหัวเมืองต่างพากันแต่งชุดขาวสยายผมไว้ทุกข์เข้ามาถวายบังคมพระบรมศพทุกวันทั้ง 1 และ 15 ของเดือน

รูปจะกล่าวถึงชาวบุรี	ที่รู้จักดีโดยบัตรหมาย
ว่าทรงอนุญาตให้ชนหญิงชาย	ได้ถวายบังคมพระโกษฐ์ทอง
ไม่ว่าชานาแลชาวไร่	ทั้งผู้ดีไพร่หมดทั้งผอง
ท่านทรงเมตตาข้าทูลลของ	ให้ไปสนองได้ฝ่ายคุณ

ถึงวันที่หนึ่งแลที่สิบห้า	พวกชาวประชาทุกแห่งหน
ไม่ว่าคนมีแลคนจน	ทั่วทุกตำบลพากันมา
ทั้งเมืองเหนือแลเมืองใต้	บ้างขึ้นรถไฟคลาคลา
เสียเงินเท่าไรก็ไม่ว่า	ขอให้ได้มาถวายบังคม
ทั้งหนุ่มแก่แม่หม้ายสาว	นุ่งหม้อขาวไม่หวิม
ด้วยดวงจิตต์คิดเกรียมกรรม	เสียตายพระร่วมโพธิ์ทอง

(แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องถวายบังคมพระบรมศพ, 2468: 65-68)

4.3.3 การบันทึกพระราชพิธี

การนิยมจดรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธี ขนบธรรมเนียมประเพณีแต่โบราณไว้สำหรับปฏิบัติ เพื่อความถูกต้องแม่นยำนั้น ล้วนเป็นไปในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ทั้งสิ้น เพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชอำนาจไว้ เพราะเชื่อว่าการเป็นกษัตริย์ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับพระราชพิธีและแบบแผนต่างๆ การเลียนแบบสิ่งทีกษัตริย์พระองค์ก่อนเคยกระทำจะทำให้ได้รับการยอมรับในการเป็นกษัตริย์เท่าเทียมกัน พระราชพงศาวดารจึงมีคุณค่าเป็นตำราสำหรับชนชั้นปกครองด้วย (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524: 242) ด้วยเหตุนี้การจดบันทึกเกี่ยวกับพระราชพิธี จึงให้ความสำคัญแก่รายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม

ตัวอย่างการบันทึกพระราชพิธีในพงศาวดาร เช่น การกล่าวถึงเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศประดับหน้าพระบรมศพตามโบราณราชประเพณีมีการตั้งพระโกศบนพระแท่นแว่นฟ้ามีเศวตฉัตรกั้นตามพระอิสริยยศ พร้อมด้วยเครื่องสูงและเครื่องราชูปโภคนานาประการ เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศและเสริมสร้างสถานะอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ ในเรื่องคำให้การขุนหลวงหาวัดกล่าวถึงการตั้งเครื่องสูงและเครื่องราชูปโภคหน้าพระโกศของสมเด็จพระพันวษา พระชนนีในพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศและพระเจ้าอยู่หัวอุทุมพรไว้ว่า ประกอบด้วยเครื่องราชูปโภคที่ทำด้วยทองคำและเครื่องสูง เช่น พระกลด บังสุรย์ บังแทรก จามร พัดโบก ฯลฯ

จึงตั้งเครื่องราชูปโภคนานา ตั้งพานพระสุพรรณบัฏ ถมยาใส่บนพานทองประดับสองชั้น แล้วจึงตั้งพานพระสำอาง พระสุพรรณศรี และพระสุพรรณราช พระเต้าครอบทอง และพระคนที่ทอง และพานทองประดับ และเครื่องอุปโภคบริโภคนานา ตั้งเป็นชั้นหลั่นกันมาตามที่ซ้ายขวา เป็นอันดับกันมาเป็นอันมาก แล้วจึงตั้งมยุรฉัตรซ้ายขวา มียอดหุ้มทองและระบายทอง และคันหุ้มทองประดับ ตั้งแปดคันแปดทิศ และมีบังพระสุรย์และอภิรุ้ม และ

บั้งแหวกจามรทานตะวันและพัดโบก สารพัดเครื่องสูงนานาตั้งซ้ายขวา เป็น
ชั้นหลั่นกันมาตามทีตามทาง

(คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดาร
กรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ, 2515: 402)

ตัวอย่างการบันทึกขั้นตอนการประกอบพระราชพิธีอย่างละเอียดจากเรื่อง *สมเด็จพระบรมศพ*
บรรยายการเชิญพระอัฐิเข้าสู่พระโกศ แล้วเชิญไปประดิษฐานในพระมหาพิไชยราชรถ ตั้งกระบวน
อัฐิเชิญพระอัฐิไปยังทำยจรรนำพระวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ ไว้ดังนี้

ครั้นเพลเช้าโมง 1 หกบาท จึงเชิญพระอัฐิเข้าพระบรมโกศ
แล้วขึ้นตั้งบนพานทองสองชั้นมีครุฑอัด แลพระราชโกษาแบกพระอัฐิเชิญ
ขึ้นพระมหาพิไชยรถ แลขุนพิพิธสมบัติชาวพระมาลา เอาผ้าขาวมาห่อ
เศพระอังคารใส่พานทองตั้งบนพระยานูมาศ 3 คานแล้ว แลพระราช
โกษาชาวพระมาลาประคองพระบรมโกศ ครั้นเพลเช้าโมง 1 หกบาท
จึงตีกลองสัญญาณเคลื่อนพระมหาพิไชยราชรถแห่ไปตามกระบวน จึง
เสด็จมาตามฉนวนเข้าประตูนครไชย ออกประตูฉนวนฝ่ายขวา เข้าประตู
แสดงราม ออกประตูหลังพระคลังวิเศษไปประทับเกยลา เสด็จเข้าประตู
ฉนวนวัดพระศรีสรรเพชญ์ เสด็จมาถึงทำยจรรนำซึ่งแต่ที่ไว้รับเสด็จ
สำหรับบรรจุพระบรมธาตุนั้น

(พระราชพงษาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ เรื่องสมเด็จพระ
บรมศพ คือ จดหมายเหตุงานพระเมรุครั้งกรุงเก่า กับพระราชวิจารณ์ของ
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง, 2540: 21)

ในวรรณคดีใดกาลัยเนื่องจากพระราชพิธีเกี่ยวกับพระบรมศพและพระศพเป็นพระราชพิธีที่
ยิ่งใหญ่ มีระเบียบแบบแผนที่ซับซ้อนที่ต้องทำตามขั้นตอนของพิธีการ การปลงพระบรมศพและการ
ก่อสร้างพระเมรุมาศใช้เวลาในการก่อสร้างและจัดเตรียมช้านาน เพื่อให้มีความงดงามสมพระ
เกียรติยศ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่กวีนิพนธ์นำมากล่าวถึงในวรรณคดีใดกาลัย เช่น พรรณนาลักษณะทาง
สถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศและศิลปกรรมที่ประดับตกแต่งขบวนแห่พระบรมศพจาก
พระบรมมหาราชวังไปยังพระเมรุมาศ บันทึกระเบียบพระราชพิธีเพื่อประโยชน์ในการอ้างอิงภายหน้า

พระราชพิธีที่บันทึกไว้ในวรรณคดีโศกาลัยทำให้ผู้อ่านได้เห็นความแตกต่างและรายละเอียดของการสร้างพระเมรุมาศและพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย

การบันทึกพระราชพิธีในวรรณคดีโศกาลัยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การบันทึกไว้อย่างละเอียดเพื่อเป็นแบบแผนการปฏิบัติกับการเลือกบันทึกพระราชพิธีเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง

ตัวอย่างจากเรื่องลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการจดบันทึกพระราชพิธีต่างๆ อย่างละเอียดเพื่อบันทึกหรือใช้สำหรับอ้างอิง โดยยกวีอาจะลำดับเรื่องและจดบันทึกพระราชพิธีตามเหตุการณ์และวันเวลาที่เกิดขึ้น เช่น กล่าวถึงการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเชิญพระบรมอัฐิกลับสู่ประเทศไทย

...รถยนต์ที่นั่งอาศน์ ธงมหाराชปักประจำ พระนางนำบรมอัฐิ
มา สู่ท่าเสาแถมตัน พลันตรวจบรรเลง เพลงสรรเสริญบารมี ตาม
วิธีการเคารพ ทหารครบวันทยาอุท ทูตตรงประจำกองลงจ้านงถวาย
เกียรติยศ ผู้เฝ้าลดน้อมเกล้า จึงพระนางเจ้าเสด็จลง หน้าธงเวลส์เฉลิม
พล ดลเวลาเชิญบรมอัฐิ จัดเป็นพิธีสิ้น อันนายกลิ่นเทพหัสตินทร์ ผิน
เดินนำออกหน้า ต่อมาข้าราชการ เป็นผู้ชักเชิญพระ พุทธรูปประจำ
องค์ พระปกเกล้าทรงนำไป ครั้งจากไทยก่อนนั้น หล่นมาพระบรมอัฐิ
จัดบรรจุผอบทอง สำริดของไทยแท้...

(พระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิจิตร), 2501: 11)

การบันทึกในวรรณคดีโศกาลัยอีกแบบหนึ่ง คือ การบันทึกพระราชพิธีเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นการจดบันทึกส่วนใดส่วนหนึ่งของพระราชพิธีหรือเหตุการณ์เท่าที่กวีเห็นว่ามีความสำคัญ และต้องการเล่าให้ผู้อื่นได้ทราบโดยใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการบันทึกและถ่ายทอด โดยกล่าวรวมไป กับเนื้อหาที่เป็นการพรรณนาความโศกเศร้าอาลัย ดังตัวอย่าง

ในเรื่องศัพทไทยรันทด หลังจากกวีได้กล่าวถึงการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมาแล้ว ยังบันทึกไว้ด้วยว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทรงน้ำพระศพของพระอนุชาที่ตำหนักในวันที่ 10 กุมภาพันธ์

วันที่สืบบ้าย้ำ	นาฬิกา เศษเฮย
สมเด็จพระรามา	ตลาดคัล้อย
ผู้ตำหนักอนุชา	สนานพระ ศพนอ
ประกอบโกษฐของน้อย	เนื่องด้วยเกียรติสกุล

(ศัพทไทย เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ก-ค)

4.3.4 การใช้ชนบวรณ์คติบันทึกในวรรณคดีโศกาลัย

4.3.4.1 การบันทึกตามลำดับเวลาและขั้นตอน

พงศาวดารมีลักษณะเป็นผลงานบันทึกซึ่งเกิดจากการคัดเลือกรวบรวม เรียบเรียง เฉพาะเหตุการณ์ (Mere Events) ที่ผู้บันทึกคิดว่าสำคัญจากเอกสารต่างๆ โดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง และอาศัยเวลาเป็นเครื่องมือในการร้อยเรื่องราวทั้งหมดเข้าด้วยกัน การลำดับความในพงศาวดาร (Chronological Order) จึงเกิดขึ้นจากการลำดับเวลา ซึ่งเป็นไปอย่างเคร่งครัดด้วยการเรียงตามรูป จดหมายเหตุ คือ ตั้งวันเวลาเป็นหลัก บรรยายเหตุการณ์ต่างๆ ตามลำดับเวลาที่เกิดขึ้น (นาฏวิภาชลิขิตานนท์, 2524: 271-272)

พระราชพงศาวดารสมัยธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และประชุมหมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งบันทึกข้อราชการและเหตุการณ์สำคัญในยุคนั้นไว้ ตัวอย่างเช่น กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จไปทรงศีลที่วัดบางยี่เรือ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระอัฐิของสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ พระชนนี

ณ วันจันทร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนอ้าย เชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง
เรือแห่แต่ฉนวนน้ำเข้าไปพระเมรุวัดบางยี่เรือใน นิมนต์พระสงฆ์สวดสังวาส
หมื่นหนึ่ง ถวายพระมหาทานเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงศีล
บำเพ็ญกรรม แรมอยู่พระตำหนักวัดบางยี่เรือนอก 5 เวล

(พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542: 521)

ตัวอย่างวรรณคดีโศกาลัย เอกชนได้บันทึกเหตุการณ์ถวายพระเพลิงพระบรมศพว่าจัดขึ้นในวันพฤหัสบดีที่ 16 เดือนมีนาคม กล่าวถึงการอัญเชิญพระบรมโกศจากพระบรมมหาราชวังไปยังทุ่งพระเมรุเพื่อถวายพระเพลิง โดยบันทึกตามลำดับเวลาของขั้นตอนพระราชพิธี

เอกราช	อัญเชิญพระอัฐิ
โสฬศนิยมนวัน	พยุหส์บดีมีนาคม
เปนกาลประจวบวา	รถวายพระเพลิงบรม
ศพปีนปิโยดม	ปรมินทร์บดินทร
เริ่มการกุศลวัตต์	อดิเรกบวร
ถึงวารทิวาตอน	สุริย์บ่ายประชุมกัน
อัญเชิญพระศพปีน	ปลถพินทร์พระทรงธรรม
พร้อมพรั่งพระวงศ์สรร	พอมมาตย์อเนกมา

เคลื่อนคล้อยพระโกษฐ์จาก	พระสุพรรณเบญจา
สู่ยานมาศคลา	คณะชาวประโคนเคียง
.....	.....
สามโมงก็คล้อยเคลื่อน	พระบรมศพคลา
ดำเนินขบวนมา	ณถนนสนามไชย
เจษฎ์จอมสยามขัด	ตียัญฐ์ชเนนทร์ไท
ทรงเปนประธานใน	กิจนี้พระดำเนียร
พร้อมด้วยบรมวง	ศอเนกขบวนเดียร
แห่แห่นพินิจเพลิน	จรตามถนนหลวง
.....	.....
อัญเชิญพระโกษฐ์สกลเอก	รุจิเรกอรามทอง
ถับถึงพระเมรุก็ประคอง	พระบรมโกษฐ์กาญจน์
ขึ้นยานมาศฉัตรเศวต	ปรีวิฎฐพระเมรุวาร
สามรอบและจึงประดิษฐาน	ณพระเมรุภายใน

(เอกชน, 2468: 69-73)

4.3.4.2 การพรรณนาความงามของพระราชพิธีเพื่อเชิดชูพระเกียรติ

ในการบันทึกเกี่ยวกับพระราชพิธีนั้น ในวรรณคดีประเภทบันทึกพระราชพิธีมักจะทำให้ความสำคัญในการบรรยายกระบวนการแห่ ความสวยงามของริ้วกระบวน ความพร้อมเพรียงของไพร่พล ตลอดจนเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของทหาร อันเป็นการสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ตัวอย่างจากเรื่องลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง กล่าวถึงความสง่างามของริ้วกระบวนเรือไว้ ดังนี้

ลำดับจับจัดริ้ว	เรือเรียง
สินธุปักขีเพียง	แผ่ผ้าย
อินทรีย์ทิพย์เคยเคียง	มาคู่
ดูจตุผดโผนหว่าย	ร้อนขึ้นหนนหา
วิคาลัยเลิศล้ำ	ลำยอง
จำไพบินผันผยอง	ย่องฟ้า
แลล้าเล่ห์บำทอง	ทาทาบ
พายบ่พายพอห้ำ	แล่นล้ำมปลิว

(เจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2533: 127)

ในวรรณคดีไทย กวีจะให้ความสำคัญในการชมพระเมรุซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่และงดงามด้วยศิลปกรรมและการประดับตกแต่ง และกระบวนแห่พระบรมศพที่งดงามตามแบบแผน เช่น ในเรื่องโคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลว ก็กล่าวชมความงามของขบวนแห่สัตว์สังเค็ดได้อย่างสวยงามสมพระเกียรติยศ

บางนายขี่ม้าเผือก	ผันผยอง
เสื่อม่วงพื้นผุดทอง	โปกเกี้ยว
ถือทวนรำทำนอง	นวยนาด
ชักกระชั้นหันเลี้ยว	ล่องหน้าในสนาม
บางนายนั่งดอกช้ำ	ชายกรวย
เสื่อห่มสมตัวรวย	โปกกริ้ว
เถลิงม้าหมอกพาพวย	ผกวิ้ง
แซ่ร่เขียนบังเหียนหิ้ว	ชักไว้ในกบวน
บางนายขี่หยะห้าว	ศรีจันท์
สายสนั่นหุ้มโหมดมัน	ยับย้อย
แคบเงื่อนง่องโหลงพันท์	พานักตร
ผูกพู่สายเหาห้อย	สะหิ้นร้องลองเชิง

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์, 2512: 16)

สำหรับพระเมรุนั้นมีลักษณะสถาปัตยกรรมที่สื่อความหมายว่าเป็นการจำลองสวรรค์ลงมาไว้ในมนุษยโลกเพื่อส่งเสด็จพระมหากษัตริย์กลับสู่ภาวะเทพเจ้าดังเดิม พระเมรุที่สร้างในสมัยโบราณประกอบด้วย เมรุประธานหรือเมรุใหญ่ เรียกว่าพระเมรุมาศ ภายในมีพระเมรุขนาดย่อมกว่า คือพระเมรุทองตั้งอยู่สำหรับรองรับพระบรมโกศ และเมรุทิศประจำทิศ 4 ทิศ (คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ และ สายไหม จบกมลศึก, 2528: 60) จึงเท่ากับเป็นการจำลองแผนภูมิจักรวาลที่มีเมรุประธานแทนเขาพระสุเมรุ ล้อมรอบด้วยเมรุทิศแทนเขาสัตตบริภัณฑ์

ในอดีตการก่อสร้างพระเมรุมาศจะสร้างอย่างใหญ่โตจึงต้องระดมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ จากหัวเมืองและเมืองประเทศราชเข้ามาจัดสร้าง การจัดงานพระเมรุจึงเป็นทั้งการถวายพระเกียรติยศในวาระสุดท้าย และยังเป็นเครื่องแสดงถึงแสนยานุภาพของพระราชอาณาจักรอีกด้วย

การพรรณนาความวิจิตรงดงามพระเมรุจึงแสดงถึงพระราชอำนาจ ความสูงส่งศักดิ์สิทธิ์ พระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นสมมติเทพ นอกจากนี้ลักษณะฐานานุศักดิ์ของ

พระเมรุยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงพระอิสริยยศ การกล่าวชมพระเมรุและเครื่องยศประกอบพระเมรุ เช่น เศวตวรรคต เครื่องสูง จึงเป็นการสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ พระองค์นั้นอีกด้วย

ตัวอย่างการพรรณนาความงามทางสถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศและศิลปกรรมที่ประดับ ตกแต่ง เช่น

ในเรื่อง*มหาปิโยรมย์* กวีได้กล่าวชมความงามของพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า มีความอลังการงดงามราวกับวิมานของเทวดาควรคู่กับพระบรมศพของ พระราชาผู้เป็นพระจักรพรรดิและพระธรรมิกราช พระบรมโกศกึ่งงดงามราวกับแก้วของพระอินทร์ และประดับด้วยพรรณดอกไม้ส่งกลิ่นหอมตลบ

ชมเมรุพระเมรุบรมเมรุ	รุจิเรณทร์อลงการณ
ชมสิ่งและสิ่งตะลึงจะวาน	นยะเนตรตระลึงแล
ยิ่งชมก็ยิ่งอุระประปล้ม	ดูจะลุ่มพิมานแข
ยิ่งชมก็ชวนกระมลแล	อมเรศรวีชัยยนต์
เหลือบแลระบายระบะบัด	ระจิจัดประจงกล
แก้วแกมสุวรรณวิมล	นุประดับระเดียรชม
สรวยสดประเสริฐฐิระพิมาน	สุระการเกษมรมย์
แข่งแขและแข่งสุริยพรม	มะพิมานละลานตา
.....	.....
ควรคู่พระศพบรมศพ	วรจักรพิติพินธุ์
ควรคู่พระศพบรมธรร	มิกะราชาชินทร์
งามโกษพระโกษบรมโกษ	วรโชติวิเชียรอินทร์
มาลาณภาภิกุละกลิ่น	สุระคนธ์รำจนวนวน

(ขุนสารัตถ์อุรารัง, ประตู่ใหม่ ปักษ์ที่ 66 (มีนาคม 2453): 525-526)

เรื่อง*ฉันท์ของเอกชน* กวีได้กล่าวชมพระบรมโกศและพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยชมแยกส่วนพรรณนาให้เห็นรายละเอียด คือ ชมว่าพระโกศสลักเสลาอย่างวิจิตร พระเมรุมาศงามราวกับวิมานของเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต ผนังพระเมรุวาดลายดอกไม้สีเหลือง ด้านบนมีลายดาวเพดาน ชมพระเศวตวรรคต และสิ่งประดับอื่นๆ เช่น อาสนะของพระสงฆ์ เครื่องไทยทาน ผ้า幔 โคมไฟที่ประดับตกแต่ง ฯลฯ แล้วสรุปว่าพระเมรุมาศมีความงามราวกับ

เวชยันต์ปราสาทซึ่งเป็นที่ประทับของพระอินทร์ สมกับเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

งามโกษฐ์พระโกษฐ์บรมนาถ	ปิยราชนเรนทร์ไท
งามพรายพะพรายพิมลไพ	จิตรภาพมเลื่องพราย
งามลายสลักวิจิตรสลัก-	ขณะเลิศประดับลาย
งามดูจประดูจวิธฉาย	ชวลิตกระจิงเงา
งามเด่นสง่ายลสง่า	ศุภพราพะแพรวเพรา
งามพิศพิพิพิธจุเฉลา	จิตรกรประกอบท่า
งามสมอนุจฉวิกรม	พระบรมศพนำ
งามมาสมเษจรจะจำ	ปริยายก็สุดแสน
.....	.....
รวบรวมก็งามพิมลงาม	รุจิเรกยรรยง
ดังเทพมหิตธิพละทรง	นฤมิตสฤษดีห้วง
สำหรับสถิตบรมศพ	บดิศรพระจอมวัง
จึงได้วิไลประดูจดัง	ทิพเวชยันต์ครัน

(เอกชน, 2468: 74-75)

ในวรรณคดีโคกาลัยในรัชกาลปัจจุบัน ส่วนใหญ่ก็วิจะพรรณนาว่าพระเมรุมีความงามทัดเทียมกับครั้งอดีต มีเครื่องประกอบพระอิสริยยศครบครันตามโบราณราชประเพณี เป็นการแสดงความภูมิใจที่สามารถสืบสานฝีมือในเชิงช่าง สร้างสรรค์สถาปัตยกรรมพระเมรุมาศให้สง่างามสมพระเกียรติยศ อีกทั้งเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีในการส่งเสด็จกลับคืนสู่สวรรคต

การชมความงามของพระเมรุ มีทั้งชมความงามของสถาปัตยกรรมภายนอก ศิลปกรรมที่ประดับตกแต่ง พระโกศ เครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศ ตลอดจนความงามของกระบวนแห่ต่างๆ เช่น

ก็กล่าวชมว่างานพระเมรุประกอบด้วยพระโกศจันทน์ ประดับด้วยเทวดา กิณรี สัตว์หิมพานต์ ฉากบังเพลิงเขียนลวดลายงดงาม การอัญเชิญพระศพใช้พระมหาพิชัยราชรถ ราเชนทร์ ยาน ราชรถน้อย พระยานมาศสามลำคาน พระวอสีวิภาจันท์ และเครื่องสูงตามพระราชอิสริยยศของพระเชษฐภคินี

งานพระเมรุก่อสร้าง	เอกอ้างพระบุญขจร
พระโกศจันทน์ดุจกาลก่อน	ลวดลายงามตามประเพณี
ปั้นหล่อรูปเทวดา	อีกนานากินรี
รูปลักษณะงามสดศรี	ประดับพระเมรุชัชวาล
ภักดีมากมวลงข้าง	สืบสร้างศิลปาการ
สร้างรูปสัตว์หิมพานต์	ณ พระเมรุเด่นงดงาม
ฉากบังเพลิงลวดลาย	ถวายฝีมือลือสยาม
รับรัดจัดทำตาม	พระเกียรติคุณอันยิ่งยง
สิ่งก่อสร้างประกอบ	รอบพระเมรุซึ่งข้างคอง
ออกแบบทุกสถานตรง	ตามแต่สร้างอย่างโบราณ

...บวงสรวงอมรบูรณะ พระราชยานไพจิตร ดุจเทพนิมิต
จากสวรรค์ งามอนันต์พิชัยราชรถ ประกอบพระยศพิเศษ เวชยัน
ตราชรถ ปรากฏศิลปประการ ราเชนทรยานงดงาม เทิดพระเกียรติ
ตามประเพณี ประเสริฐศรีราชรถน้อย เคลื่อนคล้อยในริ้วขบวน มี
มวลงทหารชักลาก บูรณะหลากหลายองค์ วิจิตรบรรจงประดิษฐ์
ปิดทองประดับกระจก โดยยกย่องศิลปะชาติ พระยานมาศสาม
ลำคาน พระวอสีวิภาณุจันจำรูญ พูนพระยศเชษฐภคินี มีเครื่องสูง
ครบถ้วน พิสดารภรณ์ล้วนแผ่นทองลวด ธงอนวยดถึงงามอง
ตุงจากนครน่านอุทิศ...

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2551: 47,51)

กวีกล่าวชมริ้วขบวนที่อัญเชิญพระศพว่ายิ่งใหญ่สง่างามราวกับขบวนทัพของพระอินทร์ มีการประชุมช่างฝีมือทุกแขนงมาสร้างพระเมรุถวายเพื่อเฉลิมพระเกียรติ งามดังจำลองเขาพระสุเมรุ และสวรรค์ลงมาไว้บนพื้นดิน ประดับด้วยสัตว์หิมพานต์ต่างๆ ดูตระการตา

ริ้วขบวนล้วนตระสักรรรมอนันต์	ดั่งอมรพยุหผันลงสู่ดิน
ยามพระองค์อำลาประชาราษฎร์	ประชุมช่างนักปราชญ์ทุกศาสตร์สิ้น
ต่างถวายฝีมือเพื่อภูมินทร์	เฉลิมพระเกียรตินารินปั้นจักรี
สวรรค์เสกสร้างหิมพานต์ตระการเนตร	ที่รวมสัตว์พิเศษพิศุทธิ์ศรี

หัตถ์สิ่งสี่สิ่งที่ไกรสรกินรี	อัปสรสี่ที่ทันทิมาเคียมมคมคัล
พระเมรุมาศสดาแสงทองส่องทั่วหลังงาม	สง่าดังคลาเคลื่อนเลื่อนจากสวรรค์
สร้อยฟ้าระยับคือสัตตบริภัณฑ์	ลดหลั่นชั้นก่องเก็จเพชรอำไพ
พลับพลายกทับเกษตรงามกุ๊กก่อง	แสงเรืองรองส่องสว่างนภาคีไสว
ดาดกรุงเทพฯ งามเด่นเพ็ญพิไล	ฤาสวรรคาลัยชะลอลด
ไฉ่ยามนี้ราตรีกระจ่างแจ้ง	พรายพร่างแสงพราวทั่วทุกแห่งหน
อวดพระเมรุเด่นภพจบสกล	เทพยดามายลยวนละลาน

(ชลดา เรื่องรักษลิขิต,วารสารราชบัณฑิตยสถาน 33, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): ปกหลัง)

4.3.4.3 การกล่าวถึงเหตุอัศจรรย์เพื่อส่งเสริมพระบารมี

ลักษณะการบันทึกในพระราชพงศาวดารมักมีแนวความเชื่อพื้นเมือง เช่น การนำปรากฏการณ์ธรรมชาติมาอธิบายการเสียเมือง ลางร้ายบอกเหตุการณ์สวรรคตของกษัตริย์ หรือถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดมีพระบรมเดชนาภาพมาก ลางดีจะปรากฏให้เห็นเสมอ (อุษณีย์ ธงไชย, 2540: 6, 27)

ศักราช 891 ฉลุศก (พ.ศ. 2072) เห็นอากาศนิมิตเป็นอินทนิมิตแต่
 ทิศเหนือ ผ่านอากาศมาทางทิศพายัพมีพรรณขาว วันนั้น⁸ 1๗12
 คำสมเด็จพระรามธิบดีเจ้าเสด็จพระที่นั่งหอพระ ครั้นค่ำกลางวัน
 นั้น สมเด็จพระรามธิบดีเจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระอาทิตย์เจ้า
 เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระบรม
 ราชาหน่อพุทธางกูร

(กรมศิลปากร, 2530: 423)

ในวรรณคดีโศกาลัย เรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์เป็นการแทรกความเชื่อที่สัมพันธ์กับการสรรเสริญพระเกียรติ อันจะช่วยส่งเสริมให้กษัตริย์มีลักษณะพิเศษ มีพระบุญญาบารมีเหนือบุคคลธรรมดาทั่วไป

ตัวอย่างเช่นในเรื่องนิพพานวังน่า กวีก็กล่าวว่าเป็นวันสวรรคตเกิดพายุและฟ้าผ่าทำให้ต้นไม้ในพระราชวังบวรสถานมงคลยังหักโค่นและมีหมอกธมฺมเกตุ²² สีทองปกคลุม กวีได้แสดงความเชื่อว่าเป็นลางอัศจรรย์บอกเหตุว่ากษัตริย์ผู้มีบารมีจะสวรรคต

ประทุมเกตุอาภาดังสีทอง	แสงส่องยลปลาตไม่อาจแล
เมฆหมอกออกมัวไปทั่วทวีป	พิรุณรีบโปรยกระสุนธุรินกระแเส
ฟ้าดินวิปริตเห็นผิดแปร	ที่นี้แน่แล้วพระจอมกระหม่อมเวียง
ทั้งโทยมก็พยับพยุฝน	ดูฤกษ์บนเทเวศร์ถวายเป็นเสียง
สูนึ่พาดอากาศก้องสำเนียง	ดังเบรื่องเบรื่องฟ้าลั่นคำรามรน
วายุพาพัดปาริกชาติ	ก็พินาศพึงรณนไม่ตั้งต้น
เสวตรฉัตรห้ายับระย้ายล	ฤาเทพดลบันดาลฟ้ามาเชิญ

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัฉัตร, 2543: 17-18)

ในตอนที่บ้านทีกเหตุการณ์ครั้งอัษฎาเชิญพระศพ กวีได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าพระบุพโพมีสีแดงซึ่งตรงกับคำทำนายว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ครันทรงพระโสภะบุโพไฟไหล	ปลาตใสสีแดงระเงงว่า
ภาตลอดแต่พระยอดสัพพัญญา	เสด็จมาเมืองแก้วพระนิพพาน
พระบุโพไฟเพียงหรรคุณชาด	ดังพระบาทปิ่นโลกย์โคกประสาน
จะสำเร็จปรมาภิเศกมาน	อันว่าการมีมาเหมือนบาฬี
ฤาในยสืบทรงสร้างพระบารเมศ	ไม่เพี้ยนเพศผิดพุทธชินศรี
จะนำสัตว์ตัดกิเลสในโลกีย์	ให้ถึงที่วิโมกข์อมรมเมือง

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัฉัตร, 2543: 26)

ในเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ คุณพุ่มเล่าว่าในวันที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคต ตรงกับวันพฤหัสบดีเดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ ในยามหนึ่งเกิดกลางร้าย มีดาวหางขนาดใหญ่ขึ้นมาจากด้านตะวันออก มีอุกกาบาตตกในพระบรมมหาราชวัง เกิดหมอกควันที่เรียกว่า

²² ธมฺมเกตุ หมายถึง ไฟ ดาวหาง ดาวตก หรือสิ่งที่เป็นหมอกเป็นควันเกิดขึ้นในอากาศผิดธรรมดา มีรูปคล้ายธงเป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 557)

หมอกธมฺมเกิดเมื่อเวลาโพล้เพล้ เนื่องจากเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีบุญญาธิการเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อจะสวรรคตจึงมีนางบอกเหตุต่างๆ

หนึ่งคำภา้อัฒนว่าดาวหาง	ขึ้นมาทางเบื้องบูรพทิศา
แลสว่างหางยาวราวสักวา	ดาวพระราหูสถิตย์ข้างทิศมิน
ดูเด่นดวงช่วงโชติปราโมทย์เมฆ	เรื่องดิเรกวัศมีศรีภักสิน
เท่าอาทิตย์พิศพร่างเหมือนอย่างนิล	วันจะสิ้นซึ่งพระชนม์จึงบนฟ้า
แสดงลงอย่างสมเด็จจสรเพ็ชฌ์พุท	สั่งมนุษย์นรชาติศาสนา
โดยพระพงศโพธิสัตว์ฉัตรสุธา	ตั้งเมตตามต่ออำมาตย์ราษฎร
จะหายห่างร้างบูรินไปสิ้นสิ้น	พระยศยืนอยู่ในลักษณอักษร
บางพวกเห็นเช่นกันกับจันทร์	ขึ้นขับซ่อนแสงศรีฉวีวรรณ

(คุณพุ่ม, 2464: 14)

จากที่อภิปรายมาข้างต้นจะเห็นว่าวรรณคดีโคกาลัยได้สืบทอดขนบวรรณศิลป์ด้านการใช้คำโวหารภาพพจน์ แนวคิด ความเชื่อ และกลวิธีการเขียนจากวรรณคดีนิราศ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ และวรรณคดีบันเทิง โดยยังคงลักษณะตามขนบเดิมของวรรณคดีแต่ละประเภทไว้ในงานวรรณคดีโคกาลัย กล่าวคือ เน้นการสื่ออารมณ์เศร้า คร่ำครวญ และเจ็บปวดจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก โดยที่การจากพรากนั้นเป็นเพราะความเชื่อเรื่องกรรมและความเชื่อตามคติอื่น เช่นเดียวกับวรรณคดีนิราศ ในขณะที่วรรณคดีโคกาลัยยังทำหน้าที่สรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงมีคุณูปการต่อแผ่นดินตามที่ปรากฏให้เห็นในพระราชกรณียกิจต่างๆ ตามขนบของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ และในขณะเดียวกันก็มีพันธกิจหลักอีกประการหนึ่งในการบันทึกเรื่องราวของผู้วายชนม์ ทั้งในยามมีพระชนม์ชีพและในงานพระบรมศพและพระศพ

อย่างไรก็ดีวรรณคดีโคกาลัยก็มีลักษณะเฉพาะของตนเอง กล่าวคือ มีการปรับขนบหรือแนวคิดบางประการจากวรรณคดีหลัก 3 ประเภทข้างต้น ด้วยเหตุผลที่เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์บ้านเมืองหรือความเชื่อของคนที่ยุคต่างสมัยกัน เช่น การแสดงความเชื่อเกี่ยวกับความตายและความเชื่อทางพุทธศาสนา การปรับขนบที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์มาเป็นการบรรยายความโศกผ่านศิลปกรรมของพระเมรุและเครื่องดนตรีประกอบพระราชพิธีการยกย่องพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในว่าเป็นเทพอวตาร ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นการสืบทอดขนบเดิมและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อันเป็นความมั่งคั่งของวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทย

บทที่ 6

พัฒนาการของวรรณคดีโศกาลัย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพัฒนาการของวรรณคดีโศกาลัยนับจากมีการปรากฏของวรรณคดีประเภทนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยจะวิเคราะห์ในด้านรูปแบบและเนื้อหาเพื่อให้เห็นว่าวรรณคดีโศกาลัยมีการสืบทอดและความเปลี่ยนแปลงซึ่งสัมพันธ์กับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

6.1 พัฒนาการในด้านรูปแบบ

ในบทที่ 2 ผู้วิจัยได้กล่าวถึงรูปแบบของวรรณคดีโศกาลัย ซึ่งเริ่มต้นในช่วงรัชกาลที่ 1 – 5 ในรูปแบบร้อยกรองที่จดบันทึกลงสมุดไทย ซึ่งต้องใช้วิธีการคัดลอกจากต้นฉบับต่อกันไปทำให้ไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจารึกวรรณคดีโศกาลัยไว้ที่อนุสาวรีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงผู้ล่วงลับที่สุสานของพระราชวงศ์ซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่างคติการบรรจุอัฐิตามความเชื่อในพุทธศาสนาเข้ากับการสร้างสุสานประจำพระราชวงศ์ตามแบบยุโรป

ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา วรรณคดีโศกาลัยแพร่หลายมากขึ้นจากความเจริญของการพิมพ์และหนังสือพิมพ์ เกิดความนิยมในการพิมพ์วรรณคดีเพื่อใช้เป็นของชำร่วยแจกในงานพระศพ และงานการกุศลอื่นๆ และมีการเขียนวรรณคดีโศกาลัยเป็นบทร้อยกรองประดับเครื่องสักการะ ได้แก่ พวงมาลาและกระถางดอกไม้ เพื่อนำไปแสดงความเคารพพระบรมศพและพระศพ มีทั้งที่เป็นพระนิพนธ์ของเจ้านายและบทประพันธ์ของประชาชน

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 สืบเนื่องมาถึงรัชกาลปัจจุบัน วรรณคดีโศกาลัยส่วนใหญ่พิมพ์เผยแพร่อยู่ในหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร และหนังสือ มีการลงภาพประกอบแสดงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับเนื้อหาบทร้อยกรอง รวมทั้งการนำเสนอภาพพระราชพิธีพระบรมศพและพระศพที่ยิ่งใหญ่ซึ่งมีส่วนสร้างอารมณ์สะเทือนใจมากยิ่งขึ้น

ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 ว่ารูปแบบของการประพันธ์วรรณคดีโศกาลัยนั้น พบว่าวรรณคดีโศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์แต่งด้วยคำประพันธ์ครบทุกประเภท ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย ในยุคแรกคือสมัยต้นรัตนโกสินทร์ วรรณคดีโศกาลัยนิยมแต่งด้วยกลอนสุภาพ โคลงสี่สุภาพ และกาพย์ยานี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5-7 นิยมฉันทลักษณ์ประเภทโคลงสี่สุภาพและฉันท์หลายชนิด สำหรับวรรณคดีโศกาลัยในปัจจุบันพบว่าคำประพันธ์ที่แต่งด้วยกลอนสุภาพมีมากที่สุด รองลงมา คือ โคลงสี่สุภาพ และกาพย์ยานี ส่วนฉันท์พบไม่มากนัก นอกจากนี้ยังพบว่าวรรณคดีโศกาลัยหลังสมัย

รัชกาลที่ 7 นิยมประพันธ์เป็นบทร้อยกรองขนาดสั้นมากกว่าการประพันธ์เป็นร้อยกรองขนาดยาวแบบเล่าเรื่องขนาดยาวเช่นในอดีต

ส่วนบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะของวรรณคดีโคลงกลอนเฉพาะในด้านการตั้งชื่อเรื่องและการระบุชื่อผู้แต่ง

6.1.1 การตั้งชื่อเรื่อง

วรรณคดีโคลงกลอนที่แต่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่าผู้แต่งตั้งชื่อเรื่องไว้หรือไม่ สันนิษฐานว่าอาลักษณ์หรือผู้คัดลอกอาจจะเรียกชื่อต่อๆ กันมา ตามลักษณะเนื้อหาในหนังสือ นั้น เรื่องนิพพานวังน่า อาจจะเรียกตามคำขึ้นต้นของโคลงบทแรกว่า “นิ พาน วัง น่า” เนื่องจากต้นฉบับเดิมของหอสมุดแห่งชาติ¹ ในหน้าต้นของสมุดไทยดำ เลขที่ 26 บรรทัดแรก เขียนว่า “นำต้นนิพานเฉลิมพระเกียรติล้นเกล้าล้นกระหม่อมกรมพระราชวังแผ่นดินต้น” จึงอาจเป็นไปได้ว่า ชื่อเรื่อง “นิพพานวังน่า” หรือ “นิพพานวังหน้า” เรียกขึ้นภายหลัง

ส่วนโคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวงนั้น เมื่อพิจารณาจากในเนื้อเรื่องพบว่า กวีกล่าวถึงเรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการถวายพระเพลิง “พระธาตุ” “พระบรมศพ” หรือ “พระศพ” โดยมิได้ใช้คำว่า “พระบรมอัฐิ” แต่อย่างใด เช่น

จักเผชิญพระธาตุสร้อย	สรรเพ็ช
ทั้งธาตุสองสมเด็จ	เสด็จด้วย
.....	.....
ธาตุฉลองสองฝายถ้วน	เจ็ดวัน
ชักธาตุศาสดาผัน	กลับด้าว
ส่วนสองธาตุไทอัญ	เผชิญโทษฐ์ สุนา
อลงกฎจกรทำว	ท่านให้ไฟเถกิง
.....	.....
บรม ธรรมมิกราชเจ้า	จอมกรุง
ศพ พระธาตุไทผดุง	เลิศแล้ว
จบ ทิศพาศเมืองมุง	มาขึ้น ชมนา
เสร็จ เรื่องโดยใจเกล้า	แต่งแกลังกลอนขยาย

¹ ต้นฉบับเรื่องนิพพานวังน่า มี 2 เล่ม คือ สมุดไทยดำเลขที่ 26 ตู้ 115 ชั้น 43 มัดที่ 5 สมบัติเดิมของหอสมุด และสมุดไทยดำเลขที่ 27 ตู้ 115 ชั้น 43 มัดที่ 5 หอสมุดซื้อเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2450

.....
เชิญเรื่องพระศพเจ้า

ผู้จากท่อนอญดั่ง

สามารถอาจใจเขียน

โดยรักภักดีเรียน

พระศพพระครูเจ้า

คันธรสฤๅษดีแจ้ง

รำเรื่องบรมศพ

.....
จถูกไว้เป็นโคลง

ย่าเพียร

ค่าเช่า

จบเรื่อง

จบร้อยภาษาม

จนจบ

เสร็จแล้ว

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์, 2512: 4, 36-38)

ในเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่มนั้น ในเนื้อความมิได้กล่าวถึงชื่อเรื่อง แต่ในเนื้อเรื่องก็วินิจฉัยใช้คำว่า “ขอพระเดช” และ “ขอพระยศ” โดยไม่ปรากฏคำว่า “ขอพระเกียรติ” หรือ “เฉลิมพระเกียรติ” แต่อย่างใด เช่น

กระหม่อมขอยขอพระเดชมหเสว

ที่ปากเพียรเขียนข้อยขอพระยศ

ก็แต่งต้อยขอพระเดชแทนเทศน์ธรรม

ขอพระยศอยู่สิ้นฟ้าดินฝน

ขอพระยศอย่างยิ่งทุกสิ่งสรรพ

หนึ่งที่ข้อยขอพระเดชกระเกษตรา

อันเรื่องราวกล่าวข้อยขอพระเดช

ที่คิดข้อยขอพระยศประณตพระนาม

ขอพระยศบทนรินทร์เพียงดินดอน

โปรดที่ข้อยขอพระยศบทรัช

(คุณพุ่ม, 2464: 14-41)

ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าวรรณคดีทั้ง 3 เรื่องนี้ ต้นฉบับเดิมเป็นสมุดไทยและเผยแพร่โดยคัดลอกต่อกันมา ก็อาจไม่ได้ตั้งชื่อเรื่องไว้แต่เดิม หลังจากมีการพิมพ์เป็นหนังสือแล้วจึงใช้ชื่อที่เรียกตามกันมานั้น

ส่วนโคลงทรงแต่งฉีกพระรูป พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตวรไชย แจกในคราวงานพระศพ ปีฉลู พ.ศ.2420 ฉันท์จาร์ิกอนุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ฉันท์จาร์ิกอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์ และฉันท์และโคลงจาร์ิกอนุสาวรีย์พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ น่าจะเป็นการเรียกชื่อตามลักษณะคำประพันธ์และจุดประสงค์ในการแต่งในภายหลังเมื่อมีการรวมพิมพ์พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เพราะที่อนุสาวรีย์ซึ่งจาร์ิกคำประพันธ์เหล่านี้ไว้ก็ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง

วรรณคดีใคกาลัยในยุคแรกที่ปรากฏชื่อเรื่องชัดเจนคือ *โคลงแสดงประวัตินายร้อยตรีพระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช* หลวงมหาสิทธิโวหาร (สีบ) เป็นผู้แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 บทประพันธ์นี้จัดพิมพ์เป็นหนังสือสำหรับแจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช และหม่อมแม่ในสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เพื่อเป็นที่ระลึกถึงผู้วายชนม์โดยใช้ชื่อหนังสือว่า *โคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช* กับแม่ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ในสมัยรัชกาลที่ 6 วรรณคดีใคกาลัยที่แต่งในวาระที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ส่วนใหญ่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *ประตูลิโป* ก็ไม่ได้ตั้งชื่อเรื่องไว้ จึงมักเรียกตามชื่อผู้ประพันธ์ เช่น *กลอนสุภาพของขุนสารัตถ์ภูธรรักษ์* *โคลงของนายชิน ราชะเลข* ฉันท์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ *โคลงและฉันท์ของเอกชน* เป็นต้น การตั้งชื่อเรื่องวรรณคดีใคกาลัยเริ่มปรากฏในหนังสือพิมพ์ *ดุสิตสมิต* และ *เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์* ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการแต่งวรรณคดีใคกาลัยลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มากขึ้น โดยจำแนกตามชื่อเรื่องได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

กลุ่มที่ 1 ชื่อเรื่องที่หมายถึงความใคเศร้างหรือความอาลัย มักมีคำว่า *ครวญ* *วิโยค* *รันทด* *อาลัย* เช่น *เรื่องทหารโหย* *เรื่องข้าครวญ* *เรื่องสยามวิโยค* *เรื่องกำสรวัดศัพทไทย* *เรื่องสังเวคกถา* *เรื่องเสนาพิลาป* *เรื่องราชฎรรันทด* *เรื่องไทยกำสรด* *เรื่องมหาธิรรษาลัย* *เรื่องถวยอาลัย* เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ชื่อเรื่องที่หมายถึงที่ระลึกถึงผู้วายชนม์ มักจะมีคำว่า *อนุสาวรีย์* หรือ *อนุสรณ์* เช่น *เรื่องมหาสมณานุสาวรีย์* *เรื่องอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานาถ* *เรื่องมหาธิรรษานุสร* *เรื่องฉฎฐรรมหาราชคุณานุสรณ์* *เรื่องอนุสรณ์นียกถา* เป็นต้น

การตั้งชื่อเรื่องวรรณคดีใคกาลัยในสมัยรัชกาลที่ 6-7 จึงสะท้อนแนวคิดของกวีว่าวรรณคดีใคกาลัยแต่งขึ้นเพื่อแสดงถึงความใคเศร้าง ความอาลัยและเป็นอนุสรณ์แก่ผู้วายชนม์

ส่วนวรรณคดีใคกาลัยที่แต่งในรัชกาลปัจจุบัน มีการตั้งชื่อเรื่องไว้ 226 เรื่อง และไม่มีชื่อเรื่อง 407 เรื่อง ผู้วิจัยจำแนกชื่อเรื่องได้เป็น 7 กลุ่ม ตามความหมายที่มีลักษณะร่วมกัน ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ชื่อเรื่องที่หมายถึงความโศกเศร้าหรือความอาลัย เช่น เรื่องแลแห่งใดเห็นน้ำ ย่อม น้ำตาคน เรื่องอาลัยเสด็จแม่ เรื่องไทยกำสรด เรื่องบันทึกอันโหยไห้ของแผ่นดิน เรื่องทวยไทยเทวษ ยิงแล้วพระจอมขวัญ เรื่องกลิ่นน้ำตากรองน้ำใจใส่สะอาด สรงบัวบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต

กลุ่มที่ 2 ชื่อเรื่องที่หมายถึงการสรรเสริญพระเกียรติ เช่น เรื่องสดุดีพระเกียรติคุณสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เรื่องยอดวีรสตรีไทย เรื่องวีรนาฏ เรื่องสุดจะหา ผู้ใดในโลกกล้าเทียบเทียมสมเด็จพระเจ้า เรื่องเทิดพระเกียรติขัตติยนารีจักรีวงศ์

กลุ่มที่ 3 ชื่อเรื่องที่หมายถึงการแสดงความรักภักดี เช่น เรื่องกราบฝ่าพระบาท พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต เรื่องขอสักการะแด่พระวิญญูญาณ ม.จ. วิภาวดี รังสิต เรื่องไหว้ท่านจันทร์ เรื่องสรวมชีพาศิรวาทพระราชชนนี เรื่องกราบบัวบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต เรื่องศรีนครินทราศิรวาท

กลุ่มที่ 4 ชื่อเรื่องที่หมายถึงการแสดงความรักภักดี เช่น เรื่องถึงลับองค์ก็จำรู้ด้วยจงรัก เรื่องสมเด็จพระเจ้าปวงประชาภักดี เรื่องกตัญญูตาคล้าย เรื่องร้อยดวงใจไทยทั้งมวลล้วนจงรัก

กลุ่มที่ 5 ชื่อเรื่องที่หมายถึงการเสด็จสู่สวรรคต เช่น เรื่องเสด็จสวรรคตหวังสวรรคต เรื่องพระสถิต ธิพยานพิมานแก้ว เรื่องเสด็จฟ้าเสวยสวรรคต เรื่องณ สัมปรายภาพ เรื่องแทบทิพย์แห่งเทวี เรื่องส่งเสด็จสู่ทิพย์พิมาน

กลุ่มที่ 6 ชื่อเรื่องที่หมายถึงการบันทึกเหตุการณ์หรือวันสวรรคต เช่น เรื่องสวรรคตวาระฉันท เรื่องสั้น "สมเด็จพระเจ้า" เรื่องล่วงแล้ว...ลาลับ แม่ฟ้าหลวง เรื่องโคกของแผ่นดิน 2 มกราคม 2551

กลุ่มที่ 7 ชื่อเรื่องที่หมายถึงอนุสรณ์หรือเป็นที่ระลึก เช่น เรื่องพระราชคุณานุสรณ์น้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เรื่องสดุดีมหาราชคุณานุสรณ์ เรื่องอนุสรณ์แห่งความทรงจำ เรื่องราชชนครินทรานุสรณ์ เรื่องพระราชคุณานุสรณ์ น้อมเกล้าฯ ถวาย

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การให้ความสำคัญในการตั้งชื่อวรรณคดีโศกาลัย เริ่มมีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ในระยะแรกชื่อเรื่องมีความหมายเกี่ยวกับความโศกเศร้า ความอาลัย และเป็นอนุสรณ์ถึงผู้วายชนม์ หลังจากนั้นมีการตั้งชื่อเรื่องที่หลากหลายมากขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน ดังที่ จำแนกได้เป็น 7 กลุ่มใหญ่ข้างต้น โดยที่การตั้งชื่อที่แสดงถึงความโศกเศร้า และความอาลัย เป็นลักษณะการตั้งชื่อที่มีมากที่สุด ในขณะที่เดียวกันเมื่อพิจารณาในเนื้อหาทางวรรณคดีแล้วพบว่า ไม่เพียงแต่การมุ่งแสดงอารมณ์ที่โศกเศร้าและอาลัยรักเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงความจงรักภักดีด้วยการสรรเสริญพระเกียรติยศ ตลอดจนปรารภนาให้วรรณคดีของตนเป็นอนุสรณ์ที่แสดงความระลึกถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ล่วงลับอีกด้วย

6.1.2 การระบุชื่อผู้แต่ง

วรรณคดีโศกาลัยส่วนใหญ่จะระบุชื่อผู้แต่งไว้อย่างชัดเจน เพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงความจงรักภักดีและกตัญญูกตเวทิตะของกวีที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ กวีจึงแต่งบทประพันธ์แสดงความอาลัยและสรรเสริญพระเกียรติถวายเป็นเครื่องบูชาพระมหากษัตริย์คุณ

วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งในระยะแรก ได้แก่ นิพานวังน่า โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลว่ง เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ระบุชื่อผู้แต่งไว้ในบทประพันธ์ ซึ่งอาจบอกชื่อไว้โดยตรง หรือกล่าวไว้ให้ผู้อ่านในยุคนั้นเข้าใจได้ว่าใครเป็นผู้แต่ง

วรรณคดีโศกาลัยเรื่องแรก คือ นิพานวังน่า กวีกล่าวว่าตนเป็นกวีหญิง อยู่ในวงศ์อินทปัต ซึ่งหมายถึงกรุงกัมพูชา²

วงอินทกรุงปัตเอก	อิศรา
หน่อมมกุฎอุททยา	เลื่องโลกย์
สืบสายกรมฝ่ายน่า	แรมนิราศ
ทรงคิดคราววิโยค	พระบิดำรงสู่สวรรค ๕
	(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 11)
แสนถวิลถึงพระปิ่นชนากร	สุดนิรอรณ์หวั่นเทวดก่ำสรวยครวญ
ปัญญาหญิงไหนจะพริ้งไม่คล่องเกล้า	นี่โดยเดานี้กคนเอย่าเสสรวล
	(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 14)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า กวีที่แต่งนิพานวังน่า คือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพูชาฉัตร พระธิดาของสมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาทกับนักษิณี ซึ่งเป็นพระธิดาของสมเด็จพระอุไทยราชา พระเจ้ากรุงกัมพูชา (พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 3)

วรรณคดีโศกาลัยเรื่องต่อมา คือ โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลว่ง กวีระบุนามไว้ตอนจบเรื่องว่า พระองค์เจ้าชายคันทรรต หรือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ เป็นผู้ทรงพระนิพนธ์และภาคภูมิใจที่ได้ฝากฝีมือการประพันธ์นี้ไว้

² คำว่า “อินทปัต” (indipath) เป็นส่วนหนึ่งของชื่อเมืองพระนคร พบในจารึกสมัยหลังพระนครที่ปราสาทนครวัด ชั้นที่ 16b (Saveros Lewitz, 1972: 239)

คันทรรคสฤๅษดีแจ๋ง	จนจบ
รำเรื่องบรมศพ	เสร็จแล้ว
ปรุ่บเปรียบสุคนธ์อบ	กระอุเฟื่อง ฟุ้งแฮ
เฉลิมพระเกียรติแผ้ว	ผ่องเพียงพันแสง
ตุแต่งเติมต่อน้อย	แนะนำ
กรมหมื่นศรีสุเรนทรราม	ราชเชื้อ
นิพนธ์พจนพากย์สยาม	ยกเกียรติ
เปนคระโค่งหลายเตื้อ	แต่งไว้วงษ์กระวี

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร, 2512: 38)

ในเรื่องเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ คุณพุ่มเล่าว่าตนเองเป็นข้าราชการบริพารในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตำแหน่งพนักงานเชิญพระแสง บิดาเป็นพระยาราชมนตรี เจ้ากรมพระคลัง ดูแลจัดเก็บภาษีอากร บ่อนเบี้ยต่างๆ และยังเล่าประวัติส่วนตัวอีกหลายตอน ทำให้ผู้อ่านทราบได้ว่าเป็นตัวคุณพุ่ม

ข้าพเจ้าเล่าเป็นข้าเฝ้าพระบาท	ธรรมิกราชบพิตรอดิศร
คือพระนั่งเกล้ากระษัตริย์จักรนคร	โปรดบิตรภักดิ์ตั้งแผ่นดิน
ทรงเลี้ยงเราเข้าระยะที่พระแสง	ต้องจัดแจงจดพระเดชเทวศกวิล
เอากตัญญูปัญญาทาแผ่นดิน	ช่วยเพิ่มภิญโญพระบารมี

(คุณพุ่ม, 2464: 20)

แต่พุ่มพวงทรวงทิประทิน	โดยแผ่นดินปิ่นเกศประเทศสถาน
พระนั่งเกล้าเจ้าจังหวัดชัชวาล	ทรงโปรดปรานเป็นพระแสงตำแหน่งใน

(คุณพุ่ม, 2464: 37)

เหตุผลประการสำคัญในการแต่ง คุณพุ่มกล่าวว่าแต่งเรื่องนี้เพราะเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 ให้ค่าจ้างในการแต่งวรรณคดีเป็นเงิน 12 บาท พร้อมกับผ้าแพร ตนจึงต้องกล่าวถึงเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ตอนต้น ก่อนจะย้อนมารำพันถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในภายหลัง³

แต่ผู้ฟังยังจะติว่าริเรื่อง	ไม่เรียงเบื่องบงกชบทศรี
พระนั่งเกล้าเจ้าจังหวัดปัต	ไยจึงหมึกกล่าวก่อนไว้ตอนกลาง
ก็ไม่เปนเช่นนั้นท่านอย่านี้	จะจารึกบทศรีก็ขัดขวาง
เดิมพระหน่อวรรณาททั้งน้องนาง	กับสุรางค์รุ่นรุ่นพวกคุณจอม
ให้เงินตราค่าจ้างร่างบาราศ	สิบสองบาทเขียนบทประนตถนอม
ทั้งแพรผ้าสารพัดจัดให้พร้อม	เธอไม่ยอมแก่งแย่งต้องแต่งตาม

(คุณพุ่ม, 2464: 39)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงถึงการเห็นความสำคัญของการแต่งวรรณคดีโคกาลัยถวายพระมหากษัตริย์ว่ามีการว่าจ้างผู้ที่มีฝีมือในเชิงกวีมาแต่งให้ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เจ้าของหนังสือพิมพ์ต่างๆ ได้พากันไปขอร้องกวีที่ตนนับว่ามีสำนวนดี ช่วยแต่งลงในหนังสือพิมพ์ของตนเช่นกัน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516: 7)

หลังจากมีการพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีโคกาลัยในหนังสือพิมพ์และวารสารอย่างแพร่หลาย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา มีการระบุชื่อผู้แต่งและผู้ว่าจ้างไว้แทบทุกเรื่องทั้งในนามส่วนตัวและในนามหนังสือพิมพ์ฉบับนั้น เนื่องจากผู้แต่งต้องการออกนามว่าเป็นบุคคลหรือคณะใด เพื่อแสดงออกว่าตนมีความจงรักภักดี ซึ่งมีทั้งบอกนามผู้แต่งในเรื่อง และระบุชื่อไว้ท้ายบทประพันธ์

ตัวอย่างการระบุชื่อผู้แต่งไว้ในเนื้อหาของบทประพันธ์ เช่น ในวงมาลาทรงวางที่พระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ กวีคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงระบุพระนามว่าเป็นผู้ถวายพวงมาลาด้วยความอาลัยและระลึกถึงพระกรุณาธิคุณ

พวงมาลานั้นองยานราธิป	เทวษวิปโยคบาทภิวาทถวาย
พ็องศ์ใหญ่หทัยคะนึ่งถึงมิวาย	พระคุณปรายโปรดเกล้าแต่เยาว์เอย

³ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็มีการแต่งวรรณคดีโคกาลัยเพื่อถวายพระบรมวงศานุวงศ์ 2 พระองค์เช่นกัน คือเรื่องสังเวคกถา ของ ชิต บุรทัต แต่งถวาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ซึ่งสิ้นพระชนม์ในเวลาใกล้กัน

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2474: 110)

ส่วนวรรณคดีใคกาลัยในยุคปัจจุบัน การระบุชื่อผู้แต่งนิยมเขียนไว้ท้ายบทประพันธ์ซึ่งพบมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีบอกไว้ในชื่อเรื่อง เช่น *ข้าราชการตำรวจ สภ.ทุ่งสงสุดแสนอาลัย* และในตัวของบทประพันธ์ เช่น

บำเรอด้วยลิลิตสั้น	สมสมัย
ฝากชื่อ “นภาลัย”	หนึ่งน้อย
“อำพล” ร่วมแรงใจ	เป็นหนึ่งใน
พอเสร็จสมาใจร้อย	ชื่อไว้วรรณ

(อำพล สุวรรณธาดา และ นภาลัย สุวรรณธาดา, 2539: 191)

การให้ความสำคัญกับการบอกชื่อผู้แต่งมากกว่าชื่อเรื่องนี้ ทำให้ทราบว่ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 นอกจากกลุ่มนักหนังสือพิมพ์และพระบรมวงศานุวงศ์แล้ว ยังมีประชาชนส่งคำประพันธ์มาร่วมแสดงความอาลัยจากทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งแสดงถึงการขยายตัวของการศึกษาไทยที่แพร่หลายไปพร้อมกับความเจริญของการพิมพ์และหนังสือพิมพ์ ดังจะเห็นได้อย่างเด่นชัดในรัชกาลปัจจุบันเมื่อครั้งงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และงานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีประชาชนจำนวนมากส่งคำประพันธ์มาแสดงความอาลัยถวาย ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าวรรณคดีใคกาลัยมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกับวรรณคดีไทยประเภทอื่นในอดีต ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์มีส่วนสำคัญในการอุปถัมภ์กวีหรือการสร้างสรรค้งานวรรณคดี ในขณะที่วรรณคดีใคกาลัยนั้นประชาชนเป็นผู้สร้างสรรค้งานถวายแต่สถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยตนเอง อันเนื่องมาจากความกตัญญูตเวทีและความจงรักภักดีต่อสถาบัน

วรรณคดีใคกาลัยยังมีลักษณะพิเศษอีกประการที่แตกต่างกับวรรณคดีประเภทอื่น คือ มีการประชุมกวีในการแต่ง โดยอาจจะจะเป็นพระราชวงศ์ผู้ใกล้ชิด ดังจะเห็นได้จากการจัดทำหนังสือแจกเป็นของที่ระลึกในงานพระศพ เช่น *เรื่องโคลงฉันท์ของลูกๆ* ซึ่งพระโอรสและพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการหลายพระองค์ร่วมกันทรงนิพนธ์ หรืออาจจะเป็นการประชุมกวีมีชื่อเพื่อให้ได้คำประพันธ์ที่ไพเราะที่สุด เช่น ในหนังสือเรื่อง*ราชสุดดีสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี* มีกวีสำคัญยุคปัจจุบันจำนวน 23 คน ร่วมกันแต่ง ได้แก่ คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ บุญเตือน ศรีวรพจน์ พระธรรมกิตติวงศ์ วนิดา สถิตานนท์ อนงค์ อินทรมพรรย์ อดุล จันทรศักดิ์ บุญสืบ ชื่นทรวง ประสิทธิ์ โรหิตเสถียร คมทวน คันธนู เอนก แจ่มขำ สายพร แจ่มขำ สุระปะนีย์

นาครทรรพ สมประสงค์ ปิ่นจินดา ทวีสุข ทองถาวร นิภา ทองถาวร ศิวกานท์ ปทุมสูติ ประยอม
 ชองทอง ม.ร.ว. อรุณรัตน์ ชองทอง ดวงใจ ววิปริษา มะเนาะ ยูเด็น วันเนาว์ ยูเด็น อำพล สุวรรณธาดา
 และนภลัย สุวรรณธาดา

นอกจากนี้ยังพบว่ากวีที่มีชื่อเสียงบางคน มีผลงานวรรณคดีโคลงกลอนหลายสำนวนในคราว
 เดียวกัน เนื่องจากหน่วยงานต่างๆ ก็ต้องการบทประพันธ์ที่ไพเราะเพื่อถวายเป็นเครื่องบูชาพระมหา
 กรุณาธิคุณในวาระอันสำคัญ เช่น ในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
 คุณหญิงกมลทรัพย์ เกษแม่นกิจ แต่งวรรณคดีโคลงกลอนรวม 24 สำนวน และประยอม ชองทอง แต่งไว้
 รวม 15 สำนวน⁴ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของคนไทยที่ยึดมั่นในเรื่องความกตัญญู ความ
 จงรักภักดี และความประณีตในงานสร้างงานวรรณคดีโดยจะต้องถวายสิ่งที่ดีงามที่สุดแด่
 พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดิน
 และคนไทยทั้งหมด

อนึ่งนี้ชื่อผู้แต่งที่ระบุไว้ยังทำให้ได้ประจักษ์ว่าสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจและความ
 สามัคคีของคนไทยทุกชนชั้นและทุกเชื้อชาติศาสนาอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าแม้ในระยะแรก ผู้แต่ง
 วรรณคดีโคลงกลอนจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ใกล้ชิดในราชสำนัก แต่หลังจาก
 การศึกษาและการพิมพ์ขยายตัวมากขึ้น ก็เป็นช่องทางให้ประชาชนได้มีโอกาสแต่งร้อยกรองมาร่วม
 ถวายความอาลัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นความจงรักภักดีและความกตัญญูทศเวทของราษฎรไทยทุกชนชั้น
 และทุกเชื้อชาติศาสนาที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มาตลอดเวลายาวนาน

6.2 พัฒนาการในด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์พัฒนาการในด้านเนื้อหาของวรรณคดีโคลงกลอนเป็น 3 ส่วนตามลักษณะของ
 องค์ประกอบหลักในเรื่องของวรรณคดีประเภทนี้ ได้แก่ การพรรณนาอารมณ์โศกเศร้า
 การสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ และการบันทึกประวัติ เหตุการณ์
 และพระราชพิธี

6.2.1 การพรรณนาอารมณ์โศกเศร้า

เนื่องจากผู้แต่งวรรณคดีโคลงกลอนในยุคแรก คือ ช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เป็น
 พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ การพรรณนาอารมณ์จึงเปี่ยมไปด้วยความ
 โศกเศร้าและความรักอาลัยของบุคคลใกล้ชิดที่มีต่อผู้ถวายชนม์

⁴ รวมที่แต่งโดยใช้นามปากกา ปรง เจ้าพระยา และราตรี ประดับดาว

ตัวอย่างเช่น ในเรื่องนิพพานวังน่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพูษัฏดร ทรงกล่าวถึงการสวรรคตของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ผู้เป็นพระบิดา ในคำรำพันนั้นก็ตั้งใจที่จะแสดงให้เห็นว่าพระบิดาทรงเป็นที่รักและอาลัยของบุคคลทุกหมู่เหล่าโดยกล่าวถึงคำพรณนาความรู้สึกเศร้าโศกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เหล่าสนมกำนัล ข้าราชการบริพาร และราษฎรที่ต้องสูญเสียผู้นำ แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ว่า การแต่งตั้งบรรณคดีโคกาลัยเป็นการบันทึกอารมณ์ความรู้สึกของปวงชนที่มีต่อสถาบันกษัตริย์เริ่มมีมาแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์⁵

ประโคนฮ่องกลองลั่นปี่ชวา

เห็นเกณฑ์แห่แลตามความวิโยค

จะนองเนตรเทวศท่าฝ้ายคุด

ฝูงประชาโคกแซ่สำเนียงพล

ว่าไฉ่โลกย์แล้วจะไม่จำเวญผล

ราษฎรรื่นร้อนรำทุกเวลา

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัฏดร, 2543: 27)

ดั่งนเรศร์เรื่องฤทธิอิสรา

ฝูงอนงค์รำร้องแล่นองเนตร

ดั่งทินกรจรเยี่ยมเหลี่ยมโพยม

พระบิดลาทรงโคกกำสรดโถม

ว่าไฉ่พระเดชปกจอมกระหม่อมโคม

ทุกกรุงโน้มน้อมพื้พระเดชา

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัฏดร, 2543: 25)

อย่างไรก็ดี เรื่องนิพพานวังน่า เป็นการบันทึกเหตุการณ์ในราชสำนัก และความรู้สึกโศกเศร้าของผู้คนในพระราชวังบวรสถานมงคล ส่วนภาพของพระมหากษัตริย์และประชาชนทั่วไปนั้นยังไม่ได้ใกล้ชิดกันดังที่จะปรากฏในรัชกาลต่อๆ มา

ส่วนบรรณคดีโคกาลัยที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องพระบรมวงศานุวงศ์ที่สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังมีพระชนมายุน้อย เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมฯ ภาภรณ์เพ็ชรรัตน์ฯ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช บรรณคดีโคกาลัยจึงบันทึกไว้เฉพาะพระราชประวัติสั้นๆ หรือหากมีการพรณนาอารมณ์ก็เป็นเรื่องส่วนพระองค์

⁵ ดังจะเห็นได้ว่าในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บรรณคดีโคกาลัยถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชนิพนธ์ถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ในนามพลกนิกรชาวไทยเช่นกัน

ตัวอย่างเช่น เรื่องฉันทและโคลงจารึกอนุสาวรีย์พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ ซึ่งแต่งถวายพระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ⁶ พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาเพียง 1 ปี 3 เดือน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงพระนิพนธ์ทำนองกรอนสำหรับจารึกที่อนุสาวรีย์แทนพระองค์

กวีได้พรรณนาความรักที่มีต่อพระราชธิดาอย่างลึกซึ้ง โดยรำพันว่าพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระเดชานุภาพมาก แต่ก็มีอาภัพปกป้องรักษาพระราชธิดาให้พ้นจากความตายได้ และพรรณนาความเศร้าโศกได้อย่างลึกซึ้งสะเทือนใจ ตัวอย่างเช่น

โอะไอ้ผู้จะอาจก่อ	ชะลอเลื่อนนครเขา
และขุดสร้างสมุทรเอา	ประเทศถ่อมก็ทำสม
บสามารถจะปกปัก	ธิดารักประคองชม
ฉลาดเล่ห์และคำคม	ฤคำอ่อนบวอนไหว
มานศรีแม่ม้วยเมื่อ	มัวมล
อกพ้อมีดมลทน	เทวษคลุ้ม
แลหานภาคล	หมายสร้าง ใจแม่
เห็นมีดตราบโดกหลุ่ม	อกแห่งฤหาย

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, 2472: 145-146)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สร้างความตื่นตระหนกและความโศกสลดในหมู่ชาวสยามเหลือที่จะพรรณนาได้ นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้การแต่งวรรณคดีโศกาลัยแพร่หลายจากราชสำนักมาสู่ประชาชนอย่างรวดเร็ว เพราะประชาชนต่างก็ต้องการมีส่วนร่วมในการแสดงจงรักภักดีด้วยการแต่งบทประพันธ์ถวาย ดังมีผู้ส่งดอกสร้อยและโคลงกระทู่มาลงในหนังสือพิมพ์หลายสำนวน

การพรรณนาอารมณ์โศกเศร้าในวรรณคดีโศกาลัยในวาระนี้ จึงสะท้อนความรู้สึกของประชาชนในภาวะที่หวาดหวั่นเสียขวัญ และมีความโศกเศร้าอาลัยต่อพระมหากษัตริย์อย่างสุดซึ้ง เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นที่รักยิ่งของ

⁶ ทรงเป็นพระองค์เจ้าหญิงแผ่นดินคู่กับพระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย จึงทรงเป็นที่สนิทเสนหาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างมาก โปรดเกล้าฯ ให้พระพี่เลี้ยงเชิญตามเสด็จอยู่เสมอ เมื่อสิ้นพระชนม์ทรงโทมนัสมาก จนมิได้เสด็จออกจากราชการ (ธงทอง จันทรางศุ, 2550: 38-39)

ประชาชน วิธีการพรรณนาอารมณ์โศกซึ่งกวีเป็นตัวแทนถ่ายทอดความโศกเศร้าในนามคนไทยทั้งหมด โดยแสดงความรักและความผูกพันของราษฎรที่มีต่อพระองค์ ได้ส่งอิทธิพลและเป็นแบบอย่างให้ วรรณคดีโศกาลัยเรื่องอื่นๆ ต่อมา

ตัวอย่างเช่น การพรรณนาอารมณ์โศกโดยใช้กลุ่มคำเพื่อเน้นย้ำว่าประชาชนรู้สึกโศกเศร้า อย่างใหญ่หลวงต่างพากันร่ำไห้ และกวีใช้โวหารอดีตจนกว่ารู้สึกเหมือนใจแหลกสลาย และต่างระลึกถึง พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์

<u>เปนมหันต์มหิทธีเศร่า</u>	<u>โศกศัลย์ ราษฎรแล</u>
เสริญพระคุณร่ำพรรณ	พร่ำถ้อย
<u>ปริเทวะทรวงวัน</u>	<u>ทอดหัว แลแฮ</u>
<u>นองเนืองน้ำเนตรย่อย</u>	ยากห้ามใจจริงฯ
.....	.....
<u>ปวงชนโทมน์สน้ำ</u>	<u>ใจสลาย แหลกเวย</u>
คิดพระคุณถวาย	ว่างร้าง
พระสฤษฏีกิจผดุงหลาย	ล้วนเลิศ ประโยชน์นอ
เจริญรอยกอบสุขสร้าง	ระลึกแล้วพลันเห็นฯ

(ชิตน ราชะเลข, 2468: 12)

การพรรณนาความโศกเศร้าในวรรณคดีโศกาลัยสะท้อนว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่รักและใกล้ชิดกับราษฎร กวีได้ย่นคิดถึงพระองค์โดยพรรณนาถึงพระสิริโฉม และพระอุปนิสัยที่สง่างาม ทรงมีกุศโลบายในการปกครองคน ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์มากกว่าเทพเจ้า หรือเป็นเพียงภาพพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ เช่น

ก็คือพระองค์พระยอดชาย โฉมพระสรีรกายก็สวยสง่า แม้พระชนม์ พรรษาช้อนมาก ใครเห็นหากนึกหนุ่ม เพราะพระกระชุ่มกระชวยไหว พระอัธยาศัยพริ้งเพรา สมเปนเจ้าเจ้าจอมกษัตริ์ ทรงเครื่องถนัดงาน รัตกุม หนุ่มกว่าหนุ่มเร่อร่า พระพจนาแลเปนเอก ตรัสเสมอเชกละดวย เสน่ห์ เสมอทิพยรสประเดตี่มใจ ควรคนไทจักจำ สปัปฐุสธรรมบทั้ง ได้ทั้ง จริงทั้งเล่น ได้ทั้งเปนคติสอน เสมือนพระพระราชทานพรผู้สดับ ไพเราะ จับใจรัก

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 27)

ด้วยเหตุนี้ความเศร้าโศกสะเทือนใจจึงเกิดจากการสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของปวงราษฎรที่ต้องสูญเสียพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นเจ้าของชีวิตที่ตนยึดถือเป็นที่พึ่งพิง คำประพันธ์หลายบทเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นความรักความผูกพันที่ประชาชนมีต่อพระองค์อย่างลึกซึ้ง เช่น ในบทแหล่งเทศน์เล่าว่าเมื่อขบวนแห่พระโกศไปถึงบริเวณใด ก็ได้ยินเสียงราษฎรร้องให้รำพันอยู่แข็งแะ แม้แต่กวีซึ่งเป็นพระสงฆ์ยังสะกดกลั้นความเสียใจไว้ไม่ได้

.....	จะกล่าวทบทถึงชาวกรุงศรี
ที่คิดอาลัยได้ฝากรูลี	พากันอิงมีไปคอยดู
เห็นพระโกษฐ์พระจอมไกร	เสียงร้องไห้สนั่นหู
ด้วยความถือนั่นกตัญญู	มิได้อดสูแก่เพื่อนกัน
อย่าว่าแต่เหล่าปสกสีกา	ถึงอาตมาก็เหลือกลั้น
ให้คิดถึงองค์พระทรงธรรม	แล้วโศกศัลย์ไม่วายเลย

(แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องสวรรคต, 2468: 64)

วรรณคดีโศกาลัยที่แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ใช้กลวิธีเดียวกันนี้ โดยการใช้คำพรรณนาให้เห็นความเศร้าโศกเหลือที่จะอดกลั้นไว้ได้ และความอ้างว้างของข้าราชการและราษฎรเนื่องจากพระองค์เสด็จสวรรคตอย่างกะทันหัน ดังตัวอย่าง

ข้าราชการรำไห้	โศกา ลัยเฮย
ราษฎรทั่วขอบขัณฑ์เสมา	หมดสิ้น
ต่างเศร้าโศกแสนสา-	หัสสลด จิตต์แฮ
เหลืออดกลั้นความตื่น	เดือดให้บันเทา
คำเข้าเคยปกเกล้าฯ	ดำรง สุขนอ
คิดว่าอยู่คั่นคง	คู่ฟ้า
มิได้นึกพะวง	มงกุฎ เกล้าเฮย
จะรีบเสด็จจากหล้า	สู่แคว้น แदनอมร

(ข.ส. ถนนวนพิลาชัย,

ตู้ทอง (23 ธันวาคม 2468): 769)

ในขณะที่บทประพันธ์นี้ก็กล่าวไว้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงปกป้องคุ้มครองประชาชน เสมือนทรงเป็นร่มโพและฉัตรซึ่งอยู่เหนือเศียรเกล้า ให้ความร่มเย็นเป็นสุข การสูญเสียพระองค์จึงสร้างความวิโยคโศกเศร้าแก่ประชาชน

ชาวเอยชาวสยาม	มาสขยามวิโยคแสนโศกศัลย์
ด้วยพระมิ่งเมืองยงผู้ทรงธรรม	เสด็จสวรรคตราชฎีระกำใจ
ไอ้! พระร่มโพธิ์รัตนฉัตรกั้งเกล้า	ให้ชาวเราเป็นสุขทุกสมัย
นำสยามสู่ความชีวิไลส์	พระเดชทำวขจรไปทั่วดาว เอย

(ยิวา ชะวะณิษฐ์, ตู๋ทอง (13 มกราคม 2468): 831)

ส่วนวรรณคดีโศกาลัยที่แต่งในรัชกาลปัจจุบันมีพัฒนาการที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนที่ใกล้ชิดยิ่งขึ้นกว่าในอดีต เช่น การออกพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่า “สมเด็จพระย่า” หรือ “แม่ย่า” เสมือนพระองค์เป็นบุคคลในครอบครัว หรือกล่าวหาทรงเป็นกษัตริย์ “ของปวงชน” หรือ “ของพวกเรา” พัฒนาการดังกล่าวมีผลต่อกลวิธีการพรรณนาความโศกเศร้าที่ต้องการสื่อถึงอารมณ์สะเทือนใจอย่างรุนแรงเช่นเดียวกับการสูญเสียสมาชิกในครอบครัว

เมื่อสูญเสียแม่ฟ้าหลวงของปวงไทย	ความอาลัยเกิดมีทุกหย่อมหญ้า
บารมีพระมากล้นเหลือคณา	สมเด็จพระย่าอยู่ในใจไทยทุกนาม

(ธรรมศักดิ์ พวงปราง ในนามพสกนิกรชาวภูเก็ต, สยามรัฐ (24 กรกฎาคม 2538): 22)

ไอ้เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงของปวงราชฎี	ทุกดวงใจไทยทั้งชาติสุดโศกศัลย์
น้อมประนมก้มกราบอภิวันท์	พระคุณอนันต์ท่านโอบเอื้อปวงประชา
พระเสด็จสู่ครวไลไปสวรรค	สุดจะกลั้นอาลัยโหยให้หา
ทั่วแผ่นดินนงฉำด้วยน้ำตา	ส่งเจ้าฟ้าสู่สวรรคควิมานเทอญ

(ธนาคารอาคารสงเคราะห์, 2551: 77)

นอกจากนี้ยังพบว่า มีเนื้อหาที่กวีแสดงความห่วงใยต่อพระมหากษัตริย์ และแสดงให้เห็นความสำคัญของพระบรมวงศานุวงศ์ที่สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์อีกด้วย เช่น ในตอนที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสวรรคต และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์สิ้นพระชนม์ วรรณคดีโสกาลัยได้สะท้อนความห่วงใยของพสกนิกรที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าจะทรงโศกเศร้าสักเพียงใด และขอให้พระองค์ถนอมพระวรกายด้วย

เห็นหน้าพ่อ แล้วใจ ลุกไหวหวั่น	พ่อโศกศัลย์ หฤทัย เท้าใดหนอ
พ่อต้องจาก พรากหัวใจ ไม่ร่วมกอด	ไฉ่ใจพ่อ จะอาลัย เพียงใดกัน

(ณ กาฬ เลาหะวิไลย, โพลีบทุเดย์ (15 พฤศจิกายน 2551): พิเศษ 1)

ขอเดชะพระทูลกระหม่อมแก้ว	ราษฎรห่วงนักรแล้วพระเจ้าข้า
ขอกราบกำบังคมทูลพระกรุณา	ถนอมองค์พระจักราอย่าประชวร

(คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์, มติชนสุดสัปดาห์ 16, 813 (19 มีนาคม 2539): 49)

เนื่องจากวรรณคดีโสกาลัยในยุคนี้มีขนาดสั้น ส่วนใหญ่ที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวันจะมีความยาว 1-2 บท กวีจึงนิยมใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ กล่าวถึงการร้องไห้หรือเสียใจอย่างหนักเพื่อสื่อถึงความทุกข์โศก เช่น ร้องไห้จนน้ำตาท่วมฟ้าดิน น้ำตาท่วมหัวใจ ซึ่งมีนัยยะถึงการร้องไห้ของผู้คนจำนวนมากและร้องไห้อย่างต่อเนื่อง

ตัวอย่างบทประพันธ์ที่กล่าวถึงการร้องไห้อย่างหนักจนน้ำตาท่วม ได้แก่

<u>น้ำตาท่วมหัวใจไทยทั้งประเทศ</u>	กราบบาทเชษฐภคินีสิริศักดิ์
หกสิบล้านทั้งมวลล้วนจงรัก	แจ้งประจักษ์เพ็ญพระคุณพระกรุณา

(ประยอม ซองทอง, (แนวหน้า (3 มกราคม 2551): 1)

สิ้นพระทูลกระหม่อมแก้ว	พระกัลยา
<u>นองพิภพด้วยน้ำตา</u>	<u>อาบด้าว</u>
เหล่าพสกทุกขเวทนา	วายเทวษ
อกแม่พระธรณีร้าว	ล้นก้องภพไตร

(ฐานเศรษฐกิจ 28 (6-9 มกราคม 2551): 1)

สนั่นเสียงสะอื้นเศร้าร่ำแผ่นดิน	น้ำตาไทยหลังรินท่วมฟ้า
พสกน้อมก้มเกล้าบังคมลา	ส่งเสด็จ ณ เทวา ทิพย์วิมาน
	(ทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุรยา, 2539: 110)

จู่จู่ดวงอรุณไม่อุ่นฟ้า	ไม่ทอแสงไม่ไคลคลาไม่มาใหม่
น้ำตาโศกท่วมฟ้านภาลัย	ราษฎรร่ำให้อาลัยลา
(ชมัฏกร แสงกระจ่าง, (ขวัญเรือน 40, 868 (มกราคม 2551): 16)	

นอกจากนี้ยังใช้กลวิธีพรรณนาอารมณ์โศกผ่านธรรมชาติ เช่น ฝนตกเหมือนสายน้ำตา และบรรยากาศที่มีมิติ หนาวเย็น ที่สอดคล้องกับความเศร้าหมองในใจราษฎร

โศกซบสดับธรรม	สุดถ้อยคำร่ำอาลัย
หม่นทุกซ้ทั้งแดนไทย	มองทางใดก็มีดดำ
ดำโศกโบทกลมหนาว	แก้วกลีบขาวร่วงพราวพรำ
หอมเศร้าเคล้ารอยจ้ำ	อำลาแล้วแก้วกัลยาณ
(จิระนันท์ พิตรปรีชา, เนชั่นสุดสัปดาห์ 16, 815 (11-17 มกราคม 2551):3)	

หยาดฝนโปรยปรายมา	ภูน้ำตาจากแดนสรวง
พราวพราวจากดาวดวง	รินโรยร่วงด้วยอาลัย
ร้อยฝนที่โปรยมา	ร่อนน้ำตาจากฟ้าไกล
เทียมเทียบเปรียบมิได้	ความอาลัยของปวงชน
(รพีพรรณ, อนุสาร อสท. 36, 1 (สิงหาคม 2538): 7)	

กลวิธีการพรรณนาความโศกเศร้าในวรรณคดีโศกาลัยที่กล่าวมานั้น เริ่มจากการพรรณนาความรู้สึกของบุคคลใกล้ชิดที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ โดยใช้คำกริยาที่สื่อถึงความทุกข์และกล่าวถึงการร้องไห้คร่ำครวญ แต่หลังจากสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา การพรรณนาความโศกเศร้านิยมแสดงให้เห็นความรู้สึกร่วมของราษฎรทั้งหมดมากกว่าความรู้สึกส่วนตัว โดยใช้กลุ่มคำที่สื่อถึงความรู้สึกทุกซ้ใจเพื่อย้ำความหมาย กลวิธีนี้สืบทอดมายังวรรณคดีโศกาลัยยุคปัจจุบัน ก็มักกล่าวถึงการร้องไห้อย่างหนักโดยใช้โวหารแบบอติพจน์ให้เห็นภาพน้ำตาของผู้คนที่หลังไหลท่วม

ฟ้าดิน เพื่อสื่อถึงความเสียใจอย่างใหญ่หลวงยามที่ต้องสูญเสียบุคคลสำคัญ อีกทั้งนิยมใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือเชื่อมโยง ให้เข้ากับความสำเร็จของราชกรณกิจของราษฎรทุกหมู่เหล่า ซึ่งจัดได้ว่าเป็นกลวิธีที่โดดเด่นของวรรณคดีสุภาษิตที่แต่งในรัชกาลปัจจุบัน และเป็นกลวิธีที่ไม่ค่อยปรากฏในวรรณคดีสุภาษิตยุคก่อนหน้า

นอกจากนี้ยังมีลักษณะเด่นในเรื่องของการแสดงความจงรักภักดี โดยการขอติดตามไปเป็นประชาชนหรือข้าราชการบริพารของพระองค์ทุกภพชาติ ดังตัวอย่าง

ส่งเสด็จสู่สวรรคตชั้นยอดฟ้า	ด้วยน้ำตาท่วมหัวใจไทยทั้งผอง
รวมดวงจิตอธิษฐานมั่นใจปอง	ขอสนองเป็นข้าบาททุกชาติไป

(ดวงจันทร์ เสงส์สวัสดิ์ ในนาม สถาบันค้นคว้าและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร, วารสารอาหาร 38, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2551): 1)

เกิดชาติใดไทยผองน้อมรองบาท	เป็นข้าราชทุกขณะทุกสถาน
ภูมิโพธิ์แก้วร่วมเกล้าเนาดวงมาน	กอบปรึศัลทานภาวนาสมาธิคุณ

(พระมหาสมหวัง ธีเรศโก, 2551: 111)

บายศรีดอกไม้มุ่ม	ผกากรอง
ถวายเป็นลาภลิลละอง	บาทให้
ชีวิตทุกชีพออง	เป็นราช พลีนา
เกิดที่ชาติขอใช้	ชีพนื้อนกุล

(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2539: 15)

6.2.2 การสรรเสริญพระมหากษัตริย์

เนื่องจากในช่วงต้นรัตนโกสินทร์เป็นช่วงสถาปนาพระราชอาณาจักรใหม่ กวีจึงมุ่งบรรยายพระราชกรณียกิจ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงมีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงบ้านเมืองทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรให้ร่มเย็นเป็นสุข โดยบรรยายถึงพระราชกรณียกิจสำคัญต่างๆ เช่น พระปรีชาสามารถด้านการสงคราม พระเมตตากรุณาต่อไพร่ฟ้าประชาชน การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนการส่งเสริมการค้าพาณิชย์และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

กวีเสนอภาพพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ 2 ลักษณะคือ ทรงเป็นดั่งเทวราชาหรือสมมติเทพที่มีความสูงส่งศักดิ์สิทธิ์ โดยนิยมเปรียบกับพระนารายณ์ และเชื่อมโยงกับเข้ากับพระราชกรณียกิจด้าน

การรบ เนื่องจากพระนารายณ์เป็นเทพที่อวดดารมาปราบอสูร และทรงเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นผู้มีบุญบารมี ซึ่งอยู่ระหว่างบำเพ็ญเพียรที่จะได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าสี่ขไปในอนาคต

ตัวอย่างเช่น ในเรื่องนิพพานวังน่า กวียกย่องสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทว่าทรงกู้บ้านเมืองจากพม่าได้ พระอานุกาฬดุจเทพอวดดาร ทรงเป็นที่เกรงขามแก่หมู่นักศึก

คือล้นกระหม่อมมิ่งมโหงษ์

สองพระองค์เลิศฟ้ามงกุฎสถาน

บางภาคจากองค์พระอวดดาร

ผ่านนิเวศน์ปราบดาด้วยบารมี

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัตร์, 2543: 13)

ด้านความเป็นธรรมิกราชหรือพระราชผู้ทรงธรรมนั้น กวีได้ยกย่องว่าพระองค์ทรงบำรุงพระพุทธรูปศาสนาให้รุ่งเรือง และกล่าวถึงพระราชศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาโดยทรงสวดมนต์ บำเพ็ญพระราชกุศล ทรงปฏิบัติกรรมฐาน และทรงบำเพ็ญทาน

ถึงรั้งนั่งอั้งวะที่ภาไกร

ก็ปราบได้ด้วยพระฤทธิเดชาชาย

เมื่อปางหลังที่นั่งสุรามรินทร์

อยู่ทูลสิ้นย่อยยับประหารหาย

เพราะไฟรินลุยลามตามทำลาย

กระหม่อมหมายเมืองล่มไม่เค็งคิน

บิตุรงค์ทรงนามธรรมิกราช

ทั้งสามโลกย์เนียรนาศไม่อาจฝืน

มายกพระศาสนาภิญญาเย็น

ประชาชื่นชมโพธิสมภาร

.....

.....

มีสีโนภาษบัณชุกรชวณ

สั่งประมวญหมู่สนมหนึ่งบุตรี

ให้สวดมัสการพระชินรัตน์

ตามบัญญัติพิเศษพุทธชินศรี

ประทานทั้งแดรดั่งระฆังตี

จบแล้วก็ขุฉีบรมญาณ

เคยถวายพระกุศลศรัทธารับ

ทรงค่านับน้อมมรศพระกรรมฐาน

เคยประสาทโภชาพระราชทาน

มัจฉช้องสาธุการถึงเมืองพรหม

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูษัตร์, 2543: 13,48)

ส่วนการสรรเสริญว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ กวีมักยกพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการบำเพ็ญทานบารมีและการทำนุบำรุงพุทธศาสนา เช่น ในเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ทำนุบำรุงพระอารามและถวายปัจจัยแก่พระภิกษุ ทรงปกครองอาณาจักรด้วยหลักธรรมทำให้แผ่นดินร่มเย็น

ถวายสงฆ์องค์ละยี่สิบบาท	ทุกอาวาสวัดหลวงกระทรวงสถาน
ทรงเลื่อมใสไขคลังสังฆทาน	เงินประมาณแปดหมื่นขึ้นห่ไทย
กับเศษสามร้อยมีสี่สิบบาท	ทรงพระราชอุทิศพิศไมย
โสมนัสในพระรัตนไตรย	สี่วิไลยสี่ปฤษฎุทธพงศ
แผ่นดินเย็นเช่นน้ำอัมฤตย์	<u>บาทบพิตรโพธิสัตว์สลัดหลง</u>

(คุณพุ่ม, 2464: 23)

นอกจากนี้คุณพุ่มยังสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงแตกฉานในภาษาบาลีและพระธรรมวินัย เมื่อครั้งพระองค์ผนวช ทรงสั่งสอนพระสงฆ์ที่วัดบวรนิเวศ ทรงส่งเสริมธรรมยุตินิกาย และทรงอบรมสั่งสอนหลักธรรมทางศาสนาให้แก่ประชาชน

เมื่อพระองค์ทรงบรรพชาเพศ	ประเทืองเทศน์ธรรมทานเปนการสอน
กับศิษย์สงฆ์ที่ในวงศ์วัดบวร	โดยสุนทรธรรมะพระวิโนย
ทรงซึ่งพระปกติอุโบสถ	เอากำหนดเปนแนในแก้ไข
ตามปฏิทินทำสารัมภ์ไทย	เปนสมัยปักขณนาว่าวันพระ
สี่ปฤษฎุทธในพระพุทธานุศาสนา	รู้มคธพจนาวินาสะ
สัตว์เลื่อมใสได้สำนักมคคธะ	ก็เพราะพระจอมเกศเทศน์ประทาน

(คุณพุ่ม, 2464: 24-25)

ด้านการต่างประเทศนั้นคุณพุ่มได้สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีพระปรีชาในการสร้างความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกที่เป็นมหาอำนาจ มีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีและติดต่อไปมาหาสู่กัน ไม่ว่าจะเป็นอังกฤษ อเมริกา หรือฝรั่งเศส

ทุกเขตแดนแสนสวาทบาทบพิตร	จนอังกฤษพระราชาสุธาสถาน
คือทวิปเข็นตอรอบริวาร	พรมแดนด้านโดยนครอุดรกา
โรที่เคียงเวียงวังฝรั่งเศส	พุทธเกตอเมริกกันคั่นมหา

รณพน้ำตำบลดลลชลา	ข้ามสุทธากรุงไทยไปไกลครัน
โดยปัญญาบารมีนรินทร์ฤทธิ	บาทบพิตรภูวเรศครองเขตชั้นท์
แผ่ไม่ตรีมีพระทัยรักใคร่กัน	จนกำปั่นกลไฟได้ไปมา
คือแผ่นดินปิ่นสมมุติอยุธยา	อดุลยเดชดวงกษัตริย์มันัสสา
เป็นเมืองมิตรกับพระวิศตอริยา	ไทยสุธาขึ้นแซมแจ่มจำเริญ

(คุณพุ่ม, 2464: 29)

หลังการรับวัฒนธรรมตะวันตกและการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยมีความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว การสรรเสริญพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีโศกาลัยยุครัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 มีทั้งการสรรเสริญตามขนบเดิมว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นดังเทพอวตาร แต่มิได้พรรณนาพระเดชานุภาพในฐานะเทพเจ้า และเริ่มปรากฏความเปรียบว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นดังบิดามารดาของประชาชน พร้อมกับการพรรณนาพระราชกรณียกิจในด้านการบริหารราชการแผ่นดินและการพัฒนาประเทศ

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระองค์เป็นผู้ที่เทพเจ้าอัญเชิญให้เสด็จอวตารซึ่งยังเป็นลักษณะขนบการเฉลิมพระเกียรติตามแบบเดิม เช่น

คิดพระคุณการุญมหาราช	บรมนาถชาติไทยให้หา
จุฬาลงกรณ์กษัตริย์อุบัติมา	เหมือนเทวาเชิญพระอวตาร

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 1)

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการสรรเสริญสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถว่าทรงเป็นมารดาของชาวสยาม และการเปรียบพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็นดังบิดาของพสกนิกรไทย ซึ่งเป็นตัวอย่างความเปรียบที่แสดงความใกล้ชิดของสถาบันกษัตริย์กับประชาชน

ระลึกพระคุณแม่เจ้า	ชาวไทย
ข้าบาทเพียงขาดใจ	สุดเศร้า
พระถ้วนเสด็จไป	สู่ภพ สวรรค์เอย
ข้าพระเคยปกเกล้า	แต่นี้แลหาย

(ดาวฤกษ์, 2531: 157)

โดยพระกรุณบดินทร์   คุณนรินทร์นุสร

ประจูดังบิดร   พศกไทย

(เสนาศึกษาและแพวทยาศาสตร์เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ)

พระคือพิตรราชนาคร   แสงสวัสดิ์สาทร

ประทานประสิทธิธิกาล

(วาศนา, ผู้ทอง (30 ธันวาคม 2468): 789)

ด้านการสรรเสริญพระราชกรณียกิจ เนื้อหาส่วนใหญ่ในวรรณคดีโคกาลัยจะกล่าวถึงการพัฒนาชาติบ้านเมือง และการปรับเปลี่ยนให้ประเทศไทยมีความเจริญทัดเทียมอารยประเทศ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกธรรมเนียมโบราณที่ล่าสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งองค์การลูกเสือและกองเสือป่า เลิกการพนันบ่อนเบี้ย จัดตั้งคลังออมสิน ตั้งพระราชบัญญัติประถมศึกษา และนามสกุล เป็นต้น

ทรงตั้งเสือป่าพิทักษ์ดิน

เพราะพิเคราะห์หมัดถวิล

เห็นประโยชน์เงิน

ตนาทรง

ตั้งกองลูกเสือสมรรถยง

อนุเคราะห์ดุรงบง

ฝึกมโนปลง

วิโรภาส

บัญญัติเลิกการพนันมาตร

นิกรจระประสาท

สมพระทัยราช

สงบมาน

ตั้งคลังออมสินผดุงการณ

ธนสหกรณ์สาร

ทรงประสิทธิธิชาญ

พิบูลย์ผล

(เสนาศึกษาและแพวทยาศาสตร์ เล่มที่ 9 (ตอนที่ 13 ธันวาคม 2468): พิเศษ)

ด้านการศาสนานั้น วรรณคดีโคกาลัยมีการสรรเสริญบทบาทของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในการอุปถัมภ์ค้ำจุนและสนับสนุนศาสนาทุกศาสนาและทุกนิกาย ทั้งในด้านการบำรุงศาสนสถาน วัดวาอาราม และการศึกษาของพระสงฆ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ในอุดมคติของไทยจะต้องเป็นกษัตริย์ที่ทรงบำรุงทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรให้รุ่งเรืองสถาวร

ฝ่ายพุทธจักร์เล่า	พระผ่านเผ่าผู้ทรงธรรม์
ให้มีพระคุณอนันต์	ทนมุ่งพยุงเสมอ
บำรุงพระอาราม	วิหารงามสง่าเลอ
หลายหลากพระหากเปรอ	มีปล่อยทิ้งให้เสื่อมสูญ
ปวงบรรพชิตฝ่าย	ทุกนิกายก็เพิ่มพูล
รับภาระเปนธุระ	พระอาวาสเสนาสน์หลวง
หมุ่งสงฆบรรดา	ภิกษุสามเณรปวง
ได้สุขสบายทรวง	บมิสบล้าเคื้อญ์เข็ญ
พระพุทธรวัจน์	ปรียัติธรรมเปน
ส่วนเหตุพิเศษเห็น	ประโยชน์มีนั้นมากมาย
พระเกรงจะกลายทวาม	พระก็ตามขยับขยาย
เผยเปิดให้เลิศหลาย	และจัดสอบพิชชาธรรม์
กำหนดมคธพากย์	ภาษาหลากแกลงธรรม์
แก้ประโยคสันท์	อนุสนธิสำแดง
ภิกษุและสามเณร	ต่างจัดเจนพระธรรมแกลง
บาลีก็แจ่มแจ้ง	และแปลสอบพิชชาชาญ

(เอกชน, 2468: 45)

นอกจากนี้ วรรณคดีโคกาลัยที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 6-7 ยังสะท้อนให้เห็นความสำคัญของพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระอนุชา พระราชโอรส และพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงมีบทบาทสำคัญในการแบ่งเบาพระราชภารกิจในการบริหารราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ และเป็นบุคคลสำคัญที่สร้างคุณูปการต่อประเทศชาติ

พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศตะวันตกและทรงกลับมารับราชการในกรมกองที่สำคัญของประเทศ⁷ เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยทหารบก และเสนาบดีกระทรวงกลาโหม สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุน

⁷ ตัวอย่างเช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศเดนมาร์ก พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงศึกษาวิชาการ ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และวิชาทหาร ณ โรงเรียนนายร้อยแซนเฮิร์สต์ ประเทศอังกฤษ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงศึกษาวิชาการทหาร ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (โรงเรียนนายร้อย

เพ็ชรบุรณอินทราชัยทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนเพาะช่าง พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขต
อุดมศักดิ์ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ เมื่อเสด็จทิวังคตหรือสิ้นพระชนม์ จึงมีการแต่งตั้งบรรณคดี
โศกาลัยถวายเพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณและพระราชกรณียกิจ

ตัวอย่างเช่น การกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชว่าพระองค์เป็น
อธิบดีกรมไปรษณีย์และโทรเลข และราชทูตพิเศษในสมัยรัชกาลที่ 5

ว่าไปรษณีย์และโทรเลข	ธ ก็เอกเฉลิมมยง
ทุกอย่างธวางหทยปลง	ฐระมอระบอบครองฯ
ทรงช่วยพระเชษฐูปดี	ปฏิบัติบขัดผอง
การยล่งและสมนียมปอง	เพราะวิจารณ์านัยฯ
.....	.....
เปนทูตพิเศษและพระเสด็จ	ณยุโรปประพาศภาร
ญี่ปุ่นณเทศบริสถาน	ดลสมนียมธรรมฯ
	(ศุข ทิมศิลป์, เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ เล่มที่ 12 ตอนที่ 7 (กรกฎาคม 2471): ก-ญ)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็นผู้วางรากฐานกฎหมายและการศาล
ของไทย ตลอดจนทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ

เสนาบดีวิสิฐอุต	มะณยุติธรรมอัน
ดำเนินเจริญสมยะทัน	เพราะธเกื้อประกอบมา
เสนาบดีกิจเกษตร	ธก็เจตนาปรา-
กฎเพื่อผดุงณกลิกา	รประกอบกำโรงาม
	(คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต, 2535: 81-82)

บรรณคดีโศกาลัยในยุคนี้ยังเน้นบันทึกบทบาทหน้าที่ของพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นเจ้านาย
ฝ่ายในว่ามีพระปรีชาสามารถ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ และสาธารณประโยชน์ต่างๆ เพื่อชาติ

ทหารบก) ในราชสำนักพระเจ้าชาลส์ที่ 2 แห่งรัสเซีย (วงเดือน นาราจักร์ ชมพูนุท นาศิริรักษ์ และสุวรรณฯ สัจจวิวรรณ, 2553: 229-230)

บ้านเมืองได้ทัดเทียมบุรุษ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นหญิง อันเป็นลักษณะเด่นของวรรณคดีโศกาลัยอีกประการซึ่งไม่พบในวรรณคดีประเภทอื่นๆ โดยปรากฏเป็นครั้งแรกในวรรณคดีโศกาลัยที่กล่าวถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ว่าได้ทรงงานเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ลักษณะการสรรเสริญนี้เทียบได้กับพระมหากษัตริย์คือ ยกย่องว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ทรงบริหารราชการแผ่นดินได้อย่างเรียบร้อย ราษฎรมีความสงบสุขร่มเย็น ยกตัวอย่างเช่น

พระแม่สามารถอาจหาญ	ทรงบังคับการ
พิเศษแห่งเสนาไทย	
เป็นปิ่นกษัตริย์เกียรติไกร	เกริกห้ำหั่นไฉไล
เฉลิมพระยศยิ่งยง	
.....	.....
พระมอพระแม่ครองไฉ	ศวรรย์ผดุงกรุงไทย
สนองพระองค์ทรงธรรม์	
ร่วมราษฎรชาติทุกข์ทุกวัน	ถวัลย์ราชไฉศวรรย์
วิวิธวิวัฒนส์สวัสดิ์	

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2531: 151-155)

ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในพระองค์อื่นนั้น ก็ได้สรรเสริญถึงพระราชกิจและการทรงงานอันเป็นสาธารณกุศล เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ทรงมีความรู้ดีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จึงทรงงานเป็นราชเลขาณุกาโรในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นประมุขของฝ่ายใน ด้านสาธารณกุศล ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างตึกสำหรับรักษาพยาบาลให้แก่สภากาชาด และทรงร่วมบริจาคซื้อเครื่องบินรบอีกด้วย

ทรงฉลองฉลองชนกนาถ	รัฐศาสน์ลิขิตการ
ทรงนำสโมสรรประธาน	ประมุขฝ่ายใน
.....	.....
ทรงสร้างสุธาทิพย์ฐิต	ทนุกิจพยาบาล
กาชาดสยามวระการ	อนุสาวรีย์งาม

ไฉนักรำลึกพระปิยะคุณ	กิตินุญพยายาม
สาธารถ์ประโยชน์ภคินิราม	พระประสาธน์ประกาศเห็น
มवलมาณทหารกมลตรีภ	ก็ระลึกพระคุณเพ็ญ
เครื่องบินนรีชติยะเปน	ธฤชติเรียไร

(เสนาศึกษาและแพวทยาศาสตร์ เล่มที่ 7 ตอนที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2465): พิเศษ)

การสรรเสริญพระเกียรติในวรรณคดีโศกาลัยในรัชกาลปัจจุบัน มีพัฒนาการด้านเนื้อหาที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ในอุดมคติที่เป็นสมมติเทพ ยังคงได้รับการสืบสานต่อมาตามชนบ โดยสรรเสริญว่าพระองค์เป็นเทพเจ้า หรือนางฟ้าที่จุติจากสวรรค์และเมื่อสวรรคต หรือสิ้นพระชนม์แล้วก็จะกลับคืนสู่สวรรค์ดังเดิม ดังตัวอย่าง

<u>พระเสด็จจรจากฟ้า</u>	ทิพย์วิมาน
สุโลกมนุษย์สถาน	แห่งนี้
กอบรจากกิจเจียรกาล	ยวดยั้ง นาแม่
ในพระทัยชดชี่	เปี่ยมด้วยเมตตา
<u>จวบเวลาเสด็จแล้ว</u>	<u>กลับสวรรค์</u>
ไทยเทวษาจบัลย์	ตีบตัน
อาลัยพระมิ่งขวัญ	ลับโลก แล้วเฮย
พรำพจน์เพรียกสะอื่น	ทั่วแคว้นแดนสยาม

(พระธรรมกิตติวงศ์, 2539: 37)

<u>นางฟ้าจะคืนฟ้า</u>	เป็นขวัญฟ้าอันสูงส่ง
ขอไทยทั้งหลายจง	น้อมจิตลงถวายพระพร

(ประภัสสร เสวิกุล, วิทยุสราญรมย์ 10, 38-39 (มกราคม – มิถุนายน 2551): 4)

อย่างไรก็ดีการพรรณนาสรรเสริญพระราชกรณียกิจนั้น กวีมิได้กล่าวสรรเสริญพระบารมีในฐานะที่ทรงเป็นเทพเจ้า แต่มุ่งแสดงให้เห็นการอุทิศพระองค์ในการทรงงานเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร โดยอาจจะกล่าวบรรยายพระราชกรณียกิจหลายด้าน เช่น ด้านการศึกษา ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ ด้านส่งเสริมการกีฬา ด้านการประกอบอาชีพ การสาธารณสุข หรืออาจกล่าวสรรเสริญพระราชกรณียกิจโดยสรุปก็ได้

สิ่งที่แตกต่างกับวรรณคดีโศกาลัยในยุคก่อนหน้านี้อย่างเห็นได้ชัด คือ การสรรเสริญพระเกียรติที่แสดงถึงความผูกพันใกล้ชิดระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนที่มากยิ่งขึ้น พระบรมวงศานุวงศ์ทรงมีบทบาทในการแบ่งเบาพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อช่วยเหลือราษฎร แม้จะต้องเสด็จพระราชดำเนินยังถิ่นทุรกันดาร เสี่ยงภัยอันตราย ตราครุฑำพระราชวรกายเพียงใดก็ไม่ทรงย่อท้อเหน็ดเหนื่อย ทรงเยี่ยมเยียนและช่วยเหลือราษฎรให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็สะท้อนถึงความรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณและความจงรักภักดีที่ประชาชนมีต่อสถาบันกษัตริย์

ตัวอย่างเช่น กวีกล่าวถึงพระองค์เจ้าหญิงวิภาวดีรังสิตที่เสด็จเยี่ยมตำรวจชายแดนด้วยความห่วงใย นำสิ่งของจำเป็นและอาหารไปประทานให้ จนถึงวาระสุดท้ายที่พระองค์ถูกผู้ก่อการร้ายยิงสิ้นพระชนม์

ยังจำได้หนึ่งพฤศจิกายนเสด็จเยี่ยม	พวกลูกเตรียมต้อนรับขมันขมิ
ไฉ้ พระหม่อมแม่เจ้าวิภาวดี	พวกลูกนี้ถึงคุณอุ้มเมตตา
มองน้ำพริกชาววังที่ยังเหลือ	รับสั่งเพื่อคุณเกล้าข้าวอรอยหนา
ในหลวงทรงห่วงใยให้พระมา	อีกยันต์ผ้าติดตัวไว้ใช้ให้ดี
ชนม์มายุห้าสิบแปดแปดกอนูนิด	คำนวณผิดท่วงท่าสง่าศรี
เป็นข้าราชการทวงวงศ์จักรี	เสียชีวิที่สุราษฎร์ธานีใจ

(ร้อยโทรัชชัช พะลายานนท์, 2520: 24-25)

กวีพรรณนาพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนโดยเฉพะตามท้องที่ที่อยู่ห่างไกล เพื่อราษฎรจะได้รับการศึกษาโดยทั่วถึง แม้จะทรงเหนื่อยล้าพระวรกายก็เสด็จไปเยี่ยมเยียนด้วยทรงเมตตาประชาชนประดุจลูกหลาน ในขณะที่ประชาชนก็เคารพรักเทิดทูนพระองค์เสมือนญาติผู้ใหญ่โดยออกพระนามพระองค์ว่า “ย่า” และ “สมเด็จพระย่า” และเรียกราษฎรเป็น “ลูกหลาน”

ร่างเล็กเล็กอ่อนล้ากลางป่าเขา	แสงแดดเผายังเอื้อแม่เห็้อไหล่
ภาพลูกหลานคอยยามาแต่ไกล	ย่าผู้ให้ไม่คำนึงถึงชาติพันธุ์
ลูกหลานอดทรมานกันดารนัก	ย่ายังรักย่ายังมอบยิ้มปลอบขวัญ
ลูกหลานมากย่ายิ่งทุกข์ขึ้นทุกวัน	สิ่งสำคัญการศึกษาย่าคำนึง

เหล่าโรงเรียน ต.ช.ด. ย่าก่อตั้ง   ไม่เคยหวังให้ใครนึกรำลึกถึง
 มาวันนี้ไทยผองต้องตะลึง   เสี่ยงอื้ออึงอย่าพราวเราจากไกล

(นุจวรรณะภูมิ, อาทิตยรายสัปดาห์ 18, 946 (28 กรกฎาคม–3 สิงหาคม 2538): 4)

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงก่อตั้งมูลนิธิแพทย์ พอ.สว. เพื่อเป็นหน่วยเคลื่อนที่ไปบริการ
 โรงพยาบาลราษฎรที่ด้อยโอกาสในพื้นที่ห่างไกล พร้อมกับได้นำสิ่งของไปพระราชทาน

“สมเด็จพระย่า” “แม่ฟ้าหลวง” ของปวงราษฎร มิได้ขาดทรงงานการกุศล
 หน่วยเคลื่อนที่ พอ.สว. จรดล   ตามยุคลบาทก้าวทุกคราวไป
 ภาพเด็กน้อยตั้งแถวเป็นแนวรับ   “สมเด็จพระย่า” มาประทับ ณ หนไหน
 แวดตาชื่นฉายรับประทับใจ   เหมือนรอพบญาติผู้ใหญ่ในทุกครั้ง

เป็นบุญเด็กน้อยสมหวัง   รอแถวอยู่ยั้ง
 รับของจากพระหัตถ์ธา
 เสื่อหนาวของขวัญผูกยา   “พระศรีนครินทร์รา”
 เมตตาประทานทุกคน

(ดวงใจ วิชา, 2539: 170)

กวีกล่าวสรรเสริญสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่าได้สืบสานพระราช
 ปณิธานของสมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนีสืบต่อมา โดยทรงงานแบ่งเบาพระราชกรณียกิจ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการทรงงานเพื่อราษฎร โดยมีทรงย่อท้อเหน็ดเหนื่อยตลอดพระชนม์
 ชีพ

เชษฐภคินี	แห่งองค์จักรี	พึงทรงอดทน
ยากเย็นอย่างไร	ก็ไม่พรับ่น	เสโทหลังล้วน มิทรงนำพา
เสด็จแทนพระองค์	โปรดเกล้าฯ ให้ทรง	สารพัดกิจจา
ทอดพระเนตรศิลปะ	งานพระศาสนา	เสด็จเยือนปวงประชา แทนองค์บิดี
“เจ้าฟ้ากัลยา-	ณวิวัฒนา”	เชษฐภคินี
แบ่งเบาภารกิจ	บพิตรจักรี	นานาภิจะมี ตลอดพระชนม์

(อดุล จันทรศักดิ์, 2551: 85)

ตามที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการสรรเสริญพระเกียรติในวรรณคดีโศกาลัย ได้สะท้อนถึงพระราชกรณียกิจสำคัญและบทบาททางสังคมของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในแต่ละยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม กล่าวคือในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ยังมีศึกสงครามติดพันกับประเทศเพื่อนบ้าน กษัตริย์ทรงทำหน้าที่สำคัญในการปกป้องคุ้มครองประชาชนให้อยู่อย่างสงบร่มเย็น การสรรเสริญพระเกียรติจึงเน้นที่พระราชกรณียกิจด้านการรบ

หลังสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา กวีสรรเสริญพระราชกรณียกิจด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ปรับปรุงและพัฒนาประเทศให้เจริญทันสมัย ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ทรงช่วยเหลือในการแบ่งเบาพระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์ โดยทรงรับราชการในกรมกองต่างๆ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ และในปัจจุบัน สถาบันกษัตริย์มีส่วนสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนให้ดีขึ้น การสรรเสริญพระเกียรติแสดงถึงพระราชกรณียกิจในการเสด็จเยี่ยมเยียน ดูแลทุกข์สุขของประชาชนอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่ห่างไกล

พัฒนาการของวรรณคดีโศกาลัยในด้านการสรรเสริญพระมหากษัตริย์โดยรวมนั้น พบว่ากวียังคงสืบขนบวรรณศิลป์ในการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ด้วยการยกย่องว่าทรงเป็นดังเทพอวตาร ตามคติเทวราชมาตลอดในวรรณคดีโศกาลัยทุกยุคสมัยซึ่งสื่อความหมายถึงความเคารพเทิดทูนว่า กษัตริย์ทรงมีสถานภาพที่สูงส่งและเป็นผู้มีบุญบารมีนับแต่ช่วงต้น รัตนโกสินทร์ถึงในรัชกาลปัจจุบัน อย่างไรก็ตามกวีพยายามเสนอภาพพระมหากษัตริย์ในอุดมคติที่มีทั้ง 2 ด้านอยู่เสมอ คือทรงทำนุบำรุงทั้งฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายพุทธจักร หากแต่มีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา เช่น ในระยะแรกกวีนิยมเน้นพระราชกรณียกิจในด้านการศึกสงคราม และการทำนุบำรุงพระศาสนา ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 5-7 จะเน้นเรื่องการพัฒนาบ้านเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากกว่า

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนมีรูปแบบที่เปลี่ยนไปจากอดีต จากเดิมที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นดังเทพอวตาร เป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นดุจบิดาของราษฎร นับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ก็เกิดความเปลี่ยนแปลงในขนบการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ของวรรณคดีโศกาลัย โดยเริ่มปรากฏความเปรียบว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นบิดามารดาของประชาชน และเน้นการสรรเสริญพระเกียรติจากพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาบ้านให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ รวมถึงมีการสรรเสริญพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์เพิ่มมากขึ้นนอกเหนือจากการสรรเสริญพระเกียรติองค์พระมหากษัตริย์ และเริ่มปรากฏการสรรเสริญพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์ ฝ่ายในว่ามีพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองทัดเทียมกับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายชาย

ส่วนยุคปัจจุบันนั้นพบว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในชนบการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ของวรรณคดีใคกาลัยในสมัยรัชกาลที่ 9 กล่าวคือ กวีได้สร้างสรรคงานโดยมุ่งเน้นการสรรเสริญพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ผ่านพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าสถาบันกษัตริย์มีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชนอย่างมาก การอุทิศพระองค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรมากกว่าที่จะมุ่งเน้นการสรรเสริญพระเกียรติในฐานะที่ทรงเป็นเทพเจ้าเช่นในอดีต ดังปรากฏการออกพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ในฐานะญาติผู้ใหญ่และแทนตัวราษฎรว่าเป็นลูกหลานของพระองค์

6.2.3 การบันทึก

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการบันทึกในวรรณคดีใคกาลัยโดยแยกออกเป็น 3 กลุ่ม คือการบันทึกพระราชประวัติ การบันทึกเหตุการณ์ และการบันทึกพระราชพิธี ซึ่งมีลักษณะการบันทึกที่แตกต่างกันไปในรายละเอียด

6.2.3.1 การบันทึกพระราชประวัติ

พัฒนาการของการบันทึกพระราชประวัติในวรรณคดีใคกาลัยนับแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก โดยกวียังคงให้ความสำคัญในการบันทึกวันสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์มากที่สุดนับแต่เรื่องนิพพานวังน่าเป็นต้นมา เช่น การบันทึกวันและเวลาสวรรคตในนิพพานวังน่า โดยกวีเริ่มเรื่องด้วยการบันทึกวันเวลาที่สวรรคตไว้ว่าตรงกับวันพฤหัสบดี เดือน 11 ขึ้น 1 ค่ำ ปีกุน ตรงกับฤดูหนาว เวลายามสองสามบาท^๖ คือช่วงเวลา 21 นาฬิกา 18 นาที

สุกรัศสังวัจจร	ครุวารกติกมาเส
นาฬิกาหึ่งหึ่งถึงยามสอง	เหมันต์จตุมีดิถียัง
พระมงกุฎปิ่นเกษนิเวศน์วัง	ได้สามบาทคาคดฮ่องประโคมสังข์
	ไม่อร้งร้างมิ่งพิมานเย็น
	(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตร, 2543: 13)

^๖ ยามหนึ่งมี 3 ชั่วโมง รวมวันหนึ่งมี 8 ยาม ส่วน “บาท” หมายถึง ช่วงเวลา 1 ใน 10 ของชั่วโมง เท่ากับ 6 นาที (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 622, 903) ยามหนึ่งเริ่มเวลา 18.00-21.00 น.

หากเป็นจารึกที่อนุสาวรีย์นิยมบันทึกวันที่ประสูติและวันสิ้นพระชนม์ มากกว่าที่จะบันทึกวันเวลาสิ้นพระชนม์อย่างละเอียด อันเนื่องมาจากความจำกัดในเรื่องของพื้นที่สำหรับจารึก เช่น อนุสาวรีย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพยพรรณพิลาศ

ระฤกรักขลักโคก	สถิตไว้คนึงวัน
ธิดาจากบิดาจรัด	ประจักษ์ไว้ประจําใจ
อุบัติแม่ก็มีมา	ณราตรีกำหนดใน
พฤษ์สสุกกะปักษ์ไตร	ดีธีสาวนามี
สหัสโศคดาเศษ	จดาพิสเจ็ดปี
รกาสัปตศกศรี	สวัสดีสู่ประสูติสมัย
ประไพพรรณพิลาศลับ	ชีวาดับปลาศไป
ณวันพุทธิธิไทย	คะรบสัตตะแรมปักษ์
ณเดือนกรรติกาพร	ษจออัฏฐศกคัก
กระราชหนึ่งกะกึ่งพัก	ณโลกนี้และลึกษัย

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, 2472: 146)

นอกจากนี้ยังพบว่ามีกรบันทึกรายละเอียดอื่นๆ เกี่ยวกับพระราชประวัติ เช่น จำนวนพระโอรสพระธิดา พระชนมายุ วันครองราชย์ ระยะเวลาที่เสวยราชสมบัติดังเช่น ใน เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่ม ได้บันทึกเกี่ยวกับประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง การครองราชย์ วันสวรรคต และจำนวนพระราชโอรส

พระปรเมนทร์โมพิศอดิศร	ผ่านนครขัติเยศวิเศษสุนทร
เสวยสวรรยาธิบัติทัศคุณ	เมื่อปีกฤษตรีนศกคิลกลบ
ทรงสถิตกฤษดาภินิหาร	จนชนมานม้วยหมดจตประจบ
มะโรงสัมฤทธิ์สำหรับนับพอดรบ	ผ่านพิภพเป็นสุนับสืบแปดปี
มีพระหน่อสุริยวงศ์พงศักระษัตริย์	ในเอกฉัตรอยู่ยกหกสิบสี่

(คุณพุ่ม, 2464: 19-20)

ในวรรณคดีโศกาลัยที่แต่งถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญาบันทึกไว้เฉพาะวันสิ้นพระชนม์

พุทธศกตทสองพันมาน	สี่ร้อยสี่ร้อยกาล
กับหกสิบเจ็ดเศษพรรพ์	
ฉัพพีสติมะณัน-	วาคมนิยมวัน
ศุกร์หลังเที่ยงเจ็ดนาฬิกา	
มฤตยูจู้้วงล่งพา	พระซีพีริบลา
ละเมื่อลูแมนแดนสถาน	

(ชิต นุรทัต, ศัพพีไทย เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ๕-๑)

ตัวอย่างการบันทึกไว้ว่าสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ มีพระชนมพรรษา 79 พรรษา

กราบพระโกศฯ พระนางเจ้ารำไพพรรณี	รัตนราชนารีศรีสมัย
เจ็ดสิบเก้าพรรษาพระคลาไคล	สู่สวรรคอันอำไพไม่คืนมา

(แนวหน้า (9 เมษายน 2528): พิเศษ 4)

นอกจากนี้ยังมีการเล่าพระราชประวัติแบบย่ออีกด้วย ดังเช่น พระราชประวัติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กวีสรุปความไว้ว่าทรงมีพระโอรสเป็นพระมหากษัตริย์สองพระองค์ และพระองค์สวรรคตขณะมีพระชนมายุ 94 พรรษา

“สมเด็จพระศรีนครินทร” ภูบดินทร์ราชชนนี ทรงเป็นศรีพระแม่สยาม สืบวงศ์รามกษัตรา สองรามาทิบดี คือจักรีที่แปด เสริมส่งแพทย์ยิ่งใหญ่ ช่วยเหลือไพร่ไทยประชา กับรามาทีก่า พระผ่านเฝ้าภูวดลองค์ภูมิพลมหาราช บำรุงชาติก้าวไกล ทนสมัยทุกสถาน ราษฎร์เบิกบานทั่วหน้า จงรักภักดีเจ้าหล้า อิกทั้งพระจักรพงค์ แลนา

สมเด็จพระองค์พระแม่เจ้า	พระราชชนนีอุ่นเกล้า
ราษฎร์ซึ้งสรรเสริญ	
เจริญพระชนมชีพได้	เก้าสิบสี่พระไท่
จากตัวสู่สวรรค	

(อำพล สุวรรณธาดา และ นภาลัย สุวรรณธาดา, 2539: 181)

อย่างไรก็ตามปรากฏว่าลักษณะของการบันทึกประวัติขนาดยาวเช่นกัน แต่มีจำนวนน้อย คือหนังสืออนุสรณ์ที่ใช้แจกในงานศพหรืองานพระศพ เช่น เรื่อง *โคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช* เป็นหนังสือแจกงานพระศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช ซึ่งบันทึกเรื่องราวพระประวัติตั้งแต่ประสูติ เสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมนีจนกระทั่งประสูติและสิ้นพระชนม์ ก่อนเชิญพระศพกลับประเทศสยาม และจบด้วยงานพิธีพระศพ หนังสือนี้ใช้แจกเป็นที่ระลึกเพื่อเป็นอนุสรณ์แทนตัวผู้วายชนม์ เป็นตัวอย่างการบันทึกประวัติบุคคลแบบที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ ดังตัวอย่างที่ยกมาประกอบนี้จะเห็นว่าระบุนายละเอียดเกี่ยวกับพระบิดา พระมารดา และวันประสูติไว้ครบถ้วน

นายร้อยตรีพระเจ้า	วรวงศ์ เธอเฮย
เปนพระโอรสองค์	ถัดใช้
ในสมเด็จพระอุภัยพงษ์	พิสิษฐศักดิ์
พระอนุชนน้อยไ้	ธิดาเจ้าจอมสยาม
นามชนนีท่านนั้น	คือคุณ แม้นนา
ยงยศราชินิกุล	เกริกกร้าว
บุตรีเจ้าพระยาคุณ	ดิเรกศักดิ์
นามสุรวงษ์ (วระ) ห้าว	ยศฟุ้ง ฝ่ายทหาร
ศุกรวารประกอบด้วย	ศุภมวง คณนอ
วันประสูตร์สัตมีคง	มาศทำย
คือมิน ร, ศกตรง	ร้อยแปด
ปราศจากเหตุร้าย	สดวกสิ้นสบสมัย

(หลวงมหาสิทธิไวยหาร (สืบ), 2451: 1)

ด้านพระประวัติด้านการศึกษา กวีระบุไว้อย่างละเอียดชัดเจนว่าทรงศึกษาวิชาใด กับครูชื่ออะไร

มีพระชนมายุได้	หกฉนำ
ทรงศึกษาวิทยาลัย	หรับู้
ครูถวายอักษรคำ	นวนณะ บอภนา
ขุนวิสิษฐเสขियाผู้	เริ่มต้นเปนทาง

พระครูกลางนั้นท่าน	เพ็ญยศ
อิศรพันธสมมติ	ชื่อตั้ง
ตำแหน่งพระยาภู	หมายศักดิ์
ครูซึ่งอยู่หลังวัง	ชื่อชื่อนจริง

(หลวงมหาสิทธิโวหาร (สืบ), 2451: 4)

โคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดชนี้ถือได้ว่าเป็นต้นแบบหรือเป็นตัวอย่างให้เกิดการประพันธ์พระราชประวัติแบบสมบูรณ์เพื่อใช้เป็นหนังสืออนุสรณ์สำหรับแจกในงานพิธีและมีกลวิธีการเขียนแบบพรรณนาความโดยละเอียดเช่นกัน เช่น หนังสือราชสดุดีสมาเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี และพระปิยโสทรเชษฐภคินี ดังตัวอย่างการเล่าพระราชประวัติอย่างละเอียด

ทรงเป็นพระธิดาใน ทรงชัย “มหิตลาธิเบศร อุดุลยเดชวิกรม” พระบรมชนกนาถ ราชชนนีเกียรติงาม นาม “สมเด็จพระศรี- นครินทร์” มีคุณเลิศ ทวยราษฎร์เทิดทูนรัก ประจักษ์พระประสูติกาล หกอาทิตย์วาร ณ ศก สองสี่หกหกพฤษภาคม ณ แดนอุดมลอนดอน นามขจรประเทศ อังกฤษ ดวงจิตชนกชนนี มีพระนาม “เมย์” งาม ความหมายตามเดือน เกิด ประเสริฐพระลักษณะ พระชันษาหกเดือนนับ เสด็จกลับปดฬีสยาม ตามเสด็จพระชนกชนนี มีพระอัยยิกา “พระพันวัสสาเจ้า” โปรดเกล้าฯ ที่ประทับ วังสระปทุมสรรพสุขทวี ศรีพี่เลี้ยงนาม “เนือง”

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2551: 11)

6.2.3.2 การบันทึกเหตุการณ์

วรรณกรรมโศกาลัยที่มีเนื้อหาเป็นการบันทึกในอดีต นิยมมีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญก่อนสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ทำให้วรรณกรรมโศกาลัยมีคุณค่าสำคัญในฐานะเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วรรณคดีที่มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญก่อนสวรรคตเรื่องแรกคือ นิพานวังน่า ซึ่งมีการบันทึกเหตุการณ์ก่อนสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทจะสวรรคต เช่น พระอาการประชวร การถวายการรักษา เหตุการณ์ที่พระองค์คิดปลงพระชนม์ชีพ และเนื้อความที่ทรงสั่งเสียพระราชโอรสและพระราชธิดา ดังตัวอย่างการจดบันทึกที่ชัดเจน ระบุวันเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้นๆ

สุกรปักษ์หมันติกา มาศ	เสร็จบำราศเอกานิราหาย
กำสรดสั่งยังวิหารอารามพราย	ถวายกรวอนทูลพระชินวงษ์
.....	.....
พระวรรณโรคีร์งนไม่ทนทาน	ทรมานนานเนิ่นก็เกินแรง
ประชวรชูปัดพระรูปร่างเทวด	ชลเนตรนองภักตร์ช้ำพระแสง
จะล้างองค์ลงให้วางเสียดกลางแปลง	โอรสแยงเคียงยุตพระกรกุม

(พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร, 2543: 18)

ตัวอย่างจากในเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่ม ก็มีการบันทึกไว้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งมอบพระราชสมบัติให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งความข้อนี้ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร

ทรงอนุญาตราชสมบัติจังหวัดวง	สั่งเจาะจงในพระจอมกระหม่อมวัด
เสร็จสวรรคตครลไไว้พระยศ	ยิ่งด้วยทศทางธรรมล้ำกระษัตริย์

(คุณพุ่ม, 2464: 23)

ตัวอย่างการบันทึกพระอาการของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนสวรรคต ขณะที่พระราชธิดาเพิ่งมีพระประสูติกาล

ปวงแพทย์พิเศษะพิทยา	อุตะสาหะยิ่งยง
พร้อมจัดพระโอสถผจง	จิตะหวังพระโรคคลาย
หากแต่พระโรคอธิบดีนทร์	ก็มีสิ้นประเทหาย
นานวันก็ทูลพระวรกาย	มจฺรราชสิรวี
ทรงสูสวรรคตตะณภาค	จรจากสยามศรี
พรากราชะภารและพระยุพี	วรอรคเรศร์องค์
พรากทั้งพระราชสุภิดา	ขณะคราประสูติทวง
พรากราชประยูรบรมวงศ์	สละราชะไอศูรย์

(วิทยาสาร เล่มที่ 1 ตอนที่ 3 (ธันวาคม 2468): ก-ค)

ตัวอย่างการบันทึกพระอาการประชวรของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่บันทึกไว้ว่าเสด็จเข้าประทับรักษาพระองค์ที่โรงพยาบาลศิริราช และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จมาเยี่ยมพระอาการจนถึงวันสิ้นพระชนม์

ชนมายิ่งแล้ว	พระประชวร
ประชาทั้งมวล	ห้วงแท้
เฝ้าเยี่ยมเปี่ยมให้หวน	ตราตรึง พระคุณแล
พระอนุชาเลิศแล	เสด็จเฝ้าพระอาการ

ณ โรงพยาบาลศิริราช พระภูวนาทเสด็จเยี่ยม เปี่ยมพระทัย
อาทร ทวยนิกรล้นหลาม ลงนามถวายพระพร เชิญอมรคุ่มครอง
ปองพระองค์หายประชวร มวลพลกเทิดทูน พูนภักดีอนันต์ วันวาร
ผ่านคลาเคลื่อน เลื่อนสู่อำนาจล้ำ คือสองห้าห้าหนึ่ง ซึ่งตรงวันที่
สอง ของมกราคมเยือน เดือนโคกศัลย์ปวงประชา

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2551: 5)

ในปัจจุบันไม่ค่อยพบการบันทึกรายละเอียดเช่นนี้ในวรรณคดีใดสักเล่ม เนื่องจากมีประกาศ
สำนักพระราชวังอย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะรายละเอียดการเสด็จประทับ ณ โรงพยาบาล พระอาการ
ประชวร การสวรรคตและสิ้นพระชนม์ ทำให้พัฒนาการด้านเนื้อหาว่าการเขียนบันทึกเหตุการณ์
ลดความสำคัญลง

6.2.3.3 การบันทึกพระราชพิธี

การบันทึกพระราชพิธีในวรรณคดีใดสักเล่มเรื่องโคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้า
เจ้าหลวง เป็นการบันทึกรายละเอียดอย่างเต็มรูปแบบ เน้นเรื่องแบบแผนของงานพระราชพิธีว่า
มีอะไรบ้าง มีขั้นตอนการจัดสร้างพระเมรุมาศอย่างไร การบรรยายรายละเอียดของพระราชพิธี
จะบรรยายไว้อย่างเต็มรูปแบบ เช่น กระบวนแห่พระบรมศพ การแห่พระโกศแบบทักษิณาวัตรหรือ
เวียนขวาตามแบบธรรมเนียมโบราณ เครื่องสูงประกอบพระราชพิธี บรรยายถึงพระสังฆราชที่อ่าน
พระอภิธรรมนำหน้ากระบวน ฯลฯ

ราชาตุไลโกษฐ์แก้ว	สรัททกาญจน์
เถลิงรถราชยาน	ยิ่งได้

ราวรถม้าหวานลาญ	แลเลิศ
ครบเครื่องสูงไสวให้	แห่หน้าหลังสลอน
สุริยงทรงสวัสดิ์เพียง	พิมพ์สวรรค์
ทรงราชกุฎภูษัณท์	เครื่องต้น
เสด็จด้วยราชยานยรร	ยงยศ ฤๅณา
ชักราตุลาชชาวลัน	เลิศแท้ไปรยนำ
รถมาหน้ารถนั้น	คือสงฆ์
ชมราชเจ้าเผด็จทรง	ผาดผ้าย
สมาธินั่งตำรง	ธรรมอ่าน ไปนา
ที่รดาฝ้ายทำย	ฉัตรกั้งกะชิงชู
เบื่องหลังล้วนค่าทำว	ทูลออง
นุ่งยกกายขบวนทอง	เถือกหล้า
เสื้อครุยใส่เสวตรตรง	กล่าพอก สรวมแย
โดยเสด็จราตุผ่านฟ้า	อืดอื้อฤทธิ์
สองฟากสองฝ้ายข้าง	ทางถนน
พืนพวงมหาชนพล	ไพร่ฟ้า
อืดแอแซ่สับสน	เบียดเสียด
ดูแห่พระราชหน้า	สนุกน้ำวใจหลง
รถถึงที่ล้อมชัก	ทักษิณ
สามารถบชอบโดยรวบิล	ว่าไว้
ป้ายรถจรดทวารผิน	ตรงอุ ดรนา
เชิญราตุสองไทให้	สถิตย์ตั้งตามควร

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทร, 2512: 24-25)

ส่วนในสมัยหลังนับตั้งแต่รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาการบันทึกต่างๆ เป็นการบันทึกเฉพาะขั้นตอนในงานพระราชพิธีบางช่วง โดยมีการเล่าเหตุการณ์และสภาพสังคมเพิ่มเติมจากในอดีต ดังจะเห็นได้จาก*แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องการสวรรคต* พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้แต่งเลือกเล่าเหตุการณ์พระราชพิธีพระบรมศพในรัชกาลที่ 5 โดยบรรยายภาพในขบวนแห่พระบรมศพจากพระราชวังดุสิตไปตามถนนราชดำเนินเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง เพื่อใช้เทศน์ให้คนไม่ได้ไปร่วมงานได้ฟัง

พอจัดเสร็จสำเร็จการ	เชิญสู่สถานพระโกษาจันทอง
แล้วเชิญขึ้นสู่ราชยาน	พร้อมด้วยทหารเบญหมวดกอง
ออกเดินนำหน้าใต้ฝ่าลอบอง	มาตามท้องถนนราชดำเนิน
สะโลมาศออกคลาดเคลื่อน	ดูกล่นเคลื่อนไม่ขัดเงิน
มีข้อบังคับกำกับให้เดิน	มิให้ก้าวเกินกำหนดไป
ถัดลงมาทหารแถว	เป่ากันแซ่ฟังเสียงใส
เขาเป่าคล่องคู่อองไว	เป็นเพลงอาไลยใต้ฝ่าลอบอง
ถัดลงมาทหารปืนใหญ่	วางจิ้งหระไว้เป็นช่องช่อง
มีแตรนำประจำกอง	เสียงก็ก้องไปตามมรรคา
ถึงเป่าบรรเลงเป็นเพลงฝรั่ง	เมื่อใครได้ฟังแสนเสียวโลมา
ให้อึดอึดอันตันอุรา	แล้วต่างโคกาน้ำตานอง

(แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องสุวรรณคต, 2468: 61-64)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเหตุที่ในยุคนี้การบันทึกลดความสำคัญลง เนื่องจากทางราชการมีการประกาศหมายกำหนดการต่างๆ ลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษา จุดหมายเหตุงานพระศพ ซึ่งระบุวันเวลาและขั้นตอนในการจัดงานพิธีเกี่ยวกับพระบรมศพอย่างครบถ้วน ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีผู้บันทึกพระราชพิธีอย่างละเอียด แต่จะเลือกกล่าวเฉพาะเรื่องที่ตนเห็นว่าน่าสนใจหรือควรบันทึกไว้

สำหรับวรรณคดีโคกาลัยในสมัยรัชกาลที่ 9 ประชาชนสามารถติดตามข่าวสารได้อย่างหลากหลาย ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และเอกสารทางราชการ เช่น หมายกำหนดการพระราชทานเพลิงพระศพ จุดหมายเหตุงานพระบรมศพ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงเลือกกล่าวหรือบันทึกไว้เฉพาะเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง อาจเป็นความตื่นตันใจที่ได้ไปสักการะพระบรมศพ หรือร่วมในงานถวายพระเพลิง หรือภาพเหตุการณ์อื่นๆ ที่ตนประทับใจ

ตัวอย่าง การบันทึกช่วงเวลาจัดงานพระราชพิธีในวันพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่าจัดขึ้นระหว่างวันที่ 14-19 พฤศจิกายน

กำหนดการพระราชทานเพลิงพระศพ	กำหนดครบก่อสร้างทุกสิ่งสรรพ
งดงามตามประเพณีนอกอนันต์	ทั้งพระเมรุราชรถอันพรรณราย
วันที่สิบสี่ถึงสิบเก้าพฤศจิกายน	โปรดเกล้าฯ ตามผลกำหนดหมาย
วันที่สิบห้าพระราชทานเพลิงพระวรกาย	มีพิธีต่อเนื่องภายในหกวัน

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2551: 117)

ตัวอย่างการบันทึกมหรสพสมโภชพระเมรุในสมัยโบราณว่าประกอบด้วย โขน หุ่น ละคร มวย ใต้ลวด ละครร้อง ละครรำ เทียบกับสมัยปัจจุบันที่มี โขน หุ่น ดนตรี ละคร และหนังใหญ่

ตามโบราณราชประเพณี	การพระศพใหญ่มีนาฏศิลป์
โขน หุ่น ละคร มวยให้ยลยิน	ใต้ลวด ร้องรำ สิ้นหลายวัน
การพระศพพระโสทรเชษฐภคินี	มีตามประเพณีไม่แปรผัน
แต่เปลี่ยนแปลงมหรสพทั้งนั้น	แยกกันไปตามความนิยม
มีโขน หุ่น ดนตรี และละคร	หนังใหญ่ตอนค่าคืนเหมาะสม
ดนตรีในพระอุโบสถ์ฆราวาส	นาฏศิลป์จากกรมศิลปากร

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2551: 120)

พัฒนาการที่เห็นได้อย่างชัดเจนในวรรณคดีศตวรรษที่สิบแปดคือ กวีนิยมกล่าวถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของพระราชพิธีเพียงสั้นๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพรรณนาอารมณ์โศกและสรรเสริญพระเกียรติ เช่น กล่าวถึงवेशียันต์ราชรถ เพลงพญาโศก และดอกไม้จันทน์ เชื่อมโยงกับความโศกเศร้า

เห็นเวไชยยันต์ราชรถสู่เมรุมาศ	เหมือนฟ้าฟาดลงดวงใจไทยทั้งผอง
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอโศกใจครอง	ระงมห้องสำนึกพระกรุณา

(สมบุรณ์ แสนวิเศษ และอนุศักดิ์ แสนวิเศษ ในนาม ชาวमुกดอาหาร, สยามรัฐ (25 กรกฎาคม 2538): 22)

วิเวกวีดกรีดเสียงพญาโศก	หยุดทั้งโลกเย็นยะเยิบเงียบงัด
พสกสอดแผ่วเสียงโหมมโหมม	ยามเมื่อพลัดพราวพระบาทเจียนขาดใจ

(ฟ้าพื้น, สยามรัฐ (10 มีนาคม 2539): 4)

ดอกไม้จันทน์วางประจงส่งเสด็จ	น้อมบูชาพระทัยเพชร “สมเด็จพระเจ้า”
แม้สองเนตรจะไหลล้นท้นน้ำตา	ไม่เลือนลบพระกรุณาที่ยืนยง

(แนวหน้า (10 มีนาคม 2539): 4)

ตัวอย่างการบันทึกพระราชพิธีเพื่อเฉลิมพระเกียรติ จะกล่าวชมความงามของสถาปัตยกรรมพระเมรุ และศิลปกรรมที่ประดับตกแต่งว่าจัดสร้างได้อย่างงดงามสมพระเกียรติยศ

องค์สมเด็จพระอนุชา จุฑาไผทสยามรัฐ ฐ มีดำรงเตรียมการ
พระราชทานเพลิงพระศพ โดยชนบราชประเพณี การพิธีออกพระเมรุ
เกณฑ์ข้างเขี้ยวขำนิ วิเชิงศิลป์ฝีมือชาญ ชำนาญแบบแบายคาย
มอบหมายงานครันครบ เมรุมณฑปเด่นงาม อร่ามอุไรเซาวลิต มวล
เมรุทิศเมรุราย ฉลุระบายระเบียบภาพ กระทบกระทบแนมเนื่อง
ช่อเฟื้องระย้าอลงกต คดข่าง मुखสูงสกาวิ พิदानดาวดาตทอง
จำลองพระฉากบังเพลิง ถกเถกิงเทพชนิด เทียมทัดเทพมณฑล
เบญจาพิมลนฤมาณ จิตกาธานแมนนถมิต วิจิตรพระโกศไม้จันทน์
รังสรรค์สรรพสมพระยศ ราชรถเอี่ยมโอภาส ยานูมาศอำไพ คุฟ้าร
พิไลเลิศล้วน ทุกสิ่งสำเร็จถ้วน ทุ่งท้องพระเมรุเมือง

(บุญเดือน ศรีวรรณ. 2551: 238-239)

การบันทึกในวรรณคดีโศกาลัยระยะแรกเป็นเรื่องการบันทึกข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่ง
มุ่งเน้นการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับวันเดือนปี สถานที่ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการสวรรคต
และสิ้นพระชนม์เป็นหลัก ลักษณะของการบันทึกจึงมีการบรรยายเหตุการณ์โดยละเอียด เช่น กรณี
การสวรรคตของสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท นอกจากนี้ยังใช้เป็นแบบแผนในการอ้างอิง
สำหรับพระราชพิธีในราชสำนัก คือเรื่อง *โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง* ซึ่งเป็นเสมือน
การทำตำราหรือคู่มือแบบแผนงานพระราชพิธีอย่างละเอียด

หลังจากสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา การบันทึกในวรรณคดีโศกาลัย ลดความสำคัญในการ
บันทึกพระราชพิธีลง หรือเลือกเล่าเฉพาะบางส่วนที่สำคัญ เช่น ขั้นตอนการบรรจุพระศพลงพระโกศ
หรือการชมพระเมรุหรือกระบวนแห่ แต่ก็ยังมีบทแหล่งเทศน์ที่พระสงฆ์เป็นผู้แต่งไว้ซึ่งเล่าเหตุการณ์โดย
ละเอียดเพื่อใช้เทศน์ให้ผู้ที่ไม่ได้ไปร่วมงานได้มีโอกาสทราบขั้นตอนของพระราชพิธี

ในรัชกาลปัจจุบันมีทั้งการบันทึกพระราชพิธีและชมความงามด้านสถาปัตยกรรมของพระเมรุ
เพื่อเทียบเคียงกับความงามตามแบบแผนโบราณราชประเพณี เพื่อจุดประสงค์ในการเฉลิมพระเกียรติ
เป็นสำคัญ หรือก็อาจใช้การบรรยายพระราชพิธีเป็นเครื่องมือในการพรรณนาความเศร้าโศกก็ได้
ส่วนการบันทึกขั้นตอนการจัดพระราชพิธีอย่างละเอียดลดทอนความสำคัญลงไป เนื่องจากมีช่องทาง
ในการบันทึกเหตุการณ์ตามสื่ออื่นๆ เช่น รายการถ่ายทอดทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจ และสื่อ
สิ่งพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาวรรณคดีโศกาลัยในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการ ลักษณะเฉพาะ และความสำคัญของวรรณคดีประเภทนี้ โดยมีสมมติฐานว่า วรรณคดีโศกาลัยเริ่มมีตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์และมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะเฉพาะในด้านการผสมผสานขนบจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ วรรณคดีบันเทิง และวรรณคดีนิราศ ทำให้เห็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทยที่ผสมผสานขนบวรรณศิลป์เพื่อสร้างวรรณคดีประเภทใหม่และยืนยันความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ที่มีต่อการสร้างวรรณคดีไทย

ผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณคดีโศกาลัย หรือบทร้อยกรองที่เกี่ยวข้องกับการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ และงานพระเมรุของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงปัจจุบัน (ประมาณ พ.ศ. 2347-2551 จำนวนทั้งสิ้น 801 เรื่อง)

จากการศึกษาได้ผลสรุป ข้ออภิปราย และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

7.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวรรณคดีโศกาลัยสมัยรัตนโกสินทร์พบว่า วรรณคดีโศกาลัยเป็นเครื่องยืนยันความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการสร้างวรรณคดีไทย แนวคิดหลักในการสร้างงานคือความต้องการแสดงความโศกเศร้าอาลัย โดยมีจุดประสงค์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในวาระสำคัญที่สุดเมื่อพระองค์สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์

วรรณคดีโศกาลัยเรื่องแรก คือ เรื่องนิพพานวังน่า แต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในวาระที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทสวรรคต ผู้แต่งคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพูชาบุตร ผู้เป็นพระราชธิดา ด้วยเหตุนี้เรื่องนิพพานวังน่า จึงมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือ การพรรณนาความโศกอาลัย กล่าวรำลึกถึงคุณงามความดีและพระมหากรุณาธิคุณ และบันทึกเหตุการณ์และพระราชพิธี เพื่อมุ่งสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเป็นสำคัญ ซึ่งไม่เคยมีวรรณคดีไทยประเภทใดที่มีเนื้อหาและพันธกิจเช่นนี้มาก่อน จึงจัดเป็นวรรณคดีประเภทใหม่อีกประเภทหนึ่ง

หลังจากเรื่องนิพพานวังน่า ได้มีการแต่งวรรณคดีโศกาลัยเพื่อถวายพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์สืบเนื่องมาหลากหลายรูปแบบ ทั้งร้อยกรองจารึกที่อนุสาวรีย์และสุสานหลวง คำประพันธ์ติดพระรูปแจกในงานพระศพ โคลงติดพวงมาลาสักการะพระศพ หนังสือแจกเป็นของที่ระลึกในงานพระศพ และหลังจากมีการตั้งโรงพิมพ์และกิจการหนังสือพิมพ์ ประกอบกับการศึกษา

ที่ขยายตัวขึ้นมากในสมัยรัชกาลที่ 5-7 ทำให้มีการแต่งวรรณคดีโคกาลัยแพร่หลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคต มีผู้แต่งคำประพันธ์มาร่วมแสดงความอาลัยถวายจำนวนมาก ถึงกับมีการจัดประกวดสำนวนกันในห้องสี่พิมพ์ กวีที่มีชื่อเสียงและแต่งวรรณคดีโคกาลัยไว้หลายเรื่อง เช่น ชิต บุรทัต หลวง สันธานอักษรศาสตร์ ขุนสารัตถ์ธรรมากร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ฯลฯ

วรรณคดีโคกาลัยที่แต่งในช่วงนี้ทำให้เห็นบทบาทของพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็น พระราชโอรส พระอนุชา รวมถึงพระมเหสีและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิบัติหน้าที่แบ่งเบาพระราชกรณียกิจในการบริหารราชการแผ่นดินและพัฒนาชาติ บ้านเมือง นับเป็นวรรณคดีประเภทเดียวที่บันทึกพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจสำคัญ พระจริยาวัตรส่วนพระองค์ของทั้งพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในไว้โดยไม่ปรากฏในวรรณคดีประเภทอื่น

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นประชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญเสด็จไปประทับและสวรรคต หรือสิ้นพระชนม์ที่ต่างประเทศ ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ 8 จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายสร้างชาติแบบรัฐนิยม เชิดชูผู้นำให้มีบทบาทสูงในด้านการเมืองการปกครอง จึงทำให้วรรณคดีโคกาลัยซบเซาไประยะหนึ่ง

ในยุคนี้อย่างนี้ วรรณคดีโคกาลัยแต่งโดยพลกนิกรไทยทั้งประเทศที่ร่วมใจกันแสดงความ โศกเศร้าเสียใจ และระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ นับเป็น วรรณคดีที่สร้างขึ้นจากความกตัญญูกตเวทิตะ ความจงรักภักดี และความรักผูกพันของคนในสังคมไทย ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ โดยเฉพาะในครั้งที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสวรรคต และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์สิ้นพระชนม์ มีพลกนิกร จากทั่วประเทศต่างแต่งวรรณคดีโคกาลัยมาถวายจำนวนมาก

วรรณคดีโคกาลัยจึงแสดงให้เห็นความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ในการสร้างวรรณคดี โดยเริ่ม จากการมีเนื้อหาที่แสดงถึงความอาลัยและสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ก่อนจะขยายตัวมายัง พระบรมวงศานุวงศ์ผู้มีคุณูปการต่อชาติบ้านเมือง เมื่อเสด็จสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ จึงเกิดการแต่ง วรรณคดีเพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณ อีกทั้งยังสะท้อนถึงคุณค่าและวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ไทย ที่ประณีตงดงาม ด้วยเหตุนี้การแต่งวรรณคดีเพื่อถวายพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จึงมัก อยู่ในรูปบทร้อยกรอง เพราะจารีตการสร้างงานของไทยนั้น วรรณคดีร้อยกรองคือท่วงทำนองที่ไพเราะ งดงาม มีการเลือกสรรถ้อยคำที่ดีทั้งรสคำรสความเพื่อให้ควรค่าแก่การถวายพระมหากษัตริย์

ดังคำของคุณพุ่มที่ว่าตนแต่งเพลงยาวเรื่องนี้เพื่อเอาปัญญาเป็นเครื่องแสดงความกตัญญู ด้วยการสรรเสริญพระเกียรติให้ปรากฏ โดยเปรียบสมุดที่เขียนเหมือนดั่งแผ่นเพชร ประจงคัดเลือก ถ้อยคำที่สูงค่าเหมือนแก้วแก้วอย่างและเพชรนำมาเรียงกัน เก็บไว้อ่านเพื่อให้ผ่อนคลายความวิโยค โศกใจและอาลัย

.....	ต้องจัดแจงจดพระเดชเทวศถาวลิต
เอกาทศัญญาปัญญาทาแผ่นดิน	ช่วยเพิ่มภิญโญพระบารมี
สมุดแทนแผ่นเพชรเจ็ดกะหวัด	ประจงจัดจดกลอนอักษรศรี
.....	.....
.....	ต้องเก็บเล่มเล็กคัดอธิบาย
ดั่งประดับสรรพลักษณ์จักรพรรดิ	ด้วยเนาวิรัตน์เรียงเม็ดเพชรถวายเป็น
หวังเฉลิมเฉลิมใจพอให้คลาย	ถวิลถวายเป็นวิโยคเศร้าโศกทรวง

(คุณพุ่ม, 2464: 26, 36-37)

ในลิลิตคำหลวง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ก็ทรงกล่าววาทะต่าง บทประพันธ์เรื่องนี้เพื่อแทน “สถูปเจดีย์อักษร” เป็นเครื่องบูชาพระมหากษัตริย์คุณของ พระมหากษัตริย์เช่นกัน

“...โดยพระมหากษัตริย์ต่อมนุษย์ เปนที่สุทธาเสมือนยาก น่าออกปาก
พราพรณนา แต่เดชะพระคุณสาธกแต่สรูป ประดุจสร้างสถูปเจดีย์
อักษร สู่ปกครองรำลึก นึกถึงพระคุณบรมบพิตร เจ้าชีวิตของไพร่ฟ้า
อันเปนนิยมหาราชเจ้า สมเด็จพระจุลจอมเกล้า ปกเกล้าเราเกษมโสถ์แลฯ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2468: 24-25)

รูปแบบคำประพันธ์ที่นิยมใช้ในการแต่งวรรณคดีโศกาลัยยุคแรกแต่งด้วยคำประพันธ์หลาย ชนิด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5-7 นิยมแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพและฉันท์ ส่วนปัจจุบันพบว่ากลอนสุภาพมี มากที่สุด รวมทั้งนิยมแต่งเป็นบทร้อยกรองขนาดสั้นที่เน้นการพรรณนาความโศกเศร้า โดยใช้ความ เปรียบที่สร้างความสะเทือนใจสูงเพื่อให้เหมาะกับการสื่อสารที่รวดเร็ว

ส่วนพัฒนาการด้านเนื้อหา ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีสรรเสริญพระเกียรติ พระมหากษัตริย์ว่าเป็นดังเทพเจ้าและพระโพธิสัตว์ตามขนบของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ พระราช กรณียกิจที่สำคัญ คือ การรบเพื่อปกป้องอาณาจักรและราษฎร แต่หลังจากสมัยรัชกาลที่ 5

เป็นต้นมา สถาบันกษัตริย์มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากขึ้น คติแบบเทวราชาจึงค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นพระเทพบิดา และบิดามารดา เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นการสรรเสริญพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในการปรับปรุงและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ ส่วนวรรณคดีใคกาลียุคปัจจุบันเปรียบสถาบันกษัตริย์และประชาชนเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน และพระราชกรณียกิจเกือบทั้งหมดของพระบรมวงศานุวงศ์คือการแบ่งเบาพระราชภาระของพระมหากษัตริย์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของพลกนิกร การสูญเสียพระบรมวงศานุวงศ์จึงเป็นความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ เพราะไม่เพียงแต่จะเป็นการสูญเสียผู้ทรงคุณูปการต่อประเทศชาติ แต่ยังเป็นการสูญเสียที่มีผลกระทบต่อพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์ด้วย ดังจะเห็นได้ว่าในงานพระศพของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีผู้แต่งวรรณคดีใคกาลียมาร่วมแสดงความอาลัยถวายมากกว่าในช่วงอื่นๆ เนื่องจากมีความจงรักภักดีและห่วงใยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ด้านกลวิธีการประพันธ์ วรรณคดีใคกาลียเป็นตัวอย่งที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยที่สร้างงานใหม่โดยนำขนบวรรณคดีหลากหลายผสมผสานกัน มีการเลียนแบบแนวคิดและกลวิธีการแต่ง เช่น การใช้คำ ภาพพจน์ และลีลาการเขียนจากวรรณคดีประเภทอื่นอันเป็นการถ่ายทอดและสืบสานขนบวรรณศิลป์ซึ่งเป็นองค์ความรู้เดิม ประกอบกับการสร้างสรรค์เพิ่มเติมขึ้นใหม่ทำให้เกิดวรรณคดีประเภทใหม่ขึ้น และยังคงแสดงให้เห็นความเจริญองงามของวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณศิลป์ไทย โดยเฉพาะชุดความเปรียบที่เกิตขึ้นใหม่จำนวนมากในช่วงที่มีการแต่งวรรณคดีใคกาลียถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นชุดความเปรียบที่ตรงเหมาะสมกับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน เช่น รุ่ง สุคนธ์ ส่วงวาลัย แก้วมณีห่มฉัตร เป็นต้น

นอกจากนี้วรรณคดีใคกาลียในแต่ละยุค ยังทำให้เห็นความสามารถของกวีในสร้างสรรค้งานโดยปรับแต่ง สร้างสรรค้ง ผสมผสานเนื้อหาองงาน และเลือกใช้ขนบวรรณศิลป์ให้สอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชจริยวัตรของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์แต่ละพระองค์ได้อย่างเหมาะสม ทั้งยังแสดงถึงอิสระในการเลือกใช้ชนิดคำประพันธ์ใดก็ได้ต่างชนิดนำมาผสมผสานกันก็ได้ สั้นหรือยาวเท่าใดก็ได้ ดังที่พบในปัจจุบันว่ามีการแต่งเพียง 1 บาทเพื่อประกอบพระบรมฉายาลักษณ์ หรือเป็นคำอธิบายประกอบสารคดีภาพ เป็นต้น

7.2 อภิปรายผลการวิจัย

วรรณคดีโศกาลัยหรือบทร้อยกรองไว้อาลัยเป็นเครื่องแสดงความผูกพัน ความอาลัยรัก ความเคารพเทิดทูน และความกตัญญูกตเวทีที่คนไทยมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ค่านิยมเหล่านี้เป็นคุณธรรมที่คนไทยยอมรับและยกย่อง ด้วยเหตุนี้จึงมีการแต่งวรรณคดีโศกาลัยสืบเนื่องต่อกันมานับแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ นอกจากวรรณคดีโศกาลัยที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่างๆ แล้ว ยังเผยแพร่อยู่ในรูปแบบอื่นๆ อย่างหลากหลาย ดังในปัจจุบันมักอยู่ในรูปมูขปาฐะ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ รวมถึงสื่ออินเทอร์เน็ต และยังแพร่กระจายมายังชนชั้นอื่นในสังคม เช่น กรณี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2556 ก็มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวายเป็นเครื่องสักการบูชาเช่นกัน รวมทั้งในหมู่ประชาชนก็มีการเขียนกลอนไว้อาลัยให้แก่ผู้วายชนม์เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงคุณงามความดีและไว้อาลัยเป็นครั้งสุดท้าย วรรณคดีโศกาลัยจึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นความสำคัญของวรรณคดีที่มีบทบาทอยู่ในชีวิตคนไทย และเป็นเครื่องยืนยันที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของภาษาและวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ไทย

7.3 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเห็นว่าวรรณคดีอีกประเภทหนึ่งที่น่าสนใจคือ บทถวายเป็นพระพรหรือบทอาเศียรวาทที่แต่งในวาระวันสำคัญต่างๆ เช่น วันคล้ายวันพระราชสมภพ วันครบรอบราชาภิเษกสมรส วันขึ้นครองราชย์ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากในหนังสือพิมพ์ช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา และยังปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน โดยศึกษาในแง่การสืบสานขนบจากวรรณคดีประเภทวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ยังดำรงอยู่ในสังคมไทย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ก.ภ. (หม่อมเจ้าหญิง กันดาภา เทวกุล). (ประสงค์ใดในภพนี้). ใน **โคลงฉันท์ของลูก ๆ**, หน้า 13-16.

พระนคร: ม.ป.พ., 2466. (พิมพ์แจกในการพระศพสมเด็จพระยาเทววงษ์วโรปการ
กัณธรรมิกนารถบพิตร ณ สัตवारที่ 30 ณ วังเทเวศร์พระพุทศักราช 2466).

ก.ร.ส. แต่ ม.จ. วิภาวดี รังสิต. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 18. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์,
2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทาน
เพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

กนก วงษ์ตระหง่าน. **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิศตอริเพาเวอร์พอยท์, 2532.

กนกรัตน์ เพียรพิจารณา ในนาม กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกระทรวงมหาดไทย. **สู่สวรรคต. มติชน**
(15 มกราคม 2551): 19.

กนกรัตน์ เพียรพิจารณา ในนาม กระทรวงมหาดไทย. (ขวัญเฉยลอยลับแล้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช
(บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่...สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 63. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต,
2551.

กนกรัตน์ เพียรพิจารณา ในนาม การประปานครหลวง. (ดั่งเดือนดาวดับดับพลัน). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณ
เวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 67. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต,
2551.

กนกรัตน์ เพียรพิจารณา ในนาม การประปานครหลวง. **สู่สวรรคต. ประชาชาติธุรกิจ** (13-16
พฤศจิกายน 2551): 14.

กนกวลี ชูชัยยะ. "คำนำพระนามของพระบรมวงศานุวงศ์" ใน **จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน**. 5,52
(กันยายน 2538).

กมลสนิท. (สักวากาลเวลาประชารัฐ). **สยามรัฐ** (24 กรกฎาคม 2538): 6.

กรกานต์ พรหมเดเวช ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์. (กราบบาทพระพี่แก้ว). **มติชน** (15
พฤศจิกายน 2551): 21.

กรเพชร เพชรรุ่ง ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. ประเทศไทยถวายอาลัยลา. ใน ยุทธภูมิ
สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่...สมเด็จพระเจ้าพี่นาง**

- เธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 104. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- กรมศิลปากร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์, 2525.
- กรมศิลปากร. **ไตรภูมิภคา พระราชนิพนธ์พญาลิไทย**. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์, 2555.
- กรมศิลปากร สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **ราชสกุลวงศ์**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2554.
- กรมศิลปากร. **ประวัติวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2531.
- กรมศิลปากร. **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2532.
- กรมศิลปากร. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540.
- กรมศิลปากร. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2530.
- กรมศิลปากร. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2531.
- กฤติยา เววัต ในนาม โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (ดูจเดือนดับพยับเมฆหม่น มีดมีด). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 147. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- กฤษณา อโศกสิน. (สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 110. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการศดดีเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).
- กลาโหม, กระทรวง. กรมเทคโนโลยีสารสนเทศและอวกาศกลาโหม. (องค์การนาวิวาส ราชนครินทร์ ๕ สิ้นแล้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 60. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- กลาโหม, กระทรวง. กระทรวงกลาโหม ร่วมส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย. **หลักเมือง** 18, 212 (พฤศจิกายน 2551): รองปก.
- กลุ่มเคพีเอ็น. (รินน้ำตาทุกหยดจรดพระบาท). **ไทยรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 39.

- กลุ่มชินวัตร. (ปวงไผ่พำให้หาแม่ฟ้าหลวง). **กรุงเทพธุรกิจ** (26 กรกฎาคม 2538): 11.
- กลุ่มบริษัทสุภาทิพย์. ศรีนครินทร์ทราลย์. **กรุงเทพธุรกิจ** (22 กรกฎาคม 2538): 12.
- กลุ่มบริษัทโอสถสภา. ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย. **คมชัดลึก** (7 มกราคม 2551): 13.
- กลุ่มปตท. (ธ ลิ่นแล้ว ดวงแก้ว ของประชา). **เนชั่นสุดสัปดาห์** 16, 817 (25-31 มกราคม 2551): 48.
- กัณฑ์ชาติ เกษมสันต์ ณ อยุธยา ในนาม สถาบันวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก. (อัสสุชดท่วมทอง). ใน
 ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระ
 เจ้าฟ้านางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 174.
 กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- กัณฑ์นาทีกุ๊ป. (กราบแผ่นฟ้าอาลัยลา แม่ฟ้าหลวง). **สยามรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 3.
- กัมพูชาัตตร, พระองค์เจ้าหญิง. **นิพานวังน่า**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2543.
- กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าฟ้านางเธอ เจ้าฟ้า. **จดหมายเหตุ
 ชาวบ้าน: ชาวสมเด็จพระยาสุวรรคตจากหนังสือพิมพ์**. กรุงเทพฯ: วงศ์จร, 2539.
- กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าฟ้านางเธอ เจ้าฟ้า. **จุฬาลงกรณ์ราช
 สันตติวงศ์ พระนามพระราชโอรส พระราชธิดา และพระราชนัดดา**. พิมพ์ครั้งที่ 4.
 กรุงเทพฯ: บรรณกิจ 1991, 2548.
- การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย. (ส่งเสด็จพระสู่ห้วงสวรรคาลัย). **มติชน** (10 มีนาคม 2539): 25.
- การประปาภูมิภาค. (ธ ทรงเป็นมิ่งขวัญมั่นในจิตต์). **คมชัดลึก** (12 มกราคม 2551): 9.
- การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย. (จบนี้ขึ้นเหนือขวัญ). **มติชน** (10 มีนาคม 2539): 16.
- การไฟฟ้านครหลวง. (ดูจิตวิลาสล้ำจากอาทิตย์). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง
 ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าฟ้านางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
 หลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 68. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- การไฟฟ้านครหลวง. (พระครรรไลลาโลกแล้ว). **สกุลไทยรายสัปดาห์** 55, 2821 (พฤศจิกายน 2551):
 3.
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. (ปวงราษฎร์ปานถอดดวงใจ). **สยามโพสต์** (26 กรกฎาคม
 2538): 12.
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. (มีอาจอ้างอาลัยใดเทียมเทียบ). **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 42, 9
 (30 กรกฎาคม – 5 สิงหาคม 2538): 5.
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. (แสนวิโยคโคกอาลัยไทยทวยราษฎร์). **มติชน** (4 มกราคม
 2551): 18.
- กำแหง ภริตานนท์. สิ้น “สมเด็จพระยา”. **เดลินิวส์** (21 กรกฎาคม 2538): 3.

- กิตติ ดุขิยามี. (อาทิตย์มัวเมฆหมองด้วยร้องไห้). **มติชนสุดสัปดาห์** 15, 781 (สิงหาคม 2538): 7.
- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากูร. **ในวังแก้ว**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2548.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ และสายใหม่ จบกมลศึก.งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ใน ยิ้ม ปั่นชยางกูรและคณะ. **งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์**, หน้า 57-96. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง ในนาม บริษัท คาร์ลสเบอร์ก บริวเวอรี (ประเทศไทย). (“สมเด็จพระย่า” “แม่ฟ้าหลวง”). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 37. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการะสฤติเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง ในนาม สมาคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. น้อมเกล้าสักการะสฤติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี วันถวายพระเพลิงพระบรมศพ 10 มีนาคม 2539. **สอท.** 5, 26 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2539): 7.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (กำหนดการพระราชทานเพลิงพระศพ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสฤติ สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 117. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (งามสง่ามหาพิชัยราชรถ). **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2163 (2 เมษายน 2539): 63.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (จารุญราชกิจล้ำ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสฤติ สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 91. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (ณสวรรค์ชั้นฟ้าสุขาวดี). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสฤติ สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 64. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (ตามโบราณราชประเพณี). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสฤติ สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 120. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (น้อมเกล้าอัถุขลิ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสฤติ สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 96. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (น้อมบังคมกรมหลวงนราธิวาส). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะ
สดุดี สำนึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
หลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 47. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (น้อมสำนึกพระกรุณาประชาโคก). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะ
สดุดี สำนึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 27. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระคือดวงพระที่ปส่องชีพสุข). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะ
สดุดี สำนึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
หลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 37. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระที่นั่งราชนทรยานยานมาศ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะ
สดุดี สำนึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
หลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 104. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระมีเจตจำนง). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนึกใน
พระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส
ราชนครินทร์**, หน้า 107. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระเมตตาโอบเอื้อทุกเชื้อชาติ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะ
สดุดี สำนึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 131. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระเมรุงามสง่าล้ำ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนึก
ในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส
ราชนครินทร์**, หน้า 73. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระราชทานฉัตรเสริมเพิ่มพระยศ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะ
สดุดี สำนึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 126. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระวอประเวศวังงามดั่งแก่ง). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะ
สดุดี สำนึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
หลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 112. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระเสด็จดับล่วงแล้ว). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนึก
ในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส
ราชนครินทร์**, หน้า 67. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระเสด็จลับลาประชาโศก). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 58. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระเสด็จสุวรรณคาลัย). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 44. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (พระเสด็จสู่สวรรคต). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 84. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (ร้อยคำรำพันรำ). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 30. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (วิจิตรศิลป์เสกสร้าง). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 77. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (สำนักในพระกรุณาคุ้มหล้าริน). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 23. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (สำนักพระกรุณาประชาล้วน). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 123. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (เหตุที่ยามยิ่งแก้ว). ใน **ปวงประชาอาลัยสักการะสดุดี สำนักในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 70. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. (อาลัยพระเสด็จดำว). **สกุลไทยรายสัปดาห์** 54, 2779 (22 มกราคม 2551): 2-3.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. ภาพย่อโคลง. **สกุลไทยรายสัปดาห์** ปีที่ 41 ฉบับที่ 2128. 1 สิงหาคม 2538. หน้า 13.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. ปวงประชาสักการะสดุดี. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 41, 2128 (1 สิงหาคม 2538): 13.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. ราชสดุดี สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7. ใน **พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า (7). กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528. (บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด จัดพิมพ์ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี).

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. สักการสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 7-10. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. จรัสแสงแห่งพระชนมชีพ. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี**, หน้า 5. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. อาเศียรวาทสดุดี. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี ร้อยกรองน้อมสำนึกพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 3. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

กุลทรัพย์ รุ่งฤดี. ในนาม บริษัทมาลินีฟู้ดโปรดักส์ จำกัด. (ร้อยคำรำพันรำ). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 40. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการสดุดีเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).

กุลวดี พุทธมงคล. ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. (พระเสด็จสู่สวรรคาลัย). ใน **ยุทธภูมิ สวรรคตเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 94. กรุงเทพฯ:เพชรกะรัต, 2551.

กุลสุมา รัชชมนณี. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทธรรมสาร, 2549.

กุลหยาบ มัลลิกะมาส. **วรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519.

กุลหยาบ มัลลิกะมาส. **สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521.

เกรียงไกร เกิดศิริ. **งานพระเมรุ: ศิลปสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2552.

เกรียงมาศ พันธุ์ชัย ในนาม บริษัทในเครือเบทาโกร. (พระเมตตายิ่งใหญ่ไทยทั้งห้า). **โพสต์ทูเดย์** (14 พฤศจิกายน 2551): B05.

เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. (ทรงสิ้นแล้วแก้วกคินีจักรีสัมย์). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 61. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

เกษม ศรสงคราม. เป็นแบบอย่างที่สำคัญวันแม่นี้. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2162 (26 มีนาคม 2539): 39.

โกศล ชินะพงศ์ไพศาล. (ลาเดือนเดือนลับแล้ว). **มติชน** (9 มกราคม 2551): 19.

ช เขมร ลอของค์. (สักวาเขมร-ไทยใช้ใครอื่น). **สยามรัฐ** (27 กรกฎาคม 2538): 6.

ช.จ. (หม่อมเจ้าหญิงไขไชยรัศมี เทวกุล). (สิ้นพ่อลูกทุกข้เพียง). ใน **โคลงฉันท์ของลูก ๆ**, หน้า 17-19. พระนคร: ม.ป.พ., 2466. (พิมพ์แจกในการพระศพสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปกการ กัลณธรรมิกนารถบพิตรณ สัตวารถี่ 30 ณ วังเทวะเวศม์พระพุทธศักราช 2466).

ช.ส.ถนนพลับพลาชัย. ราษฎรรัตน. **ตู้ทอง** (23 ธันวาคม 2468): 769.

ขรรค์ชัย บุนปาน. (เหมือนเพ็ญโพยมโลมหล้ามาลับโลก). **มติชนสุดสัปดาห์** 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 98.

ขรรค์ชัย บุนปาน. จิตาลัย. ใน **ที่ระลึกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนี**, หน้า 108-109. กรุงเทพฯ: พิษเนศ พรินต์ติ้ง, 2535.

ขวัญเนตร อิกฐการุณย์ ในนาม โรงเรียนอัสสัมชัญศึกษา. (พระมิ่งขวัญจักรีวงศ์ทรงสง่า). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 148. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ข้าราชการตำรวจ สถานีตำรวจภูธรทุ่งสง. ข้าราชการตำรวจ สภ. ทุ่งสงสุดแสนอาลัย. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 171. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

คณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชินี. (สิ้นแล้วพระมิ่งขวัญ). ใน **สุทธิโสภา**, พิเศษ. กรุงเทพฯ: โรงเรียนราชินี, 2541. (โรงเรียนราชินีจัดทำถวายเพื่อแสดงคารวะบูชาแด่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา ท่านผู้จัดการโรงเรียนราชินี).

คณะผู้จัดทำนิตยสารขวัญเรือน. วันแผ่นดินรินน้ำตา. **ขวัญเรือน** 40, 868 (มกราคม 2551): 40.

- คณะผู้จัดทำนิตยสารจีเอ็ม. (“ธรรมะ” อยู่ในใจ “สมเด็จพระเจ้า”). GM 10, 151 (สิงหาคม 2538): 16.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารดิฉัน. สิ้นฟ้า. **ดิฉัน** 19, 444 (สิงหาคม 2538): 70.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์. (ขอบรรเลงเพลงปี่พาทย์นาฏศิลป์). **เนชั่นสุดสัปดาห์** 4, 164 (28 กรกฎาคม-3 สิงหาคม 2538): 43.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์. (ร้อยดวงใจส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้า). **เนชั่นสุดสัปดาห์** 4, 197 (15-21 มีนาคม 2539): 9.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารแพรว. (สมเด็จพระเจ้าแม่ฟ้า). **แพรว** 16, 382 (กรกฎาคม 2538): 97.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. (ขอเดชพระทูลกระหม่อมแก้ว). **มติชนสุดสัปดาห์** 16, 813 (19 มีนาคม 2539): 49.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. (ตั้งเดือนดับดับแล้ว). **มติชนสุดสัปดาห์** 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 30.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. (มองชาวไทยใจสะทกอกผวา). **มติชนสุดสัปดาห์** 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 30.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. (ยอมพระบาทยาตราที่จาร์ก). **มติชนสุดสัปดาห์** 29, 1474 (14-20 พฤศจิกายน 2551): 53.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. (สมเด็จพระเจ้าสุริยวงศ์). **มติชนสุดสัปดาห์** 28, 1430 (11-17 มกราคม 2551): 106.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. (อกอ้ออ้อ). **มติชนสุดสัปดาห์** 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 29.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. กัตถุญตาลัย. **มติชนสุดสัปดาห์** 28, 1430 (11-17 มกราคม 2551): 53.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. คิดถึง. **มติชนสุดสัปดาห์** 16, 813 (19 มีนาคม 2539): 49.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชนสุดสัปดาห์. สมเด็จพระเจ้า. **มติชนสุดสัปดาห์** 16, 812 (12 มีนาคม 2539): 49.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารศิลปวัฒนธรรม. (สิ้นยาหัวใจไทยเหมือนไกล้โรย). **ศิลปวัฒนธรรม** 16, 11 (กันยายน 2538): 16.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารศิลปวัฒนธรรม. (เหมือนโสมส่องแสงโคกสิ้นราศี). **ศิลปวัฒนธรรม** 16, 11 (กันยายน 2538): 51.
- คณะผู้จัดทำนิตยสารสกุลไทยรายสัปดาห์. (บวงสรวงราชรถราชยาน). **สกุลไทยรายสัปดาห์** 55, 2820 (พฤศจิกายน 2551): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำนิตยสารสกุลไทยรายสัปดาห์. สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2160 (12 มีนาคม 2539): 29.

คณะผู้จัดทำนิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. (สมเด็จพระพี่เลี้ยง). **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 56, 8 (4-10 มกราคม 2551): ปกหน้า.

คณะผู้จัดทำนิตยสารหญิงไทย. (เมื่อท้องฟ้าโคกสะอื้นทั่วผืนฟ้า). **หญิงไทย** 20, 477 (สิงหาคม 2538): 41.

คณะผู้จัดทำนิตยสารหมอชาวบ้าน. (คำรบปี 6 พฤษภาคม). **หมอชาวบ้าน** 29, 346 (กุมภาพันธ์ 2551): 1.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไอดีไซน์. (พระเสด็จคืนแดนสรวง). **ไอดีไซน์** 66 (มกราคม 2551): 4.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส. (เชิญ ๓ เสด็จสู่ฟ้า). **ไฮ-คลาส** 12, 144 (เมษายน 2539): 157.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮคลาส. (พระเสด็จสู่สถานวิมานสวรรค์). **ไฮคลาส** 12, 136 (สิงหาคม 2538): 12.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส. (พระเอยพระแม่). **ไฮ-คลาส** 12, 144 (เมษายน 2539): 162.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส. (เสียงร่ำเสียงไห้). **ไฮ-คลาส** 12, 144 (เมษายน 2539): 161.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส. (เอกองค์บรมอัฐ). **ไฮ-คลาส** 12, 144 (เมษายน 2539): 159.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮคลาส. (ไอ้พระเสด็จลับแล้ว). **ไฮคลาส** 25, 264 (มกราคม 2551): 7.

คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮคลาส. (ศรีนครินทร์ราชลัย). **ไฮคลาส** 12, 136 (สิงหาคม 2538): 165-167.

คณะผู้จัดทำวารสารการประจักษ์. (พระทรงมีแต่ให้แก่ไพร่ฟ้า). **วารสารการประจักษ์** 20, 3, 79 (กรกฎาคม – กันยายน 2538): 5.

คณะผู้จัดทำวารสารครุราชบุรี. (น้ำพระทัย สมเด็จย่า ดุจฟ้าหลัง). **ครุราชบุรี** 11, 11 (พฤศจิกายน 2538): 7.

คณะผู้จัดทำวารสารไทย. (ไอ้แม่ฟ้าหลวง). **วารสารไทย** 15, 60 (ตุลาคม-ธันวาคม 2538): 70.

คณะผู้จัดทำวารสารรัฐสภาสาร. (แปดสิบสี่ปีผ่านนานนักแล้ว). **รัฐสภาสาร** 56, 1 (มกราคม 2551): 6. (คล้ายกับ แนวหน้า ราตรีประดับดาว หน้า 7)

คณะผู้จัดทำวารสารวิทยากรย์. (น้อมเกล้าแทบเบื้องพระยุคลบาท). **วารสารวิทยากรย์** 107, 4 (กุมภาพันธ์ 2551): 3.

คณะผู้จัดทำวารสารศิลปากร. (ใจทุกดวงสะดุดหยุดสะอื้น). **ศิลปากร** 51, 1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2551): 92.

คณะผู้จัดทำวารสารหลักเมือง. (ถิ่นกันดาร ได้สดชื่น ทรงยื่นช่วย). **หลักเมือง** 17, 202 (มกราคม 2551): 3.

คณะผู้จัดทำวารสารหลักเมือง. พระโสทรเชษฐภคินี. **หลักเมือง** 18, 212 (พฤศจิกายน 2551): 5.

คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต. อนุสาวรีย์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 2. ฉบับที่ 12-15. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 177-178. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2529. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต. อนุสาวรีย์ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 5. ฉบับที่ 46-54. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 97-98. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2532. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต. อนุสาวรีย์ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 8. ฉบับที่ 80-92. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 81-82. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2535. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต. อนุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานาถ. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 7. ฉบับที่ 67-79. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 177-180. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2529. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต. อนุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาสมณะเจ้า. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 12. ฉบับที่ 132-143. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 33-34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2539. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

คณะผู้จัดทำหนังสือไทยเขษม. ไทยกำสรด. **ไทยเขษม** ปีที่ 2 เล่ม 8 (5 ธันวาคม 2468): 1-4.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์กสิกร. (ตั้งฟ้าหม่น ชลสงบ สยบเสียง). **กสิกร** (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2551): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ข่าวสด. (แม่ฟ้าหลวงสมเด็จพระย่าฯ ล่วงฟ้าหา). **ข่าวสด** (20 กรกฎาคม 2538): 2.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์คู่แข่ง. (หลังน้ำตาข้ามแผ่นดินสิ้นทุกหยด). **คู่แข่ง** 15 (สิงหาคม 2538): 7.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ. (สิ้นพระทูลกระหม่อมแก้ว). **ฐานเศรษฐกิจ** 28 (6-9 มกราคม 2551): 1.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ดาวสยาม. (สดับข่าวร้ายหัวใจใกล้จะขาด). **ดาวสยาม** (20 กรกฎาคม 2538): 1.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์. (งามเอยจริยวัตร). **เดลินิวส์** (3 มกราคม 2551): 6.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์. (พระโสทรเชษฐภคินีศรีประเทศ). **เดลินิวส์** (10 พฤศจิกายน 2551): 9.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์. (วิปโยคทั่วแผ่นดินเหมือนสิ้นขวัญ). **เดลินิวส์** (10 มีนาคม 2539): 4.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์. (ส่งเสด็จสู่ห้วงสวรรค์). **เดลินิวส์** (5 มีนาคม 2539): 1.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์. (ไฉ่ว่าพระทูลกระหม่อมแก้ว). **เดลินิวส์** (5 พฤศจิกายน 2551): 9.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า. (จวนจะรุ่งแล้วนะเจ้าพี่ชอลา). **แนวหน้า** (9 เมษายน 2528): พิเศษ 4.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า. (สิ้นเสียงปี่แตรสังข์กังวานแว่ว). **แนวหน้า** (10 เมษายน 2528): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า. พระราชคุณานุสรณ์ น้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. **แนวหน้า** (19 กรกฎาคม 2538): 1.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า. ศรีนครินทรालย์. **แนวหน้า** (10 มีนาคม 2539): 4.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า. สัตตมวารราชคุณานุสรณ์. **แนวหน้า** (25 กรกฎาคม 2538): 25.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์บ้านเมือง. (คราวร้อนคลายร้อนร่วม). **บ้านเมือง** (9 มีนาคม 2539): 6.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์บ้านเมือง. (ฟ้ามีดแผ่นดินหมอง). **บ้านเมือง** (11 มีนาคม 2539): 3.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์บ้านเมือง. (ยามหนาวกลับอุ่นได้). **บ้านเมือง** (9 มีนาคม 2539): 4.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ. (พระสถิตอยู่สวรรคตขึ้นฟ้าแล้ว). **ประชาชาติธุรกิจ** (17-19 พฤศจิกายน 2551): 20.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ. (ฟ้าร้องฟ้าร้องให้). **ประชาชาติธุรกิจ** (24-26 กรกฎาคม 2538): 1.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ. (อัญเชิญทวยเทพไท้). **ประชาชาติธุรกิจ** (13-16 พฤศจิกายน 2551): 1.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ไปรษณีย์. (เอกองค์อติศรไธ). **ไปรษณีย์** ปีที่ 1 ฉบับที่ 6 (มิถุนายน 2489): 2.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ไปรษณีย์. (ไอ้! วันวิโยคนิกรเค้า). **ไปรษณีย์** ปีที่ 1 ฉบับที่ 6 (มิถุนายน 2489): 2.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน. (สิ้นแล้วแม่ฟ้าหลวงแห่งปวงราษฎร์). **ผู้จัดการรายวัน** (20 กรกฎาคม 2538): 14.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (10 มีนาคมไทยกราบไหว้ย่า). **มติชน** (17 มีนาคม 2539): 5

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (กราบบังคมสมเด็จย่าอีกคราวหนึ่ง). **มติชน** (10 มีนาคม 2539): 5.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (แต่นี้จะตรมตรอมไป). **มติชน** (11 มีนาคม 2539): 12.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (ทวยราษฎร์ร่วมซ้องศรัทธา). **มติชน** (11 มีนาคม 2539): 12.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (ทุกกราบทุกก้มบังคมคัล). **มติชน** (11 มีนาคม 2539): 4.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (ทุกอย่างใจว่างเจียนวาย). **มติชน** (11 มีนาคม 2539): 9.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (ทุกอย่างเชิญย่าดำเนิน). **มติชน** (11 มีนาคม 2539): 8.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (เพียรยอมสวายฟ้าฟาด). **มติชน** (23 กรกฎาคม 2538): 5.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (ย้ายอยู่สวรรค์ใครไล). **มติชน** (12 มีนาคม 2539): 4.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (ศรีนครินทร์ปั้นนครามาลาล่วง). **มติชน** (24 กรกฎาคม 2538): 18.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. (ไอ้, พระทูลกระหม่อมแก้ว). **มติชน** (17 มีนาคม 2539): 5.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน. พระกัลยาณมิตรอาจารย์ แสงหนึ่ง ส่องสว่าง ณ กลางใจ. **มติชน** (13 พฤศจิกายน 2551): 19.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัย. จักรูรามหาราชคุณานุสรณ์. **มหาวิทยาลัย** ปีที่ 3 (2468): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ. (ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัยสม). **สยามธุรกิจ** (19-21 พฤศจิกายน 2551): 1.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ. พญาโคก. **สยามธุรกิจ** (5-7 พฤศจิกายน 2551): 2.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ. โมกษพฤกษชาติ. **สยามธุรกิจ** (8-11 พฤศจิกายน 2551): 2.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามโพสต์. (10 มีนาคม ประชาชน ประชุมจิต). **สยามโพสต์** (10 มีนาคม 2539): 17.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามโพสต์. (ต่อแต่นี้ไม่มีแล้ว). **สยามโพสต์** (20 กรกฎาคม 2538): 8.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามโพสต์. (ไฉ่สิ้นแล้วดวงแก้วของข้าน้อย). **สยามโพสต์** (25 กรกฎาคม 2538): 12.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามรัฐ. บันทึกอันโหยไห้ของแผ่นดิน. **สยามรัฐ** (11 มีนาคม 2539): 2.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามรัฐ. ยา. **สยามรัฐ** (11 มีนาคม 2539): 5.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สารานุกรม. มหาธีรราชานุสร. **สารานุกรมปีที่ 1 เล่มที่ 1** (12 กุมภาพันธ์ 2468): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษ. อนุสรณ์นียกถา. **สุภาพบุรุษ** เล่มที่ 9 (ตุลาคม 2472): ข-ง.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์. (ทวยไท ไผ่ทอดูโรศก). **เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์** เล่มที่ 7 ตอนที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2465): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์. ถวายพระอาลัยนายพลเรือเอกสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธกรมหลวงนครราชสีมาผู้สำเร็จราชการทหารเรือ. **เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์** เล่มที่ 9 ตอนที่ 3 (มีนาคม 2467): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์. ถวายอาลัย. **เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์** เล่มที่ 11 ตอนที่ 8 (สิงหาคม 2470): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์. มหาสมณานุสสาวรีย์. **เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์** เล่มที่ 5 ตอนที่ 9 (กันยายน 2464): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์. เสนาพิลาป. **เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์** เล่มที่ 9 ตอนที่ 13 (ธันวาคม 2468): พิเศษ.

คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์อาทิตย์รายสัปดาห์. (พระอินทรีย์อาจสูญหายมลายสิ้น). **อาทิตย์รายสัปดาห์** 19, 978 (8-14 มีนาคม 2539): 3.

คณะผู้จัดทำหนังสือแมคเอชิน วัฒนาวิทยา. ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระราชอาลัย. **แมคเอชิน วัฒนา วิทยา(จดหมายเหตุแสงอรุณ)** เล่มที่ 31 ฉบับที่ 9 (ธันวาคม 2468): 460-462.

คณะผู้จัดทำหนังสือแมคเอชิน วัฒนาวิทยา. สวรรค์คดแลพระเกียรติยศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง รัชกาลปัจจุบัน. **แมคเอชิน วัฒนา วิทยา (จดหมายเหตุแสงอรุณ)** เล่มที่ 25 ฉบับที่ 8 (พฤศจิกายน 2462): 399-400.

คณะผู้จัดทำหนังสือวิทยาสารรายเดือน. คำสววรรคาลัยอุทิศ. **วิทยาสาร** เล่มที่ 1 ตอนที่ 3 (ธันวาคม 2468): ก-ค.

คณะผู้จัดทำหนังสือส่งเสริมสัตย์สุวรรคาลัย. (สนั่นเสียงสะอื้นเศร้าร่ำแผ่นดิน). ใน ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา (บรรณาธิการ), **ส่งเสริมสัตย์สุวรรคาลัย: บันทึกพระราชพิธีพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 110. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมมิตร พรินติ้ง, 2539.

คณะผู้จัดทำหนังสือสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. (ข้าแต่ “แม่ฟ้าหลวง”). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า (7). กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2539. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เป็นพระราชานุสรณ์ ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ วันที่ 10 มีนาคม 2539).

คณะผู้จัดทำหนังสือสยามวิทยาศาสตร์. มหาวิทยาลัย. **สยามวิทยาศาสตร์** ตอนที่ 1 (มกราคม 2468): พิเศษ.

คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ บริษัท สำนักพิมพ์เพชรกะรัต จำกัด. (พระพี่น้องฯ สู่ฟ้าอาลัยลับ). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 59. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (เมื่อฟ้าหม่นใจหมองครองความเศร้า). **มติชน** (8 มกราคม 2551): 1.

คนงานกรุงเทพมหานคร. (สัปดาห์สมเด็จพระเจ้าแม่ฟ้าหลวง). **สยามรัฐ** (21 กรกฎาคม 2538): 6.

คนดอนคา. (สัปดาห์แม่ปลงตกยถรรวมท้อง). **สยามรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 6.

คณะครูโรงเรียนราชินี. คำจารึกในพวงมาลาสักการะพระศพของคณะครูโรงเรียนราชินี. ใน **พิจิตรานุสร**, หน้า 65. พระนคร: โรงพิมพ์พานิชสุภผล, 2486. (สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงหม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล ท.จ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ 19 เมษายน 2486).

คณะนักเรียนราชินี (บน). คำจารึกในพวงมาลาสักการะพระศพของคณะนักเรียนราชินี(บน). ใน **พิจิตรานุสร**, หน้า 66. พระนคร: โรงพิมพ์พานิชสุภผล, 2486. (สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงหม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุลท.จ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ 19 เมษายน 2486).

คณะนักเรียนราชินี (ล่าง). คำจารึกในพวงมาลาสักการะพระศพของคณะนักเรียนราชินี(ล่าง). ใน **พิจิตรานุสร**, หน้า 65. พระนคร: โรงพิมพ์พานิชสุภผล, 2486. (สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงหม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุลท.จ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ 19 เมษายน 2486).

คมทวน คันธนู. เพลิดเพลินการกีฬา. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 89-97. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหา

กฤษฎาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชกุมารี พระบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 1 ถึงภาคที่

3. ม.ป.ท., 2553. (พิมพ์สนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเมื่อสวรรคตบรรจบครบ 100 ปี ณ วันที่ 23 ตุลาคม 2553).

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2543.

คำยวง ศรีธวัช, หม่อมหลวง. **วรรณกรรมประเภทฉันท์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2532.

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระ ประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2534.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. **ลักษณะไทย.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. **สมบัติไทย.** กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2524.

คุณพุ่ม. **เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ.** พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464. (แจกในการ กฐินพระราชทาน มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าเณร ณ วัดปากน้ำ พ.ศ. 2464).

โคลงกระทู้ได้รางวัลในการประกวดสำนวน. (สุด จะโดยเสด็จได้) ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3.** หน้า 37. พระนคร: โรงพิมพ์ โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศต มาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

โคลงกระทู้ได้รางวัลในการประกวดสำนวน. (สุด ทวีทเวษเศร้า). **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3.** หน้า 37. พระนคร: โรงพิมพ์ โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศต มาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

โคลงนิราศนรินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2537. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกช่วง ประสิทธิ์ยุทธศิลป์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 26 ธันวาคม 2537).

โคลงพระราชพงษาวดารซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้คัดแปดตอน ๆ. พระนคร: โรงอักษรพิมพ์การ, 2430.

(แต่งขึ้นสำหรับพระราชทานในการพระศพ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แลพระอรรคชายาเธอ พระเมรุท้องสนามหลวง ปีกุนนพศก จุลศักราช 1249).

โคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒนเดช กับแม่น ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2451.

จดหมายเหตุประชาชน: ชาวสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์สิ้นพระชนม์ จากหนังสือพิมพ์ เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2551.

จรรยา ภู้อยอดยิ่ง ในนาม วิทยาลัยสารพัดช่างสมุทรปราการ. (พุธที่ 2 มกราคม ฟ้ามุ่่นหมอง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 161. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสสภา, 2548.

จรัส สืบแสง. (พิตรมาต่วนทั้ง). คอลเลชันนิวส์ THE COLLEGE NEWS Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 363.

จักรา วราฤทธิ์. อาลัย "สมเด็จพระย่า". สกุลไทยรายสัปดาห์ 42, 2160 (มีนาคม 2539): 45.

จันทิมา วชิราภรณ์. ัญญุเสด็จสู่สวรรคต ณ เบื้องบน. หญิงไทย 20, 477 (สิงหาคม 2538): 27.

จามรี เปลี่ยนรังสี. อาลัยลาสมเด็จพระย่าราชสุดดี. ไกล่หมอบ 19, 8 (สิงหาคม 2538): 10.

จรัส นุ่มนนท์. (ข้ารัฐศึกโคกเศร้า). คอลเลชันนิวส์ THE COLLEGE NEWS Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 367.

จำเริญ แสงดวงแข ในนาม มหาวิทยาลัยทักษิณ. รำลึกพระกรุณาธิคุณ. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 90. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

จำเริญรัตน์ เจือจันทร์ ในนาม มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล. กัลยาณิวัฒนาศิรวาทาลัย. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 111. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

- จิตติ นพวงศ์, หม่อมหลวง. สวรรคตวาระฉันท์. **วงวรรณคดี** เล่มที่ 6 (กรกฎาคม 2489): 1.
- จิตพิศุทธิ โภคทรัพย์ ในนาม โรงเรียนศรีวิกรม์. **เสด็จสู่สวรรคาลัยไทยโทมนัส**. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 138-139. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- จิตอาภา ดีประวัติ ในนาม กระทรวงพลังงาน. (พระเสด็จสู่สวรรคาลัยล่วงหน้า). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 62. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- จิรวร วิทยศักดิ์พันธุ์. นโยบายวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), **จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการเมืองไทยสมัยใหม่**, หน้า 228-350. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา ในนาม โครงการอิงค์เอิร์ธ. (จากขุนเขา สู่ขุนเขา เมฆเทาหม่น). **บ้านเมือง** (31 กรกฎาคม 2538): 3.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา ในนาม บริษัท ห้างสรรพสินค้า โรบินสัน จำกัด (มหาชน). (แม่ปลงจิตเตรียมใจให้ยอมรับ). **ข่าวสด** (20 กรกฎาคม 2538): 22.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา ในนาม หนังสือพิมพ์สยามโพสต์. (จารึกเป็นประวัติแห่งรัฐชาติ). **สยามโพสต์** (10 มีนาคม 2539): 5.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา. แก้วกัลยาณี. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 16, 815 (11-17 มกราคม 2551): 3.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา. ดอกไม้จันทน์สิ้นไหวในแรงลม. **กรุงเทพธุรกิจ จุดประกายวันอาทิตย์** (10 มีนาคม 2539): 11.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา. ลับรู้งาม. **คมชัดลึก** (3 มกราคม 2551): 9.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา. ส่งเสด็จ เสด็จสรวงห้วงสวรรค์. **มติชนสุดสัปดาห์** 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 30.
- จิระนนท์ พิตรปรีชา. เสด็จฟ้าเสวยสวรรค์. **คมชัดลึก** (16 พฤศจิกายน 2551): 1.
- จิระศักดิ์ ธรรมประศาสน์ ในนาม บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน). (แสนอาลัย จันทร์เคยเห็นเด่นบนฟ้า). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 78. กรุงเทพฯ:เพชรกะรัต, 2551.

- จิรายุ ห่วงทรัพย์ ในนาม หนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ. (ไอ้โศกเศร้า ดั่งโลกสิ้น). **สยามธุรกิจ** (15-18 พฤศจิกายน 2551): 2.
- จุมพล วัฒนบุญ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. (ทรงละโลกยะเยื้อง). **ข่าวสด** (19 พฤศจิกายน 2551): 7.
- จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง ในนาม ตริเพชรรีชีชูเชลล์. (ดอกไม้จันทน์...จารึกค่าอาลัยรัก). **เดลินิวส์** (16 พฤศจิกายน 2551): 20.
- จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง. (แพรสีดำคล้ำหมองครองความเศร้า). **เดลินิวส์** (16 พฤศจิกายน 2551): 21.
- จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง. (ฟ้าหม่นดินหมองแอบร้องไห้). **คมชัดลึก** (23 พฤศจิกายน 2551): 23.
- จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง. (วันที่สองมกราคมระงมเศร้า). **เดลินิวส์** (3 มกราคม 2551): 1.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ไกลบ้าน**. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางทองพับ พานิชพัฒน์ ต.ช. ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร บางเขน กรุงเทพฯ วันอาทิตย์ที่ 20 มิถุนายน 2536).
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ไกลบ้าน**. เล่ม 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางทองพับ พานิชพัฒน์ ต.ช. ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร บางเขน กรุงเทพฯ วันอาทิตย์ที่ 20 มิถุนายน 2536).
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. ปกิณกะเนื่องกับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ. ในเกรียงไกร เกิดศิริ (บรรณาธิการ), **งานพระเมรุ: ศิลปสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง**, หน้า 1-7. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **สาระไทย: รวบรวมบทความเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในนาม คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัย. (ไฉ่ยามระทมอุระระทด). **มหาวิทยาลัย 5** (กรกฎาคม 2470): พิเศษ.
- เจิม ภูวะปัจฉิม. (ไอ้อาตุรเทศว้าง). **คอลเลชันนิวส์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 363.
- เจิมใจ แยมผกา ในนาม บริษัท แมเนเจอร์ มีเดีย กรุ๊ป จำกัด (มหาชน). **กัลยาณิวัฒนาราชสดุดี. ผู้จัดการ** (4 มกราคม 2551): 11.
- ฉ. สุนทรายน. ราษฎรกำศรวล ฦัฐรัชกาล. **ผู้ทอง** (13 มกราคม 2468): 830.

ฉลอมรัตน์ เกษร ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตจักรพงษ์ภูวนารถ.

(พระยศเออยิ่งฟ้า). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 92. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ฉัตรชัย คำภาพรพันธุ์ ในนาม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. (ทุกซ์แผ่นดิน ลั่นแล้วมณีแก้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 187. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

เฉลิมชัย ยอดมาลัย. กราบพระบาทพระโสทรเชษฐภคินี ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย. **แนวหน้า** (15 พฤศจิกายน 2551): 2.

ชมรมแม่ชื้อสระ. (สัปดาห์สมเด็จพระเจ้าสุริยวงค์). **สยามรัฐ** (21 กรกฎาคม 2538): 6.

ชมัยภร แสงกระจ่าง ในนาม สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย. พจนานุกรมถวายสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. **คมชัดลึก** (11 มกราคม 2551): พิเศษ.

ชมัยภร แสงกระจ่าง ในนาม สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย. อาลัยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ. **คมชัดลึก** (3 มกราคม 2551): 9.

ชมัยภร แสงกระจ่าง. (แต่ยังเยาว์ทรงสิริโฉมประโลมหล้า). **ขวัญเรือน** 40, 868 (มกราคม 2551): 16.

ชมัยภร แสงกระจ่าง. เสด็จสวรรคตแล้ว. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 42, 8 (23-29 กรกฎาคม 2538): 57.

ชมัยภร แสงกระจ่าง. เสด็จสู่สวรรคต. **คมชัดลึก** (16 พฤศจิกายน 2551): 9.

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. **ภาพแห่งชมเครื่องควหาวน ภาพแห่งนิราศแรมรสร้าง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. คติเรื่องพุทธราชา. ใน **วรรณกรรมศิลปะสุดดี**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัยการพิมพ์, 2538. (ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ "ยอยศธรรมิกราช" ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชสมบัติครบ 50 ปี 6-7 กรกฎาคม 2538 ณ หอประชุมเมืองไทยประกันชีวิต ถนนรัชดาภิเษก กรุงเทพมหานคร).

- ชลดา เรื่องรักษลิขิต. **ตะเลงพ่าย ศรีมหากาพย์**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2541. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน พิมพ์ประกาศเกียรติคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส 9-11 ธันวาคม 2541).
- ชลดา เรื่องรักษลิขิต. **นิราศสุพรรณ: ความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ของสุนทรภู่ในการแต่งโคลงสี่สุภาพ**. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, 2555.
- ชลดา เรื่องรักษลิขิต. **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ชลดา เรื่องรักษลิขิต ในนาม วารสารราชบัณฑิตยสถาน. (ฉบับเคยฉบับแล้ว). **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** 33, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551): 3.
- ชลดา เรื่องรักษลิขิต ในนาม วารสารราชบัณฑิตยสถาน. คารวาลัย. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** 33, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): ปกหลัง.
- ชลารัตน์. (ใ้ องค์พระทรงรัชนี). **ตู้ทอง** (13 มกราคม 2468): 831.
- ชวณ เพชรแก้ว. **การศึกษาวรรณคดีไทยเอกสารประกอบการเรียนนิชาวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสามัญโรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2520.
- ชวพันธุ์ เพชรไกร ในนาม โรงเรียนมัธยมด่านสำโรง. (รวมน้ำตารอยอาลัยหลอมใจราษฎร์). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 131. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- ชวรินทร์ คำมาเขียว ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา. (เสด็จลาฉบับแล้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 93. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- ชวลิต ผู้กักดี ในนาม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. (ร้อยรัก...). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 72. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- ช่อเอื้อง เรื่องไรวัลย์ ในนาม ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา. สมเด็จพระย่า แม่ฟ้าหลวง. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2161(19 มีนาคม 2539): 43.
- ชัชพล ชัยพร. สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. **ศิลปวัฒนธรรม** 30,1 (พฤศจิกายน 2551): 106-118.

ชัยณรงค์ วีระมโนกุล ในนาม โรงเรียนกุลสตรีบริหารธุรกิจ. (สมเด็จพระพี่นางกัลยา). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 121. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ชัยพนธ์ ชวาลวณิชชัย ในนาม โรงเรียนสาธิตมหาวิทาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ ปทุมวัน. (อาเศียรวาท สดุดี). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 146. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ชัยวัฒน์ ศิขรินทร์ ในนาม วิทยาลัยการอาชีพไทยน้อย. แต่องค์เชษฐภคินี... ที่ลาลับ. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 150. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ชัยศรี สุนทรพิพิธ ชาลี. (สรวมชีพอาศิรวาทพระราชชนนี). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 135. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวาย เป็นราชสักการสดุดีเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. รัชกาลที่ 5 กักับการเสด็จฯ อินเดีย พ.ศ. 2414 และความเข้าใจต่อการปฏิรูปแห่งรัชสมัย. ในชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), **รัชกาลที่ 5: สยามกับอุษาคเนย์และชมพูทวีป**, หน้า 37-46. กรุงเทพฯ: มุลินิติโตโยต้าประเทศไทย, 2547.

ชาวพะม่าในพระนคร. (แต่องค์ปิยะราชาเจ้า). **วงวรรณคดี** เล่มที่ 29 (มิถุนายน 2491): 3. (คัดจาก พวงดอกไม้ถวายสักการะพระบรมศพ รัชกาลที่ 8).

ชำนานญ เกิดพิบูลย์. (เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา). **วชิรานุสรณ์สาร** 27, 2 (เมษายน 2551): 3.

ชำนินโหวหาร, พระ. **โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2546.

ชิตน รายะเลข. โคลงของนายชิน รายะเลข. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 9-17. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

ชิต บุรทัต. คำฉันท์สังเวควรรณนา. **ศัพท์ไทย** เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ชม-ฉ.

ชิต บุรทัต. มหิตลอลดลยเดชกถา. **ข่าวแพทย์** ปีที่ 2 เล่มที่ 4 (ตุลาคม 2472): ข-ง.

ชิต บุรทัต. วิปโยคกถา. **ศัพท์ไทย**. ธันวาคม 2468. พิเศษ.

ชิต บุรทัต. สังเวคกถา. **ศัพท์ไทย** เล่มที่ 3 ตอนที่ 1 (สิงหาคม 2466): พิเศษ.

ชิต บุรทัต. เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ. **ศัพท์ไทย** เล่มที่ 2 ตอนที่ 11 (มิถุนายน 2466): ก-ค.

ชิน เหยียน. (พวกเราชาวแวนแคว้น). **คอลเลชันนิสต์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 364-365.

ชุนห์ฉวี หาญอรุณสมบุรณ์ ในนาม โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ. (พระพี่น้องทรงลาลับ). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 122. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ชุติมา ปัทมพิงษ์ ในนาม โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย. (ร้อยดวงใจราษฎร์ล้วน). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 145. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ชู สาครณี. (อินรินทรปิ่นเกล้า). **คอลเลชันนิสต์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 364.

โชคชัย บัณฑิต. สองมกรา คื่นฟ้าหนาว. **คมชัดลึก** (3 มกราคม 2551): 9.

โชษิตา มณีใส ในนาม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อกอื้นหทัยนรสยาม). ใน **หนังสือที่ระลึก งานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ 14-19 พฤศจิกายน 2551 ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง**, พิเศษ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

โชษิตา มณีใส ในนาม สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **วารสารไทย** 29, 105 (มกราคม-มีนาคม 2551): 4.

ไชยรัตน์ รัตนวิจิตร. (สักวาน้ำตามาจากไหน). **สยามรัฐ** (22 กรกฎาคม 2538): 6.

ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. **ขอพระเกียรติ 3 รัชกาล**. กรุงเทพฯ: บางกระบือการพิมพ์, 2518. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางประทีป ช่างขวัญยืน ณ เมรุวัดพิเรนทร์วรจักร วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2518).

แซรวาส, นิโกลาส์. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช**. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2550.

ญาดา อรุณเวช. **พัฒนาการของฉันทน์ในวรรณกรรมคำฉันท์**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. **รังสรรค์อนามัย สาธารณสุข และการแพทย์. ในราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 107-114. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

ณ กภาพ เลหาหะวิไลย ในนาม หนังสือพิมพ์โพสท์ทูเดย์. (แ่วล่สำเนียง เสียงเพลงลา พญาโคก). **โพสท์ทูเดย์** (16 พฤศจิกายน 2551): พิเศษ 1.

ณ กภาพ เลหาหะวิไลย ในนาม หนังสือพิมพ์โพสท์ทูเดย์. (เห็นหน้าพ่อ แล้วใจ ลูกไหวหวั่น). **โพสท์ทูเดย์** (15 พฤศจิกายน 2551): พิเศษ 1.

ณัฐฐภัทร นาวิกชีวัน. กราบฝ่าพระบาท พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า วิภาวดีรังสิต. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 26. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

ณัฐฐภัทร จันทวิช. **เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกฯ, 2551.

ณัฐฐภัทร จันทวิช. ราชรถ. ใน **เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ**. หน้า 121-214. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (พิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง)

ณัฐกัญจน์ นาคนวน. **นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ทร์ ขาวงาม**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ณัฐนรี โพธิ์ขำ. (2 มกรา พระพี่นางฯ ทรงสิ้นแล้ว). **ศาลยุติธรรมปริทัศน์** 2, 3 (กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2551): 4.

ดวงจันทร์ เสงส์สวัสดิ์ ในนาม สถาบันค้นคว้าและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร. (ส่งเสด็จสู่สวรรคตชั้นยอด ฟ้า). **วารสารอาหาร** 38, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2551): 1.

- ดวงใจ รวีปริษา. (สมเด็จพระย่า แม่ฟ้าหลวง). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 138. กรุงเทพฯ:อักษรโสมภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการสดุดีเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).
- ดวงใจ รวีปริษา. แม่ฟ้าหลวงของชาวไทย. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 167-172. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).
- दारवान. (แสนสุดสลดซึ้ง). **คอลเลชันนิสต์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 356-357.
- ดาวฤกษ์. ข้าครวญ. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 4. ฉบับที่ 38-ฉบับพิเศษ. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 157. กรุงเทพฯ:มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2531. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).
- ดำรงศ์ สุริยะรังสี. แม่ฟ้าหลวง. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2161 (19 มีนาคม 2539): 43.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ความทรงจำ**. กรุงเทพฯ: บุรินทร์การพิมพ์, 2517.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. คำนำ. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2516.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานวังหน้า**. กรุงเทพฯ : การุณการพิมพ์, 2524. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ชุนนารณนิกร (ต่าย ณ ป้อมเพชร์) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 17 สิงหาคม 2524).
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. คำอธิบาย. ใน **นิราศสุนทรภู่**, กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504: 79-80.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. โคลงประดับพวงมาลาถวายพระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ ในวันเสาร์ที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2470. ใน **พระกวีนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**, หน้า 132. พระนคร: สำนักพิมพ์อุดม, 2487.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, 2518.

ตำราภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส กับตำนานมโหรี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์, 2470. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมเอื้อน ในรัชกาลที่ 5).

ตำราภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานหอพระสมุด หอพระมณเฑียรธรรม หอขีรญาณ หอพุทธศาสนสังคหะ และหอสมุดสำหรับพระนคร**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ สภานายกกับกรรมการ แลเจ้าพนักงานหอพระสมุด เรียบเรียงทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อเสด็จเปิดหอพระสมุดสำหรับพระนคร ณ วันเสาร์ที่ 6 มกราคม ปีโรง พ.ศ. 2459).

ตำราภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ไอดีเยิร์สแควร์, 2546.

ดุสิต คร่ำสุข. ศึกษาไผ่หาแหล่งเรียนรู้. ใน **พระปีย์โสทรเชษฐภคินี**, หน้า 137. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

เด็กหญิงสมศรี และเพื่อน. (สกวาประชาไทยล้วนใจหาย). **สยามรัฐ** (24 กรกฎาคม 2538): 6.

เดชา หันหาบุญ, น.อ. สดุดี... สมเด็จพระเจ้า. **กระจกเงา** 3, 14 (สิงหาคม 2538): พิเศษ.

เด่นดาว ศิลปานนท์ ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร. แนวความคิดในการออกแบบสร้างพระเมรุมาศ. ใน **ศิลปสถาปัตยกรรมไทยในพระเมรุมาศ**. หน้า 5. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2551. (ที่ระลึกพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานสำนักนายกรัฐมนตรี ประจำปี 2551 วันพฤหัสบดีที่ 30 ตุลาคม 2551 ณ วัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร).

แดน วีรชน. สุดจะหาผู้ใดในโลกห้ำหั่นเทียบเทียมสมเด็จพระเจ้า. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2162 (26 มีนาคม 2539): 39.

ตะวัน เกียรติบุญญาฤทธิ์ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. ราชภัฏถวายอาลัย. **มติชน** (16 พฤศจิกายน 2551): 25.

ถวัลย์ นวลลักษณ์กี. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า (บรรณารักษ์), **ส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้า: ประมวลเรื่องจากหนังสือพิมพ์**, หน้า 202. กรุงเทพฯ: วงศ์จร, 2540. (จัดพิมพ์ในวาระครบ 1 ปีแห่งการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2540).

ถวัลย์ มงคลรัตน์. ยอดวีรสตรีไทย. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 7. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

- ถาวร เปรมโยธิน. (สัปดาห์อาศรมสุนทรเวช). **สยามรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 6.
- ท.ป. (หม่อมเจ้าหญิงทิพยรัตนประภา เทวกุล). (ใ้พระบิดเรศผู้). ใน **โคลงฉันท์ของลูก ๆ**, หน้า 5-7.
พระนคร: ม.ป.พ., 2466. (พิมพ์แจกในการพระศพสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
กัลณธรรมิกนารถบพิตรณ สัตวาทที่ 30 ณ วังเทวะเวศม์พระพุทธศักราช 2466).
- ท.ว. (พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ). **อี**, แม่นี้จะล่องไป!. ใน **โคลงฉันท์ของ
ลูก ๆ**, หน้า 1-3. พระนคร: ม.ป.พ., 2466. (พิมพ์แจกในการพระศพสมเด็จพระยาเทวะ
วงศ์วโรปการ กัลณธรรมิกนารถบพิตรณ สัตวาทที่ 30 ณ วังเทวะเวศม์พระพุทธศักราช
2466).
- ทรงฤทธิ์ นิคมโหมด. (เชิญเกิดประทับฟ้า). **พลอยแกมเพชร** 17, 403 (พฤศจิกายน 2551): 105.
- ทวีผล หาญประเสริฐ. “สมเด็จพระเจ้า”. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2161 (19 มีนาคม 2539): 43.
- ทวิสุข ทองถาวร และ นิภา ทองถาวร. งานวิจัยดาราศาสตร์. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรี
นครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 139-149. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรม
ศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์
ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10
มีนาคม 2539).
- ทศ เย็นชื่น. (หยาดน้ำตาหลังวัน). **กรุงเทพธุรกิจ** (16 มกราคม 2551): 7.
- ทองดี. (ความทุกข์ได้ไปแล้ว). **คอลเลจนิวส์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468):
365.
- ทองแถม นางจ๋านง ในนาม นิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. ย่าของฟ้า ย่าของแผ่นดิน.
สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 42, 41 (10-16 มีนาคม 2539): 1.
- ทองแถม นางจ๋านง ในนาม หนังสือพิมพ์สยามรัฐ. (สยามรัฐสะท้อนอาลัย). **สยามรัฐ** (10 มีนาคม
2539): 1.
- ทองแถม นางจ๋านง. (เจ้าฟ้าผู้ครองใจ). **สยามรัฐ** (16 พฤศจิกายน 2551): 1.
- ทองแถม นางจ๋านง. (พระพันสัจญะสิ้น). **สยามรัฐ** (14 พฤศจิกายน 2551): 1.
- ทองแถม นางจ๋านง. (พอนด์ลับสังขาร). **สยามรัฐ** (15 พฤศจิกายน 2551): 1.
- ทองเอี่ยม เจริญสม. (สัปดาห์ถึงคราวิปโยค). **สยามรัฐ** (21 มีนาคม 2539): 6.
- ทัศนาวลัย ศรสงคราม. คำนำ ใน “แสงหนึ่ง”. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550:
(หนังสือประกอบนิทรรศการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในโอกาสเจริญพระชนมายุ 84 พรรษา).

ทัศนีย์ มงคลรัตน์. (จันทร์เด่นดวงล่องลับกลับสวรรค์). **หญิงไทย** 34, 797 (ธันวาคม 2551): 16-17.
ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,
2545.

ทีมงานภูธรวิพากษ์. ถึงลัทธิองค์ก็จำรู้ด้วยจงรัก. **สยามรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 22.
เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, กระทรวง. ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย. **มติชน** (11 มกราคม 2551):
7.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (ประการศิลป์กวีเลิศล้ำ). ใน **ที่ระลึกในพิธี
พระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนิ**, หน้า 39. กรุงเทพฯ: พิษณุต พริ้นติ้ง,
2535.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (ฝนเคยฉ่ำขึ้นท้อง). ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**,
พิเศษ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่
มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า
วิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (สองหัตถ์เคยโอบอุ้ม) ใน **พระผู้เพิ่งจากไป**
, หน้า 1. กรุงเทพฯ: มติชน 2527. (กองบรรณาธิการมติชน จัดพิมพ์เพื่อน้อมระลึกถึงสมเด็จพระ
นางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7).

เทศบาลนครภูเก็ต. (แสงหนึ่งคือรุ่งงาม). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ
ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวง
นราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 182. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

เทศบาลบาล กรมการปกครอง. (วันที่สองมกราคมระดมโคก). **เทศบาลบาล** 103, 2 (กุมภาพันธ์ 2551):
5.

ธงทอง จันทรางศุ. (พระเมรุงามสง่าแสนเหมือนแดนฟ้า). **วารสารการศึกษาไทย** 5, 50
(พฤศจิกายน 2551): 9.

ธงทอง จันทรางศุ. (พระเอยพระเจ้าฟ้า). ใน **เฉลิมพระกัลยาณเกียรติ**, หน้า 2. กรุงเทพฯ: เอส.ซี.
พริ้นท์แอนด์แพค, 2551.

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน). (โดยเสด็จพระเจตนา). **การเงินการธนาคาร** 310 (กุมภาพันธ์
2551): 5.

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน). (เหมือนสูญญะเสียดวงใจไทยทั้งชาติ). **สยามรัฐ** (26 พฤษภาคม
2527): 6.

ธนาคารกรุงเทพ พาณิชยกรรม จำกัด (มหาชน). (สุดอาลัยใจหายไม่วายเว้น). **มติชน** (28 กรกฎาคม 2538): 28.

ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน). (แสนคิดถึงองค์บรมสมเด็จพระเจ้า). **บ้านเมือง** (28 กรกฎาคม 2538): 3.

ธนาคารสกลนครไทย จำกัด (มหาชน). (พระเสด็จมาจากห้วงสวรรค์). **กรุงเทพธุรกิจ** (26 กรกฎาคม 2538): 23.

ธนาคารไทยธนุ จำกัด (มหาชน). (ดาวเดือนลับฟ้า). **กรุงเทพธุรกิจ** (27 กรกฎาคม 2538): 21.

ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน). (พระคือแสง รุ่งทอง งามส่องรัฐ). **กรุงเทพธุรกิจ** (8 มกราคม 2551): 19.

ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน). (พระเสด็จสู่ฟากฟ้า). **ศิลปวัฒนธรรม** 16, 11 (กันยายน 2538): 22.

ธนาคารออมสิน. (เสียงโศกคล้ายร่ำไห้จากทวยราษฎร์). **ข่าวสด** (10 มกราคม 2551): 9.

ธนาคารอาคารสงเคราะห์. (ไอ้เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงของปวงราษฎร์). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 77. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ธรรมนิธ ชำนาญ. (ยอดดอย...). **บ้านเมือง** (23 กรกฎาคม 2538): 20.

ธรรมรัตน์ เม่งพัฒน์ ในนาม วิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ. (นอร์ทกรุงเทพถวายใจกายน้อมรำลึก). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 155. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ธรรมศักดิ์ พวงปราง ในนาม พสกนิกรชาวภูเก็ต. กราบบัวบาทสมเด็จพระเจ้า. **สยามรัฐ** (24 กรกฎาคม 2538): 22.

ธรรมาภิณธ์ (ถึก จิตรถึก), หลวง. **ประชุมลำน้า**. พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.

ธวัชชัย พะลายานนท์, ร้อยโท. อาลัยเสด็จแม่. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 24-25. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

ธัญญาลักษณ์ ใจเที่ยง. **หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2531-2551**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2553.

ธาวินี ทুমโฆสิต ในนาม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช เขต 3. **เทิดพระเกียรติขัตติย
นารีจักรีวงศ์**. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวาย
แต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 178. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ธีรศักดิ์ ทองทศ. (แสนอาลัย คิดถึง แม่ฟ้าหลวง). **วารสารอมสิน**ฉบับที่ 115 (กรกฎาคม 2538):
ปกหน้า.

น.ว. (หม่อมเจ้าหญิงนราวดีเทวกุล). (พระกรุณามากพัน). ใน **โคลงฉันท์ของลูก ๆ**, หน้า 20. พระ
นคร: ม.ป.พ., 2466. (พิมพ์แจกในการพระศพสมเด็จพระยาเทวะวงศัวิโรปกการ กัลณ
ธรรมิกนารถบพิตร ณ สัตวารที่ 30 ณ วังเทวะเวศม์พระพุทธศักราช 2466).

นงคราญ ชาญสมร ในนาม โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย. **อาเศียรวาทสักการะ**. ใน ยุทธภูมิ
สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่
นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 120. กรุงเทพฯ:
เพชรกะรัต, 2551.

นนท์ ภราดา ในนาม บริษัท บริษัท ยาคุณท์ (ประเทศไทย) จำกัด. (ฟ้าสะอื้นครื้นครำราชฎีร่ำให้).
เดลินิวส์ (3 สิงหาคม 2538): 13.

นพดล จันทร์เพ็ญ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. **น้อมรำลึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระ
เจ้าพี่นางเธอฯ**. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย
ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส
ราชนครินทร์**, หน้า 109. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

นพพร วัฒนธร ในนาม กรมบัญชีกลาง. (ขอให้ดวงวิญญาณได้พานพบ). **วารสารกรมบัญชีกลาง**
49, 1 (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2551): 9.

นภดล ทิพย์รัตน์. (พระเสด็จยาดราลงกาสุกะ). **รัฐมิลแล** 29, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2551): ปก
หลัง.

นภาพรรณ วิสุทธินาภา ในนาม โรงเรียนประโคนชัยพิทยาคม. (พระครรรไล ลับลวง ห้วงสวรรค). ใน
ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระ
เจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 126.
กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

นภลัย สุวรรณธาดา. (ประจกครองคำกานทีไสพานกราบ). **สุโขทัยธรรมมาธิราช** 8, 3 (กันยายน-ธันวาคม 2538): พิเศษ.

นภลัย สุวรรณธาดา. ศรีนครินทรทราศิริวาท. **สยามอารยะ** 3, 30 (กรกฎาคม 2538): 1.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**. กรุงเทพฯ: ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมพิมพ์ในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. กลอนสุภาพของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 1-6. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ขัตติยานุสรณ์ ไคลงถวายเป็นความเคารพโดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิโนทิศถวายเป็นจตุตถสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 11 กรกฎาคม 2471. ใน **ขัตติยานุสรณ์ แล ปัญจาภิณหะปัจจะเวกชน์ กับ อัญฐะ โลกะธัมม**, หน้า 2. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471. (แจกในงานวงศ์วรวรรณ ณ อยุธา บำเพ็ญทักษิโนทิศถวายเป็นสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ วังบูรพาภิรมย์ พ.ศ. 2471).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ขัตติยานุสรณ์ ไคลงถวายเป็นความเคารพโดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิโนทิศถวายเป็นอัญฐสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 25 กรกฎาคม 2471. ใน **ขัตติยานุสรณ์ แล ปัญจาภิณหะปัจจะเวกชน์ กับ อัญฐะ โลกะธัมม**, หน้า 3. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471. (แจกในงานวงศ์วรวรรณ ณ อยุธา บำเพ็ญทักษิโนทิศถวายเป็นสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ วังบูรพาภิรมย์ พ.ศ. 2471).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ขัตติยานุสรณ์ ไคลงถวายเป็นความเคารพโดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิโนทิศถวายเป็นตติยสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 4 กรกฎาคม 2471. ใน **ขัตติยานุสรณ์ แล ปัญจาภิณหะปัจจะเวกชน์ กับ อัญฐะ โลกะธัมม**, หน้า 2. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471. (แจกในงานวงศ์วรวรรณ ณ อยุธา บำเพ็ญทักษิโนทิศถวายเป็นสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ วังบูรพาภิรมย์ พ.ศ. 2471).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **ขัตติยานุสรณ์** โคลงถวายความเคารพโดยปิยะ วิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดุลา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิโนทิศถวาย เอกะทศมาสปดมวารานุสรณ์ พุทธที่ 29 สิงหาคม 2471. ใน **ขัตติยานุสรณ์ แล ปัญจาภินหะปัจจะเวกชน์ กับ อัญฐะ โลกะธัมม**, หน้า 4. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471. (แจกในงานวงศ์วรรรณ ณ ออยุธยา บำเพ็ญทักษิโนทิศถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ วังบูรพาภิรมย์ พ.ศ. 2471).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. คำจารึกพวงมาลาทองเงิน ของ วงศ์วรรรณ ณ ออยุธยา บุษบา ในวันบำเพ็ญกุศลทักษิณา อุทิศถวาย. ใน **ขัตติยานุสรณ์ แล ปัญจาภินหะปัจจะเวกชน์ กับ อัญฐะ โลกะธัมม**, หน้า 6. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471. (แจกในงานวงศ์วรรรณ ณ ออยุธยา บำเพ็ญทักษิโนทิศถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ วังบูรพาภิรมย์ พ.ศ. 2471).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. โคลงเขียนจากความสำนึกของกรมพระนราธิปฯ. ใน **ขัตติยานุสรณ์ แล ปัญจาภินหะปัจจะเวกชน์ กับ อัญฐะ โลกะธัมม**, หน้า 7. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471. (แจกในงานวงศ์วรรรณ ณ ออยุธยา บำเพ็ญทักษิโนทิศถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ วังบูรพาภิรมย์ พ.ศ. 2471).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. โคลงสลักในแผ่นกลางวงมาลา พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2465 ในวันทรงบำเพ็ญพระกุศล. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 14. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2474. (คณะหนังสือไทยเขษมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ฉันท์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 19-21. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. พระประวัติขัตติยกวี ผู้ทรงนิพนธ์โคลงต่อไปนี้. ใน **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์, โคลงสุภาพงารพระเมรุ พระบรมอัฐิสมเด็จพระเจ้าปฐมบรมมหาชนก**, หน้า 1-6. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2470.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร เขียนในแพรวปู้โต๊ะ รวงครอบ วงมาลา วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2465. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 15. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร ทรงกลัดกระทงดอกไม้ถวาย วันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2466. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 19. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. พระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2463. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 4. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ลิลิตคำหลวงของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 23-36. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2466. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 17. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 110. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ จตุรศัปตมะวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 22 กรกฎาคม 2472. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 81. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ, หน้า 82. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปฐมเสด็จมหาราชานุสรณ์ ณ วันที่ 1 กรกฎาคม 2472. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 77. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปัญญาสมะวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 12 สิงหาคม 2472. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 84. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ศัตมะทักษิณานุสรณ์ ณ วันเสาร์ที่ 12 ตุลาคม 2472. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 91. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ อานุสรณ์ ศราทธพรด ณ วันจันทร์ที่ 14 ตุลาคม 2472. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 92. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ อักษรางคส์ปดมานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 19 สิงหาคม 2472. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 85. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ เอกาทศเสด็จมานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 9 กันยายน 2472. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 88. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2463. ใน **กลอนทรงอำนวยการ**

และสรรเสริญ, หน้า 5. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วังมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ คุณะมานุสรณ์ 4 พฤศจิกายน 2472. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 95. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วังมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า จุฑาสีปดมานุสรณ์ วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 53. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วังมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า จุฑาสีปดมานุสรณ์ ณ วันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 65.

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วังมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า จุฑาสีปดมานุสรณ์ วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 55. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วังมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ณ วันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 66. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วังมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ณ วันศุกร์ที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 63. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วังมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ตติยสีปดมานุสรณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 52. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

- สรรเสริญ**, หน้า 50. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าศตมาหสุทินนานุสรณ์ ณ วันศุกร์ที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 67. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าอัมภุมสัปตมานุสรณ์ วันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 57. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าเอกาทศมสัปตมานุสรณ์ ณ วันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 60. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าระหว่าง เอกา แล ทวาทศมสัปตมานุสรณ์ ณ วันพุธที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2470. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 61. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2466. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 16. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร สัปตवारที่ 1 วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2465. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 11. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร สัปตवारที่ 5 วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2465. ใน **กลอนทรงอำนาจพรและสรรเสริญ**, หน้า 12. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรวงวงที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร สัปตวารที่ 9 วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2465. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 13. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. วงมณฑลทรวงวงที่ศพ หม่อมเจ้าหญิงฉวีวิไลย โคลงครวญ กรมพระนราธิป 29.8.73. ใน **กลอนทรงอำนวยการและสรรเสริญ**, หน้า 107. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

นรินทรเทวี, กรมหลวง. **จดหมายเหตุทรงจำของพระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพ) ตั้งแต่ จ.ศ.1129-1182 เป็นเวลา 53 ปี และจดหมายเหตุความทรงจำฉบับ พ.ศ. 2459**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2546.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระยามะยาและสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ. **ศาสน์สมเด็จพระ**. เล่ม 14, กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2505.

นฤมล ธีระวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาไทย. ใน **พระอัจฉริยคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548: 329-395.

นฤมล ธีระวัฒน์ (ผู้ชำระต้นฉบับ). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิสาหการ, 2539.

นลินพรพรรณ บุรินทรามาตย์. **แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีในรัชกาลที่ 9**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

นวลจันทร์ รัตนากร, ชูติมา สัจจามันท์ และ มารศรี ศิวรักษ์. (เพลงลักษณะอักษรร้อย). ใน **ว.ณ ประมวลมารค พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดี รังสิต**, พิเศษ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520.

นวลจันทร์ รัตนากร, ชูติมา สัจจามันท์ และ มารศรี ศิวรักษ์. (แทนช่อบุปผชาติทั้ง). ใน **ว.ณ ประมวลมารค พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดี รังสิต**, พิเศษ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520.

นวลวรรณ ชั้นไพศาลศิลป์. **การวิเคราะห์หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2521-2530**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม. *วรรณกรรมนิราศ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536.

นันทา ชุนภักดีในนาม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. *สมเด็จพระมหาลวงนราวิโยคาลัย*. ใน **อันเนื่องด้วยความตาย**, หน้า 4. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551. (จัดพิมพ์เพื่อเทิดพระเกียรติและเผยแพร่พระเกียรติคุณของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์และเพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในงานวันสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า 21 มิ.ย. 2551).

นันทา ชุนภักดี ในนาม มหาวิทยาลัยศิลปากร. *โหม่นสาลย์กรมหลวงนราฯ*. ใน *ยุทธภูมิ สุวรรณเวช* (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 114. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524.

นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2550.

นายชาญกองบาญชียุติธรรม. (ออกเสียงซ้ำบาท). **ประตูปใหม่** ปีที่ 66 (มีนาคม 2453): 543.

นายถวิล บ้านนำโรงพยาบาลพลตระเวร. (ออกเสียงซ้ำเรา). **ประตูปใหม่** ปีที่ 66 (มีนาคม 2453): 543.

นายเมือง. (แสงเอ๋ยแสงหนึ่ง ราษฎร์ซาบซึ่งน้ำพระทัยไม่รู้สิ้น). **บ้านเมือง** (4 มกราคม 2551): 3.

นารถ กิตติวรรณกร ในนาม ชมรมเทพศรีกวีศิลป์. (ทวยไทยระทดทั้ง). ใน *ยุทธภูมิ สุวรรณเวช* (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 186. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

นิกร ทัสสโร. (พระนางพระพี่เจ้า). **ศาลยุติธรรมปริทัศน์** 2, 3 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2551): 3.

นิจนรินทร์ แจ่มสมบุญณ์ ในนาม วิทยาลัยพณิชยการเซตุน. (สองมกราแสนอาลัยในเจ้าฟ้า). ใน *ยุทธภูมิ สุวรรณเวช* (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 157. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

นิตี เตียวศรีวงศ์. **ปากไก่และใบเรือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538.

นิติ เขียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมสุวรรณภูมิในงานพระเมรุ. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), **พระเมรุ
ทำไม มาจากไหน**, หน้า 145-149. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2551.

นิภา บางยี่ขัน. อาลัยลา. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 16, 815 (11-17 มกราคม 2551): 46.

นุจรา ธนะภูมิ. (ร่างเล็กเล็กอ่อนล้ากลางป่าเขา). **อาทิตย์รายสัปดาห์** 18, 946 (28 กรกฎาคม - 3 สิงหาคม 2538): 4.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม กรุงเทพธุรกิจ. คารวาลัย. **กรุงเทพธุรกิจ** (16 พฤศจิกายน 2551): 1.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม กรุงเทพมหานคร. (พระภคินีศรีสองกษัตริย์ไทย). **ข่าวสด** (24 มกราคม 2551): 5.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน). (แผ่นดินแผ่นดินฟ้ามีด). **แนวหน้า** (24 กรกฎาคม 2538): 24.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน). (พระทรงเป็นพระภคินีสองศรี
กษัตริย์). **ข่าวสด** (11 มกราคม 2551): 5.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด. (ใจแผ่นดินฟ้ารำอาบน้ำตา). **ข่าวสด** (22 กรกฎาคม 2538): 22.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (ตามน้ำพระทัยไปสู่หล้า). ใน **ความทรงจำแห่งชีวิต**, หน้า 3. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2551.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (น้ำตาดอกไม้ร่วง). **ศิลปวัฒนธรรม** 29, 4 (กุมภาพันธ์ 2551): 11.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (ยกชั้นขึ้นบังคม). ใน **ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติ
เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรม
ราชชนนี**, พิเศษ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. กราบพระที่นาง. ใน **กัลยาณิวัฒนาการวาลัย ราชประเพณีส่งเสด็จสู่
สวรรคาลัย**, หน้า 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2551.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. สมองพระเจดนาแม่ฟ้าหลวง. **ศิลปวัฒนธรรม** 16, 11 (กันยายน 2538): 68.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. ไหว้ท่านจันทร์. ใน **ที่ระลึกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทร์จิรา
ยุวัฒน์ รัชนี**, หน้า 78-79. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศรีพริ้นติ้ง, 2535.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. อาลัยพระแม่ย่า. **เดลินิวส์** (10 มีนาคม 2539): 7.

เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. **สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยามเล่ม 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
กรุงเทพ (1984), 2555.

เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. **สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยามเล่ม 2**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
กรุงเทพ (1984), 2555.

- บ. กุญชร. วิมานทะเลาย. **ววงวรรณคดี** เล่มที่ 6 (กรกฎาคม 2489): พิเศษ.
- บ.ส. (สักระวาเคยอุ้นอกพสกกราษฎร์). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 850.
- บทละครเรื่องพระมะเหลเถไถ อุณรุทร้อยเรื่อง ระเด่นลันได กลอนเพลงยาวเรื่องหม่อมเปิด
สวรรคต พระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2516.
- บรรพต สุทธิคำ. (บรรลุลวิโยคแท้). **คอลเลชันนิวส์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม
2468): 367.
- บริษัท กฤษตามหานคร จำกัด. (พระคุณอุ้นทั่วฟ้า). **ไทยรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 37.
- บริษัท กันยงวัฒนา จำกัด. (สายฝนรินไม่สิ้นสายจากปลายฟ้า). **กรุงเทพธุรกิจ** (26 กรกฎาคม
2538): 16.
- บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน). (ผคมคัลลัญชลี). **มติชน** (16 พฤศจิกายน 2551): 16.
- บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน). (ไ้ดวงใจ ไทยทั้งดวง นี้ดวงแล้ว). **เดลินิวส์** (28 กรกฎาคม
2538): 13.
- บริษัท ขนส่ง จำกัด. กัลยาณีวัฒนาลัย. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ
ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณีวัฒนา กรมหลวง
นราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 79. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- บริษัท ควีนสิริฟิงโปรดักส์ จำกัด. (ยิ่งกว่าแผ่นดินฟ้ามหาสมุทร). **บ้านเมือง** (9 มีนาคม 2539): 4.
- บริษัท ซีเมนต์ส ซีสเต็มส์ จำกัด. (ดวงประทีปงามระยับปล้นดับฟ้า). **กรุงเทพธุรกิจ** (24 กรกฎาคม
2538): 11.
- บริษัท เซ็นทรัลพัฒนา จำกัด (มหาชน). (หกสิบล้านดวงใจไทยทั่วทิศ). **ไทยรัฐ** (10 มกราคม 2551):
11.
- บริษัท ดี เอช เอ สยามเวลา จำกัด. (พระเมตตาแห่งองค์พระทรงศรี). **กรุงเทพธุรกิจ** (28 กรกฎาคม
2538): 4.
- บริษัท เดอะมอลล์กรุ๊ป จำกัด. (ครวญพระคุณอุ้นอกพสกนอง). **ไทยรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 40.
- บริษัท ศรีเพชรอิชูซุเซลล์. (อุวาราชฎีร์วิวแยก). **เดลินิวส์** (3 มกราคม 2551): 12.
- บริษัท ไทโยต้า มอเตอร์ จำกัด. (ไ้พระสวรรคต). **ไทยรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 38.
- บริษัท ไทยกาลีโค จำกัด. (แม่ฟ้าหลวงของปวงราษฎร์). **เดลินิวส์** (23 กรกฎาคม 2538): 29.
- บริษัท ไทยชูชุกิมอเตอร์ จำกัด. (พิรุณหลังสั่งฟ้า). **เดลินิวส์** (25 กรกฎาคม 2538): 12.
- บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด. (เสียงให้เสียงพรั่นครวญ). **สยามโพสต์** (20 กรกฎาคม 2538): 12.

- บริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด (มหาชน). (ฟ้ายามนี้ โศกสลด สะเทือนสะท้าน). **ประชาชาติธุรกิจ** (14-16 มกราคม 2551): 17.
- บริษัท ไทยประสิทธิประกันภัย จำกัด. (พระทรงเป็นแม่ฟ้าหลวงปวงชนขึ้น). **ไทยรัฐ** (26 กรกฎาคม 2538): 25.
- บริษัท ไทยฟูจิชีร็อกซ์ จำกัด. (ตั้งเดือนดับลับฟ้าพามืดมิด). **กรุงเทพธุรกิจ** (25 กรกฎาคม 2538): 31.
- บริษัท ไทยฟูจิชีร็อกซ์ จำกัด. (ทั่วเทศवेशให้). **สยามรัฐ** (21 กรกฎาคม 2538): 3.
- บริษัท นิปอนเพนต์ (ประเทศไทย) จำกัด. (พระสมัญญา “แม่ฟ้าหลวง” แห่งปวงไทย). **กรุงเทพธุรกิจ** (22 กรกฎาคม 2538): 4.
- บริษัท เนชั่นแนลไทย จำกัด. (ทั่วแผ่นดินหมองเศร้าด้วยข่าวโศก). **ไทยรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 15.
- บริษัท เนสต์เล่ (ไทย) จำกัด. (เสด็จสู่สวรรคตซึ่ง). **เดลินิวส์** (25 กรกฎาคม 2538): 15.
- บริษัท เนวรัตน์พัฒนาการ จำกัด (มหาชน), (ไทยทั้งประเทศปิยวิโยค). **มติชน** (31 กรกฎาคม 2538): 24.
- บริษัท โนเกีย (ประเทศไทย) จำกัด. (แสงงามทอสว่าง). **ไทยรัฐ** (6 มกราคม 2551): 23.
- บริษัท บวิค-ไทย จำกัด. (เปรียบประดุจประทีปธรรมผ่านหล้า). **มติชน** (22 กรกฎาคม 2538): 24.
- บริษัท บางกอกสหประกันภัย จำกัด (มหาชน). (โศกสลด เศร้าทุกข์ ไทยทั้งผอง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 84. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด. (พระสถิตสถานใดโปรดได้แจ้ง). **แนวหน้า** (25 พฤษภาคม 2527): พิเศษ.
- บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด. (พระเสด็จคืนสู่สวรรคต). **เดลินิวส์** (10 มีนาคม 2539): 11.
- บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด. (พระเสด็จสู่สวรรคตครวไลแล้ว). **ไทยรัฐ** (11 มกราคม 2551): 10.
- บริษัท เมืองไทยประกันชีวิต จำกัด. (โอ้พระองค์พระพี่นางเจ้าของปวงไทย). **แนวหน้า** (4 มกราคม 2551): 17.
- บริษัท ยูนิเวสท์ แลนด์ จำกัด (มหาชน). (วันหม่นคนหงอยดอยโศก). **มติชน** (24 กรกฎาคม 2538): 13.
- บริษัท ยูไนเต็ดคอมมูนิเคชั่น อินดัสตรี จำกัด (มหาชน). (พระเสด็จจากฟ้าลงมาโปรด). **กรุงเทพธุรกิจ** (20 กรกฎาคม 2538): 15.

- บริษัท ยูไนเต็ดคอมมูนิกชัน อินดัสตรี จำกัด (มหาชน). (ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย). **กรุงเทพธุรกิจ**
จุดประกายวันอาทิตย์ (10 มีนาคม 2539): 3.
- บริษัท รังสิต พลาซ่า จำกัด. แม่ฟ้าหลวง. **กรุงเทพธุรกิจ** (26 กรกฎาคม 2538): 13.
- บริษัท รีเจนซี บ้านดีไทย จำกัด. (เพื่อลูกและเพื่อราษฎร). **ข่าวสด** (26 กรกฎาคม 2538): 29.
- บริษัท ล็อกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน). (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี). **กรุงเทพธุรกิจ** (24 กรกฎาคม 2538):
13.
- บริษัท วงศ์ไพฑูรย์ฟุตแวร์ จำกัด (มหาชน). (วันที่สิบแปดกรกฎาคม). **กรุงเทพธุรกิจ** (31 กรกฎาคม
2538): 4.
- บริษัท ศรีเจริญอุตสาหกรรม จำกัด (มหาชน). (“สมเด็จพระย่า” สถิตสถานพิमानทิพย์). **แนวหน้า** (25
กรกฎาคม 2538): 24.
- บริษัท สยามกลการ จำกัด และบริษัทในกลุ่ม. (ถวายบังคม ถ่มกราบแทบพระบาท). **กรุงเทพธุรกิจ**
(9 มกราคม 2551):9.
- บริษัท สยามแฮนด์ จำกัด. ส่งเสด็จสู่สวรรคต. **พลอยแถมเพชร** 17, 403 (พฤศจิกายน 2551): 143.
- บริษัท สามารถคอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน). ทรงเป็นมิ่งขวัญ คู่ฟ้าไทยนิรันดร์. **กรุงเทพธุรกิจ**
(21 กรกฎาคม 2538): 27.
- บริษัท เสถียรสุต จำกัด. (กราบแทบพระโกศ). **แนวหน้า**(9 เมษายน 2528): พิเศษ 5.
- บริษัท อสมท จำกัด (มหาชน). (สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ),
ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยา
ณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 86. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด. (สมเด็จพระศรีฯ เจ้า). **มติชน** (26 กรกฎาคม 2538): 7.
- บริษัท เอ-โทมัส มีเดีย จำกัด. (แสงหนึ่งคือรุ่งงาม). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง**
ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
หลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 87. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- บริษัท เอปัส (ประเทศไทย) จำกัด. (ธ สิ้นแล้วแสงรุ่งงามแห่งสยาม). **ไทยโพสต์** (17 พฤศจิกายน
2551): 2.
- บริษัท เอสโซ่สแตนดาร์ดประเทศไทย จำกัด. (น้อมสำนึก พระกรุณา). **เดลินิวส์** (10 มีนาคม 2539):
12.
- บริษัท เอสโซ่สแตนดาร์ดประเทศไทย จำกัด. (พระคือหนึ่งราชินีที่เดียวเด็ด). **แนวหน้า** (9 เมษายน
2528): พิเศษ 4.

บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (มหาชน). (สมเด็จพระพี่นาง แห่งสยาม). **ไทยรัฐ** (6 มกราคม 2551): 21.

บริษัท แอมเวย์ (ประเทศไทย) จำกัด. (อาตุร.. อาลัย). **มติชน** (23 กรกฎาคม 2538): 16.

บริษัท ฮอนด้า. (ไอ้ทูลกระหม่อมจอมใจไทยทั้งชาติ). **กรุงเทพธุรกิจ** (24 กรกฎาคม 2538): 18.

บริษัทในเครือทีพีไอ. (เสด็จคืนสู่สวรรคบบนชั้นฟ้า). **กรุงเทพธุรกิจ จุดประกายวันอาทิตย์** (10 มีนาคม 2539): 4.

บวร ดรุณสนธยา. (อาลัยแสนสุดซึ้ง). **พัฒนาชุมชน** 34, 7 (กรกฎาคม 2538): พิเศษ.

บวร บรรณารักษ์ (นิยม รักไทย), ร.อ.หลวง. **สสภกต-ไท-อังกฤษ อภิธาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2552.

บังอร เลื่อมล้ำราญ ในนาม โรงเรียนกรุงเทพมหานครการบัญชีวิทยาลัย. **สดุดี... แก้วมณีแห่งสยาม**. ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณานิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 119. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

บาลี พุทธรักษา. **จกกวาพทีปนิ กัณฑ์ที่ 5**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

บำรุง ชำนาญเรือ. **การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในศาสนาจีนและพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

บุญเกียรติ การะเวกพันธุ์ ในนาม หนังสือพิมพ์สยามโพสต์. (ถึงวันพรุ่งนี้พระเจ้าจะคลาดล่า). **สยามโพสต์** (9 มีนาคม 2539): 5.

บุญเดือน ศรีวรรณ ในนาม วารสารไทย สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. อาลัยพระเสด็จคล้าย คือนสวรรคต. **วารสารไทย** 29, 108 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): 4.

บุญเดือน ศรีวรรณ ในนาม สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. ศิลปกรรมน้อมรำลึกพระกรุณาธิคุณ. ใน **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ กับมรดกไทย**, หน้า 9. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2551. (สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์ประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พ.ศ. 2551).

บุญเดือน ศรีวรรณ และ ชยศรี สุนทรพิพิธ ซาลี่. ทรงเจริญพระชนมชีพ: ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 11-14. กรุงเทพฯ: กอง

วรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์มูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธี ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

บุญเดือน ศรีวรรณ. (รวมถวัลย์ตม). **ศิลปากร** 51, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2551): 5.

บุญเดือน ศรีวรรณ. ปัจฉิมพาทสตุดี. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี**, หน้า 231-251. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

บุญเดือน ศรีวรรณ. พระราชมารดาผู้ทรงคุณอันประเสริฐ. ใน **ราชสตุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 15-27. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์มูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

บุญเดือน ศรีวรรณ. ร่วมโพธิ์แก้วสมานฉันท์. ใน **ราชสตุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 115-127. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์มูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

บุญธรรม สระทองใหม่. (สัควาสมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวง). **สยามรัฐ** (28 กรกฎาคม 2538): 6.

บุญโปรด สัมพันธ์รัตน์ ในนาม วิทยาลัยเทคนิคสุราษฎร์ธานี. (พระเจ้าพี่นางเธอเลอล้ำศักดิ์). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 153. กรุงเทพฯ:เพชรกะรัต, 2551.

บุญพิมพ์ บางลำพู. (สัควาพระคุณแม่แม่ไพศาล). **สยามรัฐ** (22 กรกฎาคม 2538): 6.

บุญเลิศ ครูทเมือง ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง. ราชสตุดีอาศิรวาท. ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 107. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

บุญสืบ ชื่นทรวง. พิชิตดอยอินทนนท์. ใน **ราชสตุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 63-75. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์มูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหา

กรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. **แวนวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: เทพประทานพร, 2529.

บุญเอื้อ ประเสริฐสุวรรณ. (ดอกฟ้าร่วง.. จากฟ้า “แม่ฟ้าหลวง”). **รัฐสภาสาร** 43, 7 (กรกฎาคม 2538): พิเศษ.

บุบผาพันธ์ ตลาดปากพจน์. (สักระวาเคยคู่จนอกพระปกปัก). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 851.

บุปผรัตน์ ภิบุญ ในนาม โรงเรียนระยองวิทยาคม. (ดูตะวันลับฟ้าเวลานี้). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 168. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

เบญจ ยุติศาสตร์โกศล, ร้อยตรี ในนาม หนังสือพิมพ์บ้านเมือง. (“บ้านเมือง” กราบแทบบาทแม่ฟ้าหลวง). **บ้านเมือง** (23 กรกฎาคม 2538): 9.

เบญจมาศ พลอินทร์. **พื้นฐานวรรณคดีและวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2526.

ป.ว.ก. (สักระวาเคยคู่จนอกพสกนิกร). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 850.

ปกรณ รวีวร ในนาม นิตยสารไฮคลาส. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. **ไฮคลาส** 12, 143 (มีนาคม 2539): 11.

ปฐม แหมมเกตุ ในนาม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (บุญเพรง พระก่อก้อ เพื่อทวยราษฎร์). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 64. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ปรอง เจ้าพระยา. **รุ่งสวรรค**. **ไทยโพสต์** (20 มกราคม 2551): 3.

ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2537.

ประคอง นิมมานเหมินท์. ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีขอพระเกียรติ. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**, 16 (ธันวาคม 2542): 3-9. **ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554.

ประชาชน ข้าราชการ พนักงาน และเจ้าหน้าที่จังหวัดสมุทรสงคราม. (สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 169. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 2: ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521.

ประพจน์ อัสววิรุฬหการ. (วิ จิตรกรการยกอบกัเอ). ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

ประไพ ศรีเจริญธรรม. สดุดีที่จะอาลัย. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2160 (มีนาคม 2539): 45.

ประภัสสร เสวิกุล ในนาม วิทวัสราญรมย์. (พระเสด็จสุฟ้า). **วิทวัสราญรมย์** 10, 38-39 (มกราคม – มิถุนายน 2551): 4.

ประภัสสร เสวิกุล. โศกาลัย. **คมชัดลึก** (3 มกราคม 2551): 9.

ประภาพรรณ บุตรศรี. **วิเคราะห์บทร้อยกรองราชสดุดีสมาเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวาระเสด็จสวรรคต.** ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2541.

ประภาศรี สีหอำไพ. พระเมตตาอุทิศพระองค์เพื่อปวงชน. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี**, หน้า 205. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

ประเมษฐ์ บุญยะชัย และบุญตา เขียนทองกุล. การมหรสพและแบบแผนในการประโคมดนตรีในงานพระเมรุ ใน **เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 279-325. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2551. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณ ในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์).

ประยอม ชองทอง ในนาม กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. น้อมทำดีพลีถวายใต้ฝ่าพระบาท. **มติชน** (16 พฤศจิกายน 2551): 32.

ประยอม ชองทอง ในนาม กรมอุตุนิยมวิทยา. สมเด็จพระเชษฐภคินีคารวาลัย. **มติชน** (16 พฤศจิกายน 2551): 32.

ประยอม ชองทอง ในนาม กระทรวงพลังงาน. (สมเด็จพระเชษฐภคินี). **ประชาชาติธุรกิจ** (13-16 พฤศจิกายน 2551): 15.

ประยอม ชองทอง ในนาม กลุ่มบริษัทฮอนด้าในประเทศไทย. (พระคือแสงรุ่งอรุณโชติช่วงฟ้า).

ไทยรัฐ (16 มกราคม 2551): 14.

ประยอม ชองทอง ในนาม เครือเจริญโภคภัณฑ์. (แม่ประมวล น้ำตาฟ้า มาท่วมโลก). **แนวหน้า** (27 กรกฎาคม 2538): 9.

ประยอม ชองทอง ในนาม เครือเจริญโภคภัณฑ์. ร้อยดวงใจไทยทั้งมวลล้วนจงรัก. **กรุงเทพธุรกิจ** (4 มกราคม 2551): 14.

ประยอม ชองทอง ในนาม เดอะมอลล์กรุ๊ป. สมเด็จพระเชษฐภคินีอาศิรวาลย์. **เดลินิวส์** (7 มกราคม 2551): 20.

ประยอม ชองทอง ในนาม บริษัท ทู คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน). (พระตั้งรุ่งเรืองโรจน์โชติช่วงฟ้า).

ไทยรัฐ (16 พฤศจิกายน 2551): พิเศษ.

ประยอม ชองทอง ในนาม บริษัท เทเลคอมเอเชีย คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน). (ทรงเป็นปิ่นชนนีศรีนครเศศ). **บ้านเมือง** (29 กรกฎาคม 2538): 3.

ประยอม ชองทอง ในนาม บริษัท เอก-ชัย ดีสทริบิวชั่น ซิสเทม จำกัด. แต่แสงแห่งรุ่งอรุณ. **กรุงเทพธุรกิจ** (8 มกราคม 2551): 5.

ประยอม ชองทอง ในนาม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กัลยาณิวัฒนาการวาลย์. ใน **กัลยาณิวัฒนาการวาลย์ราชประเพณีสงเสด็จสุสวรรคาลัย**, หน้า 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2551.

ประยอม ชองทอง ในนาม องค์การเภสัชกรรม. รำลึกพระกรุณาธิคุณ. **มติชน** (15 พฤศจิกายน 2551): 16.

ประยอม ชองทอง และหม่อมราชวงศ์อรฉัตร ชองทอง. (ออกพระเมรุมาศตั้ง). ใน **ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 247. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.

ประยอม ชองทอง และหม่อมราชวงศ์อรฉัตร ชองทอง. บำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 155-165. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

ประยอม ชองทอง. (กรองบุปผามาลัยในแหล่งหล้า). **แนวหน้า** (15 พฤศจิกายน 2551): 17.

- ประยอม ชองทอง. (น้ำตาท่วมหัวใจไทยทั้งประเทศ). **แนวหน้า** (3 มกราคม 2551): 1.
- ประยอม ชองทอง. แทปฝ่าพระบาทสมเด็จพระเชษฐาธิราช. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 16, 815 (11-17 มกราคม 2551): 47.
- ประยอม ชองทอง. นรินทร์. **ฐานเศรษฐกิจ** (22-25 กรกฎาคม 2538): 1.
- ประยอม ชองทอง. สำนึกในพระมหากรุณา. **มติชนสุดสัปดาห์** 15, 779 (25 กรกฎาคม 2538): 30.
- ประสพโชค เย็นแข. อาลัยสมเด็จพระย่า. **วารสารหลักเมือง** 5, 53 (สิงหาคม 2538): พิเศษ.
- ประสพ อักษรณรงค์ ในนาม โรงเรียนผดุงศิษย์พิทยา. ผดุงศิษย์ถวายสักการะและอาลัย. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 128. กรุงเทพฯ:เพชรกระวี, 2551.
- ประสิทธิ์ วิจิตรเสถียร. เวลาเป็นของมีค่า. ใน **ราชสุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 85-87. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).
- ประสิทธิ์ ศรีสมุทร. **วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา**. สงขลา: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544.
- ประเสริฐ ฐ นคร. “ประวัติศาสตร์จากจารึกวัดบูรพาราม และวัดอโศการาม สุโขทัย”. **สารนิพนธ์ ประเสริฐ ฐ นคร**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541.
- ประหยัด เกษม ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. คือแสงองค์กัลยาณิวัฒนา. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 105. กรุงเทพฯ: เพชรกระวี, 2551.
- ประอรรัตน์ ตั้งกิตติภากรณ์. **เอกสารประกอบการสอน วรรณกรรมนิราศ**. ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546.
- ปรัชญา ไกรนรา. สมเด็จพระย่าปวงประชาภักดี. **วารสารข้าราชการ** 40, 5 (กันยายน-ตุลาคม 2538): 1-2.
- ปราณี ศิริจันทร์พันธ์ ในนาม สมาคมนักแปลและล่ามแห่งประเทศไทย. อาลัยรัก. **คมชัดลึก** (3 มกราคม 2551): 9.

- ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ปรีดา วัชรวงกุล. **พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2520.
- ปอมอ. (จากฟ้าพระเสด็จคืนสู่ฟ้า). **แพรวสุดสัปดาห์** 13, 300 (สิงหาคม 2538): 82.
- ปัญญา บริสุทธี. **วิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2542.
- ปัทม ชาญวิทย์การ. (รุ่งสลายปลายฟ้าในราวิวาส). **หญิงไทย** 33, 776 (กุมภาพันธ์ 2551): 20.
- ปัทมา ดิษยบุตร ในนาม วิทยาลัยพณิชยการอินทราชัย. (พระประธาน เจ้าฟ้าให้ไทยทั้งชาติ). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 159. กรุงเทพฯ:เพชรกระวีต, 2551.
- ปาณชิตย์ ภาณุมาศ, หม่อมหลวง ในนาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (พสกสงขลานครินทร์ วิทยาลัยอาชีวศึกษา). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 115. กรุงเทพฯ:เพชรกระวีต, 2551.
- ปาดิฮะห์ แวบางิง. **วจนลีลาในบทไว้อาลัยผู้วายชนม์ของพรรคชัช บุนปาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทยกับการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2553.
- ปินโต, เฟอร์ดินันด์ แมนเดซ. การท่องเที่ยว การเดินทาง และการผจญภัยของเฟอร์ดินันด์ แมนเดซ ปินโต. แปลโดย นันทา วรเนติ. ใน **รวมเรื่องแปลและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 3**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2538.
- ปิยนุช สังข์ช่วย. (ประณมกราบแทบพระบาทแม่ฟ้าหลวง). **วารสารศุลกากร** 7, 50 (กันยายน-ตุลาคม 2538): 1.
- ปิยะวัติ ดีรอด. อาลัย “สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์”. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2161 (มีนาคม 2539): 43.
- ปูลุณรดา เข้มมหาวัน ในนาม มหาวิทยาลัยนอร์ท-เชียงใหม่. กัลยาณิวัฒนาลัย. ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 99. กรุงเทพฯ: เพชรกระวีต, 2551.
- เปลื้อง ณ นคร. **ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2515.

- ผ. ราชบุรี. (ยีนข่าวอคูรโดย). **ตู้ทอง** (30 ธันวาคม พ.ศ. 2468).
- ผ. ราชบุรี. (สักระวาเคยอู่่นอกชนกสยาม). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 850. ผ.จ.ส. (สักระวาเคยอู่่นอกพสกกราษฎร์). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 850.
- ผัน. (อาคูรพูนเทวดด้วย). **คอลเล็ชนิวส์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 366.
- ผู้หญิงอารยะ. สูดาลัย. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 17. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).
- ฝ่ายตุลาการ ศาลยุติธรรม. (ตั้งฟ้าสิ้นแสงสุริยอาคูรเทวษ). **มติชน** (15 พฤศจิกายน 2551): 3.
- พ. ณ ประมวลมารค. **นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สื่อการค้า, 2515.
- พ. ณ ประมวลมารค. **นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลีกย่อย**. พระนคร: แพร์พิทยา, 2513.
- พ.จ. (หม่อมเจ้าหญิงพิจิตวิจิราภา). คำจากกกลางพวงมาลาเงินทอง สักการพระศพ. ใน **โคลงฉันทของลูก ๆ**, หน้า 4. พระนคร: ม.ป.พ., 2466. (พิมพ์แจกในการพระศพสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กัลณธรรมิกนารถบพิตรณ สัตวาทที่ 30 ณ วังเทวะเวศม์ พระพุทธศักราช 2466).
- พ.ป.(หม่อมเจ้าหญิงพวงรัตน์ประไพ เทวกุล). (หาพอจะดีเลิศ). ใน **โคลงฉันทของลูก ๆ**, หน้า 16-17. พระนคร: ม.ป.พ., 2466. (พิมพ์แจกในการพระศพสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กัลณธรรมิกนารถบพิตรณ สัตวาทที่ 30 ณ วังเทวะเวศม์ พระพุทธศักราช 2466).
- พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.
- พจมาน หงส์ทอง ไนนาม ฝ่ายรายการวิทยุการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. อาลัย ม.จ. วิภาวดีรังสิต. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 23. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).
- พนม นันทพฤกษ์. (คือดาวอันสดใสแสงส่อง). ใน **ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 483. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.
- พนิตนาฏ จันทวงศ์ ไนนาม โรงเรียนวัดราชบพิธ. (งามเชษฐภคินีภษตรีย์แก้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 135. กรุงเทพฯ: เพชรกระรัต, 2551.
- พรทิพย์ คำดี. (ฟ้าหมองมืดมัวหม่น). **แม่ใจปริทัศน์** 9, 1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2551): พิเศษ.

พรเทพ โตชยางกูร. ประจักษ์แจ้งเรื่องกีฬาและดนตรี. ใน **พระปีย์โสทรเชษฐภคินี**, หน้า 181.

กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

พรรณนาไทย. (สุดแผ่นดินสิ้นฟ้า). **เดลินิวส์** (22 กรกฎาคม 2538): 27.

พรลพัชร นราวัฒน์วันชัย. (บุญพระลอยเฟื่องฟ้า). **วารสารวิทยากร** 108, 1 (พฤศจิกายน 2551): 20.

(พร้อมเอ่ยพร้อมกัน) ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 39. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ๓ วันที่ 5 เมษายน 2468).

(พร้อมเอ่ยพร้อมฝรั่ง) ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภาคที่ 3**. หน้า 39. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศลเมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญาสิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ๓ วันที่ 5 เมษายน 2468).

(พร้อมเอ่ยพร้อมพัก) ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 39. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ๓ วันที่ 5 เมษายน 2468).

(พร้อมเอ่ยพร้อมเหล่า) ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 39. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ๓ วันที่ 5 เมษายน 2468).

พระเทพรัตนกวี (ก. ธรรมวร). **วิภาวดีรังสิตาลัย**. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 1-5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

พระธรรมกิตติวงศ์. ประกอบกิจจริยธรรมเทิดพุทธศาสนา. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 29-37. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ๓ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

- พระบรมราชนิพนธ์เล่ม 1.** กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 11. ม.ป.ท.: 2551.
- พระมหาสมหวัง ธีเรตโก (สาระมะ). จรรโลงไว้ซึ่งงานพระศาสนา. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี**, หน้า 91. กรุงเทพฯ:สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.
- พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และเรื่องสมเด็จพระบรมศพ คือ จดหมายเหตุงานพระเมรุครั้งกรุงเก่า กับพระราชวิจารณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2540.
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค).** นนทบุรี: ต้นฉบับ, 2547: 230
- พระราชวินิจฉัยฎีกา. (วันที่สอง มกราช สองพันห้าร้อยห้าสิบเอ็ด). **วารสารพัฒนาที่ดิน** 46, 411 (ตุลาคม - ธันวาคม 2551): รองปกใน.
- พระราชวินิจฉัยฎีกา. บุษบาพระบารมี. **สยามรัฐ** (14 พฤศจิกายน 2551): 27.
- พระราชวินิจฉัยฎีกา. ส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. **สยามรัฐ** (11 มกราคม 2551): 31.
- พระศรี. ทหารไทย. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 7. ฉบับที่ 67-79. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 181. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539 (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).
- พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. **พระเจ้ากรุงสยาม รัชกาลที่ 4.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: วันเวิร์ลด์, 2550.
- พัชราภรณ์ ไชยนาม ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา. (พระเสด็จสู่สวรรคต). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 162. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- พันธุ์พิงค์ ธรรมธัช. (สม เอยนามแม่ฟ้า). **วารสารไทย** 15, 60 (ตุลาคม - ธันวาคม 2538): 5.
- พิจิตรจิราภา เทวกุล, หม่อมเจ้าหญิง และคนอื่นๆ. **รำพรรณพระคุณสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กัลยาณธรรมิกนารถบพิตร.** พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลินิวส์, 2466. (พิมพ์แจกในการบำเพ็ญกุศล อุทิศถวายฉลองพระเดชพระคุณ ในวันซึ่งตรงกับวันประสูติ วันที่ 27 พฤศจิกายน พระพุทธศักราช 2466).

พิชิตปรีชากร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. โคลงทรงแต่งผนังพระรูป พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนาถไชยแจกในคราวงานพระศพ ปีฉลู พ.ศ. 2420. ใน **ประชุมพระนิพนธ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร**, หน้า 46. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2472. (พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุ หม่อมมสุ่น คัคนางค์ ณ อยุธยา ครบ 70 ปี วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2472).

พิชิตปรีชากร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. ฉันท์จารึกอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์. ใน **ประชุมพระนิพนธ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร**, หน้า 76. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2472. (พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุ หม่อมมสุ่น คัคนางค์ ณ อยุธยา ครบ 70 ปี วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2472).

พิชิตปรีชากร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. ฉันท์จารึกอนุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์. ใน **ประชุมพระนิพนธ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร**, หน้า 75. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2472. (พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุ หม่อมมสุ่น คัคนางค์ ณ อยุธยา ครบ 70 ปี วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2472).

พิชิตปรีชากร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. ฉันท์และโคลงจารึกอนุสาวรีย์พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ. ใน **ประชุมพระนิพนธ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร**, หน้า 145-148. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2472. (พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุ หม่อมมสุ่น คัคนางค์ ณ อยุธยา ครบ 70 ปี วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2472).

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. **สามกรุง**. กรุงเทพฯ: เจริญรัตน์การพิมพ์, 2518.

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. **พระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกทรงพื้นฟูวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

พิทักษ์ บุญยะโสภาส, ว่าที่ ร.ต. แก้วกลางใจ. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2160 (มีนาคม 2539): 45.

พิมลศักดิ์ อุ่สุวรรณธรรม ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. พระนามยังทรงสถิตสนิทใจไทย เป็นรอยจงรักรอยอาลัยนिरันดรกาล. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 101. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

พิไลพรรณ ทูมมานนท์ ในนาม บริษัท เซลล์ในประเทศไทย จำกัด. (เสด็จมาสู่ภาระ ณ ประเทศ). **บ้านเมือง** (26 กรกฎาคม 2538): 3.

พูนทรัพย์ จรรยาสุภาพ ในนาม วารสารข้าราชการ. (สายฝนตั้งน้ำตาฟ้ารำไห้). **วารสารข้าราชการ** 40, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2538): 1.

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. **ชีวิตและงานของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ.**

พระนคร: รวมสาส์น, 2502: 95.

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. **สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

เพียงพร สุโชตายน ในนาม โรงเรียนวัดราชโอรส. (อภิชาติทรรณนาถราชนาถ). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 136. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

แพรวไหม ไพฑูรย์ ในนาม หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ จุดประกายวันอาทิตย์. (อุระวะวิบวาบ).

กรุงเทพธุรกิจ จุดประกายวันอาทิตย์ (10 มีนาคม 2539): 8.

ไพบูลย์ วงษ์เทศ. (แม่ฟ้าหลวงสมเด็จพระย่าฯ ล่วงฟ้าหาว). **ข่าวสด** (20 กรกฎาคม 2538): 2.

ไพบูลย์ ขาวงาม ในนาม กองบรรณาธิการนิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. (แผ่นดินเสมือนเจ้าน้ำ).

สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 42, 9 (30 กรกฎาคม – 5 สิงหาคม 2538): 5.

ไพบูลย์ ขาวงาม. (ฟ้าดิน...). ใน **ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 477.

กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.

ไพบูลย์ ขาวงาม. (แม่ฟ้าหลวงเสด็จมาจากฟ้าหลวง). **แพรวสุดสัปดาห์** 13, 300 (สิงหาคม

2538): 82.

ไพบูลย์ ขาวงาม. พี่สาวพระเจ้าแผ่นดิน. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 16, 815 (11-17 มกราคม 2551): 52.

ไพบูลย์ ขาวงาม. เพลงพระเพลิงถวายพระพร. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 42, 41 (มีนาคม 2539):

52.

ไพบูลย์ ขาวงาม. วันนั้น. **สยามโพสต์**. (10 มีนาคม 2539): 20.

ฟ้าพื้น. ทวยไทยเทวษยั้งแล้วพระจอมขวัญ. **สยามรัฐ** (10 มีนาคม 2539): 4.

ฟิลลิป โฮลซแมน (Philipp Holzmann). (คือพระผู้ห่วงใยไทยทั้งชาติ). **สยามโพสต์** (25 กรกฎาคม

2538): 9.

ภัทรชัย รัชนี้, ม.ร.ว., ม.ร.ว. แซ่มแจ่มจรัส รัชนี้, ม.ร.ว. ยอดเถา รัชนี้ และม.ร.ว. เย็นตา รัชนี้. (สวรรค์

ชั้นกวีแก้ว). ใน **ที่ระลึกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนี้**, พิเศษ.

กรุงเทพฯ: พิมพ์แอนด์พริ้นติ้ง, 2535.

ภัศษณารักษ์ จารุดารากร ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (พระพี่นางแก้วกัลยาฟ้าประทาน).

ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระ**

พระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 108.
กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ภาณุ สังขะวร โนนาม สำนักงาน ก.พ. (พระเสด็จสู่สวรรค-). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ),
**ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิ
วัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 179. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ภารดี มหาขันธ์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, 2526.

ภิญโญ ศรีจำลอง. (สมเด็จพระราชชนนีฯ ศรีแห่งชาติ). **สยามรัฐ** (20 กรกฎาคม 2538): 6.

ภิญโญ ศรีจำลอง. สิ้นแล้วดวงแก้วข้าไท. **ผู้จัดการรายวัน** (11 มีนาคม 2539): 14.

ภูมินาถสนธิ, หลวง. **มหาดเล็กกรมวัง**. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2470. (พิมพ์ในการ
อุปสมบทครบรอบปี). ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2474. (คณะหนังสือไทยเชชมจัดพิมพ์
ถวายในงานบำเพ็ญพระกุศล 100 วันแต่วันสิ้นพระชนม์ มกราคม 2474).

มณี โชติรส. (อาทิตยจวนดับทิวไม้ที่ปลายฟ้า). **ด้วยรักจากใจ** 908 (1-15 พฤศจิกายน 2551): 170.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. ทวาทศมาส: นิราศหรือตำราการประพันธ์. ใน **ภาษา-จารึก** 10. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548: 79-97.

มติชนสุดสัปดาห์. ปีที่ 15 ฉบับที่ 779. 25 กรกฎาคม 2538. หน้า 29. (ออกใช้อาลัย).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่
10. สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2539.

มหาดไทย, กระทรวง. กรมการปกครอง. (การสูญเสีย สิ่งใด ฤมากเท่า). **วารสารกำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน** 46, 9 (กันยายน 2538): 4.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถาแปล เล่ม 36**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2525.

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. (เถลิงศกใหม่ผ่านฝัน). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช
(บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 91. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต,
2551.

มหาวิทยาลัยนครพนม. (สิ้น "เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา"). **มติชน** (15 พฤศจิกายน 2551): 5.

มหาวิทยาลัยรังสิต. (ธ สุสวรรคาลัยแรมไกลแล้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง
ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
หลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 100. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

มหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศ. (เชิญบุปผาลตามาลัยที่หวานหอม). **มติชน** (14 พฤศจิกายน 2551): 19.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. มหาวิทยาลัยรามคำแหงสุดแสนอาลัยสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 110. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (แสงหนึ่งเคยส่องสว่าง กลางใจราษฎร์). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 113. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

มหาวิทยาลัยศรีปทุม. (พระเสด็จไกลแสนสู่แดนสรวง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 184. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. สาขาวิชาศึกษาศาสตร์. **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4 วรรณคดีไทย หน่วยที่ 1-7. พิมพ์ครั้งที่ 3.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2541.

มหาสิทธิไฉนาร, หลวง (สืบ). โคลงแสดงประวัตินายร้อยตรี พระเจ้าวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒน์เดช. ใน **โคลงแสดงประวัติพระเจ้าวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงษ์วัฒน์เดช กับแม่ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช**, หน้า 1-23. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2451.

มิ่งขวัญ กิตติวรรณกร ในนาม สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร. (ดาวจากสรวงสู่สรวงร่วงดับแล้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 65. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

มูลนิธิไทยคม. (สุดอาลัยเจ้าฟ้าของปวงไทย). **ไทยรัฐ** (5 มกราคม 2551): 21.

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171-1173. กรุงเทพฯ: คุรุสภาพระสุเมรุ, 2513. (จัดพิมพ์ในวันพระบรมราชสมภพ ครบ 202 ปี ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 24 กุมภาพันธ์ 2513).

มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. ในประเทศไทย. (ลมแห่งโศกโศกพัดมา). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ**

- เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 118. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. **นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2554.
- ยิ้ม ปัทมขยางกูร. **ประชุมหมายรับสั่งภาค 1 สมัยกรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2523.
- ยิวา ชะวะณิษฐ์. (ชาวเอเชียสยาม). **ตู้ทอง** (13 มกราคม 2468): 831.
- ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม บริษัท ไทยแทพพิต้า จำกัด. (ฟ้ามีดมัว สลัวครีม ชิมเศร้าหมอง). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 83. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม บริษัท พลัสเท็กซ์ จำกัด. (แมนสิ้นสาย ลายรุ่งงาม สยามสะอื้น). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 85. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม บริษัท เรนโบว์อาร์ท จำกัด. (พระยศยิ่ง เจ้าฟ้า กัลยาณี). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 117. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร. (แสงรุ่งสุกสว่างสิ้น). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 58. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม สำนักงานทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง กรมทางหลวง. **ส่งเสด็จสู่ฟ้าฟ้า. ข่าวสด** (14 พฤศจิกายน 2551): 29.
- ยุทธิต โตอติเทพย์ ในนาม สมาคมนักกอลนแห่งประเทศไทย. **กำสรวลส่งเสด็จ. คมชัดลึก** (3 มกราคม 2551): 9.
- ยุพร แสงทักษิณ. **ยิ่งยศพระปิยมหาราชเรื่อง โลกซ้อง สดุดี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2546.
- ยุพร แสงทักษิณ. **วรรณคดีขอพระเกียรติ**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2537.

ยุพิน วิชาศรี. แต่ ม.จ. วิภาวดี รังสิต. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 20-21. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงาน
พระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

ยุวดี มณีกุล ในนาม กองบรรณาธิการจุดประกาย หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. ล่วงแล้ว... ลาลับ แม่
ฟ้าหลวง. **กรุงเทพธุรกิจจุดประกาย** (21 กรกฎาคม 2538): 1.

เย็นตา รัชนี้, ม.ร.ว. และบุญตา ปาร์มองติเออร์. (สักรวาทหญิงเจ้าเข้าร่วมถ้อย). ใน **ที่ระลึกในพิธี
พระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้**, หน้า 59-62. กรุงเทพฯ: พิษเนศ
พรินติ้ง, 2535.

เยาวลักษณ์ ญาณสุภาพ ในนาม วิทยาลัยเทคนิคอ่างทอง. เสด็จสู่สวรรคาลัย. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณ
เวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 154. กรุงเทพฯ: เพชร
กะรัต, 2551.

รพีพรรณ. (หยาดฝนโปรยปรายมา). **อนุสาร อสท.** 36, 1 (สิงหาคม 2538): 7.

รมณีย์ฉัตร แก้วกิริยา, หม่อมราชวงศ์ ในนาม บริษัท คู่แข่ง จำกัด (มหาชน). (ชะลอดอกไม้มาสะพรั่ง
กลางสนามหลวง). **คู่แข่ง** 16, 207 (เมษายน 2539): 33.

รังสรรค์ จันดี๊ะ. อาลัยแม่ฟ้าหลวง. **ศิลปวัฒนธรรม** 16, 11 (กันยายน 2538): 105.

รัชนี้ ศักดิ์ภิรมย์ ในนาม โรงเรียนมัธยมด่านสำโรง. (ไอ้อาลัยองค์ดากัลยาแก้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณ
เวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 132. กรุงเทพฯ: เพชร
กะรัต, 2551.

รัตติยา ศักดิ์สกุลเดช ในนาม โรงเรียนลาซาลเซนต์โรสศรีนครสวรรค์. (ตั้งประทีป สองแสงทอง นั้นนूपดับ).
ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระ
พระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 134.
กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

รัตนา สถิตานนท์ ในนาม โรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย. อาลัย... กรมหลวงฯ ของปวงชน. ใน ยุทธภูมิ
สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่
นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 144. กรุงเทพฯ:
เพชรกะรัต, 2551.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์, 2546

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม: ภาพพจน์ โวหาร และกลการประพันธ์.**

กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2539.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์.** กรุงเทพฯ:

ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย.** กรุงเทพฯ:

ราชบัณฑิตยสถาน, 2544.

ราชาพิลาปคำฉันท์. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544.

ราชินยานุสสาวรีย์. คณะดุสิตสมิตและข้าราชการในพระราชสำนัก พิมพ์ฉลองพระคุณแจกในงาน

บำเพ็ญพระราชกุศลปีญาสมวาร 2462.

ราตรี ประดับดาว. ณ สัมปราชยภพ. **แนวหน้า** (16 พฤศจิกายน 2551): 3.

ราม วชิราวุธ. **ประวัติต้นรัชกาลที่ 6.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.

ราศรี. ศุภนิมิตร. **วงวรรณคดี** เล่มที่ 11 (ธันวาคม 2489): 9.

รำไพ สิริสาลี. ขอสักการะแด่พระวิญญาณ ม.จ. วิภาวดี รังสิต. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 22.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดี รังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** (พ.ศ.

1893-2394). วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **นิราศคำโคลง: การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น.** วิทยานิพนธ์

ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. **การศึกษาวิเคราะห์ที่มาของสมุทรภาพไตรภูมิ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาตรี

บัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิ. **สยามรัฐรายสัปดาห์.** 56, 10 (28

พฤศจิกายน-4 ธันวาคม 2551): 57

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. พระยามีเขาเพราะเรื่องพิภพมัจจุราช. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์.** 60,50 (30

สิงหาคม-5 กันยายน 2556): 48).

เร่งเจริญ ชำนาญบริรักษ์ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ. (สมเด็จพระพี่นาง). ใน **ยุทธภูมิ**

สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่**

นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 103. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

โรงงานยาสูบ. (เหมือนสิ้นแสงแห่งสุริย์จรัสอุณหภูมิล้ำ). **สยามโพสต์** (25 กรกฎาคม 2538): 9.

โรงเรียนพณิชยการสุโขทัย. (น้อมเกล้าฯ ทบปเบื้องพระ ยุคลบาท). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 129. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

โรงเรียนวิบูลย์บริหารธุรกิจ รามอินทรา. (ภคินีศรีกษัตราลาดับแล้ว). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 140. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

โรงเรียนศรีวิกรม์บริหารธุรกิจ. (สดับข่าวเจ้าฟ้านราธิวาส). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 141. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

โรงเรียนศรีสวัสดิ์วิทยาลัยการจังหวัดน่าน. (พระทรงสร้าง บารมี คุณยิ่งใหญ่). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 146. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

โรงเรียนสายปัญญา. (ใช้พระมิ่งมงกุฎอุษุพงศ์). **ววรรณคดี** เล่มที่ 29. (มิถุนายน 2491): 3. (บทประพันธ์คัดจากพวงดอกไม้ถวายสักการะพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล)

ล่อง. (ความโศกสลดทั่วแคว้น). **คอลเลจนิวส์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 365.

ลักษณะบุลย์ สิริภทราวรรณ ในนาม โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) 2. ปวงประชาอาตุร. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 124. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ลลนา เสาวภา ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา. แก้วกัลยาของแผ่นดิน. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ**

เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 166. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ลา ลูแบร์, ซิมอน เดอ. **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ราชอาณาจักรสยาม**. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2548.

เลื่อน ศรีเกษร. สมเด็จพระบรมราชชนนีयाศิริราช. ใน กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า (บรรณาธิการ), **ส่งเสด็จสมเด็จพระย่า: ประมวลเรื่องจากหนังสือพิมพ์**, หน้า 205. กรุงเทพฯ: วงศ์จร, 2540. (จัดพิมพ์ในวาระครบ 1 ปีแห่งการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2540 ตันฉบับจาก สยามรัฐ 2 ตุลาคม 2538).

ว. ณ ประมวลมารค. **เสด็จพระราชดำเนินปากีสถาน สหพันธ์มลายู**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506.

วงเดือน นาราสิัจ และคณะ. **ธีราชเจ้าจอมสยาม**. กรุงเทพฯ: ธนาคารกสิกรไทย, 2553.

วทัญญู ปรัชญานนท์, พลตรี. (ทมทุกซ์เทวษว้า). **ดิฉัน** 30, 742 (มกราคม 2551): 24.

วนิดา สถิตานนท์. ถำรงไว้เพื่อชาติ ศำสน์ กษัตริย์. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 39-46. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

วรพร ภู่งศ์พันธุ์. งานพระเมรุ: พระราชพิธีสะท้อนทิพภาวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา. ในเกรียงไกร เกิดศิริ (บรรณาธิการ), **งานพระเมรุ: ศิลปะสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง**, หน้า 125-132. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

วรพร ภู่งศ์พันธุ์. **สถาบันกษัตริย์ในกฎมณเฑียรบาล**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540.

วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน). พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2515.

วรรณคดีพระยาตรัง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515.

วรรณสม ภักดีธนชิต. (ไ้ท่านหญิงวิภาที่ซำรัก). ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

- วรรณิกา ต้นศิริรัตน์ไพศาล. **กระบวนการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์
ถนะรัชต์**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- วรวิมล ภัคดีบุรุษ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม. ร้อยใจปวงประชาถวายอาลัย. ใน ยุทธภูมิ
สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่
นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 102. กรุงเทพฯ:
เพชรกระวีต, 2551.
- วรวิมล ภัคดีบุรุษ. เปี่ยมพลังรังสรรค์พระนิพนธ์. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี**, หน้า 159. กรุงเทพฯ:
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.
- วรุณญา อัจฉริยบดี. **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและ
นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย: เรื่องเล่าและภาพแทน**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย, ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.
- วโรตม์ มนต์วี ในนาม บริษัท ไทโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด. (พระจากฟ้าเสด็จมายังพื้นโลก).
แนวหน้า (14 พฤศจิกายน 2551): 16.
- วัชรีย์ รมะนันท์. **ลิลิตและนิราศ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิชมเนศ, 2517. 117-118.
- วัฒน์ธรรม, กระทรวง. (พระคือดาวประจำเมืองเมื่องระยัย). **ศิลปวัฒนธรรม** 29, 4 (กุมภาพันธ์
2551): 7.
- วัฒนา ธรรมกูร. พระแม่ฟ้าหลวง. **กรุงเทพธุรกิจ** (21 กรกฎาคม 2538): 2.
- วันเนาว์ ยูเด็น และ มะเนาะ ยูเด็น. จำลึกลงวันเสด็จสู่สวรรคาลัย “เดือนดับลับตะวัน”. ใน **ราชสดุดี
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 173-180. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล
อดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระ
เพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วัน
อาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).
- วันเนาว์ ยูเด็น. ประสิทธิ์ประสาทการศึกษา วิชาการเพื่อปวงชน (คือครูผู้อาทร). ใน **พระปิยโสทร
เชษฐภคินี**, หน้า 115. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.
- วันเพ็ญ เข็นตระกูล. (สืบแปดกรกฎคล้อง). ใน **ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติ
เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราช
ชนนี**, หน้า 165. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.

วัลยา เบ็ญจนาวิ ในนาม ศาลยุติธรรม. (สมเด็จพระพี่นางเธอซีพีทักษ์ครุไรแล้ว). **ศาลยุติธรรม**
ปริทัศน์ 2, 3 (กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2551): 3.

วัลลภิศร์ สดประเสริฐ. (เดือนแปดแรมเจ็ดข้าง). **พลอยแกมเพชร** 4, 86 (สิงหาคม 2538): 33.

วัลลภิศร์ สดประเสริฐ. (วันพระแรมแปดข้าง). **พลอยแกมเพชร** 16, 384 (มกราคม 2551): 24.

วาณิช จรุงกิจอนันต์ ในนาม บริษัท จีเอ็มเอ็มแกรมมี่ จำกัด (มหาชน). (ทุกแห่งหนมนต์มีดนตรีไหน).
ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระ**
พระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 80.
กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

วาณิช จรุงกิจอนันต์ ในนาม บริษัท ช. การช่าง จำกัด (มหาชน). (สังวาลสายศุภลักษณ์สลักฉาย).
ศิลปวัฒนธรรม. 16, 11 (กันยายน 2538): 101.

วาณิช จรุงกิจอนันต์ ในนาม บริษัท ซี.เอส. กรุ๊ป จำกัด. (คือสายฝนเสมอหมายกับสายขวัญ).
สยามรัฐ (31 กรกฎาคม 2538): 1.

วาณิช จรุงกิจอนันต์ ในนาม บริษัท ห้างเซ็นทรัลดีพาร์ตเมนต์สตรี จำกัด. (ศรีนครินทรา). **ไทยรัฐ**
(25 กรกฎาคม 2538): 36.

วาณิช จรุงกิจอนันต์ ในนาม หนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ. (ชะลอฟ้ามารอรับพระดับสูญ). **สยามธุรกิจ**
(10-16 มีนาคม 2539): 1.

วาณิช จรุงกิจอนันต์ ในนาม หนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ. (ทั่วทั้งแผ่นดินทองก็หมองไหม้). **สยามธุรกิจ**
(23-29 กรกฎาคม 2538): 1.

วาณิช จรุงกิจอนันต์. (จะสรรสร้างเส้นเสียงสักเพียงไหน). **ศิลปวัฒนธรรม** 16, 11 (กันยายน 2538):
101.

วาสนา. (คุณธรรมฉัฐราชเจ้า). **ตู้ทอง** (10 กุมภาพันธ์ 2468): 850. รางวัลที่ 2 การประกวดกวีครั้งที่
ที่ 92

วาสนา. (สักระวาเคยอุ้นอกพระปกเกล้า). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 850.

วาสนา. (ไทยรทม). **ตู้ทอง** (30 ธันวาคม 2468): 789.

วิกรม กรมดิษฐ์ ในนาม บริษัท อมตะ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน). แสงหนึ่งสถิตในหทัยนิรันดร์. ใน
ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระ**
พระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 73.
กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

วิจารณ์ เจริญพันธุ์ ในนาม วิทยาลัยบริหารธุรกิจและการท่องเที่ยวกรุงเทพ. (น้ำตาไทยไหลรินถิ่น
สยาม). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่...**

- สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 156. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- วิชณี คุปตะวาทีน. ในนาม มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. โศกของแผ่นดิน 2 มกราคม 2551. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 116. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531.
- วิทยา สุขชันทอง และอุไรวรรณ คำหล่อ. ในนาม กาญจนนิกเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง. (จุดเทวี่อวตาร ผ่านพิภพ). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่ ... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 66. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. ในนามหนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์. (พระเอย พระแก้วกัลยา). **โพสต์ทูเดย์** (16 พฤศจิกายน 2551): พิเศษ 2.
- วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. **เอกกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ ฯ (1984), 2553.
- วิรัตน์ บุตตะจิ้น, ว่าที่ ร.ต. ในนาม โรงเรียนสวนศรีวิทยา. (สรวมชีพ “ย่า” ลี้น แสงลง). **สยามรัฐ** (27 กรกฎาคม 2538): 22.
- วิรุฬห์จรรยา, ชุน. **สดุดีพระเกียรติคุณสมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. ใน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่า ราชธานีวาส**, หน้า ค-ง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2499.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (ครั้นครั้นสนั่นฟ้าซัก). ใน **ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 139. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.
- วิลาศ มณีวัตร. ไทยกำสรด. ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 138. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการสดุดีเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).
- วีรบุช ทองแดง. ในนาม สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพทางการศึกษา(องค์การมหาชน). (จุดห้องฟ้ารินน้ำตาอาดูรโศก). **มติชน** (10 พฤศจิกายน 2551): 23.
- วีรพล วีรพลิน. **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์: พระประวัติและผลงานที่เกี่ยวข้องกับหอสมุดแห่งชาติ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

วีรพัตร เบญจา. (สัปดาห์สิ้นแม่ย่าเหมือนสูญสิ้น). **สยามรัฐ** (29 กรกฎาคม 2538): 6.

วีรวัฒน์ อินทรพร. **สุนทรียภาพของโคลงในวรรณคดีไทย: การสร้างสรรค์วรรณศิลป์จากธรรมชาติของภาษาไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

วุฒิชัย มูลศิลป์ และคณะ. **พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: เกรท เอ็ดดูเคชั่น, 2546.

ศรัญญา กิจเจริญสิน ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่. (สิ้นแสงสุริยอาดูรลาฟ้าสะอื่น). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 163. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ศรี วาควัญ. ปัจฉิมาศีรวาท ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 193-194 กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

ศรี วาควัญ. อนุรักษ์ธรรมชาติและวิทยา. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 77-83. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

ศรีสหเทพ, พระยา (เส็ง วิริยะศิริ). **จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. **ลิลิตเจลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร: ไทยเชชม, 2472.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. สยามวิโยค. **ดุสิตสมิตเล่ม 4 ฉบับที่ 38 ฉบับพิเศษ** (กันยายน-ตุลาคม 2462), หน้า 151-155. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531. (จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. สยามวิโยค. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 4. ฉบับที่ 38. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 151-155. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2531. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ

จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

ศรีสุเรนทร์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น. โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิ. ใน **โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวงพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นศรีสุเรนทร์และตำหนักแพ**, หน้า 1-38. พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2512. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรี ศิริ จุญญเวสม์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ 30 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2512).

ศรีอยุธยา. พรหมมาตี มาตาปิตโร. ใน **ดุสิตสมิต**. เล่ม 4. ฉบับที่ 38-ฉบับพิเศษ. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 158-160. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2531. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

ศักดิ์ชัย ศรีสอน. (สัปดาห์สมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวง). **สยามรัฐ** (31 กรกฎาคม 2538): 6.

ศักดิ์ศิริ มีสมสืบ. **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบิดาแห่งการถ่ายภาพไทย**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2555.

ศักดิ์ศิริ มีสมสืบ. (ดาริการะยะยาระยะวิบวิหว). **คมชัดลึก** (3 มกราคม 2551): 9.

ศากุน กาญจนประดิษฐ์ ในนาม กลุ่มบริษัทเนสต์เล่ ประเทศไทย. (รวมร้อยดวงใจไทยทั้งชาติ). **คมชัดลึก** (16 พฤศจิกายน 2551): 19.

ศาลาไทย. พระกัลยาณมิตรอาจารย์. **บ้านเมือง** (16 พฤศจิกายน 2551): 3.

ศิริน โจรนสโรช ในนาม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2 มกราคม 2551 อาลัยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 188. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ศิริน โจรนสโรช. (กลิ่นจันทร์กลิ่นจากไม้). **ศิลปวัฒนธรรม** 30, 1 (พฤศจิกายน 2551): 35.

ศิริพงษ์ จันทน์หอม ในนาม หนังสือพิมพ์สยามรัฐ. กัลยาณิวัฒนา. **สยามรัฐ** (15 พฤศจิกายน 2551): 3.

ศิริพงษ์ จันทน์หอม. รูปที่ไม่ลบเลือน. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 55, 16 (11-17 มกราคม 2551): 65.

ศิริเพ็ญ น้ำสกุล และสุเมย์วดี เมฆสุด. สารพัดสารพันงานสร้างสรรค์หนังสืองานศพ. **จดหมายข่าวสมาคมจดหมายเหตุไทย**. (ตุลาคม 2550- กันยายน 2551): 10-22.

ศิริรัตน์ พรหมสถิตย์ ในนาม โรงเรียนโพธิ์นิมิตวิทยาาคม. (พระหัตถ์ขวาปราณีเป็นที่สุด). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่**

นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 130. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ศิวกานท์ ปทุมสูติ. อุตสาหกรรมสืบสานเพื่องานศิลป์. ใน **ราชสุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 151-153. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

ศิวกานท์ ปทุมสูติ. สายน้ำแห่งนิรันดร. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 17, 859 (14 พฤศจิกายน 2551): 7.

ศิวกานท์ ปทุมสูติ. สู่รุ่งสางอุษาสวรรค์นิรันดร. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 16, 815 (11-17 มกราคม 2551): 47.

ศุข ทิมศิลป์. เสนาพิลาป. **เสนาศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์** เล่มที่ 12 ตอนที่ 7 (กรกฎาคม 2471): ก-ญ.

ศุทธิกมล นวลแดง ในนาม วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยียะเชิงเทรา. (เปรียบนภาไร้ดาวคราวราตรี). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 151. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

ศุภกิจ นิมมานนรเทพ. (“นราธิป” ลิบโลกแล้ว). ใน **วรรณไวทยาการ**, หน้า 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2519. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519).

ศุภกิจ นิมมานนรเทพ. อาลัย... “กวีวังหน้า”. ใน **ที่ระลึกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนิ**, หน้า 130. กรุงเทพฯ: พิมพ์เนศ พรินต์ติ้ง, 2535.

ศุภกิจ นิมมานนรเทพ และจจจิต นิมมานนรเทพ. (องค์ใดสมเด็จพระผู้). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 134. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการศดุดีเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).

ศุภมิตร. อาลัย ม.จ. หญิงวิภาวดีรังสิต. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

ศูนย์บริการบัตรเครดิตไทยพาณิชย์. (พระเมตตาแม่ฟ้าพัน). ใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 43. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2538. (สกุลไทยรายสัปดาห์ จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการศดุดีเนื่องในวันพระราชสมภพ 21 ตุลาคม 2538).

ศูนย์ศึกษาเอเชียอาคเนย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (ขอเดชะ ฝ่าละออง รุกีบาท).

กระแสดอกเนย 5, 49 (มกราคม 2551): พิเศษ.

ส.พ. เรื่องพระเจ้าอยู่หัว. **วงวรรณคดี** เล่มที่ 7 (สิงหาคม 2489): 5-6.

สกุณโปตก. ฌัฐรามานุสรณ์. **ตู้ทอง** (9 ธันวาคม 2468): 723.

สงบ แสงรัตนกุล. โลกยลอินพระเมตตา. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2162 (มีนาคม 2539): 39.

สถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 7. น้อมรำลึกถึง พระกรุณาธิคุณ. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 172. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

สถานีวิทยุแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ไอ้สิ้นแล้ว กรมหลวง ของปวงข้า). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 175. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

สถาพร ศรีสังข์จ้ง. ในนาม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. ร่างร่างรัฐ. ใน **กัลยาณิวัฒนาคารวัลย์ ราชประเพณีส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย**. หน้า 99. กรุงเทพฯ, 2551.

สถาพร ศรีสังข์จ้ง. ส่งเสด็จ. **ศิลปวัฒนธรรม** 29, 4 (กุมภาพันธ์ 2551): 66.

สนอ่อน. (สักระวาเคยอุ้นอกทรงปกเกษ). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 851.

สนิท พลเยี่ยม. แม่ฟ้าหลวง. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 42, 42 (มีนาคม 2539): 7.

สมเกียรติ รัชชัณณิ ในนาม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. นราธิวาสราชนครินทร์สดุดี. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 88-89. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

สมควร กวียะ ในนาม มหาวิทยาลัยเกริก. (ไทยทั้งผอง ต้องเสียศูนย์ อาดูรเทวษ). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 70. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

สมชาย วรสินวัฒนา ในนาม สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร. (ทวยเทพไทให้โคกวิโยคสิ้น). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่**

- นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 65. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- สมนึก พุ่มซ้อน, เรือโท. (ตั้งจันทรา มอดดับ ลับขอบฟ้า). **รัฐสารภี** 50, 1 (มกราคม – มีนาคม 2551): ปก.
- สมบัติ ตั้งก่อเกียรติ ในนาม หนังสือพิมพ์ บ้านเมือง. โศกาดูรถึงสมเด็จพระย่า. **บ้านเมือง** (23 กรกฎาคม 2538): 3.
- สมบุญ บุญโพธิ์ทอง. (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากัลยา). **วารสารตราไปรษณียากร** 38, 7 (กุมภาพันธ์ 2551): 3.
- สมบุญ แสงวิเศษ และอนุศักดิ์ แสงวิเศษ ในนาม ชาวमुกดาหาร. (สมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวงของปวงไทย). **สยามรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 22.
- สมประสงค์ ปิ่นจินดา. สุนทรียภาพงานศิลปะประดิษฐ์. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 129-138. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).
- สมภพ ทรงศักดิ์ศรี ในนาม นิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. สมเด็จพระย่า.. ปวงประชาอาลัย. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 42, 8 (23-29 กรกฎาคม 2538): 3.
- สมภพ ทรงศักดิ์ศรี ในนาม นิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. อาลัยสมเด็จพระย่า. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 42, 40 (มีนาคม 2539): 1.
- สมภพ ภิรมย์, น. อ. (ร.น.). กราบพระบาทอาลัยท่านจันทร์ฯ. ใน **ที่ระลึกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนี**, หน้า 51-52. กรุงเทพฯ: พิษณุต พรินตติ้ง, 2535.
- สมภพ ภิรมย์, พลเรือตรี. **พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินตติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.
- สมัย แวรวีวงศ์ ในนาม วิทยาลัยสารพัดช่างนครหลวง. (หนึ่งรุ่งส่ายปลายฟ้ามาเดือนหาย). ใน **ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณธิการ), ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 160. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- สมาคมสตรี ครูสิงห์สภา (ศูนย์รวมชาวไทยซิกข์แห่งประเทศไทย). (ส่งเสด็จ “สมเด็จพระย่า” ด้วยอาลัย). **ข่าวสด** (10 มีนาคม 2539): 8.

สมาคมสตรีไทยแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์. (สมาคมสตรีไทยฯ ทุกถ้วนหน้า).

แนวหน้า (26 กรกฎาคม 2538): 25.

สมาน เมืองหมุด, สิบเอก. อาลัยสมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวง. **สกุลไทย**. 42, 2162 (มีนาคม 2539): 39.

สมารัตน์ พงศ์ศิลป์ โนนาม โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี). (สมเด็จพระภคินีศรีประเทศ). ใน

ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระ**

เจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, หน้า 125.

กรุงเทพฯ: เพชรกระวี, 2551.

สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

สรวลสำราญ ปัตตานี. ราษฎร์วันท. **ตู้ทอง** (13 มกราคม 2468): 830-831.

สรวลสำราญ เพ็ชรบุรี. (สักระวาเคยอุ้นอกตกยามหนาว). **ตู้ทอง** (20 มกราคม 2468): 850.

สโรชา. น้อมรำลึก “สมเด็จพระย่า แม่ฟ้าหลวง”. **คู่แข่งธุรกิจ** 6, 269 (มีนาคม 2539): 1.

สวินิตย์ สีนาค. ส่งเสด็จ “พระพี่นางฯ” ฝากฟ้าเสด็จสวรรคต. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 17, 860 (21

พฤศจิกายน 2551): 7.

สวัสดี ห. (อำนวยการจัดพิมพ์). **คอลเลจนิวส์ THE COLLEGE NEWS Vol. XIII** (ธันวาคม

2468):366.

สหชาติ. แลแห่งใดเห็นน้ำ ย่อมน้ำตาคน. **วงวรรณคดี** เล่มที่ 20 (กันยายน 2490): 4.

สองเมือง ปีนแก้ว. (ไอ้ทุ๊กข่มจิตต์ข้า). **หนังสือพิมพ์คอลเลจนิวส์ THE COLLEGE NEWS Vol.**

XIII (ธันวาคม 2468):372.

สังจาภิรมย์, พระยา. **เทวกำเนิด**. กรุงเทพฯ: ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2517.

สังภูมิ ละออ โนนาม ทีมข่าวหน้าสตรี หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. (ครานางฟ้าคืนสวรรคตปล้นโลกเหงา).

ไทยรัฐ (16 พฤศจิกายน 2551): 20.

สังภูมิ ละออ. ดาวดวงนั้น พระนาม “พระพี่นาง”. **ไทยรัฐ** (8 มกราคม 2551): 24.

สันหงส์ ก่อวงศ์ โนนาม Mahidol University International College. (ดาวดวงน้อย ลอยเลื่อน ะ

วับวิบ). **พลอยแถมเพชร** 17, 403 (พฤศจิกายน 2551): 143.

สันติ เล็กสุขุม. **เจดีย์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2540.

สันธานอักษรศาสตร์, หลวง. กำสรวลศัพท์ไทย. **ศัพท์ไทย** เล่มที่ 2 ตอนที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2465):

1033-1036.

สันธานอักษรศาสตร์, หลวง. ฉัฏฐรามราชานุสรณ์. **ศัพท์ไทย** เล่มที่ 5 ตอนที่ 6 (มกราคม 2468):

1099-1101.

สันธานอักษรศาสตร์, หลวง. ศัพท์ไทยวันท. **ศัพท์ไทย** เล่มที่ 4 ตอนที่ 8 (มีนาคม 2467): ก-ค.

สายชม ธเนศนิศย์. (คืนฟ้าหนาวแสนหนาวใจไทยทั่วหล้า). **วารสารโครงการหลวง** 12, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551): พิเศษ.

สายปัญญาสมาคม. **อัฐมราชสดุดี. วงวรรณคดี** เล่มที่ 29 (มิถุนายน 2491): 2.

สารัตถ์ธรรมากร, ชุน. กลอนสุภาพของขุนสารัตถ์ธรรมากร. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 41-43. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศลเมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาท ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

สารัตถ์ธรรมากร, ชุน. มหาปิโยรมย์. **ประตูปใหม่** ปีที่ 66 (มีนาคม 2453): 525-528.

สาลี รอดศิริ ในนาม โรงเรียนสวนศรีวิทยา. อาศิรวาทราชชนนี. **สยามรัฐ** (27 กรกฎาคม 2538): 22.

สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (แสงหนึ่งคือสมเด็จพระพี่นาง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 180. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (พระเสด็จ สู่สวรรคต ในชั้นฟ้า). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 183. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 บ.1/8. **พระเมรุและพระบรมศพ รัชกาลที่ 5**.

สิทธา พิณภูวดล และคณะ. **ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย**. มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพฯ: 2515.

สีลาภรณ์ นาครทรรพ ในนาม บริษัท สิงห์แลนด์ จำกัด. (ข้าแผ่นดินพิลาปด้วย). **ไทยรัฐ** (26 กรกฎาคม 2538): 26.

สุกัญญา ตีระวนิช. **ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2325-2475)**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

สุข. (อเนกขนาดเสียวจิตต์สร้าน). **คอลเลจนิวส์ THE COLLEGE NEWS Vol. XIII** (ธันวาคม 2468): 366.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (ที่สวรรคตขึ้นดาวดั่งงา). **มติชน** (23 กรกฎาคม 2538): 8.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ไหว้พระจันทร์. ใน **ที่ระลึกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้**, หน้า 122. กรุงเทพฯ: พิษเนศ พรินตติ้ง, 2535.

- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **ตั้งดวงแก้วตกต้องแผ่นดินผา. ภาษาและวรรณคดีไทย.** 2,3 (ธันวาคม 2528): 88-95.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **หวังสร้างศิลป์นิมิต เพลิดเพลิน การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- สุดใจ แดงเจริญ ในนาม บริษัท แมเนเจอร์ มีเดีย จำกัด. (สมเด็จพระฯ กรมหลวง). **ผู้จัดการ** (3 มกราคม 2551): 1.
- สุภาทิพย์ แสนเดช ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช. (ปวงประชาแซ่ซ้อง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 164. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- สุภาณี พัดทอง. **“เรือ” ในวรรณคดีนิราศ: มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- สุพรรณ ทองคล้าย. พจนานัลย์แต่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. **โลกวันนี้ รายวัน** (14 พฤศจิกายน 2551): 03A.
- สุพรรณี วราทร. **ประวัตินวนิยายไทยตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- สุภาพ คลี่ขำ ในนาม บริษัท เอ็มเอ็มซี สิทิมผล จำกัด. (ใช้สมเด็จพระฯ หลวงของปวงราชฎ). **ไทยรัฐ** (25 กรกฎาคม 2538): 25.
- สุภาพร คงศิริรัตน์ ในนาม มหาวิทยาลัยนเรศวร. (แสนเศร้าแสนโศกโลกกำสรวล). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 71. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.
- สุภาพร พลายน้อย. **นิราศสมัยรัตนโกสินทร์: การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

สุมาลี โฆษิตนิกุล ในนาม ศูนย์ฝึกอบรมวิศวะกรรมเกษตร. (ประดุษายฟ้าฟาดกลางดวงใจ). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 170. กรุงเทพฯ: เพชรกระรัต, 2551.

สุรินทร์ พงศ์ศุภสมิทธิ และศิริรัตน์ วงศ์สุวรรณ ในนาม สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.). (พระเสด็จนิราศไปในแดนสรวง). **สสวท.** 36, 152 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2551): ปกหน้า.

สุรินทร์ ทองคงอ่วม. **การวิเคราะห์วรรณคดีประวัติศาสตร์ประเภทสดุดีวีรกรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.

สุนีย์ พระแก้ว ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. (แปลบฟ้าฟาดฝากร้าง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 106. กรุงเทพฯ: เพชรกระรัต, 2551.

สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์. “สมเด็จพระย่า” ดุจโพธิ์ไทร. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2160 (มีนาคม 2539): 45.

สุวิทย์ นาคเกษม. (สุคติสู่ฟ้า). **เดลิเมล์** (9 เมษายน 2528): 1.

สุวิภา เดชะ ในนาม คณะเทคนิคการแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สูญสิ้นพระพี่นาง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 69. กรุงเทพฯ: เพชรกระรัต, 2551.

เสฐียรโกเศศ. **เล่าเรื่องในไตรภูมิ**. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, 2518.

เสมอ กลิ่นหอม ในนาม นิตยสาร โลกสีเขียว. อาลัยสมเด็จพระย่า. **โลกสีเขียว** 4, 4 (กันยายน – ตุลาคม 2538): 1.

เสมอ มุลศาสตร์ ในนาม จังหวัดสุรินทร์. กลั่นน้ำตากรองน้ำใจใสสะอาด สรงบัวบาทสมเด็จพระย่าสู่สวรรคต. ใน กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า (บรรณาธิการ), **สังเสด็จสมเด็จพระย่า: ประมวลเรื่องจากหนังสือพิมพ์**, หน้า 179. กรุงเทพฯ: วงศ์จร, 2540. (จัดพิมพ์ในวาระครบ 1 ปีแห่งการถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2540 ต้นฉบับจาก สยามรัฐ 5 สิงหาคม 2538).

เสวี จันทโชติ. (พระล่วงลับจะกลับกลายเป็น). **ผู้ส่งออก** 21, 491 (มกราคม 2551): 7.

เสาวณิต วิงวอน. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของพระเกียรติ**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

เสาวณิต วิงวอน. **เทวราชาและธรรมราชาในวรรณกรรมของพระเกียรติ**. ใน **วรรณกรรมศิลปะสุดดี**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัยการพิมพ์, 2538. (ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ "ยอยศธรรมิกกราช" ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชสมบัติครบ 50 ปี 6-7 กรกฎาคม 2538 ณ หอประชุมเมืองไทยประกันชีวิต ถนนรัชดาภิเษก กรุงเทพมหานคร).

เสาวณิต วิงวอน. **วรรณคดีการแสดง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดี และ คณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2555.

แสงเดือน วังสุวรรณรักษ์ ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาแพร่. ส่งเสด็จ สู่สวรรคาลัย. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 165. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

โสภณ สาทธรรมฤทธิผล ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี. รุ่งดงามนาม "กัลยาณิวัฒนา". ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 96. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

โสรวาร. อานันทสรภัญญะ. **วงวรรณคดี** เล่มที่ 8 (กันยายน 2489): 1-2.

หลุย มุกเกอร์. (ไอ้จอมเจษฎ์เจ้า). **คอลเลชันิวส์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 364.

เหมดี บรรเทา ในนาม สำนักงาน ก.พ. อาเศียรวาทสักการะ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. **วารสารข้าราชการ** 53, 1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2551): รองปกใน.

แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องงารพระบรมศพแลงารพระเมรุ. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 79-89. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศลเมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ล้นพระชนม์มาถึงศตมาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องถวายบังคมพระบรมศพ. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 65-68. พระนคร: โรงพิมพ์

โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึง ศตมาท ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องสวรรคต. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 61-64. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาท ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

อ.ส.อ. (เมื่อพระองค์ผู้ฟ้าลาดับโลก). **ววรรณคดี** เล่มที่ 29 (มิถุนายน 2791): 3. บทประพันธ์ตัดจากพวงดอกไม้ถวายสักการะพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล.

อคิน ธิพัฒน์, ม.ร.ว. **สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์ณศ, 2518.

อดุล จันทรศักดิ์. ปรัญญาแห่งพระชนมชีพ. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 57-62. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

อดุล จันทรศักดิ์. พระโสทรเชษฐภคินีแห่งสองกษัตริย์ราช. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี**, หน้า 73. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

อนงค์ อินทร์ทรัพย์. เป็นร่มฉัตรปกเกล้าไทยทั่วหล้า. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 47-56. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. หนังสืออนุสรณ์งานศพ: พื้นที่แห่งความทรงจำ (ที่ถูกเลือก). **ตำรงวิชาการ** 6,1 (มกราคม – มิถุนายน 2550):134-158.

อนุমানราชธน, พระยา. **การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2531.

อนุমানราชธน, พระยา. **ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีและเทพนิยายสงเคราะห์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2531.

อนุমানราชธน, พระยา. **ประเพณีเนื่องในการตาย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2491. (พิมพ์ในงาน
ฉาปนกิจศพนายช่วง สวัสดิ์บุรี (ขุนสวัสดิ์บุรีร่วมย์).

อนุমানราชธน, พระยา. **ฟื้นความหลัง**. พระนคร: ศึกษิตสยาม, 2513.

อภิธานปฎิบัติกาและอภิธานปฎิบัติกาสุจิ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2535.

อมรรัตน์ ตริวิรัตน์ ในนาม โรงเรียนเศรษฐบุตรบำเพ็ญ. (สองมกรา สิ้นฟ้าดาวเดือนดับ). ใน ยุทธภูมิ
สุวรรณเวช (บรรณานุกรม), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 143. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

อมรา บุษกร. สดุดีวีรกรรม แต่ ม.จ. วิภาวดี รังสิต. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 19. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

อมรา อยู่มั่น. วิภาวดีพิลาป. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, หน้า 9-16. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

อรฉัตร ของทอง, หม่อมราชวงศ์ ในนาม นิตยสารกุลสตรี. แก้วกัลยาณี. **กุลสตรี** 38, 908 (พฤศจิกายน 2551): พิเศษ.

อรฉัตร ของทอง, หม่อมราชวงศ์ ในนาม นิตยสารขวัญเรือน. พระสถิตพิพยานพิมานแก้ว. **ขวัญเรือน** 27, 570 (สิงหาคม 2538): 424.

อรฉัตร ของทอง, หม่อมราชวงศ์. เทิดพระกตัญญูกตเวทิตาคุณ. ใน **พระปิยโสทรเชษฐภคินี**, หน้า 53. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

อรรถศาสตร์โสภณ, พระยา (สว่าง จุลวิฑูร). **บทประพันธ์นิราศน้ำท่วมกับลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและอื่นๆ**. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2501. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอก พระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิฑูร) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 12 กรกฎาคม 2501).

อริยวงศาตตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร), สมเด็จพระสังฆราช. วีรนาฏ. ใน **วิภาวดีรังสิตานุสรณ์**, พิเศษ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2520. (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต จัดพิมพ์ให้แก่มูลนิธิวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต 4-8 เมษายน 2520).

อรุณี แดงพันธ์ ในนาม กรมประชาสัมพันธ์. (ผืนดินหม่นสายชลหมองท้องฟ้ามืด). ใน ยุทธภูมิ
สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 173. กรุงเทพฯ:
เพชรกะรัต, 2551.

อลงกรณ์ อธิพิล ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์. ส่งเสด็จ. ใน ยุทธภูมิ
สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 95. กรุงเทพฯ:
เพชรกะรัต, 2551.

อวยพร มลินทางกูร. **ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2501**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2519.

อัคนี หฤทัย. เทพทิพย์แห่งเทวี. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 55, 17 (18-24 มกราคม 2551): 90.

อัคนี หฤทัย. รุ่งหนึ่งงามในหทัยราษฎร์. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 55, 16 (11-17 มกราคม 2551):
90.

อัคนี หฤทัย. ส่งเสด็จสู่ทิพย์พิมาน. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 56, 9 (21-27 พฤศจิกายน 2551): 90.

อังคาร กัลยาณพงศ์. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์.
คมชัดลึก (3 มกราคม 2551): 1.

อังคาร กัลยาณพงศ์. อัญชลี พระมิ่งแม่เป็นเกล้าขวัญสยาม. **เนชั่นสุดสัปดาห์** 4, 164 (28 กรกฎาคม-
3 สิงหาคม 2538): 6.

อัญชลี จิตรสุนทร. **พระยมในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

อัศรินทร์. (ขอเชิญเจ้าฟังเพลงวังเวงใจ). **แนวหน้า** (25 พฤษภาคม 2527): พิเศษ ก.

อาจินต์ ศิริวรรณ ในนาม บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด และบริษัทในเครือ. (เทวาเทวชน้ำ).
ประชาชาติธุรกิจ (7-9 มกราคม 2551): 23.

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. **ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

อาร์ักษ์ คคะนาท. (ไฉ่แผ่นดินสิ้นพระศรีสมเด็จย่า). **ศิลปวัฒนธรรม** 17, 6 (เมษายน 2539): 134-
154.

อารีย์ เสมประสาท. (ไอ้พระผู้ปกฟ้า). **คอลเลชันิวส์ THE COLLEGE NEWS** Vol. XIII (ธันวาคม 2468): 363.

อารีรัตน์ ตั้งเลิศไพบูลย์. (หยดน้ำตารินร่วงทั่วทั้งชาติ). **มติชน** (17 มกราคม 2551): 5.

อำนาจ สุขไชย. “อาลัย สมเด็จพระเจ้า”. **สกุลไทยรายสัปดาห์** 42, 2162 (มีนาคม 2539): 39.

อำพล สุวรรณธาดา และ นภลัย สุวรรณธาดา. อนุสรณ์แห่งความทรงจำ. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 181-191. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

อำพล สุวรรณธาดา. แต่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. **สยามอารยะ** 3, 30 (กรกฎาคม 2538): 26.

อำไพพรรณ น้อยหนูจัตุรัส ในนาม โรงเรียนปากเกร็ด. (เรียงรายจริยวัตรไว้). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 127. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

อิชฎา สุ่มมาตย์ ในนาม โรงเรียนเทคนิคบริหารธุรกิจกรุงเทพ. (โศกสลดสุดกำสรวล). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 123. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

อิสริย์ คีร์วงก์ ในนาม การเคหะแห่งชาติ. (ขอน้อมเกล้าฯ กราบอาลัยได้เบื้องสรวง). **ข่าวสด** (14 มกราคม 2551): 7.

อุกฤษฏ์ ศรพรหม ในนาม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พระพี่นางนิวัติสวรรคน์นิราศร้าง โลกหล้าอาวรณ์ ถวิล. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแด่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 98. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (ดินปั้นเจ้าย่าแน่น). ใน **ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 467. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.

อุดม หนูทอง ในนาม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. สิ้นเสียงพญาโคก. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 112. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

อุทัยวรรณ ฉัตรสุวรรณ ในนาม วิทยาลัยเทคนิคสมุทรสงคราม. (พระเอ๋ยพระมิ่งหล้า). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 152. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

อุบลรัตน์ ไวปรีชี ในนาม วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี. กราบพระบาทอาลัยด้วยใจภักดี. ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 158. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

อุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ), พระยา. **หลักภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2543.

อุษณีย์ เกษมสันต์ ณ อยุธา, พลตรีหญิง ในนาม กรมประชาสัมพันธ์. ร้อยใจภักดีทั่วสยาม แสดงความอาลัยถวาย. **วารสารกรมประชาสัมพันธ์** 12, 138 (มกราคม 2551): รองปกใน.

เอ.บาชโทลด์, ฟิลิป. (Baechtold, Philip A.). **จากข้าแผ่นดินเป็นพลเมืองความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของประชาชนระหว่างการปกครองสมัยแรก พ.ศ. 2481 – 2487**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

เอกชน. (อกอ้อยอกนิกร). ประสูติใหม่ ปีที่ 66 (มีนาคม 2453): 543.

เอกชน. กลอนกาพย์ของเอกชน. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 45-60. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ณ วันที่ 5 เมษายน 2468).

เอกชน. โคลงและฉันท์ของเอกชน. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 7-8. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้อง

นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ๓๓ วันที่ 5 เมษายน 2468).

เอกชน. ฉันท์ของเอกชน. ใน **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3**. หน้า 69-77. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์มาถึงศตมาห ๓๓ วันที่ 5 เมษายน 2468).

เอนก แจ่มขำ และสายพร แจ่มขำ. พัฒนาการศึกษา. ใน **ราชสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, หน้า 99-105. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทูตเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ๓๓ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม 2539).

เอมอร ชิตตะโสภณ. **จารัตินิยมทางวรรณกรรมไทย: การศึกษาวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ: ต้นอ่อนแกรมมี, 2539.

เอมอร ชิตตะโสภณ. **วรรณคดีนิราศ**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2521.

เอมอร รัตนเนตร ในนาม โรงเรียนวัดสุทธิวราราม. (แสงทิพย์ราวรุ่งรุ่ง). ใน ยุทธภูมิ สุวรรณเวช (บรรณาธิการ), **ร้อยกรอง ร้อยใจ ร้อยอาลัย ถวายแต่... สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**, หน้า 137. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต, 2551.

เอื้ออารี. (แม้ว่าสันต์อสูรนี้บาดฝ่าฟาดเปรี๊ยะ). **กรุงเทพธุรกิจ** (23 กรกฎาคม 2538): 4-5.

โอภาส เสวิกุล ในนาม สำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ. ถวายความอาลัยแด่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. **มติชน** (14 พฤศจิกายน 2551): 32.

ภาษาอังกฤษ

Bazerman, Charles Adair Bonini and Débora Figueiredo. **Genre in a Changing World.**

The United States of America: Parlor Press, 2009.

Braginsky, V.I. **The Comparative Study of Traditional Asian Literatures.** Great Britain:

Curzon, 2001.

Chamberlain, Mary and Paul Thompson. **Narrative and genre.** London :Routledge,1998.

Davids, T.W. Rhys and William Stede. **The Pali Text Society's Pali-English dictionary.**

London: Published for the Pali Text Society by Luzac,1966.

Fowler, Alastair. Genre and the Literary Canon. **New Literary History.** 11,1, (Autumn,

1979): 97-119.

Frow, John. **Genre.** New York: Routledge Oxon, 2006.

Harmon, William and C. Hugh Holman. **A Handbook to Literature.** 8th ed. New Jersey:

Prentice Hall,1999.

M. Swales, John. **Genre Analysis.** Great Britain: Cambridge University, 1990.

Margolin, Uri. Historical of Genre: The Concept and Uses. **Comparative Literature**

Studies.10,1 (Mar. 1973): 51-59.

Monier-Williams, Monier, Sir. **A Sanskrit-English Dictionary.** Delhi: 2002.

Saveros Lewitz. "Inscriptions modernes d'Angkor 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16a,16, et 16c."

Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient, 59, 1972 : 221-249.

Sinding, Michael. Framing Monsters: Multiple and Mixed Genres, Cognitive Category

Theory, and Gravity's Rainbow. **Poetics Today.** 3,3: 465-505.

ภาคผนวก

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
รัชกาลที่ 1 สมเด็จพระบรมราชาเจ้า มหาสุรสิงหนาท	นิพานวังน่า	พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาฉัตร	โคลงสี่สุภาพ 12 + กลอนสุภาพ 476 + กาพย์ยานี 12 + ร่ายสุภาพ 1
รัชกาลที่ 2 สมเด็จพระปฐมบรมราชาชนก	โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทร	โคลงสี่สุภาพ 152
รัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ	คุณพุ่ม	กลอนเพลงยาว 189
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตโรไชย	โคลงทรงแต่งผืนกษัตริย์รูป พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตโรไชย แจกในคราวงาน พระศพ ปีฉลู พ.ศ. 2420	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	โคลงสี่สุภาพ 2
สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี อัครมเหสี	ฉันท์จารึกอนุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	ภูงคปายตฉันท์ 8
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภรรณภรณ์เพ็ชรรัตน์ โสภางคทัศนิยลักษณ์ อรรควรราชกุมารี	ฉันท์จารึกอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าฟ้าภรรณภรณ์เพ็ชรรัตน์	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	สลัณฉันท์ 8
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ	ฉันท์และโคลงจารึกอนุสาวรีย์ พระองค์เจ้าประไพพรรณพิลาศ	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	ภูงคปายตฉันท์ 12+ โคลงสี่สุภาพ 12
พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช	โคลงแสดงประวัตินายร้อยตรีพระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช	หลวงมหาสิทธิโวหาร (สืบ)	โคลงสี่สุภาพ 110

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
รัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	1. กลอนสุภาพของขุนสารัตถ์ธูรวงศ์	ขุนสารัตถ์ธูรวงศ์	กลอนสุภาพ 22
	2. มหาปิโยรมย์	ขุนสารัตถ์ธูรวงศ์	วสันตดิถีกฉันท์ 38
	3. โคลงของนายชิติน รายะเลข	ชิติน รายะเลข	โคลงสี่สุภาพ 42
	4. (อกเอ๋ยอกข้าบาท)	นายชาญก้องบาญชียุติธรรม	กลอนดอกสร้อย 1
	5. (อกเอ๋ยอกชาวเรา)	นายถวิล บ้านน้ำโรงพยาบาลพล ตระเวร	กลอนดอกสร้อย 1
	6. ลิลิตคำหลวงของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	ลิลิต (จ่ายสุภาพ 3 + โคลงสี่สุภาพ 25)
	7. ฉันท์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	วสันตดิถีกฉันท์ 22
	8. กลอนสุภาพของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	กลอนสุภาพ 59
	9. (อกเอ๋ยอกนิกร)	เอกชน	กลอนดอกสร้อย 1
	10. กลอนกาพย์ของเอกชน	เอกชน	กาพย์ยานี 160
	11. โคลงและฉันท์ของเอกชน	เอกชน	โคลงสี่สุภาพ 1+ วสันตดิถีกฉันท์ 10
	12. ฉันท์ของเอกชน	เอกชน	วสันตดิถีกฉันท์ 46 + อินทรวีเชียรฉันท์ 33 + โคลงสี่สุภาพ 2
	13. (พร้อมเอ๋ยพร้อมกัน)	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	กลอนดอกสร้อย 1
	14. (พร้อมเอ๋ยพร้อมพรั่ง)	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	กลอนดอกสร้อย 1
	15. (พร้อมเอ๋ยพร้อมพัก)	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	กลอนดอกสร้อย 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	16. (พร้อมเอ๋ยพร้อมเหล่า)	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	กลอนดอกสร้อย 1
	17. แผลเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องถวายเป็นมงคลพระบรมศพ	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	กลอนแผลเทศน์ 28
	18. แผลเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องสวรรคต	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	กลอนแผลเทศน์ 39
	19. แผลเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องงานพระบรมศพแลงานพระเมรุ	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	กลอนแผลเทศน์ 102
	20. (สุด ทวีเทวษศร่า)	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	โคลงกระทู้ 2
	21. (สุด จะโดยเสด็จได้)	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	โคลงกระทู้ 2
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส	อนุสสาวรีย์ะพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส	คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต	อินทรวีเชียรฉันท์ 7
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ	1. สวรรค์คตแลพระเกียรติยศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง รัชกาลปัตยุบัน	คณะผู้จัดทำหนังสือแมคเคซิน วัฒนาวิทยา	โคลงสี่สุภาพ 2+ ร่ายโบราณ 3
	2. ข้าครวญ	ดาวฤกษ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	3. สยามวิโยค	พระยาศรีสุนทรโวหาร	คำฉันท์ (อินทรวีเชียรฉันท์ 23 + กาพย์ฉบับ 20)
	4. พรหมมาติ มาตาบิดโร	ศรีอยุธยา	กาพย์เห่ (โคลงสี่สุภาพ 3 + กาพย์ ยานี 19)
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงปราจิณกิติบดี	อนุสสาวรีย์ะพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี	คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต	ภูงศปายตฉันท์ 13
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์	อนุสสาวรีย์ะพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์	คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต	วสันตดิกลฉันท์ 12
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ	1. อนุสสาวรีย์ะ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ	คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต	ภูงศปายตฉันท์ 12 + กาพย์ฉบับ 23

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ	2. พระศพสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2463	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 2
	3. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2463	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	4. ทหารไทย	พระศรี	โคลงสี่สุภาพ 4
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	1. อนุสสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสพระมหาสมณะเจ้า	คณะผู้จัดทำหนังสือดุสิตสมิต	ภุชงค์ยาดฉันท์ 15
	2. มหาสมณานุสสาวรีย์	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนา ศึกษาและแพทยศาสตร์	วสันตดิถีฉันท์ 19
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์	1. (ทวยไท ไผทอตุรโคก)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนา ศึกษาและแพทยศาสตร์	วสันตดิถีฉันท์ 19
	2. โคลงสลักในแผ่นกลางวงมาลา พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2465 ในวันทรงบำเพ็ญพระกุศล	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	3. พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร ทรงกลัดกระทงดอกไม้ ถวาย วันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2466	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	4. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2466	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งตั้งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร	5. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร สัปดาห์ที่ 1 วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2465	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	6. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร สัปดาห์ที่ 9 วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2465	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 2
	7. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร สัปดาห์ที่ 5 วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2465	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	ภูซงคพายาดฉันท์ 2
	8. พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร เขียนโน้ตเพลงปี่โต๊ะ ร้องครอบ วงมาลา วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2465	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	วสันตดิลกฉันท์ 4
	9. กำสรวลศัพท์ไทย	หลวงสันธานอักษรศาสตร์	โคลงสี่สุภาพ 18
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์	วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2466	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ	ชิต บุรทัต	อินทรวีเชียรฉันท์ 22
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ	1. (ประสงคฺ์ใดในภพนี้)	ก.ภ. (หม่อมเจ้าหญิง กันดาภา เทวกุล)	โคลงสี่สุภาพ 10
	2. (สิ้นพ่อลูกทุกข์เพียง)	ข.จ. (หม่อมเจ้าหญิงไขจรัสศรี เทวกุล)	โคลงสี่สุภาพ 7

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ	3. (ไอ้พระบิดเรศผู้)	ท.ป. (หม่อมเจ้าหญิงทิพยรัตนประภา เทวกุล)	โคลงสี่สุภาพ 7
	4. อี, แม่นี้จะล่องไป!	ท.ว. (พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ)	ภูซงคปยาดฉันท์ 14
	5. (พระกรุณามากพัน)	น.ว. (หม่อมเจ้าหญิงนราวดี เทวกุล)	โคลงสี่สุภาพ 3
	6. คำจากฤกกกลางพวงมาลาเงินทอง สักการพระศพ	พ.จ. (หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล)	กาพย์ฉบัง 10
	7. (หาพ่อจะดีเลิศ)	ท.ป. (หม่อมเจ้าหญิงพวงรัตนประไพ เทวกุล)	อินทรวีเชียรฉันท์ 7

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ	8. จำพรรณพระคุณสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กัลยาณธรรมกนิกรฉบับพิตร	หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล และคนอื่นๆ	วสันตดิลกฉันท์ 8 อินทวิเชียรฉันท์ 10 กุขงคพายตฉันท์ 10 อุเปนทวิเชียรฉันท์ 8 กาพย์ฉบั้ง 5
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบุรีมอิตินทรราชย์	สังเวคกถา	ชิต บุรทัต	กาพย์ฉบั้ง 27
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา	คำฉันท์สังเวควรรณนา	ชิต บุรทัต	คำฉันท์ (อินทวิเชียรฉันท์ 9 กุขงคพายตฉันท์ 13 กาพย์ฉบั้ง 12)
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา	1. ถวายพระอาลัยนายพลเรือเอก สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ผู้สำเร็จราชการทหารเรือ	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนา ศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์	วสันตดิลกฉันท์ 17
	2. ศัพทไทยรันทต	หลวงสันธานอักษรศาสตร์	โคลงสี่สุภาพ 19
รัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	1. ราชฎรรันทต	ช.ส. ถนนพลับพลาชัย	โคลงสี่สุภาพ 10
	2. ไทยกำสรต	คณะผู้จัดทำหนังสือไทยเชษม	คำฉันท์ (อินทวิเชียรฉันท์ 12 + กาพย์ฉบั้ง 38)
	3. ฉัฎฐรามาหาราชคุณานุสสรณ์	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ มหาวิทยาลัย	กาพย์ฉบั้ง 26
	4. มหาธิราชานุสร	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ สารานุกรม	กุขงคพายตฉันท์ 7

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	5. เสนาพิลาป	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์	คำฉันท์ (วสันตดิถีฉันทน์ 11 + กุสุมิตลดาเวลลิตาฉันทน์ 7 + เมฆวิบุษชิตาฉันทน์ 8 + อีทิสฉันทน์ 8 + สัทธाराฉันทน์ 8 + ภัททกะฉันทน์ 8 + อินทรวิเชียรฉันทน์ 8 + ฤชงคปายาตฉันทน์ 10 + กาพย์ฉมัง 10)
	6. ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระราชอาลัย	คณะผู้จัดทำหนังสือแมคเคอซิน วัฒนาวิทยา	วสันตดิถีฉันทน์ 22 + โคลงสี่สุภาพ 2
	7. คำสรรวราคาลัยอุทิศ	คณะผู้จัดทำหนังสือวิทยาสารรายเดือน	วสันตดิถีฉันทน์ 14
	8. มหาธีรราชาลัย	คณะผู้จัดทำหนังสือสยามวิทยาศาสตร์	วสันตดิถีฉันทน์ 5
	9. (บพิตรมาต๋วนทิง)	จรัส สิบแสง	โคลงสี่สุภาพ 1
	10. (ข้ารู้สึกโศกเศร้า)	จรัส นุ่มนนท์	โคลงสี่สุภาพ 1
	11. (โธ้อาดูรเทวศร้าง)	เจิม ภูวะปัจฉิม	โคลงสี่สุภาพ 1
	12. ราชบุรุษกำศรวล ฌัฏฐรัชกาล	น. สุนทรายน	อินทรวิเชียรฉันทน์ 17
	13. (โธ้อองค์พระทรงรัชนี)	ชลรัตน์	อินทรวิเชียรฉันทน์ 8
	14. วิปโยคถา	ชิต บุรทัต	วสันตดิถีฉันทน์ 8
	15. (พวกเราชาวแคว้นแคว้น)	ชิน เหยี่ยน	โคลงสี่สุภาพ 3
	16. (อินรินทรปิ่นเกล้า)	ชู สารธณี	โคลงสี่สุภาพ 2
	17. (แสนสุดสลดซึ่ง)	คาราวน	โคลงสี่สุภาพ 4
	18. (ความทุกข์ใดไปแล)	ทองดี	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	19. (สังกระวาคะยอูนอกพสกษกราชฎริ)	บ.ส.	กลอนสี่กวาง 1
	20. (บรรลวิโยคแท้)	บรรพต สุทธิคำ	โคลงสี่สุภาพ 1
	21. (สังกระวาคะยอูนอกพระปกปัก)	บุบผาพันธ์ ตลาดปากพ้ง	กลอนสี่กวาง 1
	22. (สังกระวาคะยอูนอกพสกนิกร)	ป.ว.ก.	กลอนสี่กวาง 1
	23. (สังกระวาคะยอูนอกชนกสยาม)	ผ. ราชบุรี	กลอนสี่กวาง 1
	24. (ยินข่าวอตุรโดย)	ผ. ราชบุรี	อินทวิเชียรฉันท 6
	25. (สังกระวาคะยอูนอกพสกษกราชฎริ)	ผ.จ.ส.	กลอนสี่กวาง 1
	26. (อาตุรพูนเทวดด้วย)	ผั้น	โคลงสี่สุภาพ 1
	27. (ชาวเอยชาวสยาม)	ยิวา ชะวะณิษย์	กลอนคอกสร้อย 1
	28. (ความโศกสลดท่วแคว้น)	ละออง	โคลงสี่สุภาพ 2
	29. (สังกระวาคะยอูนอกพระปกเกล้า)	วาสนา	กลอนสี่กวาง 1
	30. ไทยรทม	วาสนา	กาพย์ฉบั้ง 21
	31. (คุณธรรมฉัฎฐราชเจ้า)	วาสนา	โคลงสี่สุภาพ 1
	32. ฉัฎฐรามานุสรณ์	สกุณโปตก	โคลงสี่สุภาพ 4
	33. (สังกระวาคะยอูนอกทรงปกเกษ)	สนอ่อน	กลอนสี่กวาง 1
	34. ราชฎริรัตน	สรวลสำราญ ปัตตานี	กลอนหก 10
	35. (สังกระวาคะยอูนอกตกยามหนาว)	สรวลสำราญ เพ็ชรบุรี	กลอนสี่กวาง 1
	36. (อ้างอิงษัตริย์เจ้า)	สวัสต์ ห.	โคลงสี่สุภาพ 2
	37. (ไ้ทุกษัถมจิตต์ข้า)	สองเมือง ปันแก้ว	โคลงสี่สุภาพ 1
	38. (อเหนือตอนาดเสียวจิตต์สร้าน)	สุข	โคลงสี่สุภาพ 1
	39. มหาดเล็กร่มกึ่ง	หลวงภูมินาถสนธิ	กาพย์ยานี 52 + โคลงสี่สุภาพ 23
	40. ฉัฎฐรามราชานุสรณ์	หลวงสันธานอักษรศาสตร์	โคลงสี่สุภาพ 10

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	41. (ไอ้จอมเงี้ยวเจ้า)	หลุย มุกเกอร์	โคลงสี่สุภาพ 1
	42. (ไอ้พระผู้ปกฟ้า)	อารีย์ เสมประสาท	โคลงสี่สุภาพ 1
สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมามารศรี พระอัครราชเทวี	1. ถวายอาลัย	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์	วสันตดิถีฉันท 15
	2. (ไฉ่ยามระทมอุระระทด)	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในนามคณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัย	วสันตดิถีฉันท 6
	3. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า จตุตถ์สัปดาห์มานุสรณ์ วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	4. วงมาลาทรงวางที่พระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า จุฑามสัปดาห์มานุสรณ์ วันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	5. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ฉิมสัปดาห์มานุสรณ์ วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	6. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ณ วันศุกร์ที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	7. วงมาลาทรงวางที่พระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ณ วันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	8. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ตติยสัปดาห์มานุสรณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	9. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ไตรริสสัปดาห์มานุสรณ์ ณ วันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี	10. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ทวาทศมสัปตมานุสรณ์ ณ วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	11. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ทศมสัปตมานุสรณ์ ณ วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	12. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ทุติยสัปตมานุสรณ์ วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	13. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า นวมะสัปตมานุสรณ์ ณ วันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 2
	14. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า บัณฑมาสมวารานุสรณ์ ณ วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	15. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า เบ็ญจมสัปตมานุสรณ์ วันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	16. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ปฐมสัปตมานุสรณ์ วันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	17. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ระหว่าง เอกา แล ทวาทศมสัปตมานุสรณ์ ณ วันพุธที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 2
	18. วงมาลาทรงวางที่พระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ศตมาหสุทินนานุสรณ์ ณ วันศุกร์ที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
19. วงมาลาทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า อัมภุมสัปตมานุสรณ์ วันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี	20. วงมาลาทรวงวางที่พระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า เอกาทศมาสโปรดมานุสรณ์ ณ วันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2470	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	21. โคลงประดับพวงมาลาถวายพระศพ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ ในวันเสาร์ที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2470	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	โคลงสี่สุภาพ 3
สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช	1. คำจารึกพวงมาลาทองเงิน ของ วงศ์วรวรรณ ณ อยุรยา บูชา ในวันบำเพ็ญกุศลทักษิณานุกูลถวาย	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 2
	2. โคลงเขียนจากความสำนึกของกรมพระนราธิปฯ	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 10
	3. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณานุกูลถวาย จตุตถสัปดาห์วารานุสรณ์ พุทธที่ 11 กรกฎาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	4. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณานุกูลถวาย ฉัฏฐสัปดาห์วารานุสรณ์ พุทธที่ 25 กรกฎาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระราชบิดา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช	5. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย ตติยสัปดาห์วารานุสรณ์ พุทธที่ 4 กรกฎาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	6. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย เตร็จสมสัปดาห์วารานุสรณ์ พุทธที่ 12 กันยายน 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	7. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพโดย ปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย ทศมาสัปดาห์วารานุสรณ์ พุทธที่ 22 สิงหาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	8. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย ทวาทศมาสัปดาห์วารานุสรณ์ พุทธที่ 5 กันยายน 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	9. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย พุทธสัปดาห์วารานุสรณ์ พุทธที่ 27 มิถุนายน 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระราชบิดา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช	10. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย นวมะสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 15 สิงหาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	11. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย เบญจมาสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 18 กรกฎาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	12. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย ปฐมสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 20 มิถุนายน 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	13. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย บัญญัติสมวารานุสรณ์ พุทธที่ 2 สิงหาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	14. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณทิศถวาย ศตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 19 กันยายน 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระราชบิดา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช	15. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณโศกถวาย อัฐรสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 8 สิงหาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	16. ชัตติยานุสรณ์ โคลงถวายความเคารพ โดยปิยะวิปโยคอาลัยถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข ในวันบำเพ็ญทักษิณโศกถวาย เอกะทศมาสัปตมวารานุสรณ์ พุทธที่ 29 สิงหาคม 2471	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	17. เสนาพิลาป	ศุข ทิมศิลป์	คำฉันท์ (กาพย์ฉบัง 8 + อินทรวีเชียรฉันท์ 16 + วสันตดิถีฉันท์ 9 + ภูซงคพายตฉันท์ 28 + อินทวงศ์ฉันท์ 8 + มาถนวกฉันท์ 3)
พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา	1. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ จตุรสัปตมวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 22 กรกฎาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	2. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ฉัฏฐมาสัปตมวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 5 สิงหาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งตั้งวรรณคดีใคกาลลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา	3. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ตติยส์ปดมะวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 15 กรกฎาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	4. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ไตรรัสสะปดมะวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 23 กันยายน 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	5. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ทวารสะปดมานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 16 กันยายน 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	6. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ทศมะปดมานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 2 กันยายน 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	7. วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ หุติยส์ปดมะวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 8 กรกฎาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา	8. วงมอลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ นวมะสัปตมานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 26 สิงหาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	9. วงมอลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ เบ็ญจมะสัปตมะวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 29 กรกฎาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	10. วงมอลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปฐมมะสัปตมะวารานุสรณ์ ณ วันที่ 1 กรกฎาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	11. วงมอลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปัญญาสมะวารานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 12 สิงหาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	12. วงมอลาทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ศัตมะทักษิณานุสรณ์ ณ วันเสาร์ที่ 12 ตุลาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา	13. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ อนุสรณ์ ศราทพรต ณ วันจันทร์ที่ 14 ตุลาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	14. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ อัมภางคัลป์ดมานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 19 สิงหาคม 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	15. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ เอกาทศคีปดมานุสรณ์ ณ วันจันทร์ที่ 9 กันยายน 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1
สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์ อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก	1. อนุสรณ์นैयाถา	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ สุภาพบุรุษ	กาพย์สุรางคนางค์ 5 + กมลฉันท 9 + โคลงสี่สุภาพ 2
	2. มหิตลอดุลยเดชกถา	ชิต บุรทัต	โคลงสี่สุภาพ 4 + วสันตดิถีฉันท 8
	3. วงมณฑลทรงวางที่พระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ คุณะมานุสรณ์ 4 พฤศจิกายน 2472	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 2
หม่อมเจ้าหญิงจิววิไลยัคคณางค์	วงมณฑลทรงวางที่ศพหม่อมเจ้าหญิงจิววิไลย โคลงครวญ กรมพระนราธิป 29.8.73	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ	วงมาลาทรงวางที่พระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	กลอนสุภาพ 1
รัชกาลที่ 8 หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล	1. คำจารึกในพงมาลาสักการะพระศพของคณะครู โรงเรียนราชินี	คณะครูโรงเรียนราชินี	โคลงสี่สุภาพ 1
	2. คำจารึกในพงมาลาสักการะพระศพของ คณะนักเรียนราชินี (บน)	คณะนักเรียนราชินี (บน)	กาพย์เห่ (โคลงสี่สุภาพ 1+กาพย์ ยานี 4)
	3. คำจารึกในพงมาลาสักการะพระศพของ คณะนักเรียนราชินี (ล่าง)	คณะนักเรียนราชินี (ล่าง)	โคลงสามสุภาพ 1
รัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	บทประพันธ์นราศน์ว่าทวมกับลิลิตพระบรมอัฐิฐิพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัวและอื่น ๆ	พระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิฑูร)	ลิลิต (ร่ายสุภาพ 15 โคลงสี่สุภาพ 87 โคลงสามสุภาพ 30 โคลงสอง สุภาพ 20)
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล	1. (เอกองค์ศรีสรไอ้)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ไปรษณีย์	โคลงสี่สุภาพ 2
	2. (ไอ้! วันวิโยคนิกรเศร้า)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ไปรษณีย์	วสันตดิถีฉันท 5
	3. (แต่องค์ปิยะราชเจ้า)	ชาวพะม่าในพระนคร	โคลงสี่สุภาพ 1
	4. วิมานทะเลาย	บ. กุญชร	วสันตดิถีฉันท 24
	5. ศุภนิมิตร์	ราศรี	กลอนสุภาพ 10
	6. (ไอ้พระมิ่งมงกุฎยงศ์)	โรงเรียนสายปัญญา	กาพย์ฉบัง 7
	7. เรื่องพระเจ้าอยู่หัว	ส.พ.	อินทรวีเชียรฉันท 14

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล	8. แด่แห่งใดเห็นน้ำ ย่อมน้ำตาคน	สหชาติ	โคลงสี่สุภาพ 5
	9. อัญมณีสวรรค์	สายปัญญาสมาคม	โคลงสี่สุภาพ 3
	10. อานันทสรภัญญะ	โสรวาร	กาพย์ยานี 14
	11. สวรรคตวารฉันท	หม่อมหลวงจิตติ นพวงศ์	วสันตดิถีฉันท 11
	12. (เมื่อพระองค์ผู้ฟ้าลาโลก)	อ.ส.อ.	กลอนสุภาพ 4
สมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า	สดุดีพระเกียรติคุณสมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า	ขุนวิรุฬห์จรรยา	วสันตดิถีฉันท 11
พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์	("นคราธิป" ลิบโลกแล้ว)	ศุภกิจ นิมมานนรเทพ	โคลงสี่สุภาพ 2
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต	1. แด่ ม.จ. วิภาวดี รังสิต	ก.ร.ส.	กลอนสุภาพ 6
	2. กราบฝ่าพระบาท พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต	ณัฐฐภัทร นาวิกชีวัน	กาพย์ยานี 11
	3. ยอดวีรสตรีไทย	ถวัลย์ มงคลรัตน์	โคลงกระทู้ 4
	4. (เพลงลักษณะอักษรร้อย)	นวลจันทร์ รัตนากร ชุติมา สัจจามันท์ และ มารศรี ศิวรักษ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	5. (แทนชื่อบุพชาติทั้ง)	นวลจันทร์ รัตนากร ชุติมา สัจจามันท์ และ มารศรี ศิวรักษ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	6. (วิ จิตรการย์กอบแก้ว)	ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ	โคลงกระทู้ 2
	7. สุดอาลัย	ผู้หญิงอารยะ	กลอนสุภาพ 10

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต	8. อาลัย ม.จ. วิภาวดี รังสิต	พจมาน หงส์ทอง โนนาม ฝ่ายรายการวิทยุการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง	กลอนสุภาพ 7
	9. วิภาวดีรังสิตาลัย	พระเทพรัตนกวี (ก. ธรรมวร)	กลอนสุภาพ 25
	10. แต่ ม.จ. วิภาวดี รังสิต	ยุพิน ธชาศรี	กลอนสุภาพ 8
	11. อาลัยเสด็จแม่	ร้อยโทวิชชัย พะลายานนท์	กลอนสุภาพ 6
	12. ขอสักการะแด่พระวิญญูณ ม.จ. วิภาวดี รังสิต	จำไพ สิริสาลี	กลอนสุภาพ 6
	13. (ไอ้ท่านหญิงวิภาที่ข้ารัก)	วรรณสม ภัคธีรอนชิต	กลอนสุภาพ 2
	14. อาลัย ม.จ. หญิงวิภาวดี รังสิต	ศุภมิตร	กลอนสุภาพ 4
	15. (ฝันเคยฉ่ำชื่นท้อง)	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	โคลงสี่สุภาพ 10
	16. วีรนาฏ	สมเด็จพระสังฆราช อริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร)	โคลงสี่สุภาพ 3
	17. สตุดีวีรกรรม แต่ ม.จ. วิภาวดี รังสิต	อมวา บุษกร	กลอนสุภาพ 6
18. วิภาวดีพิลาป	อมวา อยู่มัน	กลอนสุภาพ 45	
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี ในรัชกาลที่ 7	1. (จวนจะรุ่งแล้วนะเจ้าพี่ขอลา)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า	กลอนสุภาพ 7
	2. (สิ้นเสียงปีเตอร์สซังก์กังวานแว่ว)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า	กลอนสุภาพ 2
	3. ราชสดุดี สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	โคลงสี่สุภาพ 6
	4. (เหมือนสูญเสียดวงใจไทยทั้งชาติ)	ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	5. (พระสถิตสถานใดโปรดได้แจ้ง)	บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด	กลอนสุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี ในรัชกาลที่ 7	6. (กราบแบบแทบพระโกศ)	บริษัท เสถียรสุด จำกัด	กาพย์ยานี 2
	7. (พระคือหนึ่งราชินีที่เดียวเด็ด)	บริษัท เอสโซ่สแตนดาร์ด ประเทศไทย จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	8. (น้อมสำนึก พระกรุณา)	บริษัท เอสโซ่สแตนดาร์ด ประเทศไทย จำกัด	กลอนหก 2
	9. (สองหัตถ์เคยโอบอุ้ม)	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	โคลงสี่สุภาพ 1
	10. (สุดดีสุฟ้า)	สุวิทย์ นาคเกษม	โคลงสี่สุภาพ 1
	11. (ขอเชิญเจ้าฟังเพลงวังเวงใจ)	อัศวินทร์	กลอนสุภาพ 7
หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้	1. จิตาลัย	ขรรค์ชัย บุนปาน	โคลงสี่สุภาพ 7
	2. กราบพระบาทอาลัยท่านจันทร์ฯ	น. อ. (จ.น.) สมภพ ภิรมย์	โคลงสี่สุภาพ 8
	3. ไหว้ท่านจันทร์	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	กลอนสุภาพ 8
	4. (สรวรค์ชั้นกวีแก้ว).	ม.ร.ว.ภัทรชัย รัชนี้, ม.ร.ว. แชน แจ่มจรัส รัชนี้, ม.ร.ว. ยอดเกา รัชนี้ และ ม.ร.ว. เย็นตา รัชนี้	โคลงสี่สุภาพ 1
	5. (สักวาทหญิงเจ้าเข้าร่วมถ้อย)	ม.ร.ว.เย็นตา รัชนี้ และ ด.ญ.บุญตา ปาร์มองดิเออร์	กลอนสุภาพ 20
	6. อาลัย... “กวีวังหน้า”	ศุภกิจ นิมมานนรเทพ	โคลงสี่สุภาพ 2
	7. (ประการศิลป์ปีกวีเลิศล้ำ)	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	โคลงสี่สุภาพ 2
	8. ไหว้พระจันทร์	สุจิตต์ วงษ์เทศ	กาพย์ยานี 5

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	1. (สัปดาห์กาลเวลาประชาธิปไตย)	กมลสนิท	กลอนสี่กวี 1
	2. (การสูญเสียสิ่งใดก็ตามเท่า)	กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย	กลอนสุภาพ 4 + กาพย์ยานี 2
	3. (สมเด็จพระอริยวงศะ)	กฤษณา อโศกสิน	โคลงสี่สุภาพ 6
	4. (รินน้ำตาทุกหยดจรดพระบาท)	กลุ่มเคพีเอ็น	กลอนสุภาพ 3
	5. (ปวงแม่พร้าให้แม่ฟ้าหลวง)	กลุ่มชินวัตร	กลอนสุภาพ 2
	6. ศรีนครินทราลัย	กลุ่มบริษัทสุราทิพย์	กลอนสุภาพ 2
	7. (กราบแผ่นฟ้าอาลัยลา แม่ฟ้าหลวง)	กัณตนากรูป	กลอนสุภาพ 1
	8. (ปวงราษฎร์บ้านถอดดวงใจ)	การไฟฟ้าฝ่ายผลิต แห่งประเทศไทย	กาพย์ฉบัง 8
	9. (มิอาจอ้างอาลัยใดเทียมเทียบ)	การไฟฟ้าฝ่ายผลิต แห่งประเทศไทย	กลอนสุภาพ 2
	10. (ส่งเสด็จพระสุหังวงสวรรค)	การทำอากาศยาน แห่งประเทศไทย	กลอนสุภาพ 1
	11. (จับนิ้วขึ้นเหนือขวัญ)	การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย	กาพย์ยานี 1
	12. สิ้น "สมเด็จพระย่า"	กำแพง ภริตานนท์	กาพย์ยานี 7
	13. (อาทิตยมีวเมฆหมองด้วยร้องไห้)	กิตติ ดุษิยามี	กลอนสุภาพ 1
	14. (ร้อยคำรำพันรำ)	กุลทรัพย์ รุ่งฤดี ไนนาม บริษัท มาลินีฟูดโปรดักส์จำกัด	กาพย์ยานี 3
	15. เป็นแบบอย่างที่สำคัญวันแม่	เกษม ศรสงคราม	กลอนสุภาพ 4
	16. (สัปดาห์ชมระไทยไซโครอื่น)	ช เขมร ลอองค์	กลอนสี่กวี 1
	17. (เหมือนเพ็ญพยอมโลมหล้ามาลัยโลก)	ชรรค์ชัย บุนปาน	กลอนสุภาพ 7

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	18. (ขอบรรเลงเพลงปี่พาทย์นาฏศิลป์)	คณะผู้จัดทำนิตยสารเนชั่น สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 4
	19. (ร้อยดวงใจส่งเสด็จสมเด็จพระย่า)	คณะผู้จัดทำนิตยสารเนชั่น สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 2
	20. (สมเด็จพระย่าแม่ฟ้า)	คณะผู้จัดทำนิตยสารแพรว	โคลงสี่สุภาพ 2
	21. ศรีนครินทรालักษณ์	คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮคลาส	กลอนสุภาพ 3
	22. (พระเสด็จสู่สถานวิมานสวรรค์)	คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส	กลอนสุภาพ 1
	23. (พระเอยพระแม่)	คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส	กลอนสุภาพ 4
	24. (เสียงร่ำเสียงไห้มี)	คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส	กาพย์ยานี 4
	25. (เชิญ ๓ เสด็จสู่ฟ้า)	คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส	โคลงสี่สุภาพ 3
	26. (เอกองค์บรมอัฐ)	คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮ-คลาส	วสันตดิถีกัณฑ์ 5
	27. (“ธรรมะ” อยู่ในใจ “สมเด็จพระย่า”)	คณะผู้จัดทำนิตยสารจีเอ็ม	กลอนสุภาพ 5
	28. สิ้นฟ้า	คณะผู้จัดทำนิตยสารดิฉัน	กลอนสุภาพ 2
	29. (ขอเดชพระทูลกระหม่อมแก้ว)	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 1
	30. (ผองชาวไทยใจสะทกผวา)	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 2
	31. คิดถึง	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 3
32. สมเด็จพระย่า	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 1	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	33. (ตั้งเดือนดับลับแล้ว)	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	กาพย์ยานี 2
	34. (อกไข้อาลัย)	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	โคลงสองสุภาพ 5 บท 1 บาท
	35. (สิ้นยาหัวใจไทยเหมือนใกล้โรย)	คณะผู้จัดทำนิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม	กลอนสุภาพ 1 บาท
	36. (เหมือนโสมส่องแสงโคกสิ้นราศี)	คณะผู้จัดทำนิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม	กลอนสุภาพ 1 บาท 1 วรรค
	37. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	คณะผู้จัดทำนิตยสารสกุลไทย รายสัปดาห์	กลอนสุภาพ 1
	38. (เมื่อท้องฟ้าโศกสะอื้นทั่วผืนฟ้า)	คณะผู้จัดทำนิตยสารหญิงไทย	กลอนสุภาพ 3
	39. (ไฉว์แม่ฟ้าหลวง)	คณะผู้จัดทำวารสารไทย	กาพย์ยานี 5
	40. (พระทรงมีแต่ให้แก่ไพร่ฟ้า)	คณะผู้จัดทำวารสาร การประกันภัย	กลอนสุภาพ 3
	41. (น้ำพระทัย สมเด็จย่า ดุจฟ้าหลัง)	คณะผู้จัดทำวารสารครูราชบุรี	กลอนสุภาพ 2
	42. (วิปโยคทั่วแผ่นดินเหมือนสิ้นขวัญ)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์	กลอนสุภาพ 1
	43. (ส่งเสด็จสู่ห้วงสรวงสวรรค์)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์	กลอนสุภาพ 1
	44. พระราชคุณานุสรณ์ น้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า	กลอนสุภาพ 3
	45. ศรีนครินทราลัย	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า	กลอนสุภาพ 4
	46. สัตตมวารราชคุณานุสรณ์	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์แนวหน้า	กลอนสุภาพ 3
	47. (หลังน้ำตาข้ามแผ่นดินสิ้นทุกหยด)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์คู่แข่ง	กลอนสุภาพ 3

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	48. (สดับข่าวร้ายหัวใจใกล้จะขาด)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ดาวสยาม	กลอนสุภาพ 3
	49. (ฟ้ามีดแผ่นดินหมอง)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ บ้านเมือง	กาพย์ยานี 2
	50. (ควาร้อนคลายร้อนรม)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ บ้านเมือง	โคลงสี่สุภาพ 1
	51. (ยามหนาวกลับอุ่นได้)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ บ้านเมือง	โคลงสี่สุภาพ 1
	52. (ฟ้าร้องฟ้าร่ำไห้)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ประชาชาติธุรกิจ	โคลงสี่สุภาพ 1
	53. (สิ้นแล้วแม่ฟ้าหลวงแห่งปวงราชฎี)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ผู้จัดการรายวัน	กลอนสุภาพ 1
	54. (10 มีนาไทยกราบไหว้ย่า)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กลอนสุภาพ 1 บาท
	55. (กราบบังคมสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กลอนสุภาพ 1
	56. (ศรีนครินทร์ปิ่นนครมาลาล่วง)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กลอนสุภาพ 1
	57. (ไอ้, พระทูลกระหม่อมแก้ว)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กลอนสุภาพ 1
	58. (แต่เนี่ยจะตรมตรอมไป)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กาพย์ฉบัง 1
	59. (ทวยราษฎร์ร่วมซ้องศรัทธา)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กาพย์ฉบัง 1
	60. (ทุกกราบทุกก้มบังคมคัล)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กาพย์ฉบัง 1
	61. (ทุกอย่างใจว่างเจียนวาย)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กาพย์ฉบัง 1
	62. (ทุกอย่างเชิญยาคำเนิน)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กาพย์ฉบัง 1
	63. (ย้ายอยู่สวรรค์ใครไฉ)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กาพย์ฉบัง 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	64. (เทียบย่อมส่ายฟ้าฟาด)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	ร้อยสุภาพ 1 + กาพย์ยานี 1 + กลอนสุภาพ 1
	65. (10 มีนา ประชาชน ประชุมจิต)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามโพสต์	กลอนสุภาพ 1
	66. (ต่อแต่นี้ไม่มีแล้ว)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามโพสต์	กลอนสุภาพ 1
	67. (ไอ้สิ้นแล้วดวงแก้วของข้าน้อย)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามโพสต์	กลอนสุภาพ 1
	68. ย่า	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามรัฐ	กลอนสุภาพ 4
	69. บ้านที่อันโหยให้ของแผ่นดิน	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยามรัฐ	กาพย์ยานี 2
	70. (พระอินทร์ย้อจากสูญหายมลายสิ้น)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์อาทิตย์รายสัปดาห์	กลอนสุภาพ 1 บท 1 บาท 1 วรรค
	71. (สิ้นนเสียงสะอื้นเศร้าร้างแผ่นดิน)	คณะผู้จัดทำหนังสือส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย	กลอนสุภาพ 1
	72. (ข้าแต่ “แม่ฟ้าหลวง”)	คณะผู้จัดทำหนังสือสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	กาพย์ยานี 4
	73. (สักวาสมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวง)	คนงานกรุงเทพมหานคร	กลอนสี่กวาง 1
74. (สักวาแม่ปลงตกยกรรมท่อง)	คนดอนคา	กลอนสี่กวาง 1	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	75. เพลิดเพลินการกีฬา	คมทวน คັນธนู	วสันตดิถี 10 + สัท ทูลวิกกีฬิต 10 + อีทิสง 10 + 10 + ภูงคประยาด 10 + อินทธรณ 10 + อินทรวีเชียร ฉันท 10 + สาลินีฉันท 10 + สยาม มณีนีรัตน์ฉันท 10 + ศรีนครินทร์ ฉันท 10 + ระคนฉันท (วสันตดิถี ฉันท สัททูลวิกกีฬิตฉันท อีทิสง ฉันท ภูงคประยาดฉันท อินทธรณ ฉันท อินทรวีเชียรฉันท สาลินีฉันท สยามมณีนีรัตน์ฉันท ศรีนครินทร์ ฉันทอย่างละ 1 บท) + โคลงสี่ สุภาพ 1
	76. (งามสง่ามหาพิชัยราชรถ)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 5
	77. ปวงประชาสักการสดุดี	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กาพย์เห่ (โคลงสี่สุภาพ 1 + กาพย์ ยานี 16)
	78. สักการสดุดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 5
	79. (“สมเด็จพระย่า” “แม่ฟ้าหลวง”)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ โนนาม บริษัทคาร์ลสเบอร์ก บริวเวอรี่ (ประเทศไทย) จำกัด	กาพย์ยานี 3

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	80. น้อมเกล้าสักการสดุดีสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี วันถวายพระเพลิงพระบรมศพ 10 มีนาคม 2539	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ในนามสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	กลอนสุภาพ 5
	81. อาลัย "สมเด็จพระย่า"	จักรา วราฤทธิ์	กาพย์ฉบัง 12
	82. อัญเชิญเสด็จสู่สวรรคต ณ เบื้องบน	จันทิมา วชิรภรณ์	กลอนสุภาพ 3
	83. อาลัยลาสมเด็จพระยาราชสดุดี	จามรี เปลี่ยนรังสี	กลอนสุภาพ 4
	84. ดอกไม้จันทร์สีน้ําในแรงลม	จิระนันท์ พิตรปรีชา	กลอนสุภาพ 4
	85. ส่งเสด็จ เสด็จสรวงห้วงสวรรค์	จิระนันท์ พิตรปรีชา	กลอนสุภาพ 3
	86. (จากขุนเขา สู่ขุนเขา เมฆเทาหม่น)	จิระนันท์ พิตรปรีชา ในนาม โครงการอิงค์เอิร์ธ	กลอนสุภาพ 3
	87. (แม่ปลงจิตเตรียมใจให้ยอมรับ)	จิระนันท์ พิตรปรีชา ในนาม บริษัท ห้างสรรพสินค้าโรบินสัน จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 4
	88. (จารึกเป็นประวัติแห่งรัฐชาติ)	จิระนันท์ พิตรปรีชา ในนาม หนังสือพิมพ์สยามโพสต์	กลอนสุภาพ 3
	89. (สักวาสมเด็จพระยาสู่สวรรคต)	ชมรมแม่ชื้อสระ	กลอนสักวา 1
	90. เสด็จสวรรคตแล้ว	ชัชวาล แสงกระจ่าง	โคลงสี่สุภาพ 5
	91. สมเด็จพระย่า แม่ฟ้าหลวง	ช่อเอื้อง เรืองไรวัดย์ ในนาม ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา	โคลงสี่สุภาพ 6
	92. (สรวมชีพอาศิราทพระราชชนนี)	ชัยศรี สุนทรพิพิธ ชาลี	สัททวลีกวีพืดฉันท 16
	93. (สักวาน้ำตามาจากไหน)	ไชยรัตน์ รัตนวิจิตร	กลอนสักวา 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	94. รังสรรค์คอนามัย สาธารณสุข และการแพทย์	ฐะปะนีย์ นาครทรรพ	กาพย์ฉบัง 44 + กาพย์ยานี 35 + กาพย์สุรางคนางค์ 15
	95. (สมเด็จพระย่า แม่ฟ้าหลวง)	ดวงใจ วชิรปริษา	กลอนสุภาพ 4
	96. แม่ฟ้าหลวงของชาวไทย	ดวงใจ วชิรปริษา	โคลงสี่สุภาพ 9 + กาพย์ยานี 14 + กลอนสุภาพ 25 + กาพย์ฉบัง 13
	97. แม่ฟ้าหลวง	ดำรงค์ สุริยะรังสี	กลอนสุภาพ 6
	98. (สัปดาห์ประชาธิปไตยล้วนใจหาย)	เด็กหญิงสมศรีและเพื่อน	กลอนสี่กวาง 1
	99. สุดจะหาผู้ใดในโลกกล้าเทียบเทียมสมเด็จพระย่า	แดน วีรชน	กลอนสุภาพ 6
	100. สมเด็จพระย่า-แม่ฟ้าหลวง	ถวัลย์ นวลักษณ์กวี	กลอนสุภาพ 5
	101. (สัปดาห์อุดรพูนทေး)	ถาวร เปรมโยธิน	กลอนสี่กวาง 1
	102. “สมเด็จพระย่า”	ทวีผล หาญประเสริฐ	โคลงสองสุภาพ 9
	103. งานวิจัยดาราศาสตร์	ทวีสุข ทองถาวร และ นิภา ทองถาวร	ร่ายสุภาพ 5 + โคลงสี่สุภาพ 25 + วสันตดิถีฉันทน์ 5 + กาพย์ สุรางคนางค์ 14 + กลอนสุภาพ 23 + อินทรวีเชียรฉันทน์ 7 + กาพย์ ฉบัง 7 + สาลินีฉันทน์ 6 + กาพย์ ยานี 5 + ภูซงคประยาตฉันทน์ 5
	104. (สัปดาห์ถึงคราวิปโยค)	ทองเอี่ยม เจริญสม	กลอนสี่กวาง 1
	105. ย่าของฟ้า ย่าของแผ่นดิน	ทองแถม นาถจำนง ไนนาม นิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์	กลอนสุภาพ 2
	106. (สยามรัฐสะท้านอาลัย)	ทองแถม นาถจำนง ไนนาม หนังสือพิมพ์สยามรัฐ	กลอนสุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	107. ถึงลับองค์ก็จำรูญด้วยจงรัก	ทีมงานภูธรวิพากษ์	กลอนสุภาพ 2
	108. (ดาวเดือนลาลับฟ้า)	ธนาคารไทยทูนุ จำกัด (มหาชน)	กาพย์ยานี 2
	109. (พระเสด็จสู่ฟากฟ้า)	ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)	กาพย์ยานี 1
	110. (สุดอาลัยใจหายไม่วายเว้น)	ธนาคารกรุงเทพ พาณิชยกรรม จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	111. (แสนคิดถึงองค์บรมสมเด็จพระย่า)	ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	112. (พระเสด็จมาจากห้วงสวรรค์)	ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	113. (ยอดดอย...)	ธรรมนิต ชำนาญ	กลอนหก 4
	114. กราบบัวบาทสมเด็จพระย่า	ธรรมศักดิ์ พวงปราง ในนาม พสกนิกรชาวภูเก็ต	กลอนสุภาพ 1
	115. (แสนอาลัย คิดถึง แม่ฟ้าหลวง)	ธีรศักดิ์ ทองทศ	กลอนสุภาพ 1
	116. สดุดี... สมเด็จพระย่า	น.อ.เดชา หันหาบุญ	กลอนสุภาพ 5
	117. (ฟ้าสะอื้นครั้นคร่ำราษฏรไว้ให้)	นนท์ ภราดา ในนาม บริษัท ยาคุณท์ (ประเทศไทย) จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	118. (ประจกกรองคำกานที่ใส่พานกราบ)	นภลัย สุวรรณธาดา	กลอนสุภาพ 6
	119. ศรีนครินทรทิวาท	นภลัย สุวรรณธาดา	โคลงสี่สุภาพ 2
	120. (ร่างเล็กเล็กอ่อนล้ากลางป่าเขา)	นุจวา ธนะภูมิ	กลอนสุภาพ 4
121. สมองพระเจดนาแม่ฟ้าหลวง	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	กลอนสุภาพ 5	
122. (ยกชันขึ้นบังคม)	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	กาพย์ยานี 8	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	123. อาลัยพระแม่ย่า	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	กลอนสุภาพ 9
	124. (แผ่นดินแผ่นดินฟ้ามีด)	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน)	โคลงสี่สุภาพ 1
	125. (ใจแผ่นดินฟ้ารำอาบน้ำตา)	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด	กลอนสุภาพ 1 บาท
	126. (ครวญพระคุณอุ้นอกพสกมือง)	บริษัท เดอะมอลล์กรุ๊ป จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	127. (ทั่วแผ่นดินหมองเศร้าด้วยข่าวโศก)	บริษัท เนชั่นเนลไทย จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	128. (เสด็จสู่สวรรคตซึ่ง)	บริษัท เนสท์เล่ (ไทย) จำกัด	โคลงสี่สุภาพ 1
	129. (ไทยทั้งประเทศปิยวิโยค)	บริษัท เนาวรัตน์พัฒนาการ จำกัด (มหาชน)	วสันตดิลกฉันท 4
	130. (อาดูร.. อาลัย)	บริษัท แอมเวย์ (ประเทศไทย) จำกัด	กลอนสุภาพ 1 บาท
	131. (ไอ้พระสวรรคต)	บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ จำกัด	กาพย์ยานี 2
	132. (แม่ฟ้าหลวงของปวงราชฎี)	บริษัท ไทยกูลิโค จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	133. (พิรุณหลังสังข์ฟ้า)	บริษัท ไทยชูทิมอเตอร์ จำกัด	โคลงสี่สุภาพ 2
	134. (เสียงให้เสียงพราดำครวญ)	บริษัท ไทยนาทิพย์ จำกัด	กาพย์ฉบัง 3
	135. (พระทรงเป็นแม่ฟ้าหลวงปวงชนชื่น)	บริษัท ไทยประสิทธิ์ประกันภัย จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	136. (ตั้งเดือนดับฟ้าพามีดมีด)	บริษัท ไทยฟูจิซีร็อกซ์ จำกัด	กลอนสุภาพ 3
	137. (ทั่วเทศเทวษให้ ระงม)	บริษัท ไทยฟูจิซีร็อกซ์ จำกัด	โคลงสี่สุภาพ 1
	138. (พระคุณอุ้นทั่วฟ้า)	บริษัท กฤษตามหานคร จำกัด	กาพย์ยานี 3
	139. (สายฝนรินไม่สิ้นสายจากปลายฟ้า)	บริษัท กันยงวัฒนา จำกัด	กลอนสุภาพ 3

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	140. (ไอ้ดวงใจ ไทยทั้งดวง นี๋ล่วงแล้ว)	บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	141. (ยิ่งกว่าแผ่นดินฟ้ามหาสมุทร)	บริษัท คิวน์ลีฟวิ่งโปรดักส์ จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	142. (ดวงประทีปงามระยับปล้นดับฟ้า)	บริษัท ซีเมนส์ ซิสเต็มส์ จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	143. (พระเมตตาแห่งองค์พระทวงศรี)	บริษัท ดี เอช เอ สยามวาลา จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	144. (พระสมัญญา “แม่ฟ้าหลวง” แห่งปวงไทย)	บริษัท นิปปอนเพนต์ (ประเทศไทย) จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	145. (เปรียบประดู่ประทีปธรรมผ่านหล้า)	บริษัท บิวค-ไทย จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	146. (พระเสด็จคืนสู่สรวงสวรรค์)	บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	147. (พระเสด็จจากฟ้าลงมาโปรด)	บริษัท ยูไนเต็ดคอมมูนิเคชั่น อินดัสตรี จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	148. (ส่งเสด็จสู่สรวงสวรรค์)	บริษัท ยูไนเต็ดคอมมูนิเคชั่น อินดัสตรี จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	149. (วันหมั้น คนหยอหย ดอยโคก)	บริษัท ยูนิเวสท์ แลนด์ จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	150. แม่ฟ้าหลวง	บริษัท รังสิต พลาซ่า จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	151. (เพื่อลูกและเพื่อราษฎร)	บริษัท รีเจนซี บรันดีไทย จำกัด	กลอนสุภาพ 3
	152. (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี)	บริษัท ลีอกรีเดย์ จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	153. (วันที่สิบแปดกรกฎ)	บริษัท วงศ์ไพฑูริย์ฟู้ดแอนด์ จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	154. (“สมเด็จพระย่า” สถิตสถานพิมานทิพย์)	บริษัท ศรีเจริญอุตสาหกรรม จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	155. ทรงเป็นมิ่งขวัญ คู่ฟ้าไทยนิรันดร	บริษัท สามารทคอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	156. (สมเด็จพระศรีฯ เจ้า)	บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด	โคลงสี่สุภาพ 1
	157. (औ้ทุลกระหม่อมจอมใจไทยทั้งชาติ)	บริษัท ฮอนด้า	กลอนสุภาพ 2
	158. (เสด็จคืนสู่สวรรคบั้นฟ้า)	บริษัท โนเครือทีพีไอ	กลอนสุภาพ 2
	159. (าลัยแสนสุดซึ้ง)	บวร ดรุณสนธยา	โคลงสี่สุภาพ 1
	160. (ถึงวันพรั่งทุงพระเมรุจะคลาคล้า)	บุญเกียรติ การะเวกพันธ์ ในนามหนังสือพิมพ์สยามโพสต์	กลอนสุภาพ 4
	161. พระวาทมารดาผู้ทรงคุณอันประเสริฐ	บุญเดือน ศรีวรพจน์	ร่ายสุภาพ 6 + โคลงสี่สุภาพ 67 + โคลงสองสุภาพ 15 + โคลงสามสุภาพ 9 + โคลงกระทู้ 3
	162. ร่มโพธิ์แก้วสมานฉันท์	บุญเดือน ศรีวรพจน์	สัททวลวิกิพิตฉันท 10 + โคลงสี่สุภาพ 92
	163. ทรงเจริญพระชนมชีพ: ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย	บุญเดือน ศรีวรพจน์ และ ชยศรีสุนทรพิพิธ ชาลี	วสันตดิถีฉันท 11 + โคลงสี่สุภาพ 4 + กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ 11
	164. (ดอกฟ้าร่วง.. จากฟ้า “แม่ฟ้าหลวง”)	บุญเอื้อ ประเสริฐสุวรรณ	กลอนสุภาพ 6
	165. (สัควาสมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวง)	บุญธรรม สระทองใหม่	กลอนสี่กวี 1
	166. (สัควาพระคุณแม่แม่ไพศาล)	บุญพิมพ์ บางลำพู	กลอนสี่กวี 1
	167. พิษิตดอยอินทนนท์	บุญสืบ ชื่นทรวง	ร่ายสุภาพ 1 + โคลงสี่สุภาพ 88

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	168. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา	ปกรณัม รวีวรรณ นิตยสาร ไฮคลาส	โคลงสี่สุภาพ 6
	169. สุตที่จจะอาลัย	ประไพ ศรีเจริญธรรม	โคลงสี่สุภาพ 4
	170. นรินทร์	ประยอม ชองทอง	กลอนสุภาพ 3
	171. สำนึกในพระมหากรุณา	ประยอม ชองทอง	กลอนสุภาพ 3
	172. (ออกพระเมรุมาศตั้ง)	ประยอม ชองทอง และ หม่อมราชวงศ์อรฉัตร ชองทอง	โคลงสี่สุภาพ 4
	173. บำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน	ประยอม ชองทอง และ หม่อมราชวงศ์อรฉัตร ชองทอง	โคลงสี่สุภาพ 7 + กาพย์ยานี 123
	174. (แม่ประมวณ น้ำตาฟ้า มาท่วมโลก)	ประยอม ชองทอง ในนาม เครือเจริญโภคภัณฑ์	กลอนสุภาพ 2
	175. (ทรงเป็นปิ่นชนนีศรีนครเสศ)	ประยอม ชองทอง ในนาม บริษัท เทเลคอมเอเชียคอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	176. อาลัยสมเด็จพระเจ้า	ประสพโชค เย็นแข	กลอนสุภาพ 2
	177. เวลาเป็นของมีค่า	ประสิทธิ์ โรหิตเสถียร	กลอนเพลงยาว 35
	178. สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี	ปรัชญาต์ ไกรนรา	โคลงกระทู้ 2
	179. (จากฟ้าพระเสด็จคืนสู่ฟ้า)	ปอมอ	กาพย์ฉบัง 1
	180. (ประณมกราบแทบพระบาทแม่ฟ้าหลวง)	ปิยนุช สังข์ช่วย	กลอนสุภาพ 1
	181. อาลัย “สมเด็จพระเจ้า	ปิยะวัติ ตีรอด	กลอนสุภาพ 6
	182. (คือดาววันอันสาดลำแสงส่อง)	พนม นันทพฤกษ์	กลอนสุภาพ 4
	183. (สุดแผ่นดินสิ้นฟ้า)	พรอรรณาไทย	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	184. ประกอบกิจจริยธรรมเทิดพุทธศาสนา	พระธรรมกิตติวงศ์	สัททูลวิกิพีตฉันท์ 9 + กาพย์ฉับมัง 20 + กาพย์ยานี 47 + กาพย์ฉับมัง 13 + โคลงสี่สุภาพ 3
	185. (สม เอยนามแม่ฟ้า)	พันธุพิงศ์ ธรรมธัช	โคลงสี่สุภาพ 3
	186. (เสด็จมาสู่ภาวะ ณ ประเทศ)	พิไลพรรณ ทูมมานนท์ ในนาม บริษัท เซลล์ในประเทศไทยจำกัด	กลอนสุภาพ 2
	187. (สายฝนดั่งน้ำตาฟ้าร่ำให้)	พูนทรัพย์ จรรยาสุภาพ ในนาม วารสารข้าราชการ	กลอนสุภาพ 3
	188. (อุระวิบวาบ)	แพรวไหม ไพฑูรย์ ในนาม หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ จุดประกายวันอาทิตย์	อินทรวีเชียรฉันท์ 12
	189. (แม่ฟ้าหลวงสมเด็จพระย่า ล่วงฟ้าหาว)	ไพบุลย์ วงษ์เทศ	กลอนสุภาพ 3
	190. วันนั้น	ไพวรินทร์ ขาวงาม	กลอนสี่กวาง 4
	191. (ฟ้าดิน...)	ไพวรินทร์ ขาวงาม	กลอนสุภาพ 2
	192. (แม่ฟ้าหลวงเสด็จมาจากฟ้าหลวง)	ไพวรินทร์ ขาวงาม	กลอนสุภาพ 5
	193. เพลงพระเพลิงถวายพระพร	ไพวรินทร์ ขาวงาม	โคลงสี่สุภาพ 2
	194. (แผ่นดินเสมือนเจ็มน้ำ)	ไพวรินทร์ ขาวงาม ในนาม กองบรรณาธิการนิตยสาร สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์	โคลงสี่สุภาพ 2
	195. ทวยไทยเทวษยั้งแล้วพระจอมขวัญ	ฟ้าฟื้น	กลอนสุภาพ 5
	196. (คือพระผู้ห่วงใยไทยทั้งชาติ)	ฟิลลิป โฮลชแมน (Philipp Holzmann)	กลอนสุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	197. (สมเด็จพระราชชนนีฯ ศรีแห่งชาติ)	ภิญโญ ศรีจำลอง	กลอนสุภาพ 7
	198. ลิ่นแล้วดวงแก้วข้าไท	ภิญโญ ศรีจำลอง	กลอนสุภาพ 2
	199. ล่วงแล้ว... ลาลับ แม่ฟ้าหลวง	ยุวดี มณีกุล ไนนาม กองบรรณาธิการจุดประกาย หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ	สัทธาฉันท์ 3 + อินทรวีเชียรฉันท์ 2
	200. (หยาดฝนโปรยปรายมา)	รพีพรรณ	กาพย์ยานี 2
	201. ("บ้านเมือง" กราบแทบบาทแม่ฟ้าหลวง)	ร้อยตรี เบ็ญจ ยุติศาสตร์โกศล ไนนาม หนังสือพิมพ์บ้านเมือง	กลอนสุภาพ 2
	202. อาลัยแม่ฟ้าหลวง	รังสรรค์ จันดี	โคลงสี่สุภาพ 10
	203. (เหมือนสิ้นแสงแห่งสุริยจักรูญหาล้า)	โรงงานยาสูบ	กลอนสุภาพ 2
	204. สมเด็จพระบรมราชชนนียาศิวาท	เลื่อน ศรีเกษตร	กลอนสุภาพ 9
	205. อารังไว้เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์	วนิดา สถิตานนท์	กลอนสุภาพ 31 + กลอนหก 11 + กาพย์สุรางคนางค์ 25 + กาพย์ ฉบัง 20 + กาพย์ยานี 7 + โคลงสี่ สุภาพ 5
	206. พระแม่ฟ้าหลวง	วัฒนา ธรรมกูร	โคลงสี่สุภาพ 4
207. รำลึกถึงวันเสด็จสวรรคาลัย "เดือนดับลับตะวัน"	วันเนาว์ ยูเด็น และ มะเนาะ ยูเด็น	กลอนสุภาพ 67 + กลอนหก 8 + กลอนสี่ 8 + วสันตดิถีฉันท์ 7 + ภุชงค์ประยาตฉันท์ 7 + สัทธาฉันท์ 7	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	208. (สืบแปดกรกฎคล้อง)	วันเพ็ญ เซ็นตระกูล	โคลงสี่สุภาพ 5
	209. (เดือนแปดแรมเจ็ดข้าง)	วัลลภิศร์ สดประเสริฐ	โคลงสี่สุภาพ 4
	210. (จะสรรสร้างเส้นเสียงสักเพียงไหน)	วาทิช จรุงกิจอนันต์	กลอนสุภาพ 2
	211. (สังวาลสายศุภลักษณ์สลักฉาย)	วาทิช จรุงกิจอนันต์ ในนามบริษัท ช. การช่าง จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 3
	212. (คือสายฝนเสมอหมายกับสายขวัญ)	วาทิช จรุงกิจอนันต์ ในนามบริษัท ซี.เอส. กรุ๊ป จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	213. (ศรีนครินทรา)	วาทิช จรุงกิจอนันต์ ในนามบริษัท ห้างเซ็นทรัลดีพาร์ตเมนต์สตรี จำกัด	กาพย์ยานี 2
	214. (ชะลอฟ้ามารอรับพระดับสูญ)	วาทิช จรุงกิจอนันต์ ในนามหนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ	กลอนสุภาพ 2
	215. (ทั่วทั้งแผ่นดินทองก็หอมงใหม่)	วาทิช จรุงกิจอนันต์ ในนามหนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ	กลอนสุภาพ 3
	216. แก้วกลางใจ	ว่าที่ร.ต.พิทักษ์ บุญยะโอภาส	กลอนสุภาพ 6
	217. (สรวมชีพ “ย่า” ลิ่น แสงลง)	ว่าที่ร.ต.วิรัตน์ บุตตะจิน ในนามโรงเรียนสวนศรีวิทยา	โคลงสี่สุภาพ 2
	218. (ศรีนครันสนันฟ้าซัก)	วิโรฒ ศรีสุโร	โคลงสี่สุภาพ 4
	219. ไทยกำสรด	วิลาศ มณีวัต	กลอนสุภาพ 1
	220. (สักวาสิ้นแม่ย่าเหมือนสูญสิ้น)	วีรพัตร เบญจา	กลอนสักวา 1
	221. บัจฉิมาศิวาท	ศรี วาควัญ	โคลงสี่สุภาพ 15

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	222. อนุรักษธรรมชาตวิทยา	ศรี วาศัญญ์	สัทธราฉันท์ 12 + วสันตดิถีฉันท์ 19 + กภาพย์ฉับ 30 + อินทรวีเชียรฉันท์ 18 + สัททูลวิกกีฬิตฉันท์ 20
	223. (สัควาสมเด็จย่าแม่ฟ้าหลวง)	ศักดิ์ชัย ศรีสอน	กลอนสัควา 1
	224. อุตสาหะสืบสานเพื่องานศิลป์	ศิวกานท์ ปทุมสูติ	กภาพยานี 46
	225. (องค์โตสมเด็จพระผู้)	ศุภกิจ นิมมานนรเทพ และจงจิต นิมมานนรเทพ	โคลงสี่สุภาพ 2 + กลอนสุภาพ 14
	226. (พระเมตตาแม่ฟ้าพัน)	ศูนย์บริการบัตรเครดิตไทย พาณิชย	โคลงสี่สุภาพ 1
	227. น้อมรำลึก “สมเด็จพระย่า แม่ฟ้าหลวง”	สโรชา	โคลงสี่สุภาพ 2
	228. โลกยลยินพระเมตตา	สงบ แสงรัตนกุล	กลอนสุภาพ 6
	229. แม่ฟ้าหลวง	สนิท พลเยี่ยม	โคลงสี่สุภาพ 2 + คำว 3
	230. โศกาคูรถึงสมเด็จพระย่า	สมบัติ ตั้งก่อเกียรติ ในนาม หนังสือพิมพ์บ้านเมือง	กลอนสุภาพ 2
	231. (สมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวงของปวงไทย)	สมบุญณี แสนวิเศษ และอนุศักดิ์ แสนวิเศษ ในนาม ชาวมุกดาหาร	กลอนสุภาพ 2
	232. สุนทรียภาพงานศิลปะประดิษฐ์	สมประสงค์ ปันจินดา	ร่ายสุภาพ 6 + กภาพยานี 15 + กภาพย์ฉับ 35 + กภาพย์ สุรางคนางค์ 12 + โคลงสี่สุภาพ 4 + โคลงสามสุภาพ 3 + โคลงสองสุภาพ 2 + กลอนสุภาพ 10

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	233. อาลัยสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี	สมภพ ทรงศักดิ์ศรี ในนาม นิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์	กลอนสุภาพ 2
	234. สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี	สมภพ ทรงศักดิ์ศรี ในนาม นิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์	โคลงสี่สุภาพ 3
	235. (ส่งเสด็จ “สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี” ด้วยอาลัย)	สมาคมศรีคุณสุนทร (ศูนย์รวม ชาวไทยซีกหนึ่งประเทศไทย)	กลอนสุภาพ 1 บท 1 วรรค
	236. (สมาคมสตรีไทยฯ ทุกถ้วนนหน้า)	สมาคมสตรีไทยแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์	กลอนสุภาพ 1
	237. อาศิรวาทราชชนนี	สาส์น รอดศิริ ในนาม โรงเรียนสวนศรีวิทยา	โคลงสี่สุภาพ 3
	238. อาลัยสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี	สิบเอกสมาน เมืองหมุด	กลอนสุภาพ 6
	239. (ข้ามแผ่นดินพิลาปด้วย)	สีลาภรณ์ นาคกรรพ ในนาม บริษัท สิงห์แลนด์ จำกัด	โคลงสี่สุภาพ 1
	240. (ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงษา)	สุจิตต์ วงษ์เทศ	กลอนสุภาพ 2
	241. (ใช้สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี)	สุภาพ คลีขฉาย ในนาม บริษัท เอ็มเอ็มซี สิทธิผลจำกัด	กลอนสุภาพ 2
	242. “สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี”	สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์	กลอนสุภาพ 6
	243. อาลัยสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี	เสมอ กลิ่นหอม ในนาม นิตยสาร โลกสีเขียว	โคลงสี่สุภาพ 2
	244. กลิ่นน้ำตาของน้ำใจใสสะอาด สงบบัวบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เสมอ มูลศาสตร์ ในนาม จังหวัดสุรินทร์	กลอนสุภาพ 3

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	245. พระสถิตทิพยานพิมานแก้ว	หม่อมราชวงศ์ อรรถธร ของทอง ในนามนิตยสารขวัญเรือน	กลอนสุภาพ 6
	246. (ชะลอดอกไม้มาสะพรั่งกลางสนามหลวง)	หม่อมราชวงศ์รมณีฉายฉัตร แก้วกิริยา ในนาม บริษัทคู่แข่ง จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	247. ปรัชญาแห่งพระชนมชีพ	อดุล จันทรงค์ดี	กลอนสุภาพ 44 + กาพย์ยานี 25
	248. เป็นร่มฉัตรปกเกล้าไทยทั่วหล้า	อนงค์ อินทรมพรรย์	โคลงสี่สุภาพ 41 + ร่ายสุภาพ 2 + กาพย์ยานี 52 + โคลงกระทู้ 3
	249. อัญชลี พระมิ่งแม่เป็นเกล้าขวัญสยาม	อังคาร กัลยาณพงศ์	โคลงสี่สุภาพ 8
	250. (ไฉ่แผ่นดินสิ้นพระศรีสมเด็จพระเจ้า)	อารักษ์ คคะนาท	กลอนสุภาพ 1 บท 1 บาท + ร่าย สุภาพ 1 + โคลงสองสุภาพ 3
	251. “อาลัย สมเด็จพระเจ้า”	อำนาจ สุขไช	กลอนสุภาพ 6
	252. แด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	อำพล สุวรรณธาดา	โคลงสี่สุภาพ 2 + กาพย์ยานี 8
	253. อนุสรณ์แห่งความทรงจำ	อำพล สุวรรณธาดา และ นภาลัย สุวรรณธาดา	ร่ายสุภาพ 6 + โคลงสองสุภาพ 38 + โคลงสามสุภาพ 27 + โคลงสี่ สุภาพ 28
	254. (ดินปั้นเจ้าย่าแน่น)	อุดม รุ่งเรืองศรี	โคลงสี่สุภาพ 5
	255. พัฒนาการศึกษา	เอนก แจ่มขำ และ สายพร แจ่มขำ	โคลงสี่สุภาพ 2 + กาพย์ยานี 22 + กาพย์ฉบัง 61 + กาพย์ สุรางคนางค์ 13
	256. (แม้ว่าสันตสูนีบาดฝ่าฟาดเบรียง)	เอื้ออารี	กลอนสุภาพ 9
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา	(สิ้นแล้วพระมิ่งขวัญ)	คณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชินี	อินทรวีเชียรฉันทน์ 5

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้างเอก เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	1. สู่สวรรคต์	กนกรัตน์ เพียรพิจารณา โนนาม กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย	กาพย์ยานี 2
	2. (ขวัญเอยลอยลับแล้ว)	กนกรัตน์ เพียรพิจารณา โนนาม กระทรวงมหาดไทย	กาพย์ยานี 2
	3. (ตั้งเดือนดาวดับขับปล้น)	กนกรัตน์ เพียรพิจารณา โนนาม การประปานครหลวง	กลอนหก 2
	4. สู่สรวง	กนกรัตน์ เพียรพิจารณา โนนาม การประปานครหลวง	กลอนหก 2
	5. ประชาไทยถวายอาลัยลา	กรเพชร เพชรรุ่ง โนนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่	กลอนสุภาพ 6
	6. (กราบบาทพระพี่แก้ว)	กรกานต์ พรหมเดเวช โนนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์	โคลงสี่สุภาพ 2
	7. (องค์นราธิวาส ราชชนครินทร์ ฐ สิ้นแล้ว)	กรมเทคโนโลยีสารสนเทศและ อวกาศกลาโหม กระทรวงกลาโหม	กลอนสุภาพ 2
	8. (ทรงสิ้นแล้วแก้วภคินีจักรีสมัย)	กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กลอนสุภาพ 1
	9. ส่งเสด็จสู่อสวรรคาลัย	กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร	โคลงสี่สุภาพ 1
	10. กระทรวงกลาโหม ร่วมส่งเสด็จสู่อสวรรคาลัย	กระทรวงกลาโหม	กลอนสุภาพ 8
	11. (พระคือดาวประจำเมืองเม็องระยับ)	กระทรวงวัฒนธรรม	กลอนสุภาพ 4

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มี ผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้างเอก เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	12. (ดูเดือนดับพยัคฆ์เหม่งห่มมีดมีด)	กฤติยา เววัต ในนาม โรงเรียนสาธิตแห่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	กลอนสุภาพ 5
	13. ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย	กลุ่มบริษัทไอเอสเอส	กลอนสุภาพ 4
	14. (ธ ลิ่นแล้ว ดวงแก้ว ของประชา)	กลุ่ม ปตท.	กลอนสุภาพ 1
	15. (อัลสุซลท่วมท้อง)	กันตชาติ เกษมสันต์ ณ อยุธยา ในนามสถานีวิทยุโทรทัศน์ กองทัพบก	โคลงสี่สุภาพ 1
	16. (ดูทิวาสินลจากอาทิตย์)	การไฟฟ้านครหลวง	กลอนสุภาพ 2
	17. (พระราชทานฉัตรเสริมเพิ่มพระยศ)	การไฟฟ้านครหลวง	กลอนสุภาพ 2
	18. (พระครุโรไลาโลกแล้ว)	การไฟฟ้านครหลวง	โคลงสี่สุภาพ 1
	19. (แสนวิโยคโศกาลัยไทยทวยราษฎร์)	การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย	กลอนสุภาพ 1
	20. (ธ ทรงเป็นมิ่งขวัญมั่นในจิตต์)	การประปาภูมิภาค	กลอนสุภาพ 1
	21. (พระเสด็จสู่สวรรคาลัย)	กุลวดี พุทธมงคล ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล อีสาน	กลอนสุภาพ 1
	22. (พระเมตตายิ่งใหญ่ไทยทั้งหล้า)	เกรียงมาศ พันธุ์ชัย ในนาม บริษัทในเครือเบทาโกร	กลอนสุภาพ 2
	23. (ลาเดือนเลือนลับแล้ว)	โกศล ชินะพงศ์ไพศาล ในนาม กองทุนบำเหน็จบำนาญ ข้าราชการ	กาพย์ยานี 2

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าปิณฑะ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	24. (พระมิ่งขวัญจักรีวงศ์ทรงสง่า)	ขวัญเนตร อิกฐการุณย์ โนนาม โรงเรียนอัสสัมชัญศึกษา	กลอนสุภาพ 3
	25. ข้าราชการตำรวจ สภ. พุ่งสูงสุดแสนอาลัย	ข้าราชการตำรวจ สถานีตำรวจภูธรทุ่งสง	กลอนสุภาพ 1
	26. (พระเสด็จคืนแดนสรวง)	คณะผู้จัดทำนิตยสารไอทีไซน์	กาพย์ยานี 1
	27. (โอ้พระเสด็จลับแล้ว)	คณะผู้จัดทำนิตยสารไฮคลาส	กาพย์ฉบัง 4
	28. วันแผ่นดินรินน้ำตา	คณะผู้จัดทำนิตยสารขวัญเรือน	กาพย์ยานี 8
	29. (ย้อมพระบาทยาดราที่จารึก)	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 2
	30. กตัญญูตาลัย	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	กลอนสุภาพ 2
	31. (สมเด็จพระเสด็จสูด้า)	คณะผู้จัดทำนิตยสารมติชน สุดสัปดาห์	โคลงกระทู้ 1 + กลอนสุภาพ 6
	32. (บวงสรวงราชรถราชยาน)	คณะผู้จัดทำนิตยสารสกุลไทย รายสัปดาห์	กลอนสุภาพ 3
	33. (สมเด็จพระพี่คล้าย)	คณะผู้จัดทำนิตยสารสยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์	โคลงสี่สุภาพ 1
	34. (คำรบปี 6 พฤษภาคม)	คณะผู้จัดทำนิตยสาร หมอชาวบ้าน	กลอนสุภาพ 3
	35. (แปดสิบสี่ปีผ่านนานนักแล้ว)	คณะผู้จัดทำวารสารรัฐสภาสาร	กลอนสุภาพ 8
	36. (น้อมเกล้าทูลบ่ียงพระยุคลบาท)	คณะผู้จัดทำวารสารวิทยาจารย์	กลอนสุภาพ 1
	37. (ใจทุกดวงสะดุดหุดสะอื่น)	คณะผู้จัดทำวารสารศิลปากร	กลอนสุภาพ 8

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	38. (ถิ่นกันดาร ได้สดชื่น ทรงยื่นช่วย)	คณะผู้จัดทำวารสารหลักเมือง	กลอนสุภาพ 4
	39. พระโศทรเชษฐภคินี	คณะผู้จัดทำวารสารหลักเมือง	กาพย์ยานี 2
	40. (พระโศทรเชษฐภคินีศรีประเทศ)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์	กลอนสุภาพ 1
	41. (ใช้ว่าพระทูลกระหม่อมแก้ว)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์	กลอนสุภาพ 4
	42. (งามเอยจริยวัตร)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์เดลินิวส์	กาพย์ยานี 1
	43. (ตั้งฟ้าหม่น ซลสงบ สยบเสียง)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์กสิกร	กลอนสุภาพ 2
	44. (สิ้นพระทูลกระหม่อมแก้ว)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ฐานเศรษฐกิจ	โคลงสี่สุภาพ 2
	45. (พระสถิตอยู่สวรรคตขึ้นฟ้าแล้ว)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ประชาชาติธุรกิจ	กลอนสุภาพ 1
	46. (อัญเชิญทวยเทพให้)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ ประชาชาติธุรกิจ	โคลงสี่สุภาพ 1
	47. พระกัลยาณมิตรอาจารย์ แสงหนึ่ง สองสว่าง ณ กลางใจ	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มติชน	กาพย์ยานี 2
48. (ส่งเสด็จสู่สวรรคต)	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยาม ธุรกิจ	กลอนสุภาพ 1	
49. พญาโศก	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยาม ธุรกิจ	กลอนสุภาพ 2	
50. โมกษพฤษชาติ	คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์สยาม ธุรกิจ	กลอนสุภาพ 2	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าปิณฑุเรศ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	51. (พระพิณางฯ สูฟ้าอาลัยลับ)	คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ บริษัทสำนักพิมพ์เพชรกระวีต์ จำกัด	กลอนสุภาพ 8
	52. (เมื่อฟ้าหม่นใจหมองครองความเศร้า)	คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ 18 (2493-2496)	กลอนสุภาพ 1
	53. (กำหนดการพระราชทานเพลิงพระศพ)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	54. (ณ สวรรค์ชั้นฟ้าสูชาวดี)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	55. (ตามโบราณราชประเพณี)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 3
	56. (น้อมบังคมกรมหลวงนราธิวาส)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 3
	57. (น้อมสำนึกพระกรุณาประชาโคก)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	58. (พระคือดวงประทีปส่องชีฟสุข)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	59. (พระที่นั่งอาสน์พรหมยานมาศ)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	60. (พระเมตตาโอบเอื้อทุกเชื้อชาติ)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 3
	61. (พระวอประเวศวังงามดังแก่ง)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	62. (พระเสด็จลับลาประชาโคก)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	63. (สำนึกในพระกรุณาคุ้มหล้าริน)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	64. (สำนึกพระกรุณาประชาล้วน)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 2
	65. อาเศียรวาทสดุดี	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กลอนสุภาพ 8
	66. (น้อมเกล้าอัญชลี)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กาพย์ยานี 2
	67. (พระมีเจตจำนง)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กาพย์ยานี 2
	68. (พระเสด็จสวรรคาลัย)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กาพย์ยานี 3
	69. (พระเสด็จสู่สวรรค)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กาพย์ยานี 2

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้างเอก เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	70. (ร้อยคำรำพันรำ)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กาพย์ยานี 3
	71. (จำรูญราชกิจล้ำ)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	โคลงสี่สุภาพ 1
	72. (วิจิตรศิลป์เสกสร้าง)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	โคลงสี่สุภาพ 2
	73. (หฤทัยงามยิ่งแก้ว)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	โคลงสี่สุภาพ 2
	74. (พระเสด็จลับล่วงแล้ว)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	โคลงสี่สุภาพ 1 + ร่ายโบราณ 1
	75. (อาลัยพระเสด็จด้ว)	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	โคลงสี่สุภาพ 1 + กาพย์ยานี 1
	76. จรัสแสงแห่งพระชนมชีพ	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	ร่ายสุภาพ 1 + โคลงสี่สุภาพ 26 + โคลงสองสุภาพ 13 + โคลงสาม สุภาพ 14 + กาพย์ยานี 22 + กาพย์ฉับ 3
	77. (พุทธที่ 2 มกราคม ฟ้าม่นหมอง)	จรรยา ภู้อยอดยิ่ง ในนาม วิทยาลัยสารพัดช่างสมุทรปราการ	กลอนสุภาพ 3
	78. รำลึกพระกรุณาธิคุณ	จำเริญ แสงดวงแข ในนาม มหาวิทยาลัยทักษิณ	กลอนสุภาพ 2
	79. กัลยาณิวัฒนาศิริวาทาลัย	จำเริญรัตน์ เจือจันทร์ ในนาม มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล	สัททูลวิกิพีตฉันท 8
	80. เสด็จสู่สุวรรณาลัยไทยไทมน์	จิตพิศุทธิ์ โภคทรัพย์ ในนาม โรงเรียนศรีวิกรม์	กลอนสุภาพ 10
	81. (พระเสด็จสู่สุวรรณครัลล่่วง)	จิตอาภา ดีประวัติ ในนาม กระทรวงพลังงาน	กลอนสุภาพ 3
82. ลับรุ่งงาม	จิระนันท์ พิตรปรีชา	กลอนสุภาพ 1	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	83. เสด็จฟ้าเสวยสวรรคต	จิระนันท์ พิตรปรีชา	กลอนสุภาพ 2
	84. แก้วกัลยาณี	จิระนันท์ พิตรปรีชา	กาพย์ยานี 6
	85. (แสนอาลัย จันทร์เคยเห็น เด่นบนฟ้า)	จิระศักดิ์ ธรรมประศาสน์ ในนาม บริษัท การบินไทยจำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	86. (ไอ้โศกเศร้า ตั้งโลกสิ้น)	จิรายุ ห่วงทรัพย์ ในนาม หนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ	กลอนสุภาพ 3 + กาพย์ยานี 6
	87. (ทรงละโลกยะเยื้อง)	จุมพล วัฒนบุญย์ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี	โคลงสี่สุภาพ 1
	88. (แพรสีด้าคล้าหมองครองความเศร้า)	จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง	กลอนสุภาพ 2
	89. (ฟ้าหม่นดินหมองแอบร้องไห้)	จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง	กลอนสุภาพ 2
	90. (วันที่สองมกราคมระงมเศร้า)	จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง	กลอนสุภาพ 1
	91. (ดอกไม้จันทน์... จารึกค่าอาลัยรัก)	จุไรรัตน์ วรรณยิ่ง ในนาม ตรีเพชรวิชูชูเซลส์	กลอนสุภาพ 2
	92. กัลยาณิวัฒนาราชศุดดี	เจิมใจ เข้มผกา ในนาม บริษัท แมนเนอร์ มีเดีย กรุ๊ปจำกัด (มหาชน)	วสันตดิลกฉันท์ 4
93. (พระยศเอยยังฟ้า)	ฉลองรัตน์ เกษร ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ตะวันออก วิทยาเขตจักรพงษ์ภูวนารถ	โคลงสี่สุภาพ 3	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	94. (ทุกข์แผ่นดินสิ้นแล้วมณีแก้ว)	ฉัตรชัย คำภาพพจน์ ในนาม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง	กลอนสุภาพ 3
	95. กราบพระบาทพระโสทรเชษฐภคินี ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย	เฉลิมชัย ยอดมาลัย	กาพย์ยานี 11
	96. (แต่ยังเยาว์ทรงสิริโฉมประโลมหล้า)	ชัมย์ภร แสงกระจ่าง	กลอนสุภาพ 6
	97. เสด็จสู่สวรรค	ชัมย์ภร แสงกระจ่าง	โคลงกระทู้ 4 + กาพย์ยานี 9
	98. อาลัยสมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอฯ	ชัมย์ภร แสงกระจ่าง ในนาม สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย	โคลงสี่สุภาพ 1
	99. พจนาลัยถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	ชัมย์ภร แสงกระจ่าง ในนาม สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย	กาพย์ยานี 4 + กลอนสุภาพ 2 + โคลงสี่สุภาพ 3 + กาพย์ฉบัง 2
	100. (ลับเขยลับแล้ว)	ชลดา เรื่องรักษลิขิต ในนาม วารสารราชบัณฑิตยสถาน	กลอนสุภาพ 6
	101. คารวาลัย	ชลดา เรื่องรักษลิขิต ในนาม วารสารราชบัณฑิตยสถาน	กลอนสุภาพ 12
	102. (รวมน้ำตารอยอาลัยหลอมใจราษฎร์)	ชวพันธ์ เพชรไกร ในนาม โรงเรียนมัธยมด่านสำโรง	กลอนสุภาพ 3
	103. (เสด็จลาลับแล้ว)	ชวรินทร์ คำมาเขียว ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ล้านนา	กาพย์ยานี 3

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	104. (ร้อยรัก...)	ชวลิต ผู้ภักดี ในนาม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา	กลอนสุภาพ 5
	105. (สมเด็จพระพี่นางกัลยา)	ชัยณรงค์ วีระมโนกุล ในนาม โรงเรียนกุลสตรีบริหารธุรกิจ	กลอนสุภาพ 6
	106. (อาเศียรวาทสดุดี)	ชัยพนธ์ ชาวลวณิซชัย ในนาม โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน	วสันตดิลกฉันท์ 5
	107. แต่องค์เชษฐภคินี... ที่ลาลับ	ชัยวัฒน์ ศิขรินทร์ ในนาม วิทยาลัยการอาชีพไทยน้อย	กลอนสุภาพ 5
	108. (เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์)	ชำนาญ เกิดพิบูลย์	กาพย์ฉบัง 9
	109. (พระพี่นางทรงลาลับ)	ชอุณหังงวิ ชาญอรุณสมบุรณ์ ในนาม โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา พัฒนาการ	กาพย์ยานี 6
	110. (ร้อยดวงใจวราภรณ์ล้วน)	ชุติมา ปัสโชติพงษ์ ในนาม โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	โคลงสี่สุภาพ 4
	111. สองมกรา คั่นฟ้าหนาว	โชคชัย บัณฑิต	กลอนสุภาพ 2
	112. (อกไธ้หทัยนรสยาม)	ไชยिता มณีใส ในนาม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	วสันตดิลกฉันท์ 5

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	113. ราชนครินทรานุสรณ์	โชษิตา มณีใส ในนามสำนักงาน เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนัก นายกรัฐมนตรี	วสันตดิถีกฉันท์ 7
	114. (แก้วลำเนียง เสียงเพลงลา พญาโคก)	ณ กภาพ เลาะห์วิไล ในนาม หนังสือพิมพ์โพสทูเดย์	กลอนสุภาพ 3
	115. (เห็นหน้าพ่อ แล้วใจ ลูกไหวหวั่น)	ณ กภาพ เลาะห์วิไล ในนาม หนังสือพิมพ์โพสทูเดย์	กลอนสุภาพ 3
	116. (2 มกจา พระพี่นางฯ ทรงสิ้นแล้ว)	ณัฐนรี โพธิ์ข้า	กลอนสุภาพ 6
	117. (ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัยขุดฟ้า)	ดวงจันทร์ เสงส์สวัสดิ์ ในนาม สถาบันค้นคว้าและพัฒนา ผลิตภัณฑ์อาหาร	กลอนสุภาพ 1
	118. ศึกษาไผ่หาแหล่งเรียนรู้	ดุสิต คร่ำสุข	โคลงสี่สุภาพ 10 + อินทรวีเชียรฉันท์ 6 + วสันตดิถีกฉันท์ 4 + กาพย์ฉับบึง 14 + กาพย์ยานี 3 + กาพย์สุรางคนางค์ 3 + กลอนสี่ 5 + กลอนหก 5 + กลอนสุภาพ 10
	119. ราชภัฏถวายอาลัย	ตะวัน เกียรติบุญญาฤทธิ์ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	โคลงสี่สุภาพ 2
	120. (เชิญเถิดประทับฟ้า)	ทรงฤทธิ์ ฉิมโหมด	อินทวงศ์ฉันท์ 4
	121. (หยาดน้ำตาหลังทัน)	ทศ เย็นชื่น	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	122. (เจ้าฟ้าผู้ครองใจ)	ทองแถม นาถจำนง	กาพย์ยานี 1
	123. (พอนดับลับสังขาร)	ทองแถม นาถจำนง	กาพย์ยานี 1
	124. (พระพันธุญาติทุกขสมัย)	ทองแถม นาถจำนง	โคลงสี่สุภาพ 1
	125. (จันทร์เด่นดวงลวงลับกลับสวรรค์)	ทัศนีย์ มงคลรัตน์	กลอนสุภาพ 10
	126. (แสงหนึ่งคือรุ่งงาม)	เทศบาลนครภูเก็ต	กาพย์ยานี 5
	127. (วันที่สองมกราคมระงมโคก)	เทศบาลนครภูเก็ต	กลอนสุภาพ 2
	128. (พระเมรุงามสง่าแสนเหมือนแดนฟ้า)	ธงทอง จันทรางศุ	กลอนสุภาพ 1
	129. พระเอยพระเจ้าฟ้า	ธงทอง จันทรางศุ	กาพย์ยานี 9
	130. (พระคือแสง รุ่งทอง งามส่องรัฐ)	ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	131. (โดยเสด็จพระเจตนา)	ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน)	กาพย์ยานี 2
	132. (เสียงโศกคล้ายร่ำไห้จากทวยราษฎร์)	ธนาคารออมสิน	กลอนสุภาพ 2
	133. (โอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงของปวงราษฎร์)	ธนาคารอาคารสงเคราะห์	กลอนสุภาพ 2
	134. (นอร์ทกรุงเทพถวายใจกายน้อมรำลึก)	ธรรมรัตน์ เม่งพัฒน์ โนนาม วิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ	กลอนสุภาพ 5
	135. เทิดพระเกียรติชัตติยานารีจักรีวงศ์	ธาวินี ทุมไผ่สิต โนนามสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษา นครศรีธรรมราช เขต 3	กาพย์ฉบัง 6
	136. อาเศียรวาทสักการะ	นงคราญ ชาญสมร โนนาม โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน วิทยาลัย	สาตินี้ฉันท์ 9

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	137. น้อมรำลึกในพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ	นพดล จันทร์เพ็ญ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี	กลอนสุภาพ 4
	138. (ขอให้ดวงวิญญาณได้พบ)	นพพร วัฒนธร ในนาม กรมบัญชีกลาง	กลอนสุภาพ 1
	139. (พระเสด็จยาดราลงกาสุกะ)	นภดล ทิพย์รัตน์	กลอนสุภาพ 2
	140. (พระครุโรไล ลับลวง ห้วงสวรรค์)	นภาพรณ วิสุทธิธิดาภา ในนาม โรงเรียนประโคนชัยพิทยาคม	กลอนสุภาพ 1
	141. สมเด็จพระกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	นันทา ชุนภักดี ในนาม โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร	โคลงสี่สุภาพ 2
	142. โทมัสสาส์นกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	นันทา ชุนภักดี ในนาม มหาวิทยาลัยศิลปากร	โคลงสี่สุภาพ 2
	143. (แสงเอ๋ยแสงหนึ่ง)	นายเมือง	กลอนดอกร้อย 1
	144. (ทวยไทยระทดทั้ง)	นารท กิตติวรรณกร ในนาม ชมรมเทพศรีกวีศิลป์	โคลงสี่สุภาพ 2 + กลอนสุภาพ 1
	145. (พระนางพระพี่เจ้า)	นิกร ทัสสโร	โคลงสี่สุภาพ 2
	146. (สองมกราแสนอาลัยในเจ้าฟ้า)	นิจันรินทร์ แจ่มสมบุญ ในนาม วิทยาลัยพัฒนวิชาการเซตุน	กลอนสุภาพ 7
	147. อาลัยลา	นิภา บางยี่ขัน	กลอนสุภาพ 1
	148. (ตามน้ำพระทัยไปสุดหล้า)	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	กลอนสุภาพ 2
	149. กราบพระพี่นาง	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	กลอนสุภาพ 6
150. (น้ำตาดอกไม้ร่วง)	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	โคลงสี่สุภาพ 4	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	151. คารวาลัย	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม กรุงเทพมหานคร	กลอนสุภาพ 2
	152. (พระภคินีศรีสองกษัตริย์ไทย)	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม กรุงเทพมหานคร	กลอนสุภาพ 1
	153. (พระทรงเป็นพระภคินีสองศรีกษัตริย์)	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนาม บริษัท ไทยเบฟเวอเรจจำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	154. (หกลีบล้านดวงใจไทยทั่วทิศ)	บริษัท เข็นทวลพัฒนา จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	155. (ไอ้พระองค์พี่นางเจ้าของปวงไทย)	บริษัท เมืองไทยประกันชีวิต จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	156. (แสงหนึ่งคือรุ่งงาม)	บริษัท เอ-โทมัส มีเดีย จำกัด	กาพย์ยานี 2
	157. (ธ ลิ่นแล้วแสงรุ่งงามแห่งสยาม)	บริษัท เอปสัน (ประเทศไทย) จำกัด	กลอนสุภาพ 1
	158. (สมเด็จพระพี่นางแห่งสยาม)	บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 1
	159. (แสงงามทอสว่าง)	บริษัท โนเกีย (ประเทศไทย) จำกัด	โคลงสี่สุภาพ 1
	160. (ฟ้ายามนี้ โศกสลด สะเทือนสะท้อน)	บริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	161. (ผคมคัลลัญชสี)	บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)	กาพย์ยานี 1
	162. กัลยาณิวัฒนาลัย	บริษัท ขนส่ง จำกัด	โคลงสี่สุภาพ 1
	163. (อุวาราชฎีร์วายุ)	บริษัท ตรีเพชรรีซูซูเซลส์	โคลงสี่สุภาพ 1

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	164. (โศกสลด เศร้าทุกข์ ไทยทั้งผอง)	บริษัท บางกอกสหประกันภัย จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	165. (พระเสด็จสู่สวรรคโครัไลแล้ว)	บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด	กลอนสุภาพ 3
	166. ส่งเสด็จสู่สวรรค	บริษัท สยามแฮนด์ จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	167. (ถวายบังคม ก้มกราบแทบพระบาท)	บริษัท สยามกลการ จำกัด	กลอนสุภาพ 3
	168. (สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอฯ)	บริษัท อสมท จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	169. สดุดี... แก้วมณีแห่งสยาม	บังอร เลื่อมล้ำาญ ในนาม โรงเรียนกรุงเทพการบัญชีวิทยาลัย	กลอนสุภาพ 4
	170. (รวบรวมรัตนรัง)	บุญเตือน ศรีวรพจน์	โคลงสี่สุภาพ 4
	171. ปัจฉิมพาทสดุดี	บุญเตือน ศรีวรพจน์	โคลงสี่สุภาพ 14 + สัททูลวิกิพิต ฉันท์ 14 + กาพย์ฉบัง 6 + ร่าย สุภาพ 1 + วสันตดิถีฉันท์ 6
	172. อาลัยพระเสด็จล้อย คีนสวรรค	บุญเตือน ศรีวรพจน์ ในนาม วารสารไทยสำนักงานเสริมสร้าง เอกลักษณ์ของชาติ สำนักงาน ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	โคลงสี่สุภาพ 4
	173. ศิลปกรน้อมรำลึกพระกรุณาธิคุณ	บุญเตือน ศรีวรพจน์ ในนามสำนัก วรรณกรรมและประวัติศาสตร์	โคลงกระทู 1 + โคลงสี่สุภาพ 3
174. ราชสดุดีอาศิรวาท	บุญเลิศ ครูทเมือง ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	กาพย์ยานี 5	
175. (พระเจ้าฟ้าง่างเธอเลอล้าศักดิ์)	บุญโปรด สัมพันธ์รัตน์ ในนาม วิทยาลัยเทคนิคสุราษฎร์ธานี	กลอนสุภาพ 4	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโคลงกลอนถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	176. (จุดตะวันลับฟ้าเวลานี้)	บุปผรัตน์ ภิญโญ โนนาม โรงเรียนระยองวิทยาคม	กลอนสุภาพ 2
	177. (บุญเพรง พระก่อก้อ เพื่อทวยราษฎร์)	ปฐม แหยมเกิด โนนาม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	กลอนสุภาพ 2
	178. รุ่งสรวรรค์	ปรัง เจ้าพระยา	กลอนสุภาพ 9
	179. (สมเด็จพระ... เสด็จสู่ฟ้า)	ประชาชน ข้าราชการ พนักงาน และเจ้าหน้าที่ จังหวัดสมุทรสงคราม	โคลงกระทู้ 1 + กลอนสุภาพ 1
	180. โศกาลัย	ประภัสสร เสวิกุล	กลอนสุภาพ 4
	181. (พระเสด็จสู่ฟ้า)	ประภัสสร เสวิกุล โนนาม วิทยุสุนทรภรณ์	กาพย์เห่ (โคลงสี่สุภาพ 1 + กาพย์ยานี 6)
	182. พระเมตตาอุทิศพระองค์เพื่อปวงชน	ประภาศรี สีหอำไพ	ร่ายสุภาพ 3 + โคลงสี่สุภาพ 11 + กาพย์ธรรณูขยางค์ 5 + กลอน สุภาพ 13 + กาพย์ยานี 14 + กาพย์สุรางคนางค์ 5 + โคลงสอง สุภาพ 5 + วสันตดิถีกัณฑ์ 4 + ภูงคประยาตฉันท 2 + โคลงสาม สุภาพ 2 + กลอนหก 3 + กุสุมิตลดาเวลิตาฉันท 4 + กาพย์ฉับ 7 + สัททูลวิกิพีตฉันท 3

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	183. (กรองบุปผามาลัยในแหล่งหล้า)	ประยอม ของทอง	กลอนสุภาพ 3
	184. (น้ำตาท่วมหัวใจไทยทั้งประเทศ)	ประยอม ของทอง	กลอนสุภาพ 2
	185. แทบฝ่าพระบาทสมเด็จพระเชษฐาธิราช	ประยอม ของทอง	กลอนสุภาพ 2
	186. ร้อยดวงใจไทยทั้งมวลล้วนจงรัก	ประยอม ของทอง ในนาม เครือเจริญโภคภัณฑ์	กลอนสุภาพ 4
	187. สมเด็จพระเชษฐาธิราชวชิราวุธ	ประยอม ของทอง ในนาม เดอะมอลล์กรุ๊ป	กลอนสุภาพ 2
	188. น้อมทำดีพลีถวายใต้ฝ่าพระบาท	ประยอม ของทอง ในนาม กรมส่งเสริมการปกครองส่วน ท้องถิ่น	กลอนสุภาพ 2
	189. สมเด็จพระเชษฐาธิราชวชิราวุธ	ประยอม ของทอง ในนาม กรมอุตุนิยมวิทยา	กลอนสุภาพ 2
	190. (สมเด็จพระเชษฐาธิราช)	ประยอม ของทอง ในนาม กระทรวงพลังงาน	กลอนสุภาพ 2
	191. (พระคือนแสงรุ่งสรวงโชติช่วงฟ้า)	ประยอม ของทอง ในนาม กลุ่มบริษัทฮอนด้าในประเทศไทย	กลอนสุภาพ 3
	192. แต่แสงแห่งรุ่งสรวง	ประยอม ของทอง ในนาม บริษัท เอก-ชัย ดีสทริบิวชันซิสเต็ม จำกัด	กลอนสุภาพ 2
193. (พระคือนแสงรุ่งเรืองโรจน์โชติช่วงฟ้า)	ประยอม ของทอง ในนาม บริษัท ทูร์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 6	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มี ผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้างเอก เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	194. กัลยาณิวัฒนาคารวาลัย	ประยอม ชองทอง ในนาม สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ	กลอนสุภาพ 7
	195. จำลึกรักรุณานาคิน	ประยอม ชองทอง ในนาม องค์การเภสัชกรรม	กลอนสุภาพ 2
	196. ผะดุงศิษย์ถวายเป็นสักการะและอาลัย	ประสพ อัครวงค์ ในนาม โรงเรียนผะดุงศิษย์พิทย	กลอนสุภาพ 4
	197. คีอแสงองค์กัลยาณิวัฒนา	ประหยัด เกษม ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครศรีธรรมราช	กลอนสุภาพ 2
	198. อาลัยรัก	ปราณี ศิริจันทร์พันธ์ ในนาม สมาคมนักแปลและล่าม แห่งประเทศไทย	กลอนสุภาพ 4
	199. (รุ่งสลายปลายฟ้านราธิวาส)	ปัทม์ ชาญวิทย์การ	กลอนสุภาพ 3
	200. (พระประทาน เจ้าฟ้าให้ ไทยทั้งชาติ)	ปัทมา ดิษยบุตร ในนาม วิทยาลัยพัฒนศึกษการอินทราชัย	กลอนสุภาพ 8
	201. กัลยาณิวัฒนาลัย	ปณรดา เข้มหวาน ในนาม มหาวิทยาลัยนอร์ท-เชียงใหม่	โคลงสี่สุภาพ 1
	202. (ตั้งฟ้าสิ้นแสงสุริยอาดูรเทวะ)	ฝ่ายตุลาการ ศาลยุติธรรม	กลอนสุภาพ 2
	203. (งามเชษฐภคินีกษัตริย์แก้ว)	พนิตนาฏ จันทร์วงศ์ ในนาม โรงเรียนวัดราชบพิศ	กลอนสุภาพ 2

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	204. ประจักษ์แจ้งเรื่องกีฬาและดนตรี	พรเทพ โตชยางกูร	ร่ายสุภาพ 3 + โคลงสี่สุภาพ 15 + โคลงสามสุภาพ 1 + กาพย์ฉบัง 15 + โคลงสามสุภาพ 10 + กลอน สุภาพ 5 + โคลงสองสุภาพ 3
	205. (ฟ้าหมองมืดมัวหม่น)	พรทิพย์ คำดี	กาพย์ยานี 4
	206. (บุญพระลอยเพื่อฟ้า)	พรลพัชร นรารัตน์วันชัย	โคลงสี่สุภาพ 2
	207. จรรโลงไว้ซึ่งงานพระศาสนา	พระมหาสมหวัง อีเรสโก (สารภะ)	โคลงสี่สุภาพ 15 + สัททูลวิกิพิต ฉันท 11 + กาพย์ยานี 10 + กลอน สุภาพ 29 + อินทรวิเชียรฉันท 8 + กาพย์ฉบัง 11
	208. (วันที่สอง มกราช สองพันห้าร้อยห้าสิบเอ็ด)	พระราชวิจิตรปฏิภาณ	กลอนสุภาพ 6
	209. บุษบาพระบารมี	พระราชวิจิตรปฏิภาณ	กาพย์ยานี 14
	210. ส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	พระราชวิจิตรปฏิภาณ	กาพย์ยานี 23
	211. (ทมทุกซ์ทเวษว้า)	พลตรีทัญญู ปรีชญานนท์	กาพย์ยานี 5
	212. ร้อยใจภักดีทั่วสยาม แสดงความอาลัยถวาย	พลตรีหญิงอุษณีย์ เกษมสันต์ ณ อยุธยาโนนาม กรมประชาสัมพันธ์	โคลงสี่สุภาพ 6
	213. (พระเสด็จสู่สวรรคาลัย)	พัชราภรณ์ ไชยนาม โนนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา	กลอนสุภาพ 3
	214. พระนามยังทรงสถิตสนิทใจไทย เป็นรอยจงรักภักดีวันนัครกาล	พิมลศักดิ์ อุ่ฉนวนธรรม โนนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา	กลอนสุภาพ 10

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	215. (อภิชาติทวารนาถราชานารี)	เพียงพร สุโชดาณ ในนาม โรงเรียนวัดราชโอรส	กลอนสุภาพ 8
	216. พี่สาวพระเจ้าแผ่นดิน	ไพโรรินทร์ ขาวงาม	กาพย์ยานี 7
	217. (พระพี่นางแก้วกัลยาฟ้าประทาน)	ภัชชญาภักษ์ จารุदारกร ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ	กลอนสุภาพ 10
	218. (พระเสด็จสุสวรรค์-)	ภาณุ สังขะวร ในนาม สำนักงาน ก.พ.	โคลงสี่สุภาพ 1
	219. (อาทิตย์จวนลับทิวไม้ที่ปลายฟ้า)	มณี โชติรส	กลอนสุภาพ 4
	220. (เกล็ดสกใหม่ผ่านฝัน)	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี พระจอมเกล้าธนบุรี	โคลงสี่สุภาพ 3
	221. (สิ้น "เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา")	มหาวิทยาลัยนครพนม	โคลงสี่สุภาพ 1
	222. (ธ สุสวรรค์ลัยแรมไกลแล้ว)	มหาวิทยาลัยรังสิต	กลอนสุภาพ 3
	223. (เชิญบุปผาลดามาลัยที่หวานหอม)	มหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศ	กลอนสุภาพ 3
	224. มหาวิทยาลัยรามคำแหงสุดแสนอาลัย สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	มหาวิทยาลัยรามคำแหง	กลอนสุภาพ 1
	225. (แสงหนึ่งเคยส่องสว่าง กลางใจราษฎร์)	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	กลอนสุภาพ 1
	226. (พระเสด็จไกลแสนสูแดนสรวง)	มหาวิทยาลัยศรีปทุม	กลอนสุภาพ 1
	227. (ดาวจากสรวงสูสรวงร่วงลับแล้ว)	มิ่งขวัญ กิตติวรรณกร ในนาม สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร	กลอนสุภาพ 2

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	228. (สุดอาลัยเจ้าฟ้าของปวงไทย)	มูลนิธิไทยคม	กลอนสุภาพ 2
	229. (ลมแห่งโคกโบกพัดมา)	มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. ในประเทศไทย	กลอนสุภาพ 1
	230. (พระยศยิ่ง เจ้าฟ้า กัลยาณี)	ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม บริษัท เรนโบว์อาร์ท จำกัด	กลอนสุภาพ 3
	231. (ฟ้ามีดมัว สลัวครึ้ม ซึมเศร้าหมอง)	ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม บริษัท ไทยเทพฟีด้า จำกัด	กลอนสุภาพ 2
	232. (แม่ฝันสิ้นสาย ลายรุ่งงาม สยามสะอื้น)	ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม บริษัท พลัสเท็กซ์ จำกัด	กลอนสุภาพ 3
	233. (แสงรุ่งสูกสว่างสิ้น)	ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร	โคลงสี่สุภาพ 3
	234. ส่งเสด็จสู่ฟ้าผ่า	ยุทธภูมิ สุวรรณเวช ในนาม สำนักงานทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง กรมทางหลวง	กลอนสุภาพ 3
	235. กำสรวลส่งเสด็จ	ยุทธิ โตดิเทพย์ ในนาม สมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทย	กลอนสุภาพ 5
	236. เสด็จสู่สวรรคาลัย	เยาวลักษณ์ ญาณสุภาพ ในนาม วิทยาลัยเทคนิคอ่างทอง	กลอนสุภาพ 5
237. (ไอ้อาลัยองค์ดาภิเษกแก้ว)	รัชณี ศักดิ์ภิรมย์ ในนาม โรงเรียนมัธยมด่านสำโรง	กลอนสุภาพ 9	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มี ผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	238. (ตั้งประทีป ส่องแสงทอง น้ันวูปดับ)	รัตติยา ศักดิ์สกุลเดช ในนาม โรงเรียนลาซาลโชติรวินครสวรรค์	กลอนสุภาพ 2
	239. อาลัย... กรมหลวงฯ ของปวงชน	รัตนา สถิตานนท์ ในนาม โรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย	กลอนสุภาพ 6
	240. ณ สัมปรายภาพ	ราตรี ประดับดาว	กลอนสุภาพ 8
	241. (สมเด็จพระพี่นาง)	เร่งเจริญ ชำนาญบริษัท ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ	อินทวิเชียรฉันท 6
	242. (ตั้งจันทรา มอดดับ ลับขอบฟ้า)	เรือโทสมนึก พุฒซ้อน	กลอนสุภาพ 6
	243. (น้อมเกล้า แทบเบี่ยงพระ ยุคลบาท)	โรงเรียนพัฒนวิชาการสุโขทัย	กลอนสุภาพ 1
	244. (ภคินีศรีภัทรธรรมาลัยแล้ว)	โรงเรียนวิบูลย์บริหารธุรกิจ รามอินทรา	กลอนสุภาพ 2
	245. (สดับข่าวเจ้าฟ้าฯ นราธิวาส)	โรงเรียนศรีวิกรม์บริหารธุรกิจ	กลอนสุภาพ 3
	246. (พระทรงสร้าง บารมี คุณยิ่งใหญ่)	โรงเรียนศรีสวัสดิ์วิทยาการ จังหวัดน่าน	กลอนสุภาพ 1
	247. ปวงประชาอาดูร	ลักษณะิบุลย์ สิริภัทราวรรณ ในนาม โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) 2	กลอนสุภาพ 4
	248. แก้วกัลยาของแผ่นดิน	ลัดดา เสาวภา ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา	กลอนสุภาพ 5
249. (พระจากฟ้าเสด็จมายังพื้นโลก)	วโรตม์ มนต์รี ในนาม บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด	กลอนสุภาพ 3	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	250. เปี่ยมพลังรังสรรค์พระนิพนธ์	วรวิมล ภัคดีบุรุษ	ร่ายสุภาพ 2 + โคลงสี่สุภาพ 3 + วสันตดิถีกัณฑ์ 7 + กาพย์ฉับบั้ง 23 + กลอนสุภาพ 15 + กาพย์ยานี 9
	251. ร้อยใจปวงประชาถวายอาลัย	วรวิมล ภัคดีบุรุษ ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม	โคลงสี่สุภาพ 4
	252. ประสิทธิ์ประสาทการศึกษา วิชาการเพื่อปวงชน (คือครูผู้อาทร)	วันเนาวิ ยูเด็น	ร่ายสุภาพ 3 + กลอนสุภาพ 15 + กลอนเจ็ด 3 + โคลงสี่สุภาพ 7 + โคลงสามสุภาพ 4 + โคลงสอง สุภาพ 8 + กาพย์สุรางคนางค์ 4 + กาพย์ฉับบั้ง 6 + ไตรภูกัณฑ์ 3 + มหิตลาลิเบศรฉันท 6
	253. (สมเด็จพระพี่นางเธอซีพีตักษัยครวโลแล้ว)	วัลยา เบญจนาวิ ในนาม ศาลยุติธรรม	กลอนสุภาพ 2
	254. (วันพระแรมแปดข้าง)	วัลลภศิริ สดประเสริฐ	โคลงสี่สุภาพ 2
	255. (ทุกแห่งหนมนต์มีดนตรีไเหน)	วาณิช จรุงกิจอนันต์ ในนาม บริษัท จีเอ็มเอ็มแกรมมี่จำกัด (มหาชน)	กลอนสุภาพ 2
	256. แสงหนึ่งสถิตในหทัยนรินทร์	วิกกรม กรมดิษฐ์ ในนาม บริษัท อมตะ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน)	โคลงสี่สุภาพ 2

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มี ผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	257. (น้ำตาไทยไหลรินถิ่นสยาม)	วิจารณ์ เงามรัตนพันธิกุล ในนาม วิทยาลัยบริหารธุรกิจและ การท่องเที่ยวกรุงเทพ	กลอนสุภาพ 5
	258. โศกของแผ่นดิน 2 มกราคม 2551	วิชนี คุปตะวาทีน ในนาม มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ	โคลงสี่สุภาพ 1
	259. (ดูจเหวือดารผ่านพิภพ)	วิทยา สุขชั้นทอง และอุไรวรรณ คำหล่อ ในนามกาญจนภิเษก วิทยาลัย ช่างทองหลวง	กลอนสุภาพ 4
	260. (พระเอย พระแก้วกัลยา)	วิมลพรรณ ปีตธวัชชัย ในนาม หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์	กลอนสุภาพ 1
	261. (ดูจห้องฟ้ารินน้ำตาอาดูรโศก)	วีรนุช ทองแดง ในนามสำนักงาน รับรองมาตรฐานและประเมิน คุณภาพทางการศึกษา (องค์การมหาชน)	กลอนสุภาพ 4
	262. (สิ้นแสงสุริยอาดูรลาฟ้าสะอื้น)	ศรัญญา กิจเจริญสิน ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่	กลอนสุภาพ 4
	263. (ดาภิหาระย่ำระยิบระยับไหว)	ศักดิ์ศิริ มีสมสืบ	กลอนสุภาพ 1
	264. (รวมร้อยดวงใจไทยทั้งชาติ)	ศากุน กาญจนประดิษฐ์ ในนาม กลุ่มบริษัทเนสท์เล่ประเทศไทย	กลอนสุภาพ 1
	265. พระกัลยาณมิติราจารย์	ศาลาไทย	โคลงสี่สุภาพ 6
266. (กลืนจันทน์กลั่นจากไม้)	ศิริน โจนส์โรช	โคลงสี่สุภาพ 5	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าปิณฑะ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	267. 2 มกราคม 2551 อาลัยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	ศิริน โจนสโรช ในนาม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	กาพย์ยานี 8
	268. รูปที่ไม่ลบเลือน	ศิริพงษ์ จันทน์หอม	กลอนสุภาพ 5
	269. กัลยาณิวัฒนา	ศิริพงษ์ จันทน์หอม ในนาม หนังสือพิมพ์สยามรัฐ	กลอนสุภาพ 6
	270. (พระหัตถ์ขาวปราณีเป็นที่สุด)	ศิริรัตน์ พรหมสถิตย์ ในนาม โรงเรียนโพธิ์นิมิตวิทยาาคม	กลอนสุภาพ 4
	271. สู่รุ่งสางอุษาสวรรค์นรินทร์	ศิวกานท์ ปทุมสูติ	กลอนสุภาพ 1
	272. สายน้ำแห่งนรินทร์	ศิวกานท์ ปทุมสูติ	กาพย์ยานี 14
	273. (เปรียบนภาไว้ดาวครวราตรี)	ศุทธิกมล นวลแดง ในนาม วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี ฉะเชิงเทรา	กลอนสุภาพ 2
	274. (ขอเดชะ ฝ่าละออง รุฉีบาท)	ศุณย์ศึกษาเอเชียอาคเนย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง	กลอนสุภาพ 4
	275. น้อมรำลึกถึง พระกรุณาธิคุณ	สถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 7	กลอนสุภาพ 2
	276. (ไอลิ้นแล้ว กรมหลวง ของปวงข้า)	สถานีวิทยุแห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	กลอนสุภาพ 4
	277. ส่งเสด็จ	สถาพร ศรีสังข์	กลอนสุภาพ 4
	278. ร้างร้างร้าง	สถาพร ศรีสังข์ ในนามสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม	กาพย์ยานี 8

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	279. นราธิวาสราชนครินทร์สดุดี	สมเกียรติ รัชชภมณี ในนาม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	กลอนสุภาพ 9
	280. (ไทยทั้งผอง ต้องเสียศูนย์ อาดูรเวท)	สมควร กวียะ ในนาม มหาวิทยาลัยเกริก	กลอนสุภาพ 2
	281. (ทวยเทพให้โศกวิโยคสิ้น)	สมชาย วรสินวัฒนา ในนาม สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร	กลอนสุภาพ 1
	282. (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากัลยา)	สมบุรณ์ บุญโพธิ์ทอง	กาพย์ยานี 8
	283. (หนึ่งรุ่งสายปลายฟ้ามาเลื่อนหาย)	สมัย แวรวีวงศ์ ในนาม วิทยาลัยสารพัดช่างนครหลวง	กลอนสุภาพ 3
	284. (สมเด็จพระภคินีศรีประเทศ)	สมาร์ตน์ พงศ์ศิลป์ ในนาม โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์สิงห์เสนา)	กลอนสุภาพ 3
	285. ส่งเสด็จ “พระพี่นางฯ” ฝากฟ้าเสด็จสวรรคต	สวนิตย์ สีนาค	โคลงสี่สุภาพ 6
	286. (ดาวดวงนั้น พระนาม “พระพี่นาง”)	สัจภูมิ ลออ	กลอนสุภาพ 8
	287. (ครานางฟ้าคืนสวรรคตล้นโลกเหงา)	สัจภูมิ ลออ ในนาม ทีมข่าว หน้าสตรีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ	กลอนสุภาพ 5
	288. (ดาวดวงน้อย ลอยเลื่อน วัฏวิบ)	สัณห์พงศ์ ก่อวงศ์ ในนาม Mahidol University International College	กลอนสุภาพ 4
	289. (คืนฟ้าหนาวแสนหนาวใจไทยทั่วหล้า)	สายชม ธเนศนิตย์	กลอนสุภาพ 3
290. (แสงหนึ่งคือสมเด็จพระพี่นาง)	สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา	กลอนสุภาพ 3	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	291. (พระเสด็จ สุสุวรรณค์ ในชั้นฟ้า)	สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย	กลอนสุภาพ 3
	292. (สมเด็จพระ กรมหลวง)	สุดใจ แดงเจริญ ในนาม บริษัท แมเนเจอร์ มีเดีย จำกัด	กาพย์ยานี 4
	293. (ปวงประชาแซ่ซ้อง)	สุธาทิพย์ แสนเดช ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษา นครศรีธรรมราช	โคลงสี่สุภาพ 1
	294. พจนาลัยแด่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	สุพรรณ ทองคล้าย	กลอนสุภาพ 5
	295. (แสนเศร้าแสนโศกโลกกำสรวล)	สุภาพร คงศิริรัตน์ ในนาม มหาวิทยาลัยนเรศวร	กลอนสุภาพ 1
	296. (ประจูดสายฟ้าพาดกลางดวงใจ)	สุมาลี โฆษิตินธิกุล ในนาม ศูนย์ฝึกอบรมวิศวกรรมเกษตร	กลอนสุภาพ 4
	297. (พระเสด็จนิราศไปโนแดนสรวง)	สุรินทร์ พงศ์สุภสมิทธิ และ ศิริรัตน์ วงศ์สุวรรณ ในนาม สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.)	กลอนสุภาพ 6
	298. (แปลบฟ้าพาดฝากิ้ว)	สุนีย์ พระแก้ว ในนาม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์	โคลงสี่สุภาพ 2
	299. (สูญสิ้นพระพี่นาง)	สุวิภา เดชะ ในนาม คณะเทคนิคการแพทย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	กาพย์ยานี 8
	300. (พระส่วงลับจะกลับกลาย)	เสวี จันทโชติ	กลอนหก 2 + กลอนสุภาพ 3

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	301. ส่งเสด็จ สู่วรนคราลัย	แสงเดือน วังสุวรรณรักษ์ ในนาม วิทยาลัยอาชีวศึกษาแพร่	กลอนสุภาพ 8
	302. รุ่งดงามนาม "กัลยาณิวัฒนา"	โสภณ สาทธรรมฤทธิผล ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ธิญบุรี	กลอนสุภาพ 4
	303. พระไศทรเชษฐภคินีแห่งสองกษัตริราช	หม่อมราชวงศ์คอด จันทศักดิ์	โคลงสี่สุภาพ 8 + วสันตดิถีกัณฑ์ 12 + กาพย์ฉับ 7 + กลอนสุภาพ 12 + กาพย์สุรางคนางค์ 7 + โคลงสองสุภาพ 5 + อินทวิเชียร ฉันท 4 + กาพย์ยานี 5
	304. เทิดพระกตัญญูทเวทิตาคุณ	หม่อมราชวงศ์อรฉัตร ของทอง	ร่ายผสม 3 + โคลงสี่สุภาพ 8 + โคลงสามสุภาพ 7 + กาพย์ฉับ 18 + กลอนสุภาพ 13 + กาพย์ยานี 8 + วสันตดิถีกัณฑ์ 4 + อินทวิเชียรฉันท 4
	305. แก้วกัลยาณี	หม่อมราชวงศ์อรฉัตร ของทอง ในนาม นิตยสารกุลสตรี	กลอนสุภาพ 7
	306. (พสกสงฆลานครินทร์วิญญาณวัช)	หม่อมหลวงปาดมพิศย์ ภาณุมาศ ในนาม มหาวิทยาลัยสงฆลานครินทร์	กลอนสุภาพ 1
	307. อาเศียรวาทสักการะ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	เหมติ บรรเทา ในนาม สำนักงาน ก.พ.	กลอนสุภาพ 4

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	308. (สองมกรา สิ้นฟ้าดาวเดือนดับ)	อมรรัตน์ ตริวรพันธุ์ ในนาม โรงเรียนเศรษฐบุตธำเพ็ญ	กลอนสุภาพ 3
	309. (ผืนดินหม่นสายชลหอมองท้องฟ้ามีด)	อรุณี แดงพันธ์ ในนาม กรมประชาสัมพันธ์	กลอนสุภาพ 2
	310. ส่งเสด็จ	อลงกรณ์ อธิพิล ในนาม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล รัตนโกสินทร์	กลอนสุภาพ 4
	311. แทบทพิพย์แห่งเทวี	อัคนี หฤทัย	กลอนสุภาพ 9
	312. ส่งเสด็จสู่ทิพย์พิมาน	อัคนี หฤทัย	กลอนสุภาพ 10
	313. รุ่งหนึ่งงามในหทัยราษฎร์	อัคนี หฤทัย	กาพย์ยานี 10
	314. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	อังคาร กัลยาณพงศ์	โคลงสี่สุภาพ 3
	315. (เทวาเทวชน้ำ)	อาจินต์ ศิริวรรณ ในนาม บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัดและ บริษัท โนเครือ	โคลงสี่สุภาพ 1
	316. (หยดน้ำตารินร่วงทั่วทั้งชาติ)	อารีรัตน์ ตั้งเลิศไพบุลย์	กลอนสุภาพ 2
	317. (เรียงรายจวิตรไว้)	อำไพพรรณ น้อยหนูจัตุรัส ในนาม โรงเรียนปากเกร็ด	โคลงสี่สุภาพ 2 + กาพย์ยานี 4 + กลอนสุภาพ 2
	318. (โศกสลดสุดกำสรวล)	อิชฎา สุ่มมาตย์ ในนามโรงเรียน เทคนิคบริหารธุรกิจกรุงเทพ	กาพย์ยานี 4
319. (ขอน้อมเกล้าฯ กราบอาลัยใต้เบื้องสรวง)	อิสริย์ ศีร์วงศ์ ในนาม การเคหะแห่งชาติ	กลอนสุภาพ 3	

รายพระนามพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีผู้แต่งวรรณคดีโศกาลัยถวาย	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ชนิดคำประพันธ์ (บท)
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	320. พระพิณางนิวัติสวรรค์นิราศร้าง โลกหล้าอวอร์ดถวิล	อุกฤษฏ์ ศรพรหม ในนาม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	โคลงกระทู้ 5
	321. สิ้นเสียงพญาโคก	อุดม หนูทอง ในนาม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์	กลอนสุภาพ 5
	322. (พระเอยพระมิ่งหล้า)	อุทัยวรรณ ฉัตรสุวรรณ ในนาม วิทยาลัยเทคนิคสมุทรสงคราม	กาพย์ยานี 8
	323. กราบพระบาทอาลัยด้วยใจภักดี	อุบลรัตน์ ไพบรียะ ในนาม วิทยาลัยพัฒนศึกษาธนบุรี	กลอนสุภาพ 3
	324. (แสงทิพย์วาวรุ่งรุ่ง)	เอมอร รัตนเนตร ในนาม โรงเรียนวัดสุทธิวราราม	โคลงสี่สุภาพ 1 + กลอนสุภาพ 5
	325. ถวายความอาลัยแด่ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	โอบาส เสวิกุล ในนาม สำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ	กลอนสุภาพ 4

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวจตุพร มีสกุล เกิดวันที่ 3 ตุลาคม 2515 ที่อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง สำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) สาขาภาษาไทย จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2537 และอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2541 ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต